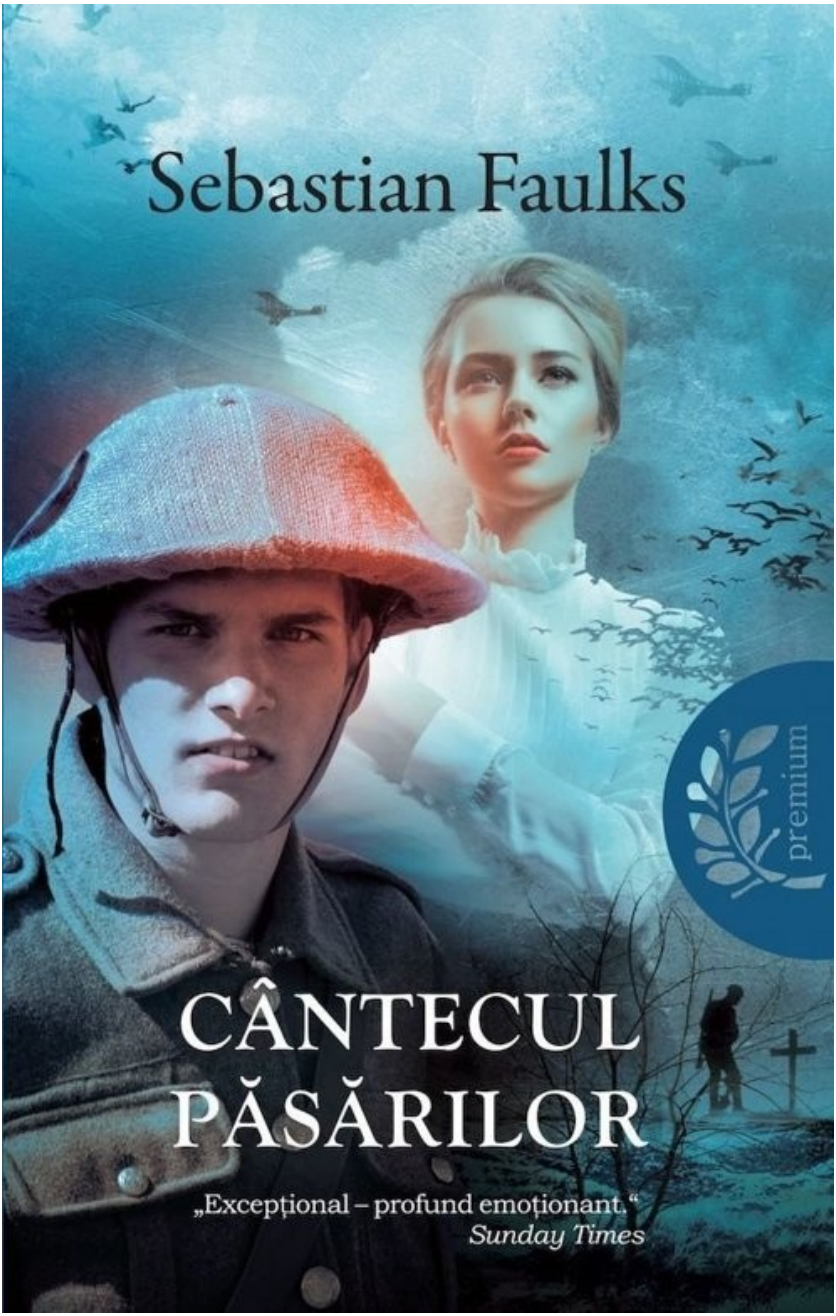
Sebastian Faulks
premium
CÂNTECUL PĂSĂRILOR
„Excepțional – profund emoționant."
Sunday Times

Sebastian Faulks

Cântecul păsărilor

Traducere din limba engleză
Justina Bandol

LIRA
2014

Table of Contents

Introducere

Partea întâi. Franţa, 1910

Partea a doua. Franţa, 1916

Partea a treia. Anglia, 1978

Partea a patra. Franţa, 1917

Partea a cincea. Anglia, 1978-1979

Partea a şasea. Franţa, 1918

Partea a şaptea. Anglia, 1979

Birdsong
Sebastian Faulks
Copyright © 1993 Sebastian Faulks

Lira, parte a Grupului Editorial Litera
O.P. 53; C.P. 212, sector 4, Bucureşti, România
tel.: 021 319 63 90; 031 425 16 19; 0752 548 372
e-mail: comenzi@lira.ro

Ne puteţi vizita pe
www.litera.ro/lirabooks.ro

Cântecul păsărilor
Sebastian Faulks

Copyright © 2014 Grup Media Litera
pentru versiunea în limba română
Toate drepturile rezervate

Editor: Vidraşcu şi fiii
Redactor: Irina Ilie
Corector: Emilia Achim
Copertă: Florentina Tudor
Tehnoredactare şi prepress: Ana Cioclo
Seria de ficţiune a Editurii Litera este coordonată
de Cristina Vidraşcu Sturza

ISBN ePUB: 978-606-741-203-1
ISBN PDF: 978-606-741-204-8
ISBN Print: 978-606-741-174-4

Lectura digitală protejează mediul
Versiune digitală realizată de elefant.ro

Pentru Edward

Când pleca-voi de aici, fie ca acesta să-mi fie cuvântul de rămasbun: că ceea ce am văzut e de neîntrecut.
Rabindranath Tagore, *Gitanjali*[1]

INTRODUCERE

1 Popularitatea lui Rabindranath Tagore în anii Primului Război Mondial (scriitorul şi filosoful indian primise Premiul Nobel în 1913) a fost fulminantă. Poate cel mai mare poet englez al acestui război, Wilfred Owen (1893- 1918), mort pe front, l-a apreciat în mod deosebit. Owen a fost una dintre sursele de inspiraţie ale lui Faulks pentru romanul de faţă. Iată ce-i scria în 1920 mama lui Wilfred Owen marelui poet indian venit în Anglia: “Sunt aproape doi ani de când iubitul meu fiu cel mai mare a plecat la război pentru ultima dată şi, în ziua în care şi-a luat rămas-bun de la mine, priveam amândoi marea aprinsă de strălucirea soarelui - priveam spre Franţa, cu inimile copleşite de durere -, când el, fiul meu poet, a spus acele minunate versuri ale dumneavoastră care încep astfel: “Când pleca-voi de aici, fie ca acesta să-mi fie cuvântul de rămas-bun”, iar când mi-a fost returnat carnetul lui de notiţe, am găsit în el aceste cuvinte, scrise cu mâna lui mult iubită, cu numele dumneavoastră dedesubt”. (n.tr.)

Văd din manuscrisul adnotat, de 673 de pagini, care îşi duce zilele într-o cutie de carton dezmembrată din pod, că am început să scriu *Cântecul păsărilor* pe 10 iunie 1992 şi l-am terminat în dimineaţa zilei de 9 ianuarie 1993. În aceeaşi cutie se găseşte un borcănaş de gem, pe a cărui etichetă scrie cu litere de tipar CONFITURE À L'ANCIENNE, GELÉE DE CASSIS [2] şi, de mâna mea, "Pământ din Drumul dintre Câmpuri, Beaumont Hamel, Franţa".

Dedesubt este un caiet studenţesc de dictando, liniat mărunt, cu copertă cartonată albastră, care conţine câteva însemnări haotice pentru o carte numită provizoriu *Ultimul iulie*. Găsesc o pagină pe care sunt mâzgălite nume ale unor personaje secundare, inclusiv "comandantul companiei, căpt. Woodwiss". Numele acesta este tăiat şi peste el este scris cel de "Gray", o decizie care va avea consecinţe pentru fiica lui [3]. În fine, tot aici sunt o diagramă a reţelei de tuneluri în care sunt prinşi Stephen şi Jack şi o încercare de cronologie, cu o notă pe post de concluzie: "De schimbat vârstele fetelor Fourmentier în pt. 1".

Ceea ce mă frapează în retrospectivă este cât de puţin, s-ar părea, m-am pregătit pentru a scrie ceea ce, oricum ai lua-o, este un roman foarte ambiţios; dar poate că mă pregăteam de multă vreme, fără să-mi dau seama. Aveam treizeci şi nouă de ani când am scris *Cântecul păsărilor*, dar mă gândeam, intermitent, la Primul Război Mondial din ziua când, elev fiind, în vârstă de doisprezece ani, mi s-a cerut să citesc cu voce tare în faţa adunării generale a şcolii de pe data de 11 noiembrie [4] numele foştilor noştri elevi care

---

2 Dulceaţă tradiţională, jeleu de coacăze negre (în limba franceză în original) (n.tr.)

3 Eroina unui alt roman al lui Faulks, *Charlotte Gray* (n.tr.)

4 Ziua în care, în 1918, s-a semnat armistiţiul dintre Germania şi forţele aliate în Primul Război Mondial. Armistiţiul a intrat în vigoare în aceeaşi zi la ora 11 (din ziua a unsprezecea a lunii a unsprezecea). Este

muriseră în cele două războaie mondiale. Era o şcoală foarte mică, dar lista a fost atât de lungă, încât a doua zi am fost scutit de ore din cauza durerii în gât. Ceva se întâmplase acolo, m-am gândit, ceva aproape literalmente de ne-spus. Când profesorul nostru de istorie, atât de expansiv când venea vorba de legile despre cereale[5] şi despre Stuarţi, a ajuns la subiectul Primului Război Mondial, am avut impresia că nu-i mai ajungea aerul; a clătinat din cap cu tristeţe şi a părut grăbit să treacă mai departe. M-am întrebat dacă nu cumva îşi pierduse vreun frate în luptă; în orice caz, ceva se întâmplase acolo, şi în mintea mea s-a născut atunci o mică hotărâre: într-o zi aveam să încerc să înţeleg.

În timp ce scriam *The Girl at the Lion d'Or* (Fata de la Lion d'Or), roman apărut în 1989, am făcut o serie de incursiuni în istoria franceză a anilor '30. Personajul principal, o ospătăriţă de douăzeci şi ceva de ani, suferise o traumă în copilărie, care, printr-un simplu calcul de scădere, trebuia să se fi petrecut în timpul Primului Război Mondial.

Iniţial n-am vrut să leg acest eveniment din roman de marea conflagraţie, pentru că războiul era o cutie a Pandorei pe care nu mă simţeam pregătit s-o deschid; până la urmă însă, am ajuns la concluzia că era mai bine să nu mă feresc de ea, şi am abordat-o prin intermediul unei cărţi numite *Les Mutineries de 1917* (Revoltele din 1917) de Guy Pedroncini, pe care am găsit-o în biblioteca Universităţii din Nantes (înainte de apariţia internetului, cercetarea presupunea mai multe călătorii), şi al volumului *The Price of Glory* (Preţul gloriei) de Alistair Home, o relatare a Bătăliei de la Verdun, care (împreună cu *Vichy France* [Franţa de la Vichy] de Robert Paxton) mi-a schimbat viziunea asupra Franţei din secolul al XX-lea. În 1988 eram redactor pe

---

sărbătoare oficială în SUA. (n.tr.)

5 Legi date în Marea Britanie între 1815 şi 1846, care protejau producătorii interni de concurenţa importurilor de cereale (n.tr.)

probleme de literatură al ziarului *The Independent* din Londra, şi, la a 70-a aniversare a armistiţiului, ne-am pomenit la sediu cu o avalanşă de cărţi noi. Una dintre ele m-a intrigat în mod particular. Era o descriere a operaţiunilor din subteran. Habar n-avusesem până atunci că între linii, în tuneluri atât de scunde încât nu puteai sta drept în picioare, fusese purtat un alt război: un iad în interiorul altui iad. Cartea aceasta conţinea de asemenea povestea unui canar care scăpase sub pământ şi care trebuise adus la suprafaţă de un ofiţer suferind de ornitofobie. Dată fiind frecvenţa cu care ciripitul păsărilor apărea în momentele mai liniştite ale războiului în toate relatările la prima mână pe care le citisem, povestea aceasta mi s-a părut simbolică într-un mod suficient de complex.

În noiembrie 1988, ca parte a muncii mele ziaristice, am fost trimis în delegaţie împreună cu un grup de veterani pe frontul de vest, într-o vizită organizată de istoricul Lyn Macdonald. Am stat în noroi la Neuve Chapelle[6] şi pe dealurile Aubers cu oameni care luptaseră acolo în 1915; unul dintre ei mi-a luat mâna în timp ce-mi povestea cum culesese bucăţile rămase din prietenul său, "nici una mai mare decât o pulpă de miel", şi le pusese într-un sac, pe care-l îngropase într-o gaură săpată înainte să se mute de acolo, odată cu linia frontului. Şi, în dimineaţa aceea de iarnă de acum şaisprezece ani, războiul a încetat să mai fie pentru mine "istorie" şi a devenit un lucru real şi viu; era acum; era acest bătrân care-şi ţinea mâna caldă şi vie într-a mea; era carne şi sânge; şi, pentru mine, dintr-un motiv pe care nu l-am priceput, devenise absolut vital să-l înţeleg. În după-amiaza aceea, am umblat împreună cu prietenul meu cel vârstnic în lungul unui şir de pietre funerare dintr-un cimitir de o frumuseţe stranie. Brusc, el a tresărit. Corpul fărâmiţat al tovarăşului său, pe care el îl

6 Localitate unde trupele britanice au purtat o bătălie neconcludentă cu germanii în Primul Război Mondial (n.tr.)

crezuse pierdut, fusese dezgropat şi depus într-un mormânt adevărat de război; acolo, în faţa noastră, numele lui era inscripţionat pe o piatră albă curată. “Ei, ca să vezi!” a bălmăjit el, faţă în faţă, pentru prima oară după aproape şaptezeci de ani, cu prietenul său cel mai bun. “Ei, ca să vezi!”

În următorii trei ani am mai citit despre război, deşi nu intensiv, pentru că scriam o altă carte. Majoritatea romanelor mi s-au părut dezamăgitoare, iar memoriile faimoase am avut impresia că fuseseră scrise cu o ironie tipică de ofiţer, care îndepărta cititorul.

O carte numită *Death’s Men* (Oamenii morţii) de Denis Winter mi-a semnalat bogăţia materialului arhivistic şi m-a îndreptat către Muzeul Imperial al Războiului, unde am petrecut mai apoi ore în şir. Descoperisem deja, la vremea aceea, un paradox remarcabil. Simţeam, pe de o parte, că experienţa acestui război scăpase cumva înţelegerii publicului larg; chiar şi oamenii educaţi păreau să ştie numai lucruri vagi despre el. Faptul acesta se datora în parte reticenţei celor care luptaseră în război.

Nimeni, în toată istoria umanităţii, nu mai pomenise un asemenea măcel, aşadar cum ar fi putut oamenii aceia să vorbească despre el? Apoi, numai douăzeci de ani mai târziu, o a doua nebunie zguduise lumea din temelii, iar un anume aspect al ei fusese atât de bine rememorat la insistenţa victimelor, încât părea să nu mai lase loc în memoria publică pentru vreun holocaust anterior. Pe de altă parte, Primul Război Mondial a produs o mare literatură (Owen, Renn, Barbusse, Remarque şi alţii) şi era în mod limpede bine înţeles de o anumită categorie de oameni.

Am ţinut minte un sfat oferit poeţilor aspiranţi de către scriitorul James Fenton: pune în poezia ta ceva ce oamenii nu ştiu. Simţeam că, dacă aş fi putut să aduc ceva nou relatării mele despre război, ea ar fi reţinut chiar şi atenţia celor bine informaţi, şi povestea tunelиştilor părea să îndeplinească acest criteriu. Aveam încă de răspuns, pe de

altă parte, unei întrebări legitime a cititorului: de ce trebuia să-mi pese? Ce legătură avea toată această oroare îndepărtată cu viaţa mea modernă? Am decis să abordez această problemă introducând în carte un personaj mai mult sau mai puţin contemporan - pe Elizabeth - care să-şi pună exact asemenea întrebări.

Până în primăvara lui 1992 reuşisem să formulez majoritatea elementelor principale ale romanului, în timp ce tema lui de bază reieşise în mod natural din lecturile mele. Ea era aceasta: cât de departe se poate merge? Care sunt limitele firii umane? Fusesem întotdeauna intrigat de faptul că niciodată în cursul acelei absurde exterminări a zece milioane de oameni, nici unul dintre ei nu a spus: "De ajuns, nu putem să continuăm astfel şi să rămânem oameni". De fapt, armata franceză s-a răzvrătit în 1917, dar, deşi revolta a fost larg răspândită, ea nu s-a concretizat decât în refuzul de a ataca; o serie de mitraliori germani au încetat să mai tragă în 1916, îngroziţi de ceea ce făceau. Dar marea întrebare fundamentală rămânea, şi răspunsul părea să fie că nu există limite dincolo de care oamenii să nu poată fi siliţi să treacă.

Am fost de mai multe ori pe frontul de vest, unde istoria părea în mod salutar uitată; o notă minusculă într-un muzeu cu două săli din Albert le amintea vizitatorilor că nu numai francezii luptaseră în războiul din 1914-1918, dar localnicii cu care am stat de vorbă au părut surprinşi să afle că englezii fuseseră şi ei în zonă. În aprilie am vizitat linia frontului de pe Somme înarmat cu o hartă a câmpului de bătaie luată de la Muzeul Imperial al Războiului. Eram de multă vreme interesat de felul cum arătau locurile de tristă faimă înainte de a-şi câştiga cumplita lor reputaţie: portul însufleţit al Hiroshimei, barăcile mici, abandonate, din Auschwitz, într-o regiune idilică de la poalele Carpaţilor.

Cum fusese valea râului Somme înainte de a deveni câmpul "Bătăliei de pe Somme"?

Dacă romanul avea să fie despre cât de departe pot fi împinse trupul şi spiritul omenesc să ucidă, atunci el trebuia să pună aceeaşi întrebare şi despre iubire. De la bun început plănuisem să am o primă secţiune care să se petreacă pe timp de pace, cu evenimente descrise foarte carnal ce aveau să fie corolarul devastării fizice despre care eu - dar nu şi personajele - ştiam că se apropie. M-am oprit într-o mică pensiune la o fermă, în spatele liniei britanice a frontului, pe Ancre. Eram foarte aproape de ceea ce voiam, îmi dădeam seama, dar scânteia întârzia să se producă; nu vedeam nici un motiv pentru care englezul meu ar fi ajuns în sătucele acestea agricole. M-am întors deznădăjduit în searbădul Amiens, cu muzica lui uşoară care răsună pe străzi şi catedrala vag înfricoşătoare. Sub titlul "Istoria oraşului", o broşură turistică mă informa că nu mai rămăsese nimic din el după dezastrele a două războaie mondiale; trebuia însă să vizitez faimoasa grădină acvatică.

Am plutit pe canale, într-o barcă, împreună cu câţiva alţi excursionişti, întrebându-mă dezolat dacă aveam să reuşesc vreodată să scriu cartea aceasta. Apoi am văzut un şobolan pe malul unui canal îmbrăcat în scânduri de lemn - "căptuşit", cum i-ar fi spus săpătorii de tuneluri. Pe marginea apei era multă vegetaţie în descompunere - şi dintrodată am văzut totul: o după-amiază fierbinte a anului 1910, piciorul femeii lăsându-se greu pe al iubitului ei, războiul prefigurat de canalele umede, pline de putreziciune.

Când călătoria cu barca a luat sfârşit, m-am repezit la maşină, pe care o parcasem lângă catedrală, şi am scris în grabă pe o bucată de hârtie scoasă din torpedo: Isabelle, o cameră roşie, o fiică adolescentă, câteva dintre cuvintele cu care urma să descriu scenele de dragoste fizică.. Am luat-o apoi pe strada vecină, Boulevard du Cange, şi am văzut casa în care avea să se petreacă totul: sobră, masivă, acoperită de iederă; şi, firește, Stephen nu avea să fie fermier, ci urma să lucreze în industria textilă, care unea în

mod firesc Amiens şi Anglia. În seara aceea, în timpul cinei de la pensiune, un alt oaspete pompos a luat-o de sus pe soţia fermierului şi apoi, sub ochii aprobatori ai propriei soţii, o femeie planturoasă, a început, cu falsă modestie, să cânte. Totul în jurul meu părea deja făcut să ajungă în carte.

Am petrecut câteva zile plimbându-mă în lungul frontului britanic de pe Ancre şi parcurgând distanţa jenant de mică pe care trupele au avansat atunci, cu preţul a 60 000 de morţi şi răniţi într-o singură zi. Am stat ore întregi în micile cimitire. Nu ştiam foarte bine ce căutam; voiam să mă îmbib, pur şi simplu, de această lume, sperând poate să capăt autoritatea de a scrie despre ea. Uneori simţeam că mă înec de furie şi de indignare; alteori mi se părea că sentimentul acela ferm al scopului pe care mi-l formasem încă din copilărie îngheţa, imobilizat. Câteodată, sub soarele primăverii, printre pietrele mortuare, mă simţeam ciudat de liniştit şi de relaxat, ca în compania unor prieteni vechi. Era oare starea aceasta de spirit potrivită pentru scrierea romanului? Puteam oare să-l duc la bun sfârşit? Îndoiala mă rodea, şi pe bună dreptate, simţeam, dată fiind amploarea a ceea ce plănuiam şi lipsa calificărilor necesare pentru îndeplinirea unei asemenea misiuni (chiar şi în mărunţişuri: nu mă interesau, de pildă, regimentele sau insignele de pe şepci). Într-o pădure din spatele colinei de la Thiepval, am dat de un înveliş de obuz. Deci era încă acolo, totul era acolo. Apoi am luat pământ de pe Drumul dintre Câmpuri, din raza tunurilor germane de la Beaumont Hamel; cu el lângă mine, ca să-l pot atinge oricând aveam nevoie în timp ce scriam, urma să fiu cu siguranţă conectat la trecut. Am stat, în fine, sub marele arc de la Thiepval, unde numele celor dispăruţi - nu ale morţilor, ci numai ale celor din care nu s-a mai găsit nici o urmă - sunt scrise ca nişte note mărunte de subsol pe cer. M-am întors la maşină şi am plecat spre Canalul Mânecii.

Stephen trebuia să treacă prin tot războiul - asta ştiam sigur. Era în mod evident important să semene cât mai puţin cu tipul ofiţerului cu sânge albastru sau al soldatului vesel şi fără griji. Subiectul romanului mi-a dictat naraţiunea, în timp ce desfăşurarea evenimentelor a determinat într-un fel sau altul tipul de om care ar fi putut să le reziste, aşa încât firea lui Stephen mi-a fost cumva dată. Aceasta este ordinea ideală, cred - de la subiect la evenimente şi apoi la personaj -, deşi ea este arareori atât de limpede. Personajele lui Jeanne şi Gray, de pildă, au crescut cu o rapiditate spontană şi aproape alarmantă pentru a satisface nevoile povestirii, pe măsură ce ea se desfăşura, fără ca eu să le fi prevăzut. Am hotărât să-i atribui lui Isabelle o familie, o copilărie şi o anumită bogăţie a istoriei personale într-un mod care se întâlneşte arareori în romanele contemporane, dar care mi s-a părut important pentru ca ea să poată reprezenta tot ceea ce aveam nevoie să reprezinte. Michael Weir şi Jack Firebrace au contrabalansat în mod armonios personalitatea lui Stephen: inocenţi când el este trecut prin viaţă, speriaţi când el este doar rece, deznădăjduiţi când el rămâne în continuare curios. Elizabeth a existat la început pentru a pune întrebări din partea cititorului şi pentru a satisface o cerinţă a romanului: ca trecutul şi prezentul, sfera publică şi cea privată să fie înfăţişate în interdependenţa lor primordială - o preocupare a mea care a dominat toate cele trei volume ale grupului format din *The Girl at the Lion d'Or*, *Cântecul păsărilor* şi *Charlotte Gray*, trilogia mea franceză. Pentru mine însă, contribuţia cea mai interesantă a lui Elizabeth a fost la structura narativă a romanului - momentele când îl vizitează pe Brennan la azil, când decodează jurnalul lui Stephen şi povestea sare înapoi la el, în 1917, sau când îl sună pe Gray în casa lui din Scoţia şi aude pe fir vocea vie a trecutului sunt, mi se pare, simboluri a ceea ce eu şi, speram, cititorul încercam să facem: gesturi de dragoste şi de răscumpărare faţă de trecut.

În cadrul strategiei oricărui roman, scriitorul are o tactică, şi cea din *Cântecul păsărilor* a fost simplă: atac frontal. Romanul meu anterior fusese construit cumva oblic, fără să respecte ordinea cronologică, pentru că mi se păruse că aşa putea fi formulată cel mai bine miza sa. În *Cântecul păsărilor* am adoptat calea inversă: dacă aveam de ales, am înclinat întotdeauna balanţa; n-am ezitat, n-am ocolit, am mers drept la ţintă; iar piesa de rezistenţă a secţiunii despre război a fost ziua cea mai neagră din istoria militară britanică. Nu că aş fi de părere că toate romanele ar trebui scrise astfel, am avut doar sentimentul că aşa era cel mai bine în acest caz. *Cântecul păsărilor* este în mare parte o carte lipsită de ironie; numai în titlu mi-am permis să fiu uşor ironic: este un titlu timid pentru un roman de o asemenea anvergură. (Întrucât am fost întrebat uneori, ar trebui poate să arăt că, în carte, cântecul păsărilor nu este menit să simbolizeze o "viaţă nouă" sau o "nouă speranţă"; el are mai multe sensuri, dar cel mai important este indiferenţa lumii naturale faţă de cea umană - umană, aşa cum spunea Philip Roth, în sensul cel mai rău al cuvântului.)

În prima parte am vrut ca textura prozei să susţină sentimentul de claustrofobie socială şi sexuală şi să sugereze un anumit convenţionalism al vremurilor. M-am gândit de asemenea că ar fi fost potrivit să recunosc - fără să recurg la "referinţele" în care se complace adolescentul postmodernist mândru de sine - că îmi cunoşteam predecesorii literari, că nu mă închipuiam primul scriitor care descrie o poveste de dragoste în Franţa provincială. Ideea era să ofer un braţ consolator pe după umeri tuturor cunoscătorilor acestei literaturi - în timp ce restul n-aveau să piardă nimic semnificativ.

Puţini au părut să observe ceva, deşi numele lui Flaubert a fost invocat ocazional.

Uneori mi se pare că asta s-a datorat faptului că Flaubert este singurul romancier francez citit în Anglia, deşi bănuiesc că orice scriitor interesat de folosirea detaliilor realiste în

circumstanţe încărcate emoţional s-ar putea să fi învăţat ceva, fie şi indirect, de la Flaubert; de fapt, cei doi romancieri francezi cărora le-am fost în mod conştient îndatorat au fost Stendhal şi Zola. În fragmentele despre război, am încercat să sugerez o stare de echilibru labil prin diferite mijloace gramaticale, între care reducerea numărului de adjective şi folosirea frecventă a diatezei active; în cea mai mare parte a secvenţelor contemporane am fost interesat de o calitate mai neutră, mai seacă a prozei, pentru a sugera ceea ce Elizabeth numeşte "lipsa de intensitate" a vieţii ei moderne.

Am redactat *Cântecul păsărilor* (al doilea titlu de lucru, *Carne şi sânge*, a fost abandonat cam pe la jumătatea drumului) într-un soi de transă, scriind aproximativ 1 500 de cuvinte în fiecare dimineaţă, apoi luând metroul până la Muzeul Imperial al Războiului şi citind documente din enorma lor colecţie până la închiderea sălii de lectură. Noaptea mă visam în tranşee. Nu se trăgea asupra mea şi nici nu mi se ordona să ies la atac; pur şi simplu acolo părea că locuiam. Au fost momente, în timp ce scriam, când m-am simţit copleşit de emoţie, dar în asemenea clipe aveam o regulă fermă: mă opream. Scopul meu nu era să inund pagina cu propriile mele emoţii, ci să selectez acele detalii care ar fi putut stârni în cititor reacţii similare. Deşi ultima oară am citit romanul acum zece ani, cred că faptul că a fost scris în viteză este evident; unele fire narative rămân nerezolvate (majoritatea în mod intenţionat), pe alocuri scriitura are o textură aspră, necizelată; dar la vremea aceea pur şi simplu nu am putut să rezist avântului de care eram cuprins.

După ce l-am terminat, i-am trimis manuscrisul lui Martin Middlebrook, un fermier din Lincolnshire din a cărui carte *The First Day of the Battle of the Somme* (Prima zi a Bătăliei de pe Somme) adoptasem câteva detalii sugestive. Comentariile sale marginale au fost la început destul de violente ("Imposibil!", "Sunt dintr-un corp de armată, nu

dintr-o divizie!”), dar s-au potolit treptat. L-am consultat, de asemenea, pe profesorul Douglas Johnson de la Universitatea din Londra, de ale cărui cunoştinţe în materie de istorie şi cultură franceză profitasem în timp ce scriam *The Girl at the Lion d’Or*. În fine, am trimis textul editurii, unde a fost citit de trei oameni, care au căzut de acord asupra sugestiilor de schimbare a textului: în principal, Elizabeth trebuia să dea un exemplu feminist având mai mult succes în carieră şi, în al doilea rând, trebuia să lămuresc cine ce comanda atunci când ea şi colegii ei mergeau la cafeneaua locală să ia prânzul. Am fost atât de uşurat că nu fuseseră îngreţoşaţi de scenele descrise în detalii fizice, atât de dificile, încât am fost bucuros să le fac pe plac. A schimba “a luat metroul de la Arcul de Marmură până acasă” cu “a luat un taxi de la aeroport”, a creşte cifra de afaceri a companiei lui Elizabeth cu aproximativ cincizeci la sută pe an şi a menţiona că într-adevăr Irene era cea care comandase lasagna a fost pentru mine ceea ce Bertie Wooster [7] ar fi numit poate “o treabă de o clipă”.

Am folosit pe post de epigraf versul din Rabindranath Tagore pe care Wilfred Owen l-a citat în ultima sa scrisoare trimisă mamei înainte de a se întoarce pe front, unde a fost ucis în noiembrie 1918. Pentru copertă, eu şi soţia mea am găsit o pictură dintr-un album de la Luvru; nu era nemaipomenită, dar sugera ceva brut. Am revăzut manuscrisul redactat, m-am relaxat şi am aşteptat; dar, înainte ca romanul să apară, am făcut o călătorie cu avionul la New York, unde se publica romanul meu anterior, *A Fool’s Alphabet* (Alfabetul unui neghiob). Editorul m-a chemat în biroul ei, undeva foarte sus deasupra Manhattanului, şi m-a privit cu tristeţe. Avea în faţă manuscrisul meu, introdus la calculator. Era mult prea lung, mi-a spus; nu-l putea publica decât dacă tăiam drastic din scenele de război. Ba, mai mult, nu mă gândisem să plasez

7 Personaj al multor şi celor mai cunoscute romane satirice ale scriitorului englez P.G. Wodehouse (1881-1975) (n.tr.)

acţiunea în timpul unui conflict mai recent? Nu, am spus, nu mă gândisem, şi am ieşit pe Sixth Avenue, descurajat şi ameţit de diferenţa de fus orar.

Ne-au trebuit aproape trei ani ca să găsim un editor în Statele Unite, până când Random House a cumpărat drepturile combinate pentru ediţia broşată şi cea cartonată pe o sumă ceva mai mică decât cea pe care tocmai o primisem în schimbul unui "interviu cu o celebritate" redactat pentru o revistă de scandal. Faptul nu m-a deranjat; eram fericit să văd manuscrisul pur şi simplu publicat, şi a fost în cele din urmă publicat din convingere. În Marea Britanie a apărut pe 1 septembrie 1993, şi văd din jurnalul meu că singurul interviu mi s-a luat în ziua aceea la ora două după-amiază, la o staţie de radio locală; am acordat, de asemenea, un interviu ziarului londonez *Evening Standard*, dar care a apărut numai într-o ediţie specială dedicată curselor de cai, sub titlul "Acesta să fie autorul unei cărţi care-ţi întoarce stomacul pe dos?" Am primit câteva scrisori încurajatoare de la cititori, au fost câteva cronici prin ziare (cu reacţii diverse, şi nu toate la fel de interesante), dar nimic altceva; cartea n-a apărut pe nici o listă de bestselleruri, nici pe vreuna dintre numeroasele liste lungi sau scurte compilate de arbitrii premiilor literare din anul acela. Vânzările de aproximativ 9 000 de exemplare cartonate au fost considerate acceptabile pentru un roman atât de intens, cu un subiect atât de dificil; aşa că în decembrie, când ciclul editorial se încheiase, iar eu ieşisem din spital după o pneumonie, am început să lucrez la următoarea mea carte, o biografie numită *The Fatal Englishman* (Englezul fatal).

Sarcina mea finală - şi foarte plăcută - în legătură cu *Cântec de păsări* a fost aceea de a-l închina cuiva. Jonglasem cu ideea de a scrie o dedicaţie celor morţi în război, dar mi s-a părut că ar fi sunat a îngâmfare; aşa că i l-am dedicat fratelui meu mai mare,

Edward, în al cărui cabinet am scris fiecare cuvânt al cărţii în timp ce el era la muncă, care mi-a fost un prieten atât de minunat şi la bine, şi la rău, şi a cărui viaţă imaginativă pe vremea când eram amândoi copii m-a ajutat să mi-o încep pe a mea. Data meciului de golf jucat de tatăl lui Elizabeth îi este, fără îndoială, cunoscută lui Edward drept propria zi de naştere, scorul destul de slab, pe de altă parte, poate mai puţin..

© Sebastian Faulks, 2004

PARTEA ÎNTÂI
Franţa, 1910

Boulevard du Cange era o stradă largă şi liniştită care delimita latura estică a oraşului Amiens. Căruţele care veneau dinspre Lille şi Arras şi se îndreptau către nord intrau direct printre tăbăcăriile şi morile din cartierul Saint-Leu, fără să fie nevoite să treacă pe strada aceasta brăzdată de făgaşe şi străjuită de vegetaţie. Partea dinspre oraş era mărginită de grădini întinse, împărţite în pătrate şi alocate cu o civică precizie caselor învecinate. Din iarba jilavă creşteau castani, tufe de liliac şi sălcii, cultivate pentru umbra şi tihna pe care le dădeau proprietarilor. Grădinile păreau sălbatice, năpădite de verdeaţă, iar iarba înaltă şi gardurile vii luxuriante dinăuntru ascundeau ici-colo mici luminişuri, oaze tăcute şi locuri în care nu ajungeau nici măcar proprietarii şi unde, la picioarele copacilor cu coroane învoalte, se lăfăiau petice de iarbă şi flori sălbatice.

În spatele grădinilor, râul Somme se răsfira în canale mici, care dădeau un aer pitoresc cartierului Saint-Leu; pe cealaltă parte a bulevardului, pe canale fusese amenajată o grădină acvatică, mici insule de fertilitate jilavă, separate de braţele râului ramificat. Duminica după-amiaza, locuitorii oraşului pluteau pe aleile de apă în bărci lungi cu fundul

plat, împinse cu prăjini. Pe toată lungimea râului şi a canalelor lui şedeau pescari încovoiaţi peste undiţe; cu haină şi pălărie în dreptul catedralei sau numai în cămaşă pe malurile grădinii acvatice, îşi afundau undiţele în apă în căutarea crapului sau a păstrăvului.

În spatele unui gard cu zăbrele de fier, casa familiei Azaire etala pe partea dinspre stradă o faţadă pompoasă impresionantă. Oricine ar fi trecut pe bulevard în jos, către râu, n-ar fi avut nici o îndoială că era proprietatea unui om cu dare de mână. Acoperişul de ardezie plonja în unghiuri contradictorii peste silueta neregulată a casei. Sub unul dintre ele, o lucarnă privea spre bulevard. Etajul unu era dominat de un balcon de piatră, peste ale cărui balustrade iedera roşie se strecurase până sus pe acoperiş. Uşa monumentală de lemn de la intrare era încrustată cu ornamente de fier.

Înăuntru, casa era în acelaşi timp mai mică şi mai mare decât părea. Deşi nu avea camere care să intimideze prin măreţie sau săli de bal aurite, cu candelabre revărsate deasupra podelelor, ici şi colo descopereai în ea spaţii neaşteptate şi coridoare care dădeau în colţuri neştiute, de unde câteva trepte coborau în grădină; din holuri de trecere nebăgate în seamă se deschideau salonaşe dotate cu mese de scris şi scaune tapiţate. Chiar şi de pe peluză era greu să-ţi dai seama cum se înscriau camerele şi coridoarele în dreptunghiurile placide de piatră. Peste tot, podelele scoteau un sunet aparte sub picior, aşa încât, cu unghiurile ei închise şi ecourile vagi adăstând parcă în aer, casa era un loc al paşilor nevăzuţi.

Cufărul de metal al lui Stephen Wraysford fusese trimis înainte şi îl aştepta la picioarele patului. El îşi despachetă hainele şi îşi atârnă costumul de rezervă în uriaşul şifonier sculptat. Sub fereastră găsi un lavoar emailat şi un rastel de lemn pentru prosoape. Trebui să se ridice pe vârfuri ca să se uite afară peste bulevard, unde o birjă aştepta pe cealaltă parte a străzii. Calul îşi scutura hamul şi întindea

gâtul să prindă cu gura ramurile unui lămâi verde. Stephen încercă elasticitatea patului, apoi se întinse pe el, rezemându-se de capătul uşor ridicat. Camera era simplă, dar decorată cu oarecare atenţie. Văzu pe masă o vază cu flori de câmp, iar de o parte şi de alta a uşii două postere cu peisaje de stradă din Honfleur [8].

Era o seară de primăvară, cu un soare zăbovind pe cer în spatele catedralei şi cu mierle cântând de jur împrejurul casei. Stephen se spălă în grabă şi încercă să-şi netezească părul negru în oglindă. Puse câteva ţigări într-o tabacheră de metal pe care o vârî în sacou şi îşi goli buzunarele de obiectele de care nu mai avea nevoie: bilete de tren, un carnet de note cu coperte din piele albastră şi un cuţit cu o singură lamă, ascuţită cu scrupulozitate.

Coborî la cină, speriat de sunetul propriilor paşi pe scările dinspre palierul de la etajul unu, în care dădeau dormitoarele familiei, şi apoi de aici în jos până în holul de la intrare. Se simţea năduşit sub haină şi jiletcă. Rămase o clipă dezorientat, nesigur pe care dintre cele patru uşi cu panele de sticlă de pe hol trebuia să intre. Întredeschise una şi dădu cu ochii de o bucătărie plină de abur, în mijlocul căreia o servitoare încărca de zor cu farfurii o tavă aşezată pe o servantă.

- Pe aici, monsieur. Cina e servită, spuse fata, strecurându-se pe lângă el în pragul uşii.În sufragerie, familia se aşezase deja. Madame Azaire se ridică.

- Ah, monsieur, luaţi loc aici!

Azaire mormăi o prezentare din care Stephen auzi numai cuvintele “soţia mea”. Îi luă mâna şi înclină scurt din cap. Doi copii se holbau la el de pe cealaltă parte a mesei.

---

8 Comună în Franţa, pe Sena, cu un port vechi foarte pitoresc. A fost pictată de numeroşi artişti, în particular Gustave Courbet, care au format aşa-numita Şcoală de la Honfleur, precursoare a impresionismului. (n.tr.)

- Lisette, spuse madame Azaire, arătând spre o fată de vreo şaisprezece ani, cu părul negru prins cu o fundă, care zâmbi strâmb şi-i întinse mâna - şi Grégoire.

Mezinul era un băiat de vreo zece ani, al cărui căpşor abia se vedea deasupra mesei sub care dădea energic din picioare.

Servitoarea zăbovea cu supiera lângă umărul lui Stephen. Acesta îşi puse un polonic în farfurie şi adulmecă mirosul unor ierburi necunoscute. Sub cercurile concentrice de verdeaţă mărunţită, supa fusese îngroşată cu cartofi.

Azaire şi-o terminase deja pe a lui şi acum bătea insistent darabana pe masă cu mânerul de argint al cuţitului. Stephen ridică o privire iscoditoare pe deasupra lingurii de supă în timp ce sorbea lichidul printre dinţi.

- Câţi ani ai? îl întrebă băiatul.

- Grégoire!

- Nu face nimic, vorbi Stephen către madame Azaire. Douăzeci.

- Vrei puţin vin? întrebă Azaire, ridicând sticla deasupra paharului lui Stephen.

- Mulţumesc.

Amfitrionul turnă câteva degete de băutură pentru Stephen şi pentru soţia sa şi puse sticla la loc.

- Deci, ce ştii despre industria textilă? întrebă el.

Avea numai patruzeci de ani, dar putea foarte bine să fi avut încă zece. Trupul lui era de soiul acela care nici nu se întăreşte, nici nu devine puhav cu vârsta. Ochii îl fixau pe musafir cu o privire alertă, lipsită de veselie.

- Ştiu câte ceva, răspunse Stephen. Lucrez în breaslă de aproape patru ani, deşi în general m-am ocupat de chestiuni financiare. Patronul meu vrea să aflu mai multe despre procesul de fabricare.

Servitoarea luă farfuriile de supă, iar Azaire începu să vorbească despre industria locală şi despre dificultăţile pe care le avea cu propriii angajaţi. Deţinea o fabrică în oraş și încă una la câţiva kilometri depărtare.

- Organizarea oamenilor în sindicate îmi lasă foarte puţin spaţiu de manevră. Se plâng că îşi pierd slujbele fiindcă introducem maşini, dar, dacă nu putem face faţă concurenţei din Spania şi Anglia, n-avem nici o speranţă.

Servitoarea aduse o friptură tăiată felii într-un sos subţire, pe care o puse în faţa doamnei Azaire. Lisette începu să povestească o întâmplare din ziua aceea de la şcoală.

Îşi dădea capul pe spate şi chicotea. Era vorba de o farsă jucată de o fată unei colege, dar Lisette o relata cu subînţeles, ca şi când ar fi recunoscut caracterul infantil a ceea ce povestea şi ar fi vrut să le sugereze lui Stephen şi părinţilor ei că ea însăşi era prea matură pentru asemenea lucruri. Părea totuşi nesigură de interesele şi gusturile ei; se bâlbâi puţin înainte să încheie cam dezlânat şi se întoarse spre fratele ei să-l certe că râdea.

Stephen o privi în timp ce vorbea, cercetându-i chipul cu ochii lui întunecaţi.

Azaire o ignoră, servindu-se cu salată şi trecând castronul soţiei sale. Îşi şterse apoi cu o bucată de pâine marginea farfuriei de orice urmă de sos.

Madame Azaire nu-l privise pe Stephen direct în ochi. El o evitase la rândul lui, de parcă ar fi aşteptat ca ea să i se adreseze, dar îi vedea cu coada ochiului volbura părului castaniu-roşcat, prins astfel încât să-i lase faţa descoperită. Purta o bluză albă de dantelă, cu o piatră roşie la gât.

În timp ce terminau cina, se auzi soneria la uşa din faţă şi apoi, în hol, o voce masculină energică.

Azaire zâmbi pentru prima dată în seara aceea.

- Dragul de Bérard! Punctual ca de obicei!

- Monsieur şi madame Bérard, spuse servitoarea, deschizând uşa în sufragerie.

- Bună seara, Azaire! Madame, încântat!

Bérard, un bărbat trupeş, grizonant, de peste cincizeci de ani, îşi lipi buzele de mâna doamnei Azaire. Soţia sa, aproape la fel de voinică, cu părul des rotit într-un coc pe vârful capului, dădu mâna şi-i sărută pe copii pe obraz.

- Scuză-mă, nu ţi-am auzit numele când René a făcut prezentările, i se adresă Bérard lui Stephen.

În timp ce Stephen îl repeta şi îl spunea apoi pe litere, copiii fură trimişi din sufragerie şi locul lor fu luat de soţii Bérard.

Azaire părea întinerit de sosirea lor.

- Vrei puţin lichior, Bérard? Şi pentru dumneavoastră, madame, puţină tizană, cred, nu? Isabelle, sună, te rog, să aducă şi cafea. Aşa deci..

- Înainte să continui, zise Bérard, ridicând o mână cărnoasă, am să vă dau o veste proastă. Vopsitorii cheamă la grevă începând de mâine. Şefii lor de sindicat s-au întâlnit cu reprezentanţii patronilor azi după-amiază la cinci, şi ăsta-i rezultatul.

Azaire pufni.

- Credeam că întâlnirea trebuia să fie mâine.

- S-a ţinut mai repede. Nu-mi place să-ţi aduc veşti proaste, dragul meu René, dar nu cred că mi-ai fi fost prea recunoscător dacă ai fi aflat de la şeful tău de echipă mâine.

Presupun cel puţin că nu va avea efecte imediate asupra fabricii tale.

De fapt, lui Bérard părea să-i fi făcut plăcere să comunice vestea. Chipul lui exprima satisfacţia tăcută a importanţei pe care i-o conferise această iniţiativă. Madame Bérard îşi privi soţul cu admiraţie.

Azaire continuă să-şi înjure angajaţii şi să întrebe cum se aşteptau ei ca fabrica să funcţioneze mai departe. Stephen şi doamnele ezitară să-şi exprime vreo opinie, iar Bérard, după ce adusese vestea, păru să nu mai aibă nici un comentariu de făcut pe tema aceasta.

- Aşadar, spuse el la un moment dat, după ce Azaire perorase destul, o grevă a vopsitorilor. Deci aşa stau lucrurile.

Şi toată lumea, inclusiv Azaire, luă această concluzie drept semn că subiectul fusese epuizat.

- Cum ai călătorit? întrebă Bérard.
- Cu trenul, spuse Stephen, presupunând că lui i se adresase. A fost o călătorie lungă.
- Aaa, trenurile, spuse Bérard. Ce sistem! Noi aici avem un mare nod feroviar. Sunt trenuri spre Paris, spre Lille, spre Boulogne.. Ia spune-mi, în Anglia aveţi trenuri?
- Da.
- De când?
- Staţi puţin.. De aproape şaptezeci de ani.
- Dar sunt probleme în Anglia, cred.
- Nu ştiu. Eu nu am auzit de nici unele.

Bérard surâse fericit, sorbind din lichior.

- Ei, deci vedeţi! Acum au trenuri şi în Anglia.

Cursul conversaţiei depindea de el; considera de datoria lui să se comporte ca un dirijor, să invite diferite voci, apoi să sintetizeze contribuţia fiecăreia.

- Şi în Anglia mâncaţi carne la micul dejun în fiecare zi, nu? spuse el.
- Cred că da, majoritatea oamenilor mănâncă, zise Stephen.
- Imaginaţi-vă, dragă madame Azaire, friptură la micul dejun în fiecare zi!

Bérard o invita pe stăpâna casei să vorbească.

Ea refuză, dar murmură ceva despre deschisul unei ferestre.

- Poate într-o bună zi o să facem şi noi la fel, eh, René, ce zici?
- Ah, mă îndoiesc, mă foarte îndoiesc, răspunse Azaire. În afară de cazul în care, într-o bună zi, o să avem şi noi ceaţa de la Londra.
- A, da, şi ploaia, râse Bérard. Am impresia că la Londra plouă cinci zile din şase, continuă el, uitându-se din nou către Stephen.
- Citeam într-un ziar că anul trecut a plouat totuşi ceva mai puţin la Londra decât la Paris..
- Cinci zile din şase, radia Bérard. Îţi poţi imagina?

- *Papa* nu suportă ploaia, i se adresă madame Bérard lui Stephen.

- Şi cum aţi petrecut această frumoasă zi de primăvară, dragă madame Azaire? spuse Bérard, invitând-o din nou pe amfitrioană să vorbească.

De data aceasta avu succes, şi madame Azaire, din politeţe sau din entuziasm, îi răspunse direct.

- Azi-dimineaţă mă aflam în oraş cu nişte treburi. La o casă de lângă catedrală, fereastra era deschisă şi cineva cânta la pian.

Vocea doamnei Azaire era joasă şi reţinută. Descrise o vreme ceea ce auzise.

- Suna minunat, conchise ea, deşi erau doar câteva note. Îmi venea să mă opresc, să bat la uşa casei şi să-l întreb pe cel care cânta cum se numeşte piesa.

Monsieur şi madame Bérard părură nedumeriţi. În mod evident, nu era genul de relatare la care se aşteptau. Azaire vorbi pe tonul liniştitor al celui obişnuit cu asemenea fantezii:

- Şi ce melodie era, draga mea?

- Nu ştiu, n-am mai auzit-o până acum. Semăna cu.. Beethoven sau Chopin.

- Mă-ndoiesc că era Beethoven dacă n-aţi recunoscut-o dumneavoastră, madame, spuse Bérard galant. Pun prinsoare că era vreo melodie populară.

- Nu părea să fie, spuse madame Azaire.

- Nu pot să suport melodiile astea populare de care se face atâta caz în ultima vreme, continuă Bérard. Când eram tânăr, lucrurile stăteau altfel. Bineînţeles, totul era altfel pe atunci, râse el puţin crispat, conştient de sine. Dar aş asculta oricând o melodie adevărată, creată de unul dintre marii noştri compozitori. Un lied de Schubert sau o nocturnă de Chopin, ceva care să te umple de fiori! Rolul muzicii e să elibereze în sufletele noastre sentimentele pe care în mod normal le ţinem ascunse în adâncul inimii. Marii compozitori din trecut erau capabili de aşa ceva, dar muzicienii de azi

se mulţumesc cu câteva note pe care le poţi vinde pe o partitură la colţul străzii! Geniul nu-şi găseşte recunoaşterea chiar atât de uşor, dragă madame Azaire!

Stephen se uită cum madame Azaire îşi întoarce încet capul până când ochii ei îi întâlniră pe ai lui Bérard. Îi văzu lărgindu-se, concentrându-se asupra feţei lui zâmbitoare, pe care picături mici de sudoare ieşeau la iveală în aerul imobil al sufrageriei. Cum era posibil, se gândi el, ca femeia aceasta să fie mama fetei şi a băiatului care fuseseră cu ei la cină?

- Cred că totuşi ar trebui să deschid fereastra, spuse ea rece şi se sculă cu un foşnet mătăsos al fustei.

- Şi tu eşti un tip muzical, Azaire? întrebă Bérard. Într-o casă în care cresc copii e bine să fie muzică. Eu şi madame Bérard întotdeauna i-am încurajat să cânte.

Mintea lui Stephen fu cuprinsă de euforie în timp ce Bérard îi dădea înainte. Fusese superb felul cum madame Azaire îl dăduse deoparte pe omul acesta. Era numai un mic tiran de provincie, adevărat, dar deprins în mod evident să aibă ultimul cuvânt.

- Am fost la concerte în oraş și mi-au plăcut, spuse Azaire cu modestie, deşi n-aş îndrăzni să spun că sunt un tip muzical pentru atâta lucru. Nu fac decât..

- Prostii! Muzica e o artă democratică. N-ai nevoie de bani ca s-o cumperi şi nici de educaţie ca s-o studiezi. Nu-ţi trebuie decât astea. Bérard se apucă de urechile mari şi roz şi trase de ele. Urechi. Darul Domnului din născare. Nu trebuie să-ţi fie ruşine de preferinţele tale, Azaire. Prin eşecul unei false modestii, nu vei face decât să încurajezi triumful prostului gust.

Bérard se lăsă pe spătarul scaunului şi aruncă o privire către fereastra acum deschisă. Curentul părea să-l împiedice să savureze maxima pe care avea pretenţia c-o inventase.

- Dar iartă-mă, René, spuse el. Te-am întrerupt.

Azaire avea de lucru cu pipa sa din lemn de erica [9] - îi tasa tutunul cu degetele şi o testa zgomotos să vadă cum trage. Când obţinu un rezultat mulţumitor, aprinse un chibrit şi, pentru o clipă, o spirală albăstruie de fum îi încercui chelia. În clipa de tăcere dinainte să răspundă, auziră cu toţii păsările din grădina de afară.

- Cântecele patriotice, spuse Azaire. Mi-s foarte dragi. Sunetul fanfarei şi o mie de voci intonând ca una *Marseilleza*, în timp ce armata pleacă la luptă cu prusacii [10] . Ce mai zi trebuie să fi fost!

- Dar, dacă îmi permiteţi, spuse Bérard, acesta este un exemplu de muzică folosită cu un anumit scop - de a inspira în inimile soldaţilor noştri dârzenia în luptă. Atunci când arta, de orice fel, este pusă să slujească unor scopuri practice, ea îşi pierde puritatea esenţială. Nu am dreptate, madame?

- Înclin să cred că aveţi, monsieur. Ce părere are monsieur Wraysford?

Tresărind preţ de o secundă, Stephen se uită la madame Azaire şi pentru prima dată îi întâlni privirea.

- Nu am nici un fel de părere, madame, spuse el, recăpătându-şi calmul. Dar cred că, dacă un cântec e în stare să atingă sufletele oamenilor, atunci probabil trebuie preţuit.

Bérard întinse brusc mâna.

- Puţin lichior, Azaire, te rog. Mulţumesc. Deci aşa. Am să încerc acum ceva cu care risc să mă fac de râs şi să vă inspir Domniilor Voastre o părere proastă despre mine.

Madame Bérard râse neîncrezătoare.

- Am să cânt. Nu, nu are rost să mă convingeţi să renunţ. O să cânt un cântecel care era la modă în copilăria mea - lucru care, vă asigur, s-a întâmplat cu multă vreme în urmă.

---

9 *Erica arborea*, arbust veşnic verde din care se fac pipe (n.tr.)

10 Referire la Războiul Franco-Prusac din 1870 (n.tr.)

Ceea ce-i luă prin surprindere pe ascultători fu repeziciunea cu care, după ce făcu această declaraţie, Bérard se apucă să cânte. Cu numai o clipă în urmă purtau de zor conversaţia politicoasă de după cină, pentru ca acum să devină pe neaşteptate publicul prizonier al lui Bérard, care, aplecat înainte pe scaun, cu coatele pe masă, cânta cu o voce susurată de bariton.

Îşi pironi ochii asupra doamnei Azaire, instalată vizavi de el. Incapabilă să-i susţină privirea, ea se uita în jos, în farfurie. Stinghereala ei nu-l abătu pe cântăreţ. Azaire îşi făcea de lucru cu pipa, iar Stephen studia peretele de deasupra lui Bérard. Madame Bérard privea cu un zâmbet mulţumit cum soţul ei îi dăruia cântecelul său amfitrioanei. Madame Azaire se îmbujoră şi se fâţâi stingherită pe scaun sub căutătura neclintită a cântăreţului.

O mişcare apăsată din cap, cu care sublinie o parte emoţionantă a cântecului, îi cutremură lui Azaire straturile de guşă de pe gât. Era o baladă sentimentală despre vârstele din viaţa unui om, cu un refren care spunea: “Dar pe atunci eram tânăr, şi streşinile erau verzi, / Acum porumbul e cules, iar mica barcă a dispărut în zare”.

De fiecare dată când încheia refrenul, Bérard făcea o pauză dramatică, şi Stephen îşi permitea o scurtă aruncătură de ochi ca să vadă dacă terminase. Preţ de o clipă, în sufrageria încinsă se instala o linişte deplină, dar în scurt timp se auzeau aerul tras în piept şi o nouă strofă.

“Într-o zi flăcăii s-au întors din război, / Porumbul era cât un stat de om, iar mândrele ne aşteptau.”

Capul lui Bérard se răsucise puţin în timp ce cânta, şi vocea i se încălzise, dar ochii injectaţi îi rămăseseră aţintiți asupra doamnei Azaire, ca şi cum capul i s-ar fi putut roti numai pe axa privirii. Cu un efort de voinţă, ea păru să-şi regăsească sângele rece şi adoptă o postură ţeapănă în faţa agresiunii intime pe care o reprezenta atenţia lui.

- “.. şi mica barcă dispăru în zare-e-e.” Ei, asta a fost! încheie brusc Bérard. V-am spus eu că o să mă fac de râs!

Ceilalţi protestară toţi că, din contră, cântecul fusese remarcabil.

- *Papa* are o voce superbă, spuse madame Bérard, împurpurându-se de mândrie.

Chipul de obicei palid al doamnei Azaire era şi el rozaliu, dar nu de aceeaşi emoţie.

Azaire deveni fals jovial, iar Stephen simţi o picătură de sudoare scurgându-i-se pe interiorul gulerului. Numai Bérard însuşi părea lipsit de orice fel de stinghereală.

- Ei, Azaire, ce-ai zice acum de un joc de cărţi? Ce jucăm?

- Scuză-mă, René, spuse madame Azaire, am o uşoară durere de cap. Cred că mă duc la culcare. Poate domnul Wraysford va fi amabil să-mi ţină locul.

Stephen se ridică, iar madame Azaire se sculă de pe scaun. Familia Bérard emise proteste şi puse câteva întrebări nelinişţite, pe care madame Azaire le înlătură cu un zâmbet, asigurându-i că era absolut sănătoasă. Bérard îşi coborî faţa deasupra mâinii ei, iar madame Bérard îi sărută obrazul încă rozaliu. Avea pe antebraţul dezvelit câţiva pistrui, observă Stephen când ea se întoarse spre uşă - o siluetă înaltă, brusc impozantă, în fusta roşu-sângeriu care mătură impetuos podeaua sufrageriei.

- Hai să mergem în salon! zise Azaire. Monsieur, sper că vă veţi alătura nouă la un joc de cărţi.

- Desigur, zise Stephen, silindu-se să zâmbească supus.

- Biata madame Azaire! zise doamna Bérard în timp ce se aşezau la masa de joc.

Sper că n-a prins-o guturaiul.

Azaire râse.

- Nu, nu. Nervii sunt de vină. Nu vă faceţi griji!

- O făptură atât de delicată, murmură Bérard. Cred că e rândul tău, Azaire.

- Şi totuşi, o durere de cap poate să semnaleze un început de febră, spuse madame Bérard.

- Madame, replică Azaire, vă asigur că Isabelle nu are febră. Este o femeie cu un temperament nervos. Suferă de

dureri de cap şi de tot soiul de afecţiuni minore. Nu înseamnă nimic. Credeţi-mă, o cunosc foarte bine şi m-am deprins să-i suport felul de a fi. Îi aruncă o privire complice lui Bérard, care chicoti. Dumneavoastră sunteţi norocoasă să aveţi o constituţie aşa robustă.

- Întotdeauna a suferit de dureri de cap? insistă madame Bérard.

Buzele lui Azaire se întinseră într-un zâmbet subţire.

- E un preţ mic de plătit. Rândul dumneavoastră, monsieur.

- Poftim? Stephen se uită la cărţi. Iertaţi-mă, nu eram atent.

Urmărise zâmbetul lui Azaire, întrebându-se ce putea să însemne.

Bérard îi vorbi lui Azaire despre grevă în timp ce amândoi îşi puneau cărţile pe masă cu gesturi iuţi şi sigure.

Stephen încercă să se concentreze asupra jocului şi să facă puţină conversaţie cu madame Bérard. Ea păru indiferentă la atenţia lui, deşi chipul i se lumina de fiecare dată când soţul ei i se adresa.

- Greviştii ăştia, spuse Azaire, au nevoie de cineva care să-i facă să-şi dea cărţile pe faţă. N-am de gând să-mi las afacerea să stagneze din cauza pretenţiilor obscene ale câtorva trândavi. Ar trebui să se găsească un fabricant care să aibă forţa care să-i înfrunte şi să-i dea pe toţi afară.

- Mă tem că ar provoca violenţe. Mulţimea s-ar răscula, zise Bérard.

- Nu s-ar răscula pe stomacul gol.

- Nu ştiu dacă e înţelept pentru un consilier orăşenesc ca tine, René, să se implice într-o asemenea dispută.

Bérard luă pachetul de cărţi să-l amestece; degetele groase i se mişcau cu dexteritate peste cărţile foşnitoare. Le împărţi, apoi îşi aprinse un trabuc şi se lăsă pe spate în scaun, trăgându-şi grijuliu jiletca peste burtă.

Servitoarea veni să întrebe dacă mai doreau ceva. Stephen îşi înăbuşi un căscat.

Călătorise toată ziua dinainte şi îl atrăgea gândul la camera sa modestă, cu cearşafuri apretate şi vedere către bulevard.

- Nu, mulţumesc, zise Azaire. Te rog, du-te până la madame Azaire înainte să mergi la culcare şi spune-i că am să trec mai târziu pe la ea să văd cum se simte.

O clipă, lui Stephen i se păru că vede din nou un schimb de priviri furişe între cei doi bărbaţi, dar, când se uită la Bérard, chipul acestuia era absorbit de cărţile desfăcute evantai în mână.

Musafirii se ridicară în sfârşit să plece, şi Stephen îşi luă la revedere de la ei. Rămase în faţa ferestrei salonului, privindu-i în lumina de pe verandă. Bérard îşi puse jobenul, ca un baron care se întorcea de la operă; madame Bérard, cu faţa radiind, se înfăşură în pelerină şi îl luă de braţ. Azaire se aplecă din talie şi le vorbi într-o şoaptă ce părea imperioasă.

Începuse să cadă o ploaie uşoară, care înmuia pământul pe lângă şleaurile adânci de pe stradă şi făcea să sune frunzele platanilor. Geamul ferestrei se acoperi mai întâi cu o peliculă unsuroasă, apoi picături mari se adunară şi începură să alunece în jos. În spatele lui, chipul palid al lui Stephen îi privea pe oaspeţii care plecau - o siluetă înaltă, cu mâinile vârâte în buzunare, cu privirea concentrată şi răbdătoare, cu trupul relaxat într-o postură care sugera o indiferenţă tinerească, născută din voinţă şi din necesitate.

Era un chip pe care, la rândul lor, majoritatea oamenilor îl tratau cu precauţie, neştiind dacă expresia lui ambivalentă avea să se limpezească într-o izbucnire pătimaşă sau în resemnare.

Sus, în camera sa, Stephen ascultă sunetele nopţii. Un oblon nefixat se răsuci încet în balamale şi se lovi de zid undeva în spatele casei. În adâncurile grădinii, acolo unde plantele cultivate lăsau loc vegetaţiei sălbatice, se auzea o bufniţă, iar din când în când, apa şuiera şi se năpustea în ţevile înguste ale instalaţiei de alimentare.

Stephen se aşează la masa de scris de lângă fereastră şi deschise un caiet cu paginile străbătute de linii groase albastre. Era pe jumătate umplut cu o caligrafie în cerneală care erupea de lângă marginea roşie din stânga şi se împrăştia peste rânduri în ciorchini. Din loc în loc fuseseră trecute date, deşi între ele puteau să se scurgă zile şi uneori chiar săptămâni întregi.

Ţinuse un jurnal timp de cinci ani, de când îl sfătuise un profesor din liceu. Orele de studiu la greacă şi latină [11] îi dăduseră, fără voia lui, cunoştinţe atât de aprofundate de limbă, încât acum le folosea pentru a scrie cifrat. Când era vorba de un subiect delicat, schimba sexul personajelor şi povestea despre acţiunile lor sau despre propriile lui reacţii folosind expresii care unui cititor întâmplător nu i-ar fi spus nimic.

Scrise şi acum, râzând încetişor, pentru sine. Simţul acesta al secretului era o trăsătură pe care trebuise să şi-o dezvolte pentru a-şi depăşi tendinţa naturală de a fi deschis şi iute la mânie. La vârsta de zece sau unsprezece ani, entuziasmul său ingenuu şi simţul revoltat al dreptăţii îl transformaseră în disperarea profesorilor, dar Stephen învăţase treptat să tragă aer în piept şi să-şi păstreze calmul, să nu se încreadă în propriile impulsuri, ci să aştepte şi să fie atent.

Îşi desfăcu manşetele, îşi cuprinse obrajii între palme şi se uită la peretele alb din faţa sa. Auzi de data aceasta un sunet care nu mai era al oblonului sau al apei, ci mai ascuţit şi mai uman. Îl desluşi din nou, şi traversă camera ca să-l asculte. Deschise uşa către palier şi ieşi din cameră neauzit, amintindu-şi de trosnetul paşilor săi mai devreme. Era vocea unei femei, aproape sigur, şi venea de la etajul de dedesubt.

---

11 Aşa-numitele *grammar school* din Anglia, în care, de sute de ani, se predaseră în primul rând limbile clasice, păstrau încă, la începutul secolului al XX-lea, numeroase ore de latină şi de greacă. (n.tr.)

Stephen îşi scoase pantofii, îi împinse în tăcere peste pragul camerei şi se furişă în şosete pe scări. În casă era beznă; Azaire stinsese probabil toate luminile când se dusese la culcare. Stephen simţi treptele de lemn arcuindu-i-se sub tălpi şi linia balustradei sub mâna lui şovăitoare. Nu-i era frică.

Pe palierul de la etajul unu ezită. Îşi dădu seama deodată foarte limpede, copleşitor, de dimensiunile casei şi de numărul direcţiilor posibile din care putea veni sunetul. De pe palier se deschideau trei coridoare, dintre care unul era de fapt o scară ce ducea către partea din faţă a casei, iar două se îndreptau pe de lături, pe lungimea clădirii, înainte să se despartă în mai multe alte treceri. La etajul acesta locuia o familie întreagă cu servitorii ei - lăsând la o parte băile, uscătoriile şi cămările. Stephen ar fi putut foarte bine să nimerească în dormitorul vreunui bucătar sau într-un salon cu ornamente chinezeşti şi mătăsuri în stil Ludovic al XVI-lea.

Ascultă încordat, ţinându-şi pentru un moment răsuflarea. Sunetul se schimbase, nu mai părea o voce de femeie, ci căpătase acum o notă mai joasă, aproape ca un plânset înăbuşit, întrerupt de un alt sunet, mai dens, ca al unei lovituri scurte. Stephen se întrebă dacă făcea bine să meargă mai departe. Îşi părăsise camera mânat de impuls, cu credinţa că ceva era în neregulă; acum i se părea că s-ar fi putut pur şi simplu să încalce intimitatea vreunui locuitor al acestei case. Dar nu se codi prea mult, pentru că ştia că în sunetul acela era ceva nefiresc.

Porni pe un coridor din dreapta, mergând tiptil, cu o mână înaintea lui, pentru a-şi proteja ochii de o eventuală atingere, şi cu cealaltă pipăind peretele. Coridorul ajunse la o intersecţie, şi, aruncând o privire spre stânga, Stephen văzu o dungă îngustă de lumină pe sub o uşă închisă. Reflectă cât de mult putea să se apropie. Voia să rămână suficient de aproape de cotul din coridor ca să aibă timp să

se retragă în umbra lui, nevăzut de oricine ar fi ieşit din cameră.

Veni până la cinci-şase paşi de uşă - mai mult nu îndrăzni. Se opri şi ascultă, înăbuşindu-şi din nou suflarea ca să nu-i scape nici un sunet. Îşi simţea inima umflându-i-se în piept şi pulsul bătându-i uşor sub pielea gâtului.

Auzi vocea unei femei, calmă şi joasă, dar vibrând a deznădejde. Implora, şi cuvintele ei, deşi Stephen nu şi le putea lămuri pentru că erau rostite cu glas încet, deveneau la răstimpuri audibile mulţumită sentimentului impetuos care le dădea naştere. Stephen izbuti să desluşească "René", apoi, după o vreme, "te implor", apoi "copiii". Vocea, de care chiar şi numai din frânturile acestea îşi dădu seama că-i aparţinea doamnei Azaire, fu întreruptă de plesnetul pe care îl auzise mai înainte şi atunci se prefăcu într-un icnet care, sărind deodată cu câteva octave mai sus, fu în mod limpede un geamăt de durere.

Stephen înaintă pe coridor, fără să-şi mai ţină mâinile în faţă, prevăzător, ci strângând pumnii pe lângă corp. La doi paşi de uşă reuşi să-şi stăpânească sentimentul de furie şi dezorientare. Auzi pentru prima dată vocea unui bărbat. Repeta un singur cuvânt cu glas spart, lipsit de convingere, care se preschimbă într-un sughiţ de plâns.

Apoi auzi paşi.

Stephen se întoarse şi fugi după cotul coridorului, ştiind că depăşise limita pe care şi-o impusese singur. În timp ce dădea colţul, auzi vocea întrebătoare a lui Azaire: "E cineva?" Fugind înapoi către palier, fără să mai aibă timp să-şi măsoare paşii, încercă săşi amintească dacă dăduse peste vreun obstacol la venire. De la picioarele scării spre etajul al doilea, văzu că din camera lui se zărea lumină. Sui câte două trepte odată şi se năpusti către întrerupătorul veiozei de pe masă, făcând-o să se clatine şi să se dărâme cu un pocnet.

Rămase apoi nemişcat în mijlocul odăii, ascultând. Auzi paşi venind până la piciorul scării. Dacă ar fi urcat, Azaire

s-ar fi întrebat desigur de ce-l găsea complet îmbrăcat în mijlocul unei încăperi cufundate în întuneric. Se duse lângă pat şi se strecură în aşternut.

După zece minute, socoti că putea să se dezbrace fără teamă şi să se pregătească de culcare. Închise uşa şi oblonul ferestrei mai mici şi se aşeză în pijama la masa de scris.

Reciti ceea ce notase mai devreme, relatarea despre călătoria de la Londra, despre drumul cu trenul în Franţa şi sosirea pe Boulevard du Cange. Făcuse scurte comentarii despre firea lui Bérard şi a soţiei sale, într-un cifru greu de înţeles, şi îşi notase impresiile despre Azaire şi despre cei doi copii. Descoperi însă, cu oarecare surpriză, că despre ceea ce îl frapase cel mai tare nu scrisese nici măcar un cuvânt.

Sculându-se dimineaţă cu capul limpede, odihnit şi foarte interesat de noua sa locuinţă, Stephen îşi scoase din minte întâmplările de peste noapte şi se învoi să-l însoţească pe Azaire într-un tur al manufacturii sale.

Părăsiră bulevardul cu aspect înfloritor şi porniră către cartierul Saint Leu, care, cu casele sale cu frontoane, străjuind străzile pietruite de deasupra canalelor, i se păru lui Stephen asemenea unei gravuri medievale. Frânghii de rufe erau prinse de pereţii coşcoviţi sau de burlane strâmbe; copii mici, în haine zdrenţuite, se jucau de-a v-aţi ascunselea pe poduri sau hârşâiau cu beţe parapetul de fier de pe malul râului. Femei treceau cu găleţi cu apă de băut adusă din cartierele mai prospere ale oraşului, pentru familiile lor numeroase, unele înghesuite în singura cameră închiriată, altele - majoritatea ţărani din Picardia veniţi la oraş în căutare de muncă - aciuate în adăposturi improvizate, în curţile din spate ale caselor ticsite de chiriaşi. De peste tot, sunetul sărăciei, făcut de copiii de pe străzi, ale căror mame îşi vărsau pe ei năduful sau ameninţările ori le strigau vecinelor veştile mai importante; hărmălaia vieţii în devălmăşie care se naşte atunci când

nici o casă nu e închisă celorlalţi; vocile din brutării şi din dughenele aglomerate, amestecate cu ale vânzătorilor ambulanţi care, cu tărăboanţele şi căruţele lor trase de cai, îşi anunţau de zece ori mărfurile pe fiecare stradă.

Azaire trecu sprinten prin mulţime, îl luă pe Stephen de braţ în timp ce traversau un pod de lemn, întoarse spatele înjurăturilor răcnite de un băieţandru morocănos, urcă primul pe o scară din fier forjat care se căţăra pe zidul unei clădiri şi îl invită pe Stephen într-un birou de la catul întâi de unde aveau vedere asupra halei de la parter.

- Ia loc! Am întâlnire cu Meyraux, care este maistrul meu principal şi în plus, drept pedeapsă pentru păcatele pe care le-oi fi având şi eu, şeful de sindicat al oamenilor mei.

Azaire îi făcu semn către un scaun tapiţat cu piele de la un birou acoperit cu teancuri de hârtie. El coborî treptele până la parter, în fabrică, lăsându-l pe Stephen să privească prin pereţii de sticlă ai biroului scena de dedesubt.

Muncitorii erau în mare parte femei, care stăteau la maşini de filat în capătul îndepărtat al încăperii, deşi erau şi bărbaţi şi băieţi cu şepci turtite din piele care lucrau la maşini sau transportau fire ori bucăţi de material în cărucioare cu roţi de lemn.

Roţile de tors învechite scoteau un clănţănit ritmic, acoperind aproape strigătele supraveghetorului, un bărbat roşu la faţă, mustăcios, care mergea cu paşi mari încoace şi încolo într-o haină lungă până deasupra gleznelor. În capătul mai apropiat al sălii erau şiruri de muncitoare la maşini de cusut Singer, ai căror genunchi săltau şi coborau împingând mecanismul, ale căror mâini lucrau în contratimp monoton una faţă de alta, mutându-se rapid dintr-o parte într-alta, ca şi cum ar fi ajustat presiunea unui robinet uriaş. Lui Stephen, care petrecuse numeroase ore într-un asemenea mediu în Anglia, procesul i se păru învechit, în acelaşi fel în care străzile cartierului Saint Leu păreau să aparţină unui alt secol decât străzile mărginite de

şiruri de case din oraşele industriei textile ale regiunii Lancashire [12].

Azaire se întoarse cu Meyraux, un bărbat mărunt, rotofei, cu păr negru des pieptănat de-a curmezişul frunţii. Avea expresia unui om onest care, silit de împrejurări, devenise suspicios şi profund încăpăţânat. Dădu mâna cu Stephen, deşi căutătura rezervată pe care i-o aruncă părea să spună că gestul acesta formal nu trebuia considerat o amabilitate. Când Azaire îi oferi un scaun, Meyraux ezită o secundă, apoi decise, după toate aparenţele, că a sta jos nu echivala neapărat cu o capitulare. Se aşeză ţeapăn şi neclintit, deşi degetele îi fremătau în poală ca şi cum ar fi ţesut fire invizibile de bumbac.

- După cum ştii, Meyraux, monsieur Wraysford a venit să ne facă o vizită tocmai din Anglia. Este un băiat tânăr şi vrea să înveţe mai multe despre breasla noastră.

Meyraux dădu din cap. Stephen îi zâmbi. Îi plăcea senzaţia că vârsta îl absolvea, îl scutea de orice responsabilitate sau angajament. Vedea bine oboseala instalată definitiv pe chipurile celor doi bărbaţi mai vârstnici.

- Pe de altă parte, continuă Azaire, aşa cum ştii de asemenea, compatrioţii lui monsieur Wraysford din Manchester sunt în stare să producă aceeaşi pânză la numai două treimi din preţul nostru. Din moment ce firma pentru care lucrează este unul dintre principalii noştri clienţi în Anglia, e de la sine înţeles că trebuie să încercăm să-i facem o impresie bună. Am aflat de la patronul lui, care este un spirit vizionar, că ar vrea să lărgească colaborarea dintre cele două ţări. Mi-a vorbit despre faptul că ar vrea să cumpere o parte din acţiunile fabricii noastre.

Degetele lui Meyraux împungeau firele mai repede.

- Încă un Cosserat, spuse el dispreţuitor.

Azaire zâmbi.

---

12 Nordul Angliei, îndeosebi regiunea (şi oraşul) Lancashire, a fost multă vreme centrul industriei britanice a bumbacului. La vremea respectivă, era în plin avânt. (n.tr.)

- Dragul meu Meyraux, nu trebuie să fii atât de bănuitor. Patronul se întoarse spre Stephen. Se referă la unul dintre marii noştri producători, Eugène Cosserat, care, cu mulţi ani în urmă, a adus muncitori şi tehnologii noi din Anglia..

- Cu preţul multor locuri de muncă pierdute pentru oamenii noştri.

Azaire i se adresă în continuare lui Stephen:

- Guvernul vrea să ne raţionalizăm operaţiile, să încercăm să grupăm mai multe sub un singur acoperiş. Este o dorinţă absolut rezonabilă, dar care înseamnă în mod inevitabil o mai intensă folosire a echipamentelor şi deci pierderea unor locuri de muncă.

- În industria asta, spuse Meyraux, aşa cum guvernul afirmă încă de pe vremea lui taică-meu, este nevoie de mai multe investiţii şi de o atitudine mai puţin meschină şi timidă din partea proprietarilor de fabrici.

Chipul lui Azaire deveni deodată rigid, deşi era greu de spus dacă de mânie sau pur şi simplu de neplăcere. Se aşeză, îşi puse o pereche de ochelari şi trase o bucată de hârtie din teancul de pe masă.

- Sunt vremuri grele. Nu avem bani pentru investiţii şi, ca atare, nu putem decât să reducem cheltuielile. Iată propunerile mele. Angajaţii vor suporta o tăiere de unu la sută din salarii. Cei care lucrează la număr de bucăţi vor fi plătiţi în continuare cu acelaşi tarif, dar norma le va creşte cu aproximativ cinci procente. Produsul finit nu li se va mai măsura la metru, ci la bucată. Cei care nu se pricep să folosească echipamentele noi, cam jumătate din forţa de muncă, vor fi reclasificaţi ca muncitori necalificaţi, şi plata li se va schimba în consecinţă.

Îşi scoase ochelarii şi împinse bucata de hârtie către Meyraux. Stephen fu surprins de simplitatea atacului lansat de Azaire. Nu pretinsese nici o clipă că muncitorii ar fi avut ceva de câştigat din noile dispoziţii sau că lucrurile la care li se cerea în mod limpede să renunţe aveau să le fie

compensate prin altceva. Poate era doar o primă poziţie adoptată în negociere.

Înştiinţat astfel, Meyraux rămase neaşteptat de calm.

- Cam la asta mă şi aşteptam, spuse el. Mi se pare că ne cereţi să ne mulţumim cu şi mai puţin decât vopsitorii. Nu cred că trebuie să vă mai amintesc care este situaţia lor în momentul de faţă.

Azaire începu să-şi umple pipa.

- Cine e de vină pentru sminteala asta? întrebă el.

- De vină, spuse Meyraux, sunt încercările patronilor de a folosi munca de sclav pentru salarii din ce în ce mai mici.

- Ştii la ce mă refer, spuse Azaire. Mi s-a pomenit numele lui Lucien Lebrun. Micul Lucien! N-aş fi crezut că are atâta curaj.

Biroul cu pereţi de sticlă era foarte luminos. Razele soarelui dădeau buzna peste cărţile şi hârtiile de pe masa de sub fereastră, scăldând feţele celor doi oponenţi.

Stephen le urmări schimbul înverşunat de replici, dar se simţi desprins de el, ca şi cum cei doi ar fi vorbit numai în lozinci. De la subiectul averii lui Azaire mintea i se îndreptă în mod firesc către posesiunile lui, către casa de pe bulevard, către grădină, către copiii bine hrăniţi - Grégoire, cu ochii lui plictisiţi, Lisette, cu zâmbetul ei echivoc - şi, mai ales, către madame Azaire, faţă de care Stephen încerca un amestec contradictoriu de sentimente.

-. . consecinţa naturală a unui proces de producţie cu atâtea stadii separate, spunea Azaire.

- Ei da, şi mie mi-ar plăcea să văd că vopsitul se face tot aici, zicea Meyraux, dar, după cum ştiţi..

Nu era sigur de vârsta ei, şi pielea ei avea un soi de vulnerabilitate - Stephen i-o văzuse zbârlindu-i-se pe braţ la atingerea unui curent venit dinspre grădină. Era mai ales nerăbdarea pe care i-o detectase în răsucirea bruscă a capului, cu care ea voia să-şi ascundă expresia ochilor.

-. . nu sunteţi de aceeaşi părere, monsieur Wraysford?

- Cu siguranţă.

- Nu şi dacă am investi într-un spaţiu mai mare, spuse Meyraux.

“Sunt nebun”, îşi spuse Stephen, înăbuşindu-şi un chicotit; “sunt nesănătos la minte să stau aici, în biroul acesta de sticlă încinsă, uitându-mă la faţa acestui bărbat care discută soarta a sute de oameni şi gândindu-mă totodată la lucruri pe care nu le pot recunoaşte nici măcar faţă de mine însumi, în timp ce-i zâmbesc complice la..”

- N-am de gând să mai discut aceste lucruri în prezenţa tânărului domn, spuse Meyraux. Iertaţi-mă, monsieur! se ridică el şi înclină rece din cap către Stephen. Nu e nimic personal.

- Desigur, spuse Stephen, ridicându-se şi el. Nu e nimic personal.

În jurnalul său, cuvântul de cod pe care Stephen îl folosea pentru a descrie vreo trăsătură a lui madame Azaire sau a sentimentelor sale bulversate faţă de ea era “puls”.

I se părea suficient de criptic şi totuşi sugera ceva din bănuiala lui că femeia aceasta trăia după un alt ritm interior decât cel care bătea în venele soţului său. Se referea, de asemenea, la un aspect neobişnuit al prezenţei ei fizice. Madame Azaire era perfect decentă în felul cum se îmbrăca şi-şi pregătea toaleta. Petrecea o mare parte din zi făcând baie sau schimbându-şi hainele; când trecea pe lângă el pe coridoare, lăsa în urmă un vag miros de săpun sau de parfum de trandafiri. Îmbrăca haine mai elegante decât ale altor femei din oraş, dar se dezvelea mai puţin. Lua întotdeauna o postură modestă, fie că stătea în picioare, fie că şedea; luneca pe scaune cu picioarele întotdeauna împreunate, aşa încât, sub faldurile fustei, probabil că genunchii aproape că i se atingeau. Când se ridica din nou, o făcea fără să se sprijine vreodată în mâini, ci cu o mişcare spontană de înălţare, plină de graţie şi bună-cuviinţă. Mâinile ei albe abia păreau să atingă tacâmurile când luau cina în familie, iar buzele ei nu lăsau nici o urmă pe paharul de vin. Cu un prilej, Stephen observase cum buza de jos i se

lipise pentru o fracţiune de secundă în timp ce îl depărta de gură, dar suprafaţa lui rămăsese totuşi limpede şi strălucitoare. Ea îl surprinsese privind ţintă paharul.

Şi totuşi, în pofida atitudinii ei decente şi a lejerităţii scrupuloase cu care se purta,

Stephen percepea şi altceva în “pulsul” acestei femei. Era imposibil de spus ce simţ anume îl îndemna să creadă asta, dar cine ştie cum, poate doar în firele minuscule de păr blond de pe braţul ei dezgolit sau în sângele pe care i-l văzuse răbufnind sub pistruii delicaţi de pe pomeţi, era sigur că zvâcnea o viaţă mai intens fizică decât cea pe care madame Azaire o trăia în odăile liniştite şi riguroase din casa soţului ei, cu mânerele lor ovale din porţelan şlefuit şi cu podelele de parchet grijuliu incrustat.

12 Nordul Angliei, îndeosebi regiunea (şi oraşul) Lancashire, a fost multă vreme centrul industriei britanice a bumbacului. La vremea respectivă, era în plin avânt. (n.tr.)

O săptămână mai târziu, Azaire îi propuse lui Meyraux să-l aducă pe Stephen să ia prânzul împreună cu muncitorii într-o sală din spatele fabricii care slujea drept cantină.

Erau acolo două sau trei mese lungi, la care oamenii puteau fie să mănânce ce-şi aduseseră de acasă, fie să cumpere ceea ce gătea o femeie cu o basma albă, ştirbă de dinţii din faţă.

În a treia zi, în mijlocul conversaţiei generale, Stephen se ridică brusc, spuse:

“Iertaţi-mă” şi se repezi afară din sală.

Un bărbat mai în vârstă pe nume Jacques Bonnet îl urmă spre ieşire şi îl găsi sprijinit de zidul fabricii. Îi puse o mână prietenească pe umăr şi îl întrebă dacă se simţea bine.

Stephen pălise şi de pe frunte i se prelingeau două dâre de sudoare.

- Da, n-am nimic, spuse el.

- Ce s-a întâmplat? Vi s-a făcut rău?

- Probabil era pur şi simplu prea cald. O să-mi revin.

Scoase o batistă şi-şi şterse faţa.

- Haideţi înăuntru să vă terminaţi mâncarea! spuse Bonnet. Baba a făcut un iepure gustos azi.

- Nu! Stephen tremura. Nu pot să mă întorc. Îmi pare rău.

Îşi trase umărul de sub mâna părintească a lui Bonnet şi o porni cu pas grăbit spre oraş.- Spuneţi-i lui Azaire că mă întorc mai târziu! strigă el peste umăr.

A doua zi, la cină, Azaire îl întrebă dacă-şi revenise.

- Da, mulţumesc, spuse Stephen. N-am avut nimic. M-am simţit doar puţin ameţit.

- Ameţit? Pare să fie o problemă de circulaţie.

- Nu ştiu. E ceva în aer, poate vreuna din substanţele chimice folosite la vopsit, numi dau seama. Respir greu.

- Poate ar trebui să mergi la medic. Pot să-ţi aranjez foarte uşor un consult.

- Nu, mulţumesc. Nu e nimic serios.

Ochii lui Azaire părură să capete o expresie aproape amuzată.

- Nu mi-ar plăcea să te văd făcând vreo criză. Aş putea foarte lesne..

- Pentru numele lui Dumnezeu, René! interveni madame Azaire. Ţi-a spus că nu ai de ce să te îngrijorezi. De ce nu-l laşi în pace?

Azaire îşi puse furculiţa pe farfurie cu un zăngănit furios. Pentru o clipă, chipul lui căpătă o expresie de panică, asemenea unui şcolar căruia i-a pierit norocul şi care nu înţelege regulile de conduită prin care rivalul său a câştigat încrederea celorlalţi. Apoi pe buze i se lăţi un zâmbet sardonic, vrând parcă să arate că ştia el mai bine şi că decizia de a nu continua cearta era o dovadă de indulgenţă temporară pe care o manifesta faţă de cei mai tineri şi mai neştiutori ca el. I se adresă soţiei sale cu o veselie uşor superioară:

- L-ai mai auzit pe menestrelul tău în timp ce hoinăreai prin oraş, draga mea?

Ea îşi plecă ochii deasupra farfuriei.

- Nu hoinăream, René. Ieşisem cu treabă.

- Desigur, draga mea. Soţia mea e o fiinţă misterioasă, monsieur, se întoarse el spre Stephen. Nimeni nu ştie - ca în cazul acelui pârâiaş de care vorbeşte cântecul - încotro se îndreaptă şi unde-şi va afla popas.

- Nu cred că monsieur Wraysford cunoaşte cântecul, zise madame Azaire.

- Poate are să mi-l cânte monsieur Bérard.

Stephen se trezi că vorbele îi scăpaseră înainte să le poată opri.

Madame Azaire scoase deodată un chicotit, fără să se poată stăpâni. Tuşi apoi, şi Stephen văzu cum obrajii i se pătează uşor când soţul ei o fulgeră cu privirea.

Deşi era supărat pe sine însuşi pentru gestul acesta, pe care gazda sa ar fi putut să-l ia drept o nepoliteţe, chipul lui Stephen rămase impasibil. Azaire nu avu nici o reacţie spontană, precum soţia sa, şi nici, asemenea lui Stephen, vreuna forţată. Din fericire pentru el, Lisette începu să chicotească, şi putu s-o dojenească pe ea.

- Deci monsieur Bérard cântă bine? întrebă Grégoire, ridicând ochii din farfurie, cu şervetul vârât în guler.

- Cântă cu foarte mare pricepere, spuse Azaire sfidător.

- Într-adevăr, spuse Stephen, întâlnindu-i ochii cu o privire egală.

Apoi se uită drept la madame Azaire. Ea îşi recăpătase echilibrul şi, pentru o clipă, îl privi la rândul ei, cu chipul luminat de o urmă efemeră de amuzament.

- Deci, n-aţi mai trecut pe lângă casa aceea? o întrebă el.

- Cred că am trecut pe lângă ea în drum spre farmacie, dar fereastra era închisă, şi n-am auzit nici o muzică.

Familia Bérard veni din nou după cină, aducând-o de data aceasta pe mama doamnei Bérard, o femeie cu o faţă zbârcită, învelită într-un şal de dantelă neagră şi despre care Stephen află că poseda o mare sensibilitate religioasă. Din motive care rămaseră neelucidate, Bérard îi spunea

Tante Elise, şi ea îi rugă şi pe ceilalţi s-o cheme la fel. Stephen se întrebă dacă numele ei de familie păstra cumva amintiri dureroase despre soţul mort sau dacă exista vreun secret legat de statutul social al familiei soţiei sale pe care Bérard găsea că e mai bine să-l ascundă.

Atunci şi cu alte ocazii apoi, Stephen îi urmări cu atenţie pe soţii Bérard şi rolul pe care îl jucau în viaţa familiei Azaire. Când serile deveniră suficient de calde, stăteau toţi cinci pe terasă, pe scaune împletite, inspirând mirosul caprifoiului şi al iasomiei întinse pe pervazuri şi pe ramele ferestrelor din spatele casei. În ghetele sale negre butucănoase şi cu jiletca sobră, Bérard conducea această mică orchestră cu o iscusinţă stăruitoare, deşi întotdeauna îşi rezerva sieşi părţile cele mai importante. Era o autoritate în privinţa familiilor de seamă din oraş și putea monologa pe larg despre rolul jucat de nume precum Sellier, Laurendeau ori de Morville în crearea avuţiei sau a ţesăturii sociale a oraşului. Sugeră pe o cale ocolită şi întortocheată că însăşi familia sa avusese legături cu de Morville, legături pe care, din pricina neglijenţei unui Bérard bonapartist, nu reuşise să le oficializeze. Modul său de a-l critica pe acest strămoş căzut în greşeală fu să discrediteze năravurile linguşitoare ale societăţii pariziene, îndeosebi goana sa după titluri, într-un asemenea mod încât păcatul predecesorului, care se încăpăţânase să rămână provincial, apărea în lumina atemporală a virtuţii, dar posedând, în plus, un mai mare rafinament decât cel manifestat de mai şireţii parizieni.

Acest Bérard de pe vremuri reieşea deci deopotrivă robust şi rafinat, în timp ce descendenţii lui deveneau atât moştenitori ai virtuţii sale vrednice de laudă, cât şi beneficiari candizi ai unui patrimoniu genetic superior.

Era un mod de a face timpul să treacă. Un mod de a duce la bun sfârşit serile liniştite, presupuse Stephen, dar care pe el îl făcea să fiarbă de enervare. Nu putea înţelege cum suporta madame Azaire aşa ceva.

Ea era singura care nu se supunea indicaţiilor lui Bérard. Abia dacă scotea un cuvânt când el o invita să vorbească, dar se apuca să discute apoi, nepoftită, vreo temă după gustul ei. Aparent, Bérard nu avea de ales şi trebuia s-o întrerupă. Îşi cerea iertare cu o uşoară înclinare din cap, deşi nu imediat şi nu până când nu era sigur că readusese conversaţia pe făgaşul dorit. Madame Azaire dădea uşor din umeri sau zâmbea la scuzele lui întârziate, vrând parcă să sugereze că ceea ce avusese de gând să spună nu era important.

Prezenţa lui Tante Elise îi pria în mod deosebit lui Bérard, pentru că ea putea să ridice tonul oricărei conversaţii prin forţa convingerilor sale religioase. Reputaţia ei de persoană răbdătoare şi evlavioasă avea la bază o lungă văduvie şi colecţia substanţială de cărţi religioase, crucifixuri şi suvenire de pelerinaj pe care le adunase în dormitorul său din casa Bérard. Cu gura-i înnegrită şi vocea aspră, Tante Elise părea să întruchipeze un adevăr spiritual ameninţător, că adevărata credinţă nu sălăşluieşte pe chipul palid al anahoretului, ci în vieţile devastate ale celor nevoiţi să lupte ca să supravieţuiască.

Uneori, râsul îi suna mai degrabă vulgar şi viguros decât cucernic, dar, în desele ocazii când îi invoca pe sfinţi, era capabilă să-şi uluiască ascultătorii cu nume şi istorii despre martiri din perioada timpurie a Bisericii şi a începuturilor sale în Asia Mică.

- Vă propun o după-amiază în grădina acvatică duminica viitoare, zise Bérard. Naţi vrea să ne însoţiți?

Azaire se învoi entuziast. Tante Elise spuse că ea era prea bătrână ca să mai meargă cu barca şi reuşi să sugereze că o asemenea îngăduinţă nu era potrivită pentru o zi de duminică.

- Bănuiesc că te pricepi să mânuieşti o barcă, René, nu-i aşa? zise Bérard.

- Da, într-adevăr, am o afinitate cu apa, spuse Azaire.

- l-auziţi câtă modestie, şmecher bătrân ce-mi eşti! râse Bérard. Dacă n-ar fi dovezile evidente care să-l contrazică, n-ar recunoaşte nici măcar că se pricepe la afaceri.

Lui Azaire îi plăcea să fie distribuit în rolul de mucalit umil pe care i-l concepuse Bérard. Atunci când cineva pomenea ceva despre vreun talent al său, îşi compusese un mod de a trage aer în piept cu un aer sceptic şi un şuierat, urmate de o sorbitură din pahar. Nu spunea nimic, aşa că reputaţia sa de persoană spirituală rămânea intactă - nu şi pentru Stephen totuşi, care, de câte ori Azaire îşi dădea modest ochii peste cap, îşi amintea de sunetele îndurerate pe care le auzise venind din dormitor.

Uneori, din sufragerie, neobservat, îşi aţintea privirea asupra grupului şi asupra siluetei tăcute, pline de viaţă a doamnei Azaire. Nu-şi punea problema dacă era frumoasă sau nu, pentru că efectul fizic al prezenţei ei văduvea întrebarea aceasta de sens. Poate că unui spirit cu adevărat pretenţios nu i s-ar fi părut frumoasă. Deşi chipul ei era întru totul feminin, avea nasul puţin prea mare pentru standardele de modă ale timpului, iar în părul ei se zăreau mai multe nuanţe de castaniu, auriu şi roşcat decât şiar fi dorit majoritatea femeilor. În ciuda aerului senin al feţei, vizibila forţă de caracter copleşea o eventuală frumuseţe în sens convenţional. Dar Stephen nu o judeca în nici un fel; era motivat de un impuls căruia nu i se putea împotrivi.

Întorcându-se într-o după-amiază de la muncă, o găsi în grădină, tunzând câteva tufe de trandafiri lăsate să crească în voie şi dintre care unele se înălţaseră mai mult de un stat de om.

- Bună ziua, monsieur!

Îl salută sobru, dar nu lipsită de căldură.

Fără vreun plan anume, Stephen îi luă mica foarfecă din mână.

- Daţi-mi voie!

Ea surâse, surprinsă, iertându-i intervenţia prea bruscă.

El tăie, neîndemânatic, câteva flori uscate şi abia apoi îşi dădu seama că nu avea conştiinţa clară a ceea ce încerca să facă.

- Lăsaţi-mă pe mine! spuse ea.

Braţul ei îi şterse reverele hainei şi mâna o atinse pe a lui când îşi luă foarfeca înapoi.

- Uitaţi cum se face. Sub fiecare inflorescenţă veştejită tulpina trebuie tăiată puţin oblic, aşa. Iată!

Petalele ruginite ale unui trandafir cândva alb căzură la pământ. Stephen se dădu mai aproape, ca să adulmece mirosul rufăriei spălate a doamnei Azaire. Fusta ei avea culoarea pământului ars; pe marginea bluzei, o dantelă zimţată te ducea cu gândul la modele sau zorzoane dintr-o epocă mai timpurie şi mai elaborată în materie de îmbrăcăminte. Pieptarul scurt pe care îl purta pe deasupra era desfăcut, dezvelind o pată roşiatică la baza gâtului, dovada vagului efort fizic pe care i-l cerea grădinăritul.

Stephen îşi imagină diferitele epoci ale modei şi ale istoriei invocate de ţinutele ei decorative - balurile victoriei de după bătăliile de la Wagram şi Borodino sau nopţile celui de Al Doilea Imperiu. I se părea că pe chipul ei, încă lipsit de riduri, vedea prefigurarea unor intrigi şi a unei deşertăciuni lumeşti care depăşeau cu mult poziţia ei socială.

- Nu v-am văzut fiica de o zi sau două, spuse el, întrerupându-şi voit reveriile.

Unde este?

- Lisette e la bunica ei, lângă Rouen, pentru câteva zile.

- Câţi ani are Lisette?

- Şaisprezece.

- Cum puteţi dumneavoastră să aveţi o fiică de vârsta asta?

- Ea şi Grégoire sunt copiii mei vitregi, spuse madame Azaire. Prima nevastă a soţului meu a murit acum opt ani, şi noi ne-am căsătorit la doi ani după aceea.

- Ştiam eu, spuse el. Ştiam că nu puteţi avea o fiică atât de mare.

Madame Azaire zâmbi din nou, puţin mai sfioasă de data asta.

El se uită la chipul ei, se aplecă peste ghimpii şi florile uscate ale tufelor de trandafiri şi îşi imagină trupul ei lovit de soţul acela ofilit şi corupt. Fără să se gândească, se întinse şi o prinse de mână, aducând-o între braţele sale.

Ea se întoarse iute spre el: faţa i se îmbujorase, ochii îl priveau alarmaţi.

Stephen îi ţinu mâna lipită de haina lui groasă de serj. Nu spuse nimic. Satisfacţia faptului că acţionase din impuls îl liniştise. Se uită în ochii ei, sfidând-o parcă să-i răspundă într-un mod care să nu fie dictat de statutul lor social.

- Monsieur! Vă rog, daţi-mi drumul!

Încerca să ia lucrurile uşor.

Stephen observă că nu-şi însoţise cuvintele cu o mişcare prea apăsată de retragere a mâinii. Faptul că în cealaltă ţinea foarfeca de grădină o împiedica să şi-o scoată altfel decât smulgându-şi-o, lucru care ar fi făcut-o să-şi piardă sobrietatea.

- Acum două nopţi am auzit sunete din camera ta, spuse Stephen. Isabelle..

- Monsieur, dumneavoastră..

- Stephen.

- Încetaţi! Vă rog să nu mă jigniţi!

- Nu vreau să te jignesc. Niciodată. N-am vrut decât să-ţi dau încredere.

Era un schimb ciudat de cuvinte, şi Stephen îi simţi ciudăţenia în timp ce vorbea, dar îi eliberă mâna.

Ea îl privi în ochi mai liniştită decât fusese până atunci.

- Trebuie să-mi respectaţi poziţia, spuse.

- Am s-o respect, răspunse Stephen.

I se părea că în cuvintele ei era o anumită ambiguitate şi că el profitase de asta dându-şi consimţământul pentru viitor.

Văzând că nu mai avea nimic de câştigat de pe urma acestei mici victorii, se îndepărtă, cu paşi agale, de lângă ea.

Madame Azaire îi urmări silueta înaltă traversând peluza către casă. Se întoarse la trandafirii ei, clătinând din cap parcă pentru a alunga un sentiment nedorit.

De când plecase în grabă din sala unde muncitorii îşi luau prânzul, Stephen găsise o cafenea pe cealaltă latură a catedralei, unde se ducea în fiecare zi să mănânce. Era un loc frecventat de tineri, studenţi sau ucenici, mulţi dintre ei aşezaţi la aceleaşi mese în fiecare zi. Mâncarea era preparată de un exilat de la Paris, un bărbat îndesat care avusese cândva o cafenea în Place de l'Odéon. Cunoscând apetitul studenţilor, servea un singur fel de mâncare, dar în porţii zdravene, cu pâine şi vin incluse în preţ. Felul preparat cel mai des era friptura de vită, urmată de şarlote sau tarte cu fructe.

Stephen dăduse gata jumătate de porţie pe locul lui de lângă fereastră când văzu o siluetă familiară trecând pe lângă cafenea, cu capul plecat şi cu un coş pe braţ. Avea chipul acoperit cu un văl, dar o recunoscu după mers şi după eşarfa de tartan din talie.

Azvârli câteva monede care se rotiră pe masă, îşi împinse scaunul şi ieşi în goană pe stradă. O văzu dispărând la colţul pieţei şi luând-o pe o uliţă laterală. Fugi s-o ajungă din urmă şi i se opri alături chiar în clipa când ea trăgea de mânerul soneriei în faţa unei uşi duble cu vopseaua verde scorojită.

Acostată, madame Azaire roşi.

- Monsieur.. Eu.. nu vă aşteptam. I-am adus ceva unui prieten.

- V-am văzut trecând pe lângă cafeneaua unde stăteam. M-am gândit să vin să vă întreb dacă nu pot să vă ajut cu ceva la cărat.

Ea se uită bănuitoare la coş.

- Nu. Nu, mulţumesc.

Uşa se deschise şi în prag apăru un bărbat tânăr, cu păr castaniu ondulat şi cu un aer încordat. Pe chipul lui se ivi o expresie de recunoaştere şi de impetuozitate.

- Intraţi! zise el şi îşi puse mâna pe un umăr al doamnei Azaire, trăgând-o în curte.

- E un prieten, spuse ea cu voce nesigură, arătând spre Stephen, care zăbovea în uşă.- Intraţi, intraţi! îl îndemnă bărbatul şi închise uşa în urma lor.

Îi conduse de-a curmezişul curţii şi apoi în sus pe câteva trepte, până într-un mic apartament. Aici îi rugă să aştepte într-un salonaş înghesuit, cu obloanele trase, unde pe fiecare masă şi fiecare scaun se înălţau teancuri de hârtii şi de broşuri.

Se întoarse apoi şi trase o draperie, lăsând să pătrundă puţină lumină în odaia strâmtă şi sordidă.

Făcu un gest în jur şi-şi ceru scuze.

- Locuim cinci oameni aici în momentul de faţă.

Apoi îi întinse mâna lui Stephen.

- Mă numesc Lucien Lebrun.

Dădură mâna, şi Lucien se întoarse spre madame Azaire.

- Aţi auzit veştile? S-au învoit să-i ia înapoi pe cei zece oameni pe care îi concediaseră săptămâna trecută. Nu vor să cedeze în problema salariului, dar, oricum, e un început.

Simţind ochii întrebători ai lui Stephen asupra ei, madame Azaire explică:

- Vă întrebaţi probabil ce caut aici, monsieur. Ei bine, îi aduc din când în când mâncare domnului Lebrun, şi el o dă vreuneia dintre familiile vopsitorilor. Sunt oameni care au câte cinci sau şase copii - chiar mai mulţi în unele cazuri -, şi le e greu să supravieţuiască.

- Am înţeles. Iar soţul dumneavoastră nu ştie.

- Nu, nu ştie. N-aş fi putut să mă implic în vreun fel în viaţa oamenilor lui, dar vopsitorii sunt separaţi, după cum ştiţi.

- Nu vă mai cereţi scuze atâta! spuse Lucien. Mâncarea aceasta e pur şi simplu un act de caritate creştină. Şi, în

orice caz, nedreptatea făcută oamenilor mei e strigătoare la cer. Săptămâna trecută, la întâlnirea locală a sindicatului..

- Ah, nu începe din nou! râse madame Azaire.

Lucien zâmbi.

- Îmi pierd orice speranţă cu dumneavoastră, madame.

Stephen se simţi ros de grijă văzând felul cum Lucien se purta cu madame Azaire.

Nu-l interesau cu adevărat politica grevei sau subtilităţile etice ale poziţiei ei. Voia doar să ştie cum de ajunsese ea să fie în termeni atât de familiari cu acest tânăr plin de temperament.

- Cred că e timpul să mă întorc la fabrică, spuse. Soţul dumneavoastră avea de gând să-mi arate procesul de finisare.

- Lucraţi cu Azaire?

Lucien era consternat.

- Lucrez pentru o firmă englezească. Am fost trimis aici pentru scurt timp.

- Vorbiţi franceza foarte bine pentru un englez.

- Am învăţat-o la Paris.

- Şi ce v-a spus despre greva vopsitorilor?

Stephen îşi aminti remarca lui Azaire despre “micul Lucien”.

- Nu prea multe. Cred că se va îngrijora mai tare când va începe să-i afecteze şi lui producţia.

Lucien scoase un râset scurt, animalic.

- N-o să mai dureze mult, vă asigur. Madame, vreţi ceva de băut?

- Sunteţi foarte amabil. Poate doar un pahar cu apă.

Lucien dispăru, şi Stephen rămase, nevoind s-o lase acolo singură pe madame Azaire.

- Să nu vă faceţi o părere proastă despre mine, monsieur, spuse ea.

- Sigur că nu, răspunse Stephen, satisfăcut că ei îi păsa de ceea ce credea el.

- Sunt credincioasă soţului meu.

Stephen nu răspunse nimic. Auzi paşii lui Lucien apropiindu-se. Se întinse, îşi puse mâna pe braţul doamnei Azaire şi o sărută pe obraz. Plecă imediat, înainte s-o vadă cum i se ridică sângele în obraz, strigându-i “Good-bye!”, ca şi cum acest sărut ar fi fost pur şi simplu un salut politicos de rămas-bun.

Isabelle Azaire, născută Fourmentier, provenea dintr-o familie de lângă Rouen. Era cea mai mică dintre cinci surori şi îşi dezamăgise tatăl nefiind băiatul pe care şi-l dorise el. Mezina familiei, Isabelle trăise aproape nebăgată în seamă de părinţii ei, care, la vremea când li se născuse cea de a cincea fiică, nu se mai minunau prea tare de gângurelile şi schimbările rapide ale copilăriei. Două dintre surorile ei mai mari,

Béatrice şi Delphine, formaseră de timpuriu o alianţă împotriva tiraniei rezervate a tatălui lor şi a indolenţei manipulatoare a doamnei Fourmentier. Erau amândouă fete inteligente şi pline de viaţă, dotate cu diverse talente care nu fuseseră observate şi încurajate de părinţii lor. Căpătaseră un egoism comun care le împiedica să se aventureze departe de cochilia protectoare a grijii reciproce.

Sora mai mare, Mathilde, era înclinată spre izbucniri temperamentale şi bosumflări care puteau să dureze zile întregi. Avea părul închis la culoare şi o privire rece care îl făcea câteodată pe tatăl ei să se gândească de două ori înainte s-o supere. La optsprezece ani făcuse o pasiune pentru un arhitect care-şi avea biroul în apropierea catedralei din Rouen, un bărbat mic de statură, cu un aer evaziv şi mişcări iuţi ca de nevăstuică. Era căsătorit de zece ani şi el însuşi tată a două fete. Zvonurile despre prietenia lor tot mai apropiată ajunseseră la urechile domnului Fourmentier şi fuseseră urmate de o înfruntare zgomotoasă între cei doi bărbaţi. Din dormitorul ei de la mansardă, Isabelle, pe atunci în vârstă de cinci ani, auzise pentru prima dată sunetele pătimaşe ale adulţilor atunci când

rugăminţile tatălui ei se transformaseră în furie, iar bine cunoscuta criză de temperament a surorii căpătase o notă stihinică, de bocet tânguitor. Mathilde plecase trântind uşa în urma ei, şi Isabelle simţise casa cutremurându-se.

Era un copil de o mare delicateţe sufletească. Nu-şi pusese niciodată întrebări despre indiferenţa părinţilor săi. Persoana cea mai apropiată îi era sora ei Jeanne, cu doi ani mai vârstnică. Jeanne se dovedise cea mai ingenioasă dintre surori. Nu trebuise nici să dea prima cu nasul de viaţă, ca Mathilde, nici nu fusese cooptată în alianţa dintre Béatrice şi Delphine. Când, într-o zi, Isabelle îşi descoperise prima menstruaţie, neexplicată şi neprevăzută, Jeanne fusese cea care îi povestise ceea ce mama lor, din indolenţă sau falsă pudoare, nu catadicsise să-i spună. Sângele acesta, îi explicase atunci Jeanne, era considerat ruşinos, dar ea însăşi nu-l socotise niciodată astfel. Ea îl preţuia pentru că era semnul unui ritm aparte al naturii şi al vieţii care avea să le scoată la un moment dat din monotonia searbădă a copilăriei. Isabelle, încă uluită de cele întâmplate, era suficient de influenţabilă pentru a împărtăşi plăcerea vinovată a intimităţii lui Jeanne, deşi cu oarecari remuşcări. Nu se putuse împăca niciodată până la capăt cu ideea că evenimentul acesta secret care promitea o viaţă nouă şi eliberarea ei ca femeie lua culoarea sângerie a durerii.

Tatăl Isabellei era un avocat cu ambiţii politice, dar lipsit de capacitatea de a şi le pune în practică sau de farmecul care ar fi putut să-l ajute să obţină prin relaţii ceea ce nu izbutise prin talent. Cu timpul, se plictisise de casa lui plină de femei şi îşi petrecea orele de masă citind ziare pariziene, cu relatările lor despre intrigile politice. Nu era conştient de complexitatea sau de intensitatea vieţii pe care o duceau membrii familiei sale. Le dojenea pe fete pentru pozne şi, din când în când, le pedepsea sever, dar nu era în nici un fel interesat de dezvoltarea lor personală. Din pricina

indiferenţei lui, madame Fourmentier ajunsese să fie excesiv preocupată de modă şi de felul cum arăta.

Presupunea că soţul ei are o amantă în Rouen şi că de aceea nu mai manifestă nici un interes faţă de ea. Pentru a compensa acest păcat închipuit, îşi dedica timpul încercărilor de a se face atrăgătoare pentru bărbaţi.

La un an după povestea eşuată de dragoste cu arhitectul căsătorit, Mathilde fusese măritată cu un medic local, spre uşurarea părinţilor ei şi invidia surorilor. Se presupunea că, atunci când celelalte fete aveau să părăsească şi ele căminul părintesc,

Isabelle urma să rămână să aibă grijă de mama şi de tatăl ei.

- Asta mi se cere să fac, Jeanne? îşi întrebase ea sora. Să rămân aici pentru totdeauna, să-i văd cum îmbătrânesc?

- Cred că lor le-ar plăcea asta, dar nu au nici un drept să se aştepte la aşa ceva.

Trebuie să-ţi găseşti propria viaţă. Asta am să fac şi eu. Dacă nu se preocupă nimeni sămi găsească un soţ, am să mă duc să locuiesc la Paris şi am să deschid un magazin.

- Credeam că vrei să fii misionară în junglă.

- Asta numai dacă nu-mi merge magazinul şi dacă iubitul meu mă părăseşte.

Jeanne avea un simţ mai pronunţat al umorului şi al detaşării decât celelalte surori, şi discuţiile cu ea îi dădeau lui Isabelle sentimentul că lucrurile despre care citise în cărţi şi în ziare nu erau doar ingredientele vieţii altora, aşa cum crezuse cândva, ci că, într-o anumită măsură, i-ar fi putut fi accesibile şi ei. O iubea pe Jeanne mai mult decât pe oricine altcineva.

La vârsta de optsprezece ani, Isabelle era o fată care se putea bizui pe ea însăşi, dar blândă şi delicată, fără nici o posibilitate de a-şi manifesta nici instinctele naturale, nici energia exuberantă îngrădită de rutina şi torpoarea căminului părintesc. La nunta surorii sale Béatrice cunoscuse un tânăr ofiţer pe nume Jean Destournel. El îi

vorbise cu bunăvoinţă şi păruse să o preţuiască pentru ceva ce era numai al ei. Isabelle, întotdeauna făcută să se simtă numai ca umbra palidă a unui copil care, oricum, ar fi trebuit să fie băiat, fusese contrariată să descopere că cineva o putea considera unică şi demnă de a fi cunoscută pentru ea însăşi. Jean nu era nici el un tânăr oarecare; era atent şi chipeş după standardele obişnuite. Îi scrisese şi-i trimisese cadouri. După un an de curte, făcută în parte prin intermediul scrisorilor, căci frecventele mutări cu serviciul ale lui Jean nu-i dădeau voie să ajungă prea des la Rouen, tatăl Isabellei avusese una dintre puţinele sale intervenţii în viaţa familiei. Îl somase pe Jean să discute cu el când venise s-o vadă pe Isabelle şi îi spusese că era prea în vârstă, prea mic în rang, de familie prea modestă şi prea zăbavnic în curtea pe care i-o făcuse fetei.

Destournel, bărbat în esenţă timid, fusese luat prin surprindere şi descurajat de forţa obiecţiilor lui Fourmentier şi începuse să-şi pună la îndoială propriile motivaţii. Era fermecat de firea lui Isabelle şi de înfăţişarea ei particulară, deja diferită de a majorităţii fetelor de vârsta ei. După ce petrecea câte o seară la popotă, îi plăcea nespus să meargă în odaia lui şi să se gândească la această femeie tânără şi însufleţită. Îşi lăsa imaginaţia să zăbovească asupra detaliilor vieţii ei de acasă, cu toate însemnele unei existenţe paşnice şi domestice şi în compania celor două surori rămase nemăritate, Delphine şi Jeanne. Îi plăcea să le evalueze comparativ în mintea sa şi era mulţumit să ajungă, obstinat, la concluzia că mezina, prea puţin luată în seamă de alţii, era cea mai frumoasă şi mai interesantă. Dar, cu toate că Isabelle Fourmentier, pielea ei palidă, hainele ei proaspăt spălate şi râsul ei reprezentau, fără îndoială, sursa minunată a unui sentiment de evadare din viaţa cotidiană în armată, Jean nu era tocmai sigur că, în adâncul sufletului, intenţiona în mod limpede să se însoare cu ea. Poate că, dacă n-ar fi intervenit domnul Fourmentier, lucrurile s-ar fi îndreptat în mod natural într-acolo; dar

apariţia bruscă a scrupulelor sădise în mintea tânărului îndoieli devastatoare.

Câteva luni mai târziu, la următoarea sa vizită, o luase pe Isabelle la plimbare prin grădină şi îi spusese că era trimis în misiune peste hotare şi că nu va mai fi în măsură să continue prietenia dintre ei. Se eschivase de la discuţia despre căsătorie cu argumentele sărăciei şi ale nevredniciei sale. Lui Isabelle nu-i păsa dacă el intenţiona s-o ia de soţie sau nu, dar, când aflase că n-aveau să se mai vadă, fusese copleşită de suferinţa simplă a celui părăsit, ca un copil a cărui singură sursă de iubire dispare.

Timp de trei ani, pierderea aceasta îi marcase fiecare zi şi fiecare clipă. Chiar şi când devenise, în sfârşit, suportabilă, rămăsese totuşi ca o rană deasupra căreia pielea nu voia să se îngroaşe, încât chiar şi cea mai mică atingere o putea redeschide. Inocenţa neliniştită a copilăriei lipsite de călăuzire era pe veci pierdută, dar, până la urmă, firea ei îşi recăpătase o anumită dulceaţă şi un echilibru. La vârsta de douăzeci şi trei de ani, nu mai părea deloc mezina casei; dădea impresia că ar fi mai în vârstă decât era şi începuse să-şi cultive un stil şi un comportament proprii care se deosebeau de ale părinţilor sau ale surorilor ei mai mari. Mama ei era puţin speriată de siguranţa gusturilor ei şi de fermitatea cu care-şi afirma opiniile. Isabelle simţea cum creşte şi nu întâmpina nici o rezistenţă.

La o petrecere, tatăl său auzise de o familie din regiune pe nume Azaire care plecase să locuiască la Amiens, unde soţia murise, lăsând doi copii de vârste mici. Reuşise să-i fie prezentat lui René Azaire şi fusese vădit impresionat de înfăţişarea acestuia. Isabelle nu era fiica grijulie pe care sperase s-o aibă acasă; ajunsese să manifeste o voinţă mult prea puternică pentru a fi o simplă administratoră a gospodăriei şi, deşi îşi îndeplinea cu brio rolul de ajutor al mamei sale, ameninţa uneori să-şi pună părintele în dificultate. În figura severă şi experimentată a lui René Azaire, tatăl ei văzu soluţia mai multor neajunsuri.

Cei doi bărbaţi purceseseră amândoi cu abilitate s-o convingă pe Isabelle. Tatăl mizase pe compasiunea ei faţă de Azaire, în timp ce acesta din urmă i-i prezentase pe copii, aflaţi pe vremea aceea amândoi la vârste fascinante. Îi promisese o anumită independenţă în căsnicie, şi Isabelle, care tânjea să scape din casa părinţilor ei, se învoise. Interesul pe care i-l stârniseră Grégoire şi Lisette fusese pentru ea lucrul de căpetenie; voia să-i ajute şi să-şi înece propriile dezamăgiri în succesul lor. Căzuseră, de asemenea, de acord ca ea şi Azaire să aibă propriii copii. Aşa încât Isabelle se transformase din mica domnişoară Fourmentier în madame Azaire, o femeie cu o demnitate mult dincolo de vârsta ei, cu gusturi şi opinii apăsate, dar care acumulase o seamă de impulsuri naturale şi o anumită afecţiune nesatisfăcute de nici una dintre împrejurările vieţii ei.

Azaire fusese la început mândru să se fi însurat cu o femeie atât de tânără şi de frumoasă şi îi plăcea să se afişeze cu ea în faţa prietenilor. Îşi văzuse copiii prosperând sub privirea ei grijulie. Lisette fusese călăuzită cu tact prin labirintul schimbărilor corporale ale vârstei; Grégoire, încurajat în pasiunile lui şi silit să-şi amelioreze manierele. Madame Azaire era bine văzută în oraş. Era o soţie afectuoasă şi atentă faţă de soţul ei, iar el nu-i cerea mai mult; nu-l iubea, dar Azaire ar fi fost înspăimântat să trezească în ea o asemenea emoţie inutilă.

Ajunsese să se identifice cu noua ei poziţie. Era mulţumită de rolul pe care-l acceptase şi credea că dorinţele ei ambiţioase puteau fi date fără grijă şi pentru totdeauna uitării. Dar, printr-un paradox pe care ea nu păruse să-l înţeleagă la vremea respectivă, figura distantă a soţului ei fusese cea care păstrase aceste dorinţe încă vii.

El considera zămislirea de noi copii o dovadă importantă a poziţiei sale în societate şi o confirmare a faptului că această căsătorie era o uniune echilibrată, în care diferenţa de vârstă şi de gusturi nu conta. Îşi abordase soţia într-o

manieră pragmatică şi agresivă; ea reacţionase cu o indiferenţă supusă, singurul răspuns posibil pe care el i-l permisese. Făcea dragoste cu ea în fiecare seară, deşi, odată pornit, părea să vrea să încheie rapid. După aceea nu vorbea niciodată despre ceea ce trăiseră împreună.

Madame Azaire, la început speriată şi ruşinată, devenise treptat iritată de atitudinea soţului său; nu înţelegea de ce acest aspect al vieţii lor, care părea să însemne atât de mult pentru el, era un lucru despre care el nu voia să vorbească şi nici de ce caracterul surprinzător de intim al acestui act nu deschidea nici o uşă în mintea ei, nu întindea nici o punte de legătură către sentimentele şi aspiraţiile profunde care se strânseseră în ea încă din vremea copilăriei.

Nu rămăsese însărcinată, şi, cu fiecare lună, la revenirea menstrei, disperarea lui Azaire creştea. Un soi de sentiment reflexiv de vină îl făcea să se învinuiască pe sine însuşi. Începuse să creadă că era poate ceva în neregulă cu el, chiar dacă avea doi copii care ar fi putut dovedi improbabilitatea unei astfel de presupuneri; ba chiar, uneori, noaptea, în momente de linişte, începuse să se întrebe dacă nu cumva era pedepsit pentru că se căsătorise cu Isabelle, deşi n-ar fi putut spune de ce trebuia să fie aşa sau unde anume greşise. În cele din urmă, sentimentul acesta de frustrare îi afectase capacitatea sexuală. Începuse, de asemenea, să observe absenţa emoţiilor la soţia sa, deşi perspectiva investigării acestui fapt şi a găsirii unui remediu era atât de înspăimântătoare, încât nu se putuse convinge s-o înfrunte.

Madame Azaire, pe de altă parte, devenise mai puţin preocupată de soţul ei. Era speriată acum de Stephen. Se temuse de el din ziua în care sosise în casa de pe Boulevard du Cange, cu figura sa întunecată, cu ochii căprui iscoditori şi mişcările iuţi şi impetuoase. Nu semăna cu ceilalţi bărbaţi pe care îi cunoştea, cu tatăl sau cu soţul ei, nici măcar cu

Jean Destournel, care, deşi tânăr şi romantic, se dovedise în cele din urmă o fire slabă.

Pentru că Stephen era cu nouă ani mai mic decât ea, madame Azaire îl privea cu oarecare condescendenţă; vedea în el tinereţea - sau cel puţin o etapă a ei - pe care ea o lăsase în urmă. Încerca să-l socotească un al treilea copil al său, un frate al lui Lisette; la urma urmei, îşi spunea, avea abia patru ani în plus. Izbutise într-o anumită măsură să ajungă să-l privească de sus, deşi observase că asta nu făcea decât să adauge sentimentului ei de alarmă un element de tandreţe maternă.

Duminică dimineaţă, Stephen se trezi devreme şi coborî la parter, în bucătărie, să ia ceva de mâncare. În timp ce mergea pe coridorul de la parter, paşii lui păreau vii în atmosfera apăsătoare a casei. Erau încă încăperi în clădirea aceasta pe care nu le vizitase şi altele pe care, după ce le zărise o dată, nu le mai putuse găsi. Ieşi pe uşa unui salonaş în aerul răcoros al grădinii şi merse până la capătul peluzei. Se aşeză sub un castan pe o băncuţă, mestecând din pâinea pe care o luase de la bucătărie, privind înapoi la vilă. În noaptea anterioară îşi luase cuţitaşul şi făcuse o mică sculptură dintr-o bucată de lemn moale pe care o găsise în grădină. O scoase acum din buzunar şi o cercetă în aerul proaspăt şi jilav al dimineţii. Era silueta unei femei într-o fustă lungă şi o jachetă scurtă; crestături dese în lemn îi marcau părul, deşi trăsăturile nu i le putuse reprezenta decât prin semnele pentru ochi şi gură. Scoase cuţitul şi răzui câteva aşchii în jurul tălpilor, acolo unde ieşeau de sub fustă, ca să le dea un aspect mai realist. Văzu câteva obloane deschizându-se la fereastra unui dormitor de la etajul unu. Îşi imagină sunetul vocilor, al apei curgând şi al mânerelor răsucite ale uşilor. Când crezu că toată familia ar fi trebuit să fie îmbrăcată şi să fi coborât, se întoarse în casă.

Copiii nu erau prea încântaţi de ideea excursiei prin grădina acvatică. Madame Azaire se întinse spre Grégoire

ca să-l împiedice să mai bată cu lingura în masă. Era îmbrăcată într-o rochie de in de culoarea untului, cu betelie albastră şi cu un pieptar pe care un rând de nasturi fără cheotori nu acoperea şi nu ţinea nimic la un loc.

Lisette îi aruncă lui Stephen o privire cochetă.

- Deci, veniţi şi dumneavoastră la faimoasa grădină acvatică? întrebă ea.

- Nu ştiu dacă sunt invitat.

- Bineînţeles că sunteţi, spuse madame Azaire.

- În cazul acesta am să vin cu plăcere.

- Ah, atunci s-ar putea să nu fie atât de plictisitor, spuse Lisette.

- A fost foarte frumos din partea domnului Bérard că ne-a invitat, spuse madame Azaire. Trebuie să vă purtaţi politicos şi cu el, şi cu soţia lui. Şi, în plus, nu cred că rochia asta e potrivită pentru o fată de vârsta ta, Lisette. E prea mică.

- Dar e foarte cald, replică fata.

- N-am cum să schimb vremea. Fugi şi pune-ţi altceva pe tine!

- Fugi, fugi, fugi! zise Lisette bosumflată, împingându-şi scaunul înapoi.

În drum spre uşă, braţul ei atinse în treacăt umărul lui Stephen. Rochia în cauză îi sublinia proeminenţa rotunjită a sânilor, de care era în mod vizibil mândră.

Plecară toţi cinci către ora unsprezece. Marguerite, servitoarea, îi ajută pe Stephen şi pe madame Azaire să care diferitele coşuri cu mâncare, umbreluţe de soare, covoraşe şi haine de schimb considerate necesare. N-avură de mers decât o distanţă scurtă până la marginea grădinii acvatice. Coborâră nişte trepte spre debarcader, unde Bérard îi aştepta cu o pălărie de paie pe cap. Madame Bérard era deja instalată la pupa unei bărci cu fund plat, modelată, în lunga tradiţie locală, în forma unei mahone cu un capăt ridicat şi turtit.

- Bună dimineaţa, madame! Ce zi frumoasă!

Bérard era cât se poate de expansiv. Întinse braţul ca s-o ajute pe madame Azaire să păşească în barcă. Apucându-l cu o mână, ea îşi săltă cu cealaltă fusta şi păşi uşor în ambarcaţiunea joasă. Grégoire, care arăta mai puţin plictisit decât fusese, îşi croi drum printre ceilalţi şi sări în barcă, făcând-o să se clatine. Madame Bérard scoase un ţipăt uşor:- Ah, *papa*!

Bérard râse.

- Mai întâi femeile şi copiii.

Lisette se îmbarcă şi ea cu ajutorul lui şi se aşeză lângă madame Azaire.

- Eu am să fiu cârmaciul de la pupa corabiei, rosti Bérard cu o voce impresionantă, aşa că tu ai să stai vizavi de Lisette. Iar dumneata, monsieur, i se adresă el lui Stephen, dacă te aşezi lângă Grégoire, iar madame Bérard va binevoi să se mute dincoace, faţă în faţă cu tine, Azaire.. exact! - atunci vom fi în echilibru perfect.

Stephen se aşeză vizavi de madame Azaire, aşa cum i se spusese, şi îşi instală picioarele pe podeaua bărcii astfel încât să nu le atingă pe ale ei.

Bérard scoase un sunet de navigator şi se căţără greoi la pupa, împingând barca de la ţărm cu ajutorul unui ghionder de lemn.

Grădina se formase în apele stătute ale râului Somme, canalizate printre numeroase insuliţe ale căror maluri fuseseră consolidate cu scânduri de lemn.

Pământul era cultivat intensiv cu legume, fie în loturi mici, acolo unde proprietarul locuia în câte o casă modestă chiar pe locul respectiv, fie pe porţiuni mai largi, când fermierul îşi avea reşedinţa probabil în oraş. Cei care nu aveau habar de munca desfăşurată în grădină o considerau un spaţiu al frumuseţilor naturale şi un obiect de mândrie civică.

Bérard împingea barca înainte cu oarecare pricepere, înfigând prăjina în apă cu o mişcare energică şi înclinând-o în dreapta sau în stânga pentru a cârmi, înainte de a o scoate. Alunecară pe sub copaci aplecaţi deasupra apei,

apropiindu-se la răstimpuri de alţi amatori de plăceri duminicale, care le strigau, din propriile bărci, saluturi şi comentarii despre vremea însorită. Bérard transpira abundent, ştergându-şi fruntea cu o batistă, dar fu totuşi în stare să le povestească istoria grădinii în timp ce împingea barca pe canale.

Stephen şedea incomod pe banca de lemn, cu spatele întors spre direcţia de mers.

Apa stătătoare, neclintită de nici o briză, părea să sporească arşiţa nefirească a zilei. El îşi instalase pantofii de piele lustruiţi pe podeaua înclinată de lemn a ambarcaţiunii întrun unghi nefiresc, pe care trebuia să-l menţină dacă voia ca picioarele lui să nu atingă pantofii albi ai doamnei Azaire, lipiţi unul de altul în poziţia dictată de aşezarea uşor piezişă a picioarelor ei apropiate. Faptul că băncuţa era însă foarte joasă, la numai vreo zece centimetri de podeaua bărcii, însemna că ea îşi ţinea genunchii puţin ridicaţi şi că fusta albicioasă îi stătea uşor sumeasă, descoperindu-i ciorapii bine întinşi peste scobitura gleznei. Erau făcuţi dintr-un material fin, mătăsos, care, îşi spuse Stephen, nu provenea de la nici una dintre fabricile soţului ei. Îi remarcă linia delicată a gleznelor şi a începutului de gambă şi se trezi întrebându-se ce fel de sistem de prindere, pe sub faldurile fustei de in, izbutea să creeze acea tensiune care făcea ca materialul ciorapului să pară atât de subţire şi de uşor peste bolta piciorului.

-. . de către soldaţii romani. Dar canalizarea apei printre porţiunile de pământ a fost într-o anumită măsură un fenomen natural, şi abia după câteva secole malurile insuliţelor au fost consolidate cu scânduri aşa cum le vedeţi acum. Aşa că ceea ce avem aici este de fapt opera comună a omului şi a naturii, care au lucrat în armonie.

Bérard îşi întrerupea din când în când discursul ca să tragă aer în piept, deşi nu s-ar fi oprit pentru nici unul dintre ceilalţi, cu atât mai puţin pentru Azaire, ale cărui interjecţii erau ignorate.

Stephen se uită la apă, îşi lăsă mâna să alunece prin ea, îi zâmbi lui Grégoire şi încercă să surprindă privirea doamnei Azaire. Când reuşi, ea îi zâmbi netulburat şi se întoarse să-i pună o întrebare lui Lisette.

Canalele largi ale grădinii acvatice erau accesibile publicului larg, deşi fâşii mai înguste de apă, pe malul cărora câte un indicator desemna un “Domeniu privat”, duceau până la case mari, ascunse vederii de garduri vii dese şi de vreun strat abundent de flori înalte. Când Bérard fu vlăguit, Azaire preluă el ghionderul şi împinse mica ambarcaţiune mai departe, până când rugăminţile lui Grégoire de a opri pentru prânz fură în sfârşit îndeplinite.

Bérard căpătase permisiune de la un amic să acosteze la poalele unei grădini umbroase şi să ia masa de prânz sub nişte meri. Azaire se dădu în spectacol scufundând sticlele de vin în apă pe lângă parâma bărcii, ca să se răcească, în timp ce madame Azaire şi Lisette întindeau covoraşe pe iarbă. Grégoire alerga prin toată grădina, revenind din când în când să dea seama de descoperirile făcute, iar Stephen făcea conversaţie cu madame Bérard, deşi ea avea ochi numai pentru soţul ei, instalat lângă trunchiul unui copac cu un pahar de vin şi o bucată de pui, din care smulgea carnea cu dinţii, scuturând pieziş din cap.

Bărbaţii îşi scoaseră hainele şi, în timp ce şi-o punea pe a sa pe jos, Stephen simţi mica statuetă de lemn din buzunar. O scoase şi o răsuci între degete.

- Ce este? întrebă Lisette, aşezată lângă el pe covoraş.

- O mică sculptură. Uite cu ce am făcut-o!

Şi Stephen scoase cuţitul din buzunar.

- E foarte frumoasă.

- Ţi-o dau, dacă vrei, spuse Stephen fără să se gândească.

Lisette scânteie de plăcere şi se uită în jur ca să se asigure că o văzuseră şi alţii.

Stephen căută o bucată de lemn din care să facă o sculptură pentru Grégoire, ocupat cu mâncatul prânzului.

Nimeni altcineva nu părea să aibă prea mare poftă de mâncare. Madame Azaire scoase din coşurile de nuiele diverse soiuri de brânză şi de plăcinte, pe care le puse însă la loc cu doar câte o felie sau două lipsă. Bérard mâncă nişte limbă în aspic şi friptură de pui; Lisette se mulţumi cu o tartă cu căpşune şi cu nişte prăjiturele pe care le copsese însăşi madame Azaire. Ea şi fratele ei băură oranjadă, iar ceilalţi aleseră un vin de Loara, pe care răgazul petrecut în apa nemişcată nu reuşise să-l răcească.

După prânz, Bérard se lăsă pe spate, rezemat de copacul lui, şi adormi; Azaire îşi aprinse pipa şi se retrase într-un alt colţ al grădinii cu acelaşi scop. Stephen sculptă cu greutate, dintr-o bucată de lemn tare, o siluetă umană aproximativă pentru Grégoire.

Prânzul odată sfârşit, după-amiaza îi toropi, grea şi placidă. Se căţărară în cele din urmă înapoi în barcă, şi, după ce lui Stephen i se permise un scurt intermezzo de mânuit prăjina, Bérard îşi reluă rolul. Temperatura crescuse, şi femeile îşi făceau vânt energic cu evantaiele. Madame Bérard, în hainele ei groase de ocazie, arăta neconsolată la prova bărcii, ca o figură meditativă în capul unui galion fără noroc, pornit către gheţuri sau către vânturile ecuatoriale.

Stephen se simţea încins, şi capul îi era greu de vin. Grădina acvatică îl dezgusta: luxurianţa ei febrilă i se părea mai apropiată de fertilitatea vegetală a morţii. Apele maronii erau de nepătruns şi, acolo unde pământul fusese scos din şanţuri şi căptuşit cu parapete elaborate de lemn, străbătute la răstimpuri, fulgerător, de câte un şobolan venit de pe maluri. Muşte greoaie atârnau parcă în aer deasupra apei, pe sub copaci, coborând brusc în căpăţânile deja putrede de varză şi de anghinare şi pe vârfurile alterate ale lăstarilor de asparagus, rămase neculese în rodnicia lor nesăbuită. Ceea ce mulţi socoteau un spaţiu al frumuseţii naturale era de fapt un loc al stagnării ţesuturilor vii, care nu mai puteau fi salvate de la descompunere.

Madame Azaire, şi ea stânjenită de zăpuşeală şi de torpoarea după-amiezii, îşi pierduse ceva din ţinuta ei echilibrată. Pielea i se înroşise la baza gâtului, acolo unde îşi desfăcuse gulerul rochiei. O şuviţă de păr roşcat i se lipise pe gât, udă de transpiraţie. Îşi lăsase talpa unui picior să se sprijine relaxată de piciorul lui Stephen, vârât sub locul ei pe băncuţă. În timp ce Bérard împingea barca pe traseul ei drept şi încet, o vagă clătinare dădu naştere unei tensiuni perceptibile între ei. Stephen îşi lăsă piciorul acolo unde era, iar madame Azaire fu prea copleşită de căldură sau prea indiferentă ca să-şi schimbe poziţia. El îi surprinse privirea, şi ea se uită la el fără vreun zâmbet de complezenţă şi fără nici o tentativă de conversaţie, apoi îşi întoarse încet capul, ca şi cum ar fi vrut să privească peisajul în jur.

Un peşte străpunse suprafaţa apei neobservat nici măcar de Grégoire, care mai înainte se arătase de-a dreptul entuziasmat. Curgerea râului fusese încetinită de construirea unui canal, le spuse Bérard, şi de aceea bărcile nu mai aveau cârmă; cea mai mică înclinare a ghionderului era suficientă pentru a le menţine pe linie dreaptă.

Stephen îşi închipui bălţile şi mlaştinile întinse care apăruseră în natură înainte ca apa să fi fost canalizată, iar pământul, îngrămădit în insuliţe. Funcţia râului nu fusese modificată în mod esenţial; continua să scalde în apă un ciclu de decadenţă excesivă, putrezirea materiei în pământul răscolit şi săpat, cu solul său jilav, lipicios.

După-amiaza ajunsese la stadiul în care temperatura ar fi trebuit să înceapă să scadă, dar până şi vaga boare care adiase mai devreme dispăruse, şi aerul neclintit se coagula, vâscos şi sufocant. Grégoire începu s-o stropească pe Lisette, care îl plesni peste obraz, făcându-l să plângă.

Azaire îi luă locul lui Bérard la pupa, şi acesta se aşeză, asudat, alături de soţia sa, rămânând, măcar de data aceasta, tăcut.

Stephen încercă să-şi elibereze gândurile de imaginea descompunerii pe care i-o stârnise în minte râul. Madame Azaire îşi lăsase treptat o parte din ce în ce mai mare a gambei - aproape pe toată, în cele din urmă - să se rezeme de piciorul lui. Simpla înfiorare pe care această atingere o răspândise mai devreme prin simţurile încordate ale lui Stephen părea acum să se fi complicat; dorinţa părea să nu mai poată fi deosebită de impulsul morţii.

Pământul acesta, se gândi Stephen, avea să-i revendice la loc pe toţi şapte: limba lui Bérard avea să se descompună în fărâmele de sol friabil pe care grădinarii îl frecau între degete; pălăvrăgeala lui avea să fie redusă la tăcere, reabsorbită de rădăcinile însetate de anghinare sau de varză. Micul Grégoire şi Lisette aveau să se transforme în mâlul de pe maluri, în care şobolanii îşi făceau vizuinile şi se împerecheau. Iar madame Azaire, Isabelle.. Nici măcar părţile cele mai moi ale corpului ei, pe care imaginaţia lui şi le reprezenta cu neruşinare, n-aveau să dureze sau să se înalţe deasupra jalnicului sfârşit, lipsit de orice transcendenţă, din pământul cleios.

Când în sfârşit văzură de departe debarcaderul, se mai înviorară. Azaire începu să vorbească despre minunata excursie pe care o făcuseră, iar Bérard îşi reluă poziţia dominantă în conversaţie. În ultimele zece-cincisprezece minute înainte de sosire reuşi să rescrie povestea zilei, atribuind tuturor participanţilor păreri care confirmau reuşita plimbării, invitându-i să fie de acord cu el şi tăindu-le vorba înainte ca cineva să apuce să-i strice versiunea deplinei armonii cu vreo idee proprie.

Madame Azaire păru să iasă ca dintr-o transă. Se aşeză dreaptă în capul oaselor, observând tot atunci, aparent alarmată, poziţia piciorului său stâng. Grégoire târa un borcan de sticlă prin apă, în speranţa că va prinde un peşte.

După ce debarcară şi mulţumiră familiei Bérard pentru amabilitate, Stephen se încărcă zorit cu coşuri, covoraşe şi umbreluţe de soare şi o porni primul înapoi către Boulevard

du Cange. Fu fericit să poată lăsa bagajul în vestibul, de unde Marguerite luă lucrurile să le pună la loc în timp ce el urca în cameră. Îşi scoase gulerul oficial pe care bănuise că trebuia să-l poarte şi intră în baia înghesuită, ce aparţinuse cândva unei servitoare, de la capătul coridorului. Umplu cada cu apă rece şi se afundă cu totul în ea, până peste cap, rămânând întins acolo şi lăsând apa rece ca gheaţa să-i pătrundă până în foliculele de la rădăcina firelor de păr.

Întors în cameră, înfăşurat într-un prosop, scoase un pachet de cărţi şi le întinse pe masă ca pentru pasenţe. Felul în care le mută însă pe urmă îl învăţase de la un prieten al bunicului său - un bătrân superstiţios care îşi câştiga traiul ghicind în cărţi la bâlciuri.

În copilărie, Stephen fusese fascinat de el şi de jocurile lui, şi, în anumite momente când rămânea cu sine însuşi, se simţea încă atras de ele. Dacă regina de caro putea fi găsită în teancul din stânga înainte ca valetul de treflă să ajungă în şirul de cărţi din dreapta, atunci madame Azaire avea să.. Stephen amestecă şi mută cărţile în combinaţii subtile, pe jumătate zâmbind ca pentru sine, pe jumătate încrezător.

Luă o carte şi se întinse pe pat, ştiind că n-avea să fie chemat la cină mai devreme de o oră. Clopotul bisericii bătea, şi din grădină se auzea din nou cântecul păsărilor. Cu sunetul acesta în urechi, adormi şi avu un vis, variaţie pe o temă pe care o visase toată viaţa. Încerca să ajute o pasăre prizonieră într-o cameră să iasă pe fereastră. Aripile i se loveau cu disperare de geam. Brusc, toată camera se umplu de grauri, care se mişcau la unison, în stol, mânaţi de instinct. Loveau cu aripile în cadrul ferestrei, i se încurcau în păr, apoi îşi îndreptau pliscurile către faţa lui.

A doua zi, Stephen primi o telegramă de la Londra care-i cerea să se întoarcă de îndată ce putea să-şi încheie misiunea în Amiens. El răspunse că avea să-i mai ia o lună: erau încă multe de învăţat despre procesele din manufacturile locale, şi Azaire îi promisese să-l prezinte

altor proprietari. Avea, de asemenea, nevoie de informaţii suplimentare despre starea financiară a lui Azaire însuşi înainte de a putea compune un raport despre oportunitatea investiţiei.

Îşi trimise răspunsul în aceeaşi seară, speriat să nu cumva să trebuiască să plece în Anglia înainte de a fi putut lămuri pasiunile contradictorii care ameninţau să-l copleşească. În timpul cinei se uită la madame Azaire care împărţea mâncarea membrilor familiei şi oaspeţilor, nişte veri de-ai lui Azaire, în lumina adumbrită din sufragerie, şi îi sorbi trăsăturile feţei, bucla largă a părului şi siguranţa mişcărilor cu un sentiment de disperare. Nu-şi mai putea permite să se lase vrăjit fără să acţioneze.

A doua zi la muncă află că greva vopsitorilor ameninţa să se extindă şi printre alte categorii de lucrători de la fabricile de textile, provocând întreruperea completă a producţiei. Vorbind la o adunare a muncitorilor în pauza de prânz, Meyraux îi sfătui săşi ajute tovarăşii de breaslă ducându-le mâncare şi îmbrăcăminte, dar le spuse că nu avea nici un rost să intre şi ei în grevă.

- Trebuie să ţineți cont de familiile şi de viaţa voastră, le explică el. Sunt convins că viitorul acestei industrii stă în combinarea tuturor proceselor şi în înfiinţarea unui singur organism care să-i reprezinte pe toţi lucrătorii. Dar deocamdată trebuie să privim lucrurile aşa cum sunt. Nu este momentul să ne lansăm în gesturi de orgoliu.

Suntem prea serios ameninţați de competiţia din străinătate.

Discursul lui Meyraux fu precaut ca întotdeauna. Omul acesta îi privea pe conducătorii înfierbântaţi ai grevei cu tot atâta suspiciune ca şi pe proprietari. Înainte să apuce să încheie cu câteva concluzii bine cumpănite, lângă intrarea dinspre stradă se produse dezordine. Uşa fu izbită de perete, şi câţiva bărbaţi tineri dădură buzna înăuntru, cântând sloganuri, cu afişe în mâini. De pe podium, Meyraux îi îndemnă pe cei prezenţi să rămână calmi, în

timp ce câţiva poliţişti, unii în uniforme răvăşite, semn că apucaseră deja să se încaiere, încercau să-i dea afară pe demonstranţi. Când loviturile începură să curgă, multe dintre lucrătoarele care stăteau mai aproape de uşă se dădură înapoi speriate.

Lucien Lebrun, care fusese printre primii năvăliţi în încăpere, urcă pe podium alături de şovăitorul Meyraux. Ochii lui albaştri inocenţi şi părul castaniu cârlionţat îi dădeau o înfăţişare atrăgătoare, compensând într-o anumită măsură suspiciunea cu care mulţi muncitori îi judecau tinereţea. Îl întrebă pe Meyraux, apelând cu tact la fraternitatea lui, dacă poate vorbi lucrătorilor, şi acesta îi cedă în cele din urmă locul.

Lucien descrise cu compasiune privaţiunile îndurate de familiile greviştilor şi condiţiile de muncă dificile care-i împinseseră la gestul acesta extrem. Vorbi despre sărăcia şi despre exploatarea de pe tot întinsul câmpiei picarde, care dădea naştere unei mari migraţii de locuitori din valea râului Somme către oraşele Amiens şi Lille, cu falsa speranţă de a găsi de lucru.

- Vă implor să-i sprijiniţi pe oamenii mei, spuse el. Trebuie să rămânem uniţi în privinţa aceasta, altfel vom avea cu toţii de pierdut. Trebuie să ne gândim la soţiile şi copiii noştri. Vă rog cel puţin să semnaţi această declaraţie de sprijin faţă de tovarăşii voştri de breaslă.

Şi scoase o foaie de hârtie pe care erau deja o sută şi mai bine de semnături.

- Că veni vorba de soţii, strigă o voce profundă din mijlocul sălii, ştim toţi ce se spune despre tine, băiete!

Se stârni un vuiet de încuviinţări neruşinate. Stephen simţi cum nervii i se încordează şi bătaia inimii îi umple pieptul.

Lucien strigă:

- Ce-ai spus?

- N-am să repet în faţa legii, dar cred că ştii ce vreau să spun.

Lucien sări de pe podium, căutându-şi atacatorul în mulţime. Îşi croi drum cu îndărătnicie printre reprezentanţii presei.

- Şi încă un lucru, strigă acelaşi bărbat, n-ar trebui să lăsăm un spion din Anglia să mănânce cu noi şi să vină la întâlnirile noastre.

Răsunară câteva voci aprobatoare. Evident, majoritatea nu ştiuse de prezenţa lui Stephen.

Stephen nu-i asculta.

- Ce se spune despre Lucien? îl întrebă el pe bărbatul de alături. Ce legătură are cu soţiile?

- Se zice că micul Lucien şi nevasta şefului sunt foarte buni amici.

Bărbatul râse gros, gutural.

Până în clipa aceea, muncitorii lui Azaire îl priviseră pe Lucien cu bunăvoinţă.

Meyraux le predicase îndelung despre răbdare, şi ei îi ascultaseră sfatul; îşi văzuseră şedinţa întreruptă de muncitori din alte fabrici şi îşi păstraseră răbdarea; îl văzuseră pe un tânăr care nici măcar nu era din oraşul lor făcându-le morală şi acceptaseră şi asta.

Când Lucien îşi pierdu însă stăpânirea de sine şi începu să-şi croiască drum cu coatele printre ei, fură copleşiţi de un sentiment comun al nedreptăţii, şi cu toţii încercară să-l dea afară de acolo, reacţionând spontan şi unitar, ca un organism care vrea să se scuture de un corp străin.

Stephen se trezi înghiontit, în parte din ostilitate, în general însă pentru că oamenii se repezeau să-i alunge pe Lucien şi pe muncitorii lui din fabrică.

Lucrătorul care strigase vorbele despre madame Azaire era înconjurat de trupuri care-l împingeau din toate părţile, căci o parte dintre prietenii lui Lucien îi veniseră acestuia în ajutor. Textilistul era un bărbat înalt, cu o faţă roşcovană, responsabil de transportul cupoanelor de pânză pe unul dintre vagoneţii cu roţi de cauciuc. Expresia lui placidă se transformă în nelinişte pe măsură ce lupta se apropie de el.

Lucien răcnea şi dădea sălbatic din mâini ca să avanseze prin mulţime, dar lucrătorii lui Azaire îi închiseseră drumul, ca un zid, într-o complicitate tăcută.

La marginea altercaţiei, poliţiştii începură să-şi răsucească bastoanele ameninţător, înaintând prin mulţime. Meyraux se sui pe podium şi strigă din nou, cerând linişte. În acest moment, Lucien, zbătându-se sălbatic, lovi din întâmplare peste faţă o lucrătoare, care scoase un ţipăt ascuţit. În clipa următoare, căzu la pământ sub lovitura soţului femeii. Acolo îl ajunseră ghetele bine ţintite ale mai multor lucrători ai lui Azaire, careşi vărsau astfel năduful. Nu loviseră cu sete, dar, simţind ghionturile lor în umeri şi în picioare, Lucien ţipă de durere. Stephen încercă să-i împingă pe câţiva dintre cei care-l atacau, ca să-i dea timp să se ridice, şi primi o palmă zdravănă peste nas de la unul dintre bărbaţii care nu voiau să renunţe la pradă. Trei sau patru vopsitori ajunseseră deja la Lucien şi se luară şi ei la bătaie ca să-l apere. Cu ochii arzând, Stephen lovea în faţa lui cu furie. Uitase de scopul său iniţial, care fusese să liniştească lucrurile, şi acum nu-şi mai dorea decât să-i facă rău celui care-l lovise. Se trezi împins la o parte de către muncitorul înalt şi roşu la faţă care-l întrerupsese pe Lucien şi îi răspunse cu un pumn scurt în faţă. Nu avusese loc să-şi ia suficient avânt, dar lovitura fu îndeajuns de bine plasată ca să simtă instantaneu o vagă satisfacţie. Pe mână văzu sânge.

Încăierarea luă sfârşit datorită intervenţiei câtorva lucrătoare hotărâte şi a bastoanelor de poliţie. Lucien fu scos de acolo, zdrelit şi abia răsuflând, dar nu rănit.

Vopsitorii ieşiră însoţiți de poliţişti, care arestară la întâmplare pe doi dintre cei mai jerpeliţi. Victima lui Stephen îşi ştergea buza sângerândă cu o batistă, dar părea să nu ştie cine îl lovise. Meyraux le ceru muncitorilor să se împrăştie.

Stephen părăsi fabrica pe uşa laterală, nedumerit de felul cum lucrurile se mişcaseră atât de repede, încât se putuse

trezi de aceeaşi parte a baricadei cu Lucien Lebrun, când, asemenea celorlalţi, nu-şi dorise decât să nu-i mai vadă niciodată chipul şi ochii luminoşi.

Porni spre catedrală şi apoi mai departe în oraş. Se simţi ruşinat de felul cum se purtase. Cu ani în urmă, îi promisese tutorelui său că n-avea să-şi mai piardă niciodată stăpânirea de sine şi că întotdeauna avea să se oprească şi să rămână calm. Eşuase lamentabil la testul din ziua aceea, iar amintirea surprizei de pe faţa bărbatului care o calomniase pe madame Azaire în clipa când îl pocnise peste gură compensa doar prea puţin eşecul.

Lovitura trebuie să fi fost mai puternică decât crezuse, pentru că mâna i se umflă destul de tare în cursul după-amiezii. Se întoarse devreme în casa familiei Azaire şi urcă în camera sa să şi-o spele. O ţinu sub jet de apă rece şi-şi legă strâns o batistă peste încheieturile degetelor.

Simţea că existenţa lui în căminul de pe Boulevard du Cange şi poate chiar viaţa lui, într-o perspectivă mai largă, intrau într-o criză asupra căreia nu avea nici o putere.

Poate ar fi fost mai bine să facă aşa cum îi cerea angajatorul său. Putea să-şi termine treaba cam într-o săptămână şi apoi să se înapoieze la Londra, cu conştiinţa împăcată că nu făcuse nimic care să dea de ruşine firma ori pe domnul Vaughan, tutorele care se străduise atâta să-l ajute. Se gândi că întâi de toate ar fi trebuit să-i scrie.

Nefericit, luă o bucată de hârtie de pe birou şi începu.

Dragă domnule Vaughan,

Nu este prima oară când întârzii să vă scriu, *dar am să încerc să mă răscumpăr povestindu-vă în amănunt ce mi s-a întâmplat*.

Se opri. Voia să găsească vorbe demne de ferocitatea dorinţei şi de perplexitatea pe care le încerca.

Cred că m-am îndrăgostit şi că femeia respectivă, *deşi nu mi-a spus-o până acum*, *îmi împărtăşește sentimentele*. *Cum aş putea fi sigur când ea n-a mărturisit nimic*? *E oare numai vanitatea vârstei mele*? *Într-un fel*, *mi-aş dori să fie*.

Dar sunt atât de convins, încât abia dacă simt nevoia să-mi pun întrebări. Iar convingerea aceasta nu-mi aduce nici o bucurie.

Mersese deja prea departe. Fireşte, nu putea trimite o asemenea scrisoare. Mai scrise un paragraf pentru sine, ca să vadă ce avea de spus.

*

Mă simt împins de o forţă căreia nu-i pot rezista. Şi cred că forţa aceasta are propria raţiune şi propria moralitate, chiar dacă poate n-am să le înţeleg niciodată în viaţă.

Rupse hârtia în bucăţele şi o aruncă la coş.

Îşi desfăcu batista de pe mână şi reuşi să şi-o ascundă la spate când discută cu monsieur şi cu madame Azaire în camera de zi, înainte de cină. Azaire era prea preocupat de evenimentele de la fabrică ca să cerceteze mâna oaspetelui său, iar când Isabelle îşi permise să arunce în sfârşit o privire către Stephen, ochii i se îndreptară spre chipul lui.

- Înţeleg că s-au făcut anumite comentarii despre prezenţa dumitale la fabrică, spuse Azaire.

- Într-adevăr. Nu ştiu dacă ar fi trebuit să particip la şedinţă. Poate ar fi mai bine să mă ţin deoparte o zi-două.

Lisette intră în cameră prin uşa dinspre grădină.

- Da, e o idee bună, spuse Azaire. Lasă oamenii să se potolească. Nu cred că are să fie vreo problemă, dar poate e mai bine să te dai puţin la fund până când se lămuresc lucrurile. Pot să rog pe cineva de la birouri să-ţi aducă nişte hârtii la verificat. Sunt multe moduri în care te poţi face util.

- Ia uite! spuse Lisette. Ce-aţi păţit la mână?

- Mi-am prins-o într-o maşină de filat azi-dimineaţă, când oamenii mi-au arătat cum funcţionează.

- Vi s-a umflat şi e roşie toată.

Madame Azaire scoase un mic ţipăt când Lisette ridică mâna zdrelită a lui Stephen ca ea s-o poată inspecta. Lui i se păru că zăreşte un licăr de îngrijorare pe faţa ei înainte să-şi reia expresia obişnuită de detaşare.

- Cina e servită, spuse Marguerite din uşă.

- Mulţumesc, spuse madame Azaire. După masă, te rog, Marguerite, caută o faşă pentru mâna lui monsieur Wraysford.

Îi invită apoi în sufragerie.

*

A doua zi, când Azaire plecă la muncă, Stephen rămase în casă ca un copil bolnav care a fost scutit de şcoală. De la fabrică sosi un mesager cu nişte hârţoage pe care Stephen le puse deoparte în camera de zi. Luă o carte şi se instală într-un colţ lângă uşile spre grădină. Auzea sunetele tipice programului matinal al casei şi avu sentimentul că spionează viaţa aceasta feminină. Marguerite veni cu un pămătuf de şters praful, pe care îl călăuzi cu o agilitate exemplară peste bibelourile de porţelan şi peste blaturile lustruite ale meselor, stârnind spirale minuscule de praf care se ridicau în lumina limpede a soarelui matinal ca să se aşeze apoi în altă parte, pe scaune sau pe podeaua lustruită. Pe scară şi apoi pe coridor se auziră paşii bubuitori ai lui Grégoire, până când înaintarea îi fu oprită de o luptă zgomotoasă cu încuietorile şi lanţurile uşii de la intrare. Cineva strigă: “Închide uşa după tine!”, dar nici un sunet nu se auzi drept răspuns, şi Stephen îşi imagină dreptunghiul decupat în priveliştea grădinii, aleea pietruită şi gardul de zăbrele din fier masiv ce dădea spre bulevard, toate devenite vizibile prin spaţiul lăsat de uşa întredeschisă. Auzi apoi zgomot de vase când Marguerite transportă din sufragerie o tavă plină cu farfurii şi căni de la micul dejun şi izbitura înfundată din şold cu care deschise uşa de la bucătărie. În clipa când aceasta se închise la loc, dinăuntru răzbătu sunetul mai tare şi mai decis al oalelor frecate sau puse pe plită, cu supa care avea să fiarbă înăbuşit toată dimineaţa.

Vocea doamnei Azaire se auzea din locul ei din camera de zi, unde stăpâna casei rămase până la ora unsprezece, fie stând de vorbă cu Lisette, fie dând instrucţiuni persoanelor care veneau la ea. Printre ele se afla şi madame Bonnet,

soţia celui mai în vârstă lucrător din fabrica lui Azaire, care venea în fiecare zi să cureţe ceea ce Marguerite considera prea umilitor sau prea obositor pentru ea. Madame Azaire îi spuse ce camere trebuiau făcute şi dacă era nevoie de pregătiri speciale pentru oaspeţi.

Se auziră atunci paşii greoi, târşâiţi ai femeii care se apuca anevoie de treburile ce-i fuseseră repartizate. Lisette şedea în lumina soarelui ce năvălea în cameră printre curpenii de viţă-albă de la fereastră, privind umbrele de pe masa lustruită şi ascultânduşi mama vitregă cum conduce gospodăria. Îi plăcea programul acesta domestic de dimineaţă, pe care îl împărţea cu ceilalţi; o făcea să simtă că i se acordă încredere şi importanţă şi avea în plus avantajul de a-l exclude pe Grégoire, cu comportamentul lui necivilizat şi cu remarcile sale copilăreşti care, chiar şi când erau cu totul banale şi de dispreţuit, îi ameninţau câteodată echilibrul precar de fiinţă ce se voia adultă.

Erau şi alte roluri, mai puţin însemnate, în spectacolul acesta discret al dimineţii.

Existau o a doua fată în casă, care, spre deosebire de Marguerite, nu locuia împreună cu familia; un bucătar, care avea o cameră undeva la primul etaj; un băiat de la măcelărie, care veni să ia comanda, şi unul de la băcan, care livră două cutii grele la uşa din spate.

La scurt timp după prânz, madame Azaire îl întrebă pe Stephen dacă intenţiona să ia masa cu ea şi Lisette. Grégoire avea să fie încă la şcoală, spuse ea. Stephen acceptă şi îşi petrecu o oră după aceea frunzărind hârtiile care-i fuseseră trimise din biroul lui Azaire.

Madame Azaire se întoarse puţin după ora unu, ca să-i spună că prânzul era gata. La marginea mesei, lângă fereastră, fuseseră aranjate trei locuri. Sufrageria arăta cu totul altfel decât spaţiul ceremonios, pătat de umbră în lumina scăzută, pe care Stephen şi ceilalţi oaspeţi cu gulere ţepene îl văzuseră la cină. Lisette purta rochiţa albă pe care mama ei vitregă îi interzisese s-o îmbrace când fuseseră în

grădina acvatică. Îşi legase părul castaniu-închis la spate cu o panglică albastră, iar picioarele i se vedeau goale de sub rochie. Era o fată bine făcută, se gândi Stephen când ea îşi ridică privirea spre el de sub genele dese; dar înregistră asta cu o minte rece, căci gândurile îi erau în altă parte.

Madame Azaire purta o fustă crem cu pieptar imprimat, roşu-închis, peste o bluză albă cu gulerul desfăcut.

- Vă puteţi scoate jacheta, monsieur, spuse ea. Eu şi Lisette nu considerăm prânzul o ocazie prea protocolară, nu, Lisette?

Lisette râse.

- Mulţumesc, spuse Stephen.

Îşi dădea seama că madame Azaire se simţea protejată şi încurajată de prezenţa fetei.Marguerite aduse o mâncare cu anghinare.

- Am putea să bem puţin vin, spuse madame Azaire. Noi nu bem de obicei, nu-i aşa, Lisette? Dar azi am putea. Marguerite, adu o sticlă de vin alb, te rog! Dar nu dintre cele pe care soţul meu le pune deoparte.

După anghinare urmă un fel scurt de mâncare cu ciuperci şi apoi puţin peşte.

Stephen turnă vin pentru madame Azaire şi, la insistenţele fetei, şi pentru Lisette.

Neavând ce să spună, întrebă de unde îi cunoşteau pe monsieur şi madame Bérard.

Lisette începu să chicotească auzindu-le numele, şi madame Azaire îi spuse să înceteze, deşi ea însăşi surâdea.

- Mă tem că Lisette e foarte nepoliticoasă în privinţa lui monsieur Bérard, spuse ea.

- E atât de nedrept! spuse Lisette. Părinţii dumneavoastră v-au silit oare să vă purtaţi politicos cu toţi prietenii lor caraghioşi?

- Eu n-am avut părinţi, spuse Stephen. Sau cel puţin nu i-am cunoscut. Am fost crescut de bunici, apoi într-o casă de copii, până când am fost luat de acolo de un bărbat pe care nu-l văzusem niciodată până atunci.

Lisette se îmbujoră şi înghiţi în sec. Chipul lui madame Azaire luă pentru o clipă o expresie îngrijorată, şi ea spuse:

- Îmi pare rău, monsieur. Lisette pune întotdeauna întrebări.

- Nu aveţi de ce să vă scuzaţi. Stephen îi zâmbi lui Lisette. Chiar deloc. Nu mi-e ruşine.

Marguerite aduse nişte muşchi de vită pe un platou cu model albăstrui, pe care îl puse în faţa lui madame Azaire.

- Să aduc nişte vin roşu? întrebă ea. A rămas de aseară.

- Foarte bine.

Madame Azaire puse câte o felie din carnea în sânge pe fiecare farfurie. Stephen umplu din nou paharele. Îşi aminti apăsarea piciorului doamnei Azaire asupra gambei lui, în grădina acvatică. Pielea de pe braţele ei dezgolite era vag maronie; pieptarul de croială bărbătească şi gulerul desfăcut o făceau să arate mai feminină decât de obicei.

- O să mă întorc curând în Anglia, spuse el. Am primit o telegramă în care sunt anunţat că e nevoie de mine înapoi la Londra.

Nici una dintre femei nu scoase o vorbă. Aerul se coagulase în jurul lor. Stephen îşi aminti de geamătul durerii ei din dormitor.

- O să-mi pară rău să plec, spuse el.

- Poţi veni oricând altă dată să ne vizitezi, spuse madame Azaire.

- Da, desigur.

Marguerite aduse un fel de mâncare cu cartofi. Lisette se întinse şi zâmbi.

- Ah, mi-e somn, spuse ea fericită.

- Din cauza vinului pe care l-ai băut.

Madame Azaire zâmbi şi ea, şi aerul păru să devină din nou fluid. Încheiară prânzul cu câteva fructe, iar Marguerite aduse cafea în salon. Se aşezară în jurul măsuţei de cărţi, la care Stephen jucase în prima lui noapte în casă.

- Mă duc să fac o plimbare în grădină, spuse Lisette. Pe urmă s-ar putea să urc să trag un pui de somn.

- Foarte bine, spuse madame Azaire.

Pasul uşor al fetei traversă camera şi se stinse.

Atmosfera se schimbă dintr-odată, şi de data aceasta fără putinţă de întoarcere.

Madame Azaire nu se încumetă să privească în ochii lui Stephen. Se uită în jos la măsuţa de joc şi învârti în mână linguriţa de argint pe farfurioara de porţelan subţire.

Stephen simţi că o gheară îi strânge pieptul. Îi era greu să respire.

- Mai ia puţină caf..

- Nu.

Liniştea reveni.

- Uită-te la mine!

Ea nu voi să-şi înalţe capul. Se ridică şi spuse:

- Mă duc puţin să cos în camera mea, deci..

- Isabelle!

El o prinsese de braţ.

- Nu. Te rog, nu!

O trase către sine şi o cuprinse cu amândouă braţele, ca să nu-i poată scăpa. Ea ţinea ochii închişi, şi el o sărută pe gură. Ea îşi deschise buzele. El îi simţi pentru o secundă limba, mâinile ei îl apăsară pe spate, apoi ea se smulse din îmbrăţişarea lui strânsă, sfâşiindu-şi bluza, dezvelind dedesubt o bretea subţire de satin. Trupul lui Stephen palpită de dorinţă.

- Trebuie să vrei. Pentru Dumnezeu, trebuie!

Era furios pe ea.

Madame Azaire plângea, deşi stătea în continuare cu ochii închişi.

- Nu, nu pot, abia.. Nu pot să cred că e bine.

- Ai vrut să spui: “Abia dacă te cunosc.”

- Nu. Doar că nu e bine.

- Ba da. Ştii bine că da. E cel mai firesc lucru din lume. Isabelle, te înţeleg. Credemă! Te înţeleg. Te iubesc.

O sărută din nou, şi buzele ei îi răspunseră încă o dată. El îi gustă dulceaţa salivei, apoi îşi îngropă faţa în umărul ei.

Ea se desprinse cu de-a sila şi fugi din cameră. Stephen se duse la fereastră şi se sprijini de ramă, privind afară. Forţa pe care o simţea crescându-i în trup nu putea fi oprită. Acea parte a minţii lui care rămăsese calmă accepta lucrul acesta; dacă necesitatea nu putea fi negată, singura întrebare rămasă era dacă ea putea fi împlinită cu consimţământul lui Isabelle.

În camera ei, madame Azaire plânse cu disperare, măsurând odaia cu paşi mari. Era covârşită de pasiune, dar el o înspăimânta. Voia să-l aline şi în acelaşi timp să fie luată de el, folosită. O inundară curenţi de dorinţă şi de exaltare pe care nu-i mai cunoscuse sau la care nu se mai gândise de ani de zile. Ar fi vrut ca el să scoată la suprafaţă ceea ce ea îngropase adânc şi să umilească, să distrugă eul fals pe care ea şi-l născocise. El era foarte tânăr. Ea era nesigură. Îşi dorea să simtă atingerea pielii lui.

Coborî la parter, cu un pas atât de uşor că fu aproape neauzit. Îl găsi încleştat în luptă cu sine însuşi, rezemat de fereastră.

- Vino în odaia roşie! îi spuse.

Înainte ca Stephen să apuce să se întoarcă, ea plecase deja. Odaia roşie. Se panică.

Era sigur că avea să fie una dintre camerele acelea pe care le văzuse o dată, dar nu le-ar fi putut regăsi; avea să fie asemenea unui loc dintr-un vis care rămâne de neatins, întotdeauna în urma lui. Alergă în sus pe scări şi o văzu cotind. Merse pe coridorul principal, în jos, până la un pasaj strâmt, apoi din nou în jos, printr-o mică arcadă. La capătul coridorului era o uşă închisă care ducea în aripa unde locuiau servitorii. Chiar înaintea ei, ultima uşă pe stânga avea un buton oval de porţelan care zăngănea în încuietoarea nepotrivită. El o prinse în timp ce ea deschidea uşa odăiţei cu pat de alamă şi cuvertură roşie.

- Isabelle!

Ochii i se umpluseră şi lui de lacrimi. Îi luă părul în mâini şi îl văzu curgându-i printre degete.

- Bietul meu băiat! spuse ea.

El o sărută, şi de data asta limba ei nu mai căută să-i scape.

- Unde e Lisette? întrebă el.

- În grădină. Nu ştiu. Ah, Dumnezeule! Te rog, ah, te rog!

Începuse să tremure din tot corpul. Ochii i se închiseseră. Când îi deschise din nou, abia dacă mai putea respira. El începu să-i smulgă hainele, şi ea îl ajută cu mişcări grăbite şi neîndemânatice. Pieptarul i se agăţă de cot. El îi trase bluza înapoi şi îşi îngropă faţa în fâşia de satin dintre sânii ei. Era atâta desfătare în ceea ce vedea şi atingea, încât se gândi că avea să aibă nevoie de ani de zile ca s-o absoarbă, şi totuşi acum se trezi condus de o febrilitate nestăpânită.

Isabelle îi simţi mâinile pe ea, îi simţi buzele pe piele şi ştiu ce vedea el, ce ruşine şi ce indecenţă, dar, cu cât îşi imagina mai viu umilirea falsei sale modestii, cu atât devenea mai excitată. Îi pipăi părul între degete, îşi trecu mâinile peste umflătura umerilor, peste pieptul neted din interiorul cămăşii.

- Vino, te rog, vino! se auzi spunând, deşi răsuflarea îi era atât de precipitată încât vorbele abia dacă se puteau desluşi.

Îşi trecu mâna peste şliţul pantalonilor lui, cu impertinenţă, aşa cum îşi închipuia că ar fi putut face o târfă, şi simţi carnea rigidă dinăuntru. Nimeni n-o mustră. Nimeni nu se dezgustă de ea. Putea face orice dorea. El trase adânc aer în piept şi încetă s-o dezbrace, şi ea trebui să-l ajute să-i scoată pantalonaşii de mătase, dezvăluind ceea ce ea ştiu dintr-odată că el îşi imagina de mult. Închise ochii strâns în timp ce i se înfăţişă, dar tot nu se simţi ruşinată. Îl simţi împingând-o pe spate pe pat şi începu să se arcuiască ritmic în sus, ca şi cum corpul ei, independent de ea, cerşea atenţie. Simţi în sfârşit o atingere, deşi îşi dădu seama cu un icnet că nu era ceea ce se aşteptase să fie: era limba lui, pâlpâitoare, fierbinte, fulgerând pe deasupra şi pe dinăuntrul ei, răsucindu-se ca o cheie în

crăpătura încuietorii din carnea ei. Senzaţia nouă şi uluitoare o făcu să suspine şi să se cutremure cu mişcări lungi, ritmice. Se lăsă complet purtată de pasiune, simţind cum un nod de presiune i se ridică în piept, o senzaţie imposibil de păstrat, de suferit, deşi apogeul ei părea să fie undeva înainte. Ruptă între acestea două, îşi smucea capul dintr-o parte într-alta pe pat. Îşi auzi glasul strigând, tăgăduind, ca dintr-o altă cameră, îndepărtată, dar apoi senzaţia explodă şi o inundă iar şi iar, în jos, prin pântece şi prin toate membrele, şi vocea ei ascunsă, de undeva de aproape de cap de data asta, spuse:

"Da".Când deschise ochii, îl văzu pe Stephen stând în picioare, gol, în faţa ei. Rămase cu privirea pironită asupra frânturii de carne care ţâşnea din corpul lui. Nu făcuse încă dragoste cu ea; bucuria abia avea să urmeze. Se urcă pe ea şi îi sărută faţa, apoi sânii, trăgându-i sfârcurile în sus cu buzele. O întoarse pe burtă, îşi trecu mâinile peste interiorul coapselor ei, pe deasupra ciorapilor de mătase pe care, în dezbrăcatul ei pripit, nu apucase să-i scoată, şi în despicătura unde i se uneau picioarele. O sărută de la şale în jos, peste umflătura roz a cărnii despărţite în două, până pe dosul coapselor, de care îşi rezemă o clipă obrazul. Apoi începu din nou de la glezne, pe oasele mici pe care le zărise în barcă, în grădina acvatică, şi în sus, pe interiorul gambelor.

Isabelle începea din nou să respire precipitat.

- Te rog, iubitule, te rog, acum! spuse.

Nu-i mai putea suferi amânările. Prinse cu mâna stângă partea aceea din el pe care voia s-o simtă înăuntru, şi, de surpriză, el se opri din mângâiat. Ea îşi desfăcu picioarele mai mult, invitându-l înăuntru, dorindu-l acolo. Simţi cearşaful de sub ea când picioarele i se răsfirară şi îl călăuzi înăuntrul ei.

Îl auzi gemând şi îl văzu luând aşternutul crâmpoţit între dinţi şi muşcându-l. Abia dacă se mişca în interiorul ei, ca şi

cum s-ar fi temut de ceea ce se întâmpla sau de unde ar fi putut să ajungă.

Isabelle savură, desfătător, sentimentul că era sfredelită. Se rotea pe muchiile, pe marginile ei, umplând-o de dorinţă şi de fericire. “Sunt în sfârşit cea care sunt”, se gândi; “pentru asta am fost făcută”. Prin minte îi trecură, ca într-o fulgurare, fragmente de dorinţe neîmplinite din copilărie, de impulsuri din amiezile târzii, suprimate în programul domestic al căminului părintesc. Simţea în sfârşit că punţi de legătură se făureau între dorinţa ei dezlănţuită şi un fel de recunoaştere curioasă a propriului sine, a fiinţei care era mezina familiei Fourmentier.

Îl auzi pe Stephen scoţând un ţipăt şi simţi înăuntrul ei o expansiune bruscă; el păru deodată să se umfle în ea, încât trupurile aproape că li se topiră unul în altul. Şocul şi senzaţia supremei intimităţi a ceea ce făcuse el, lăsându-şi sedimentul înăuntrul ei, precipitară în ea un fior care o scutură prin tot corpul, la fel ca prima oară, numai că mai scurt, mai sălbatic, într-un fel care o făcu să piardă pentru o clipă contactul cu lumea.

Când îşi reveni suficient ca să deschidă ochii, descoperi că Stephen se rostogolise de pe ea şi zăcea cu faţa în jos pe pat, cu capul îndoit stângaci într-o parte, aproape ca şi cum ar fi fost mort. Nici unul nu spuse nimic. Amândoi rămaseră nemişcaţi. De afară se auzea cântecul păsărilor.

Bâjbâind, aproape cu sfială, Isabelle îşi trecu degetele peste vertebrele care ieşeau în relief pe spatele lui, apoi peste fesele înguste şi peste partea de sus a coapselor, cu părul lor negru şi moale. Îi luă mâna strivită şi-i sărută încheieturile umflate şi zdrelite ale degetelor.

El se rostogoli pe spate şi se uită la ea. Părul îi era răvăşit, şi cascada de nuanţe diferite i se rostogolea în dezordine peste umerii goi, până spre sânii rotunzi şi tari care se ridicau şi coborau în ritmul respiraţiei încă accelerate. Faţa şi gâtul îi erau scăldate într-o lucire rozalie acolo unde roşul sângelui fusese diluat de culoarea lăptoasă a pielii tinere,

cu filigranul ei de pistrui roşcaţi şi aurii. El o privi o clipă în ochi, apoi îşi puse capul pe umărul ei, unde ea îi mângâie obrajii şi părul.

Rămaseră astfel multă vreme în tăcere, uluiţi şi nesiguri. Apoi Isabelle începu şi ea să se gândească la ceea ce se întâmplase. Cedase, dar nu într-un sens pasiv. Voise să ofere acest dar; de fapt, voia să continue. Gândul acesta, pentru o clipă, o sperie. Se văzu pe sine şi pe Stephen pe buza unei pante descendente al cărei capăt îi era de neimaginat.

- Ce-am făcut? spuse ea.

Stephen se ridică în capul oaselor şi o prinse de braţe.

- Am făcut ceea ce trebuia să facem. Se uită la ea cu înflăcărare. Draga mea Isabelle, trebuie să înţelegi asta.

Ea dădu din cap fără să vorbească. El era un băiat, cel mai dulce băiat din lume, şi de acum avea să fie al ei pentru totdeauna.

- Stephen, rosti.

Era prima oară când îi spunea pe nume. Cuvântul, i se păru lui, sună minunat pe buzele ei de străină.

- Isabelle.

Ea îi zâmbi, şi chipul i se lumină. Îl strânse lângă ea, zâmbind larg, deşi lacrimile i se adunaseră din nou în colţurile ochilor.

- Eşti atât de frumoasă! spuse Stephen. N-am să ştiu cum să te privesc în casă. Am să mă dau de gol. Când am să te văd la cină am să mă gândesc la ce am făcut, am să te văd aşa cum eşti acum.

Îi atinse cu vârful degetelor pielea umerilor şi îşi puse dosul palmei pe obrazul ei.

- Ba nu, n-ai să faci asta. Şi nici eu. O să fii puternic pentru că mă iubeşti, spuse Isabelle.

Se gândi că privirea egală a lui Stephen nu vădea nici o teamă. Mâinile lui îi mângâiară jucăuş sânii, şi ea începu să-şi piardă concentrarea. Vorbiseră numai un minut, dar ceea ce spuseseră şi semnificaţia cuvintelor o făcuseră deja

sătulă să mai gândească. Corpul îi fu din nou străbătut de senzaţii, mai imperioase, în timp ce mâna lui îi explora din nou părţile moi, intim apărate, ale corpului. Răsuflarea îi deveni iar zbuciumată; încetă să mai răsufle încet şi simţi că începe să coboare din nou, din proprie voinţă, dar tot mai jos, pe o pantă căreia nu-i vedea capătul.

Azaire era în seara aceea într-o dispoziţie însufleţită. Meyraux aproape că acceptase noua lui ofertă de plată a muncitorilor, şi, deşi greva se răspândise printre vopsitori, şansele să molipsească şi alte părţi ale industriei păreau mici. Prietenul său Bérard, care nu-i mai vizitase de peste o săptămână, promisese să treacă pe la ei cu soţia şi soacra după cină, pentru un joc de cărţi. Azaire îi ceru lui Marguerite să aducă două sticle de vin de Burgundia din beci. O complimentă pe Isabelle pentru felul cum arăta şi o întrebă pe Lisette ce mai făcuse.

- Azi m-am plimbat prin grădină, spuse ea. Am fost până în capătul unde se învecinează cu celelalte curţi, unde e numai hăţiş. M-am aşezat sub un copac şi cred că am adormit. Am avut un vis foarte ciudat.

- Ce vis?

Azaire începu să-şi îndese tutun în pipă.

Lisette chicoti.

- Nu-ţi spun.

Păru dezamăgită când el nu insistă, ci se întoarse spre soţia sa.

- Tu cum ţi-ai petrecut ziua? Ai mai avut ceva treburi urgente în oraş?

- Nu, doar lucrurile obişnuite, spuse Isabelle. A trebuit să stau de vorbă cu băiatul de la măcelărie. Au trimis iar altă carne decât cea pe care o cerusem. Madame Bonnet sa plâns de munca pe care o are de făcut. Pe urmă, după-amiază, am citit o carte.

- Ceva educativ sau unul dintre romanele tale?

- O bagatelă pe care am găsit-o într-o librărie din oraş.

Azaire zâmbi indulgent şi clătină din cap la gusturile frivole ale soţiei sale. El însuşi, se presupunea, îi citea doar pe marii filosofi, deseori în original, deşi studiul acesta stăruitor trebuie să se fi desfăşurat în singurătate. Când se instala în fotoliu sub strălucirea lămpii, după cină, mâna i se întindea invariabil după gazeta de seară.

Ochii lui Isabelle licăriră o clipă de pe canapea, unde stătea cosând, ca întotdeauna înainte de cină, în clipa când paşi bărbăteşti se auziră coborând scara. Stephen apăru în pragul uşii.

Strânse scurt mâna întinsă de Azaire şi se întoarse să-i ureze lui Isabelle bună seara.

Ea răsuflă puţin mai liniştită văzându-i asprimea feţei întunecate şi serioase. Stăpânirea lui de sine părea de neclintit.

La cină, Isabelle observă că el nu i se adresa, ba nici măcar nu se uita la ea dacă nu era nevoie. Când o făcea, expresia ochilor îi era atât de goală, încât ea se temu că vede în ei indiferenţă, ba chiar ostilitate.

Marguerite intra şi ieşea cu mâncarea, iar Azaire, într-o dispoziţie mai jovială decât de obicei, vorbea despre planul de a ieşi o zi la pescuit pe care avea de gând să i-l împărtăşească mai târziu lui Bérard. Puteau să ia trenul până la Albert, şi apoi poate ar fi meritat să închirieze un ponei şi să călărească pe el până într-unul din satele de pe valea râului Ancre, unde puteau să se oprească pentru picnic.

Grégoire se însufleţi la gândul excursiei.

- O să pot să-mi iau şi eu undiţa? întrebă el. Hugues şi Édouard au fiecare undiţa lui. Eu de ce nu pot?

- Sunt sigură că-ţi vom găsi şi ţie una, Grégoire, spuse Isabelle.

- Dumneata pescuieşti, monsieur? întrebă Azaire.

- Pescuiam în copilărie. Numai cu râme şi cu cocoloaşe de pâine. Şedeam ore întregi lângă o baltă din grădina unei case mari, undeva aproape de locuinţa mea.

Mergeam cu câţiva băieţi din sat, stăteam acolo şi, cât timp aşteptam, ne spuneam poveşti. Se zvonea că ar fi fost un crap uriaş în balta aia. Tatăl unuia dintre băieţi îl văzuse, de fapt, aproape îl şi prinsese - sau cel puţin aşa pretindea. În mod cert erau peşti mari în baltă, pentru că prindeam şi noi. Atâta că eram tot timpul goniţi de acolo pentru că terenul aparţinea cuiva.

Isabelle îi ascultă cu un soi de uluire monologul - de departe cel mai lung pe care Stephen îl pronunţase în faţa soţului ei de când venise în casa lor. În afara scurtei mărturisiri către ea şi Lisette la ora prânzului, era prima oară când el recunoştea să fi avut ceva atât de personal precum o copilărie. Cu cât vorbea mai mult, cu atât părea să se obişnuiască mai tare cu subiectul. Îl fixa pe Azaire cu privirea, încât acesta trebui să-l aştepte să termine înainte să poată muşca din nou din bucata de vită înfiptă în vârful furculiţei.

- Când am intrat la şcoală, continuă Stephen, n-am mai avut timp de pescuit. Chiar şi aşa, nu sunt sigur că aş mai fi avut răbdare. Probabil e o ocupaţie atrăgătoare pentru grupuri de băieţi care sunt oricum mai mult plictisiţi, dar care preferă să stea împreună ca să aibă măcar ocazia să împărtăşească unul altuia ceea ce descoperă despre lume.

- Eşti bine-venit alături de noi, spuse Azaire şi puse bucata de carne în gură.

- Sunteţi foarte amabil, dar cred că m-am alipit îndeajuns de familia dumneavoastră în excursii.

- Trebuie să veniţi, spuse Lisette. La Thiepval au nişte “ceaiuri englezeşti” faimoase.

- Nu trebuie să hotărâm acum, spuse Isabelle. Mai vreţi puţină carne, monsieur?

Era mândră de el. Vorbea o franceză minunată, era politicos într-un mod elegant, iar acum le povestise chiar ceva despre el însuşi. Voia să-şi asume meritele pentru el, să-l etaleze peste tot şi să se scalde în admiraţia pe care

avea s-o stârnească. Simţi un junghi de durere când se gândi la cât de imposibilă era de fapt o asemenea variantă.

Azaire era alegerea ei, mândria ei, omul în a cărui glorie era silită să trăiască. Se întrebă cât timp avea să poată păstra o poziţie atât de falsă. Poate ceea ce ea şi Stephen încercau să facă, tăgăduirea adevărului pe o asemenea scară, nu era posibil. Deşi se simţea înfricoşată de spectacolul deghizării, Isabelle era totodată pătrunsă de exaltare şi de conştiinţa faptului că împărţea aventura aceasta cu Stephen.

Părăsiseră camera roşie la ora cinci după-amiază, şi de atunci ea nu-i mai vorbise.

Nu avea nici un mijloc de a ghici ce-i trecuse lui prin minte. Poate că regreta deja ce se petrecuse; poate că făcuse ceea ce voise să facă şi acum chestiunea era încheiată pentru el. Pentru ea, în delirul ei de bucurie şi de teamă, erau încă aspecte practice de care avea să se ocupe. Trebuise să se îmbrace şi să ascundă ruptura din pieptarul rochiei când ieşise din camera roşie. Trebuise să ia cearşafurile şi cuvertura de pe pat şi să le ducă, nevăzută, în spălătorie. Trebuise să caute prin toată camera, cu minuţie, semnele adulterului.

Îşi scosese hainele în baia proprie. Se ştia că se îmbăiază de două ori pe zi şi de regulă la orele acelea, dar bluza nu mai putea fi reparată şi trebuia aruncată în secret.

Pulpele îi erau lipicioase acolo unde sămânţa pe care o simţise plantată atât de adânc în ea se scursese afară. Îi pătase pantalonaşii de mătase ivorie pe care mama ei i-i cumpărase pe Rue de Rivoli la Paris, ca parte a trusoului de nuntă. Când se spălă în baie, găsi şi alte urme ale lui între picioare, iar la sfârşit frecă emailul căzii. Problema cea mai mare erau încă aşternuturile. Marguerite era foarte scrupuloasă în privinţa cearşafurilor şi ştia care camere trebuiau schimbate şi când, chiar dacă madame Bonnet era de obicei cea care făcea treaba. Poate că avea să trebuiască să se încreadă într-una din ele. Hotărî să-i dea

liber lui Marguerite în după-amiaza de a doua zi şi să spele şi să calce cearşafurile ea însăşi, înlocuindu-le înainte ca altcineva să mai intre în camera roşie. Avea să arunce cuvertura purpurie şi să spună că se plictisise brusc de ea.

Era genul de comportament impulsiv care îl agasa pe soţul ei, dar pe care el îl considera caracteristic. Nu simţi nici un fel de repulsie faţă de pete şi de urmele fizice ale după-amiezii lor, nici măcar faţă de stropii propriului sânge. Învăţase de la Jeanne să nu se ruşineze, şi în această amprentă comună a lor văzu dovada unei intimităţi care făcea să-i bată inima mai tare.

Marguerite se duse să deschidă uşa soţilor Bérard. Azaire consideră potrivit să continue seara în salon sau chiar într-una dintre încăperile mai mici de la parter, unde o punea uneori pe Marguerite să aducă prăjiturele şi cafea cu cuburi de gheaţă. Dar Bérard dădu dovadă de o politeţe greoaie.

- Nu e nevoie să deranjăm această încântătoare scenă de familie, Azaire. Lasă-mă să-mi odihnesc povara trupului pe scaunul acesta. Dacă micul Grégoire ar fi atât de drăguţ să.. Gata, acum madame Bérard poate să se aşeze în stânga mea.

- Cu siguranţă aţi sta mai comod dacă..

- Şi aşa n-o să avem impresia că v-am inoportunat. Tante Elise a fost de acord să ne însoţească numai cu condiţia să ne purtăm ca nişte vecini într-o scurtă vizită, nu ca nişte musafiri care trebuie trataţi în vreun fel special.

Bérard se instală în scaunul eliberat de Lisette, căreia mama ei vitregă îi dădu voie să-l ducă pe Grégoire la culcare. Lisette îşi sărută tatăl scurt pe obraz şi ieşi din cameră ţopăind uşor. Deşi fusese mulţumită cu rolul ei de adult din dimineaţa aceea, erau momente când încă îşi putea permite să fie copil.

Stephen o invidie. I-ar fi fost uşor să lase cele două familii să-şi petreacă timpul împreună; de fapt, s-ar fi putut chiar ca ei să prefere asta. Şi totuşi, atâta vreme cât se putea

uita la Isabelle, voia să rămână. Falsitatea situaţiei lor nu-i stârnea nici un fel de nerăbdare; era încrezător că ceea ce se petrecuse între ei schimbase lucrurile în mod irevocabil şi că împrejurările sociale aveau să se modifice la vremea lor ca să reflecte această nouă realitate.

- Iar dumneavoastră, madame, l-aţi mai auzit cumva pe pianistul dumneavoastră fantomă cu melodia lui de neuitat?

Bérard îşi sprijinea în mâna dreaptă capul greoi, cu părul sur şi des şi faţa roşie, odihnindu-şi cotul pe masă şi privind spre Isabelle. Nu fusese o întrebare serioasă; nu făcea decât să acordeze orchestra.

- Nu, n-am mai trecut pe lângă casa aceea de când v-am văzut ultima oară.

- Aha, vreţi să păstraţi melodia în memorie ca pe o mică comoară. Am înţeles. Ca atare, aţi ales un traseu diferit pentru plimbarea de după-amiază.

- Nu, în după-amiaza aceasta am citit o carte.

Bérard surâse.

- Un roman de dragoste, pot să bag mâna-n foc. Fermecător! Eu însumi citesc numai volume de istorie. Dar povestiţi-ne!

- Era vorba despre un tânăr dintr-o familie modestă de provincie care pleacă la Paris ca să devină scriitor şi se înhăitează cu cine nu trebuie.

Stephen fu surprins de fluenţa nonşalantă a lui Isabelle. O privi în timp ce vorbea şi se întrebă dacă el însuşi şi-ar fi putut da seama că minte. Nimic nu se schimbase în purtarea ei. Putea foarte bine să-l mintă într-o zi, şi el n-avea să-şi dea seama. Poate că toate femeile posedau această capacitate de supravieţuire.

De la subiectul cărţii lui Isabelle, conversaţia trecu la întrebarea dacă familiile din provincie puteau fi la fel de importante, în felul lor, ca acelea care locuiau la Paris.

- Cunoaşteţi familia Laurendeau? întrebă Azaire.

- O, da, spuse madame Bérard vioaie, i-am întâlnit în mai multe ocazii.

- Eu nu-i consider prieteni, spuse Bérard cu autoritate. Nu i-am invitat în casa noastră şi n-am de gând să le fac vreo vizită.

În spatele refuzului de a avea de-a face cu familia Laurendeau se afla un motiv misterios, dar nobil - sau cel puţin asta sugera atitudinea lui Bérard. Nici cea mai subtilă chestionare din partea prietenilor săi n-ar fi putut scoate de la el cauzele delicate ale unei asemenea poziţii.

- Nu cred că au locuit vreodată la Paris, spuse Azaire.

- Paris! exclamă tante Elise, ridicând deodată privirea. Nu e decât o mare casă de modă oraşul ăla. Asta e singura diferenţă dintre Paris şi provincie - oamenii de acolo îşi cumpără haine noi în fiecare săptămână. Nu-s decât o adunătură de păuni!

Azaire îşi reluă gândurile despre importanţa familiei.

- Nu l-am cunoscut pe monsieur Laurendeau, dar am auzit că este un bărbat foarte distins. Mă surprinde faptul că nu i-ai cultivat prietenia, Bérard.

Bérard strânse din buze şi clătină arătătorul înainte şi înapoi în faţa tuturor ca să le arate cât erau de sigilate.

- *Papa* nu e un snob, spuse madame Bérard.

Isabelle devenise tot mai tăcută. Ar fi vrut ca Stephen să se uite spre ea sau să-i dea un semn, prin felul cum se purta, că totul era în regulă. Jeanne îi spusese odată că bărbaţii nu semănau cu femeile, că, odată ce posedau o femeie, era ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat, şi nu voiau decât să treacă la următoarea. Isabelle nu putea crede aşa ceva despre Stephen, nu după ceea ce-i spusese şi făcuse cu ea în camera roşie. Dar cum ar fi putut să ştie dacă el nu-i adresa nici un semn, nici un zâmbet cald? Iniţial stăpânirea lui de sine o liniştise; acum o îngrijora.

La invitaţia lui Azaire, abandonară ceştile de cafea şi se sculară ca să se mute în altă cameră pentru jocul de cărţi.

În agitaţia de moment, Isabelle căută o încredinţare în privirea lui Stephen. El se uita la ea, dar nu la faţa ei. În clipa când se ridică din scaun, cu mişcările ei caracteristic

modeste, îi simţi ochii mângâindu-i talia şi coapsele. Preţ de o clipă, fu din nou goală. Îşi aminti cum i se înfăţişase în abandonul fierbinte al după-amiezii şi cât de pervers de firesc i se păruse gestul acesta atunci. Dintr-odată, în timp ce ochii lui îi străpungeau hainele, ruşinea şi vinovăţia o copleşiră întârziate, şi ea roşi din tot corpul. Burta şi sânii i se împurpurară sub rochie când sângele îi izbi pielea, protestând faţă de indecenţa ei. I se ridică pe gât şi spre faţă şi urechi, mustrând-o parcă public pentru gesturile ei cele mai intime. Roşul aprins al pielii bătu la ochi, cerând parcă atenţie. Isabelle, cu privirea umedă de căldura sângelui răscolit, se aşeză grea pe scaun.

- Eşti bine? o întrebă Azaire nerăbdător. Pari fierbinte.

Isabelle se aplecă înainte, sprijinindu-se de masă, şi-şi acoperi faţa cu mâinile.

- Nu mă simt bine. E foarte cald aici.

Madame Bérard o luă pe după umeri.

- E o problemă de circulaţie, fără îndoială, spuse Bérard. Nimic îngrijorător, o afecţiune destul de comună.

Sângele i se retrase sub rochie, şi Isabelle se simţi mai în putere. Faţa îi rămase roşie, dar pulsul i se mai potoli.

- Cred că am să merg la culcare, dacă-mi permiteţi, spuse ea.

- O trimit pe Marguerite sus, zise Azaire.

Stephen nu întrezări nici o posibilitate de a vorbi cu ea în privat, aşa că îi ură pur şi simplu noapte bună politicos, în timp ce madame Bérard o luă de cot la picioarele scării şi o ajută să urce două-trei trepte, apoi se întoarse.

- O chestiune de circulaţie, spuse Bérard, amestecând cărţile cu degetele cărnoase.

O problemă de circulaţie. Asta este. În mod sigur.

Se uită la Azaire, şi pleoapa stângă îi coborî uşor peste bulbul ochiului, rămânând acolo suficientă vreme pentru ca vasele sparte de sânge de sub piele şi negul mic de pe ea să devină vizibile, înainte de a fi rotită lin înapoi în falia dinapoia craniului.

Azaire zâmbi subţire drept răspuns, luându-şi cărţile în mână. Madame Bérard, care îşi căuta ochelarii în poşetă, nu văzu nimic din schimbul confidenţial dintre cei doi bărbaţi. Tante Elise se retrăsese într-un colţ al camerei cu o carte.

Sus, Isabelle se dezbrăcă repede şi se strecură în aşternut. Îşi ridică genunchii până la burtă, aşa cum făcea când era fetiţă în casa părinţilor săi şi auzea şuierul vântului pe câmpiile normande din jur deschizând obloanele de lemn şi suspinând în golul de sub acoperiş. Se pregăti de culcare umplându-şi mintea cu o imagine liniştitoare, tihnită şi sigură pe care se bizuise întotdeauna - o versiune idealizată a căminului părinţilor ei într-un cadru pastoral uşor excentric, unde efectul senzual al soarelui şi al florilor nu făcea decât să întărească impresia că orice analiză ori decizie părea inutilă.

În clipa când se lăsase aproape cu totul pătrunsă de această imagine, auzi un ciocănit uşor, care i se păru la început parte din vis, dar care apoi trecu dintr-o lume într-alta şi deveni lămurit o bătaie înceată, dar insistentă, în uşa camerei.

- Intră! spuse ea, cu o voce care revenea nesigură la stare de trezie.

Uşa se deschise încet, şi Stephen apăru în lumina pală de pe palier.

- Ce faci aici?

- N-am putut să mai rabd să rămân jos. Ridică un deget la buze şi şopti: A trebuit să văd cum te simţi.

Ea zâmbi neliniştit.

- Nu poţi să stai.

El înconjură camera cu privirea. Fotografiile surorilor ei, perii de păr, o oglindă argintată pe masa de toaletă, hainele ei întinse pe scaun.

Se aplecă peste ea şi îşi simţi mâna cufundându-se în stratul gros de aşternuturi de sub pătură. Din pat se ridică un miros dulce. O sărută pe buze şi îi atinse părul, apoi ieşi.

Isabelle fu scuturată de un fior, temându-se de sunetul paşilor lui pe coridorul plin de ecouri. Stephen păşi fără zgomot - cel puţin pentru propriile sale urechi - până la intersecţia principală de pe palierul de la etaj, apoi coborî să reia jocul întrerupt.

A doua zi dimineaţă, Stephen plecă în oraş. Azaire îi spusese să nu se întoarcă la fabrică încă o zi sau două, dar lui îi era greu să rămână liniştit în casă împreună cu Lisette, Marguerite şi cu tot felul de alţi vizitatori ori membri ai gospodăriei care o împiedicau pe Isabelle să fie singură sau disponibilă pentru discuţii.

Îşi imagina propria viaţă ca pe o pădure de confuzii, cu numai două sau trei poteci pe care se putea orienta. Din direcţia lor îşi putea aminti şi putea privi înainte cu oarecare claritate. Deşi erau suficient de drepte şi de lămurite, i se păreau nişte cicatrici tăiate în stratul dens de vegetaţie de la poalele arborilor şi nu avea nici o dorinţă de a le face cunoscute şi altor oameni. Faţă de Isabelle simţea o mare recunoştinţă şi admiraţie; în emoţiile lui impetuoase exista impulsul de a se dezvălui, un curent firesc de încredere. Nu se temea de această dezgolire, dar nici nu simţea plăcere la gândul ei.

Stătea în capătul catedralei reci, uitându-se în sus către balconul corului şi către fereastra dinspre est. Era suficient de linişte ca să poată reflecta. Pe podeaua din plăci de marmură se auzeau sunetul periei femeii de serviciu care înainta pe marginea naosului şi pocnetul, din când în când, al uşiţei de la intrare, tăiată în porţile principale, pe unde pătrundeau vizitatorii. O mână de oameni se rugau înăuntru. Un episcop medieval era comemorat în latină pe o piatră de la picioarele sale, şi paşii nenumăraţi ai credincioşilor de-a lungul anilor nu-i şterseseră încă numele. Stephen simţi compasiune pentru suferinţele care-i aduseseră pe cei câţiva oameni risipiţi în biserică să se roage insistent, cu evlavie, deşi era puţin invidios pe credinţa lor. Clădirea îngheţată şi ostilă oferea prea puţină

consolare; era un *memento mori* la scară instituţională. Nu izbutea decât să dea demnitate, prin intermediul pietrei şi al inscripţiilor lapidare, evenimentului banal al morţii. Impresia că, prin acest memorial, sclipirea fulgerătoare de lumină dintre două eternităţi de întuneric putea fi salvată şi păstrată undeva în afara timpului, deşi în capetele plecate ale oamenilor care se rugau acolo nu exista decât supunere.

Atâţia morţi, se gândi Stephen, care nu aveau de aşteptat decât o clipire din ochi pentru ca încă o generaţie să li se alăture. Diferenţa dintre vii şi morţi nu era o chestiune de calitate, ci numai de timp.

Se aşeză pe un scaun şi-şi cuprinse faţa în mâini. Văzu în minte imaginea trupurilor moarte suprapunându-se într-un morman înspăimântător. Viziunea aceasta se născuse din contemplarea bisericii, dar îşi avea propria limpezime: strat peste strat, pământul putrezit, scobit adânc ca să-i încapă, în timp ce toate eforturile celor vii, cu munca şi războaiele, şi marile lor construcţii, nu contau mai mult decât o bătaie de aripă împotriva greutăţii teribile a timpului.

Se lăsă în genunchi pe perna de pe podea şi-şi ţinu capul nemişcat între mâini. Se rugă instinctiv, fără să-şi dea seama ce face. “Izbăveşte-mă de moartea aceasta! Scap-o pe Isabelle! Scapă-ne pe noi toţi! Scapă-mă!”

Se întoarse prea târziu ca să mai ia prânzul cu Isabelle şi Lisette, care fură amândouă, fiecare în felul ei, dezamăgite. Păşi prin casa răcoroasă, tăcută, sperând să prindă voci. În cele din urmă, auzi sunet de paşi şi, întorcându-se, o văzu pe Marguerite intrând în bucătărie.

- Ai văzut-o pe madame Azaire?
- Nu, monsieur, după prânz, nu. Poate e în grădină.
- Şi Lisette?
- Cred că a plecat în oraş.

Stephen începu să caute în toate camerele de la parter. În mod cert, trebuia să ştie că el are să se întoarcă. N-ar fi putut să plece fără să lase un mesaj.

Răsuci mânerul unei uşi care dădea într-un mic cabinet. Isabelle stătea acolo, citind.

Văzându-l că intră, puse cartea jos şi se ridică.

El se apropie de ea, nesigur dacă trebuia s-o atingă. Ea îşi puse mâna peste a lui.

- Am fost în catedrală. Am pierdut noţiunea timpului.

Ea ridică ochii spre el.

- Eşti bine? E totul bine?

El o sărută, şi ea se lipi de el. Stephen se trezi că mâinile lui îi caută zorite pe sub haine.

Ea se uită drept în ochii lui, cu ochi largi, întrebători, arzători şi plini de lumină. Se închiseră aproape imediat, şi ea scoase un suspin scurt de excitaţie.

Se sprijineau de peretele camerei, şi el îşi strecurase mâna prin despicătura de la spatele fustei ei. Pipăi satinul sub degete, apoi o umflătură rotundă şi moale dedesubt. Îi simţi degetele peste şliţul pantalonilor.

- Trebuie să ne oprim.

El se trase înapoi.

- Lisette a plecat, spuse Isabelle cu voce înecată. Dar e Marguerite.

- Camera roşie?

- Da. Ieşi tu întâi şi du-te sus în camera ta. Dă-mi zece minute înainte să cobori.

- Bine, spuse el. Lasă-mă să te sărut de la revedere.

O sărută adânc, şi ea începu să geamă din nou şi se frecă de el.

- Te rog, spuse, te rog!

El nu ştiu dacă asta însemna că trebuia să continue sau să se oprească. Îi ridicase fustele aşa cum stătea lipită de peretele camerei, şi acum degetele lui o mângâiau între picioare.

- Vino! îi şopti ea cu răsuflarea fierbinte, în ureche. Vino înăuntru, acum!

El îi îndepărtă degetele disperate de pe pantaloni şi se eliberă. Umărul aproape îi atingea lemnul lustruit al unei

biblioteci cu vitrină. În spatele capului lui Isabelle se afla un tablou cu flori într-un vas de teracotă. El trebui s-o ridice puţin, apucând-o din spate cu mâinile, până când ea alunecă şi îşi încrucişă picioarele în jurul taliei lui, încât el nu se mai putu mişca şi trebui să-i susţină greutatea. Florile se răsuciră un sfert de arc în cui, împinse de umărul ei.

Isabelle deschise din nou ochii şi îi zâmbi.

- Te iubesc.

Îi acoperi faţa de sărutări, ţinându-i corpul prizonier cu greutatea ei. Apoi îşi coborî din nou picioarele pe pământ şi-l trase cu blândeţe afară din ea. Carnea lui era ţeapănă şi umflată de atâta sânge. Ea îşi trecu mâna peste, în sus şi-n jos, până când el începu să gâfâie şi să se înmoaie de la genunchi, apoi ţâşni şi împroşcă podeaua şi rochia ei înainte ca ea să apuce să-i ia ultimele trei sau patru spasme în gură. Păru să facă asta din instinct, aproape dintr-un simţ al bunei rânduieli, nu pentru că era ceva pe care îl ştiuse sau îl mai făcuse înainte.

- Camera roşie, spuse. În cinci minute.

Hainele îi căzuseră la loc. Părea să nu-şi dea seama de petele de pe rochie. Stephen o privi cum iese din cameră, legănându-se, ca întotdeauna, cu modestie sub rochie. Pe jumătate îmbrăcat, se simţi stingherit; era ca şi cum ea l-ar fi tratat ca pe un băieţandru şi l-ar fi întărâtat, deşi sentimentul nu-i displăcea. Îşi aranjă pantalonii şi cămaşa şi îşi scoase batista să şteargă parchetul lustruit.

Se duse pentru scurt timp în grădină, încercând să-şi limpezească mintea; apoi, aşa cum i se spusese, merse în camera sa. Urmări acul minutarului târându-se în jurul cadranului pe ceasul lui de buzunar. Dacă adăuga cele trei minute în grădină, mai avea numai şapte de îndurat. Când veni timpul, îşi scoase pantofii şi coborî fără zgomot la etajul întâi. Pe coridorul principal până la un hol micuţ, din nou în jos, apoi printr-o mică arcadă.. Îşi amintea drumul.

Isabelle îl aştepta înăuntru. Purta o rochie cu un model oriental în roşu şi verde.

- Mi-a fost atât de teamă, spuse.

El se aşeză lângă ea pe patul acoperit de o cuvertură în dungi.

- Cum adică?

Ea îi luă mâna într-ale ei.

- Aseară, când nu voiai să te uiţi la mine, mi-a fost teamă că te răzgândiseşi.

- În privinţa ta?

- Da.

El se simţi învigorat de neliniştea ei. Încă i se părea improbabil ca ea să-l dorească atât.Îi luă părul şi toate culorile lui în mâini. Se simţea la rândul lui recunoscător.

- După tot ce ne-am spus şi ce-am făcut.. Cum ai putut să te îndoieşti?

- Nu voiai să te uiţi la mine. Am fost speriată.

- Ce-aş fi putut să spun? Ne-aş fi dat de gol.

- Trebuie să-mi zâmbeşti sau să dai din cap. Ceva, orice. Promite-mi! Începuse să-i sărute obrajii. O să născocim un semn al nostru. Promite-mi, te rog!

- Îţi promit.

El o lăsă să-l dezbrace, stând pasiv în timp ce ea îi scotea hainele şi i le împăturea pe scaun. Înfruntă cu curaj dezgolirea excitaţiei sale pulsânde, şi ea se prefăcu a nu observa.

- E rândul meu, spuse el apoi, dar nu avu să-i scoată decât halatul de mătase, de sub care ieşi la iveală frumuseţea pielii ei.

Îşi lipi obrazul de albeaţa sânilor şi o sărută pe gât, acolo unde văzuse roşeaţa efortului în ziua când ea grădinărise. Pielea era tânără, nouă şi aproape albă, presărată ici, colo cu mici semne şi pistrui pe care încercă să-i guste cu vârful limbii. Apoi o culcă uşor pe spate pe pat şi-şi îngropă faţa în parfumul părului ei, învelindu-şi capul în el. O puse să se ridice din nou şi îi cercetă încet corpul cu mâinile şi cu limba. Îşi trecu degetele numai pentru scurt timp între picioarele ei şi o simţi cum se încordează. Întrun sfârşit,

după ce-i atinsese fiecare parte a corpului, o întoarse şi o îndoi înainte peste pat, apoi îi despărţi şi mai mult gleznele cu talpa piciorului.

Când sfârşiră de făcut dragoste dormiră, Isabelle sub o pătură, cu un braţ aruncat peste Stephen, el dezvelit, pe burtă, aşezat oblic pe pat. Ea nu apucase încă să spele şi să aducă înapoi cearşafurile.

Când se trezi, el îşi odihni capul pe părul ei răsfirat şi-i inspiră aroma pielii în locul unde faţa i se sprijinea de gâtul ei şi de linia delicată a maxilarului. Ea zâmbi simţindu-i atingerea şi deschise ochii.

- Când coboram scările, spuse el, eram convins că n-o să mai găsesc camera.

Credeam că n-are să mai fie aici.

- Nu pleacă nicăieri. E întotdeauna aici.

- Isabelle, spune-mi! Soţul tău. Într-o noapte am auzit zgomote din camera ta ca şi cum.. te-ar fi lovit.

Isabelle se ridică în capul oaselor, trăgând pătura peste ea. Dădu din cap.

- Uneori.. e foarte frustrat.

- Cum adică?

Ochii ei se umplură de lacrimi.

- Am vrut să avem copii. Şi nimic. Înainte îmi era groază în fiecare lună.. ştii tu.

El dădu din cap.

- Mi se părea că sângele e un reproş. El spunea că e vina mea. Mi-am dat silinţa pentru el, dar nu ştiam ce să fac. Era brutal cu mine, nu din cruzime, ci pentru că voia să facă totul mai repede, ca să rămân însărcinată. Nu era ca tine.

Luă deodată o expresie jenată. A vorbi despre ceea ce făcuseră părea mai ruşinos decât s-o facă.

- Cred că până la urmă a început să se îndoiască de el însuşi, continuă ea. La început era încredinţat că n-are cum să fie vina lui, pentru că el făcuse doi copii. Apoi na mai fost aşa de sigur. A părut să devină invidios pe mine că eram tânără. “Eşti atât de sănătoasă, bineînţeles”, spunea. “Eşti

abia un copil.” Şi lucruri de felul ăsta. Nu puteam să fac nimic. Făceam întotdeauna dragoste cu el, deşi nu-mi plăcea. Nu l-am criticat niciodată. El însuşi a părut să-şi cultive dezgustul ăsta de sine. Îmi vorbea sarcastic.

Poate ai observat. A început să mă critice tot timpul în prezenţa altora. Cred că, într-un fel, se simţea vinovat că se însurase cu mine.

- Vinovat?

- Poate faţă de prima lui soţie sau poate fiindcă simţea că s-a căsătorit cu mine dintr-un fel de impostură.

- Pentru că te-a luat de lângă cineva de vârsta ta?

Isabelle dădu din cap, dar nu vorbi.

- Şi apoi?

- Până la urmă lucrurile au degenerat într-atât, că n-a mai putut face dragoste cu mine. Spunea că l-am castrat. Evident, asta l-a făcut să se simtă din ce în ce mai rău. Aşa că încerca să se excite făcând.. lucruri ciudate.

- De pildă?

- Nu, nu ceea ce noi doi..

Isabelle se opri, dezorientată.

- Te-a lovit?

- Da. La început a fost ca să se poată excita. Nu ştiu cum ar fi putut să-l ajute aşa ceva. Apoi cred că a fost dintr-un sentiment de frustrare şi de ruşine. Dar, când am protestat, el mi-a spus că asta face parte din dragostea maritală şi că trebuie să mă supun dacă vreau să fiu o soţie bună şi să am copii.

- Te loveşte tare?

- Nu, nu prea tare. Îmi dă câte o palmă peste faţă şi peste spate. Uneori ia câte un papuc şi se preface că sunt un copil neascultător. O dată a vrut să mă bată cu un băţ, dar l-am oprit.

- Şi te-a rănit vreodată?

- Nu, am avut din când în când câte o vânătaie sau o urmă roşie. Nu durerea fizică mă deranjează. Ci umilinţa. Mă face

să mă simt ca un animal. Şi îmi pare rău pentru el, fiindcă se umileşte pe sine însuşi. Clocoteşte de furie şi de ruşine.

- De când n-aţi mai făcut dragoste?

Stephen simţi primul zvâcnet al geloziei egoiste întunecându-i compasiunea.

- De aproape un an. E absurd faptul că el pretinde în continuare că de asta vine în camera mea. Ştim amândoi că acum vine numai ca să mă lovească sau să-mi facă rău.

Dar ne prefacem.

Stephen nu era mirat de ceea ce-i povestise Isabelle, deşi gândul că Azaire o lovea îi sfredelea minţile.

- Trebuie să-l opreşti. Să nu-i mai dai voie. Trebuie să-i spui să nu mai vină în camera ta.

- Dar mi-e teamă de ce ar putea face sau spune. Le-ar povesti tuturor că sunt o soţie netrebnică, că nu vreau să mă culc cu el. Cred că deja le spune prietenilor lui poveşti despre mine.

Stephen îşi aminti de privirile furişe ale lui Bérard. Luă mâna lui Isabelle şi o sărută, apoi i-o ţinu lipită de obrazul lui.

- O să am grijă de tine, spuse.

- Dragul meu băiat! zise ea. Eşti atât de ciudat!

- Ciudat?

- Atât de serios, atât de.. detaşat. Şi lucrurile pe care le fac din cauza ta..

- Faci lucruri din cauza mea?

- Nu, nu. Vreau să spun, fac lucruri de bunăvoie, dar numai din cauza ta. Nu ştiu dacă sunt bune, dacă sunt.. permise.

- Ca acolo, în camera de jos?

- Da. Ştiu, bineînţeles că ştiu, sunt necredincioasă, dar lucrurile ca atare nu le-am mai făcut niciodată. Nu ştiu dacă sunt normale, dacă alţi oameni le fac. Spune-mi!

- Habar n-am, spuse Stephen.

- Trebuie să ai. Tu eşti bărbat, cunoşti alte femei. Sora mea Jeanne mi-a povestit despre actul dragostei fizice, dar asta e tot ce ştiu. Tu trebuie să ştii mai multe.

Stephen se simţea nelalocul lui.

- Am cunoscut numai două sau trei femei în afară de tine. Cu ele a fost cu totul altfel. Cred că ceea ce facem noi doi e suficient în sine.

- Nu înţeleg.

- Nici eu. Dar ştiu că nu trebuie să te simţi ruşinată.

Isabelle dădu din cap, deşi pe chipul ei se citea nemulţumirea faţă de răspunsul lui.

- Dar tu? întrebă el. Te simţi vinovată?

Isabelle clătină din cap.

- Cred că poate ar trebui să mă simt vinovată. Dar nu mă simt.

- Şi îţi faci griji din pricina asta? Te temi că ai pierdut ceva, puterea de a fi jenată, contactul cu valorile sau cu educaţia, de la care te aşteptai să te facă să fii stingherită?

- Nu, spuse Isabelle. Simt că ceea ce am făcut, ceea ce facem noi doi, e bine într-un fel, deşi în mod sigur nu în felul pe care îl predică biserica catolică.

- Crezi că există şi alte feluri de bine şi rău?

Isabelle păru deconcertată, dar mintea îi rămase limpede.

- Cred că trebuie să existe. Nu ştiu care. Nu ştiu dacă pot fi explicate în vreun fel.

Cu siguranţă, nu sunt scrise în cărţi. Dar am mers deja prea departe. Nu mă mai pot întoarce.

Stephen o cuprinse în braţe şi o strânse. Se lăsă pe pat, pe spate, cu capul ei rezemat de pieptul lui. Îi simţi corpul înmuindu-se, muşchii relaxându-se în somn. Din grădină se auzea gânguritul porumbeilor. Îşi simţi inima bătând lângă umărul ei. De pe gâtul ei dat cu parfum venea un miros vag de trandafiri. Îşi aşeză mâna în curba coastelor ei.

Nervii i se destinseseră în saturaţia senzuală a momentului, care făcea imposibilă judecata. Închise ochii şi dormi, în pace.

René Azaire nu bănuia în nici un fel ce se petrecea în casa lui. Îşi lăsase sentimentele faţă de Isabelle dominate de mânia şi frustrarea propriei impotenţe şi de ceea ce

percepuse pe urmă drept un fel de neputinţă emoţională înaintea ei. Nu o iubea, dar ar fi vrut ca ea să fie mai cordială faţă de el. O simţea că îi era milă de el, şi asta îl înfuria şi mai tare; dacă nu-l putea iubi, cel puţin trebuia să se teamă. La rădăcina acestor emoţii, după cum ghicise Isabelle, era un sentiment de vinovăţie. Îşi amintea plăcerea de a fi fost primul bărbat care invada trupul acela mult mai tânăr ca al lui şi exaltarea pe care nu şi-o putuse nega de a o auzi ţipând de durere. Îşi amintea privirea nedumerită din ochii ei când se uitase apoi la el. Simţea că Isabelle avea mai mult decât prima lui soţie capacitatea de a răspunde la actul fizic al dragostei, dar, când îi văzuse expresia încurcată de pe figură, fusese hotărât s-o suprime mai degrabă decât să-şi cucerească soţia cu arma răbdării. La vremea aceea, Isabelle, deşi prea încăpăţânată pentru gustul tatălui ei, era încă suficient de docilă şi de inocentă ca să poată fi cucerită de un bărbat care i-ar fi arătat consideraţie şi dragoste, dar Azaire nu avea să-i ofere aşa ceva. Apetitul ei emoţional şi fizic fusese trezit, dar apoi lăsat în suspensie, căci soţul ei îşi aruncase toate forţele într-o luptă îndelungată şi inutilă cu propriile neajunsuri.

Pe de altă parte, Azaire nu avea nici un motiv să-l suspecteze pe Stephen. Englezul ştia, fără îndoială, o mulţime de lucruri despre industria textilă pentru un om de vârsta lui şi se purtase cum se cuvenea cu Meyraux şi lucrătorii. Lui Azaire nu-i plăcea neapărat de el; dacă s-ar fi întrebat de ce, ar fi răspuns probabil că avea în el ceva rece sau retras. Deşi la Stephen se vădeau altfel, acestea erau de fapt calităţile pe care Azaire nu le agrea în sine însuşi. Stephen părea oricum prea discret şi prea autonom ca să fie genul fustangiu. În mintea lui Azaire, asemenea bărbaţi se dădeau întotdeauna de gol prin conversaţiile lor uşuratice; erau chipeşi şi mult mai spirituali decât englezul şi fermecau femeile într-o manieră vizibil seducătoare. Bérard, bunăoară, fusese cu siguranţă un preferat al doamnelor în tinereţe, credea el. Politeţea liniştită a lui

Stephen nu avea nimic amenințător, și, cu toate că părea mai în vârstă decât în realitate, musafirul nu era totuși decât un băiețandru. Costumul englezesc îi stătea bine, și avea o coamă bogată de păr, dar nu semăna cu ceea ce Azaire ar fi considerat un bărbat chipeș.

Era un chiriaș, un oaspete care-și plătea sejurul și care merita doar puțin mai mult ca Marguerite dovezile de atenție ale lui Azaire, dar nu un membru deplin al casei.

Azaire era, în orice caz, preocupat de fabrica sa. În zăngănitul mașinilor și în hârțogăraia și nervozitatea deciziilor, se gândea rareori la căminul său, la copii sau la Isabelle.

La o săptămână după tulburări, îi spuse lui Stephen că putea să se întoarcă liniștit la muncă, deși n-ar fi trebuit să asiste la nici una dintre ședințele care ar mai fi putut fi convocate de Meyraux. Pericolul unei greve părea să se fi atenuat; Azaire era mulțumit să vadă că micul Lucien fusese incapabil să trezească entuziasmul lucrătorilor săi. Fu surprins când Stephen îi spuse că avea să mai aștepte o zi-două; crezuse că trebuia să-i fie urât să stea în casă numai în compania lui Isabelle și a lui Lisette, dar se învoi să-i amâne întoarcerea până la începutul săptămânii care urma.

Telegrama trimisă la Londra de Stephen primise un răspuns amănunțit de la angajatorul său. Urma să rămână în Franța până la sfârșitul lunii, dar apoi avea să trebuiască să furnizeze raporturi scrise la sediul din Leadenhall Street. Stephen simți că făcuse bine să solicite fie și acele trei săptămâni în plus și răspunse printr-o telegramă care dădea superiorilor asigurări depline. Nu-i spuse lui Isabelle data plecării sale; i se părea suficient de îndepărtată ca să nu trebuiască să-și facă griji, iar zilele îi erau atât de pline, încât viața părea să i se schimbe de la una la alta.

La sfârșitul săptămânii veni excursia la pescuit pe valea râului Ancre. Familia Bérard nu-i putu însoți pentru că tante

Elise căzuse bolnavă, aşa că în trenul spre Albert nu se urcară decât Azaire cu ai săi, Marguerite şi Stephen.

Gara avea o curte vastă pietruită şi un arc central de sticlă încoronat de un turn ascuţit cu ceas. Se spunea că era o prefigurare a operei lui Haussman la Paris. Dacă restul oraşului imita conştiincios capitala, locuitorii se mândreau cu faptul că gara lor dăduse tonul. Birjele cu cai aşteptau la rând în dreapta intrării enorme, cu arcul ei de sticlă, şi un şir de trăsuri mai mici, fără cai, parcase sub cele două lămpi cu gaz instalate în pietrişul curţii. În stânga intrării era o grădină ceremonioasă cu trei suprafeţe ovale de iarbă, asamblate asimetric şi dezechilibrând priveliştea proporţionată care ar fi trebuit să-i întâmpine pe pasagerii ce se apropiau dinspre stradă.

Sala de bilete era plină de familii care-şi plănuiau excursii la ţară. Vânzători de vin şi de baghete umplute cu brânză sau cu cârnaţi împingeau în sus şi-n jos pe peron cărucioare zăngănind din roţi. La ora când sosi familia Azaire, ferestrele restaurantului încăpător erau deja aburite de vaporii ieşiţi din bucătărie, unde supa fusese pusă la fiert pentru prânz. Un miros vag de creson şi de măcriş deveni perceptibil când uşile batante fură împinse, dezvăluind chelnerii în fracuri negre şi cu şorţuri lungi albe care purtau tăvi cu cafea şi coniac la mesele din faţă şi strigau comenzi în spate, către bar. În capătul cel mai depărtat de bucătărie al restaurantului era o casierie înaltă, la care o femeie căruntă scria cu grijă ceva într-un registru cu o peniţă de inox.

Două locomotive gâfâiau pe liniile lustruite, cu vagoanele de cărbune încărcate până la refuz în spatele lor. Negrul mangalului şi feţele mânjite ale mecanicului şi fochistului dădeau mărturie de eforturile inginereşti şi munca industrială care duseseră calea ferată în vest până la Paris şi în nord până pe coastă, şi contrastau cu vopseaua lucioasă a vagoanelor şi cu potpuriul luminos de pânzeturi locale în care erau înveşmântate femeile şi fetele îmbulzite

pe peron în rochii pastelate, cu umbreluţe de soare multicolore. Grégoire trebui să fie smuls cu de-a sila din extazul admirativ pe care i-l stârnise expresul de Paris şi dus până la peronul de unde trenul lor mai mic aştepta să pornească pe linia secundară spre Albert şi Bapaume.

Aşezaţi pe pluşul fierbinte al banchetelor din vagon, văzură cum centrul oraşului rămâne încet-încet în urmă. Pe sub ochi le trecu sclipind la un moment dat fleşa catedralei, în timp ce trenul îşi lua greoi avânt spre est, către Longueau, unde zăngăni peste intersecţia de linii, găsindu-şi apoi calea către nord şi începând să prindă viteză.

Şuierul aburului fu treptat înlocuit de sunetul repetat al roţilor pe şine.

Lisette stătea cu mâinile în poală alături de mama ei vitregă, aşezată în mijlocul unei banchete. De cealaltă parte a doamnei Azaire fusese plasat Grégoire, iar Azaire însuşi, flancat de Marguerite şi de Stephen, se instalase vizavi.

- Deci, aveţi de gând să prindeţi peştele cel mai mare? i se adresă Lisette lui Stephen, aplecându-şi capul într-o parte.

- N-aş crede. Presupun că e nevoie de nişte cunoştinţe speciale, pe care le au doar localnicii. Peştii francezi sunt mai isteţi decât cei englezi.

Lisette chicoti.

- Oricum, nu contează cât de mare e peştele. E plăcerea de a-l pescui.

- Eu o să-l prind pe cel mai mare, spuse Grégoire. O să vedeţi!

- Pun pariu că n-ai să prinzi unul mai mare decât Stephen, spuse Lisette.

- Decât cine? întrebă Azaire.

- Vrei să spui monsieur Wraysford, Lisette, observă Isabelle afectată, şi vocea i se împiedică uşor în propria ipocrizie.

Lisette se uită la mama ei vitregă cu ochi liniştiţi, întrebători.

- O, da? A, bine, bănuiesc că da.

Isabelle îşi simţi inima şoptindu-i şi bătând. Nu îndrăzni să-şi îndrepte privirea spre Stephen, deşi, dacă s-ar fi uitat într-acolo, nu i-ar fi găsit-o, pentru că, la primul sunet al numelui său de botez, el anticipase stânjeneala celorlalţi şi-şi pironise ochii asupra câmpiei verzi, dezvăluită în cadre dreptunghiulare succesive prin ferestrele trenului.

Nici Azaire, nici Grégoire nu dădură vreo urmare scăpării lui Lisette, iar Isabelle se lansă într-un schimb insistent şi imperios de replici cu Marguerite despre schimburile de haine pe care ar fi trebuit să le ia pentru cazul când copiii voiau să se scalde în râu.

- Oricum, îi spuse Lisette lui Grégoire, nimeni n-ar vrea să mănânce ceva din ce prinzi tu, nu-i aşa, Ste.. monsieur?

- Poftim? Şi de ce nu, mă rog? Bănuiesc că eşti un bun pescar, nu, Grégoire? Văd că ai o undiţă excelentă.

Lisette se uită furioasă la fratele ei, care părea să fi acaparat atenţia lui Stephen, şi nu mai spuse nimic tot restul călătoriei.

Un al doilea tren îi duse de la Albert pe o mică linie secundară paralelă cu albia râului, pe lângă satele Mesnil şi Hamel, până la staţia Beaumont. Soarele apăru de după norii îngrămădiţi sus deasupra unui deal împădurit şi lumină valea verde a râului. Între calea ferată şi apă erau pajişti şi porţiuni largi de iarbă vâlvoi. Aleseră o potecă uscată şi trecură printr-o poartă în gardul care mergea la vreo douăzeci de metri depărtare de râu. Văzură alţi pescari pe malul opus - bărbaţi singuratici şi câţiva băieţi cocoţați pe taburete sau şezând cu picioarele în apă. Ancre era pe alocuri îngust de o aruncătură de băţ, dar în alte părţi, larg şi suficient de ameninţător pentru ca numai un înotător încrezător în forţele sale să se poată încumeta să-l traverseze. În porţiunile late, suprafaţa apei care lingea marginile presărate cu rugină-de-baltă şi cu buşteni putrezi agăţați în buruieni abia părea să se mişte; în părţile mai

înguste, apa se arăta pe alocuri albă acolo unde câte o bulboană îi despica suprafaţa.

Azaire se instală pe un scăunel de pânză şi îşi aprinse pipa. Era dezamăgit că familia Bérard nu putuse să-i însoţească; cele mai plăcute conversaţii aveau loc atunci când Bérard scotea la iveală ce era mai bun în amicul lui. În vremea din urmă nu prea avea multe să-i spună lui Isabelle, iar copiii îl plictiseau. Puse momeală în undiţă şi o aruncă grijuliu în apă. Cu sau fără Bérard, nu era un mod rău de a petrece o zi de vară - lângă un râu, într-un peisaj idilic de ţară, în croncănitul ciorilor din copaci şi unduirea paşnică a dealurilor peste tot în jur.

Stephen îl ajută pe Grégoire să-şi pună momeală în noua undiţă şi se instală la poalele unui copac. Lisette, rămasă în picioare, îl privea, în timp ce Marguerite şi Isabelle aşezau un covoraş la umbră.

Până la unu nimeni nu prinsese nimic. Suprafaţa apei nu fusese deranjată de nici un peşte, deşi toţi distingeau, undeva în josul malului opus, silueta unui băieţel a cărui plută improvizată abia apuca parcă să atingă apa, că era deja trasă iute înapoi, dezvăluind la capătul firului o făptură grea, pâlpâitoare. Se întoarseră la gară, luară un ponei şi porniră în susul dealului până în sătucul Auchonvillers, despre care Bérard îi înştiinţase că ar avea un restaurant acceptabil. Nu fusese acolo el însuşi, dar i se spusese că era bine cunoscut în zonă.

La uşă, Azaire îşi îndreptă cravata. Isabelle îi privi scurt pe copii din cap până-n picioare ca să se asigure că arătau respectabil. Auchonvillers era un sat anost, compus dintr-o stradă principală şi câteva cărări şi ulicioare de-o parte şi de alta, majoritatea legate de ferme sau de anexele lor. Restaurantul era mai degrabă o cafenea, deşi în salon luau prânzul o mulţime de familii de prin partea locului.

Trebuiră să aştepte lângă intrare până când o tânără femeie îi conduse la o masă. Se aşezară în cele din urmă, şi

Isabelle îi zâmbi încurajatoare lui Grégoire, pe care foamea îl bosumflase.

- Cel puţin, oamenii par îmbrăcaţi cum trebuie, spuse Azaire, privind în jur.

Marguerite era emoţionată să mănânce împreună cu stăpânii şi nu se putu hotărî ce să ia când chelneriţa se întoarse. O rugă pe Isabelle să decidă pentru ea. Azaire îşi turnă vin şi, după ce Lisette insistă, capricioasă, îi turnă şi ei.

Stephen se uită peste masă la Isabelle. Cu şase zile înainte era încă madame Azaire, obiectul distant şi respectat al pasiunii lui. Acum era altoită pe el, în trup şi în simţire.

Vedea gulerul înalt al rochiei ei, cu piatra aceea de un roşu stins, coafura ceremonioasă a părului, ochii care i se mutau dintr-o parte într-alta, preocupaţi de aparenţe, dar păstrându-şi întotdeauna un strop de lumină în mijlocul pupilei, care lui i se părea că trădează cu atâta limpezime viaţa ei ascunsă, încât uneori era uluit că, totuşi, ceilalţi nui puteau ghici infidelitatea dintr-o privire. O urmărea vorbind cu Grégoire sau liniştindo pe Marguerite şi şi-ar fi dorit să fie singur cu ea, nu făcând dragoste, ci vorbind cu o versiune a ei mai autentică. Atunci când găsi un moment prielnic, îi căută privirea şi înclină din cap într-un gest de confirmare atât de slab, încât numai Isabelle ar fi putut să-l observe, şi văzu, din destinderea aproape imperceptibilă a trăsăturilor ei, că îl observase într-adevăr.

În clipa aceea, Stephen ştiu că nu avea să se mai întoarcă în Anglia. Fusese posibil la un moment dat, recunoscu el acum, ca sentimentele lui faţă de Isabelle să fie anulate sau uşurate de ceea ce făceau în camera roşie. Dar îi devenise acum limpede că ele nu reflectau vreo poftă îndelung stăpânită care putea fi epuizată sau satisfăcută. Se ramificau, se răspândeau, îşi schimbau forma şi pătrundeau în regiuni ale minţii şi sufletului său prea îndepărtate de actul fizic în sine. Deveniseră mai importante pentru el

decât mijloacele de subzistenţă, cariera sau datoria faţă de angajatorii săi. Era acum guvernat de aceste sentimente; n-avea să-şi găsească odihna până când n-ar fi ştiut cum se sfârşeau. Aproape la fel de important ca tandreţea sa faţă de Isabelle era sentimentul copleşitor de curiozitate.

Deşi mintea îi funcţiona limpede şi nu-i fusese niciodată greu să îndeplinească sarcinile primite de la profesori sau angajatori, Stephen nu căpătase obiceiul autoanalizei. Încrederea sa în sine nu era ţinută în frâu de judecată; se îndrepta încotro îl conducea nici mai mult, nici mai puţin decât instinctul, bizuindu-se pe un soi de precauţie reflexă. Uitându-se la Isabelle, îşi dădu de asemenea seama că sentimentele lui faţă de ea erau cu totul rar întâlnite, şi, ca atare, era obligat să le urmeze.

După un păstrăv cu gust intens, metalic, veni o friptură apoasă pe care reuşiră s-o mănânce cu ajutorul mai multor felii de pâine. Isabelle, absorbită de efortul de a-l face pe Grégoire să mănânce, părea senină atunci când se întorcea, periodic, către restul mesenilor. Stephen ghici că distrugerea însăşi, deliberată, a fundaţiei pe care se clădea rolul ei în familie o făcea să şi-l reia cu atâta aparentă mulţumire. Nici un sarcasm al soţului ei, nici o remarcă sugestivă de-a lui Lisette sau vreo criză inutilă de nervi a lui Grégoire n-ar fi putut acum să-i tulbure fermecătorul echilibru.

După cină, se întoarseră la râu. Azaire reveni pe taburetul său, iar Grégoire, pe un mic trunchi de copac pe care îl descoperise la marginea apei. Stephen porni să meargă pe mal în direcţia satului Beaucourt. Cerul larg aşternut deasupra fermelor se limpezise şi era plin de sunetul privighetorilor, care pe el îl făcu să se scuture dezgustat. Se aşeză la poalele unui copac şi începu să pună mai mult într-o doară momeala în cârligul undiţei pe care i-o împrumutase Azaire. Simţi o mână atingându-i uşor umărul şi o alta acoperindu-i ochii. Tresări, apoi se relaxă sub blândeţea atingerii. Îşi aşeză propria mână peste degetele

de pe umăr şi le bătu uşor. Erau subţiri şi feminine. Le apucă şi se întoarse. Era Lisette, care scoase un mic strigăt de triumf.

- Nu v-aţi gândit că eu eram, nu?

Ştiind că ochii îi trădaseră deja surpriza, Stephen spuse doar:

- Nu te-am auzit strecurându-te.

- Vă aşteptaţi să fie altcineva, nu?

Lisette îl privea uşor cochet, dar cu fermitate.

- Nu aşteptam pe nimeni.

Ea se plimbă în jurul lui, cu mâinile la spate. Purta o rochie albă, şi părul îi era prins la spate cu o fundă roz.

- Cum să vă spun, monsieur Stephen - eu ştiu totul despre dumneavoastră şi mama mea vitregă.

- La ce te referi?

Lisette râse. Stephen îşi aminti de vinul pe care fata îl băuse atunci la prânz. Ea îşi coborî vocea şi spuse cu glasul îngroşat de emoţie:

- “Draga mea Isabelle”, apoi gemu şi gâfâi parcă de dor sau de dorinţă, după care începu să râdă din nou.

Stephen clătină din cap şi zâmbi cu prefăcută nedumerire.

- În ziua aceea după prânz am ieşit în grădină şi am adormit pe o bancă. Când mam trezit, am luat-o înapoi spre casă. Mă simţeam încă puţin ameţită când m-am întors, aşa că m-am aşezat pe terasă şi am auzit sunete de la o fereastră deschisă de sus. Erau foarte slabe, dar foarte caraghioase. Lisette începu să râdă din nou. Şi în seara aceea, după cină, am auzit pe cineva furişându-se câââât mai încet pe coridor până în camera ei, apoi coborând în vârful picioarelor înapoi. Se uită la Stephen cu capul lăsat pe o parte. Deci?

- Deci ce?

- Ce spuneţi?

- Spun că eşti o fată cu foarte multă imaginaţie.

- Da, cu siguranţă sunt. Mi-am imaginat toate lucrurile pe care le făceaţi şi cred că mi-ar plăcea să le încerc.

Stephen râse, realmente amuzat.

- Nu e nimic de râs. Nu cred că v-aţi dori ca tatăl meu să ştie ce am auzit.

- Eşti o copilă, spuse Stephen, simţind că începe să asude.

- Nu, nu sunt. Am aproape şaptesprezece ani. Sunt mai aproape de vârsta dumneavoastră decât *ea*.

- Îţi place de Isabelle?

Lisette păru surprinsă.

- Nu. Adică, da, înainte îmi plăcea.

- A fost bună cu tine.

Lisette dădu din cap.

- Gândeşte-te la asta! spuse Stephen.

- Am să mă gândesc. Dar n-ar fi trebuit să mă ademeniţi.

- N-ar fi trebuit să ce?

- Când mi-aţi dat sculptura aceea, am crezut.. Să ştiţi că aveţi într-adevăr vârsta potrivită. De ce vă închipuiţi că n-aş putea să vă vreau pentru mine?

Stephen începu să-şi dea seama că fata nu era un copil care făcea probleme de dragul problemelor, ci o fiinţă ale cărei sentimente fuseseră rănite. Exista o fărâmă de adevăr în vorbele ei.

- Îmi pare rău de sculptură, spuse el. Şedeai pur şi simplu lângă mine. Dacă ar fi fost Grégoire, i-aş fi dat-o lui. N-am vrut să exprim nimic prin ea. De fapt, chiar am făcut una şi pentru Grégoire mai târziu.

- Deci n-a însemnat nimic?

- Mă tem că nu.

Lisette îşi puse mâinile pe braţul lui.

- Stephen, nu sunt copil, chiar dacă ei aşa mă consideră. Sunt o femeie - sau, cel puţin, aproape o femeie. Corpul îmi e de femeie, nu de copil.

El dădu din cap. Se gândi că, rămânând calm, putea s-o împace.

- Înţeleg. E greu pentru tine, mai ales când nu ai mamă.

- Ce ştii tu despre mama mea?

- Nu te înfuria, Lisette! Nici eu nu am mamă, şi nici tată. Ştiu cum e, înţeleg.

- Foarte bine. Poate că ştii. Dar eu am vorbit serios. Vreau să-mi faci şi mie lucrurile acelea.

- Nu pot, Lisette. Sunt convins că-ţi dai seama. Fii dreaptă cu mine! Fii dreaptă cu tine însăţi!

- E din cauză că nu sunt suficient de drăguţă? Nu sunt la fel de drăguţă ca ea?

Stephen se uită la fată. Îmbujorată de vin şi de nedumerire, era atrăgătoare. Avea ochi căprui adânciţi în orbite, umbriţi de gene dese, un păr aspru şi o talie subţire.

- Ba da, eşti drăguţă.

- Atinge-mă, atunci, atinge-mă aşa cum o atingi pe ea!

Îi apucase braţul cu amândouă mâinile. Stephen înţelese cât de schimbată era din pricina vinului: când îşi ridică ochii spre el, privirea îi era lipsită de fixitate.

Ea îi luă mâna şi i-o frecă între sâni. Împotriva voinţei lui, Stephen simţi reflexul dorinţei.

- Lisette, spuse el, e o prostie. Părinţii tăi sunt la doi paşi după cotul râului. N-am de gând să te las să mă aţâți sau să te umileşti singură. Ce am să fac, dacă vrei, este să te sărut, dar foarte repede, dacă promiţi că pleci şi nu mai sufli o vorbă despre asta.

Ea spuse:

- Nu.

- Cum adică “nu”?

- Adică trebuie să mă atingi.

Îi luă mâna din nou şi i-o frecă de sânii ei, apoi i-o călăuzi spre talie. Ceva din perversitatea situaţiei începuse să-l excite pe Stephen, care nu-şi retrase mâna imediat atunci când ea i-o aduse sub fusta ridicată, spre capătul de sus al pulpei. I-o strecură apoi în pantalonaşi, unde el îi simţi părul fin şi carnea udă, despicată.

Şi-o smulse imediat, pentru că era tentat s-o lase acolo şi pentru că ştia că, dac-ar fi lăsat-o, ar fi consimţit la ceva mai groaznic şi mai fatal decât ceea ce începuse deja.

Lisette îngheţase la atingerea lui; păru s-o trezească şi s-o înspăimânte. Se trase înapoi, dar el o apucă de încheietura mâinii.

O privi cu îndârjire în ochi şi-i spuse:

- Acum înţelegi. Nu trebuie niciodată să începi asemenea lucruri. Şi n-ai să scoţi niciodată vreo vorbă despre ceea ce spuneai mai devreme, nici tatălui tău, nici altcuiva.

Lisette dădu din cap.

- Nu. Promit. Acum vreau să plec. Vreau acasă.

Uitase de ceaiurile englezeşti de la Thiepval.

Timp de încă o săptămână, Isabelle şi Stephen îşi duseră strania lor existenţă pe Boulevard du Cange, trecând prin ritualurile zilnice ale comportamentului normal, deşi minţile le erau în altă parte. Fiecare observa, cu admiraţie şi nu fără şovăială, cât de mult era în stare celălalt să se prefacă.

Stephen descoperi că acuplările lor zorite şi clandestine deveneau mai intense pentru el din cauza temerii de a fi surprinşi. Făceau dragoste pe unde se putea: în camera roşie, în salonaşe temporar pustii, pe iarba de pe malul din capătul grădinii.

Presiunea timpului limitat pe care-l aveau la dispoziţie le anula orice inhibiţie.

El nu se oprea să reflecteze. Mintea îi era răvăşită de pasiune. Nu mai era în stare decât de o singură dorinţă, de un singur gând: că trebuie să continue. Calmul comportamentului său în public venea din această convingere imperioasă.

Isabelle era îmbătată de forţa impulsurilor fizice care se dezlănţuiseră deodată în ea şi se simţea la fel de entuziasmată de întâlnirile lor rapide şi primejdioase. Tânjea însă după intimitatea conversaţiei pe care o avuseseră prima dată, în camera roşie; pentru ea, fusese un act de apropiere la fel de delicat ca orice atingere fizică pe care o descoperiseră până atunci.

Într-o zi, după un scurt schimb de şoapte pe coridor, Stephen îşi propuse să se întoarcă de la fabrică mai

devreme, după ce Isabelle avea să le fi trimis pe Marguerite şi pe Lisette de acasă pe timpul după-amiezii.

O găsi aşteptându-l deja în camera roşie. După, în timp ce stătea rezemat de perne, privi ţintă la imaginea unui cavaler medieval de deasupra căminului. Pe grătarul şemineului ardeau butuci despicaţi cu grijă şi cărbuni. Pe peretele din faţă se afla un şifonier mare de ţară, în care se ţineau perdele, covoare şi haine de iarnă nefolosite, plus tot soiul de vaze, ceasuri şi cutii care nu mai aveau loc în casă.

Rama de lemn de la fereastră se jupuia, nevopsită. Câteva flori albe de clematită unduiau în adierea vântului, lovindu-se de geam.

Fu pentru Stephen primul prilej de după excursia pe râu de a-i povesti lui Isabelle despre Lisette. Cu încrederea nesăbuită pe care i-o dădea pasiunea, îi spuse totul, aşteptându-se ca ea să-i preţuiască onestitatea mai presus de orice sentiment de stânjeneală. Isabelle păru curioasă.

- Nu înţeleg de unde a putut afla despre asemenea lucruri.

- Bănuiesc că e mai matură decât o credeam. Tu n-ai simţit aşa ceva la vârsta ei?

Isabelle clătină din cap.

- Jeanne îmi spusese ce are să se întâmple într-o bună zi, dar nu simţeam nici un fel de dorinţă, în nici un caz aşa cum o descrii tu la Lisette.

- Cred că suferă că şi-a pierdut mama. Are nevoie de atenţie.

- Era excitată? Era.. nici nu ştiu cum să întreb.

- Vrei să spui dacă era gata să facă dragoste cu un bărbat?

- Da.

- Da, corpul ei era gata, ca femeie, dar aproape sigur ar alege bărbatul nepotrivit.

- Pe tine.

- Sau mai rău.

- Biata Lisette! Isabelle clătină din cap, apoi se uită la el. Ai vrut să.. cu ea? spuse.

- Nu. Preţ de o clipă, am avut un reflex, animalic. Dar nu. Nu vreau decât cu tine, întotdeauna.

- Nu te cred, râse Isabelle.

Stephen îi zâmbi.

- Mă întărâţi, Isabelle.

- Da, bineînţeles că te întărât. Îşi trecu palma peste abdomenul lui, în jos. Eşti rău, îi şopti la ureche.

Stephen simţea câteodată că trupul lui nu era decât un canal prin care circulau puteri din afară; nu avea nici un simţ al său, al oboselii sau al proporţiilor. Se gândi la Lisette în timp ce se urca din nou peste Isabelle. I se părea că, pentru ea, povestea indiscreţiei lui Lisette fusese, într-un fel pervers, excitantă.

Mai târziu, adăugă:

- Mă tem că-i va spune soţului tău.

Isabelle, care-şi recăpătase calmul, îi răspunse:

- Eu sunt mai îngrijorată de faptul că am datoria să rămân şi s-o supraveghez.

- Să rămâi?

- Da. În loc să..

- În loc să vii cu mine în Anglia?

Pusă, în sfârşit, în faţa formulării gândului în cuvinte, Isabelle dădu din cap, pierdută.

Stephen simţi o exaltare tăcută; deşi el îi furnizase cuvintele, ideea fusese a ei.

- Dar asta vei face, spuse el. Ai să-ţi părăseşti soţul care te bate şi ai să mergi cu bărbatul care te iubeşte. Lisette nu e copilul tău. I-ai făcut deja suficient bine, ai ajutat-o.

Dar până la urmă trebuie să-ţi trăieşti propria viaţă. Ai o singură şansă.

Îşi auzi tonul declamatoriu, dar nu şi-l retrase. Voia ca Isabelle să-i ţină minte cuvintele acestea, pentru ca ele să conteze când avea să fie singură, să ia o hotărâre.

- Şi ce vom face în Anglia? îl tachină ea, nedispusă încă să abordeze subiectul cu seriozitate.

Stephen trase încet aer în piept.

- Nu ştiu sigur. O să mergem să locuim undeva într-un loc retras, nu la Londra. Am să-mi găsesc o slujbă la o firmă. O să avem copii.

Cuvintele lui părură să-i spulbere lui Isabelle starea de spirit jucăuşă.

- Iar Lisette şi Grégoire.. vor mai pierde o mamă.

- Iar tu, dacă rămâi, îţi vei risipi viaţa.

- Nu vreau să mă gândesc la asta.

- Dar trebuie, Isabelle. Săptămâna viitoare mă întorc la Londra. Ai putea să vii cu mine. Sau am putea pleca amândoi altundeva în Franţa.

- Sau tu ai putea să rămâi şi să lucrezi aici în oraş. Ne-am putea întâlni.

- Asta nu, Isabelle. Ştii că nu se poate.

- Trebuie să mă îmbrac. Trebuie să cobor să mă pregătesc pentru momentul când se întoarce Lisette.

- Înainte să pleci, vreau să te întreb ceva. Lucien Lebrun. Erau nişte zvonuri că voi doi..- Lucien! râse Isabelle. Îmi place de el. Cred că e un om admirabil, dar, serios..

- Iartă-mă! N-ar fi trebuit să întreb. Doar că.. îmi făceam griji.

- Nu-ţi face! Nu-ţi face niciodată griji! Nu exişti decât tu. Acum chiar că trebuie să mă îmbrac.

- Atunci lasă-mă pe mine!

El îi aduse hainele de pe scaunul unde le lăsase ea.

- Pune un picior aici şi pe celălalt aici. Acum ridică-te! Asta urmează? Asta cum se închide? Stai să te aranjez puţin. Sufli atât de greu, iubito. Aici te-am atins - sau aici?

Isabelle era pe jumătate îmbrăcată, pe jumătate dezvelită. Rămase în picioare, cuprinzându-i capul în mâini, în timp ce el se lăsă în genunchi în faţa ei.

Când ea începu să geamă din nou, el se ridică în picioare şi spuse:

- Ai să vii cu mine, nu?

Răspunsul ei fu un şuier printre dinţii încleştaţi.

*

După bufnetul uşii de la intrare, se auziră pe coridor paşii lui Azaire, care intră cu ziarul de seară în mână.

- Isabelle! strigă el. Greva s-a încheiat. Mâine, vopsitorii se întorc la lucru.

Ea apăru în capul scărilor.

- O veste bună.

- Şi tot mâine Meyraux le va recomanda muncitorilor noile mele condiţii.

- Mă bucur foarte mult.

Însemna cel puţin că Azaire avea să fie într-o dispoziţie bună, se gândi ea; n-avea s-o tortureze cu vorbe şi nici să vină mai târziu în camera ei să dea curs liber frustrărilor sale.- Şi când o să ne părăsiţi, monsieur? întrebă Azaire la cină, turnând puţin vin în paharul lui Stephen.

- La sfârşitul săptămânii, aşa cum am prevăzut.

- Bun. Pentru noi la fabrică a fost interesant, aşa cum vă spuneam azi-dimineaţă.

Sper că v-a făcut plăcere şederea aici.

- A fost într-adevăr o plăcere să vă cunosc minunata familie.

Azaire părea satisfăcut. Pentru prima dată, ochii lui îşi pierduseră expresia rănită.

Perspectiva revenirii la obişnuinţele dintotdeauna, în toate privinţele, îl încânta în mod vizibil.

Isabelle îl văzu că se simte uşurat de plecarea iminentă a lui Stephen şi de sfârşitul grevei, dar nu-l putea înţelege cum de aştepta cu atâta bucurie reluarea vieţii pe care o dusese înainte. Felul în care se purta cu ea putea fi considerat, cu un efort considerabil de imaginaţie din partea lui, un mod dureros, provizoriu, de a face trecerea spre sentimente mai bune, dar în nici un caz un comportament de dorit, pe care el să aştepte cu nerăbdare să-l reia. Isabelle nu se temea de soţul ei, dar atitudinea lui o deprima. În faţă i se prefigurau anotimpuri îngheţate ale singurătăţii; dacă el era mulţumit să nu schimbe nimic,

atunci ea avea să se simtă mai izolată în prezenţa lui decât dacă ar fi fost singură.

Era, pe de altă parte, Stephen, o alternativă la care ea nu se putea gândi fără să se tulbure. Intuia prea multe primejdii în propriile ei sentimente şi în detaliile practice a ceea ce ei doi puteau face împreună. Simţea că ar fi putut evita neajunsul propriei judecăţi bizuindu-se pe a lui; deşi era mai tânăr, părea să fie sigur de ce era bine şi ce nu. Lisette fusese cuminte de la excursia pe râu; nu mai însufleţea cinele cu îmbufnările sau replicile ei insinuante. Nu mai căuta privirea lui Stephen, deşi el încerca să i se uite în ochi şi s-o încurajeze. Şedea în tăcere deasupra propriei farfurii.

Sunetul ceasornicului de pe mica servantă cu blat de marmură crescu în intensitate.

- Am auzit o poveste foarte stranie, spuse Azaire deodată.

- Ce poveste? întrebă Isabelle.

- Mi s-a spus că, în toiul grevei, cineva îi făcea vizite micului Lucien, ducându-i pachete cu mâncare pentru familiile vopsitorilor.

- Da, am auzit şi eu, spuse Stephen. Mai mulţi oameni miloşi din oraş i-au ajutat pe greviştii. Era mai ales un bărbat care a vrut să rămână anonim. Aşa mi s-a spus la fabrică.

- Ah, nu, nu! zise Azaire. Nu era un bărbat, ci o femeie.

- Bănuiesc că greviştii au primit ajutoare din mai multe părţi.

- Dar lucrul cel mai ciudat în legătură cu această femeie este că era căsătorită cu proprietarul unei fabrici.

Azaire făcu o pauză şi aruncă o privire în jurul mesei. Nici unul dintre copii nu-i asculta. Isabelle rămăsese nemişcată.

- Nu vi se pare într-adevăr ciudat? zise Azaire, ducând paharul la buze. Nu mi-a venit să cred când am auzit.

- Mie nu mi se pare ciudat, spuse Isabelle. Eu am fost aceea.

Stephen o privi fără să înţeleagă. Azaire îşi lăsă paharul pe masă cu un bufnet.

- Dar, draga mea..

- Le-am dus mâncare pentru că erau flămânzi. Habar n-aveam dacă ar fi trebuit să fie în grevă sau nu, dar le văzusem copiii cerşind mâncare, alergând după căruţele care aduc legume la piaţă. Îi văzusem scotocind tomberoanele din Saint Leu şi mi-era milă de ei.

Isabelle vorbea cu un calm surprinzător.

- Aş face oricând acelaşi lucru, indiferent că oamenii aceia fabrică pânză, pantofi sau orice altceva.

Azaire se albise; buzele lui căpătaseră o nuanţă de violet palid, ca şi cum până şi membrana lor subţire îi respingea sângele.

- Plecaţi de aici! îi spuse el lui Lisette. Şi tu!

Grégoire îşi împinse scaunul cu zgomot pe podeaua de lemn, oprindu-se să ia o bucată de pui de pe farfurie.

Azaire se ridică.

- Am ignorat aceste zvonuri. Nu le-am dat crezare, deşi cel care apărea în ele era într-adevăr numele tău, iar eu presupun că ar fi trebuit deja să aflu despre asta. Oricât de îndărătnică şi de egoistă eşti, n-am putut crede că te vei purta vreodată astfel cu mine. Şi tu, monsieur, ai face mai bine să părăseşti această cameră.

- Nu. Lasă-l să rămână!

- De ce? Nu are..

- Lasă-l să rămână!

Chipul lui Azaire fu străbătut de o expresie de panică. Încercă să scoată o vorbă, dar nu reuşi. Luă o înghiţitură din pahar. Imaginaţia părea să-i furnizeze, înspăimântătoare, mai multe posibilităţi decât putea să accepte mânia lui de mai devreme, stăpânită şi dispusă mai degrabă să tachineze.

Se căzni să formuleze întrebarea cea mai rea.

- Tu..?! începu, se uită la Stephen şi apoi în jos la masă.

Curajul îl părăsea vizibil. Urmă o luptă cu sine, apoi Azaire îşi recăpătă stăpânirea de sine, regăsindu-şi conduita dintotdeauna.

- Nu mi-am închipuit vreodată că soţia mea mă poate trăda într-un asemenea hal.

Un motiv în plus pentru care nu am vrut să dau crezare zvonurilor a fost faptul că mai umblau nişte vorbe de clacă pe lângă ele, cum că doamna cu pricina era de asemenea..

Azaire dădu din mână, ca şi cum ar fi vrut să îndepărteze gândul.

- Nu cu Lucien, spuse Isabelle.

Chipul lui Azaire păru să se prăbuşească. Vocea lui ceruse atât de jalnic o dezminţire completă a zvonurilor, încât tăgăduirea doar parţială a lui Isabelle părea mai rea decât o confirmare completă a temerilor sale.

Ea văzu toate acestea şi vru să-l scape de nesiguranţă, chiar dacă nu-i putea curma suferinţa.

- Nu cu Lucien. Cu Stephen.

Azaire ridică ochii.

- Cu.. el?

- Da. Stephen îndreptă asupra lui o privire egală. Cu mine. Am urmărit-o pe soţia dumneavoastră. Am sedus-o. Pe mine trebuie să mă urâţi, nu pe ea.

Voia s-o protejeze pe Isabelle atât cât putea, deşi era uluit că se pomenise în situaţia aceasta: Isabelle ar fi putut foarte uşor să se eschiveze. Inima îi bătea rar şi asurzitor. Se uită la Azaire, care rămăsese cu falca atârnată şi gura deschisă. Pe bărbie i se scurgeau câteva picături de vin. Stephen îşi dădu seama de cât era de nefericit din reacţia muşchilor lui faciali. I se făcu milă de el. Apoi însă, ca să poată păstra ceva pentru el şi Isabelle, îşi înăspri inima. Fu un act de voinţă aproape fizică, prin care îşi sili compasiunea să-i părăsească trupul.

Isabelle deja nu mai era în stare să fie rece faţă de Azaire. Propoziţiile scurte prin care îl informase că-i fusese necredincioasă păreau să-i fi consumat fermitatea. Începu

să plângă şi să-şi ceară iertare pentru ceea ce făcuse. Stephen o ascultă cu atenţie. Nu-i purta pică lui Azaire pentru scuzele lui Isabelle, dar nu voia ca ea să dea înapoi prea mult.

Azaire nu fu în stare să spună decât:

- Cu el? Aici?

- Îmi pare rău.. îmi pare foarte rău, René, repeta Isabelle. N-am vrut să-ţi fac nici un rău. A fost numai pasiunea mea pentru Stephen. N-am făcut-o ca să te rănesc.

- Cu cine, cu.. cu băiatul acesta? Cu.. englezul acesta? În casa mea? Unde? În patul tău?- Nu contează, René. Nu contează.

- Pentru mine contează. Vreau să ştiu. Aţi.. În ce cameră?

- Pentru numele lui Dumnezeu! spuse Stephen.

Azaire se aşează tăcut la masă, strângând încă în mână fundul paharului. Gura i se deschise din nou, involuntar, şi, adunându-şi puterile, ridică o privire nedumerită, ca şi cum s-ar fi uitat la un soare orbitor.

- Şi tatăl tău, monsieur Fourmentier, ce poate face..? Ce-o să spună familia ta? Ah,

Doamne, Dumnezeule!

Isabelle se uită la Stephen, şi în ochi i se citi teama. Stephen îşi dădu seama că ea nu prevăzuse ce efect va avea asupra soţului ei onestitatea aceasta subită. Se temea, fără îndoială, în parte pentru Azaire, dar părea, de asemenea, să se teamă pentru sine; era posibil ca, în situaţia aceasta de criză, să-şi piardă hotărârea şi să revină la un cod mai vechi de conduită care ar fi obligat-o să se lase iarăşi la mila lui Azaire.

Stephen se simţea stânjenit să privească dezastrul pe care îl provocase această furtună neaşteptată. Simţea că nu trebuie să-i dea voie lui Isabelle să cedeze, dar nu avea nici o şansă dacă Azaire se prăbuşea complet.

Acesta murmura pentru sine:

- Târfă. Tatăl tău mi-a spus, şi eu n-am vrut să-l ascult. În propria mea casă. Şi copiii mei.. ce se va întâmpla cu ei? Târfă.

- Ascultaţi-mă! Stephen ocoli cu paşi repezi masa şi îl luă de umeri. La ce vă puteţi aştepta de la o femeie pe care aţi tratat-o aşa cum v-aţi tratat soţia? Vă aşteptaţi să se umilească pentru plăcerea dumneavoastră, să şadă supusă la masa dumneavoastră ştiind că aveaţi s-o loviţi mai târziu?

Azaire se învioră.

- Ce i-ai spus?

- Nu contează ce mi-a spus. Aceasta este o casă unde orice sunet se aude. Cum puteţi s-o calomniaţi după tot ce i-aţi făcut? Isabelle este o femeie care are propria ei viaţă şi propriile sentimente, şi uitaţi-vă ce i-aţi făcut! Ce i-aţi făcut?

Stephen îl împinse cu violenţă înapoi pe scaun.

Azaire păru inspirat de furia lui Stephen. Se ridică şi spuse:

- Ai o oră să părăseşti această casă. Şi, dacă ţi-a mai rămas vreun pic de minte, n-ai să te mai arăţi vreodată.

- Fără îndoială că am să plec din această casă, spuse Stephen. Şi am s-o iau cu mine pe soţia dumneavoastră. Isabelle?

- Nu vreau. Isabelle scutură din cap. Cuvintele îi ieşiră pe gură fără să se gândească sau să le calculeze în vreun fel, în puritatea emoţiei lor. Nu ştiu ce să fac sau cum să mă comport. Aş fi putut fi fericită în modul cel mai simplu, ca orice altă femeie alături de familia ei, fără această suferinţă cumplită pe care am provocat-o. Nu vreau s-ascult pe nici unul dintre voi. De ce aş face-o? De unde să ştiu dacă mă iubeşti, Stephen? Cum aş putea să-mi dau seama?

Vocea ei coborî până la nota aceea joasă, catifelată, pe care Stephen o auzise în prima lui seară în această casă. În urechile lui, era un sunet minunat: rugător şi vulnerabil, dar sugerând, în încordarea lui, putere.

- Şi tu, René, de ce ţi-aş acorda încredere când mi-ai dat atât de puţine motive fie şi numai să te îndrăgesc?

Amândoi o priveau în tăcere. Stephen credea în puterea sentimentelor dintre ei şi era sigur că aveau s-o convingă.

- E o situaţie care ar lua pe oricine pe nepregătite. Nimic din ceea ce am învăţat din religie, de la familia mea sau din propriile mele gânduri nu mă ajută în vreun fel. N-am să te las, René, să mă socoteşti o târfă. Sunt o femeie speriată, atâta tot, nu o soţie necredincioasă sau o desfrânată, sau mai ştiu eu ce. Sunt aceeaşi fiinţă care am fost întotdeauna, numai că tu nu ţi-ai dat niciodată osteneala să afli cine eram.

- Iartă-mă, am..

- Da, te iert. Iert tot ce mi-ai greşit şi te rog să ierţi şi tu răul pe care neîndoielnic ţi l-am făcut eu ţie. Mă duc sus să-mi împachetez lucrurile.

Isabelle părăsi camera foşnind din fuste, lăsând în urmă o dâră abia simţită de parfum de trandafiri.

- Dacă pleci cu el, strigă Azaire după ea, ai să ajungi în iad!

Stephen se răsuci pe călcâie şi ieşi, încercând să-şi potolească triumful inimii.

Isabelle aşeză fotografia înrămată a lui Jeanne peste mormanul de haine pe care îl îngrămădise în valiză. Se opri o clipă, apoi îi adăugă poza de grup a familiei: părinţii în haine de duminică, Mathilde, brunetă şi feminină, atârnată de braţul drept al tatălui, ea însăşi, o copiliţă blondă în stânga mamei, Delphine, Béatrice şi Jeanne în picioare în spate. Fusese făcută într-un parc din Rouen; printre platanii din fundal, un cuplu neştiutor se plimba pe aleea aşternută cu pietriş. În prim-plan, la picioarele tatălui, şedea căţelul alb al Fourmentierilor.

Se uită la faţa tatălui ei, la privirea aţintită spre cameră, la ochii întunecaţi şi distanţi de deasupra mustăţii dese. Cât de greu i-ar fi fost să înţeleagă ceea ce făcea ea, se gândi.

Cât de puţin încercase vreodată să înţeleagă!

Îşi împachetă două rochii şi bluza cu decolteu în zigzag. Avea să aibă nevoie de haine mai practice pentru călătorie: o haină şi pantofi în care să poată umbla pe jos. O să poată probabil trimite după alţii după ce ajungeau undeva - oriunde s-ar fi dus.

Nu se opri să reflecteze. Voia să plece din casă, singură cu Stephen, înainte ca toate aceste certitudini s-o părăsească şi să înceapă să chibzuiască detaliile practice.

Auzi paşi pe coridorul care ducea la camera ei, se întoarse şi, în uşă, îl văzu pe Stephen. Alergă spre el, şi el o strânse la piept.

- Eşti o femeie minunată, zise.

- Ce-am să le spun copiilor?

- Ia-ţi rămas-bun. Spune-le că ai să le scrii.

- Nu. Isabelle se dădu un pas în spate şi clătină din cap. Pe obraji îi curgeau lacrimi.

Le-am făcut rău. Nu pot să mă prefac. Trebuie pur şi simplu să-i părăsesc.

- Fără rămas-bun?

- Nu. Repede, Stephen! Trebuie să mergem. Sunt gata de plecare.

- Rămâi aici! Trebuie să-mi iau hârtiile.

În vreme ce se năpustea în sus pe scări către camera sa, Stephen auzi un glas de femeie strigând şi suspinând la etajul de dedesubt. Răsunară apoi o uşă trântită şi glasul lui Grégoire întrebând ce se petrecea. Îşi azvârli paşaportul, caietele, rapoartele de lucru, aparatul de ras şi un schimb de haine într-o geantă mică de piele. Când coborî pe palierul primului etaj, o văzu pe Lisette stând în cămaşă de noapte pe hol, lângă uşa dormitorului ei. Arăta palidă şi consternată.

- Ce se întâmplă? spuse ea. De ce ţipă toată lumea?

Stephen simţi un val de milă pentru fata aceasta. Îi întoarse spatele fără o vorbă şi fugi spre camera lui Isabelle. Ea îşi pusese o haină şi o pălărie verde cu pană. Arăta mişcător de tânără.

- Gata? întrebă Stephen. Mergem?

Ea îi luă mâna între mâinile ei şi-şi înălţă ochii spre faţa lui serioasă. Zâmbi şi dădu din cap, săltându-şi valiza.

Fiecare cotlon şi hol neaşteptat de sub acoperişul abrupt, cu unghiurile sale contradictorii, vibra de voci şi de sunet de paşi - apăsaţi, şovăielnici, alergând sau întorcându-se. Uşa la bucătărie se trânti şi se răsuci de mai multe ori în balamale, căci Marguerite şi bucătăreasa treceau cu paşi grăbiţi prin sufragerie sub pretextul că strâng cina, dar zăboveau apoi în coridor, ascultând. În capul scărilor, Stephen apăru cu braţul pe după talia lui Isabelle, călăuzind-o pe lângă chipurile consternate şi întrebările nerostite ale celorlalţi.

- În iad, repetă Azaire din uşa salonului.

Isabelle simţea apăsarea mâinii lui Stephen pe şalele ei. În pragul casei se întoarse şi văzu silueta palidă a lui Lisette la cotitura scărilor. Fu scuturată de un fior şi ieşi cu Stephen afară în noapte.

În casă, Azaire le ceru copiilor să aştepte pe palier şi intră în camera lui Isabelle.

Trase cuvertura de pe pat şi inspectă aşternutul. Îşi trecu mâinile peste cearşafuri. Erau curate, apretate, abia atinse de greutatea trupului soţiei sale. Urcă apoi în camera chiriaşului său şi smulse pătura de pe saltea. Patul îngust era mai răvăşit decât al lui Isabelle, ca şi cum Stephen ar fi dormit mai puţin adânc sau servitoarea şi-ar fi bătut mai puţin capul să-l facă, dar nu purta nici un semn de adulter: cearşaful era curat, şi dunga unde fusese împăturit se vedea limpede pe mijloc.

Azaire coborî la etajul întâi şi o luă pe rând prin toate camerele. Dorinţa de a vedea murdăria şi ruşinea insultei lor îl covârşea. Voia să găsească urmele trădării soţiei sale, petele înjosirii ei. În fierbinţeala mâniei şi a umilinţei, simţi că-i revine un impuls slab pe care nu-l mai avusese de luni de zile.

Grégoire stătu îngrozit pe palier în timp ce tatăl lui îi inspectă patul. Lisette îi strângea mâna. Priveau amândoi dezastrul emoţional al vârstei adulte. Azaire ridică cearşafurile de pe patul lui Marguerite în lumină, crezând că văzuse o pată, dar nu era decât ceară sau ojă de pe mâinile ei, acolo unde nu spălase îndeajuns de temeinic. Îşi trecu degetele peste aşternuturile din camerele de oaspeţi şi-şi puse capul pe ele, inspirând adânc. Nu se simţea decât mirosul de camfor.

Rămase în cele din urmă în picioare, învins şi purpuriu la faţă în lumina din capul scărilor. Uşile tuturor camerelor erau deschise, paturile, răvăşite zadarnic. Azaire răsufla greu. În graba şi furia lui, nu se gândise la camera roşie. Uitase coridorul îngust, cu duşumeaua simplă, care cotea dinspre aripa de lângă grădină a clădirii către scările din spate. De când cumpărase casa, nu avusese nici un motiv să viziteze odaia aceea.

Nu văzuse de fapt niciodată cum arăta după ce lucrurile nedorite rămase de la foştii proprietari fuseseră scoase şi camera fusese redecorată cu modestie de Isabelle. Era un loc pe care nu-l regăsise, ci care rămăsese, aşa cum Stephen se temuse că avea să i se întâmple lui, în afara graniţelor memoriei sale.

Stephen stătea vizavi de Isabelle într-un tren care mergea în sud, spre Soissons şi Reims. Simţea jubilaţia simplă a victoriei, faptul că el fusese cel care câştigase, care o convinsese pe Isabelle să facă un gest dificil şi primejdios, împotriva convenţiilor şi a argumentelor decenţei. Şi simţea apoi fericirea mai adâncă de a fi cu femeia aceasta, pe care o iubea, şi de a avea, pentru prima oară, dovada incontestabilă că era a lui. Isabelle zâmbi, apoi scutură din cap neîncrezătoare, cu ochii închişi. Când îi deschise din nou, avea în ei o expresie de resemnare.

- Ce-au să creadă ceilalţi? Ce le va spune lui Bérard şi prietenilor lui?

Vocea ei părea intrigată, dar nu neliniştită.

- Nu e prima oară când o nevastă îşi lasă soţul.

Stephen habar n-avea ce-ar fi putut să spună Azaire, dar nu se simţea tentat să-şi imagineze. I se părea important ca el şi Isabelle să se concentreze asupra lor înşişi.

Trenul era ultimul din seara aceea, aşa că n-avuseseră de ales între prea multe destinaţii. La gară, Isabelle îşi înfăşurase un şal peste faţă, temându-se să nu fie recunoscută când sui cu greu în vagon. În timp ce trenul înainta spre sud prin peisajul şes, ea se destinse; avea să trăiască poate ani de regrete, dar perspectiva tragediei iminente şi a întoarcerii dispăruse.

Trenul se opri într-o gară slab luminată, şi amândoi se uitară afară pe fereastră la un hamal care descărca mesageria din vagonul poştal şi împingea căruciorul plin de cutii către o clădire de lemn de pe o latură a oborului de vite. Faţa bărbatului se arătă palidă în întuneric. În spatele lui se întindea fâşia umflată şi neagră a unei străzi care ducea în pas aşezat în susul dealului, către un orăşel unde, din loc în loc, câte-o lumină galbenă se strecura timidă de după perdele şi obloane.

Trenul porni din gară, scuturându-se şi zdroncănind, şi-şi reluă calea spre sud, prin noaptea liniştită. Vara se apropia de sfârşit, şi aerul avea în el o undă de răcoare. Spre est erau pădurea Ardenilor, şi, dincolo de ea, Rinul. După o oprire la Reims, urmară valea Marnei prin Joinville. Pe alocuri, râul mohorât licărea o clipă în lumina lunii atunci când calea ferată urmărea linia albiei înainte să-şi reia cursul prin debleuri şi rambleuri ale căror margini înalte o înveleau în întuneric.

După o bucată de drum spre sud, Isabelle veni şi se aşeză lângă Stephen, sprijinindu-şi capul de trupul lui. Mişcarea sacadată a vagonului îi îngreuna pleoapele; adormi, în timp ce trenul îşi căuta traseul prin noapte, despicând întunericul către locul unde Marna se însoţea cu râul Meuse, a cărui vale uneşte Sedanul şi Verdunul. Era o albie plată, lipsită de accidente, prin câmpia regiunii ei natale.

Visă despre chipuri palide sub lumini rozalii; Lisette la cotitura scărilor, cu trăsăturile golite de sânge în strălucirea roşiatică - o fată pierdută -, şi altele ca ea, prizoniere într-o buclă repetată a timpului, al cărei model era scos în evidenţă de mişcarea ritmică a trenului; nenumărate chipuri cu pielea albă şi ochii întunecaţi, privind ţintă, fără să le vină să creadă.

Traseră la un hotel în mica staţiune Plombières. Era o clădire cenuşie cu balcoane din fier forjat, năpădită de iederă. Camera lor se afla la etajul întâi, deasupra unei grădini umede cu un foişor stricat şi câţiva cedri neobişnuit de mari. În spatele zidului celui mai îndepărtat erau băile însele, despre ale căror ape se credea că ar avea proprietăţi curative pentru bolnavii de reumatism, boli de piept şi anumite boli de sânge. În hotel erau cazaţi vreo duzină de oaspeţi, majoritatea cupluri în vârstă, care mâncau în sufrageria decorativă. În primele trei zile, Stephen şi Isabelle abia dacă ieşiră din cameră. Isabelle era obosită după călătorie şi după încordarea nervoasă a ceea ce făcuse. Dormea în patul lat de lemn cu capetele sale în formă de barcă, iar Stephen rămânea lângă ea ore în şir, citind, fumând sau stând pe balcon, cuprinzând cu privirea mica staţiune paşnică.

O cameristă timidă lăsa tava cu mâncare la uşa lor la vremea cinei şi se năpustea înapoi pe culoar. În a treia zi, Stephen coborî în sufragerie de unul singur şi se aşeză la fereastra care dădea spre piaţă. Proprietarul hotelului îi aduse un meniu.

- Madame soţia dumneavoastră se simte bine? întrebă el.

- Da, se simte bine, mulţumesc. E doar puţin obosită. Bănuiesc că va coborî mâine.

Mai mulţi locatari ai hotelului îl salutară din cap în timp ce-şi luau locurile la mese.

Stephen le zâmbi la rândul său şi bău din sticla de vin pe care o comandase. Un chelner aduse peşte într-un sos gros de smântână. El sorbi din nou şi se lăsă să alunece în

atmosfera tihnită a acestei lumi străine: nimic, îşi imagină el, nu se schimbase de ani de zile în programul rutinat al hotelului, în aerul rarefiat, în mâncărurile grele, urmând reţete din secolul al optsprezecelea, în calităţile probabil imaginare ale izvoarelor balneare sau în vieţile respectabile şi mărginite pe care presupusele lor proprietăţi le susţinuseră în oraş.

În a patra zi, Isabelle se aventură cu el la o plimbare. Îl luă de braţ, ca şi cum i-ar fi fost soţie de mulţi ani, şi explorară străzile, şezură o vreme într-un parc aproape complet lipsit de iarbă şi băură cafea într-o piaţetă vizavi de şcoala de băieţi.

Stephen avea o curiozitate insaţiabilă. O rugă pe Isabelle să-i descrie viaţa ei timpurie în cel mai mic detaliu; nu părea să se plictisească niciodată de povestirile despre perioada ei la Rouen.

- Mai spune-mi despre Jeanne.

- Ţi-am spus tot ce-mi amintesc. Acum spune-mi tu cum ai ajuns în locul acela, la casa de copii.

Stephen răsuflă încet.

- Nu e prea mult de spus. Tata era funcţionar la poştă într-o regiune de şes a Angliei numită Lincolnshire. Mama lucra într-o fabrică. Nu erau căsătoriţi, şi, când ea a rămas însărcinată, el a dispărut. Nu l-am cunoscut niciodată. Din câte am aflat despre el, părea un bărbat obişnuit, un individ care a luat ce a putut găsi şi a preferat să nu plătească.

- Asta consideri tu a fi un om obişnuit?

- Aşa trăiesc oamenii. Tata avea probabil farmecul lui, deşi nu era un bărbat prea arătos, nu aşa cum ţi-ai închipui că arată un seducător. Era doar un bărbat căruia-i plăceau femeile, şi sunt aproape sigur că am fraţi şi surori vitrege în Anglia, deşi nu i-am cunoscut niciodată. Mama a plecat din fabrică şi s-a întors să locuiască la părinţii ei, care locuiau într-un sat. Tatăl ei era lucrător la o fermă. Mama a primit până la urmă o slujbă într-o casă înstărită, un post de servitoare. Ca Marguerite.

Isabelle urmărea expresia lui Stephen în timp ce vorbea. Vocea lui părea lipsită de orice emoţie, deşi linia maxilarului i se încordase puţin.

- Dar mama nu era nici ea vreo fire puternică. Când eram copil voiam s-o văd că se arată independentă de tata, ca să-l putem alunga din gândurile noastre. De fapt, a mai rămas însărcinată o dată, din relaţia cu un bărbat care lucra tot în casa aceea. Ţinea la mine, dar nu s-a îngrijit niciodată prea mult de persoana mea. M-a crescut bunicul, care m-a învăţat să pescuiesc şi să prind iepuri. Am fost un autentic băiat de ţară. M-a învăţat, de asemenea, să fur şi să mă bat. Era încă tânăr, nu împlinise şaizeci de ani, şi foarte vânos. I se părea firesc ca un bărbat care munceşte să-şi mărească veniturile prin orice fel de mijloace. Se înscria la bătăi cu pumnii dacă i se ofereau suficienţi bani şi fura din casele înstărite din regiune - în general mâncare sau animale pe care le prindea în capcane.

Mama a fugit până la urmă cu bărbatul pe care îl cunoscuse în casa unde lucra. Am aflat că s-au dus amândoi în Scoţia. La puţin timp după aceea, bunicul a fost arestat pentru nişte fleacuri şi trimis la închisoare. În apărarea lui, a insistat asupra faptului că trebuia să stea acasă să aibă grijă de mine. Tribunalul a dispus să fiu dus într-o casă de copii din oraşul cel mai apropiat, pentru că el nu era potrivit de tutore. Locuind cu bunica, zburdasem fericit peste tot, dar acum m-am trezit îmbrăcat într-un soi de tunică şi pus să frec podele şi mese într-o clădire uriaşă de cărămidă roşie. Trebuia să ne scriem şi temele, lucru pe care nu-l mai făcusem până atunci.

Sunt anumite lucruri din casa de copii pe care n-am să le uit toată viaţa. Mirosul săpunului cu care spălam podelele şi senzaţia uniformei pe piele. Îmi amintesc refectoriul, cu un tavan atât de înalt încât aproape îl pierdeai din vedere, şi mesele lungi la care mâncam. Fusesem fericit cu bunica. Nu văzusem niciodată înainte atâţia oameni la un loc şi mi se părea că fiecare dintre noi e ciuntit din cauza asta. Mă

cuprindea un sentiment de panică atunci când şedeam toţi acolo, ca şi cum am fi fost reduşi la nişte numere, la rânduri de fiinţe fără nume şi fără nici o valoare în ochii altcuiva.

Acelora dintre noi care aveau familie sau persoane pe care puteau să le viziteze li se permitea să iasă din când în când. În cazurile astea, eu îmi petreceam ziua cu bunicii - bunicul se întorsese de-acum din închisoare. Într-o zi m-am bătut cu un băiat de-al locului, pe care l-am rănit mult mai rău decât avusesem de gând. Nu-mi amintesc cine a început cearta sau din ce cauză. Probabil a fost vina mea. Îmi amintesc că l-am văzut trântit la pământ şi că eu mă întrebam ce făcusem.

Părinţii lui au chemat poliţia şi au făcut scandal. Am fost trimis înapoi la casa de copii pentru că eram prea tânăr ca să pot fi deferit justiţiei. Incidentul a fost relatat în presa locală, şi un bărbat despre care nu auzisem niciodată, pe nume Vaughan, a citit probabil despre el. Bunica era emoţionată pentru că era un bărbat bogat şi spunea că vrea să mă ajute. A venit să mă vadă la casa de copii şi am stat îndelung de vorbă. Era convins că eram isteţ şi că trebuia să mi se dea o şansă să mă îndrept. M-a întrebat dacă eram dispus să-i dau voie să fie numit, de către tribunal, tutorele meu. Eu aş fi făcut orice ca să scap din casa de copii, iar bunicii au fost foarte mulţumiți văzând că altcineva îşi asuma răspunderea pentru mine.

A durat un an până când s-au lămurit toate încurcăturile judiciare. Omul era destul de bine cunoscut în regiune. Fusese magistrat, dar nu se căsătorise şi nici nu avusese copii. A insistat să merg la şcoală în timpul zilei, iar el să mă înveţe seara. Am locuit în casa lui şi până la urmă mi-a asigurat un loc la un liceu clasic [13] .

- Ce liceu?

---

13 În original, *grammar school*, tip de liceu teoretic în care, istoric vorbind, se punea accentul pe predarea limbilor clasice, dar care la vremea respectivă căpătase un caracter multidisciplinar. (n.tr.)

- Un liceu unde se predau latina, greaca şi istoria. Şi cum să foloseşti lingura şi furculiţa.

- Înainte nu ştiai?

- Ştiam doar la modul grosier. Dar mi-am învăţat lecţiile. Mi-a fost dificil la început pentru că eram atât de mult în urmă. Dar profesorul m-a încurajat.

- Deci el a fost marele tău binefăcător, precum zâna bună din poveste.

- Da. Cu o singură excepţie. Nu-mi plăcea de el. Crezusem că avea să mă trateze ca pe fiul lui. Dar nu, el m-a pus pur şi simplu la treabă. Era un soi de reformator social, bănuiesc, asemenea preoţilor care mergeau în mahalalele Londrei să-i înveţe pe băieţii de acolo. Cred că interesul lui faţă de dezvoltarea mea a fost un substitut pentru alte lucruri care lipseau din viaţa lui. Nu mi-a arătat niciodată nici un fel de afecţiune, voia doar să ştie cât de mult progresam la şcoală.

- Dar probabil că i-ai fost recunoscător.

- Da, i-am fost. Şi încă îi sunt. Îi scriu din când în când. Când am terminat liceul, mia aranjat un interviu la o firmă din Londra, care m-a plătit ca să merg în numele ei la Paris să învăţ franceza şi să aflu mai multe despre industria textilă de aici. Apoi am lucrat la Londra, unde am locuit cu chirie într-un cartier numit Holloway. Şi pe urmă am fost trimis la Amiens.

Stephen o privi pe Isabelle cu uşurare. Spovedania se încheiase.

- Asta-i tot.

Ea îi zâmbi.

- Asta-i tot? Asta-i toată viaţa ta? Îmi pari atât de bătrân, încât uneori mă gândesc la tine de parcă ai fi mai în vârstă ca mine. Cred că ochii tăi sunt de vină. Ochii aceştia mari şi trişti.

Îi atinse faţa cu vârfurile degetelor.

Când se întoarseră la hotel, Isabelle se duse în baie, unde observă cu disperare că, în ciuda neglijenţei ei intenţionate, sângele îi revenise la data programată.

După o săptămână în Plombières, porniră spre sud. Stephen scrise firmei sale la Londra, trimiţându-şi rapoartele şi explicând că nu avea să se mai întoarcă. La Grenoble sărbătoriră amândoi aniversarea lui de douăzeci şi unu de ani, şi el îi scrise lui Vaughan mulţumindu-i pentru tutela lui, care acum se încheiase. Rămaseră până când primiră nişte bani trimişi prin telegraf de la Rouen de către Jeanne, căreia Isabelle îi scrisese.

Stephen mai avea două bancnote englezeşti de valoare, care îi fuseseră date de tutorele său pentru situaţii de urgenţă.

În octombire sosiră la Saint-Rémy-de-Provence, unde Isabelle avea o verişoară din partea mamei. Închiriară o căsuţă, şi Isabelle îi scrise lui Marguerite, trimiţându-i nişte bani şi rugând-o să-i expedieze un cufăr cu haine. Înşiră exact de care anume avea nevoie; lucrurile cumpărate din când în când pe drum nu puteau înlocui ţinutele asamblate cu atâta grijă în magazinele din Amiens, Paris şi Rouen sau articolele pe care le adăugase ori le cususe cu mâna ei.

Strălucitoare din nou în fusta ei purpurie şi cu pieptarul de in, Isabelle îi citi lui Stephen scrisoarea lui Marguerite în timp ce stăteau la micul dejun în salonul dinspre stradă.

Dragă Madame,

Nu v-am recunoscut scrisul, *poate l-aţi rugat pe Monsieur să scrie pentru dumneavoastră*. *Am trimis obiectele pe care mi le-aţi cerut împreună cu această scrisoare*. *Lisette e foarte bine*, *mulţumesc*, *şi este foarte bună cu Monsieur şi îl îngrijeşte foarte bine*. *Pare fericită*. *Micul Grégoire e bine şi el*, *deşi nu a fost la şcoală în fiecare zi*.

Eu o duc bine, *deşi ne e tare dor de dumneavoastră*, *tuturor*, *şi nu mai e acelaşi lucru*.

Monsieur şi madame Bérard au venit în vizită la Monsieur aproape în fiecare seară, *şi uneori îi aud pe cei doi domni*

discutând îndelung. Am făcut ceea ce m-aţi rugat şi nu am arătat scrisoarea nimănui, ca să nu ştie că sunteţi în Saint-Rémy. Mă gândesc cum o fi acolo şi dacă dumneavoastră sunteţi bine. Totul merge bine în casă, dar noi sperăm să vă întoarceţi curând.

Cu cele mai calde urări, Marguerite Stephen se plimba pe străzile orăşelului aproape pustiu. Fântâna din piaţa centrală, în jurul căreia oamenii se strângeau pe timpul verii, împroşca acum rece bazinul de piatră. Obloanele deschise ale caselor erau izbite violent de ziduri de vântul autumnal, venit în vârtejuri dinspre sud. Pe Stephen nu-l deranjau sentimentul de singurătate şi nici plictiseala de la muncă. Îşi găsise o slujbă în atelierul unui fabricant de mobilă.

Executa operaţiile preliminare de tăiere şi de geluire a lemnului şi avea din când în când voie să participe şi la munca mai elaborată de proiectare şi de cioplire. La amiază, el şi alţi patru bărbaţi angajaţi în atelier se duceau la un bar, fumau şi beau pastis [14]. Deşi îşi dădea seama că îl considerau ciudat şi încerca să nu abuzeze de compania lor, le era recunoscător că îl acceptau drept tovarăş.

Serile, Isabelle pregătea cina din ceea ce găsea la piaţă. Era critică în privinţa mâncării.

- Iepure şi roşii, asta e tot ce par să mănânce pe aici, spuse ea, punând pe masă o oală largă. Acasă aveam cel puţin de unde alege din vreo zece feluri de carne.

- Deşi Picardia nu e nici ea centrul gastronomic al Franţei, spuse Stephen.

- Nu ţi-a plăcut mâncarea de la noi?

- Ba da. Mi-au plăcut mai ales prânzurile cu tine şi Lisette. Dar nu cred că un gurmand de la Paris ar fi fost prea încântat de restaurantele din Amiens.

- Foarte bine, atunci să nu vină la Amiens, spuse Isabelle, atinsă de ceea ce luă drept o critică la adresa meniurilor pregătite de ea însăşi.

---

14 Lichior franţuzesc de anason, băut de obicei ca aperitiv (n.tr.)

- Nu te supăra, spuse el, acoperindu-i obrazul cu palma.
- Nu mă supăr niciodată pe tine, dragule. Ce sunt tăieturile astea în palma ta?
- Dalta. E altfel decât cele pe care le-am folosit până acum.
- Ar trebui să fii mai atent. Acum stai jos şi încearcă puţin iepure!

După cină citeau, aşezaţi de o parte şi de alta a căminului. Se culcau devreme, în camera din spatele casei. Isabelle o văruise şi cususe perdele noi. Fotografiile ei stăteau pe comoda ieftină, iar şifonierul uriaş de lemn sculptat era burduşit cu rochiile ei. Nu erau prea multe flori de cumpărat la piaţă, deşi se găsea întotdeauna lavandă de pus în mulţimea de ghivece albastre din toată casa. În comparaţie cu opulenţa burgheză din Boulevard du Cange, camera aceasta arăta dezolant. Prezenţa lucrurilor lui Isabelle îi împrumuta însă, în ochii lui Stephen, ceva din atmosfera fostului ei dormitor. Ciorapii de mătase care atârnau uneori din câte un sertar şi mormanele de lenjerie catifelată, din cea mai fină care exista pe piaţă, atenuau în parte asprimea duşumelelor goale. În dormitorul lor comun, Stephen beneficia de o apropiere privilegiată de aceste mici însemne intime, care nu-i fusese niciodată permisă nici măcar lui Azaire. Dormeau de asemenea împreună, deşi Stephen descoperi că vecinătatea trupului cufundat în somn al lui Isabelle îl făcea să se simtă nelalocul lui, aşa încât de multe ori îşi lua o pătură şi mergea să doarmă pe canapeaua din salon.

Stătea acolo întins, singur, privind tavanul, căminul masiv de pe peretele din faţă şi plita din bucătărie, cu ustensilele ei negre atârnate. Gândurile şi visele lui nu se umpleau de cerul nesfârşit din Lincolnshire sau de amintirea meselor din refectoriu ori a capetelor inspectate de păduchi; nu se gândea nici în urmă, la slujba pe care o părăsise dintr-odată, cu permisele ei de import, taxele vamale şi

baloţii de bumbac descărcaţi în East India Docks [15]. Reflecta la clipa prezentă, la ziua următoare şi la capsula existenţială în care trăiau el şi Isabelle, cuprinsă într-un orăşel de provincie şi într-o lume, afară, plină de oameni de toate felurile. Era o existenţă pe care el simţea că o câştigase prin propriile eforturi, dar care, dintr-o perspectivă mai largă, nu i-ar fi fost îngăduită.

Se gândea la ceea ce avea să facă la muncă a doua zi. Uneori nu se gândea la nimic, ci urmărea doar cu ochii liniile din lemnul grinzilor de deasupra capului.

Trecură două luni, şi iarna potoli până şi cele mai vijelioase vânturi cu o nemişcare de gheaţă care făcu mersul pe trotuare primejdios şi opri apa din fântâna arteziană.

Isabelle stătea în casă aproape toată ziua când Stephen era la muncă. Îşi petrecea timpul schimbând decoraţiunile după dorinţă şi pregătind supă sau mâncare pentru momentul când el venea acasă. Nu-i lipsea viaţa confortabilă pe care o dusese în Amiens, cu băieţii grijulii trimişi de modistă sau de băcan. Nu conta că-şi petrecea cea mai mare parte a zilei cu treburi pe care până şi Marguerite ar fi preferat să i le lase doamnei Bonnet. Verişoara ei, al cărei soţ ținea farmacia din oraş, venea deseori în vizită, aşa că nu se simţea singură.

La sfârşitul lui decembrie nu-i mai veni sângerarea. Se uită la mica agendă cu copertă neagră în care îşi însemna zilele şi văzu că ar fi trebuit să-i vină. Nu se întâmplă nimic nici până la sfârşitul lui ianuarie. Isabelle avea sentimentul că aşa şi trebuia să fie.

Îi fusese greu să conceapă sângele ca pe semnul unei noi vieţi, al speranţei, aşa cum îi spusese Jeanne în ziua când alergase pentru prima oară la ea, suspinând îngrozită; acum, dispariţia lui îi dădea sentimentul că fusese vindecată. Încetase să-şi mai lase sângele să i se scurgă din

15 Docuri londoneze pentru descărcarea vapoarelor cu mărfuri exotice. Au decăzut spre mijlocul secolului al XX-lea. (n.tr.)

trup; puterea ei se întorsese înlăuntru, unde avea să creeze în tăcere. Nu-i spuse nimic lui Stephen.

Într-o sâmbătă, la amiază se duse să-l întâlnească la sfârşitul zilei de lucru şi făcură o plimbare în oraş. Se opriră scurt timp la o cafenea, pentru ca el să poată mânca după munca de dimineaţă, apoi continuară pe lângă primărie şi mai departe, pe o stradă îngustă cu prăvălii, către marginea oraşelului. Aburul răsuflării li se risipea treptat în urmă în timp ce urcau o pantă uşoară la ieşirea din oraş. Ajunseră într-o piaţă, ultima dinainte ca strada să se transforme într-un drum şi să dispară în peisajul de ţară, amestecând cenuşiul cu purpura.

Isabelle se simţi puţin ameţită şi merse să se aşeze pe o bancă. Pe frunte îi apăruse o peliculă de sudoare, care i se răcea acum pe piele în vântul iernii.

- Îţi aduc nişte săruri, îi spuse Stephen şi porni să caute o farmacie.

Isabelle rămase în tăcere, neştiind dacă să-şi desfacă haina şi să se lase străbătută de aerul rece sau să şi-o strângă mai bine pe corp ca să nu i se facă frig.

Avea de gând să-i spună lui Stephen despre copilul pe care credea că îl aşteaptă, dar ceva o făcea să amâne. Ar fi vrut să i-l poată înfăţişa întreg, fără să treacă prin îndelungata trudă a sarcinii. Nu-şi dorea să fie îngrijită sau tratată cu vreo consideraţie specială. Simţea că schimbările organice minuţioase care se petreceau înăuntrul ei nu erau grija nimănui altcuiva, nici măcar a bărbatului care le provocase.

Dar pe copil îl iubea deja. Îşi imagina că are să fie băiat şi îşi închipuia chipul lui deschis, surâzător. Nu vedea în mintea ei un nou-născut înfăşat, ci un tânăr nevinovat, ceva mai înalt decât ea însăşi, care ar fi cuprins-o protector cu braţul înainte să se întoarcă la vreo muncă uşoară a câmpului. Nu era niciodată un copil mic în imaginaţia ei, nici un bărbat cu stare şi succes, pentru care să se fi simţit

ambiţioasă, ci întotdeauna băieţandrul acesta fericit, fără vârstă.

Se gândi la toate mamele care locuiau în satele de pe drumul îngust ce pornea din oraş. Erau în ele milioane de bărbaţi tineri, puternici, zâmbitori, aşa cum avea să fie băiatul ei, care munceau pământul. Nu se cunoşteau unul pe altul, nu se întâlniseră, nu se gândiseră niciodată la vreun fel de legătură de rudenie sau de devotament posibilă între ei sau cu ţara în care trăiau, pentru că asemenea lucuri existau numai în vremuri de război.

Isabelle începu să se gândească plină de remuşcări la părinţii ei şi la viaţa pe care ei continuau s-o ducă. Copilul încă nenăscut începuse deja să-i domolească până şi cele mai înflăcărate aşteptări. Nevoia satisfăcută în ea era atât de profundă încât n-o conştientizase niciodată până atunci; era ca şi cum şi-ar fi dat seama cât fusese de înfometată abia după ce mâncase. Şi asta părea să transforme amploarea şi echilibrul nevoilor ei. Se simţea mai aproape de fata care fusese acasă; cercul spart fusese reîntregit. Deşi era un gând liniştitor, el îi stârni deopotrivă îndoieli în legătură cu ceea ce făcuse; o făcu să îşi dorească să se întoarcă la familia ei sau cel puţin la sora ei Jeanne. Cu ea voia să vorbească mai mult decât cu oricine altcineva. Ea, se gândi Isabelle, trebuia să fie prima care să afle despre copil.

Începuse să se simtă stânjenită la gândul a ceea ce ea şi Stephen făcuseră în casa lui Azaire. Stephen păruse atât de sigur de sine, şi ea fusese atât de copleşită de dorinţă, încât se încrezuse cu totul în el. Îşi urmase instinctul şi, atunci când avusese îndoieli, ele îi fuseseră potolite de siguranţa lui şi de tandreţea pe care o simţise faţă de el. Fără stimulul fricii şi al interdicţiei, dorinţa ei începea să slăbească.

În iarna din sud, excesele neruşinatei lor aventuri amoroase păreau să ţină de un alt anotimp. Isabelle se dusese într-o biserică din Saint-Rémy să se spovedească preotului local, dar se descoperise incapabilă să-i descrie în

detaliu dimensiunile a ceea ce se petrecuse între ei. Preotul o întrerupsese la scurt timp după ce ea îi mărturisise adulterul. Pedeapsa păruse să nu aibă nici o legătură cu păcatul; era o formalitate, culeasă din registrul în care asemenea obişnuite transgresiuni erau înscrise în ordinea gravităţii. Isabelle fusese nemulţumită şi, deşi nu regreta ce se întâmplase, începuse să se simtă vinovată.

Stephen se întoarse cu o sticluţă cu săruri şi se aşeză pe bancă lângă ea.

- Nu-mi dau seama ce ai, spuse el. Poate nu ai mâncat suficient de bine acasă.

Uneori te poate lua cu leşin din cauza asta. Ţi-am adus şi o prăjitură.

- Nu, nu cred că ăsta e motivul. Nu e nimic serios. Îşi puse mâna pe braţul lui. Nu-ţi face griji pentru mine.

Îi zâmbi cu un zâmbet dulce, indulgent, care părea să spună că el era cel care avea nevoie să fie îngrijit sau protejat. Rupse prăjitura în două şi îi dădu şi lui. O ploaie de firimituri galbene căzu pe banca de lemn între ei.

Deasupra lor se auziră un foşnet şi un fâlfâit de aripi, şi un porumbel gras, atras de vederea prăjiturii mărunţite, coborî de pe jgheabul clădirii din spatele lor şi ateriză fără ruşine pe bancă, între ei.

- Dumnezeule mare!

Stephen sări de pe bancă, oripilat.

Isabelle, amuzată de temeritatea păsării, îl privi alarmată.

- Ce este?

- Pasărea aia! Pentru numele Domnului, dă-o de-acolo!

- E un porumbel, e numai..

- Alung-o, te rog!

Isabelle bătu din palme, şi pasărea trupeşă se înălţă greoaie din nou în aer, traversând piaţa şi poposind pe ramurile unui copac, unde rămase în aşteptare, cu ochii la firimiturile de prăjitură.

- Ce se întâmplă, iubitule? Văd că tremuri.

- Ştiu, ştiu. Îmi pare rău. O să-mi revin.

- E doar un porumbel bătrân şi gras, nu-ţi făcea nici un rău.
- Ştiu că nu-mi făcea. N-am crezut că o să mă atace, e doar o spaimă ciudată.
- Vino şi stai lângă mine! Haide, vino! Aşază-te aici şi lasă-mă să te iau în braţe!

Aşa. Bietul meu băiat! Te simţi mai bine? Dă-mi voie să-ţi mângâi părul.

- Nu, sunt bine. Îmi pare rău că am făcut atâta caz.
- Dar ştiu că ai ţipat!
- Da.

Stephen încetă treptat să tremure.

- Dintotdeauna am urât păsările. Ţii minte când ţi-am povestit că l-am lovit pe un băiat şi am fost silit din cauza asta să mă întorc la casa de copii. Mă tachinase cu nişte ciori pe care paznicul de vânătoare le bătuse în cuie pe un gard. M-am dus şi am atins una ca să-i arăt că nu mi-era frică. Avea viermi pe sub aripi şi ochi lăptoşi care curgeau.

Stephen se scutură, înfiorat.

- Deci păsările te fac să te gândeşti că trebuie să te întorci acolo? spuse Isabelle.
- În parte, da. Dar le-am urât dintotdeauna, cu mult timp înainte de asta. Au în ele ceva crud, preistoric.

Ea se ridică şi-i luă braţul. Privi o clipă în ochii lui căprui întunecaţi, în frumuseţea simetrică a feţei lui palide. Dădu uşor din cap şi zâmbi.

- Deci există ceva de care ţi-e frică, spuse.

O săptămână mai târziu, Isabelle toca legume pe masă, când simţi o durere puţin mai jos de betelia fustei. Era ca şi cum ar fi fost străpunsă cu o andrea lungă pe care erau înfipte nişte cocoloaşe dure. Îşi apăsă cu mâinile durerea şi se aşeză greoaie la masă. Dacă rămânea liniştită şi concentrată, îşi spuse, putea păstra copilul; n-avea să-l lase să-i scape. Degetele ei îngrijite se aliniară cu blândeţe peste zona în care îşi imagina că trebuia să se afle fiinţa aceea încă abia vizibilă. Pulsul i se transmise prin materialul

rochiei şi prin pielea moale de dedesubt către încăperea unde viaţa se clătina ca pe o sârmă subţire. O sili cu propria ei voinţă să rămână acolo, încercând s-o domolească cu moliciunea palmelor, dar simţi alte înţepături ascuţite urcându-i în măruntaie. Se duse în dormitor şi se întinse pe pat, numai ca să descopere că sângera fără putinţă de oprire.

După-amiază, îşi luă haina şi găsi un medic pe care i-l recomandase verişoara ei. Era un bărbat chel cu o voce profundă şi un colac de grăsime care aproape îi acoperea gulerul alb ţeapăn. Păru prea puţin mişcat de nelinişstea ei şi îi vorbi în propoziţii scurte şi vioaie în timp ce o examina şi îi arăta către o cămăruţă de lângă cabinet unde avea să găsească un recipient de sticlă. Îi spuse că rezultatele testului erau gata într-o săptămână şi că ea trebuia să revină atunci. Între timp, spuse, trebuia să stea liniştită şi să nu facă efort. La ieşire, îi vârî o bucată mare de hârtie împăturită în mână şi îi spuse să plătească la recepţie când pleca.

Pe drumul înapoi spre casă, Isabelle se opri la biserică şi se aşeză pe o bancă aproape de uşă. Nu mai voia să se spovedească, dar voia să-şi mărturisească, măcar sieşi, sentimentul de vinovăţie pentru felul în care se abandonase plăcerii fizice. Se uită la altar, unde, lângă un crucifix de lemn, erau aprinse lumânări. Carnea de sub coaste, albă ca ceara, era străpunsă şi sângera de sabia soldatului roman. Se gândi cât de prozaic de fizică fusese această suferinţă; pielea găurită de pe frunte, de pe laba piciorului, din palme, trupul despicat cu cuie şi fier. Dacă însuşi sacrificiul divin se exprimase astfel, era uneori greu de imaginat în ce fel anume viaţa omenească ar fi putut să triumfe asupra sângelui, pielii şi descompunerii.

Isabelle scrise deci:

Iubita şi scumpa mea Jeanne,

Mi-a fost atât de dor de tine, nu numai în ultimele câteva săptămâni, ci şi în anii dinainte, când părea că nu ne

întâlnim mai niciodată. Cât de mult regret acum că a fost aşa! Mă simt ca un copil care s-a lăsat prins de jocurile lui toată ziua şi care se opreşte deodată şi descoperă că s-a făcut târziu şi că e departe de casă, fără să aibă habar cum se poate întoarce.

Îmi doresc nespus să te văd şi să vorbim despre ce mi s-a întâmplat. Sunt însărcinată, deşi săptămâna trecută am crezut că voi pierde copilul. Am dureri ciudate şi sângerez, deşi medicul spune că sunt lucruri obişnuite. Spune că s-ar putea să fie vreo zgârietură interioară, care sângerează şi ar putea să disloce copilul. Trebuie să mă odihnesc şi să nu fac efort.

Încă nu i-am spus lui Stephen. Nu ştiu de ce nu pot. Îl iubesc sincer, dar mă înspăimântă un pic. Nu sunt sigură că ar înţelege bucuria mea de a fi rămas însărcinată sau cât de tare mă neliniştește gândul că aş putea pierde copilul. Nu vorbeşte aproape niciodată despre aşa ceva. Chiar şi atunci când mi-a povestit despre copilăria lui e ca şi cum ar vorbi despre ceva care i s-a întâmplat altuia. Cum s-ar putea simţi legat de ceva care încă nici nu există?

Şi mai e ceva, Jeanne, încă mai rău. Acum mulţi ani, când eu eram doar o copilă, nimeni nu mi-a dat prea multă atenţie (cu excepţia ta, desigur), şi aveam voie să fac ce vreau cu condiţia să-mi păstrez rochia curată şi să mă port politicos la vremea mesei.

Voiam să explorez. Îţi aminteşti cum spuneam că voi merge în Africa? Acum simt că am explorat într-un alt fel. I-am făcut rău lui Réne, deşi simt că îi sunt prea puţin datoare după felul în care s-a purtat cu mine. Le-am făcut rău lui Lisette şi lui Grégoire, şi desigur ţie, şi lui maman şi papa, deşi nu ştiu dacă papa *mai observă multe în ultima vreme. Deşi îmi voi iubi copilul şi îl voi apăra din toate puterile, n-am să fiu o mamă ideală, aşa compromisă cum sunt.*

În momentele mele cele mai rele, simt că am mers prea departe. Eu şi Stephen n-am avut nici o frică - sau nici un

scrupul, ai spune tu - şi nici o îndoială că ceea ce făceam era bine: era un gest care se justifica prin simpla sa existenţă, aşa spunea Stephen. Simt că ne-am rătăcit. Sunt singură, aidoma copilului, în faţa nopţii. Deşi mă simt pierdută, cred că aş putea încă să-mi găsesc drumul spre casă dacă plec acum.

Toate astea trebuie să sune neconvingător, ştiu. A făcut o alegere, îţi spui, probabil, nu se poate aştepta să se răzgândească acum. Dar îmi doresc cu disperare să te văd, aş vrea atât de mult să ţii copilul când va veni pe lume, să-l iei în braţe! Aş vrea să stau pe pat în camera ta şi să-ţi simt mâna pe capul meu în timp ce îmi piepteni părul încurcat.

Ce gânduri şi impulsuri nebuneşti m-au împins atât de departe de tine?

Isabelle plângea prea tare ca să poată continua să scrie. Jeanne avusese încredere în ea atunci când primise prima misivă, în care i se cereau bani. Nu-l cunoscuse pe Stephen, dar, din dragoste pentru sora ei, le trimisese din economiile proprii. Nu era drept, se gândi Isabelle, să-i ceară mai mult.

Aşezată la masa de bucătărie, îşi puse capul pe braţe. Se simţea parcă înşelată.

Crezuse despre sine însăşi că era într-un fel, dar se dovedise a fi într-altul. Cum ar mai fi putut să ştie dacă trebuia să aibă încredere în ultimele ei dorinţe sau dacă nu cumva era cazul să le suspecteze că şi ele, la rândul lor, puteau fi copleşite de altele şi mai stringente? În starea aceasta de confuzie, singura ei emoţie constantă fu devotamentul faţă de copilul dinăuntrul ei. Din motive pe care nu era în stare să le desluşească, buna lui stare nu putea fi garantată în viaţa pe care Isabelle o ducea, departe de casă, împreună cu Stephen, în acest oraş îngheţat.

Stephen se gândea şi el la casă. Cocioaba bunicului său se aflase în capătul satului, de unde se vedea biserica, dincolo de ea câteva case noi şi urâte şi drumul mare îndreptându-se spre nord. În direcţia cealaltă erau câmpuri netede, de un verde foarte deschis, întinzându-se până la

pădurea de foioase în care vânau fermierii din partea locului.

Se gândi cum avea s-o ducă într-o zi pe Isabelle acolo. Nu era legat sentimental de ideea de casă, nu plângea de dorul bunicului hoţ sau al mamei fugite, dar voia să o vadă pe Isabelle pe fundalul acesta diferit, ca să-şi poată lega între ele vârstele vieţii.

Fusese surprins el însuşi de gentileţea pe care şi-o descoperise şi care era îndreptată acum în întregime spre Isabelle. Când lucra cu lemnul dimineaţa, îşi imagina cât de neted ar fi trebuit să fie pentru ca ea să poată umbla desculţă pe el. Când monotonia muncii îl descuraja, se gândea la cum se lumina chipul ei seara, la întoarcerea lui acasă.

În sufletul lui, ea se preschimbase din obiectul unei pasiuni nestăpânite într-o fiinţă a cărei bunăstare devenise preocuparea lui de căpătâi, deşi în cursul acestei transformări el nu pierduse sentimentul demnităţii ei, al vârstei şi al poziţiei ei sociale superioare.

În timpul acesta, Isabelle îşi făcea planuri secrete de a o vizita pe Jeanne la Rouen.

Avea să-i spună lui Stephen că pleca pentru numai câteva zile, apoi, când ar fi ajuns acolo, urma să se hotărască dacă să se mai întoarcă sau nu. Avea să vină şi momentul, îşi spunea ea, când îi va dezvălui lui Stephen vestea copilului.

Mai trecu o săptămână, şi sarcina ei deveni vizibilă. Stephen observă că era mai grea, dar o modestie nouă din partea ei nu-i mai dădu ocazia s-o examineze pe îndelete dezgolită. Observă că îi vorbea mai rar şi se întrebă de ce. Părea tulburată şi retrasă în sine. Isabelle mai avusese un episod de dureri şi sângerări.

Într-o zi, în timp ce el era la lucru, ea îşi împachetă o mică valiză şi se aşeză la masă să-i scrie un bilet.

“Simt că noi doi am mers prea departe şi că trebuie să mă întorc”, începu, apoi rupse foaia de hârtie şi puse bucăţile în buzunar. N-ar fi putut să spună nimic în apărarea ei. Îşi

roti ochii prin salonul unit cu bucătăria şi la poliţa grea de lemn de deasupra căminului, care o încântase atât la început. Urcă la etaj să arunce o ultimă privire la duşumeaua grosolană a dormitorului şi la perdelele cusute de ea însăşi. Apoi părăsi casa şi porni pe jos spre gară.

Seara, când se întoarse, Stephen văzu îndată că o parte din haine şi din lucrurile ei personale, fotografiile şi bijuteriile ei dispăruseră. Deschise şifonierul. Majoritatea rochiilor erau încă acolo. Scoase una pe care ea o purtase la scurt timp după sosirea lui în casa de pe Boulevard du Cange. Era de culoare crem şi avea o fustă foşnitoare, nasturi ivorii şi un pieptar în dungi. Şi-o lipi de faţă, apoi o crâmpoţi în mâini.

Se simţi asemenea unuia dintre buştenii pe care îi despicau uneori în curtea din spate la slujbă, când toporul era mai întâi înfipt în butuc, apoi ridicat şi trântit la pământ, încât bucata de lemn se spărgea în două, de la un capăt la altul. Nici măcar o fibră sau o şuviţă nu scăpa neretezată.

În zilele care urmară, se întoarse la lucru. Ajungea la timp dimineaţa şi schimba câteva vorbe amabile cu ceilalţi lucrători. Înjura şi scuipa pe lângă dinţii ferăstrăului când se agăţau în cheresteaua zgrunţuroasă. Îndepărta talaşul lung şi răsucit de sub rindea. La amiază, simţea pe limbă gustul dulce al anasonului şi privea cum lichidul vâscos se tulbură în pahar atunci când toarnă apă. Vorbea şi spunea glume cu ceilalţi şi nu dădea nici un semn că s-ar fi schimbat ceva în viaţa lui.

Seara, se căznea la plită, născocind ce putea din ingredientele pe care le avea la dispoziţie, din variaţiile de iepure şi roşii. Apoi se aşeza în faţa focului şi bea sticle de vin, privind tăciunii.

Isabelle se întorsese pentru că simţise că poate să-şi salveze sufletul. Plecase acasă pentru că se speriase de viitor şi fusese convinsă că ordinea naturală putea fi restatornicită. Iar el nu avea de ales decât să continue ceea ce începuse.

După ce bea vinul, urca la etaj şi se întindea pe patul lor, cu ghetele peste cuvertura albă. Nu se putea gîndi la nimic.

Zăcea şi se uita la noaptea de dincolo de geam.

Simţea cum se răceşte pe dinăuntru.

PARTEA A DOUA
Franţa, 1916

Jack Firebrace zăcea la cincisprezece metri sub pământ, cu câteva sute de mii de tone de sol francez la doi centimetri de faţă. Auzea şuierul surd al mecanismului care pompa aer în tunel, din care cea mai mare parte era deja consumat până să ajungă la el.

Spatele îi era susţinut de o cruce de lemn, picioarele i se sprijineau în lut. Stătea cu faţa spre inamic. Cu un hârleţ special, desprindea bucăţi de sol, adunându-le într-un sac şi pasându-i-l apoi lui Evans, tovarăşul său, care se târa cu povara îndărăt în întuneric.

Jack auzea izbiturile ciocanelor în scândurile cu care era căptuşit tunelul undeva mai departe în spate, dar acolo unde lucra el, în abataj, nu exista nici o garanţie că pământul lutos avea să ţină.

Sudoarea îi curgea în ochi şi-l înţepa, făcându-l să clatine din cap dintr-o parte întralta. În locul acesta, tunelul era de aproximativ un metru treizeci lăţime şi de un metru jumătate înălţime. Jack înfigea întruna hârleţul în pământul din faţa lui, sfârtecându-l de parcă l-ar fi urât din tot sufletul. Nu mai ştia de când se afla în subteran. Găsea mai uşor să nu se gândească la momentul când avea să fie înlocuit, ci să sape fără oprire. Cu cât muncea mai din greu, cu atât i se părea mai uşor. Trecuseră probabil cel puţin şase ore de când văzuse ultima oară lumina soarelui, şi chiar şi atunci nu prea multă, ci doar o ceaţă subţire verzuie peste câmpia de la graniţa franco-belgiană, luminată de exploziile spasmodice ale obuzelor.

Unitatea lui nu se putuse întoarce la locul unde era încartiruită în satul din apropiere. Această parte a liniei frontului era atât de intens bombardată, încât trupele de suprafaţă nu voiau să rămână în tranşee fără protecţia oamenilor din subteran.

Tuneliştii trebuiau să doarmă, deocamdată, în cămăruţe înjghebate la capetele de sus ale puţurilor sau în tranşee, cu infanteriştii.

Jack simţi o mână strângându-i cotul.

- Jack! Avem nevoie de tine. Turner a auzit ceva la vreo douăzeci de metri înapoi.

Vino-ncoace!

Evans îl trase de pe cruce, şi Jack se răsuci, rigid, scoţându-şi vesta îmbibată de sudoare de pe umeri şi luând-o, târâş, după trupul lui Evans până când putu să se ridice în picioare. Până şi obscuritatea din tunelul căptuşit cu lemn i se păru luminoasă după frontul de lucru în lut. Clipi în întuneric.

- Aici, Firebrace. Turner zicea că se aude ca un săpat.

Căpitanul Weir, o siluetă ciudată cu părul răvăşit, în bascheţi şi pulover de civil, îl împinse către locul unde Turner, un bărbat obosit şi înfricoşat, tremurând de epuizare în tunelul fierbinte, se sprijinea de târnăcopul său.

- A fost exact aici, spuse Turner. Am venit cu capul aproape de scândura asta şi am auzit vibraţii. Nu erau ai noştri, vă spun sigur.

Jack îşi lipi capul de peretele tunelului. Auzea gâfâitul ritmic al foalelor din furtunul care făcea burtă pe tavanul tunelului, deasupra capului său.

- Va trebui să opriţi pompa de aer, domnule, i se adresă el lui Weir.

- La naiba! făcu Turner. Nu pot să respir.

Weir trimise un mesaj la suprafaţă. Două minute mai târziu, zgomotul încetă, şi Jack îngenunche din nou. Auzul său excepţional era la mare preţ. În iarna anterioară, la trei kilometri sud de Ypres, în tranşee, se aplecase până

aproape de podea, îşi vârâse urechea într-o canistră de benzină plină cu apă şi stătuse aşa până când capul i se anesteziase complet. Amorţelii aceleia îi prefera tăcerea lipsită de aer a tunelului.

Weir îşi duse un deget la buze şi soldaţii rămaseră nemişcaţi. Jack trase adânc aer în piept şi ascultă, cu corpul ţeapăn de efort. Auzi sunete, depărtate şi neregulate. Nu-şi dădea seama ce puteau fi. Dacă evacuau preventiv tunelul şi sunetele se dovedeau a fi fost numai explozii de obuz sau mişcări de suprafaţă, pierdeau timp preţios pentru propria galerie. Pe de altă parte, dacă nu reuşea să-i identifice pe tuneliştii nemţi care veneau din direcţie opusă, pierderea de vieţi omeneşti ar fi fost probabil mai mare.

Trebuia să fie sigur.

- Pentru numele lui Dumnezeu, Firebrace! auzi el vocea lui Weir şuierându-i în ureche. Oamenii abia mai pot să respire.

Jack ridică mâna. Asculta să audă sunetul distinctiv al lemnului bătut cu ciocanul pe peretele unei galerii. Dacă tunelul era foarte aproape, se putea distinge uneori zvâcnetul hârleţului sau târşâitul sacului cu pământ.

Auzi din nou un bufnet, dar nu suficient de sec ca al lemnului; semăna mai degrabă cu zguduiturile pământului sub ploaia de obuze. Jack îşi mai încordă o dată nervii.

Concentrarea îi fu întreruptă de un sunet ca şi cum cineva ar fi trântit un sac de cartofi.

Turner se prăbuşise pe podeaua tunelului. Jack se hotărî.

- Obuze, spuse.

- Eşti sigur? întrebă Weir.

- Da, domnule. Mai sigur nu se poate.

- În regulă. Spune-le să pornească din nou pompa de aer. Firebrace, întoarce-te la cruce! Voi doi puneţi-l pe Turner pe picioare.

Jack se târî din nou în beznă, cu picioarele înainte. Evans îl ajută să-şi reia poziţia şi îi dădu hârleţul în mână. El îl afundă în pământul din faţa lui, bucuros să reia truda

aceasta mecanică. Mâinile scormonitoare ale lui Evans lucrau invizibile pe lângă el.

Aproape de sfârşitul schimbului începu să aibă vedenii. Preţ de o secundă i se păru că stătea la barul luminat al unui pub londonez, ridicând paharul cu bere în lumina lămpii şi uitându-se la oglinda masivă argintată din spatele tejghelei. Intensitatea reflexiei îl făcu să clipească, şi zvâcnetul pleoapelor îl readuse la realitatea peretelui de lut dinaintea lui. Auzi mâna lui Evans râcâind. Lovi din nou pământul din faţă, şi braţele îi scrâşniră în încheieturi.

Evans înjură cu voce înceată, şi Jack întinse mâna şi-l apucă strâns, drept dojană.

Evans încercase să aprindă o lumânare, dar oxigenul era insuficient. Chibritul ardea roşu, dar nu se aprindea. Cei doi bărbaţi se opriră şi ascultară. Îşi auzeau suflarea hârâită intensificată de tăcere. Îşi ţinură respiraţia, dar nu desluşiră nimic. Săpaseră până la capătul lumii. Jack simţea mirosul pământului umed şi al sudorii de pe trupul lui Evans. În mod normal auzea în spate scândurile aşezate pe pereţii tunelului cu mâna, împinse în tăcere în lutul moale. Acum nu se mai distingea nici măcar sunetul acesta precaut. Tunelul îngust îi împresura. Jack simţi mâna lui Evans înşfăcându-l.

Respiră, horcăind din nou. Ceva se întâmpla în spatele lor.

- Bun, zise Jack. Dă-mă jos de pe chestia asta!

Evans trase suportul de lemn şi-l ajută pe Jack să se întoarcă pe burtă. Se târâră înapoi până când văzură lumina lămpii. Weir stătea aplecat de mijloc în galeria scundă.

Se apucă de ureche, apoi le făcu semn să se rezeme de pereţii laterali. Începu să le şușotească o explicaţie, dar, înainte să apuce să termine, în tunel se auzi un vuiet, şi o minge uriaşă de pământ şi rocă zbură pe lângă ei. Luă cu sine patru oameni, ale căror capete şi membre fură smulse de pe trupuri şi amestecate cu pământul rostogolit. Pe Jack,

Weir şi Evans explozia îi turti de perete, dându-i astfel din calea sfărâmăturilor.

Jack văzu o parte din faţa şi părul lui Turner, lipite încă de o bucată de craniu care încetă să se rostogolească acolo unde tunelul se îngusta spre secţiunea unde săpase el.

Descoperi la picioare un braţ cu galon de caporal, dar cea mai mare parte a trupurilor fuseseră stâlcite în pământul reavăn.

- Ieşirea, până nu vine încă una! spuse Weir.

Înapoi, spre tranşee, cineva adusese deja o lampă nouă, să lumineze întunericul.

Jack îl apucă pe Evans de umăr.

- Haide, băiete! Haide!

La suprafaţă se însera şi ploua. Câţiva soldaţi cu o targă îşi făcură loc pe lângă Jack în timp ce el rămase un moment la ieşirea din tunel, clipind din ochi şi respirând aerul umed. Weir îşi demobiliză oamenii şi se duse să găsească un telefon. Jack porni de la gura tunelului către locul său în tranşee.

- Ai o scrisoare, Jack, spuse Bill Tyson. A venit poşta azi-dimineaţă.

Se aşezaseră ghemuiţi unul într-altul sub un cadru de lemn cu o pânză de cort întinsă deasupra. Arthur Shaw, al treilea care împărţea cu ei adăpostul, încerca să facă ceai pe un primus.

Scrisoarea era de la soţia lui din Edmonton.

“Scumpul şi dragul meu Jack”, începea. “Cum o mai duci?”

El o împături şi o băgă în buzunar. Nu-şi putea întoarce acum gândurile spre lumea îndepărtată pe care i-o sugera scrisul ei de mână. Se temea că n-avea să-i înţeleagă scrisoarea, că ea voia să-i spună ceva important pe care mintea lui avea să fie prea obosită ca să-l înregistreze. Bău ceaiul pe care Shaw reuşise să-l încropească din întuneric.

- Turner a murit, spuse. Şi cel puţin încă doi.

- Tu n-ai auzit nimic? întrebă Tyson.

- Ba da, dar am crezut că erau explozii de artilerie. Trebuie să fi fost un tunel.

- Nu-ţi face griji! zise Tyson. Oricine mai greşeşte.

Aerul fu străbătut de şuieratul subţire al unui alt obuz, care trecu cam la o sută de metri în dreapta lor.

- Ceva veşti despre când plecăm de aici? întrebă Jack.

- Ar trebui să fie mâine, spuse Shaw, dar nu văd cum am putea să ne mutăm de aici cât timp ţine focul ăsta de artilerie. Weir a zis ceva?

- Nu, nu cred că ştie.

Cei trei oameni se uitară unii la alţii cu ochi goi, istoviţi. Tyson şi Shaw erau împreună de un an, de când îi convinseseră să se înroleze cei şase şilingi oferiţi bărbaţilor cu experienţă de lucru sub pământ. Amândoi fuseseră mineri la Nottingham, deşi Tyson muncise prea puţin în abataj, pentru că se ocupase în primul rând de întreţinerea maşinilor. Shaw pretindea că are treizeci şi unu de ani, însă putea foarte bine să mai fi avut zece. Lucra ca un cal de povară în tunel, dar nu era deloc încântat de disciplina militară care le era impusă de infanterişti.

În viaţa lui Jack, ei înlocuiseră doi londonezi ca el, cu care lucrase la construirea magistralei de metrou Central Line. Amândoi aceşti bărbaţi, Allen şi Mortimer, muriseră într-o explozie de pe culmea Messines, de lângă Ypres, cu un an înainte. Jack, deja imun la priveliştea morţii, lăsase chipurile lor albe să i se estompeze din amintire.

Cedase numai după multe şovăieli prieteniei lui Shaw şi Tyson, dar descoperise, spre disperarea sa, că începuse să le preţuiască tovărăşia. Când se întindeau să se culce, îl lăsa pe Shaw să-şi pună capul pe genunchii lui, îndoiţi înăuntru, cât mai departe de linia tranşeei. Uneori se trezea şi-şi dădea seama că un şobolan i se târâse pe faţă. Alteori zăcea întins, cutremurat între spaima de a fi îngropat de vreun obuz, mistuit în pământul pe sub care umbla în fiecare zi, şi nevoia copleşitoare de a deveni insensibil la zgomotul care îi asalta. Sub ei erau scânduri de lemn care

păreau să li se lipească de oase. Nici măcar spatele şi umerii largi ai lui Shaw nu reuşeau să se constituie într-un strat amortizor, încât se răsucea şi se învârtea în somn iepuresc.

Faţa căpitanului Weir apăru de după colţul pânzei de cort. Purta o pelerină impermeabilă peste puloverul alb şi se schimbase în cizme de cauciuc până la genunchi.

- Shaw, e nevoie de tine în tunel, spuse el. Ştiu că ai fost dimineaţă, dar au nevoie să cureţe dărâmăturile. Ar fi bine să te prezinţi şi tu, Tyson.

- Sunt de santinelă la zece, domnule.

- Va trebui să stea Firebrace în locul tău. Haideţi, în picioare! Responsabil de echipa de lucru e sergentul Adams. Mergeţi şi prezentaţi-vă!

După ce colegii lui plecară, Jack încercă să doarmă, însă nervii îi erau prea întinşi.

Închise ochii, dar nu văzu decât bezna de la capătul galeriei. Auzea întruna tăcerea aceea neaşteptată care-i făcuse pe el şi pe Evans să se oprească şi să-şi ţină răsuflarea.

Nu se învinovăţea că nu reuşise să identifice sunetele tunelului german. Făcuse tot ce putuse, şi soldaţii aceia puteau să moară oricum, poate chiar mai rău, cu plămânii plini de gaz sau întinşi între linii fără nici un ajutor. Aveau să găsească bucata aceea din faţa şi capul lui Turner şi s-o îngroape împreună cu toate celelalte fragmente de os şi de uniformă pe care le găseau în subteran. Se gândi la mâinile mari ale lui Shaw cernând printre degete pământul explodat. Preţ de o clipă, se relaxă şi adormi, dar apoi detensionarea corpului îl făcu să tresară şi se trezi din nou, încordat şi gata de luptă.

Renunţând la somn, scoase scrisoarea din buzunarul de la piept şi aprinse un ciot de lumânare pe care îl găsi în compartimentul lateral al rucsacului lui Tyson.

*

Iubitul meu Jack,

Cum o mai duci? Îţi trimitem toate gândurile şi rugăciunile noastre. Citim ziarele în fiecare zi şi ne uităm mai întâi la coloanele cu morţi şi răniţi. S-ar zice că de pe acolo unde eşti tu nu sunt veşti de nici un fel. Mama a fost pe aici şi spune să-ţi transmitem că ţi-a primit scrisoarea şi că îţi trimite încă un pachet cu săpun, ţigări şi nişte agrişe din grădină. Sper că n-au să fie prea coapte până ajung la tine.

Îmi pare tare rău, dar trebuie să-ţi spun că micul nostru John a căzut bolnav. S-a simţit tare rău, şi medicul zice că are difterie. A fost săptămâna trecută în spital la Tottenham şi acum e puţin mai bine, dar are încă temperatură foarte mare. Aşa cum îţi închipui, nu e deloc uşor să găseşti medicamente şi doctori care să aibă grijă de el când mai toate sunt trimise soldaţilor pe front - aşa cum e şi firesc.

E bine dispus când e treaz, şi am fost să-l vedem la spital. Mă roagă să-ţi transmit dragostea lui. Îmi pare rău să te necăjesc cu veştile astea, dar cred că tot răul spre bine.

Lui John îi e tare dor de tine şi ştiu că te iubeşte. Ne rugăm pentru tine, şi îţi trimit toată dragostea mea,

Margaret Odată cu poşta veniseră şi raţiile. Conservele cu carne de vită în sos şi în saramură fuseseră amânate pentru prânz, dar se împărţea pâine cu gem cu jumătate de cană de ceai. Flămând după munca în subterană, Jack mâncă repede la o cantină improvizată în capătul tranşeei de comunicaţii. Uneori, soldaţii care aduceau raţiile veneau din spatele liniilor cu ştiri nu tocmai demne de încredere despre mişcările de trupe şi despre ce se mai plănuia; astăzi nu spuseră nimic. Jack mâncă în tăcere, apoi se întoarse să-şi reia poziţia.

John, fiul lui, se născuse cu opt ani în urmă, când Margaret mergea pe patruzeci de ani şi aproape că-şi pierduseră speranţa de a mai avea vreodată copii. Era un băiat cu ochi luminoşi, subţire şi blond, cu o expresie absentă care de multe ori se preschimba într-un hohot ascuţit. Fragilitatea lui fizică era accentuată de simplitatea minţii. Ceilalţi băieţi de pe stradă îl tolerau când aveau nevoie de cineva ca să-şi

completeze vreo echipă. Era portarul în jocurile lor de fotbal nearbitrate şi i se dădea voie să lovească o minge de crichet numai în cazuri cu totul speciale.

Jack privi îndeaproape scrisul grijuliu al soţiei sale şi încercă să-şi readucă în memorie chipul băiatului. Îi era greu să vadă în crepusculul serii ploioase, în care numai bucata de lumânare a lui Tyson dădea un strop de lumină. Închise ochii şi-şi imagină genunchii fiului său sub pantalonii scurţi cenuşii şi zdrenţuiți, dinţii mari pe care-i dezvăluia râzând, părul răvăşit prin care Jack îşi trecea uneori mâna cu un gest patern.

Pe front, abia dacă se gândea acasă. În portofel avea o fotografie a lui Margaret, dar nici una cu John. Erau întotdeauna prea multe lucruri între care să-şi împartă gândurile ca să-şi lase mintea să zăbovească asupra unor lucruri neesenţiale. Nu mai fusese acasă de aproape un an. I se păruse greu de crezut când Shaw spusese că, în condiţii atmosferice potrivite, tunurile de pe frontul francez se auzeau până la Londra. Locurile unde stătea, de obicei sub pământ, fără să-şi dea seama limpede încotro se află satul cel mai apropiat, păreau atât de departe de orice străzi şi case de parcă ar fi locuit într-un alt univers.

În noaptea aceea stătu de santinelă pe treapta de tragere la capătul tranşeei, în locul lui Tyson, care încă nu se întorsese din subteran. Tuneliştii n-ar fi trebuit să stea de pază, dar ofiţerul lor făcuse o înţelegere cu tovarăşul lui din infanterie. Date fiind agresivitatea inamicului şi, în consecinţă, pericolul din subteran, infanteria urma să furnizeze acoperire în galerii, iar tuneliştii să le preia în schimb o parte din corvezi.

Pentru Jack, zilele şi nopţile încetaseră să se mai deosebească. Existau bezna din galerii, crepusculul după-amiezii târzii sub lumina intermitentă a focului de artilerie şi întunecimea tranşeei noaptea, la adăpostul unei pânze de cort.

Ascultă să audă sunete venind din faţă, dintre linii. Patrulele de noapte ale nemţilor ieşiseră să verifice ce făcea inamicul şi să răspândească neliniște. Jack îşi imagină că şi britanicii aveau oameni în posturi de ascultare, care distingeau probabil orice sunet înaintea lui, dar, în bucata lor de tranşee, santinelelor nu li se spunea niciodată despre asta, ca să nu se culce pe-o ureche. Batalionul de infanterie era format din londonezi; îi numeau pe tunelişti “şobolani de canale” şi se străduiau din răsputeri să le demonstreze cât erau de nepricepuţi ca soldaţi.

Jack era atât de obosit, încât depăşise stadiul în care somnul ar fi fost posibil. Corpul lui îşi găsise un mod de funcţionare automat, întreţinut din Dumnezeu ştie ce sursă a treziei, care îl ţinea în stare de veghe, chiar dacă nu neapărat şi de alertă, în timp ce alţi soldaţi picoteau cu capul în piept sau aţipeau pe pământ, unii ghemuiţi ca nişte morţi pe scândurile de pe fund, alţii rezemaţi cu spatele de căptuşeala de lemn. De undeva de mai departe se auzeau grupurile care reparau tranşeea.

Văzu acum în minte distinct chipul lui John: băiatul palid, solitar de la coada găştii de cartier, bebeluşul care se tot împiedica atunci când încerca să facă primii paşi. Îi auzea vocea piţigăiată cu accent londonez, saluturile repetate mecanic şi optimismul nejustificat. Îşi închipui cum arăta în salonul de spital cu tavan înalt, în lumina galbenă şi bonete a lămpilor cu gaz, printre surorile medicale cu bonete apretate pe cap, în mirosul de săpun şi dezinfectant.

Somnul se strecură până la el ca un atacator nevăzut. Nu mai era lumina sinistră a salonului, ci lămpile unui bar uriaş de pe Lea Bridge Road: bărbaţi în costume şi şepci, fum risipindu-se în aer, halbe ridicate, cu bere neagră. Veniră şi alte imagini, una după alta: bucătăria părinţilor săi din Stepney; un parc, cu un câine; din nou crâşma luminată, ticsită de oameni; chipul lui John, scumpul lui băiat. Jack era conştient de o mare ispită care i se înfăţişa, un soi de liniște a minţii, un somn în schimbul căruia ar fi vândut vieţile

camarazilor săi, şi acceptă oferta, fără să-şi dea seama că era deja toropit, cu capul căzut înainte, adăpostit între umerii dureroşi care săpaseră pământul Franţei ore în şir fără răgaz.

Nu-şi dădu seama că adormise până nu se trezi din nou, simţind că se încovoaie. O cizmă îl izbise peste gleznă.

- Cum te numeşti?

Era o voce de ofiţer.

- Firebrace, domnule.

- A, tu erai, Firebrace.

Jack recunoscu glasul surprins al căpitanului Weir.

- Dormeai?

Glasul era rece.

- Nu ştiu, domnule. Nu ascultam şi..

- Dormeai în post. E caz de curte marţială. Ne vedem mâine la ora şase. Te aduce sergentul. Cunoşti pedeapsa.

- Da, domnule.

Jack se uită la cei doi bărbaţi care porniră mai departe şi cotiră la stânga la capătul şanţului. Capetele roşii ale ţigărilor luminau în întuneric.

Fu schimbat de Bob Wheeler, un alt tunelist. Se întoarse şi-i găsi pe Tyson şi pe Shaw adormiţi sub rama lor de lemn. N-ar fi avut loc şi el alături, aşa că îşi luă o mână de ţigări din pachet şi se întoarse prin tranşeea de comunicaţii, trecând de o santinelă care-i ceru parola cu jumătate de gură. Se căţără peste parapetul din spate al tranşeei secundare şi se trezi într-o porţiune unde, în ploaia măruntă, mormane de muniţie şi de provizii zăceau legate sub o pânză de cort. Un grup de bărbaţi, inclusiv un sergent, stăteau de pază undeva aproape, şi Jack se apropie de ei ca să le dea de ştire că era acolo. Le spuse că se ducea la latrine şi fu lăsat să treacă.

Găsi un copac care nu fusese vătămat de obuze şi se aşeză sub el, aprinzându-şi o ţigară şi trăgând fumul în piept. Înainte de război nu se atinsese de tutun; acum, îi era cea mai mare consolare.

Dacă era găsit vinovat, curtea marţială ar fi putut să-l condamne la moarte prin împuşcare. Tuneliştii deveniseră tot mai mult parte din armată; deşi nu trecuseră prin exerciţiile şi pedepsele umilitoare împărţite infanteriştilor înainte de a fi socotiţi gata de luptă, îşi pierduseră statutul separat pe care îl avuseseră la început. Când Jack ajunsese la Ypres cu concitadinii săi Allen şi Mortimer, i se spusese că avea să-şi petreacă războiul acolo, în timp ce diferitele divizii de infanterie aveau să vină şi să plece. Şi totuşi se treziseră de la bun început într-o stare de constantă şi năucitoare mişcare - exact necazul pe care organizarea unităţii lor fusese menită să-l împiedice. Deveniseră soldaţi, şi erau acum siliţi să ucidă inamicul nu numai punând mine, ci şi cu baioneta sau cu mâinile goale, la nevoie.

Nu aceasta era viaţa pe care şi-o închipuise Jack când se înrolase voluntar. La vârsta de treizeci şi opt de ani ar fi putut să evite serviciul militar fără mari probleme, dar nu avea de lucru la Londra. Margaret avea zece ani în plus faţă de el şi destule griji cu micul John. Izbutea să mai capete slujbe ca femeie de serviciu din când în când, dar banii aceia nu le ajungeau. Jack nu crezuse că războiul avea să dureze; îi spusese lui Margaret că urma să se întoarcă în mai puţin de un an, după ce ar fi economisit jumătate din salariu.

Ea era o femeie pragmatică, de origine irlandeză, care fusese atrasă de umorul şi bunătatea lui Jack. Se cunoscuseră la nunta uneia dintre cele opt surori ale ei, care se căsătorea cu un coleg de muncă de-al lui Jack. La petrecerea de după slujba religioasă,

Jack băuse bere şi făcuse pe magicianul pentru un grup de copii. Avea o faţă mare, pătrăţoasă, cu părul despărţit pe mijloc. Ei îi plăcuse felul cum le vorbise copiilor şi cum apoi o dăduse pe glumă cu ceilalţi muncitori care veniseră să-şi vadă tovarăşul însurat.

- Sunt o fată bătrână, îi spusese ea lui Jack când el o vizitase după o săptămână. Nu ştiu dacă e bine să fii văzut cu mine.

Dar el părea să ştie exact ce vrea, şi, trei luni mai târziu, se căsătoriseră.

Aprinzându-şi încă o ţigară sub copac în timp ce asculta scrâşnetul unui obuz care zbura peste liniile englezilor la vreo opt sute de metri spre sud, Jack Firebrace începu să tremure.

Se crezuse imun la moarte; crezuse că-şi împietrise sufletul în faţa ei, dar uite că nu era aşa. Dacă era găsit vinovat, aveau să-l ducă, singur, la revărsatul zorilor, într-un loc izolat din spatele liniilor - un luminiş în pădure, o curte în spatele vreunei ferme - şi să îl împuşte. Aveau să fie puşi să-l execute membri ai propriei lui unităţi, tunelişti şi genişti, oameni care nici măcar nu fuseseră antrenaţi să tragă asupra inamicului. Unii urmau să aibă gloanţe oarbe, alţii nu; nimeni n-avea să ştie dacă glonţul fatal era tras de Tyson, de Shaw, de Wheeler sau de Jones. Iar el avea să cadă asemenea milioanelor de morţi care se prăbuşiseră în noroi: fii de brutari din Saxonia, ţărani francezi, muncitori în fabrică din Lancashire - atâta carne şi sânge înghiţite de pământ.

Nu se putea gândi la posibilitatea asta fără să se cutremure. Într-o bătălie sau un raid, toţi se aşteptau să moară; cel mai greu de înţeles erau pierderile de vieţi omeneşti din cauza lunetiştilor, a obuzelor şi mortierelor, a exploziei tunelurilor, conştiinţa neîntreruptă a faptului că, în orice clipă, moartea putea surveni în mai multe feluri.

Încet-încet, Jack se deprinsese chiar şi cu asta. Îi trebuia o zi întreagă de somn de fiecare dată când erau trecuţi în rezervă ca să ajungă să nu se mai teamă clipă de clipă; apoi, copleşit de valul de uşurare, începea să râdă şi să povestească. Şi totuşi îşi cultivase indiferenţa faţă de exterminarea inamicului, a colegilor şi a prietenilor; nu era

indiferent - trebuia să recunoască acum - la perspectiva propriei morţi.

Îşi acoperi faţa cu mâinile şi se rugă Domnului să-l salveze. Nu avea nici o misiune pe care să vrea s-o încheie, nici un destin pe care să se simtă obligat să-l împlinească: nu voia decât s-o revadă pe Margaret. Să mângâie părul lui John. “Băiatul meu”, se gândi, aşezat în ploaie, “băiatul meu drag!” Rezultatul războiului n-avea să se schimbe dacă el murea sau rămânea în viaţă; n-avea să conteze dacă azi capul lui Turner urma să fie despărţit de corp în vreo explozie sau dacă mâine avea să fie al lui, sau al lui Shaw, sau al lui Tyson. “Să moară ei”, se rugă, copleşit de ruşine; “să moară ei, dar, te rog, Doamne, nu mă lăsa să mor!”

Şezu astfel, singur şi netulburat de nimeni, toată noaptea, silindu-şi mintea istovită să scoată la iveală amintiri ale vieţii sale, imagini a ceea ce făcuse pe care ar fi putut să le ia cu el drept alinare în faţa şirului de puşti aţintite asupra lui. Meciurile de fotbal de pe Hackney Marshes[16], prietenia dintre muncitorii care construiau metroul londonez; chipuri şi voci stranii din copilărie; băiatul lui. Aparent, nimic care să-i facă viaţa să merite salvată. La final, memoria îi oferi numai amintiri din copilăria timpurie: el însuşi, pe scaun, în faţa plitei din bucătărie; mirosul mamei lui când îl săruta în pat.

Odată cu ele veni şi nevoia de somn, de a ceda.

Se ridică în picioare şi-şi întinse braţele şi picioarele amorţite, apoi se strecură înapoi la locul său în tranşee şi se înghesui lângă Tyson şi Shaw. Puţin înaintea zorilor, se duse să-l caute pe sergentul Adams.

- Vino-ncoa’! zise Adams. Aranjează-ţi uniforma! Îndreaptă cureaua!

Nu era genul de sergent de care soldaţii să se teamă. Avea un umor ironic şi rareori se răstea. Oamenii îl admirau în secret.

---

16 Zonă verde în cartierul londonez Hackney, fostă mlaştină, azi parc (n.tr.)

- Am auzit că ai dormit în post, zise.

Jack nu spuse nimic. Era gata să moară.

- S-ar putea să ai noroc. Unii dintre ofiţerii ăştia tineri se schimbă de la o oră la alta.

Wraysford e cel mai ciudat pe care l-am văzut vreodată. Nu ţine cont de părerea nimănui. Pe aici!

Adams îl conduse printr-o tranşee îngustă, în peretele căreia erau mai multe adăposturi săpate în pământ. Arătă cu degetul spre o intrare de la capăt şi îi spuse să coboare singur.

Jack privi fâşia de lume care începea să se desluşească prin lumina fumurie: copacii arşi şi sfârtecaţi, câmpurile, cândva înverzite, acum pretutindeni maronii, căci pământul fusese răscolit de obuze. Se împăcase cu gândul de a le părăsi.

Coborî pe scara de lemn şi dădu peste o manta de gaze agăţată peste o uşă meşterită de mână. Bătu şi aşteptă.

Un glas îi spuse să intre, şi el se opinti să deschidă uşa. Înăuntru mirosea persistent a petrol lampant. Fumul de pipă ascundea interiorul camerei. Jack desluşi o masă cu scaune, toate improvizate, şi două paturi de lemn suprapuse. Pe cel de jos, o siluetă zăcea ghemuită, dormind. Mobilierul era încropit mai bine decât majoritatea aranjamentelor jalnice pe care le văzuse până atunci, deşi scândurile grosolane care constituiau pereţii şi felul cum tot felul de căni, lumânări, fitile şi cuie fuseseră folosite pentru a suplini lipsa obiectelor de strictă necesitate dădeau încăperii un aspect primitiv.

- Cine eşti?

I se adresase un locotenent, unul dintre cei doi ofiţeri care stăteau la masă. Celălalt era comandantul companiei lui Jack, căpitanul Weir, care îşi vizita colegul infanterist.

- Firebrace, domnule. Mi-aţi spus să mă prezint dimineaţă, la ora şase.

- De ce?

- Am adormit în post.

Ofiţerul se ridică şi se îndreptă spre Jack. Îşi apropie faţa de a lui. Jack văzu un bărbat cu păr întunecat, care încărunţea la tâmple, cu o mustaţă groasă acoperindu-i buza de sus şi cu ochi mari căprui care-l priveau gânditori. Putea să aibă orice vârstă între douăzeci şi cinci şi patruzeci de ani.

- Nu-mi amintesc nimic.

- Cred că voiaţi să mă deferiţi curţii marţiale, domnule.

- Nu cred că am cum. Nu faci parte din unitatea mea. Eşti tunelist, nu?

- Da, domnule.

- E unul de-ai tăi, Weir.

Jack se uită la Weir şi observă sticla aproape goală de whisky de pe masă. Erau numai două pahare.

- Stai jos, Firebrace. Bea ceva! spuse Weir.

- Nu, mulţumesc, domnule. Dacă..

- Stai jos oricum!

Jack se uită în jur. Nu voia să se aşeze pe un scaun care ar fi putut fi al ofiţerului care comanda infanteria, un tip irascibil pe nume Gray, pe care îl auzise dând ordine. Se întrebă unde era: bruftuluia santinelele, poate.

Jack apucă scaunul pe care Weir i-l împinse cu piciorul. Weir se întorsese la pantofi şi la puloverul lui alb. Arăta neras, cu ochii injectaţi. Jack se uită în pământ, temându-se să-i întâlnească privirea. Pe masă erau cinci cărţi de joc, aşezate în formă de stea, cu faţa în jos, cu dâre subţiri de nisip între ele. În centrul modelului fuseseră puse o siluetă din lemn sculptat şi un muc de lumânare.

- Dânsul e locotenentul Wraysford, spuse Weir. Plutonul lui e lângă detaşamentul tău în tranşee. Soldaţii pe care îi apărăm de mine sunt ai lui. Noaptea trecută a avut doi oameni într-un post de ascultare. Poate că s-a temut pentru ei. Corect, Wraysford?

- Nu. Brennan şi Douglas se descurcă. Ştiu ce au de făcut.

- Nu vrei să vorbeşti cu omul ăsta? spuse Weir.

- Aş vorbi dacă mi-aş aduce aminte cine e. Wraysford se întoarse către Jack. Întrun minut o să fie gata şi ceaiul, dacă nu vrei whisky. Îi spun lui Riley să mai facă o cană.

Pe măsură ce ochii i se obişnuiau cu încăperea plină de fum, Jack văzu că parte din pereţi erau acoperiţi cu pânză. Părea să fie mătase sau bumbac scump, străin. Deasupra unui dulap scund din metal văzu alte câteva siluete omeneşti sculptate în lemn. Pe rafturile cu cărţi din colţ nu era nici o fotografie, deşi zări câteva schiţe de capete şi trupuri, făcute cu o mână de amator. Îşi dădu seama că locotenentul îi urmărise privirea.

- Desenezi? îl întrebă.

- Puţin, spuse Jack. Nu am timp de ajuns acum. Şi nici răgaz.

Riley, un bărbat scund, încărunţit, într-o uniformă îngrijită de ordonanţă, intră şi aduse o tavă cu trei căni de ceai. Se întinse către un săculeţ suspendat de tavan, ferit de şobolani, şi scoase de acolo nişte zahăr.

Jack îl urmări pe locotenent cum se îndreaptă spre rafturi şi ia de acolo o schiţă.

- Anatomia omenească este extraordinar de simplă, spuse el. Construcţia piciorului, de pildă - două oase lungi cu o încheietură simplă pentru flexare, întotdeauna în aceeaşi proporţie. Dar, atunci când desenezi, e dificil să-i redai forma.

Toată lumea vede muşchiul acesta de pe coapsă, cvadricepsul. N-am ştiut că înăuntru se mai găseşte unul, muşchiul croitor. Dacă îl desenezi prea apăsat, silueta va arăta prea musculoasă.

Jack urmări degetul locotenentului trasând liniile piciorului pe desen în timp ce vorbea. Nu-şi dădea seama dacă omul voia să-l tachineze, prelungindu-i agonia, sau dacă ţinea într-adevăr să discute despre schiţa aceea.

- Bineînţeles, spuse locotenentul cu un oftat, războiul ne-a oferit tuturor lecţii zilnice de anatomie. Aş putea să scriu o disertaţie despre organele principale ale soldatului englez.

Ficatul în secţiune. Cavitatea abdominală, dimensiuni după eviscerare. Osul pulverizat al subofiţerului englez mediu.

Jack tuşi.

- Iertaţi-mă, domnule. Pot să vă întreb cum rămâne cu acuzaţia mea?

- Acuzaţia?

- Pentru numele lui Dumnezeu, Wraysford! interveni Weir. I-ai spus omului ăstuia să se prezinte la tine pentru că dormea în post. Vrea să ştie dacă ai de gând să-l trimiţi la curtea marţială. Dacă trebuie să asiste la o lecţie de artă sau să fie împuşcat.

- Nu există nici o acuzaţie. Nu te afli sub comanda mea.

Jack simţi o usturime ascuţită în ochi.

- Fără îndoială, comandantul companiei tale te va pedepsi dacă aşa doreşte.

Weir clătină din cap.

- Vă mulţumesc, domnule. Vă mulţumesc.

Jack se uită la cei doi bărbaţi cu dragoste şi recunoştinţă. Înţelegeau greutăţile unui om căruia i se dăduse mai mult decât putea duce. Era sigur că iertarea lor izvora din compasiune. Scoase scrisoarea lui Margaret. Entuziasmat că rămăsese în viaţă, voia să împartă povara suferinţei copilului său.

- Uitaţi aici, domnule. Am primit scrisoarea aceasta de la soţia mea. Băiatul nostru nu se simte bine. Mi-am făcut griji pentru el. N-am putut să dorm când am ieşit din tunel, aşa eram de îngrijorat.

Îi întinse scrisoarea lui Weir, care dădu din cap.

- Vezi, Wraysford? spuse el, împingând scrisoarea peste masă.

- Da, spuse Stephen. Văd. Difterie, zice aici. E o boală serioasă.

- O să mi se dea permisie să pot să-l văd?

Stephen ridică o sprânceană către Weir.

- Mă îndoiesc. Şi-aşa suntem prea puţini, răspunse acesta.

- Aveţi copii, domnule? întrebă Jack.

Weir clătină din cap.

- Nu sunt însurat.

- Dumneavoastră, domnule?

- Nu, spuse Stephen.

Jack dădu de câteva ori din cap, ca pentru sine.

- Bănuiesc că e caraghios să fiu aici, unde atâţia oameni mor în jurul nostru, şi de fapt el să fie în pericol.

- Fiecare dintre oamenii pe care i-am omorât e fiul cuiva. Te gândeşti la asta când îi vezi morţi? Te întrebi ce şi-or fi zis mamele lor când i-au ţinut prima oară la sân - că au să sfârşească astfel?

- Nu, domnule. Nu m-am gândit niciodată în felul ăsta.

Îşi băură ceaiul toţi trei. De afară se auzi deodată vaietul obuzelor. Simţiră explozia reverberând în adăpost. Din tavan căzură bucăţi de pământ uscat.

- Doi dintre oamenii mei au stat aseară să asculte timp de opt ore într-o pâlnie de obuz, între linii, spuse Stephen. La ce crezi că s-au gândit în tot timpul ăla? Nu li se dă voie să vorbească.

Se uită la Jack.

- Nu ştiu, domnule. Poate e ca atunci când suntem noi în tunel. După o vreme, încetezi de tot să mai gândeşti. E ca şi cum ai înceta să trăieşti. Mintea îţi dispare.

- Aş vrea să merg şi eu în tunelul vostru, spuse Stephen.

- Nu, nu cred c-ai vrea, spuse Weir. Nici măcar minerilor nu le place.

- Aş vrea să văd ce simţi acolo. Unii dintre oamenii mei au impresia că nu lucraţi suficient de repede sub pământ. Li se pare că nu auziţi zgomotele inamicului. Îi îngrozeşte gândul că ar putea să le explodeze ceva sub picioare.

Weir râse.

- Cunoaştem şi noi senzaţia asta.

Jack se foi pe scaun. Era ceva ciudat în comportamentul celor doi ofiţeri. Bănuia că se îmbătaseră. Weir i se păruse întotdeauna un tip de încredere. Ca toţi comandanţii companiilor de tunelişti, era un inginer transferat. Se

dovedise atent şi serios sub pământ, deşi nu avusese nici un fel de experienţă în tuneluri înainte de război. Dar acum ochii îi străluceau roşii şi aprinşi de whisky. Barba castanie nerasă de pe bărbie şi obraji vădea cu siguranţă cel puţin două dimineţi fără bărbierit. Locotenentul, reflectă Jack, părea mai sobru, dar, în anumite privinţe, încă mai ciudat. Nu-ţi puteai da seama dacă vorbea serios sau nu. Părea uituc şi distant, dar se arătase în acelaşi timp nerăbdător să meargă sub pământ. Era ca şi cum n-ar fi fost întru totul acolo, se gândi Jack. Afecţiunea şi recunoştinţa pe care le simţise iniţial începură să se destrame. Nu mai voia să le împărtăşească propriile sentimente. Voia să se întoarcă la Tyson şi Shaw, ba chiar şi la Wheeler şi Jones cu vorbăria lor nesfârşită. Cel puţin cu ei ştia cum stătea.

- Aveţi idee când ne mai trec şi pe noi în rezervă, domnule? îl întrebă el pe Weir.

- Mâine, înclin să cred. Nu pot să ne ţină aici mai mult de atât. Dar oamenii tăi,

Wraysford?

Stephen oftă.

- Dumnezeu ştie. Aud tot timpul zvonuri de la comandamentul batalionului. O să trebuiască să atacăm, mai devreme sau mai târziu. Dar nu aici.

- Avem de gând adică să pierdem câteva vieţi doar ca să-i îmbunăm pe francezi? râse Weir.

- Da. A, da. Vor să simtă că nu sunt singuri pe front. Dar cred că o să culeagă furtună.

Riley apăru din fundul adăpostului.

- E aproape şase, domnule. La parapete în zece minute [17].

- Şterge-o, Firebrace! spuse Weir.

- Ne vedem în tunelul vostru, spuse Stephen.

---

17 În războiul de tranşee din cursul primei conflagraţii mondiale, îndeosebi pe frontul de vest, trupele respectau dimineaţa şi seara, în mod regulat, ordinul de a se prezenta la parapete, adică pe treapta de tragere. Aceea se considera ora la care atacul inamicului era cel mai probabil. (n.tr.)

- Mulţumesc, domnule!

Jack urcă treptele afară din buncăr. Ziua se îngâna cu noaptea. Cerul jos al Flandrei întâlnea pământul într-un orizont apropiat, la numai câţiva kilometri în spatele liniilor germane. Jack trase adânc în piept aerul dimineţii. Viaţa îi fusese cruţată; fu cuprins de o ultimă urmă de exaltare în timp ce se uită către spatele tranşeei şi văzu şuviţele de fum ale ţigărilor şi aburul ceaiului pe care mâinile îngheţate ale soldaţilor îl înhăţau. Se gândi la duhoarea propriilor haine, la păduchii din cusături, la oamenii cu care nu voia să se împrietenească de teamă ca trupurile lor să nu se dezmembreze a doua zi sub ochii lui. Era ora abluţiunilor lui Tyson, care îşi golea măruntaiele într-o oală plină cu noroi şi îi arunca apoi conţinutul peste parapet.

Din adăpostul ofiţerilor din spatele lui răzbătu sunetul unei muzici de pian, o melodie în urcare ieşită de sub hârşâitul unui ac gros de gramofon.

Când fură în sfârşit schimbaţi, tuneliştii căpătară permisiunea să meargă mai departe de satul unde se încartiruiau de obicei. Erau atât de obosiţi, încât abia mai puteau să mărşăluiască. La cinci kilometri în spatele frontului se aflau pe un drum reparat de armată, cu şanţuri pe ambele laturi. Li se ordonase “pas de voie”, şi câţiva oameni fumau în mers. Jack Firebrace se străduia să ţină linia dreaptă sub greutatea rucsacului său cu mai multe unelte de săpat. La capătul unui drum lateral se zărea nedesluşit un sat, dar el descoperi că, dacă se zgâia într-acolo, nu mai era în stare să-şi coordoneze paşii. Se simţea de parcă ar fi mers pe deasupra unei râpe, cu drumul la treizeci de metri sub el. De două ori tresări violent, dându-şi seama că mersese în somn.

La câteva rânduri în spatele lui, Wheeler trebui scos din şanţ. Jack închise pentru o clipă ochii în lumina orbitoare a zilei, dar îi redeschise repede, căci pierderea instantanee a echilibrului îi dădea o senzaţie de greaţă.

Erau lucruri pe care crezuse că n-avea să le mai vadă vreodată, semne că viaţa stăruise dincolo de graniţele înguste ale existenţei lui infernale. Un preot de ţară, care venea din sens invers pe o bicicletă, îşi ridică pălăria turtită când trecu pe lângă coloana de soldaţi. Pe marginea drumului era iarbă, încă verde, încă nesmulsă din pământ. Prin copaci se vedeau crengi înflorite.

Când se opriră în piaţa satului, sergentul Adams le dădu permisiunea să se aşeze până când ofiţerii plecară în căutare de cvartir.

Jack se rezemă de gardul de piatră al pompei de apă din sat. Tyson se holba la el cu ochi goi, incapabil să perceapă schimbările din jur. În spatele pieţei, din casele de pe o străduţă ieşeau fuioare de fum. Se vedeau o băcănie şi o măcelărie în uşa căreia se jucau doi băieţaşi.

Apoi Jack auzi o voce de femeie. Vorbea o limbă necunoscută lui, cu un accent aspru, neobişnuit pentru el, dar era neîndoielnic o voce feminină. Îi aparţinea unei femei voinice de vreo treizeci de ani, care stătea de vorbă cu o fată blondă. Tuneliştii ascultară glasurile ascuţite plutind spre ei în aerul subţire al dimineţii ca nişte amintiri mângâietoare dintr-o viaţă pierdută.

Doi alţi membri ai plutonului lui Jack, O’Lone şi Fielding, adormiseră acolo unde se întinseseră pe jos, pe pietrele drumului. Jack permise senzaţiei de relaxare să pună treptat stăpânire pe el, încercând să se deprindă cu absenţa fricii.

Se întoarse să se uite la Shaw, care se aşezase lângă el. Faţa nebărbierită îi era neagră de murdărie şi ochii i se vedeau albi şi ficşi din stratul de mâzgă. Nu scosese o vorbă de când începuseră marşul, şi corpul părea să i se fi pietrificat.

În colţul pieţei, un câine alb începu să latre. Alergă bezmetic în faţa măcelăriei până când măcelarul însuşi ieşi din magazin şi bătu ameninţător din palme la el. Apoi câinele se apropie şi amuşină la picioarele soldaţilor aşezaţi

la marginea formaţiei. Dădu din coadă, entuziasmat de prezenţa atâtor oameni. Avea un bot lung şi ascuţit şi o coadă zbârlită care i se arcuia peste spinare. Linse bocancul lui Jack, apoi îşi puse capul pe genunchiul nemişcat al lui Shaw. Shaw îşi coborî privirea către ochii strălucitori care îi cercetau faţa după vreun semn că omul avea mâncare. Începu să mângâie câinele pe cap. Jack îi urmări mâinile mari de miner coborând pe spinarea moale a câinelui. Shaw îşi puse cu blândeţe capul pe o coastă a animalului şi închise ochii.

Căpitanul Weir îi direcţionă către un hambar la marginea satului. Ţăranul se obişnuise să primească trupe şi se târgui la sânge. Mulţi oameni îşi trântiră rucsacurile la pământ şi se culcară pe prima mână de fân găsită. Tyson ochi un colţ curat, unde-i invită pe Shaw şi pe Firebrace. Nici unuia nu-i plăceau obiceiurile celorlalţi, dar cel puţin erau deprinşi cu ele şi se temeau de mai rău.

După-amiază, Jack se trezi din somn şi ieşi în curtea gospodăriei. Bucătăria de campanie, o plită pe roţi, era aprovizionată cu lemne. O căruţă trasă de cai venise să livreze dezinfectant şi praf contra păduchilor sub privirea cercetătoare a ofiţerului de intendenţă.

Jack o luă în josul uliţei, către sat. Nu ştia boabă de franceză şi toate clădirile, câmpurile şi bisericile îi păreau profund străine. Uşurarea de a nu fi sub focul inamic era diluată de un dor tot mai apăsat de casă. Nu fusese niciodată în străinătate înainte de război, şi numai de două sau trei ori părăsise larma şi labirintul străzilor din Londra natală. Îi era dor de zăngănitul şi clămpănitul tramvaielor, de străzile lungi cu case în terasă din nordul oraşului, de numele din apropierea cartierului unde se născuse:

Turnpike Lane, Manor House, Seven Sisters [18].

Un batalion de infanterie venise şi el în rezervă, şi satul era luat cu asalt de hărmălaia şi forfota unei armate care se regrupa, se odihnea şi încerca să se refacă. Jack trecu ca în

18 Străzi sau cartiere în nordul Londrei (n.tr.)

vis printre caii care fornăiau, printre subofiţerii care strigau, printre bisericuţele de soldaţi care râdeau şi fumau.

Ceea ce se petrecea la câţiva kilometri depărtare era ţinut secret. Nici unul dintre oamenii aceştia n-ar fi recunoscut că lucrurile pe care le vedeau şi le făceau ieşeau din limitele comportamentului uman. N-ai fi crezut, se gândi Jack, că flăcăul acela cu basca trasă pe ceafă, care glumea cu prietenul său lângă vitrina măcelăriei, îşi văzuse celălalt tovarăş murind într-o pâlnie de obuz, cu plămânii spumegând de gaze. Nimeni nu spunea; şi Jack se ralie şi el la conspiraţia tăcută că totul era bine, că ordinea firească a lucrurilor nu fusese violată. Îi învinuia pe subofiţeri, care îi învinovăţeau la rândul lor pe ofiţeri; aceştia îi înjurau pe ofiţerii de stat-major, care dădeau vina pe generali.

Bucătăria de campanie deşerta fiertură caldă, cafea şi, pentru cei mai înfometaţi, o a doua porţie de untură cu apă, amestecată pentru a forma o imitaţie de sos. Cu o bucată de pâine proaspătă în cealaltă mână, Jack o hăpăi pe toată, flămând. Wheeler se plângea că mâncarea era dezgustătoare, nici nu se compara cu ceaiurile pe care i le făcea soţia lui sau cu peştele cu cartofi prăjiţi pe care îl mânca uneori la cină pe drumul de întoarcere de la crâşmă. O’Lone îşi amintea de plăcinte cu carne şi de cartofi noi urmaţi de prăjitură însiropată la desert. Tyson şi Shaw n-aveau obiceiul să se plângă, deşi nici unul din ei nu fu încântat de mâncare. Jack termină ceea ce nu mai vru Tyson. Era prea ruşinat să admită că mâncarea din armată, deşi nesigură şi uneori contaminată până când ajungea la linia frontului, era în general mai bună decât ceea ce-şi putuseră permite acasă.

Shaw înviase. Cără prin hambar, pe spatele său zdravăn, baloturi de fân proaspăt; vocea lui de bas se alătură încă o dată cântecelor sentimentale, repetitive, care izbucniră după încheierea mesei. Jack fu bucuros să-l vadă; se bizuia pe energia câtorva camarazi ca să capete curaj pentru viaţa aceasta nefirească, şi Arthur Shaw, cu capul lui

frumos, greoi, şi cu calmul lui, îi era cea mai bună sursă de inspiraţie.

Binedispuşi, bravând bătaia de joc ininteligibilă a spălătoreselor care stăteau alături ca să le ia hainele, bărbaţii se înşirară goi în rând la băile care fuseseră amenajate întrun şopron rectangular. Jack stătea în spatele lui Shaw, admirându-i spinarea enormă, cu muşchii întinşi ca nişte lespezi peste omoplaţi, aşa încât talia lui, deşi îndeajuns de lată, părea, în comparaţie, o pâlnie strâmtă deasupra adânciturii coccisului şi a feselor cărnoase, bulbucate, acoperite de păr. Înăuntrul hambarului, bărbaţii răcneau cântece sau înjurături, aruncând bucăţi de săpun şi împroşcând cu apă de diferite temperaturi din căzile improvizate în butoaie de vin şi troace pentru animale. La uşa hambarului stătea sergentul Adams cu degetul pe gura unui furtun pentru a mări presiunea apei reci cu care îi alunga pe oameni în curte, de unde puteau să-şi recupereze hainele - curate, dar înţesate încă de nelipsiţii păduchi.

Seara îşi primiră solda în bancnote de cinci franci şi începură să caute cum să-i cheltuiască. Întrucât, în detaşamentul lui, juca rolul mucalitului, Jack Firebrace era socotit şi cel care trebuia să se ocupe de distracţie. Proaspăt bărbieriţi, cu părul pieptănat şi insignele de pe bască lustruite, Tyson, Shaw, Evans şi O’Lone se prezentară în faţa lui.

- Vă aştept înapoi înainte de ora nouă, şi treji, spuse sergentul Adams când cei cinci ieşiră triumfători pe porţile gospodăriei.

- Nu vreţi la nouă jumate? îi strigă Evans.

- Ba nouă la două jumate, zise Jack. Aşa ne-ar conveni.

Râseră tot drumul până în sat.

Văzură coada fluctuantă din faţa unui magazin unde fusese amenajat un bar improvizat, botezat “bistrou”. Cu abilităţile lui de maestru de ceremonii, Jack dădu în cele din

urmă peste o casă cu o bucătărie viu luminată, unde rândul era mai scurt.

Ceilalţi veniră după el, şi aşteptară toţi afară până se făcu loc în jurul unei mese înghesuite, unde o femeie în vârstă le aduse farfurii pline de cartofi prăjiţi scoşi dintr-o tigaie cu ulei încins. Mesenii îşi treceau unul altuia sticle de un litru de vin alb, fără etichetă. Soldaţilor nu le plăcu gustul lui aspru şi o convinseră până la urmă pe una dintre femeile mai tinere să aducă zahăr, pe care şi-l amestecară în pahare.

Scălâmbăindu-se încă a dezgust, reuşiră totuşi să-l dea pe gât în cantităţi apreciabile.

Jack încercă o sticlă de bere. Nu era ca lichidul din halbele pe care şi le amintea din barurile victoriene de acasă, făcut cu hamei de Ken şi apă de Londra.

Somnul îi copleşi spre miezul nopţii, când Tyson îşi stinse ultima ţigară în fân.

Printre sforăituri zgomotoase, uitară ceea ce era de neiertat. Jack observă că soldaţi precum Wheeler şi Jones se purtau ca şi cum fiecare zi ar fi fost un schimb la muncă şi vorbeau seara între ei în felul acela sâcâitor şi haios pe care l-ar fi practicat acasă. Poate că, într-un fel pe care el nu-l înţelegea, asta făcuseră şi cei doi ofiţeri; poate că toată vorbăria aia despre cum să desenezi cât mai fidel după natură nu era decât un mod de a mima normalitatea. În vreme ce se lăsa cuprins de somn, se chinui să-şi îndrepte gândurile asupra familiei sale; încercă să-şi imagineze sunetul vocii lui Margaret şi ce iar fi spus ea. Sănătatea băiatului deveni mai importantă decât viaţa camarazilor săi.

Nimeni nu ridicase nici măcar paharul în amintirea lui Turner în bistrou; nimeni nu-l ţinea minte - pe el sau pe ceilalţi trei care pieriseră odată cu el.

În noaptea de dinaintea întoarcerii pe front se cântă. Soldaţii lăsară la o parte orice ruşine. Wheeler şi Jones ţinură un duet lacrimogen despre o fată pentru care merita

săţi vinzi sufletul. O’Lone recită o poezie despre o căsuţă cu trandafiri la portiţă şi o pasăre în pom care cânta tri-li-lu.

Weir, care fusese convins să se aşeze la pian, se albi de jenă când Arthur Shaw şi restul detaşamentului său, despre care ştia că fuseseră personal responsabili de uciderea a peste o sută de oameni, se tânguiră în câteva versuri de dorul mâinii alinătoare a mamei. Îşi jură să nu mai socializeze niciodată cu trupeţii.

Jack Firebrace spuse o seamă de glume în stil de musical. Soldaţii începură să-i arunce ei o parte din poante, dar continuară să râdă la vorbele lui. Chipul solemn al lui Jack strălucea de efortul de a fi comic, iar răspunsul ferm al camarazilor lui, care fluierau şi se plesneau unul pe altul pe spate cu voioşie, era un semn de dârzenie - şi de spaimă.

Jack cuprinse cu privirea încăperea care fusese împrumutată pentru ultima seară.

Văzu valuri de feţe roşii, zâmbitoare şi lucioase în lumina lămpilor, cu gurile deschise, căci oamenii răcneau şi cântau. Fiecare, imposibil de deosebit de ceilalţi, se uita la el, care se înălţase pe o cutie răsturnată la capătul sălii ca într-un post de observaţie. Erau bărbaţi care ar fi putut avea fiecare propria viaţă, numai a sa, dar care, în umbra a ceea ce îi aştepta, erau acum interşanjabili. Jack nu voia să-l iubească pe vreunul mai mult ca pe altul.

Către sfârşitul programului său, simţi cum, tiptil, în el începe să se instaleze groaza.

Părăsirea sătucului acestuia anonim i se părea acum cea mai dificilă despărţire pe care o avusese de trecut vreodată; nici o separare de părinţi, de soţie sau de copil, nici un rămas-bun înlăcrimat în gară nu i-ar fi îngreunat inima mai mult ca scurtul marş înapoi prin câmpiile Franţei. De fiecare dată era mai dificil. Jack nu se oţelise şi nu se deprinsese. De fiecare dată părea că trebuie să scotocească mai adânc în rezervele sale iraţionale de fermitate.

Într-un avânt de spaimă şi de comuniune cu valul de feţe roşii, îşi încheie spectacolul cu un cântec. “De-ai fi singura fată pe lume”, începu el [19]. Soldaţii se agăţară de versurile uşurele cu recunoştinţă, ca şi cum şi-ar fi exprimat în ele sentimentele cele mai profunde.

Segmentul de linie al unităţii lui Stephen se afla de trei zile sub foc intermitent de artilerie. Soldaţii presupuneau că un atac de anvergură era iminent. În a treia dimineaţă, Stephen se ridică istovit din pat şi dădu deoparte mantaua de gaz. Îşi simţea ochii grei de oboseală. Corpul lui nu se bizuia pe energia firească furnizată de mâncare şi somn, ci pe cine ştie ce substanţă chimică nervoasă produsă de glande necunoscute.

Îşi simţea gura arsă şi acră pe tot traseul până în stomac. Sub scalp, craniul îi pulsa în ritm rapid, întretăiat. Mâna începu să-i tremure. Trebuia să se ducă să-şi liniştească plutonul.

Îi găsi pe Brennan şi pe Douglas, doi dintre cei mai experimentaţi soldaţi ai săi, aşezaţi pe treapta de tragere, albi la faţă, cu vreo şaizeci de mucuri de ţigară aruncate în jur. Stephen schimbă cu ei câteva amabilităţi. Nu era un ofiţer popular. I se părea greu să găsească vorbe de încurajare sau de inspiraţie când el însuşi nu credea că războiul are vreun sens sau un sfârşit vizibil. Fusese admonestat de comandantul companiei, căpitanul Gray, un om abil şi drastic, pentru că-i spusese unui soldat că, după părerea lui, războiul avea să fie întâi mult mai rău şi abia apoi, poate, să se domolească.

Comentariile lui Brennan despre bombardament erau presărate cu raţia obişnuită de vorbe porcoase. Rostea atât de des cuvântul lui favorit, încât, după o vreme, Stephen încetase să-l mai audă. La fel erau toţi.

Stephen fusese promovat dintre soldaţi pentru că primise o educaţie mai bună decât majoritatea şi pentru că subofiţerii care aveau studii universitare şi nu muriseră încă

19 Baladă compusă în 1916, populară în ţările de limbă engleză (n.tr.)

preluaseră comanda unor companii. Gray îl selectase şi îl trimisese pentru o vreme înapoi în Anglia, într-o unitate de antrenament pentru cadeţi. La întoarcerea în Franţa, fusese instruit în continuare de către ofiţerii de stat-major la Béthune [20] , deşi, din câte îşi dădea el seama, singurul moment decisiv fusese un meci de fotbal în care trebuise să-şi dovedească zelul. Se conformase bătându-se cu un jucător din echipa adversă şi, drept urmare, făcuse un tur rapid de trei săptămâni al primelor linii împreună cu un maior astmatic, aflat la prima sa ieşire din cazarma brigăzii. Maiorul insistase ca Stephen să nu se vadă cu nici unul dintre tovarăşii alături de care se înrolase; trebuia să le fie înfăţişat ca o fiinţă diferită şi superioară, care căpătase în mod miraculos atribute de ofiţer.

Maiorul se despărţise de el cu o voce hârâită, şi Stephen se trezise posesorul unei curele lucitoare, al unor bocanci noi şi al unei ordonanţe respectuoase. Nu cunoştea pe nimeni din plutonul lui, deşi oamenii cu care trecuse pregătirea militară şi cu care jucase fotbal erau doar la vreo sută de metri mai departe în tranşee.

- Nu se ştie deci când s-o opri, nu? zise Douglas.

- Nu mi se spune niciodată. Voi ce credeţi?

- Bine-ar fi s-o lase mai moale.

- Noroc că se opresc măcar la prânz. Fu răspunsul cel mai vesel la care Stephen se putu gândi. Friţ tunarul lasă orice pentru cârnaţi.

Dar gura lui uscată nu părea să savureze veselia aceasta forţată.

În aer se auzi un sunet ca de pânză sfâşiată - trăsese un tun. Era un proiectil de mărime medie, al cărui înveliş scoase un zăngănit zornăitor care păru la început bizar, apoi, brusc, deveni alarmant când se apropie de ei, accelerând. Brennan şi Douglas se lipiră de peretele din faţă al tranşeei în timp ce obuzul trecu pe deasupra.

---

20 Oraş în nordul extrem al Franţei. Pe parcursul Primului Război Mondial a fost apărat în cea mai mare parte de britanici. (n.tr.)

Pământul se cutremură, şi bucăţele mici de ţărână căzură în ploaie uşoară peste capetele lor.

Stephen văzu că lui Douglas îi tremurau rău mâinile când se şterse pe faţă.

Dădu din cap către cei doi.

- N-are cum să ţină o veşnicie.

În mod normal, obuzele ţinteau noaptea poziţiile din spate, unde se aflau armele, muniţia şi rezervele. Bombardarea liniei întâi în timpul zilei era de obicei preludiul unui atac, deşi Stephen bănuia că ar fi putut fi o variaţie tactică sau pur şi simplu lipsă de precizie.

Îşi croi drum prin tranşee şi stătu de vorbă cu alţi membri ai plutonului. Oamenii îşi luau ordinele de la subofiţeri, şi pe Stephen îl priveau mai degrabă ca pe simbolul unei autorităţi îndepărtate, faţă de care trebuiau să se poarte frumos şi cu respect. Datorită prieteniei sale cu Weir, Stephen aflase aproape la fel de mult despre tunelişti ca despre propriii săi oameni. Îşi dădu seama, când vorbi cu ei sub focul constant al obuzelor, că nu ştia nimic despre vieţile lor. Majoritatea erau londonezi care, înainte de război, făcuseră parte din Garda Civilă [21] .

Cel mai mult îi plăceau Reeves, Byrne şi Wilkinson, un trio sardonic care, spre deosebire de Brennan şi Douglas, nu se oferea niciodată voluntar în vreo misiune periculoasă, dar care păstra o antipatie irezistibilă şi neobosită faţă de inamic.

Îi găsi împreună, ca de obicei, deşi neobişnuit de tăcuţi. Reeves raportă că o baterie de tunuri de câmp îşi întărise bombardamentul în ultima oră. Chiar în timp ce vorbea, auziră plesnetul unei detunături, urmat de ţiuitul lung al obuzului.

- Acuma vin tot timpul de-astea, spuse Reeves. Ascultaţi!

Cei trei stăteau întinşi, strânşi unul într-altul. Se temeau de rănile de obuz mai mult decât de cele de glonţ, pentru

---

21 În original, Territorial Army, trupe militare de rezervă, formate din soldaţi neprofesionişti şi din voluntari.

că văzuseră de ce erau în stare. O lovitură directă ştergea cu desăvârşire orice dovadă materială a existenţei cuiva; una mai slabă smulgea bucăţi din trup; chiar şi o rană mai măruntă sfârteca ţesuturile mai rău decât un glonţ. De multe ori urma infecţia sau cangrena.

La câţiva metri mai încolo, în tranşee izbucni deodată un vaiet ascuţit. Un sunet strident, dementţial, care străbătu până şi vuietul poliform al canonadei. Un băiat tânăr pe nume Tipper se apropie în fugă pe scândurile aşezate pe fundul şanţului, apoi se opri şi ridică faţa spre cer. Ţipă din nou, cu un sunet de spaimă primitivă care îi cutremură pe ceilalţi. Corpul subţiratic i se rigidizase şi sub pielea feţei i se vedeau muşchii faciali contorsionaţi. Urla că vrea acasă.

Byrne şi Wilkinson începură să-l înjure.

- Ajută-mă! îi spuse Stephen lui Reeves.

Îl apucă pe băiat de braţ şi încercă să-l aşeze pe treapta de tragere. Reeves îl înşfăcă de pe partea cealaltă. Tipper rămăsese cu ochii pironiţi asupra cerului, şi nici Stephen, nici Reeves nu reuşiră să-i descleşteze muşchii gâtului ca el să-şi poată coborî privirea.

Faţa părea să-i fi rămas complet fără sânge. Albul ochilor, la numai câţiva centimetri de chipul lui Stephen, nu vădea nici o vinişoară roşiatică; nu era decât un cerc căprui a cărui pupilă dilatată plutea într-o pată albă mărită de deschiderea spasmodică a ochiului. Pupila părea să se înnegrească şi să se mărească, încât irisul îşi pierdu orice lumină şi senzaţie de viaţă.

Fără să-şi dea seama unde se afla, băiatul striga întruna, cu glas implorator, un cuvânt numai de el ştiut, care ar fi putut fi un nume de alint pentru mama sau tatăl său.

Era un sunet de frică animalică. Stephen simţi un acces brusc de compasiune, pe care şi-l înăbuşi cât putu.

- Scoate-l de aici! îi spuse el lui Reeves. N-avem nevoie de aşa ceva. Tu şi Wilkinson duceţi-l la medic!

- Da, domnule.

Reeves şi Wilkinson traseră cu ei corpul ţeapăn către tranşeea de comunicaţii.

Stephen era zguduit. Erupţia aceasta de spaimă firească scosese la iveală cât de nefirească era existenţa pe care o duceau; oamenii nu voiau să li se amintească de normalitate. Când se întoarse în adăpostul său, era deja furios. Dacă aparenţele începeau să se spulbere, aveau să ia cu ele numeroase vieţi.

Părea să nu existe nici o modalitate de a privi în faţă groaza aceasta. La Ypres şi în cursul altor acţiuni izbutiseră să se împace cu gândul morţii iminente, dar focul de artilerie îi descurajase de fiecare dată. Bărbaţi care fuseseră gata să înfrunte gurile mitralierelor sau să-şi apere tranşeea până la ultimul nu puteau îndura ameninţarea unei astfel de morţi. Se prefăceau că era mai mult de atât: era dovada a ceea ce văzuseră. Reeves îşi căutase fratele, dar nu găsise nimic din el ca să-l înmormânteze, nici măcar o şuviţă de păr sau o bucată de gheată. Îi povestise despre asta lui Stephen cu amărăciune şi nevenindu-i să creadă. Ghiuleaua care îl omorâse avea asemenea dimensiuni încât trebuise încărcată cu macaraua de pe o linie ferată uşoară: după ce zburase cale de aproape zece kilometri la altitudine, făcuse o pâlnie în care s-ar fi putut adăposti o întreagă gospodărie de ţară, cu toate acareturile ei. Nu era de mirare, spuse Reeves, că nu mai găsise nici urmă de fratele său.

- Nu mi-ar păsa atâta, spusese el, dar era carne din carnea mea.

În după-amiaza celei de a treia zile, Stephen începu să-şi facă griji în legătură cu efectele canonadei asupra oamenilor din plutonul lui. Se simţea o verigă nefolosită şi nefolositoare a lanţului. Ofiţerii superiori nu-i dezvăluiau nimic; soldaţii primeau ordine de la subofiţeri şi se consolau între ei. Bombardamentul continua.

Stephen stătu pentru scurt timp de vorbă cu Harrington, locotenentul care împărţea şi el adăpostul cu Gray, apoi

bău ceaiul adus cu promptitudine de Riley la ora cinci. Ieşi în tranşee, să privească lumina după-amiezii târzii. Începuse să plouă din nou, dar obuzele continuau să vină dinspre orizontul înnegrit, explodând ca nişte stele neaşteptate în întunericul gri-verzui, clocotitor.

Aproape de miezul nopţii, Weir se întoarse în adăpost. Rămăsese fără whisky şi voia să ia de la Stephen. Aşteptă până când Gray ieşi.

- Cum a fost în rezervă? îl întrebă Stephen.

- Demult, spuse Weir, trăgând cu sete din bidonul pe care i-l întinse Stephen. Neam întors de trei zile.

- Deci ai fost în subteran. E locul cel mai sigur.

- Oamenii ies din gaura aia de şoarece şi se trezesc în nebunia asta. Nici nu-şi dau seama ce-i mai rău. Nu pot s-o mai ţină aşa, nu? Pur şi simplu nu se poate.

- Ia-o uşurel, Weir! N-o să fie nici un atac. Nemţii n-au de gând să plece de unde sunt. Tunurile alea sunt aşa de mari că le ia o săptămână numai până să le instaleze.

- Eşti un mare ticălos, Wraysford, ştiai? Zi-mi naibii ceva care să mă facă să nu mai tremur, şi atât.

Stephen îşi aprinse o ţigară şi îşi ridică picioarele pe masă.

- Vrei să asculţi obuzele sau vrei să discutăm despre altceva?

- Cretinul ăla de Firebrace cu auzul lui e de vină. M-a învăţat să deosebesc fiecare soi de tun. Pot să-ţi spun cât e de mare, care e traseul proiectilului, încotro se îndreaptă şi ce poate să facă.

- Dar ţi-a plăcut războiul la început, nu?

- Poftim?

Weir se îndreptă de spate în scaun. Avea o faţă rotundă şi sinceră, şi părul blond i se retrăgea deja de pe frunte. Ceea ce mai rămăsese din el stătea de obicei ţeapăn în sus sau nepieptănat după ce-şi scotea şapca. Purta o cămaşă de flanel şi un pulover alb cu anchior. Se lăsă puţin pe spate în scaun în timp ce reflecta la vorbele lui Stephen.

- Acum mi se pare imposibil de crezut, dar bănuiesc că mi-a plăcut.

- Nu-i nimic ruşinos în asta. Toţi am avut motivele noastre să ne înrolăm. Uită-te la Price, sergentul major! A înflorit aici, nu ţi se pare? Iar tu? Te simţeai singur cumva?

- Nu vreau să vorbesc despre Anglia, spuse Weir. Trebuie să mă gândesc cum să supravieţuiesc. Am opt oameni sub pământ şi un tunel german care ne vine în întâmpinare.

- În regulă, spuse Stephen. Oricum mă duc să văd ce-mi fac oamenii în juma' de oră.Adăpostul fu zguduit de reverberaţiile unui proiectil imens. Lămpaşul se legănă agăţat de grindă, paharele săltară pe masă, şi din tavan căzură bucăţi de pământ. Weir îl apucă pe Stephen de încheietura mâinii.

- Spune-mi ceva, Wraysford! zise. Povesteşte-mi despre ce vrei tu!

- Bun. O să-ţi spun ceva. Stephen scoase pe gură un fuior de fum. Sunt curios să văd ce se va întâmpla. Pe de-o parte, sunt şobolanii tăi care se târăsc în găurile lor de un metru sub pământ şi, pe de alta, oamenii mei care îşi pierd minţile de-atâtea obuze.

Ofiţerul nostru superior nu ne dă nici o veste. Eu zac aici sau mă duc să vorbesc cu oamenii, sau merg în patrulare şi mă trântesc în noroi, cu gloanţele ţiuindu-mi pe la urechi. Nimeni în Anglia habar n-are ce înseamnă asta. Dacă ar vedea cum trăiesc oamenii noştri, nu şi-ar crede ochilor. Ăsta nu e război, e un mod de a testa până unde se poate degrada fiinţa umană. Sunt extrem de curios să văd cât de departe poate fi dusă această degradare; pur şi simplu vreau să ştiu. Sunt convins că abia a început. Sunt convins că vor fi sancţionate oficial lucruri mult mai rele decât ce-am văzut noi până acum, care vor fi duse la îndeplinire de milioane de soldaţi precum Tipper al meu şi Firebrace al tău. Nu există limită peste care să nu poată fi mânaţi. Le vezi feţele când trec în rezervă şi ai impresia că n-o să mai accepte, că ceva din ei va spune: "Ajunge, nimeni nu poate

face aşa ceva!” Dar e de ajuns să doarmă o zi, să-şi umple pântecele cu mâncare fierbinte şi vin, ca să facă şi mai mult. Şi cred că vor face de zece ori mai mult înainte să se sfârşească războiul şi sunt foarte curios să aflu cât. Dacă n-aş avea curiozitatea asta, aş traversa câmpul până la linia inamicului şi m-aş lăsa omorât. M-aş face singur bucăţele cu una din grenadele astea.

- Eşti nebun, spuse Weir. Tu nu vrei să se termine odată?

- Ba da, bineînţeles. Dar acum, dacă tot am ajuns aici, vreau să ştiu ce înseamnă.

Weir începu să tremure din nou. Sunetele obuzelor se apropiară.

- E un baraj amestecat, spuse el. Tunul de câmp alternează cu artileria grea la intervale de..

- Taci! spuse Stephen. Nu te chinui singur!

Weir îşi prinse capul în mâini.

- Vorbeşte-mi, Wraysford! Vorbeşte-mi despre orice altceva în afară de război.

Anglia, fotbal, femei, fete. Orice vrei.

- Fete? Alea pe care soldaţii le numesc “iubite”?

- Dacă vrei.

- Nu m-am mai gândit de mult la ele. Canonada neîntreruptă e un bun tratament pentru gândurile necurate. Nu mă gândesc niciodată la femei. Ele fac parte dintr-o altă viaţă.

Weir rămase o clipă tăcut, apoi spuse:

- Ştii ceva? Eu n-am fost niciodată cu o femeie.

- Ce? Niciodată? Stephen se uită la el să vadă dacă vorbea serios. Câţi ani ai?

- Treizeci şi doi. Am vrut, întotdeauna am vrut, dar acasă era complicat. Părinţii mei au fost foarte severi. Una sau două dintre fetele cu care am ieşit erau.. voiau întotdeauna să se mărite. Erau şi fetele de la ateliere, dar ele mi-ar fi râs în nas.

- Şi nu eşti curios să ştii cum e?

- Ba da, ba da, bineînţeles. Dar acum a devenit o asemenea problemă, a căpătat o asemenea importanţă în viaţa mea, că mi-ar fi greu.

Stephen observă că Weir încetase să mai asculte bombardamentul. Se uita ţintă la paharul din mâinile lui, profund concentrat.

- De ce nu te duci într-una din casele alea unde merg soldaţii, în sat? Sunt sigur că ai găsi o fată drăguţă şi nu prea scumpă.

- Nu înţelegi, Wraysford. Nu e aşa uşor. Pentru tine e altceva. Bănuiesc că ai fost cu sute de femei, nu?

Stephen clătină din cap.

- O, Doamne, nu! Era o fată în satul meu care mergea cu oricine. Toţi băieţii îşi pierdeau fecioria cu ea. Trebuia să-i faci un cadou - ciocolată, bani sau altceva. Era o fată simplă, dar toţi îi eram recunoscători. A rămas gravidă, bineînţeles, dar nimeni n-a ştiut cine era tatăl. Vreun puştan de cinşpe ani, probabil.

- Şi asta a fost tot?

- Nu. Au fost şi alte fete. Băieţii erau învăţaţi. Ziceau că e nesănătos să se ţină. Chiar şi mamele lor erau de aceeaşi părere. Asta e diferenţa dintre un sat din Lincolnshire şi un oraş precum.. cum se numea al tău?

- Leamington Spa.

- Exact! Preţul respectabilităţii. Stephen zâmbi. Ai avut ghinion.

- Mie-mi spui?! râse Weir.

- Foarte bine.

- Cum adică “foarte bine”?

- Că râzi.

- Am băut.

- Nu contează.

Weir îşi mai turnă o dată şi se lăsă cu scaunul pe spate.

- Deci, spune-mi, Wraysford, toate fetele alea..

- Nu chiar atât de multe. Vreo patru sau cinci, poate. Cam atât.

- Oricâte-or fi fost. Spune-mi, a fost vreuna pe care ai iubit-o? Cu care să te fi culcat de mai multe ori?
- Da, cred c-a fost.
- Una singură?
- Da, una.
- Şi cum a fost? A fost altfel decât cu celelalte?
- Da, bănuiesc că da. A fost cu totul altfel. S-a amestecat cu alte sentimente.
- Vrei să spui că.. te îndrăgostiseşi de ea sau ce?
- Cred că aşa s-ar zice. La vremea aceea nu ştiam ce e cu mine. Îmi dădeam seama doar că eram parcă mânat de ceva. Nu mă puteam opri.
- Şi ce s-a întâmplat cu femeia asta?
- A plecat.
- De ce?
- Nu ştiu. M-am dus acasă într-o zi şi nu lăsase nici măcar un bilet sau un mesaj pentru mine.
- Eraţi căsătoriţi?
- Nu.
- Şi ce-ai făcut?
- Nimic. Ce-aş fi putut să fac? Nu puteam s-o urmăresc. Am lăsat-o să plece.

Weir tăcu o clipă, apoi spuse:

- Dar când.. ştii tu.. cu ea, simţeai altceva, era altfel decât cu fetele din sat? Sau e întotdeauna la fel?
- Atunci când a plecat nu cred că mă gândeam la asta. A fost mai mult ca şi cum ar fi murit cineva. Ca atunci când eşti copil şi mama sau tatăl tău dispar la un moment dat.

Stephen ridică privirea. Trebuie să afli singur. În următoarea permisie. Sau poate te putem aranja noi cumva. Unul dintre oamenii mei trebuie să ştie.

- Nu fi ridicol! spuse Weir. Oricum, femeia asta. Te mai gândeşti la ea acum? Ai vreun suvenir de la ea?
- Am avut un inel de-al ei, dar l-am aruncat.
- Nu te gândeşti niciodată la ea când zaci aici noaptea, între bubuiturile de tun?

- Nu. Niciodată.

Weir clătină din cap.

- Nu te înţeleg. Eu sigur m-aş fi gândit.

Afară se făcu o clipă linişte. Cei doi bărbaţi se uitară unul la altul în lumina palidă, cu feţele cenuşii şi istovite. Stephen invidia inocenţa încă vizibilă sub încordarea care se întipărise pe chipul deschis al lui Weir. El simţea că pierduse deja definitiv legătura cu orice fericire pământească posibilă undeva dincolo de bătaia tunurilor. Firele cărunte risipite pe la tâmple şi deasupra urechilor păreau să-i aducă aminte că viaţa îl schimbase şi că nu putea da timpul înapoi.

- Aşadar, spuse el, înainte de război ai fost singur?

- Da, încă locuiam cu ai mei. Cred că nu eram în stare să mă desprind de ei.

Singurul lucru care mi-a trecut prin cap a fost să mă înscriu în armată. Tata cunoştea pe cineva în corpul de ingineri, şi aşa am intrat. M-am înrolat în nouă sute doişpe. Ai dreptate, îmi plăcea să joc un rol. Şi îmi plăcea camaraderia din armată. Asta a fost, în esenţă. Nu avusesem prieteni înainte, şi deodată am descoperit că aveam dacă nu prietenia, măcar compania a sute de bărbaţi de vârsta mea. Când am fost făcut ofiţer, am aflat că unii dintre ei chiar mă priveau cu respect. A fost un sentiment fantastic.

- Te-ai descurcat bine, spuse Stephen. Oamenii te respectă.

- Nu, spuse Weir dispreţuitor, ar asculta de oricine care..

- Vorbesc serios. Ştii cum să te porţi cu ei.

- Mulţumesc, Wraysford.

Stephen mai turnă whisky. Spera întotdeauna că băutura avea să-l adoarmă, dar, de fapt, n-avea cine ştie ce efect. Atunci când venea, somnul era ca un dar, şi tot atât de bun după whisky ca şi după ceai.

- Pe mine oamenii mei nu mă respectă. Îl respectă pe sergentul Price. Sau cel puţin le e teamă de el. Şi fac ceea

ce le spun caporalii, Smith şi Petrossian. Eu n-am nici o importanţă.

- Aiurea! spuse Weir. Eşti lângă ei exact la fel de mult ca oricare alt ofiţer. Mergi în patrule. Cred că te admiră.

- Dar nu mă respectă. Şi pe bună dreptate. Şi ştii de ce? Pentru că nici eu nu-i respect. Uneori mi se pare că-i dispreţuiesc. Cine naiba se cred, pentru Dumnezeu?

- Eşti o figură, zise Weir. Îmi amintesc de un maior pe care l-am cunoscut lângă Ypres, care..

Uşa adăpostului fu dată de perete. Era Hunt.

- Ar trebui să veniţi, domnule, i se adresă el lui Stephen. A nimerit un obuz în porţiunea noastră. Avem o mulţime de răniţi. Reeves, Wilkinson, cred.

Stephen îşi luă şapca şi ieşi după Hunt în întunericul nopţii.

Pe o lungime de aproape douăzeci de metri, sacii cu nisip din care era construit parapetul fuseseră risipiţi de explozie. Peretele tranşeei se prăbuşise, iar sârma ghimpată fusese smulsă şi atârna peste pământul răscolit. De undeva se auzea un geamăt. Brancardierii încercau să cureţe şanţul ca să ajungă la răniţi. Stephen luă un târnăcop şi începu să sape. Traseră afară de umeri un soldat. Reeves. Avea pe chip o expresie mai absentă ca de obicei. O parte din torace îi lipsea şi o bucată mare de obuz îi ieşea de sub stern.

Stephen le făcu semn din cap brancardierilor.

- Luaţi-l!

Mai încolo era un alt rănit, Douglas. Stephen îl văzuse în dimineaţa aceea şi i se păruse atunci indestructibil. Douglas era viu şi fusese rezemat de peretele tranşeei.

Stephen urcă pe mormanul de pământ şi se aşeză lângă el.

- O ţigară? întrebă.

Douglas dădu din cap. Stephen aprinse una şi i-o puse în gură.

- Trăgeţi-mă în sus, spuse Douglas, ca să pot să mă aşez.

Stephen îl ridică, ţinându-l cu braţul pe după umeri. Sângele îi pulsa dintr-o rană de şrapnel la umăr.

- Ce e chestia aia albă de pe piciorul meu? zise Douglas.

Stephen se uită într-acolo.

- E un os, spuse. Femurul. E în regulă, nu-i decât un os. Ai pierdut puţină carne.

Sângele lui Douglas îl împroşcase peste tot. Avea un miros aparte, nu tocmai neplăcut, deşi, prea mult, devenea greţos. Un miros proaspăt, ca acela din fundul unei măcelării, doar că mai puternic.

- Tom e în regulă? întrebă Douglas.

- Cine?

- Tom Brennan.

- Da, cred că da. Nu-ţi face griji, Douglas! Ţine-te de mine! O să-ţi dăm nişte morfină. Să încercăm să oprim sângele ăsta. O să-ţi pun ceva la umăr. Un pansament, atât.

În timp ce i-l apăsa peste rană, Stephen simţi carnea lui Douglas alunecându-i sub mâini. O coastă sau două i se rupseseră, şi palma îi intra în pieptul lui, către plămân.

Renunţă să mai apese.

- Hunt! strigă el. Cheamă Dumnezeului un brancardier aici! Şi adu-mi nişte morfină!

Sângele lui Douglas se ridicase pe sub mânecile uniformei lui Stephen. Îi pătase faţa şi părul. Pantalonii îi erau îmbibaţi. Douglas se agăţase de el.

- Ai nevastă, Douglas?

- Da, domnule.

- O iubeşti?

- Da.

- Bun. O să-i spun. O să-i scriu. O să-i spun că eşti cel mai bun soldat pe care-l avem.

- O să mor?

- Nu, n-o să mori. Dar n-ai să fii în stare să-i scrii. O să-i spun tot ce-ai făcut.

Patrulele şi toate celelalte. O să fie mândră de tine. Unde e morfina aia? Hunt, mişcă-te odată! Îţi iubeşti nevasta, Douglas. Ai s-o revezi. Gândeşte-te la ea când o să te ducă la spital. Gândeşte-te numai la ea! N-o lăsa să-ţi fugă din

minte! Gata, uite, gata, vin. Ţinemă de braţ, aşa. Aaaaşa. O să-ţi iau ţigara, altfel îţi arde buzele. Nu-ţi face griji, îţi dau alta. Ia aici!

Stephen vorbea fără să ştie ce spune. Simţea că sângele lui Douglas îl înecă. Până ajunseră la ei brancardierii, Douglas aproape îşi pierduse cunoştinţa. Sanitarii ridicară trupul inert, încercând să nu-i agraveze rana.

În timp ce se îndepărtau, un scrâşnet metalic se auzi peste capetele lor. Un alt obuz ateriză într-o explozie de lumină. Preţ de o clipă, Stephen văzu întreaga linie a tranşeei, dreaptă pe o porţiune de douăzeci de metri, apoi săpată în zigzag pentru a preveni exploziile, apoi din nou dreaptă. Văzu terenul din spatele ei, întins pe kilometri întregi; copaci; o fermă undeva în depărtare. Pentru o fracţiune de secundă, fu linişte: Franţa rurală zăcea scăldată într-o lumină strălucitoare.

Apoi, când pământul şi şrapnelele începură să zboare în toate părţile, Stephen fu azvârlit înainte. Brancardierul din spate fusese lovit în cap. Douglas zăcea răsturnat pe scândurile de pe fundul tranşeei. Stephen, neatins, urlă:

- Luaţi-l de aici! Hunt! Scoate-l de aici!

Apoi, simţind lichidul lipicios de pe propria faţă, îşi puse capul în mâini şi strigă:

- Luaţi sângele ăsta de pe mine!

Teoretic, ar fi trebuit să aibă numai rol defensiv pe teritoriul britanic, dar, în timpul războiului, o parte dintre ele au fost trimise pe front. (n.tr.)

Când fu trimisă în spatele frontului, compania lui Stephen avu trei zile de odihnă în Béthune, un orăşel foarte îndrăgit de soldaţi pentru amabilitatea tinerelor franţuzoaice şi pentru numărul mare de crâşme şi baruri. Stephen fu încartiruit în casa unui medic la marginea oraşului. Avea în faţă o grădină aranjată după tipic, cu triunghiuri de pietriş și garduri vii scunde, de tisă. Deşi locuia împreună cu alţi cinci ofiţeri, Stephen avu, pentru prima dată de la începutul războiului, propriul dormitor. Fereastra lui dădea către

curtea din spate, un petic de iarbă crescută la întâmplare, cu câteva răsaduri neîngrijite de flori şi un castan în capăt. Era după-amiază când se eliberă în sfârşit. Îşi lăsă echipamentul pe podeaua lustruită, îşi scoase ghetele şi se prăbuşi pe patul întins cu un cearşaf curat. Din aşternuturi se ridică un miros de ierburi uscate. La început îi era aproape întotdeauna imposibil să doarmă, descoperise el, pentru că trupul i se relaxa atât de repede, încât muşchii îi zvâcneau, trezindu-l. Medicul îi dăduse o cutie de pastile, dar îl făceau să doarmă atât de adânc, încât nu voia să ia nici una până spre noapte.

Simţea oboseala în membre şi în organele interne - o greutate dureroasă, ca gravitaţia. Mintea îi rămânea limpede. Deşi nu prea avea habar de timp, imaginile zilelor trecute i se imprimaseră în memorie cu o limpezime fotografică. Văzu chipul neliniştit al lui Weir aşteptând cu disperare să fie consolat; buzele moi, minunat de frumoase, ale lui Wilkinson din profil şi absenţa care devenise cealaltă parte a feţei sale; sângele lui Douglas - al cărui miros îl simţea încă, deşi omul murise de pe urma rănilor - scurgându-se prin crăpăturile scândurilor de pe fundul tranşeei; bucata de carcasă ieşită din inima lui Reeves, pe care ar fi putut citi numărul de serie al producătorului. Pe ceilalţi îi îngropaseră a doua zi, după ce în sfârşit încetase bombardamentul, cu cruci de lemn trimise de la intendenţă, cu grămăjoare de pietre adunate de prieteni. În liniştea minunată de după oprirea tunurilor germane auziseră cântecul unei mierle.

Stephen îşi întoarse privirea în sus. Nimic din ceea ce prevăzuse, din ceea ce visase el n-ar fi putut prefigura forma şi gustul acestei existenţe. Luă câteva guri de whisky din bidonul din rucsac şi adormi brusc.

Nu se trezi decât a doua zi la şapte dimineaţa. Se uită la ceas uluit. Dormise timp de douăsprezece ore, nemişcat, în uniformă. Nimeni nu-l chemase la cină; nu auzise nici o mişcare în casa aceea mare.

Găsi o baie şi se bărbieri, lăsând apa să curgă. După ce termină, se schimbă în hainele curate pe care Riley i le pusese în geantă şi se întoarse în camera sa, unde se aşeză pe pat, proptindu-se în perne. Deschise fereastra dinspre grădină. Era o zi ştearsă, dar aerul era proaspăt, şi nu se auzeau bubuituri; era bine. Stephen îşi dădu seama că fusese victima unui truc ieftin pe care îl dispreţuia la soldaţi: somnul îl vindecase.

Începu să se gândească la micul dejun. Aveau să primească ouă - dar carne? Îşi aminti insistenţa lui Bérard că toţi englezii mâncau carne friptă la micul dejun în fiecare zi. Oare unde era Bérard acum? Undeva în siguranţă, în spatele liniilor, presupunea. Deşi Amiens fusese ocupat de nemţi înainte de a fi fost recucerit de aliaţi, îşi imagină că Bérard îşi va fi găsit o existenţă confortabilă; n-avea nici o îndoială că o ducea bine.

Relaxat de somn, se lăsă în voia amintirilor despre vila de pe Boulevard du Cange.

Trecuseră aproape şase ani de când păşise în noapte, cu Isabelle de braţ, lăsând uşa de la intrare deschisă. I se părea că toate cele petrecute sub acoperişul neregulat şi placid al acelei case aparţineau unei lumi la fel de aparte şi de anormale ca aceasta în care se afla acum. Îşi aminti furia incontrolabilă a propriei dorinţe, căreia Isabelle îi răspunsese cu aceeaşi măsură. Încă vedea capul ei lăsat pe spate lângă perete, răsucind o natură moartă cu flori din cuiul ei. Simţea încă gustul ei pe limbă. Dacă îşi dădea silinţa, vedea conturul vag al feţei ei, dar foarte vag, lipsit de claritate. Îi dispăruse însă cu totul amintirea a ceea ce o făcea umană, felul ei de-a fi şi gândurile. Ştergerea acestor amănunte era ca un supliciu. Când încercă să şi-o readucă în minte, nu-i auzi vocea, nuşi putu imagina nimic de-al ei, felul în care se uita sau vorbea, expresiile feţei, mersul, gesturile. Era ca şi cum Isabelle ar fi fost moartă, şi el ar fi purtat responsabilitatea acestei morţi. Ceea ce îndurau el şi oamenii lui era o pedeapsă pentru ceea ce făcuse.

Rămăsese timp de un an în Saint-Rémy după plecarea ei. Dacă ea s-ar fi răzgândit, îşi spusese, trebuia să ştie unde să-i scrie. Poate avea să aibă nevoie de el, să-i ceară ajutorul în relaţia cu familia ei sau cu soţul abandonat. Nu sosi însă nici o veste, şi el ştiu, atunci când reuşi să recunoască faţă de sine, că ea n-avea să-i scrie niciodată.

Până la urmă îşi luase rămas-bun de la lucrătorii din atelierul de mobilă şi se suise în trenul spre Paris. Închiriase o cameră într-o casă din apropiere de Rue de Rennes şi se apucase să-şi caute de lucru. N-avea nici cea mai mică intenţie de a se înfăţişa cuiva în vechea sa ipostază de om de afaceri. Cunoştinţele lui despre ţesături, tarife vamale şi taxe păreau să ţină de un alt ev. Fusese angajat de un constructor care avea nevoie de un tâmplar.

Camera de pe acelaşi palier fusese închiriată de un tânăr din Tours cu ochi strălucitori, un student pe nume Hervé, care era încântat să locuiască singur în capitală.

Îl invitase pe Stephen să-i cunoască prietenii în diferite cafenele de pe lângă Place de l'Odéon. Stephen se dusese, băuse rom sau cafea, dar nu putuse împărtăşi exaltarea nervoasă a lui Hervé. Se gândise să se întoarcă în Anglia, dar, fără o idee limpede despre ce putea face, i se păruse mai simplu să rămână într-o ţară străină. Îi scrisese scurt fostului său tutore ca să-i spună că era bine, dar nu primise nici un răspuns.

În casa vecină locuia o familie cu o fiică de optsprezece ani pe nume Mathilde.

Tatăl, angajat într-un birou de avocatură, îi găsise lui Stephen o slujbă de funcţionar, care, deşi plicticoasă, era plătită mai bine decât tăiatul lemnelor. Stephen cina din când în când în casa lor şi era îndemnat s-o scoată pe Mathilde la plimbare în Jardin du Luxembourg la sfârşit de săptămână. Se împrieteniseră pe parcursul acestor lungi plimbări, şi Stephen îi destăinuise lui Mathilde povestea sa de dragoste cu Isabelle.

Pentru că nu-i descrisese însă latura fizică a relaţiei lor, istoria păruse incompletă.

Mathilde fusese surprinsă de faptul că Isabelle se răzgândise.

- Probabil e ceva la mijloc ce tu nu ştii.

Prietenia cu Mathilde fusese pentru Stephen o experienţă nouă. Băieţii din casa de copii erau totdeauna în alertă, căutând o cale de evadare. Deşi existase acolo un sentiment de comuniune în faţa dificultăţilor comune, fiecare era prea interesat de propria supravieţuire ca să fie cu adevărat generos cu ceilalţi. La slujbă, în biroul de pe Leadenhall Street, Stephen avusese colegi, dar nici unul de vârsta lui, cu excepţia a doi comisionari din Poplar[22] care se ţineau deoparte. În vizitele sale la docuri şi în fabrici, văzuse bărbaţi de vârsta lui şi tânjise după tovărăşia lor, însă nu avusese niciodată timp suficient să-i cunoască.

Mathilde avea dinţi laţi, sănătoşi, şi păr şaten pe care şi-l ţinea prins la spate cu o panglică. Ochii ei mari aveau o expresie onestă care de multe ori lăsa loc uneia amuzate. Îl lua pe Stephen în plimbări pe chei, iar el îi arăta locurile pe care le vizitase când fusese trimis pentru prima oară la Paris de către firma sa. Prietenia lui Mathilde era lipsită de complicaţii şi de pretenţii, fără vreun element de pasiune sau de competiţie. Lui Stephen îi era uşor s-o facă să râdă şi descoperise că, atunci când ea îi era alături şi îl tachina, reuşea el însuşi să fie frivol. Îi mai era însă dor de Isabelle; în ciuda calităţilor ei, Mathilde nu părea decât o versiune palidă a ceea ce însemna feminitatea autentică. Lui Stephen, toate femeile i se înfăţişau în aceeaşi lumină. Simţea milă faţă de bărbaţii căsătoriţi cu fiinţe în mod atât de evident inferioare; chiar şi cei fericiţi şi mândri de frumuseţea imaginară a soţiilor lor făcuseră, în ochii lui, un compromis disperat. Îi era milă chiar şi de femeile însele:

---

22 Cartier al Londrei (n.tr.)

vanitatea lor, înfăţişarea, vieţile lor i se păreau şterse, infinit îndepărtate de ceea ce ar fi putut să fie.

Chinul acesta mai durase un an, apoi şuvoiul de emoţii se răcise. Stephen nu avusese senzaţia că s-a vindecat, nici conştiinţa faptului că timpul îl ogoise sau că îi furnizase o perspectivă mai amplă din care să-şi privească pasiunea. Simţise numai pierderea amintirilor. Prezenţa ei, pe care o avusese permanent în minte, dispăruse brusc, şi el rămăsese cu sentimentul unor emoţii nedescărcate, al unui proces nedus la bun sfârşit.

Răceala aceasta îi permisese să trăiască mai uşor, să le răspundă altora cu un anume grad de convingere; începuse să vadă în ei ceva mai mult decât nişte fiinţe de mâna a doua, actori ai unor vieţi sărăcite. Şi totuşi, pierderea aceea bruscă, senzaţia de îngheţ îi dăduseră totodată un sentiment nelalocul lui. Fusese îngropat ceva ce nu murise încă.

Când începuse războiul, Stephen se simţise uşurat. Se gândise să se înroleze în armata franceză, dar, deşi asta ar fi însemnat să omoare aceiaşi oameni şi să se bată pentru acelaşi pământ, n-ar fi fost totuna cu a lupta alături de alţi englezi. Citise în ziare despre regimente englezeşti care înrolau oameni din Lancashire şi Londra; despre bărbaţi care se îngrămădeau la agenţiile de recrutare din Suffolk şi Glasgow pentru apărarea Alsaciei şi Lorenei. Veştile din gazetele englezeşti sau franţuzeşti nu dădeau nici un motiv de panică. Deşi amploarea războiului devenise limpede destul de curând, lumea nu avea încă de ce să creadă că ar fi durat mai mult de un an. Relatările despre retragerea englezilor de la Mons în august subliniau faptul că forţele britanice, deşi copleşite numeric, reuşiseră să contracareze tot ceea ce mult lăudata infanterie germană aruncase asupra lor. Retrăgându-se, minând podurile de peste canal [23], dovediseră iniţiativă şi bravură; în bucla văii îşi scoseseră

23 E vorba de canalul Mons-Condé (astăzi astupat), de-a lungul căruia erau poziţionate o parte din forţele britanice. Canalul făcea o buclă

puştile atât de repede, încât nemţii crezuseră că au de a face cu mitraliere. Stephen fusese mişcat la gândul că toţi acei compatrioţi ai lui luptau într-un război străin.

Se întorsese la Londra cu o afecţiune reînnoită pentru Anglia. Frustrările suprimate şi violenţa neexprimată din viaţa lui se preschimbară în ură faţă de nemţi. Îşi preţuia dorinţa de a-i învinge şi de a-i omorî, o hrănea şi o proteja cu grijă: inamicul era acolo, aproape.

În gara Victoria [24] întâlnise un funcţionar pe care îl cunoştea, pe nume Bridges, membru al Gărzii Civile.

- Nu reuşim să formăm un batalion, îi spusese el. Ne mai trebuie câţiva oameni.

Dacă vii, ai putea să ajungi pe front înainte de Crăciun. Fă şi tu un gest nobil.

- Dar n-aş avea instrucţie, spusese Stephen.

- Te duci la un sfârşit de săptămână în New Forest [25]. Sergentul o să închidă ochii.

- Haide! Abia aşteptăm să ne dăm la ei.

Stephen făcuse ceea ce-i sugerase Bridges. Nu ajunseseră în Franţa până de Crăciun, dar traversaseră în primăvara următoare. Fuseseră arondaţi la două batalioane regulate şi ajunseseră curând să se considere militari profesionişti.

La început, Stephen crezuse că războiul putea fi purtat şi încheiat cu rapiditate în mod tradiţional. Apoi îi văzuse pe

---

mare în nordul oraşului, unde, în cursul Bătăliei de la Mons, se pare că germanii n-au ştiut că erau prezenţi soldaţi englezi. (n.tr.)

24 Gară centrală din Londra, locul de unde plecau şi unde se întorceau numeroşi soldaţi de pe front. (n.tr.)

25 New Forest este o zonă extinsă, împădurită, în sudul Angliei, care a fost des folosită pentru diverse operaţiuni militare în timpul Primului Război Mondial, inclusiv pentru efectuarea instrucţiei recruţilor. Membrii Gărzii Civile ar fi trebuit să aibă două săptămâni de instrucţie pe an, dar, în condiţii de război, ni se sugerează că instrucţia ar fi putut fi parcursă în numai două zile, la un sfârşit de săptămână. Sergentul responsabil de instruirea recruţilor ar fi urmat să închidă ochii la faptul că Stephen nu era încă înrolat. (n.tr.)

mitraliori trimiţând o grindină de gloanţe către şirurile de atac ale infanteriştilor germani, ca şi cum simpla viaţă omenească n-ar mai fi avut nici o valoare. Îşi văzuse jumătate din pluton murind sub obuzele bombardamentului iniţial al inamicului. Se deprinsese cu vederea şi cu mirosul trupurilor sfâşiate. Îi văzuse pe soldaţi înăsprindu-şi inimile pentru a rezista măcelului aceluia mecanic. I se părea că se petrecea o uriaşă violare a firii pe care nimeni nu avea puterea s-o oprească.

Putea să protesteze sau putea să se lase dus de curent. Stephen acceptase că în jurul lui mureau oameni. Încercase să fie neînfricat, în speranţa că asta avea să-i consoleze pe soldaţi, cărora le vedea, prin vacarm şi sânge, feţele nedumerite, incapabile să înţeleagă. Dacă astfel de lucruri erau permise, relatate, bagatelizate, atunci la ce nivel, se întreba el, aveau să se oprească? Ajunsese să creadă că acesta era abia începutul unor grozăvii şi mai mari; că avea să urmeze un proces de exterminare de o amploare la care soldaţii înşişi nici nu visaseră vreodată.

Micul dejun era deja pe masă când Stephen coborî. Căpitanul Gray se pricepea să găsească cantonamente bune pentru sine şi ofiţerii săi; în plus, îşi făcuse rost de o ordonanţă, pe nume Watkins, care se specializase cândva în bucătăriile hotelului Connaught din Londra. Iscusinţa aceasta îi era de prea puţin folos date fiind raţiile de pe front şi mâncarea puţină din sate, dar Gray îi aştepta întotdeauna ofertele cu entuziasm.

Venise şi acum primul la masă.

- Ai dormit bine, Wraysford? întrebă el, ridicând privirea din farfurie. Harrington a urcat să te caute azi-noapte, dar mi-a spus că dormeai dus.

- Da, am dormit ca un copil. De vină e aerul proaspăt, bănuiesc.

Gray râse.

- Serveşte-te! Sunt ouă ochiuri acolo. L-am pus pe Watkins să caute bacon, dar deocamdată va trebui să te descurci fără. Chiar şi cel mai bun bacon franţuzesc e oricum jalnic.

Gray era un ofiţer neortodox. Trupeţii se temeau de el; dar, deşi împrumutase manierele energice ale soldaţilor de rând, îşi petrecea mare parte din timpul liber citind. Căra volume de poezie în buzunare, şi adăpostul lui avea întotdeauna deasupra patului o policioară cu cărţi, care se înmulţeau sau erau înlocuite după cum soseau pachetele din Anglia. La terminarea universităţii, devenise medic şi îşi căpătase atestatul de chirurg înainte să izbucnească războiul. O serie de lucrări ale şcolii vieneze de psihiatrie îşi făceau apariţia pe raftul lui de cărţi alături de romane de Thomas Hardy. Era considerat un partizan al disciplinei stricte după ce prezidase o curte marţială care condamnase la moarte un tânăr ostaş de rând, dar vorbea de asemenea despre cum trebuie să-i motivezi şi să-i înţelegi pe soldaţi. Copilăria petrecută în câmpiile Scoţiei îi dezvoltase un simţ al umorului sec şi ironic, precum şi tendinţa de aşi tempera teoriile militare şi psihologice mai degrabă abstracte printr-o prudenţă pragmatică.

Mestecă viguros ouăle şi pâinea până la capăt şi îşi mai turnă o cană de cafea.

- E plăcută căsuţa asta, nu-i aşa? zise, împingându-şi scaunul în spate şi aprinzându-şi o ţigară. Întotdeauna te poţi bizui pe faptul că un medic o să ştie să-şi găsească un colţişor tihnit. Cunoşti Franţa?

- Destul de bine, zise Stephen, aşezându-se cu o farfurie de ouă ochiuri. Am trăit o perioadă aici înainte de război.

- Cât timp?

- Cam patru ani.

- Dumnezeule mare! Deci vorbeşti franceza ca pe apă, nu?

- Cred că acum scârţâie niţeluş, dar înainte vorbeam fluent.

- Ne-ar putea prinde bine. Nu că am avea vreo legătură cu francezii în momentul de faţă. Dar nu se ştie niciodată.

Războiul merge înainte.. Ce face plutonul tău? Îţi place să fii comandant?

- Plutonul n-a dus-o prea bine. Am avut pierderi mari.

- Da, desigur. Şi tu? Te înţelegi cu oamenii?

Stephen luă o înghiţitură de cafea.

- Da, aşa se pare. De fapt, nu sunt sigur că mă respectă.

- Te ascultă?

- Da.

- Şi asta ţi se pare suficient?

- Probabil.

Gray se ridică şi se apropie de şemineul de marmură. Îşi stinse ţigara în vatră.

- Trebuie să-i faci să te iubească, Wraysford. Ăsta e secretul.

Stephen se strâmbă.

- De ce?

- Aşa o să lupte mai bine. Şi o să fie mai mulţumiți. Nu le place să-şi pună pielea pentru vreun scorţos cu nasul pe sus.

Trupul vânos al lui Gray zvâcnea de însufleţire. Ochii ageri îl cercetau pe Stephen, căutând pe chipul lui un semn de aprobare. Capul i se clătina în sus şi-n jos, exaltat.

- Poate, spuse Stephen. Încerc să le dau exemplu.

- N-am nici o îndoială, Wraysford. Ştiu că te duci cu ei în patrulare, că le legi rănile şi aşa mai departe. Dar ţii cu adevărat la ei? Ţi-ai da viaţa pentru ei?

Stephen se simţi cercetat îndeaproape. Ar fi putut răspunde “Da, domnule”, şi cu asta conversaţia ar fi luat sfârşit; dar felul intimidant şi neprotocolar al lui Gray, oricât de neliniştitor, invita la francheţe.

- Nu, spuse el. Bănuiesc că nu.

- Mă gândeam eu, spuse Gray, scoţând un chicotit triumfător. Cumva pentru că pui prea mare preţ pe propria-ţi viaţă? Crezi că valorează mai mult decât a unui simplu pifan?

- Nici pe departe. Nu uitaţi că eu însumi sunt un simplu pifan. Dumneavoastră aţi fost cel care m-aţi promovat. Mai degrabă pentru că nu pun suficient preţ pe propria viaţă. Nu pot înţelege dimensiunea acestor sacrificii. Nu ştiu dacă există ceva de preţ pe lumea asta.

Gray se aşeză din nou la masă.

- E ceva ce nu înţeleg la tine, spuse el şi se strâmbă, mimând perplexitatea, în timp ce-l studia pe Stephen cu privirea. Apoi râse. Dar am să-mi dau seama până la urmă, nuţi face probleme. Ai putea să fii un bun soldat, dacă ai vrea. Nu eşti încă, dar ai putea fi.

Stephen tăcu timp de o clipă, apoi spuse:

- Price e un bun soldat.

- Price e un om de mare ispravă. Promovat tot de mine, dacă îmi permiţi să mă făIesc niţel cu gloria lui. Tipul ăsta era funcţionar într-un depozit înainte de război.

Stătea pur şi simplu la un birou şi bifa numere toată ziulica. Acum compania n-ar putea funcţiona fără el. El le conduce vieţile. Şi l-ai văzut vreodată să-şi piardă capul?

- Nu, slavă Domnului! Mă bizui şi eu pe el la fel de mult ca toţi ceilalţi.

- Bineînţeles, spuse Gray. Acum spune-mi câte ceva despre tuneliştii ăştia. Vezi o mulţime, nu?

- Da. Tunelul începe în partea noastră de linie. Per total, sunt pricepuţi. Lucrează din greu în subteran. Nu e o treabă pe care s-o poată face prea mulţi.

- Cum îl cheamă pe flăcăul ăla în bascheţi?

- Weir? Comandantul companiei?

- Da. Ce fel de om e?

- E un tip ciudat, deşi poate nu mai ciudat decât ar fi oricine altcineva în situaţia lui. Nu e miner de profesie, doar un inginer care a fost pus şef peste mineri.

- Mie mi se pare bizar. Eu n-am timp să mă ocup de băieţii ăştia. După ce sapă luni întregi, îşi instalează în sfârşit minele, le aruncă în aer, şi? Cu ce ne alegem? O pâlnie frumuşică în care se poate instala inamicul.

În sufragerie îşi făcu apariţia locotenentul Harrington, un bărbat înalt şi mohorât, uşor bâlbâit.

- Bună dimineaţa, domnule! i se adresă el lui Gray.

Avea o atitudine respectuoasă, dar expresia de pe chipul lui părea întotdeauna surprinsă, ca şi cum nu i-ar fi venit să creadă ce i se întâmpla. Stephen se întrebă cum de reuşea să fie atât de pedant când lui i se părea greu să-şi amintească până şi ce zi a săptămânii era.

- Tocmai vorbeam despre mineri, spuse Gray.

- A, da, domnule.

- Wraysford e prieten cu Weir, comandantul companiei lor.

- Se pare că sunt inseparabili, domnule, spuse Harrington.

Gray râse.

- Ştiam eu. Ai auzit, Wraysford?

- Habar n-aveam că domnul locotenent Harrington e atât de interesat de viaţa mea personală.

- Glumeam, Wraysford, spuse Harrington, umplându-şi farfuria cu ouă prăjite, care începuseră să se sleiască sub şervet.

- Bineînţeles, spuse Stephen. Aş vrea să dau o tură prin oraş. Vă rog să mă scuzaţi.

- Bună idee! zise Gray. Mi-am pierdut orice speranţă cu baconul ăla. Dacă mai vrei cafea, Harrington, anunţă-l pe Watkins.

- Mulţumesc, domnule.

Gray urcă în camera lui să-şi caute o carte, iar Stephen ieşi în curte. Străbătu grădina până la poartă şi închise ochii, simţind lumina palidă a soarelui pe faţă. Trase adânc aer în piept şi porni la pas.

Cererea de permisie a lui Jack Firebrace ca să-şi poată vedea fiul nu fu aprobată.

- M-am gândit bine, spuse Weir. Înţeleg că n-ai mai fost acasă de un an. Dar adevărul e că acum, când avem atâţia oameni în linie, e al naibii de greu să-i tot mutăm în sus şi-n jos. Drumurile sunt congestionate de transporturi. Va trebui să mai aştepţi.

Jack se întoarse în subteran. Gura tunelului din tranşee ascundea un puţ vertical, căptuşit cu cherestea, din care se desprindeau două galerii. Prima, la zece metri adâncime, avusese de suferit de pe urma minelor nemţeşti. În subteran se dăduseră lupte strânse. Era mai bine în tunel de pământ decât de calcar. Exploziile frecvente sfărâmau piatra de calcar, şi, amestecată cu apa care pătrundea prin craterele de obuz dintre linii, aceasta forma un lichid vâscos, colorat câteodată de sângele tuneliştilor pulverizaţi de explozii.

Urmând ordinele superiorilor, Weir ordonase să fie săpat un alt tunel, la adâncimea de douăzeci şi trei de metri. Conform manualului de instrucţiuni, trebuia să aibă numai un metru lăţime.

- Nu-mi place, spuse Tyson, care zăcea întins pe pământ în spatele lui Shaw şi Evans. N-am mai văzut ceva atât de îngust în viaţa mea.

Oamenii aveau felinare mai în spate, acolo unde fixau scândurile pe pereţi, dar pe frontul de lucru era întuneric.

Jack încercă să nu-şi imagineze greutatea pământului de deasupra lor. Nu se gândea la rădăcinile copacilor, care se întindeau prin straturile de sol. Se aflau oricum deja la prea mare adâncime. Supravieţuise întotdeauna la Londra închipuindu-şi că tunelul în care lucra era un compartiment de tren noaptea: obloanele erau trase peste spaţiul strâmt în care nu se vedea nimic, dar, afară, lumea largă, cu câmpurile şi pădurile ei sub cerul liber, trecea în goană, netulburată în întuneric. Acum însă, când spaţiul nu era mai lat de un metru, iar pământul îi intra în gură şi în ochi, iluzia aceasta devenea greu de susţinut.

Mâinile lui Evans râcâiau neobosite în spatele lui. Jack îi auzea respiraţia gâjâită sugând puţinul oxigen pe care reuşea să li-l transmită pompa de aer. Prezenţa lui Evans era o consolare pentru el. La suprafaţă îi păsa prea puţin de chipul lui de nevăstuică şi de glumele lui sarcastice, dar

aici, răsuflările şi inimile lor funcţionau parcă într-un singur trup.

Shaw veni să-l schimbe la lucru. Trebui să se târască peste trupul lui Evans, apoi să-l tragă pe Jack de pe cruce şi să se lipească de podeaua tunelului pentru ca Jack să treacă peste el şi să se întoarcă în galerie. Nici măcar la douăzeci de metri în spate nu se puteau ridica în picioare, dar cel puţin reuşeau să stea pe vine şi să-şi întindă, pe rând, fiecare membru. Aerul era amar, dar lămpile descopereau scândurile fixate pe pereţi cu precizie, dându-le curaj.

- Pauză zece minute, spuse Weir. Profitaţi!

- Dumneavoastră n-ar trebui să fiţi în adăpost cu o ceaşcă de ceai? întrebă Jack.

Pun rămăşag că nici un alt comandant de companie nu vine aici.

- Trebuie să vă supraveghez, spuse Weir. Cel puţin până când suntem siguri că povestea asta funcţionează.

În subteran, soldaţii aveau voie să le vorbească ofiţerilor fără formalităţi. Era un mod de recunoaştere a condiţiilor dificile din galerii. Vorbind ca şi cum s-ar fi aflat întro mină obişnuită, tuneliştii puteau să-şi amintească de asemenea de deosebirea dintre ei şi infanterişti: poate că erau ei şobolani de canal, dar erau mai bine plătiţi.

- Hai să jucăm Friţ! propuse Evans.

Era un joc superstiţios, popular printre tunelişti, deşi de neînţeles pentru ofiţeri.

- Aş prefera să nu jucaţi, spuse Weir. Dacă nu se poate altfel, jucaţi în linişte.

- Corect, spuse Evans. Eu aş zice că are douăş’ cinci, însurat, doi copii. La trei metri de aici.

- Eu zic că-s patru, spuse Jack. În tunelul de luptă. Dacă facem trei metri până la ora ceaiului, înseamnă că noi ajungem primii.

Evans avea un sistem de calcul bazat pe numărul de metri pe care îi săpau în fiecare zi. Jocul era menit să prezică unde se afla inamicul. Câştigătorul avea să-l vadă pe Friţ

mort; cel care pierdea putea să-şi asigure supravieţuirea numai dacă împărţea tovarăşilor ţigări. Weir nu înţelegea nici regulile, nici sistemul de puncte, dar le permitea oamenilor săi să joace pe motiv că îi mai destindea şi le întreţinea conştiinţa prezenţei duşmanului. Turner pierduse - în mod semnificativ, în ochii colegilor săi - cinci zile la rând, inclusiv în dimineaţa zilei în care murise.

În după-amiaza aceea, Weir primi înştiinţare să se prezinte la căpitanul Gray, pe care îl găsi inspectând proviziile din linia a doua.

- N-am făcut cunoştinţă până acum, nu? întrebă Gray. Oamenii dumitale fac treabă bună. Trebuie să fie al naibii de greu sub pământ.

- Nu-i mai rău decât să curgă obuze peste tine. Nu ne dorim decât să nu fim prinşi.

Oamenii dumneavoastră se tem să nu le explodeze pământul sub picioare, ai mei să nu rămână captivi într-un tunel lat de un metru, sub foc inamic din partea cealaltă. Aţi primit cererea mea?

- Da, am primit-o. Bineînţeles că trebuie să fiţi bine apăraţi. E un lucru absolut rezonabil. Dar trebuie să înţelegeți că oamenii mei nu sunt obişnuiţi să stea sub pământ. Până acum s-au descurcat?

- Da, sunt în regulă. Dar avem nevoie de pază continuă.

- Şi chiar nu te poţi lipsi de oamenii dumitale?

- Acum, că săpăm un alt tunel, nu. Lucrează non-stop. N-ar fi vorba decât de o singură patrulă. Trei sau patru oameni.

- În regulă, spuse Gray. După cum ştii, am îndoielile mele că merită într-adevăr să creăm şi mai multe pâlnii în care se poate instala inamicul, dar nu vreau să mă joc cu siguranţa oamenilor dumitale. O să-l rog pe Wraysford să se ocupe de asta. Am impresia că-l cunoşti.

- Într-adevăr.

- E un tip de încredere?

- Eu zic că da, spuse Weir.

- Cam sucit, spuse Gray. O să vorbesc cu el. Pot să înceapă din seara asta.

Stephen ceru voluntari.

- O să luăm un şobolan să ne arate drumul, dar mai am nevoie de doi oameni.

Vom fi într-un tunel de luptă. Nu va trebui să ne târâm.

Nimeni nu răspunse.

- Bun, o să-i iau pe Hunt şi pe Byrne.

Stephen se duse la sergentul Adams ca să-l întrebe cine avea să vină cu ei dintre tunelişti.

- O să trimită imediat un voluntar, domnule. Pe ăla care a pierdut la Friţ.

Jack fu cel care, pe lângă cele cinci ţigări datorate lui Evans, trebui să-i însoţească pe infanterişti. Îşi luară măştile de gaze şi-şi prinseră grenade de centuri. La zece seara porniră spre intrarea în tunel.

Stephen se uită pentru ultima oară la cer înainte de a-l urma pe Jack în puţ. Nu fusese niciodată sub pământ. Simţi pentru scurt timp un val de afecţiune faţă de lumea de afară, de sub cerul fără margini, fie şi aşa schimonosită cum era de rotocoalele strâmbe de sârmă ghimpată instalate peste pământul sfârtecat de obuze.

Fusceii scării care cobora în puţ fuseseră făcuţi cu gândul să reziste; mâinile lui Stephen nu simţiră pe lemnul grosolan netezimea lăsată de glaspapir. Se succedau la intervale neregulate, aşa că era aproape imposibil de păstrat un ritm al coborârii.

Trebui să se chinuie ca să ţină pasul cu Jack Firebrace. La început fu atent să nu-l calce pe degete, dar curând nu-i mai văzu decât, din când în când, casca lucind sau legănându-se preţ de o clipă undeva departe, dedesubt.

În sfârşit, scara se termină. Jack îl aştepta. Preţ de o clipă, întunericul şi liniştea din jur îi amintiră de jocurile din copilărie, când el şi ceilalţi băieţi se provocau unul pe altul să intre în vreun beci de mult închis sau în vreun puţ abandonat. Era înspăimântat de mirosul jilav al pământului

şi de greutatea implacabilă a materiei. Craterele de la suprafaţă nu erau decât nişte zgârieturi în comparaţie cu masa aceasta strivitoare.

Orice deplasare sau alunecare a pământului nu le-ar mai fi lăsat nici o şansă, nici o posibilitate de a riposta sau de a scăpa numai cu vreo rană. Până şi fratele mai mic al lui Reeves, prins în explozia unui obuz de mortier, avusese mai multe şanse.

Hunt şi Byrne priviră în jur neliniştiţi. Purtau puşti şi împrumutaseră căşti de miner în locul capelelor. Stephen avea un revolver, şi toţi purtau la brâu grenade, despre care Weir le spusese că erau probabil cele mai eficiente arme în caz că dădeau de belea.

- Am auzit mişcări ale nemţilor încoace, spuse Jack cu voce scăzută. Trebuie să ne apărăm oamenii care pun încărcăturile şi tunelul inferior, despre care nemţii nu ştiu. O să intrăm prin gura asta de aici, care duce într-o galerie lungă. Din ea se desprind două tuneluri de luptă cu posturi de ascultare. E bine să rămânem toţi la un loc.

Byrne se uită la ceea ce Jack numise “gura” galeriei.

- Credeam că n-o să trebuiască să ne târâm.

- O să se lărgească, spuse Jack.

Byrne sudui şi pipăi cu mâna pământul compactat şi argila din pereţi.

- *La France profonde* [26], spuse Stephen. Pentru asta luptăm noi.

- Nu fac eu asta pentru un şiling pe zi, zise Byrne.

Jack păşi înainte în întuneric. Ochii i se deprinseseră să funcţioneze în obscuritate, şi corpul lui adoptase un mers pe vine automat, târşâit.

După vreo zece minute, tunelul cel îngust se intersecta cu galeria laterală pe care Jack şi tovarăşii lui o săpaseră cu două luni în urmă. În dreapta era intrarea într-un tunel paralel, care ducea în încăperea unde oamenii instalau

---

26 Franţa profundă (în limba franceză în original) (n.tr.)

explozibilul. În stânga erau cele două galerii de luptă. Dintr-una din ele fusese auzit săpând inamicul.

Byrne şi Hunt nu mai înjurau. Hunt părea terifiat.

- Eşti bine? îl întrebă Stephen.

Hunt clătină încet din cap de la dreapta la stânga.

- Nu-mi place. Aicea sub pământ. În cuşca asta.

- Suntem în siguranţă, spuse Stephen. Băieţii ăştia se pricep. Uită-te ce bine au căptuşit pereţii cu scânduri.

Hunt începuse să tremure.

- Nu e drept, spuse el. Eu sunt infanterist. N-ar trebui să fiu pus să fac aşa ceva. Îmi pun pielea în tranşee, nu în gaură de şoarece. Dacă se prăbuşește? Doamne,

Dumnezeule!

- Mai încet! spuse Stephen.

Hunt îl apucase strâns de braţ, alarmat.

- La naiba, Hunt! Intră în tunel sau te acuz de neîndeplinirea ordinului. Te trimit în toate patrulele să tai toată sârma nemţilor până-n Elveţia.

Stephen simţea frica lui Hunt începând să-l molipsească. El însuşi avusese dintotdeauna oroare de un spaţiu atât de îngust încât să nu se poată răsuci.

Jack dispăru prin gura tunelului de luptă, şi Stephen se uită la chipul jalnic al lui Hunt în întuneric. Şi-l imagină o clipă în viaţa civilă. Era un muncitor care lucrase pe şantiere din Londra şi Hertfordshire; nu voia să moară la cincisprezece metri sub pământ într-o ţară străină. Stephen simţi o undă de compasiune.

- Hai, Hunt, intră! spuse el. Vin după tine.

- Nu pot, nu pot.

Hunt începuse să mormăie ceva nedesluşit.

- Dacă nu intri, o să ne omoare pe toţi. Stephen îşi scoase revolverul şi trase piedica. Îi urăşti pe nemţi, nu-i aşa?

- Da.

- Ţi-au omorât prietenii. Acum vor să te omoare şi pe tine. I-au omorât pe Reeves şi pe frate-său. Pe Wilkinson. Pe

Douglas. Pe toţi prietenii tăi. Acum ai ocazia să ne ajuţi să omorâm şi noi câţiva. Dă-i drumul!

Îndreptă ţeava pistolului către intrarea în tunel şi apoi către tâmpla lui Hunt. Era surprins de propria-i brutalitate. Bănuia că de vină era frica.

Hunt intră încet în galerie, şi Stephen îl urmă. Îi vedea ghetele în faţa lui şi îl auzea pe Byrne târându-se în urmă. Dacă se întâmpla ceva, el era prins între ei. N-ar fi putut nici să înainteze, nici să se retragă. Închise ochii strâns şi înjură în gând ca să-şi facă curaj.

Tavanul tunelului era la treizeci de centimetri deasupra lui. Stephen continuă să-şi repete cele mai abjecte cuvinte în cele mai vulgare combinaţii la care se putea gândi; urzea obscenităţi împotriva lumii, a creaţiei şi a creatorului imaginar.

În cele din urmă, tunelul se lărgi. Putură să se ridice în picioare, cocârjaţi. Byrne scosese o ţigară din buzunar şi acum sugea din ea. Stephen dădu din cap spre el încurajator. Byrne zâmbi.

- Avem impresia că pe-aici pe-aproape e un tunel al nemţilor, îi şopti Jack lui Stephen. Oamenii noştri care pun încărcătura se tem că o să se trezească acolo cu ei. Eu mă duc mai sus, la postul de ascultare. O să iau pe unul din voi cu mine, să mă acopere.

Celălalt rămâne aici.

- În regulă, spuse Stephen. Mai bine ia-l pe Byrne.

Se uită după ei în tunel şi se întoarse spre Hunt, care se aşezase pe podeaua galeriei, cuprinzându-şi genunchii cu braţele. Scâncea uşor.

- Porţiunea aia îngustă prin care am trecut - dacă o dinamitează? Nu ne mai putem întoarce. Suntem blocaţi.

Stephen se aşeză lângă el.

- Uite ce e, spuse, nu te mai gândi la asta. Schimbul ăsta durează două ore, până când oamenii noştri pun explozibilul. Două ore trec repede. Gândeşte-te mai bine cât de repede trec. Gândeşte-te de câte ori ţi-ai dorit să

dureze mai mult. A mai rămas practic cât un meci de fotbal - suntem aici de jumătate de oră.

Stephen îl strângea pe Hunt de braţ. Îşi dădea seama că, vorbindu-i, îşi stăpânea el însuşi spaima copleşitoare.

- Dumneavoastră îi urâţi pe nemţi? întrebă Hunt.

- Da, spuse Stephen. Uită-te ce ne-au făcut. Uită-te la lumea asta pe care au creat-o aici, la iadul ăsta. I-aş omorî pe toţi dacă aş putea.

Hunt începu să geamă. Îşi luă capul în mâini, apoi ridică ochii către Stephen. Faţa lui deschisă, cu trăsături inexpresive, cu buze cărnoase şi obraji netezi, era speriată acum, imploratoare, prinsă între palmele mari, bătucite de efort, pe pielea cărora se vedeau urmele de arsuri şi cicatricele anilor de muncă.

Stephen clătină din cap a disperare şi întinse mâna. Hunt i-o luă între palme şi începu să suspine. Se târî între braţele lui Stephen şi îşi puse capul pe pieptul lui.

Stephen îi simţi plămânii umflându-se şi apoi contractându-se de suspinele care-i zguduiau trupul. Spera că Hunt avea cumva să se descarce de teroarea care îl copleşise, dar, după un minut, gemetele sale deveniră mai puternice. Stephen îl împinse uşor de lângă el şi îşi duse degetul la buze. Hunt rămase întins cu faţa la pământ, încercând să-şi înăbuşe suspinele. Stephen auzi undeva înaintea lor zgomot de paşi care se întorceau.

Apăru silueta deşirată a lui Byrne, îndoită de mijloc, dar mişcându-se încă rapid.

Răsuflarea lui, duhnind a tutun, îi pufni lui Stephen drept în faţă.

- Friţ a intrat în tunelul nostru. Firebrace e la treizeci de metri de aici, ascultă. Zice că trebuie să veniţi.

Stephen înghiţi în sec.

- În regulă. Îl luă pe Hunt de umăr şi-l scutură. Mergem să omorâm nişte nemţi.

Scoală!

Hunt se ridică în genunchi şi dădu din cap.

- Haideţi atunci! spuse Byrne.

Se afundară toţi trei în întuneric. După cinci minute ajunseră în locul unde Jack stătea pe vine, cu urechea lipită de perete. La capătul galeriei căptuşite cu scânduri văzură o gaură cu margini zdrenţuite, făcută de tuneliştii germani.

Jack puse un deget la buze, apoi rosti “Friţ” fără glas şi arătă cu mâna spre gaură.

Era linişte. Stephen ascultă, privind între timp chipul lui Jack. Acesta purta o cămaşă decolorată, cu mânecile suflecate, jilavă de sudoare. Stephen îi văzu firele de păr scurte de pe ceafa lată, rase cândva de bărbier.

Se auzi sunetul unei explozii, care rostogoli pietre şi pământ de undeva din spatele lor. Toţi rămaseră nemişcaţi. Auzeau sunet de paşi într-un tunel paralel cu al lor. Păreau să se depărteze de ei în direcţia liniilor britanice.

Hunt începu deodată să ţipe:

- Suntem blocaţi, suntem blocaţi, au aruncat tunelul în aer! Dumnezeule, ştiam eu, şti..Stephen îi încleştă gura cu palma, lipindu-i capul de perete. Paşii se opriră, apoi se întoarseră către ei.

- Pe aici, spuse Stephen, păşind înapoi pe unde veniseră. Tăiaţi-le drumul înainte să ajungă la ai noştri.

Către capătul tunelului de luptă, înainte de a se uni cu galeria, drumul pe care veniseră era blocat acolo unde explozia pe care o auziseră sfărâmase cheresteaua de pe pereţi şi năruise pământul. Stephen şi Jack reuşiră să-şi facă loc prin dărâmături, când în spatele lor erupseră focuri de armă.

- Au intrat, au intrat, au trecut prin gaură! ţipa Hunt.

Stephen îl trase pe Byrne peste moloz. Îl văzu pe Hunt rostogolind o grenadă înainte să ajungă şi el la locul exploziei. Cam la treizeci de metri în urmă se auziră puşti.

Zăriră patru siluete germane, dar chiar în clipa aceea grenada lui Hunt detonă gros, zguduitor. Stephen îi văzu pe doi dintre nemţi azvârliţi înapoi şi pe al treilea răsucinduse într-o parte înspre perete, dar în câteva secunde

împuşcăturile reîncepură. Stephen se căţără pe mormanul de pământ şi începu să tragă în pâcla dindărăt. Byrne găsi un loc potrivit ca să-şi amplaseze puşca greoaie. Traseră amândoi de mai multe ori, ghidaţi de lucirea momentană a vreunei arme în faţa lor. Stephen îşi pipăi grenadele de la centură. Era imposibil să loveşti vreo ţintă cu puşca; o grenadă ar fi făcut mai mult rău şi ar fi putut bloca galeria, dând oamenilor care instalau explozibilul în tunelul paralel timp să iasă. În timp ce bâjbâia la centură, le strigă celorlalţi să-şi arunce grenadele. A lui părea să se fi încurcat. În timp ce se străduia disperat s-o apuce, auzi din nou focuri în faţă, apoi avu brusc senzaţia că fusese izbit de o casă în cădere. Forţa loviturii îl azvârli înapoi.

Hunt se ridică în picioare pe trupul lui Stephen şi se răsuci în aşa fel încât să-şi poată azvârli grenadele prin spaţiul unde stătuse acesta. El şi Byrne lansară fiecare câte trei, rapid una după alta, şi cascada de explozii surpă tavanul tunelului la vreo douăzeci de metri înaintea lor. Puştile germane tăcură, şi Byrne, care ştia câteva vorbe în nemţeşte, auzi o comandă de evacuare a tunelului. Conduşi de Jack, îl traseră pe Stephen înapoi către galeria principală, suduind şi zgâriindu-se de pereţi, încordându-şi dureros membrele ca să poată târî după ei greutatea suplimentară a corpului devenit flasc. În galerie întâlniră alţi tunelişti şi patru oameni care instalaseră fitile în camera cu explozibil.

Urmă o zarvă de ţipete şi de relatări prost înţelese despre ce se întâmplase. Oamenii îl târâră cu schimbul pe Stephen înapoi către capătul de jos al scării. Puşca i se bălăngănea pe piept, şi cei care-l trăgeau abia izbuteau să se agaţe de trepte din pricina sângelui cald şi alunecos.

Ieşiră în haos. Un nou bombardament omorâse iarăşi oameni în tranşee şi distrusese parapetul pe o lungime de cincizeci de metri. Se adăpostiră care cum putură.

Byrne îl trase pe Stephen până într-o porţiune relativ neatinsă a tranşeei, în timp ce Hunt plecă după ajutor. I se

spuse că postul de prim ajutor al regimentului, considerat inexpugnabil în buncărul său, fusese complet strivit de o lovitură directă.

Stephen zăcea pe o parte. Obrazul i se proptise în scândurile de pe fundul tranşeei, iar Byrne îi îndoise picioarele ca să-l ferească de soldaţii care alergau în sus şi-n jos. Faţa îi era mânjită de murdărie, şi porii îi fuseseră acoperiţi de fărâmele suflate de explozia grenadei germane. Avea o bucată de şrapnel în umăr şi fusese lovit de un glonţ de puşcă în gât; explozia îi provocase o comoţie, şi acum era inconştient. Byrne îşi scoase mica trusă medicală şi-i turnă iod în gaura din gât. Găsi şireturile care deschideau săculeţul de pânză şi desprinse o bucată de pansament de tifon din faşa lungă.

Raţiile sosiră la ora zece. Byrne încercă să vâre un pic de rom printre buzele lui Stephen, dar nu i le putu deschide. În timpul bombardamentului aveau prioritate reparaţiile la structurile defensive şi mutarea răniţilor care se puteau ţine pe picioare.

Stephen rămase o zi întreagă în nişa pe care i-o săpase Byrne până când un brancardier îl duse în sfârşit la o staţie de prim ajutor.

Simţea o oboseală nesfârşită. Ar fi vrut să doarmă zile la rând, câte douăzeci odată, în linişte perfectă. După ce-şi veni în fire, păru să nu poată avea parte decât de episoade superficiale. Cădea în somn şi iar tresărea, şi, uneori, la deşteptare, descoperea că trupul îi fusese mutat. Nu simţea ploaia care-i răpăia uşor pe faţă. De fiecare dată când se trezea, durerea părea să i se înteţească. Avea impresia că timpul intra în marşarier şi se îndrepta înapoi către momentul impactului. Într-un sfârşit, se oprea în clipa când metalul îi străpungea carnea, şi durerea îi rămânea constantă la nivelul acela. Jinduia somnul; cu toată voinţa pe care era în stare să şi-o adune, îndepărta de la sine lumea treziei şi se arunca în întuneric.

Când rănile i se infectară, începu să asude; febra urcă la maximum în câteva minute, făcându-l să dârdâie şi să clănţăne din dinţi. Muşchii i se convulsionară şi pulsul începu să-i bată într-un ritm accelerat, frenetic. Sudoarea îi pătrunse prin lenjerie şi prin uniforma încleiată de noroi.

Până când fu transportat la staţia de prim ajutor, febra începuse să-i cedeze.

Durerea din braţ şi din gât îi dispăruse. Îşi auzea în schimb urletul sângelui în urechi.

Uneori i se potolea până la un murmur, alteori se înălţa într-un ţiuit asurzitor, după cum îi lucra inima. Odată cu sunetul acesta, veni şi delirul. Pierdu contactul cu fiinţa sa fizică şi începu să se creadă într-o casă pe un bulevard francez, în care căuta şi chema numele lui Isabelle. Fără nici un avertisment se trezi apoi într-o căsuţă de piatră englezească, în clădirea spaţioasă a unei case de copii, apoi înapoi în locul de care nu-şi amintea al naşterii sale. Stephen mugi în delir şi strigă.

Simţi mirosul aspru de fenol al orfelinatului, apoi pe cel de praf şi cretă din şcoală.

Avea să moară fără să fi fost iubit vreodată, o singură dată măcar, de către cineva dintre cei care-l cunoscuseră. Avea să moară singur, neplâns de nimeni. Nu-i putea ierta - pe mama sa, pe Isabelle sau pe bărbatul care-i promisese să-i fie tată. Ţipă cu disperare.

- Strigă după maică-sa, spuse infirmierul când fu adus în cort.

- Aşa fac toţi, spuse medicul de campanie, jupuind pansamentul pe care i-l aplicase Byrne cu aproape treizeci de ore înainte.

Fu scos din cort şi lăsat să aştepte transportul la un lazaret sau moartea - ce venea mai întâi.

Apoi, sub cerul indiferent, duhul lui îi părăsi trupul cu carnea sfâşiată, cu infecţia din el, cu fibra lui slabă şi schilodită. În timp ce ploaia îi cădea pe mâini şi pe picioare, partea încă vie din el deveni de neatins. Nu era mintea, ci o

altă esenţă care tânjea acum după tihnă pe un drum umbrit, liniştit, unde să nu se audă nici un tun. În faţa ei se deschiseră căile nepătrunse ale întunericului, aşa cum se deschiseră pentru alţi soldaţi din liniile săpate în pământ, la mai puţin de cincizeci de metri distanţă.

Apoi, în timp ce febra din trupul lui atingea apogeul, iar el cădea în îmbrăţişarea uitării, Stephen auzi o voce - neomenească, dar limpede şi insistentă. Era sunetul vieţii care-l părăsea, mai degrabă zeflemitor. În locul păcii după care tânjea, îi oferea posibilitatea întoarcerii. În clipa aceasta târzie, el se putea întoarce la corpul său şi la perversiunea brutală a vieţii trăite pe pământul răvăşit şi între trupurile ciopârţite ale războiului; putea, dacă făcea un efort de voinţă şi curaj, să revină la existenţa strâmbă, compromisă şi răzbătătoare care era viaţa omenească pe pământ. Vocea aceasta îl chema, apela la sentimentul lui de ruşine şi la curiozitatea lui nesatisfăcută. Dacă n-o asculta, avea fără îndoială să moară.

Bombardamentul se sfârşi. Jack Firebrace şi Arthur Shaw şedeau pe treapta de tragere fumând ţigări şi bând ceai. Discutau zvonul că divizia urma să fie mutată în sud, pentru un atac. Erau într-o dispoziţie meditativă, pe care le-o dădea conştiinţa faptului că supravieţuiseră obuzelor şi încăierării de sub pământ. Era într-un fel ca şi cum s-ar fi felicitat singuri.

- Mai ai vreo veste despre băiatul tău, Jack? zise Shaw.

- E tot rău. Aştept să mai primesc o scrisoare.

- Nu te amărî. Feciorul nostru a avut şi el ceva de soiul ăsta şi până la urmă s-a vindecat. Au spitale bune acasă.

Shaw îl apucase pe Jack de umăr.

- Ce s-a întâmplat cu locotenentul ăla care fusese rănit cu voi în subteran?

- Nu ştiu. Până la urmă l-au dus undeva în spatele liniilor, dar deja delira.

- El era ăla care voia să te trimită la curtea marţială, nu? Bine c-a păţit-o, atunci.

Jack era nostalgic.

- Nu s-a purtat rău până la urmă. Nu mi-a făcut nimic.

- Da, de-aia n-ai dormit o noapte întreagă.

Jack râse.

- Oricum nu dormeam. Am putea să-l întrebăm pe căpitanul Weir ce-i cu el.

- Du-te şi află! spuse Shaw. Acuma e linişte. Dacă sergentul întreabă unde eşti, te acopăr eu. Du-te şi vezi ce s-a întâmplat!

Jack se gândi o clipă.

- Sunt niţel curios să văd ce-i cu tipul ăsta, recunosc. Cred că m-aş duce să arunc o privire. Poate capăt vreun suvenir.

- Aşa te vreau, spuse Shaw. Adu unul şi pentru noi, ăştilalţi.

Jack îşi termină ceaiul şi puse câteva ţigări din pachet în buzunarul de sus al hainei.

Îi făcu cu ochiul lui Shaw şi o porni către tranşeea de comunicaţii care ducea îndărăt, către liniile din spatele frontului. Se făceau reparaţii intense după bombardament. Lui Jack i se păru ciudat cât de repede păreau să-şi piardă câmpurile şi drumurile identitatea rurală franceză şi să devină locuri de descărcare, depozite de muniţii, cantonamente pentru trupe de rezervă, ceea ce soldaţii numeau, într-un cuvânt,

“transporturi”. Obuzele făcuseră pentru scurtă vreme pământul să semene mai mult cu solul pe care creşteau lanuri sau grădini, dar priveliştea n-avea să dureze.

Jack îl întrebă pe un soldat care săpa latrine unde era postul de prim ajutor.

- Nu ştiu, frăţioare. Dar în partea aia sunt nişte corturi.

Şi se întoarse la lucru. Jack găsi un infirmier cu o listă de răniţi, şi se uitară amândoi peste ea.

- Wraysford. Uite-l! L-au dus după zid.

- Adică e mort?

- Nu l-au trimis la lazaret. Probabil era pe ducă. Acum o oră s-a întâmplat asta. Sunt vreo douăş' cinci în spatele zidului, acolo.

"O să spun o rugăciune pentru sufletul lui", se gândi Jack. "Cel puţin o să-mi fac datoria creştinească."

Era spre seară. Jack urmă o potecă desfundată, înnoroită, până la un zid scund de piatră peste care se vedea un câmp arat. Zări în spatele lui şiruri de mogâldeţe în zdrenţe, pătate cu ceva închis la culoare. Câteva chipuri luceau albe în lumina lunii care se ridica din spatele unei pădurici. Unele trupuri erau umflate, plesnind uniformele, altele, lipsite de membre; toate păreau să atârne greu.

În timp ce privea dincolo de şirul de corpuri lăsate în voia sorţii, către brazdele câmpului arat, Jack făcu ochii mari la vederea unei siluete pe care n-o observase până atunci. Complet gol, cu excepţia unei ghete şi a unui disc în jurul gâtului, cu trupul însemnat de urmele murdăriei şi ale sângelui uscat, Stephen se ridică în lumina palidă către el. De pe buzele lui ieşiră cuvinte uscate care păreau să însemne: "Ia-mă de aici!"

Revenindu-şi din spaimă, Jack sări zidul şi se apropie. Stephen făcu un pas înainte, apoi se prăbuşi în braţele lui.

Întors în cantonamentul său obişnuit din sat, Michael Weir şedea la măsuţa de lângă fereastră şi se uita la ploaia ce cădea pe străduţa cenuşie, mărginită de plopi.

Încerca să nu se gândească la Stephen. Ştia că fusese dus la un post de prim ajutor în spatele frontului, dar nu mai primise altă veste. Era convins că avea să trăiască pentru că avea în el un dram irepresibil de noroc. Răsuflă adânc: ăsta era de fapt modul de gândire stupid şi superstiţios al infanteriştilor.

Făcu o listă cu lucrurile pe care le avea de dus la îndeplinire. De obicei îi plăceau reprizele acestea de gospodărie, când scăpa de grosul bombardamentelor şi se putea ocupa de chestiuni practice.

Era îngrijorat de parapetul tranşeei la care lucrau. Sacii cu nisip erau prea des deranjaţi de oamenii care se întorceau din patrulă şi se strecurau grăbiţi înăuntru înainte să-i lumineze vreo rachetă nemţească. Însemna că, în locurile unde nu erau înlocuiţi cum trebuia, nu aveau suficientă protecţie împotriva lunetiştilor duşmani, care stăteau cu ochii pe ei pe tot parcursul zilei. Un glonţ neaşteptat în cap furniza o moarte liniştită şi relativ curată, dar demoralizantă pentru ceilalţi.

Încercase să-l convingă pe căpitanul Gray că infanteriştii trebuiau să se protejeze mai bine sau cel puţin să pună companiile de ingineri să-i protejeze, dar descoperise că, în schimbul apărării furnizate de infanterişti în tunel, se învoise să preia tot mai multe dintre sarcinile lor. Se întrebă dacă acesta era preţul pe care îl plătea pentru că se putea servi cu generozitate din whisky-ul lui Stephen.

În capul listei scrise “de verificat plăcile”. Crenelurile folosite de santinele erau mascate de plăci de fier, dar unele dintre ele fuseseră deteriorate de obuze sau uzate de focul mitralierelor şi al lunetiştilor inamici. Trebuia de asemenea refăcută sârma ghimpată, deşi aceasta era o treabă de care reuşise până acum să-şi scutească oamenii.

Infanteriştii legau conserve goale de sârma ghimpată, pe post de semnale de alarmă, dar singurii care le zăngăneau erau şobolanii. Când ploua, apa cădea de pe sârmă în conservele goale de dedesubt. Viteza cu care se umpleau stârnea în mod firesc pariuri printre infanterişti, care îşi alegeau fiecare propria conservă, sau o frică superstiţioasă la întrebarea a cui avea să se umple prima.

Weir auzea altceva în sunetele acelea. Odată, în timpul unei perioade de acalmie, se aşezase pe treapta de tragere, aşteptându-l pe Stephen să se întoarcă dintr-o inspecţie, şi ascultase muzica cutiilor de conservă. Cele goale erau mai sonore, cele mai pline urmau o scară ascendentă. Acelea care se umpluseră până la buză scoteau numai un sunet gros ca de percuţie, în afară de cazul când se răsturnau - şi

atunci cascada producea o variaţie gălăgioasă. Câmpul lui auditiv percepea o mulţime de conserve în diferite stadii de umplere şi cu rezonanţe diferite. Auzise apoi sârma clătinându-se în vânt. Crea un fundal sonor ca un fel de geamăt înfundat, care erupea câteodată în primplan, apoi se retrăgea din nou în rolul de acompaniament. Trebuise să se încordeze ca să discearnă - sau poate să-şi imagineze - o melodie în această muzică a cutiilor, dar, pentru el, ea era mai bună decât vuietul teribil al canonadei.

Era mijlocul după-amiezii, şi Weir voia să doarmă înainte să-şi înceapă activităţile nocturne. În noaptea aceea trebuiau să-i ajute pe infanterişti să care muniţii şi să sape haznale. Urmau de asemenea să repare coturile şi pereţii tranşeelor - şi asta pe lângă tot ceea ce aveau de făcut în subteran.

Înainte să-şi facă siesta, se duse să-şi viziteze câţiva oameni. Îi găsi fumând şi reparându-şi echipamentele. Hainele tuneliştilor îndeosebi trebuiau frecvent cârpite, şi, cu toate că fiecare dintre ei avea propriul stil de a coase, toţi deveniseră experţi în mânuit aţa şi acul.

Weir le adresă câteva cuvinte de îmbărbătare, apoi se întoarse în cantonamentul său şi se întinse pe pat. Nu auzise nici o veste despre Stephen la comandamentul batalionului, unde se dusese dimineaţă să verifice. Dacă ar fi fost încă viu, credea Weir, i-ar fi trimis cumva vorbă. Chiar dacă propriul lui ofiţer superior n-ar fi fost înştiinţat în mod oficial de către cineva de la punctul medical, Stephen era suficient de inventiv ca să le dea de ştire prietenilor săi.

Weir închise ochii şi încercă să doarmă. Avea de gând să scrie o scrisoare rudelor lui Stephen - dacă avusese aşa ceva. În minte începură să-i apară fragmente de propoziţii:

“A fost un om neînfricat.. un izvor de inspiraţie.. a fost prietenul meu cel mai bun, puterea şi scutul meu”. Expresiile acestea goale de care erau saturate scrisorile trimise rudelor de acasă nu păreau suficiente pentru a descrie rolul pe care Stephen îl jucase în viaţa lui. Ochii lui

Weir se umplură de lacrimi. Dacă Stephen dispărea, atunci nici el nu mai era în stare să continue. Avea să cheme moartea - avea să meargă de-a lungul parapetului, să deschidă gura şi să inspire primul nor de fosgen purtat de vânt înspre ei şi apoi să ceară ca telegrama de înştiinţare să fie livrată pe strada liniştită din Leamington Spa, unde părinţii lui şi prietenii lor îşi duceau vieţile mai departe, fără să le pese sau să se gândească la lumea pe care o cunoscuseră el şi Stephen.

Stephen Wraysford îşi luă trupul înapoi în stăpânire celulă cu celulă. Fiecare centimetru recucerit cu încetineală îi stârnea dureri noi şi îi dădea senzaţia, cunoscută cândva, de a fi viu. Patul nu avea cearşaf, dar pielea obrajilor lui percepea confortul aspru al pânzei uzate de in, spălată şi dezinfectată până pierduse orice urmă de moliciune.

Seara, durerea din braţ şi din gât i se accentua, deşi nu devenea niciodată insuportabilă şi nu era niciodată atât de rea ca a soldatului din patul vecin, care părea so poată vizualiza: o vedea atârnând deasupra lui. În fiecare zi, corpul acestuia era ciuntit puţin câte puţin, cu un pas înaintea cangrenei, deşi niciodată suficient. Când surorile îi desprindeau pansamentele, lichidul îi ţâşnea din carne ca un soi de duh victorios care pusese stăpânire pe el. Corpul i se descompunea stând pur şi simplu întins, la fel cum cele care rămâneau agăţate în sârmele ghimpate deveneau, din rozalii, negre şi apoi se fărâmiţau, căzând pe pământ, lăsând în urmă numai spori septici.

Într-o dimineaţă, un băiat de vreo nouăsprezece ani apăru în capătul salonului.

Avea ochii acoperiţi cu hârtie maron. La gât îi atârna un bilet, pe care medicul, un bărbat irascibil în halat alb, îl cercetă pentru informaţii. Chemă apoi o soră, şi o englezoaică tânără, neavând ea însăşi mai mult de douăzeci de ani, se apropie să-l ajute.

Începură să-l dezbrace pe băiat, care în mod vizibil nu se mai îmbăiase de câteva luni. Ghetele păreau să i se fi lipit

de picioare. Stephen se uită la ei, întrebându-se de ce nu se sinchisiseră să pună măcar un paravan. Când el însuşi sosise acolo, calculase că nu-şi mai scosese şosetele din picioare de douăzeci şi două de zile.

Când reuşiră în sfârşit să-i scoată ghetele, mirosul care năvăli în salon o făcu pe soră să vomite în chiuveta de piatră de lângă ei. Stephen îl auzi pe medic ţipând la ea.

Îi cojiră apoi hainele, şi, când ajunseră la lenjeria de corp, medicul folosi un cuţit ca să i le desprindă de piele. În cele din urmă, băiatul rămase gol-puşcă, doar cu cele două petice maronii peste ochi. Stratul superficial al pielii îi dispăruse de pe tot corpul, cu excepţia unei fâşii în jurul taliei, unde fusese protejat de dublura de cânepă a curelei.

Încerca să ţipe. Gura îi era deschisă, şi vinele gâtului i se încordaseră, dar o problemă în gât părea să-l împiedice să scoată vreun sunet.

Doctorul îi jupui hârtia maronie de pe faţă. Pielea obrajilor şi a frunţii era pătată cu violet-albăstrui. Amândoi ochii îi erau plini de puroi, ca şi cum ar fi avut conjunctivită acută. Medicul şi sora îi clătiră cu lichid dintr-un vas special în care sora vărsase o soluţie preparată pe loc. Corpul băiatului se rigidiză, tăcut. Încercară să-l spele de mâzgă, dar el se tot foia în timp ce-i dădeau cu apă şi săpun.

- Trebuie să te curăţăm de jeg, tinere. Stai locului! spuse medicul.

Făcură câţiva paşi mai departe în salon şi, când ajunseră mai aproape, Stephen văzu arsurile de pe trupul băiatului. Pielea delicată a subsuorilor şi de pe interiorul coapselor era acoperită cu băşici uriaşe, proaspete. Respira cu gâfâituri scurte, rapide. Cei doi îl convinseră să se aşeze pe un pat, deşi el îşi arcui corpul ca să nu se atingă de cearşafuri.

În cele din urmă, doctorul îşi pierdu răbdarea şi îl sili să se aşeze împingându-l cu mâinile pe piept. Buzele băiatului se deschiseră într-un protest tăcut, dând la iveală o spumă galbenă.

Medicul o lăsă pe soră să-l acopere cu un soi de cadru improvizat din lemn, peste care întinse un cearşaf. În cele din urmă, fata reuşi să aducă un paravan în salon şi să-l ascundă de ceilalţi.

Stephen observă că sora era capabilă să se ocupe de rana vecinului său de pat, ba chiar să-l mustre pentru că făcea gălăgie, dar că, de fiecare dată când ieşea din spatele paravanului, îşi frângea mâinile mici într-un gest atât de grăitor de suferinţă cum Stephen nu mai văzuse niciodată.

El îi surprinse privirea şi încercă s-o consoleze. Propriile răni se vindecau repede, şi durerea aproape îi dispăruse. Când medicul veni să-l inspecteze, Stephen îl întrebă ce i se întâmplase băiatului. Fusese, se părea, surprins de un atac cu gaz undeva în spatele liniei întâi. Orbit de clor, se împleticise până la o casă care ardea după ce fusese lovită de un obuz.

- Tâmpitul nu şi-a pus masca de gaz la timp, explică doctorul. Doar fac destule antrenamente.

- O să moară?

- Probabil. Gazul i-a distrus ficatul. Corpul a început deja să dea simptome postmortem.

Pe măsură ce zilele treceau, Stephen observă că, atunci când sora se apropia de paravanul în spatele căruia zăcea băiatul gazat, pasul îi şovăia, iar ochii i se umpleau de presimţiri. Avea ochi albaştri şi părul blond pieptănat pe spate sub boneta apretată.

Încetinea mult pasul, apoi trăgea adânc aer în piept şi ridica umerii cu un gest hotărât.

În a treia dimineaţă, băiatul îşi recăpătă vocea. Implora să moară.

Sora lăsase paravanele uşor depărtate, şi Stephen o văzu cum saltă cortul cu mare grijă, ţinându-l sus deasupra corpului pârjolit înainte să se întoarcă şi să-l pună jos. Se uită apoi la trupul acela pe care nimănui nu-i era permis să-l atingă, de la ochii şiroind, peste faţă şi apoi spre gât, spre pieptul jupuit, spre vintre şi picioarele care zvâcneau.

Neputincioasă, îşi desfăcu larg braţele într-un gest de dragoste maternă, ca şi cum asta ar fi putut să-l ogoiască.

El nu răspunse. Ea luă o sticlă cu ulei de pe marginea patului şi se aplecă peste el. Îi turnă cu blândeţe puţin peste piept, şi băiatul scoase un zbieret ascuţit de animal. Ea se dădu înapoi şi-şi ridică privirea către ceruri.

A doua zi, când se trezi, Stephen descoperi că băiatul dispăruse. Nu se întoarse seara şi nici în ziua următoare. Stephen speră că ruga îi fusese ascultată. Când sora veni să-i schimbe pansamentul, o întrebă unde era.

- A fost luat la baie, spuse ea. L-am pus în soluţie salină coloidală pentru o zi.

- Se reazemă de cadă? întrebă Stephen nevenindu-i să creadă.

- Nu, e într-un leagăn de pânză.

- Am înţeles. Sper să moară curând.

După-amiază auziră paşi alergând, apoi strigătul medicului:

- Scoateţi-l, scoateţi-l de acolo!

Un ghem de pături picurânde şi de urlete fu transportat în salon. Pe tot parcursul nopţii, medicii încercară să-l ţină în viaţă. A doua zi băiatul fu tăcut, iar seara încercară să-l ridice din nou în leagănul de pânză ca să-l ducă înapoi în baie. Membrele îi atârnau flasce peste marginile pânzei. Zăcea nemişcat, şi pielea, toată o rană, îi atârna pe el.

Plămânii infectaţi începură să-i bolborosească şi să scoată la iveală spumă galbenă, care-i înăbuşi protestele când fu coborât în cada de piatră de afară.

În noaptea aceea, Stephen se rugă ca băiatul să moară. Dimineaţă o văzu pe soră, palidă şi pierdută, îndreptându-se către el. Ridică ochii întrebător. Ea dădu din cap afirmativ, apoi izbucni în lacrimi, cutremurându-se.

Stephen avea voie să iasă din spital în cursul după-amiezilor şi să se aşeze pe o bancă de unde putea să privească vântul prin copaci. Nu vorbea; nu simţea nevoia să spună nimic. Curând mergea din nou, iar medicii îi

spuseră că aveau să-i dea drumul la sfârşitul săptămânii. Stătuse în spital douăzeci de zile.

- Aveţi un vizitator, îi spuse sora cea blondă într-o dimineaţă.

- Pentru mine?

Vorbise. Vocea se descolăci în el ca o mâţă care se întinde după un somn lung.

Stephen fu încântat de sunetul de care se dezobişnuise.

- E regele cumva?

Sora zâmbi.

- Nu. E un domn căpitan Gray.

- Cum te numeşti? întrebă Stephen.

- Sora Elleridge.

- Numele de botez.

- Mary.

- Vreau să-ţi spun ceva, Mary. Poţi să vii puţin?

Ea se apropie de patul lui, şovăind puţin. Stephen o luă de mână.

- Aşază-te o clipă!

Ea privi în jur neîncrezătoare, dar şezu, abia atingând marginea patului.

- Ce vreţi să-mi spuneţi?

- Sunt viu, spuse Stephen. Asta am vrut să-ţi spun. Ştiai? Sunt viu.

- Bravo! Ea zâmbi. Asta e tot?

- Da, asta-i tot. Stephen îi dădu drumul. Îţi mulţumesc.

Căpitanul Gray străbătu salonul.

- Bună dimineaţa, Wraysford!

- Bună dimineaţa, domnule!

- Am auzit că poţi să mergi. Vrei să ieşim?

Erau două bănci de fier forjat rezemate de zidul spitalului, deasupra unei pajişti care cobora spre un cedru şi un iaz mare şi stătut. Siluete ocazionale se deplasau cu grijă în jur cu ajutorul unor bastoane.

- Pari să-ţi fi revenit destul de bine, spuse Gray. Mi s-a spus că a fost cât pe ce să dai colţu'.

Îşi scoase şapca şi o puse pe bancă între ei. Părul lui ondulat avea încă o culoare şatenă lucioasă, neatinsă de vreun fir cărunt; mustaţa era tunsă şi îngrijită. Dar, deşi Stephen era palid, neîngrijit şi avea pe alocuri fire albe pe cap, chipul lui păstra o expresie tinerească pe care Gray o pierduse. Lumina din ochii lui mari promitea încă lucruri imprevizibile, în timp ce chipul lui Gray, chiar şi însufleţit, rămânea la fel. Era un om care ajunsese propriul său stăpân şi, deşi nu se formaliza, rămânea în mod evident ofiţerul superior.

Stephen dădu din cap.

- După ce m-au scăpat de infecţie, am făcut progrese. Rănile în sine nu au fost aşa de rele. N-o să mai pot face anumite mişcări cu braţul, dar altfel sunt bine.

Gray scoase o ţigară din portţigaretul pe care îl purta în buzunarul de la piept şi o scutură de capătul băncii.

- Ai două săptămâni de permisie din clipa în care pleci de aici, spuse el. După asta vei fi promovat. Vreau să te duci la un curs la Amiens. Pe urmă ai să petreci o vreme la comandamentul brigăzii.

- Nu vreau, spuse Stephen.

- Poftim? râse Gray.

- Nu vreau să merg acasă şi nu vreau să primesc un post la birouri. Nu acum.

- Credeam că vei fi încântat. Ai fost în linia întâi mai bine de un an, nu-i aşa?

- Exact, spuse Stephen. Un an pregătitor. Nu vreau să plec în momentul crucial.

- Ce moment crucial?

Gray îl privi suspicios.

- Toată lumea ştie că o să atacăm. Până şi doctorii şi surorile medicale. De asta încearcă să-i pună pe toţi pe picioare.

Gray îşi ţuguie buzele.

- Poate, poate. Dar, uite ce e, Wraysford. Te-ai descurcat bine cu plutonul tău. N-au făcut ei mare brânză încă, dar care dintre noi a făcut? I-ai ţinut la un loc sub foc inamic.

Meriţi o permisie. Nimeni n-o să spună că te eschivezi. Pentru numele lui Dumnezeu, cu numai trei săptămâni în urmă erai trecut pe lista morţilor. Ştiai? Ai fost aruncat laolaltă cu cadavrele.

Stephen era îngrozit de ideea de a fi despărţit de oamenii împreună cu care luptase.

Dispreţuia războiul, dar nu putea renunţa până când nu vedea cum avea să se încheie.

Devenise, într-un mod pe care nu îl înţelegea, unit cu el: destinul lui mărunt era legat de desfăşurarea mai largă a evenimentelor.

- În primul rând, începu el, nu am un cămin în Anglia. N-aş şti unde să mă duc. Să mi pierd vremea în Piccadilly Circus [27]? Să mă duc pe litoral în Cornwall şi să stau în vreo viluţă? Prefer să rămân în Franţa. Îmi place aici.

Gray îi zâmbi cu o curiozitate indulgentă.

- Zi mai departe! Şi promovarea? Nici pe aia n-o vrei? Ar însemna să fie promovat Harrington.

Stephen surâse.

- Nici măcar, domnule. Cred că vor mai fi ocazii să fiu promovat. Nu cred că masacrul se va opri curând.

- Probabil că nu, spuse Gray. Dar, uite ce e, Wraysford, astea sunt ordinele. Nu cred că am ce-ţi face.

- Puteţi vorbi cu ofiţerul comandant.

- Cu colonelul Barclay? Gray clătină din cap. Nu cred. Face totul ca la carte. De fapt, s-ar putea ca el *să fi scris* cartea.

Stephen se simţi încurajat. Ideea de a nu merge după reguli îi făcea limpede plăcere lui Gray, în ciuda înfăţişării sale spilcuite şi a agerimii sale militare.

Rămaseră amândoi tăcuţi. Pe o latură a spitalului, un camion aduse răniţi care nu puteau merge, şi doi infirmieri ieşiră să se ocupe de ei. Câţiva dintre oamenii pe care îi

27 Piaţă faimoasă ca loc de întâlnire în Londra (n.tr.)

descărcară nu mai puteau decât să moară; cei mai grav răniţi erau întotdeauna lăsaţi la urmă de către brancardieri, pe motiv că aveau cele mai mici şanse să fie recuperaţi.

Celor care zăceau în pâlniile de obuz, aşteptând, urmărind cum rănile li se infectează, judecata aceasta trebuia să li se pară samavolnică, se gândi Stephen.

- Ştiţi unde vom fi mutaţi? întrebă el.

- Da, ştiu, spuse Gray. Deşi n-am voie să-ţi spun încă.

Stephen nu zise nimic, dar îşi desfăcu uşor braţele, parcă a resemnare.

- Albert, spuse Gray. Acolo o să primim instrucţiuni precise. Comandamentul brigăzii va fi într-un sat numit Auchonvillers, dacă aşa s-o fi pronunţând. Colonelul îi zice Ocean Villas [28].

- Îl ştiu! exclamă Stephen entuziasmat. Am fost acolo. E chiar lângă râul Ancre.

Cunosc bine zona. Şi vorbesc franceza. Aş fi..

- Indispensabil, râse Gray.

- Exact.

- Povesteşte-mi atunci!

- E o zonă rurală plăcută. Nu e tocmai câmpie, mai degrabă un soi de coline. În Ancre se pescuieşte bine - nu că aş fi prins vreodată ceva acolo. Sunt pajişti întinse, cu porţiuni largi de pădure şi crânguri. Se cultivă destul de mult cereale şi legume. Cred că multă sfeclă de zahăr. Satele sunt anoste. Calea ferată de la Albert se opreşte la Beaumont. E un sat frumuşel acolo, Beaumont-Hamel.

- Pe-ăla n-o să-l putem vedea. E fortăreaţă germană. Ce altceva?

- Cam asta-i tot. Avem însă o problemă. Terenul e într-adevăr *ondulat*. Depinde cine stă mai sus. Nu mi-aş dori să atacăm la deal. Ar fi sinucidere curată.

---

28 Pronunţia franceză a lui *auchon* seamănă cu pronunţia engleză a lui *ocean*. *Ocean Vilas* (“Vilele de la ocean”) pare în engleză un nume de complex imobiliar. (n.tr.)

- Nu cred că *ne dorim* să atacăm de fapt deloc, dar trebuie să distragem forţe germane de la Verdun. Dacă reuşesc să străpungă frontul acolo, suntem terminaţi.

- Adică o să atacăm la deal?

- Neamţul stă acolo de un an. Nu-mi imaginez că s-a aşezat la poale.

Stephen tăcu o clipă, apoi întrebă din nou:

- Şi cine mai merge?

- În general, soldaţii cei noi, armata lui Kitchener [29], şi doar vreo câţiva ca noi, din armata regulată, ca să-i strunim.

- Îi trimit să atace acolo?

Lui Stephen nu-i venea să creadă.

Gray dădu din cap. Stephen închise ochii. Îşi amintea, din ziua petrecută la pescuit, terenul care se înălţa de pe malul râului. În minte îi răsări imaginea tulbure a unei păduri mari pe un deal, sub un sat numit, dacă nu se înşela, Thiepval. Ştia cum trebuia să arate structurile defensive germane după un an de pregătiri; chiar şi într-o săptămână nemţii construiau tranşee mai bune decât englezii. Gândul că valuri succesive de întreprinzători şi meseriaşi, muncitori din fabrici şi funcţionari care abia simţiseră gustul războiului aveau să urce dealul ca să le înfrunte i se părea absurd. Naveau cum să le ceară aşa ceva.

- Ce-i, te-ai răzgândit? spuse Gray. Piccadilly Circus nu e un loc chiar aşa de rău, la urma urmei. Poţi cel puţin să mănânci bine. Îţi recomand Café Royal.

Stephen clătină din cap.

- Credeţi că aţi putea să mă ajutaţi? Să-i convingeţi să mă lase să rămân?

- Orice e posibil. La urma urmei, e întotdeauna mai uşor să-i spui unui ofiţer superior că îi oferi trupe decât că îi iei. Pot să-i spun adjunctului - maiorului Thursby.

---

29 Armată formată din voluntari, angrenată, pe lângă armata britanică regulată şi gărzile civile, în ostilităţile de pe continent. A fost numită după ministrul englez de război al vremii, Horatio Kitchener (1850-1916), care a propus înfiinţarea ei. (n.tr.)

- Şi serviciul la birouri? Puteţi să-l amânaţi sau să trimiteţi pe altcineva?

- Dacă te dovedeşti indispensabil, spuse Gray. Şi dacă te conformezi puţintel mai mult regulilor.

- Ce vreţi să spuneţi?

Gray tuşi şi îşi strivi ţigara sub călcâi.

- Eşti superstiţios, nu?

- Toţi suntem.

- Ofiţerii nu sunt superstiţioşi, Wraysford. Vieţile noastre depind de strategie şi de tactică, nu de chibrituri sau de cărţi de joc.

- Poate că în fundul sufletului sunt încă un simplu soldat.

- Ei bine, încetează să mai fii! Am văzut prostiile alea din adăpostul tău. Siluetele alea mărunte cioplite, cărţile de joc şi mucurile de lumânare. Fă-le vânt, Wraysford!

Bizuie-te pe pregătire şi pe calităţile tale de comandant! Ai încredere în oamenii tăi!

Dacă vrei ceva supranatural, du-te la preot!

Stephen coborî privirea.

- Horrocks nu mi s-a părut niciodată prea supranatural.

- Nu râde, Wraysford! Ştii ce vreau să spun. Dacă te ajut, va trebui să te răscumperi. Lasă descântecele şi încrede-te în tine însuţi!

- Nu cred cu adevărat în chestiile alea, spuse Stephen. Cărţi de joc, noroc, ghinion şi aşa mai departe. Dar toată lumea le practică.

- Nu, nu-i adevărat, Stephen. Tu le practici din cauza a ceea ce ţi s-a întâmplat în copilărie.

Vocea lui Gray se înmuiase puţin.

- Ce vreţi să spuneţi?

- Nu ştiu cum ai trăit, dar cred că toţi copiii au nevoie să creadă într-o putere mai mare decât ei. De asta citesc cărţi despre vrăjitori şi vrăjitoare şi Dumnezeu mai ştie ce.

Este o nevoie a fiinţei umane pe care copilăria, de regulă, o epuizează. Dar, dacă lumea unui copil este schilodită de

prea multă realitate, nevoia aceasta se refugiază în subteran.

- Ce şarlatanie ridicolă tipic austri..

- Taci! Gray se ridică. Sunt comandantul companiei tale. Se presupune că ştiu lucruri pe care tu nu le ştii. Dacă te ajut să rămâi aici pe front, Dumnezeu să te aibă în pază, ai să faci aşa cum îţi spun eu.

Îi întinse mâna. Stephen i-o strânse scurt şi se întoarse în clădirea spitalului.

- Eşti nebun de legat, Wraysford, spuse Michael Weir. Adică ai preferat să rămâi când puteai să te duci acasă?

- Acasă?

- Ştii ce vreau să spun. În Anglia. E atât de frumoasă în anotimpul ăsta! Înainte mă duceam de Rusalii la o mătuşă care locuia la Sheringham, pe coasta din Norfolk. La sfârşitul lui mai, aerul era atât de pur, că te îmbăta pur şi simplu. Câmpurile şi gardurile verzi păreau vii. Era cel mai frumos anotimp. Iar în Burnham Thorpe era o crâşmă unde..

- Du-mă şi pe mine acolo, dar după ce se sfârşește totul, nu înainte. Între timp, o să-ţi arăt ceva. Locul unde ne mutăm. Ai primit ordin?

- Da, deşi nu foarte detaliat. Plecăm vineri la Albert. Ghinionul nostru! Credeam că o să ne petrecem restul războiului aici, dar acolo se sapă atât de mult, încât serviciile de personal au mai cerut două companii. Şi ghici care-au fost alea două! Albert e orăşelul unde Madona atârnă de clopotniţă [30], nu?

---

30 În comuna franceză Albert, o statuie a Fecioarei Maria cu Pruncul de pe biserica Notre-Dame de Brebières a fost lovită în ianuarie 1915 de un obuz şi a căzut în poziţie aproape orizontală, deşi a rămas sprijinită de clopotniţă (până în aprilie 1918). Imaginea “Fecioarei Rezemate” a dat naştere multor superstiţii printre soldaţi. Se spunea că aceia care o vor face să se prăbuşească vor pierde războiul. (n.tr.)

- Da. O să fie îmbulzeală. Jumate din Corpul Expediţionar [31] o să fie acolo. Vrei puţin whisky?

- În regulă, spuse Weir.

- Joi noapte, când spatele frontului o să fie plin de "transporturi", o să te duc în sat pentru o trataţie de rămas-bun.

- Cum adică?

- Aşteaptă şi-ai să vezi. Ceva pe care ţi-l doreşti de mult.

Weir îl privi bănuitor, dar nu spuse nimic. Ghicise ce plănuia Stephen să facă.

Auzise de la soldaţii care se întorceau din rezervă că în partea cealaltă a satului era o fermă unde toată noaptea stătea aprinsă lumina la fereastră. O femeie şi fiica ei, se spunea, se îngrijeau de câte un pluton întreg.

Gândul acesta îl umplu pe Weir de nelinişte. Atinsese pentru prima dată un trup de femeie la numai şaptesprezece ani şi dăduse înapoi în faţa posibilităţilor pe care i le oferea. Fata era cu un an mai mare, dar părea să facă parte dintr-o altă generaţie. În timp ce el se simţise inhibat şi mult prea tânăr pentru ceea ce-i sugera ea, fata avea un pragmatism plin de umor, ca şi cum experienţa îndelungată o făcea să considere actul dragostei lucrul cel mai simplu şi mai natural din lume. Lui Weir, ceea ce ştia din auzite şi voia să facă i se părea atât de ruşinos şi de intim încât nu voia să fie văzut de nimeni, nici măcar de fata însăşi. Îi refuzase invitaţia, spunându-şi că avea să aştepte până mai creştea.

Între timp, se uita cu uimire la oamenii căsătoriţi pe care îi cunoştea, îndeosebi la părinţii lui. Când stăteau în salonul casei lor spaţioase de cărămidă, citind sau jucând cărţi, el îi privea cu ochi mari, imaginându-şi scene de desfrâu. Când mama lui se întorcea către el cu o înclinare ironic-întrebătoare a capului şi lăsa jos ce avea de cusut ca să-l întrebe la ce se gândea, el trebuia să-şi concentreze

---

31 Corpul Expediţionar Britanic, armata engleză regulată trimisă în Franţa şi Belgia în cursul Primului Război Mondial (n.tr.)

rapid atenţia asupra părului ei despărţit de cărare, a mărgelelor şi a straturilor modeste de haine şi să-şi scoată din minte imaginea organelor tumefiate şi a membrelor înlănţuite. În mod evident, actele acestea erau fireşti, aşa se înnoia lumea şi mergea mai departe, dar, chiar şi aşa, când îşi privea părinţii discutând cu prietenii lor căsătoriţi, se minuna de ciudata conspiraţie care le ţinea acţiunile ascunse sub comportamentul acela public atât de sobru.

Începuse să invite fete la dans sau la ceai în casa părinţilor săi, dar niciodată nu părea să fie vorba de sex. Uneori se ţineau de mâini sau, dacă avea noroc, Weir primea câte un sărut de noapte bună pe obraz. Intrase la universitate, unde femeile, foarte puţine, erau educate separat şi aveau numai întâlniri scurte şi strict supravegheate cu băieţii. Dacă ar fi făcut-o măcar o singură dată, ar fi ştiut cum să o facă din nou. La vârsta de douăzeci şi trei de ani se gândise să ia din nou legătura cu fata aceea ca s-o întrebe dacă mai era interesată, dar îşi dăduse seama că era un proiect ridicol.

Descoperise mai târziu că se măritase.

Se înscrisese în corpul de ingineri al armatei cu doi ani înainte de izbucnirea războiului. Castitatea tovărăşiei masculine îi oferea camuflaj. Aici putea să fie, în sfârşit, la fel ca toţi ceilalţi: un bărbat care jinduia după femei, dar care - din păcate, însă, în cazul lui, cu oarecare uşurare - nu avea acces la ele prin forţa împrejurărilor. Putea face glume îndurerate despre absenţa lor, şi observaţiile lui aveau o notă autentică de părere de rău.

În primele şase luni de război, îşi dăduse seama că uşurarea îl făcea euforic. Îşi câştigase reputaţia de ofiţer excentric, însă de încredere şi de o jovialitate nepotolită.

Dat fiind faptul că studiase la universitate, fusese rapid promovat, şi soldaţii se molipsiseră de efervescenţa lui. Dar, pe măsură ce luptele se înteţiseră şi bombardamentele deveniseră mai intense, entuziasmul lui Weir începuse să se uzeze.

Nu fusese învăţat să trăiască în tuneluri late de un metru, la adâncimi mari sub pământ.

Nu-i plăcea sentimentul că, în tranşee, putea fi omorât în orice moment.

La vârsta de treizeci de ani, absenţa contactului fizic cu femeile devenise mai puţin o lipsă în viaţa lui, cât o prezenţă. Obosise de ignoranţa sa şi nu-i mai invidia pe alţii. Se convinsese singur că lucrul pe care-l pierduse nu putea, prin definiţie, să fie ceva extraordinar. Era o simplă funcţiune, fără nimic remarcabil, şi pe care acum îi era uşor s-o ignore. Ideea de a-şi încheia abstinenţa devenise din ce în ce mai bizară şi mai pândită de pericole practice pe care n-ar fi putut niciodată să le evite; devenise, în cele din urmă, imposibil de imaginat.

Bombardamentul prelungit nu fusese urmat de un atac major al inamicului, aşa cum se temuseră mulţi. Fusese numai semnalul unui alt bombardament scurt, după care se înstăpânise din nou o linişte relativă.

Patrulele ieşiră noaptea şi ascultară sunetele gospodăreşti ale nemţilor: reparatul sârmei ghimpate, cusutul nasturilor, sosirea infirmierului cu praful contra păduchilor şi a unui bătrân bărbier din Bavaria. Nemţii erau mai bine adăpostiţi decât inamicii lor britanici şi mai bine aprovizionaţi de către bucătăriile itinerante şi butoaiele de bere care se apropiau de front până în tranşeele de rezervă. Din când în când, noaptea, se auzea câte un cântec popular. Nu erau genul sentimental preferat de soldaţii britanici, ci evocări patetice, îndoliate, ale meleagurilor dragi.

Ascultându-le, întins lângă Byrne într-o pâlnie de obuz, Stephen îşi simţea corpul ţeapăn de ură. Mulţi soldaţi din plutonul lui manifestau respect faţă de germani - o toleranţă, în momentele de acalmie, care lui i se părea înrudită cu afecţiunea. El nu simţea decât un impuls spre violenţă; voia să le răspundă cu gloanţe şi explozibil, cu fier încins care să le sfâşie măruntaiele şi să le sfredelească

oasele. Avea să vină, după încheierea războiului, şi vremea reflecţiei, poate chiar a generozităţii, dar, până atunci,

Stephen îşi proteja ura cu sfinţenie, ca pe un mijloc de a-şi salva propria viaţă şi pe a oamenilor săi.

Se întoarse către faţa înnegrită cu lemn ars de plută a lui Byrne şi îşi lipi buzele de urechea lui, şoptindu-i atât de încet încât plesnetul limbii pe dinţi şi în cerul gurii fu mai tare decât cuvintele înseşi:

- Mitralieră în capătul celălalt. Inactivă. Toţi dorm. Putem să ne întoarcem.

Noaptea era, din fericire, fără stele; luna fusese îngropată de turme întregi de nori de ploaie. Vântul capricios nu bătea îndeajuns ca să-i îndepărteze şi să scoată la iveală pământul scormonit în care zăceau. Peste murmurul şi din când în când foşnetul adierii se auzea cântecul unei privighetori.

Stephen îşi pipăi nervos, cu regret, cuţitul nefolosit. Byrne dădu din cap. Ducea cu el un par de vreo şaizeci de centimetri, pe care şi-l făcuse dintr-o cracă de stejar.

Ridicându-l o dată cu o mână şi un pocnet de încheietură, îi sfărâmase unei santinele germane capul.

Se strecurară afară din crater şi începură să se târască înapoi către propriile linii, unde, pe bucata cea mai periculoasă a drumului, trebuiră să traverseze patru rânduri de sârmă ghimpată şi să se rostogolească în şanţ fără să stârnească nici mitralierele germane, aţintite în permanenţă asupra marginilor tranşeei britanice, nici pe ale propriilor santinele, trezite dintr-un somn vinovat şi dispuse să-şi descarce arma la primul sunet.

Când se întoarseră în tranşee, de santinelă stătea Hunt. Îl auziră cum trage cocoşul puştii când Byrne ciocăni uşor într-o conservă atârnată de sârmă.

Stephen simţi cum Hunt întinde mâna şi-l ajută să coboare în tranşee. Byrne se furişă şi el în urmă.

- Bravo, Hunt! spuse Stephen. Am să-i dau camaradului tău ceva de băut. Îţi place whisky-ul, Byrne?

- Nici vorbă!

- Dacă Petrossian întreabă unde e Byrne, spune-i că e cu mine.

- Am înţeles.

Hunt se uită la cei doi care se îndepărtau păşind pe scânduri.

La câţiva metri mai încolo, Jack Firebrace stătea pe treapta de tragere cu o ceaşcă de ceai. Îşi recăpăta puterile după şase ore petrecute sub pământ. Gândurile i se întoarseră spre casă. Cu opt ani şi jumătate înainte, când soţia lui născuse un băiat, viaţa lui Jack se schimbase. Pe măsură ce copilul crescuse, Jack observase în el o calitate pe care o preţuia şi care îl uimise. Copilul nu era tocit de viaţă. În inocenţa lui, Jack găsea un fel de speranţă. Margaret râsese când Jack îi vorbise despre asta.

- Are abia doi ani, spusese ea. Bineînţeles că e inocent.

Jack nu asta voise să spună, dar nu putuse exprima în cuvinte efectul pe care îl avea asupra lui simplul fapt de a-l vedea pe John. Îl privea ca pe o fiinţă venită dintr-un alt univers; dar, în ochii lui Jack, locul din care venise copilul era o lume nu doar diferită, ci şi mai bună decât aceasta. Inocenţa lui nu era totuna cu ignoranţa; era o putere a bunătăţii care exista în toţi oamenii: era poate ceea ce cartea de rugăciuni numea o cale a graţiei sau o speranţă a gloriei divine.

Lui Jack i se părea că, dacă o fiinţă umană obişnuită, propriul lui copil, prin nimic deosebit, putea vădi o asemenea puritate a minţii, atunci poate că fapte individuale de virtute pe care oamenii le admirau mai târziu în viaţă nu erau de fapt deloc întâmplătoare; poate că erau o continuare firească a bunătăţii inocente pe care toţi oamenii o aveau în ei la naştere. Dacă aşa stăteau lucrurile, atunci semenii săi nu erau fiinţele grosiere şi imperfecte care se credeau a fi. Metehnele lor nu erau înnăscute, ci rezultatul abaterilor de la drum sau al experienţelor care-i

înăspriseră; în sufletul lor, rămâneau nişte fiinţe perfectibile.

Dragostea aceasta faţă de fiul său îi ridicase pe oameni în ochii lui Jack şi dăduse consistenţă credinţei lui în Dumnezeu. Dacă înainte pietatea lui fusese reflexul unui om temător, ea se transformase acum în ceva care exprima credinţa lui în bunătatea omenirii.

Îşi dădea seama că John era un mijlocitor nepotrivit pentru această schimbare în convingerile lui, dar nu-i păsa; singurul lucru care conta era fiul lui. Nu avusese prilejul să-şi ia rămas-bun de la el la plecare şi corespondase cu băiatul prin mesaje incluse în scrisorile soţiei sale. În tranşee sau sub pământ era deseori prea preocupat ca să se gândească la John şi la Margaret, ca să-şi poată forma în minte imaginea lor precisă, dar, când se întindea pe cruce la capătul tunelului sau îşi încorda auzul în postul de santinelă, ei erau, într-un fel anume, întotdeauna lângă el. Tăria lui era pentru ei; avea grijă să rămână în viaţă ca să poată să-şi revadă copilul.

Se uită după Byrne şi Stephen, apoi se rugă intens pentru viaţa lui John. Mirosul de pământ al peretelui tranşeei îi amintea de propria lui copilărie, când cădea în noroi în timpul vreunui meci de fotbal sau construia un baraj în pârâul care curgea pe maidanul din spatele fabricii: mirosul acela persistent de pământ şi de copilărie. Era singur, aşa cum fusese întotdeauna, dar acum purta în inima lui viaţa imperioasă a unui alt băiat.

*

A doua zi sosi o scrisoare de la Margaret. Jack hotărî să n-o deschidă până când nu se întorcea din subteran. Poate că avea să fie ucis în tunel, şi era mai bine să moară fără să ştie dacă veştile de la spital nu erau bune. Iar dacă erau bune, avea să fie cu atât mai bine să le fi amânat.

Era o zi liniştită. O parte din militarii diviziei împachetau deja de plecare. Dimineaţă,

Jack scoase un caiet de schiţe şi îl desenă de câteva ori pe prietenul său Arthur Shaw, al cărui cap masiv avea un aer de greutate şi de umbră care parcă invita liniile moi de creion. Shaw stătu placid cât timp Jack lucră, mutându-şi fulgerător ochii de pe foaie la faţa lui şi înapoi şi ţinând lejer creionul între buricele degetelor. Tyson veni şi se uită peste umărul lui şi scoase un mormăit scurt, admirativ. Schiţa era simplă şi lipsită de rafinament, dar Jack ştia să facă portretul asemănător cu modelul, şi asta îl impresiona pe Tyson, care voia el însuşi să fie desenat. Jack îşi alegea însă în mod misterios temele.

Avea câteva desene cu camioane şi magazii, câteva din satele unde merseseră în rezervă, câte o scenă de grup, din când în când, din memorie, a vreunei săli de bal sau crâşme, dar cea mai mare parte a paginilor era plină cu portrete ale lui Arthur Shaw.

După-amiaza târziu sosi sergentul Adams cu Jones şi O'Lone, şi soldaţii se aranjară în formaţie ca să meargă în subteran.

Michael Weir îl delegase pe Adams să preia comanda în locul lui în seara aceea, în timp ce el citea o carte în adăpost. Pe la opt, Stephen ridică mantaua de gaz de la intrare şi intră. Era într-o stare de agitaţie nervoasă.

- Unde mergem?

- Surpriza despre care ţi-am spus. Hai! Ia şi sticla aia de whisky!

Weir se ridică şovăitor. Se temea de ceea ce plănuise Stephen. Dădu pe gât câteva duşti de whisky din sticlă şi simţi cum întăreau efectul celor pe care le băuse înainte.

Din felul cum se mişca Stephen, îşi dădu seama că şi el băuse.

Trase adânc aer în piept în timp ce ieşeau în întunericul de afară. Era o noapte uscată de vară. Se auzea numai sunetul îndepărtat al unui bombardament ezitant cam la un kilometru şi jumătate în lungul liniei, ca un cântec de

leagăn metalic care-i avertiza, rutinat, pe cei gata să uite că moartea îi putea ajunge chiar şi în somn.

Weir îl urmă pe Stephen în lungul tranşeei de comunicaţii, apoi prin linia a doua şi, în fine, în zona din spate, unde farurile camioanelor veneau pe drumuri mărginite de copaci, luminând mormane de echipamente adunate sub câte o pânză de cort în aşteptarea transportului. Sergentul major Price se învârtea cu paşi mari în staţia de încărcare, unde un tun uriaş era ridicat anevoie cu macaraua într-un tren. Cu o listă în mână, întinsă pe un suport, îşi regăsise vechea meserie de magazioner.

Stephen se ţinu deoparte, de teamă să nu fie văzut de Price, şi îl conduse pe Weir spre o porţiune mocirloasă la capătul unui şir de plopi, unde doi bărbaţi fumau rezemaţi de o motocicletă.

- Ne trebuie motocicleta voastră, spuse el. Maiorul.. Watson are nevoie urgent de ea, făcu el din cap către Weir.

- Maiorul cum? întrebă omul, uitându-se suspicios la Weir, îmbrăcat în puloverul lui alb, cu bascheţi în picioare şi fără nici un însemn de grad.

- De la operaţiuni speciale, spuse Stephen. Luaţi aici şi nu suflaţi o vorbă!

Stephen le întinse o cutie cu cincizeci de ţigări Capstan [32].

- Nu se poate, frăţioare, răspunse soldatul, luând oricum ţigările. Dar e o motocicletă acolo, în spatele barăcii, pe care n-o foloseşte nimeni. Rider-curierul a luat un glonţ în cur de la un fermier. Cu puşca l-a nimerit! râse el.

Stephen găsi motocicleta şi o scutură dintr-o parte într-alta ca să vadă dacă mai avea benzină. Lichidul se auzi slab, dar concludent din rezervor. Stephen porni motorul şi apăsă brutal pedala de viteză. Weir urcă grijuliu în spate şi se ţinu. Motocicleta avea o singură şa, încât trebui să se cocoaţe pe un suport fixat pe roata din spate. Picioarele îi atârnau şleampete de o parte şi de alta.

---

32 Marcă de ţigări nefiltrate foarte tari (n.tr.)

În timp ce accelera pe drumul brăzdat de şleauri, Stephen simţi un zvâcnet în tot trupul şi apoi o explozie de entuziasm. Lăsaseră în urmă moartea, tumultul, mizeria; evadau în întunericul normalităţii, acolo unde se găseau mâncare şi băutură, voci de femei şi bărbaţi cărora nu le trecea prin cap să-i omoare. Motocicleta vâjâi pe macadam.

Văzură luminile satului, risipite şi palide, şi o fereastră luminată la capătul vestic, cel vehiculat în zvonuri. Stephen simţi degetele lui Weir strivindu-i carnea dintre coaste.

Clădirea era o fermă cu o casă scundă de cărămizi pe o latură şi cu grajdurile pentru vite şi şura de paie aranjate să formeze un pătrat. Stephen rezemă motocicleta la intrare, iar Weir scoase sticla din buzunar şi supse din ea cu sete.

- Wraysford, ascultă-mă, nu cred că vreau să merg mai departe. Uită-te şi tu la casa asta, e sordidă şi..

- Vino-ncoace! E o femeie, o fiinţă pufoasă care o să se poarte frumos cu tine şi o să te facă fericit. Nu-i un soldat înarmat.

Îl luă pe Weir de braţ şi îl conduse de-a curmezişul curţii. Weir se împletici când se apropiară de uşă. La intrare, începu să tremure.

- Dumnezeule, Wraysford, ia-mă de aici! Lasă-mă să mă întorc acasă! Nu vreau!

- Acasă? Acasă? Într-un şanţ plin de şobolani?

- Dacă ne găseşte poliţia militară, ne împuşcă.

- Nu ne împuşcă, bineînţeles. Cel mult ne trimite la comisia de disciplină, ne retrogradează. Hai, aranjează-te!

Intrară într-un salon modest, obscur, cu o sobă în mijlocul podelei, şi rămaseră în uşă. O bătrână şedea pe un scaun, fumând pipă. Le făcu un semn şi apoi, când Stephen începu să vorbească, clătină din cap şi-şi duse arătătorul la ureche.

- Vreau să plec! şuieră Weir.

Stephen îl apucă de încheietură.

- Aşteaptă!

Bătrâna scoase un gâjâit înspre uşa care ducea în interiorul casei. Auziră amândoi paşi, apoi o voce de

femeie. O ţărancă de vreo cincizeci de ani apăru pe pragul întunecat.

- Nu aşteptam pe nimeni în seara asta, spuse ea.

Stephen dădu din umeri.

- Prietenul meu abia aştepta să vină să vă cunoască. Mă tem că e puţin nervos. Are nevoie de multă răbdare.

Stephen vorbi cât putu de repede, în speranţa că Weir n-avea să-l înţeleagă.

Femeia zâmbi aspru.

- Foarte bine.

- Aveţi o fată, madame?

- Are vreo importanţă?

- Înţeleg că şi ea..

- Asta nu te priveşte pe dumneata. Spune-i prietenului dumitale să vină după mine!

- Du-te!

Stephen îi dădu lui Weir un ghiont în spate şi îl urmări cum intră, şovăitor şi sperios, în întunericul de dincolo de uşă.

Se întoarse către bătrână şi-i zâmbi. Făcu un gest ca şi cum ar fi băut ceva şi scoase o bancnotă de cinci franci din buzunar. Ea se duse cu paşi ţepeni într-un colţ al camerei şi aduse o sticlă de vin şi un pahar prăfuit.

Stephen se aşeză pe un scaun de lângă sobă şi-şi sprijini cotul de ţeava lungă de fum care ajungea până la perete. Ridică paharul către bătrână şi bău vinul alb amărui.

Voia ca Weir să ştie ce înseamnă să fii cu o femeie, să simţi intimitatea trupurilor. Navea nici o importanţă pentru el dacă Weir ar fi murit cast, dar simţea că era într-un fel necesar ca el să înţeleagă procesul care-l adusese pe lume.

Scăpat de ameninţarea morţii, Stephen nu se mai temea de nimic. În viaţa pe care şi-o regăsise, atât de ciudată şi de îndepărtată de tot ceea ce părea firesc, nu putea alege decât între moarte violentă şi supravieţuire; distincţiile mai fine, precum dragostea, preferinţa sau blândeţea, erau superflue. Trupul unei ţărănci văduve, plătit cu un salariu de ucigaş, era, în realitatea diminuată în care trăiau el şi

Weir, o alegere mai bună decât trupul lui Wilkinson, secţionat de un obuz, căruia banalele celule nervoase şi membrane cerebrale îi picurau amintiri şi speranţe pe umăr.

Îşi întinse picioarele şi văzu urmele lăsate de călcâiele lui pe pământul bătătorit al casei. Aproape terminase sticla de vin şi o simţea ştergându-i orice urmă de precauţie, până şi ultima amintire a obiceiurilor şi a regulilor dubioase ale comportamentului pe timp de pace. Se simţi îmbătrânit şi stors de puteri, dar foarte calm.

Bătrâna adormise. Stephen se duse încetişor în colţul camerei şi mai găsi o sticlă în dulap. Îşi turnă un pahar şi se aşeză din nou, aşteptând, în lumina ştearsă.

Când se întoarse, Weir părea zguduit şi palid. Cearcănele negre de sub ochi i se vădeau chiar şi în obscuritatea camerei. Stephen îl privi întrebător. El clătină din cap.

- Du-te tu!

- Nu, mulţumesc. Asta a fost pentru tine. Pe mine nu mă interesează.

- Vrea ea să te duci. Du-te şi vorbeşte cu ea! Du-te, ticălosule! Tu ai vrut povestea asta, tu s-o termini.

Weir era mai agitat decât fusese vreodată sub bombardament.

Stephen se simţi brusc copleşit de panică.

- Ce-ai făcut? zise. Ce-ai făcut, nenorocitule?

Weir se trânti pe un scaun şi-şi luă faţa în mâini.

În timp ce o zbughea pe uşă, lui Stephen îi fulgerară prin minte tot felul de imagini terifiante. Din spatele uşii se deschideau patru coridoare. Scoase un strigăt.

Lumina era atât de slabă, încât abia dacă vedea pe unde merge. Bâjbâi pe lângă un perete şi împinse o uşă, zburătăcind nişte găini. O trânti la loc, străbătut de un fior. O luă la fugă pe un alt coridor, deschizând uşi la nimereală, închizându-le, uşurat că nu dăduse peste vreo altă privelişte înspăimântătoare, dar perseverând cu disperare.

Auzi apoi din spate o voce feminină:

- Monsieur?

Era o femeie tânără, cu păr întunecat. Avea ochi mari, catifelaţi şi îşi ţinea părul strâns la spate cu o panglică roşie. Stephen rămase locului, fără grai.

- Ce căutaţi?

- O caut pe.. pe mama dumneavoastră.

- Pe aici.

Fata îl luă de mână. Intrară într-o cameră cu covor roşu şi paravane pictate cu ornamente orientale. Uşa era înconjurată de o sculptură de lemn în formă de minaret.

Podeaua era din acelaşi pământ bătătorit ca şi salonaşul. Stephen rămase cu gura căscată. Tânăra femeie îl conduse în spatele unui paravan, unde, sub un baldachin făcut în casă din capoc, fusese aşezat un pat dublu. O duzină de lumânări erau împrăştiate pe podea şi una veghea la fereastră.

- Nu vă speriaţi! Daţi-mi banii înainte!

Ultima propoziţie era semnul unei oarecari întoarceri la normal.

- Nu vreau să.. Am venit doar să văd dacă totul e în regulă.

Stephen auzi un hohot de cealaltă parte a paravanului. Era femeia între două vârste care îl luase mai devreme pe Weir cu ea.

- E în regulă. Mai bine nu se poate.

Veni şi stătu lângă Stephen. El simţi un miros dulce venind dinspre ea.

- Prietenul dumitale e tare ciudat. L-am apucat de aici - îşi făcu ea mâinile căuş peste vintrele lui Stephen - şi el s-a dat înapoi. Femeia râse. Era lungă şi moale, şi, când l-am atins, a început să plângă.

Era mai bătrână decât crezuse Stephen. O văzu mai clar în lumina lumânării decât în salon. Ea se aşează pe pat şi îşi ridică fusta până la brâu, apoi se întinse pe spate şi-şi desfăcu picioarele. Stephen nu mai văzuse niciodată pe cineva de vârsta ei dezbrăcat.

Femeia îşi vârî mâna într-un castron cu dezinfectant şi-şi trecu degetele prin crevasa adâncă dintre picioare, prin părul aspru şi carnea stacojie care se desfăcură lesne la atingere.

Asemenea lui Weir, Stephen se dădu înapoi. Apoi râse. Se întinse spre fata cea tânără şi o luă de braţ.

- Dumneata, mademoiselle, da. Altfel, nu.

Femeia mai în vârstă se dădu jos de pe pat şi veni înspre el, trăgându-şi fusta în jos.

El îi simţi mâinile pe şliţul pantalonilor. Ea şi le strecură înăuntru şi trase afară ceea ce voia, o bucată de carne flască, ca un măcelar care ar fi luat o halcă expusă şi ar fi întinso pe un fund de lemn. Când îi simţi gura cuprinzându-l, Stephen se încordă din toate puterile ca să nu se tragă înapoi de sub atingerea ei băloasă. Ridică privirea şi o văzu pe tânără dezbrăcându-se. Îi surprinse, în lumina slabă a lumânării, linia albă şi rotundă a feselor în timp ce îşi scotea lenjeria de corp şi simţi că tresare în gura femeii.

Ea se ridică şi zâmbi, ţinând în mână mădularul lui deja ţeapăn.

- Ah, voi, englezii! spuse şi dispăru în spatele paravanului.

Lui Stephen nu-i trecu prin cap cât de ridicol arăta. Pielea îi plesnea, întinsă până aproape de transparenţă de sângele care zvâcnea în ea.

Fata îi zâmbi de pe pat. Avea sâni mici şi rotunzi. Şedea cu picioarele drepte înainte şi cu braţele încrucişate peste burtă. Pe pat nu era nici un cearşaf.

- Scoate-ţi hainele! îi spuse.

Stephen se supuse prostit. Rămase gol în faţa ei. Fata avea răbdare, ca şi cum era deprinsă să aibă de-a face cu soldaţi stângaci.

Stephen se uită la ea. Trecuseră aproape şase ani de când atinsese ultima oară o femeie. Era foarte frumoasă. Ochii ei căprui închis licăreau; membrele îi erau uşoare şi pline de viaţă; trupul, proaspăt şi nevătămat. Îi venea să se cufunde

în ea, să se îngroape adânc între celulele pielii ei şi să uite de sine acolo. În ea erau pacea şi blândeţea; era însăşi putinţa dragostei şi a generaţiilor viitoare.

În timp ce făcu un pas înainte către pat îşi aminti de ziua când o altă femeie zăcuse astfel dezgolită înainte-i, cu picioarele desfăcute sub ochii lui, şi cum el o sărutase acolo, îşi pusese limba s-o deschidă, ca şi cum această despreunare i-ar fi dezvăluit calea către sinele ei cel mai profund. Îşi aminti geamătul ei de surpriză.

Se anulase pe sine în ea; îşi purificase aleanul şi dorinţa; se refugiase şi se investise pe sine însuşi în trupul ei. În încrederea şi dragostea ei pentru el adăpostise conflictele nerezolvate ale vieţii sale. Poate că sinele lui era încă în ea - trădat şi netămăduit.

Trupul nu era decât carne, dar ea îl privase de trupul ei; şi absenţa ei fizică era mai mult decât carnea care lipsea: fusese abandonat.

Tandreţea pe care Stephen o simţise faţă de fata cu păr întunecat dispăruse. Ea îi zâmbi şi se rostogoli pe o parte, încât el îi văzu din nou arcuirea albă a şoldului, prea curbată pentru ca braţele ei să n-o atingă dacă ar fi fugit sau şi-ar fi luat avânt să lovească.

Se uită la trunchiul fetei, la coaste şi la şira spinării, şi îşi aminti de carcasa de obuz care ieşea din abdomenul lui Reeves; de gaura din umărul lui Douglas în care mâna îi intrase aproape până la plămân.

Tandreţea fu înlocuită mai întâi de o repulsie care-l înfioră. Apoi mintea i se goli. În faţa lui nu mai văzu decât o grămăjoară de materie. Stephen îşi pierdea minţile.

Bătrâna care îşi întindea dezinfectant între picioare n-avea nici o legătură cu ceea ce cunoscuse el alături de Isabelle. Trupul fetei ei nu era decât materie animală, mai puţin preţioasă, mai puţin importantă decât trupurile soldaţilor pe care îi văzuse murind.

Nu ştia dacă s-o ia sau s-o ucidă.

În buzunarul de jos al pantalonilor, pe gambă, avea briceagul pe care-l luase cu el în patrulare. Se aplecă, îl scoase de acolo şi-l deschise în palmă. Apoi se duse şi se aşeză pe marginea patului.

Fata se uită la el, cu ochii larg deschişi, cu gura căscată, dar incapabilă să scoată vreun sunet. El nu simţi nici un fel de milă pentru teama ei neştiutoare.

Întoarse cuţitul cu lama spre palma lui, apoi îi trecu mânerul printre sâni şi în jos peste coapse.

Nu-şi dădea seama ce face. O ura pentru că nu văzuse ceea ce văzuse el. Îi simţi pielea de pe picioare cedând uşor sub presiunea mâinii lui. Briceagul lăsă o dâră subţire albicioasă acolo unde carnea fu despărţită preţ de o clipă înainte ca sângele să năvălească din nou sub piele. Stephen voia să găsească mai mult decât trupul acesta. Se opri cu mânerul cuţitului pe părul dintre picioarele fetei, cu tăişul îndreptat în sus, către abdomenul ei. Fata se uită în jos îngrozită, la scânteierea lamei de oţel în lumină.

Stephen dădu drumul briceagului, care rămase în echilibru pe trupul ei. Era prea înspăimântată ca să se mişte. În cele din urmă, ea îşi aduse mâna încet în sus pe şold şi luă cuţitul, cu ochii aţintiți în tot acest timp asupra lui Stephen. Ţinu lama între degete, o închise şi aruncă briceagul în partea cealaltă a camerei, unde ateriză pe pământul bătătorit.

Stephen îşi coborî privirea către pat. Mintea lui, care fusese goală, fu acum inundată de gânduri şi de reproş.

Fata îşi recăpătase calmul. Nu ţipă după ajutor şi nu protestă; se uită la Stephen cum şedea încovoiat pe pat, cu capul plecat, golit de orice urmă de entuziasm. Sentimentul de uşurare o făcu generoasă.

Îi atinse mâna.

El tresări puternic şi ridică ochii. Nu-i venea să creadă că fusese atins. Cu gingăşie.

Ar fi trebuit să-l omoare.

Clătină din cap, uluit.

- Ce..?

Ea îşi duse degetul la buze. Părea cu fiecare clipă să devină mai puternică, hrăninduse cu uşurarea ei şi cu disperarea lui.

- E foarte greu, spuse. Războiul.

- Îmi pare rău, zise el. Îmi pare foarte rău.

- Înţeleg.

El o privi cu ochi neîncrezători, apoi îşi luă hainele şi se îmbrăcă grăbit în spatele paravanului.

În învălmăşeala diviziei care se pregătea de mutare, nimeni nu observă, în noapte, absenţa temporară a doi ofiţeri. Lăsară motocicleta acolo unde o găsiseră şi se întoarseră separat pe linia frontului, simţindu-se amândoi mai gravi decât se aşteptaseră să fie.

A doua zi, Weir îşi primi ordinul. Aveau să se mute în seara următoare către un cantonament încă nespecificat, apoi să mărşăluiască spre Albert. Urmau să ajute la terminarea săpăturilor care începuseră deja lângă sătucul Beaumont-Hamel. Nu primiseră nici o indicaţie că misiunea aceasta ar fi făcut parte din vreo strategie mai amplă sau că ar fi fost, dimpotrivă, doar o dislocare de rutină. Întrucât întreaga divizie era însă pe picior de mutare, părea că zvonurile se adevereau: aveau să atace.

Weir se lăsă gârbovit pe patul de jos din adăpostul său. Îşi trecu mâna peste ceea cei mai rămăsese din păr, către spate. Deci, în sfârşit, atacul. Pacea şi tihna erau duse.

Marele brânci. Reuşi să scoată un râset scurt, uscat, ca un grohăit. Dus era sectorul liniştit de front, cu patrulele sale regulate şi blajine. Cu ajutorul soldaţilor din noua armată, avea să-i măture pe nemţi din Franţa.

Se resemnase cu gândul acesta. Simţea că-şi pierduse controlul asupra propriei vieţi: când încercase în sfârşit să schimbe ceva fundamental în existenţa sa, nu avusese parte decât de umilire. Tunurile n-aveau să fie mult mai rele.

*

Când se întoarse din schimbul de noapte în subterană, Jack se refugie cu o cană de ceai într-o porţiune liniştită a tranşeei şi scoase scrisoarea de la Margaret. O citi foarte încet, nevrând să-şi lase ochii să-i fugă înainte.

Iubitul şi scumpul meu Jack,

Ce mai faci? *Ne gândim tot timpul la tine şi te purtăm în rugăciunile noastre*. *Îţi mulţumesc pentru scrisori*, *care ne-au adus mare alinare*. *Mă bucur să văd că te ţii vesel şi sănătos*.

Trebuie să-ţi spun că băieţelul nostru a murit în dimineaţa aceasta. *Medicii spun că n-a suferit deloc şi că a fost foarte liniştit la sfârşit*. *N-au putut să-i facă nimic*. *L-am văzut la spital*, *dar nu m-au lăsat să-l aduc acasă*. *Sunt încredinţată că au avut mare grijă de el până la capăt şi că nu l-au lăsat să sufere*.

Îmi pare rău că trebuie să-ţi spun asta, *dragul meu Jack*, *pentru că ştiu cât de mult l-ai iubit*. *Nu trebuie să te laşi pradă descurajării*. *Tu eşti tot ce mi-a rămas acum*, *şi mă rog ca Domnul să mi te trimită acasă viu şi nevătămat*.

O să mă duc să-i iau trupuşorul în după-amiaza asta. *Înmormântarea va fi vineri*. *O să aprind o lumânare pentru tine la biserică*.

Am să-ţi mai scriu, *dar acum nu mă mai ţine sufletul să continui*. *Te rog să ai mare grijă de tine şi să te întorci acasă*.

Cu drag,

Margaret Jack puse scrisoarea pe pământ şi rămase cu privirea aţintită în gol. “N-am să las asta să-mi clatine credinţa”, se gândi. “Viaţa lui a fost minunată, plină de bucurie. Am să mulţumesc Domnului pentru ea.”

Îşi luă capul în mâini ca să se roage, dar fu copleşit de durere. Nu-i venea nici un cuvânt politicos de recunoştinţă, ci numai întunericul răsunător al disperării.

- Băiatul meu! începu el să suspine. Bietul meu băiat!

*

Sosiră la Albert în prima săptămână din iunie. Tuneliştii fură trimişi imediat pe front, dar infanteria primi dezlegare să se odihnească, având mai puţine exerciţii şi inspecţii ca de obicei şi primind raţii mai bune, inclusiv - ceea ce dădea oarecum de bănuit - portocale şi nuci.

Căpitanul Gray îl luă pe Stephen în vizită la colonelul Barclay, care stătea într-o casă mare pe latura de vest a oraşului.

- E un tip irascibil, spuse Gray. Dar să nu te laşi înşelat de felul lui de a fi. E un bun luptător. Îi plac primejdiile şi greutăţile.

Gray ridică o sprânceană, ca şi cum s-ar fi îndoit de judecata lui Barclay.

Îl găsiră pe colonel examinând nişte hărţi într-o odaie transformată în cabinet. Era mai tânăr decât se aşteptase Stephen; deşi cărunt, avea o siluetă zveltă şi agilă.

- Frumoasă casă, nu? zise Barclay. Dar fiţi liniştiţi, băieţi, am să fiu în tranşee cu voi când o să ieşiţi la atac.

- Aveţi de gând să ieşiţi şi dumneavoastră la atac, domnule? întrebă Gray, cu o notă de surpriză în voce.

- Al naibii să fiu dacă nu! zise Barclay. De şase săptămâni zac ca o pleaşcă la popotă cu ofiţerii ăia pupincurişti. În ziua când se schimbă foaia am de gând să iau cina cu mare fast la Bapaume.

Gray tuşi.

- Asta ar însemna într-adevăr un avans considerabil.

Accentul lui scoţian părea să se îngroaşe în prezenţa lui Barclay.

- Şi ştii cu cine o să iau cina? Cu comandantul suprem al celei de-a Doua Divizii de cavalerie indiană.

- Nu preconizasem că va fi implicată şi cavaleria.

- Bineînţeles că va fi. Noi spargem frontul, şi ei îi calcă în picioare. Haig e absolut hotărât [33].

---

33 Referire la mareşalul Douglas Haig (1861-1928), comandantul Corpului Expediţionar Britanic din 1915 şi comandant al Bătăliei de pe Somme (1916), soldată cu pierderi enorme pentru armata britanică.

- Am înţeles. Gray dădu încet din cap. Acesta este domnul locotenent Wraysford, cunoscător al terenului. Poate vă amintiţi că v-am pomenit de el.

- Da, îmi amintesc, spuse Barclay. Expertul în Somme. Ei bine, dă-i drumul! Plata pentru cină.

Ieşiră în grădina casei la plimbare, şi Barclay îl întrebă pe Stephen despre configuraţia terenului. La sugestia lui Gray, Stephen îşi împrospătase amintirile uitându-se pe o hartă, aşa că fu în stare să povestească despre malurile mlăştinoase ale râului Ancre, despre cum o latură se ridica lin spre Thiepval, iar cealaltă se înălţa spre un lanţ de dealuri.

- Dealurile Hawthorn, spuse colonelul. Aşa li se spune [34] . Atacăm pe linia spre Beaumont-Hamel. Mai întâi o să facem o gaură cât toate zilele în dealurile alea.

- Am înţeles, spuse Gray. O să-l avertizăm deci tocmai bine pe inamic din vreme, mai ales că are avantajul poziţiei înalte.

Barclay îl privi cu o milă severă.

- Noi o să fim primii acolo, Gray. Dar are să fie o zi lungă. Mă aştept să ni se ceară să completăm alte unităţi în diferite momente, în funcţie de cum evoluează lucrurile.

- Dar o să fim în primul val al atacului?

- O, da! Colonelul părea să radieze. Atacăm în zori, nu-ţi face griji. Apoi ne regrupăm, să ne tragem sufletul, la amiază, iar mai spre seară ne întoarcem să punem umărul la treabă, dacă e nevoie. Oamenii voştri sunt pregătiţi?

- Eu zic că sunt, spuse Gray. Tu ce crezi, Wraysford?

După război, dar mai ales din anii ’60, a început să fie criticat pentru incompetenţa sa, căpătând porecla de “Măcelarul de pe Somme”. Se spunea că a favorizat cavaleria. (n.tr.)

34 Este, desigur, una dintre denumirile franţuzeşti “adaptate” la pronunţia engleză. Hawthorn este un toponim englezesc comun. (n.tr.)

- Sunt pregătiţi, domnule. Deşi sunt puţin îngrijorat din cauza terenului. În plus, inamicul e aici de multă vreme, nu? Trebuie să-şi fi construit fortificaţii ca..

- Dumnezeule milostiv! zise Barclay. N-am văzut în viaţa mea doi oameni mai slabi de înger. O să avem mai întâi un bombardament timp de şase zile, care o să taie şi mama sârmei nemţeşti până la Dar es Salaam. Dacă mai rămâne vreun Friţ în viaţă dup-aia, o să fie atât de fericit că s-a terminat, că o să iasă singur cu mâinile sus.

- Ar fi, fără îndoială, un cadou neaşteptat pentru noi, spuse Gray.

- Şi încă un lucru, zise Barclay. N-am nevoie de sfaturi în materie de tactică de la comandanţii de plutoane. Destul îmi suflă Rawlinson în ceafă [35], plus ordinul de brigadă în fiecare zi. Veţi face cum vi se spune. Acum haideţi la masă!

Aghiotantul lui Barclay, maiorul Thursby, şi încă trei comandanţi de companie se adunară şi ei la o masă elegantă, într-o cameră cu ferestre lungi de pe o latură a casei.

Stephen se întrebă dacă n-ar fi trebuit să se ofere să servească în loc să stea de vorbă cu ofiţerii aceştia superiori, dar păreau să fie suficienţi chelneri de la popotă, ajutaţi de un cuplu francez în vârstă.

- Ce e chestia asta? spuse Barclay, ridicând o sticlă în lumină. Gevrey-Chambertin [36]. Hmm, nu e rău la gust, deşi nu ştiu de ce nu putem avea vin alb la peşte.

- Nu e nici o sticlă de vin alb în beci, domnule, spuse ordonanţa colonelului, un londonez micuţ cu părul alb. Dar ştiam că nu veţi refuza un pic de peşte. Păstrăv, domnule. Din râul de-aici.

- Foarte bine, Davis, spuse Barclay, umplându-şi paharul.

---

35 Generalul Henry Rawlinson (1864-1925) a fost din 1916 comandantul Armatei a 4-a britanice, participantă la Bătălia de pe Somme. (n.tr.)

36 Una dintre cele mai cunoscute şi apreciate mărci de vin de Burgundia (n.tr.)

Urmă o friptură subţire, apoi brânză maturată şi pâine proaspătă. Prânzul se întinse până după ora trei, după care toată lumea se mută în salonul inundat de soare, cu cafea şi trabucuri.

Stephen simţi moliciunea fotoliului de sub el şi îşi lăsă mâna să mângâie brocartul tapiţeriei. Unul dintre comandanţii de companie, un bărbat înalt pe nume Lucas, vorbea despre pescuitul în râul Test din Hampshire, în apropierea casei părinteşti. Alţii discutau un meci de fotbal de batalion. Într-o unitate din Edinburgh, care urma să vină în linia întâi undeva în apropiere, se înrolaseră toţi membrii echipei profesioniste Heart of Midlothian [37], care se dovediseră imbatabili.

Ordonanţa colonelului aduse brandy, şi Stephen se gândi la soldaţii din plutonul său şi la felul cum îşi preparau căni cu ceai pe un arzător cu spirt în pereţii jilavi ai tranşeelor. Un decorator morocănos pe nume Studd obişnuia să fixeze o bucată de caşcaval pe vârful baionetei ca să atragă şobolanii şi apoi să apese pe trăgaci. Stephen simţi că îi trăda mâncând şi bând în casa aceasta elegantă, deşi, de fapt, soldaţii considerau că trebuie să profiţi de ceea ce ţi se oferă. Ei înşişi se târguiau sau şterpeleau tot ce se putea când erau în rezervă ori în linia întâi; pachetele cu mâncare erau proprietate comună, şi unul recent, venit pentru Wilkinson, care murise de câteva săptămâni, fusese motiv de mare bucurie.

Stephen zâmbi pentru sine, ştiind că această scurtă evadare din realitate avea să se încheie curând.

Batalionul mărşălui până într-un sat numit Colincamps. Pe drum, soldaţii cântară şi dădură din mâini. Era o zi caldă de iunie, şi soarele lumina verdele palid al câmpurilor.

Ciorile croncăneau tulbure din ulmi, iar din platani şi castani venea ciripitul constant al mierlelor şi sturzilor.

---

37 Şaisprezece jucători ai faimosului club scoţian de fotbal s-au înrolat într-adevăr în armata britanică în Primul Război Mondial. Şapte dintre ei au murit, dintre care trei în prima zi a Bătăliei de pe Somme. (n.tr.)

Satul era o amestecătură de accente din Ulster, Londra, Glasgow şi Lancashire. Soldaţii dădură iama în proviziile familiilor locale, căutând cvartir. Seara jucară fotbal, şi sudoarea trezi amintirea tranşeelor în hainele lor nespălate, pline de păduchi. Stephen îşi duse plutonul într-un şopron unde Gray încerca să se înţeleagă cu o femeie fără chef şi fiul ei. La căderea nopţii, toţi soldaţii erau înăuntru, pe paie curate şi cu o masă fierbinte pregătită în bucătăria mobilă.

În noaptea aceea începură tunurile. Stephen citea o carte la lumina lumânării în podul cu fân al şopronului. Un mortier era ataşat companiei lor nu departe în spate şi scutura acum praful secular de pe căpriorii acoperişului.

Bombardamentul nu fu prea intens la început; era ca şi cum tunurile abia îşi dregeau vocea, dar ecoul lor pluti alene peste dealurile molatice, într-o notă răsunătoare de bas. Când începu să devină atât de profund încât aproape nu se mai auzea, un alt bubuit adânc se desluşi în murmurul continuu, apoi un altul, încât pereţii şopronului începură să dârdâie. Stephen simţea vibraţiile gonind prin podeaua de lemn a podului. Şi-i închipui pe tunari depăşind perioada de încălzire, scoţându-şi cămăşile de pe ei în lăcaşurile de tragere săpate adânc în pământ, înfundându-şi mai tare în urechi ceara protectoare. Se simţea uluit, copleşit de sunetul tunurilor; erau atât de multe, bubuind în canon pe o linie de aproape douăzeci şi cinci de kilometri - artileria grea cu huruitul ei constant, ca un fundal stăruitor de timpane, şi artileria uşoară cu accentele şi salturile ei imprevizibile. Într-o oră, toată linia întâi trimitea o ploaie de proiectile, umplând cerul nopţii cu un păienjeniş dens de metal. Zgomotul era ca un şir neîntrerupt de tunete explodând în valuri.

O vagă consolare răzbătea din forţa evidentă a bombardamentului, zădărnicită însă de amploarea conflictului pe care părea s-o prevestească. Stephen simţi că balanţa sorţii fusese înclinată dramatic; nu mai părea să fie vorba sub nici o formă de a scăpa sau a găsi vreun

compromis; era numai o chestiune de speranţă - că armata lor avea să se dovedească mai puternică decât a inamicului.

Rămaseră în Colincamps două zile, apoi trebuiră să se mute mai aproape de linia frontului.

- Nu mai avem mult, domnule, spuse Byrne, ronţăindu-şi ţigara şi luându-şi locul lângă Hunt. N-am crezut niciodată că o să veniţi cu noi când aţi coborât în tunelul ăla.

- Nici eu, zise Hunt. Mai bine am fi rămas cu toţii acolo sub pământ.

Stephen zâmbi.

- Nu prea ţi-a plăcut totuşi. Dar nu mai contează. Acum o să fie altfel. Adu-i pe Studd şi pe Barnes aici, te rog! Leslie, ai avut două zile să-ţi cureţi puşca. Nu te apuca tocmai acuma, când te pregăteşti de marş!

Plutonul porni la drum sub supravegherea sergentului major Price, care măsură cu paşi largi careul neregulat înainte de a primi ordin de la căpitanul Gray. Price era singurul om care părea să ştie care drum de căruţe avea să-i ducă la destinaţie şi prin care defileu lung puteau să ajungă la poziţia repartizată lor în tranşee. Pământul le duruia sub picioare - era a treia zi de bombardament.

Compania porni pe drumul amenajat de armată spre Auchonvillers într-o stare de veselie nervoasă. Traficul de muniţii şi echipament era atât de intens, încât soldaţii fură siliţi să ţină un drum de ţară peste câmp.

Stephen simţi cum pielea şi nasul încep să-l mănânce de la praful şi seminţele aduse de vânt dinspre lanuri şi gardurile vii. Dedesubtul rucsacurilor încărcate, soldaţii începură să asude, şi mirosul lor se împrăştie în aerul cald al verii. Cântau marşuri cu versuri banale, repetitive, despre casă. Stephen se uită în jos la brazda de iarbă de pe centrul drumului, care nu fusese călcată în picioare de roţile căruţelor. Se gândi la generaţiile de fermieri care bătătoriseră şleaul acesta în asemenea zile senine de vară.

Când drumul coti la un moment dat, văzu vreo douăzeci şi cinci de soldaţi, goi până la brâu, săpând o groapă de vreo treizeci de metri pătraţi pe o latură a drumului. Preţ de o clipă, fu nedumerit. Părea să nu aibă vreun scop legat de agricultură; nu se mai făceau nici semănături, nici nu se mai ara la vremea asta. Apoi îşi dădu seama ce era.

Săpau o groapă comună. Se gândi să le strige un ordin oamenilor săi să se întoarcă sau cel puţin să-şi ferească privirea, dar erau deja prea aproape, şi unii dintre ei îşi văzuseră deja mormântul. Cântecele le muriră pe buze, şi aerul se umplu din nou de ciripitul păsărilor.

Merseră în tăcere, revenind pe drumul reparat de armată şi intrând în Auchonvillers. Totul se schimbase în aşteptarea bătăliei. Cafeneaua unde Stephen luase prânzul cu familia Azaire fusese transformată într-un spital provizoriu. Pe strada principală a satului, flancat de grămezi de fân şi de căruţe pline cu nutreţ pentru animale, colonelul Barclay şedea pe un cal murg cu coaste umflate, lucioase. După ce companiile se aliniară în careu şi stătură în tăcere, privindu-l, el tuşi şi le spuse ceea ce soldaţii ghiciseră deja, dar nu ştiuseră până atunci în mod oficial. Părea un personaj de operă comică în încercarea sa de a exprima grandoare, pe calul care pufnea indolent.

- Băieţi, o să atacaţi. Ştiu că sunteţi uşuraţi să auziţi asta, pentru că pentru asta aţi venit aici. O să luptaţi şi o să învingeţi. O să-i provocaţi inamicului pierderi atât de mari, încât n-o să-şi mai revină niciodată. Auziţi deja cum artileria noastră îi macină apărarea.

Bombardamentul o să se încheie mâine, şi voi o să atacaţi. Inamicul va fi completamente demoralizat. Fortificaţiile îi vor fi sfărâmate, sârma ghimpată - distrusă, buncărele - făcute una cu pământul. Vă spun cu toată încrederea că mă aştept să nu fiţi întâmpinaţi decât de focuri cu totul răzleţe. Inamicul va fi uşurat să vadă că are cui să se predea.

Îşi stăpâni nervozitatea iniţială care îi dăduse un glas spart. Entuziasmul lui şi credinţa simplă în ceea ce spunea li

se transmiseră soldaţilor. Câţiva dintre cei mai tineri începură să lăcrimeze.

- Trebuie totuşi să vă avertizez să fiţi extrem de precauţi când acceptaţi ca inamicul să vi se predea. Instrucţiunile pe care le-am primit de la şeful de stat major stabilesc că este de datoria inamicului să-şi demonstreze intenţia de a se preda dincolo de orice posibilitate de neînţelegere. Dacă vă îndoiţi cât de puţin, cred că ştiţi ce aveţi de făcut. În opinia mea, baioneta rămâne o armă extrem de eficientă.

Nu e nevoie să vă amintesc istoria glorioasă a acestui regiment. Ne-am căpătat supranumele de Capre în Războiul Peninsular[38], când ne-am demonstrat valoarea pe teren muntos. Nu ne-am retras; şi însuşi ducele de Wellington ne-a elogiat actele de bravură. N-am să vă spun decât atât: că trebuie să onoraţi memoria soldaţilor care au purtat aceste culori înaintea voastră. Comportamentul vostru în luptă trebuie să fie demn de marile fapte de arme din istoria acestui regiment. Trebuie să luptaţi pentru victorie de dragul familiilor voastre, al regelui şi al ţării voastre. Sunt încredinţat că aşa veţi face. Sunt încredinţat că vom cina în seara aceasta la Bapaume. Domnul să vă binecuvânteze!

O explozie de urale fu imediat înăbuşită de poliţia militară, care începu să strige fiecărei companii o listă de instrucţiuni. Avea să trebuiască respectată cea mai strictă disciplină militară. Orice soldat care nu-şi făcea datoria avea să fie împuşcat pe loc. În toiul luptei n-aveau să se mai pună întrebări. În timp ce entuziasmul soldaţilor scădea, poliţia conchise cu o listă a celor care fuseseră executaţi pentru laşitate:

- Kennedy, Richard, dezertare în faţa inamicului, executat; Masters, Paul, nerespectarea ordinelor, executat..

---

38 Război napoleonian (1808-1816) purtat în Peninsula Iberică: forţele engleze, spaniole şi portugheze au înfrânt atunci armata franceză. (n.tr.)

Stephen întoarse capul de la înşiruirea de nume spre chipurile nedumerite, speriate, ale lui Hunt, Leslie şi Barnes. Tipper, băiatul care fusese scos urlând din tranşee, revenise tocmai la timp, cu aceeaşi privire goală. Până şi faţa prelungă, sangvină a lui Byrne pălise. Mulţi soldaţi aveau expresia unor băieţi nedumeriţi, rupţi între încântare şi dorinţa de a se întoarce în braţele mamei. Stephen îşi acoperi urechile să nu mai audă.

- Simpson, William, dezertare, executat..

Când părăsiră Auchonvillers, în mintea lui fulgeră amintirea zilei aceleia fierbinţi de vară petrecute pe malul râului cu familia Azaire. Întâlniseră atunci alte familii, venite până şi de la Paris pentru a gusta experienţa faimosului pescuit în Ancre. Poate că mâine avea în sfârşit să încerce ceaiurile “englezeşti” din patiseria de la Thiepval.

Se gândi la chipul deschis, iubitor al lui Isabelle, la pulsul ei, la acel ritm ascuns al dorinţei, expresia ciudatului ei fel de a fi om. Îşi aminti de chipul îmbujorat, uşor provocator al lui Lisette, de felul cum îi luase mâna şi i-o pusese pe corpul ei. Ziua aceea de emoţie intensă părea acum la fel de ireală şi de bizară ca şi după-amiaza prin care traversau acum câmpul spre tranşeele de rezervă.

În timp ce asculta cum soldaţii o luau din loc, Stephen se uită la picioarele lui, la ghetele care, sub moletierele uniformei, îi purtau paşii înainte. În clipa aceea, în timp ce părăseau satul şi reperele sale de normalitate, timpul păru să îngheţe şi să se prăbuşească. Următoarele trei zile trecură într-o clipită; şi totuşi, imaginile păstrară un soi de fixitate înspăimântătoare, pe care numai moartea mai putu s-o şteargă.

În timp ce urcau, li se împărţiră cleşti pentru sârmă ghimpată.

- Credeam că tunurile au rupt sârma, spuse Byrne. Două măşti de gaze? De ce două?

Tipper zâmbea cu gura până la urechi în timp ce Price îi prinse un triunghi de tablă pe spinare.

- Ca să te poată vedea cei din spate, tinere, spuse sergentul.

Aerul de deasupra capetelor era din metal solid. Pământul se zguduia de obuze.

Fură imagini noi, chiar şi pentru soldaţii cu experienţă. Tranşeele de rezervă şi de comunicaţii semănau cu vagoanele de tren la orele de vârf, şi numai instrucţiunile lătrate de Price mai reuşiră să impună o urmă de ordine. Plutonul lui Harrington cotise greşit, îndreptându-se spre Serre. Compania B, comandată de Lucas, rătăcise cu totul drumul. Soldaţii asudau sub povara rucsacurilor de câte douăzeci de kilograme, înghesuiţi în mulţimea compactă de bărbaţi nervoşi, consternaţi. O furtună neaşteptată de vară veni dinspre Pozières, umplând cu apă liniile germane, apoi devie spre vest şi preschimbă pământul în noroi sub tălpile soldaţilor britanici. Şi toate în acelaşi timp.

Cocoţat pe o moviliţă, Michael Weir privea înspre dealurile Hawthorn. Stephen ieşi din tranşee şi veni la el. Chipul lui Weir era luminat de o emoţie neobişnuită.

- O să fie o explozie acolo de-ai să rămâi cu gura căscată, spuse el. Tocmai am pus fitilele. Firebrace e sub pământ, întinde cablul.

Stephen avu un moment de luciditate.

- Ce-ai să faci mâine? Unde ai să fii?

Vocea îi era descumpănită şi îngrijorată.

- Am să privesc totul de la distanţă, de la loc sigur, râse Weir. Noi ne-am terminat munca. Câţiva dintre oamenii mei s-au oferit să fie brancardieri dacă va fi nevoie.

Sperăm să vă întâlnim la o cină de gală. Nu ţi se pare că liniile nemţeşti arată frumos?

Stephen văzu ulexul galben şi buruienile crescute de-a lungul liniilor de mult săpate şi trăsăturile albe de cretă pe dealuri, acolo unde fuseseră construite principalele fortificaţii germane. O ceaţă roşiatică se ridica atotputernică peste ele - zidurile de cărămidă ale satelor erau pulverizate de bombardament. Şrapnelele explodau în

conuri de lumină alb-gălbuie. Un curcubeu şters se înălţă deasupra lor pe măsură ce soarele împingea deoparte norii de furtună.

Weir rânji.

- Eşti fericit?

Stephen dădu din cap.

- O, da!

Se întoarse în fluxul nestăpânit de oameni din tranşee şi se gândi: “Povestea asta îşi are deja propria desfăşurare. Sunt purtat de curentul ei.”

- Bietul Friţ! se auzi o voce. Cred că l-au înnebunit tunurile alea.

Hunt era lângă el, gâfâind sub greutatea echipamentului. De rucsac îi atârna o cuşcă mică de lemn, cu doi porumbei. Stephen se uită la ochii lor goi, ca două mărgele de marmură.

Nu mai aveau de trecut decât noaptea, şi apoi urma să înceapă. Erau pe poziţii. Price reuşise să le găsească locul, iar caporalul Petrossian, cu mania lui pentru detaliu, aliniase plutonul cu precizie. Tranşeea era bună.

- Cel mai bun parados pe care l-am văzut vreodată, spuse Petrossian. Şi în sfârşit un şanţ complet căptuşit cu lemn!

- Ia uitaţi, e părintele de rezervă!

Într-o sutană albă peste pantalonii kaki, cu capul chel lucind, Horrocks stătea, cu stola şi cu o carte de rugăciuni, pe o moviliţă, ca o pasăre nefolositoare, incapabilă să zboare; adevăratul şi singurul părinte, dar cunoscut drept “părintele de rezervă” pentru că nu se aventura niciodată dincolo de liniile din spate. Printre soldaţi se produse o mişcare nervoasă - necredincioşii îşi găseau credinţa de frică. În jurul părintelui se formă o mică turmă ruşinată.

Stephen Wraysford se apropie şi el. Văzu chipul încă mânjit de funingine al lui Jack Firebrace şi pe Arthur Shaw, cu silueta lui masivă şi solemnă alături.

Oamenii lui, cei care aveau să atace dimineaţă, îngenuncheară pe pământ, cu chipurile ascunse în palme,

într-o bortă de suferinţă numai a lor, un întuneric unde nu exista timp, dar în care ei încercau să privească moartea în faţă. Cuvintele părintelui abia se desluşeau pe fundalul bombardamentului.

Stephen descoperi ceva mai adânc decât umilinţa, un sentiment de completă insignifianţă. Îşi apăsă mâna pe faţă. Particule de materie, faţa unui băiat demn de milă din Lincolnshire. Nu simţea nici o teamă pentru sângele, muşchii şi oasele sale, dar amploarea a ceea ce începuse, numărul oamenilor aduşi sub această cumplită sfâşiere a cerurilor începeau să-i zdruncine stăpânirea de sine.

Se trezi că avea pe buze cuvântul “Iisus”. Îl repetă întruna cu voce scăzută. Era pe jumătate rugăciune, pe jumătate profanare. “Iisuse, Iisuse..” Era tot ce putea fi mai rău.

Din tot ceea ce trăise, nimic nu se compara cu asta.

Simţi azima [39] în gură şi vinul dulce, dar voia mai mult. Împărtăşania se încheiase, însă unii soldaţi nu se putură ridica. Rămaseră îngenuncheaţi. Aduşi în comuniune cu obârşia lor, voiau să moară acolo unde erau, fără să mai îndure ziua ce avea să vină.

Stephen se întoarse în tranşee şi îşi găsi oamenii în mare dezordine.

- S-a amânat cu două zile, îi spuse Byrne. A plouat prea mult.

Stephen închise ochii. Iisuse! Iisuse! Fusese gata să pornească.

Chipul lui Gray era brăzdat de o nelinişte sălbatică. Urcară împreună pe un deluşor format de pământul excavat dintr-un tunel.

- Să ne păstrăm calmul! spuse Gray, şi Stephen îşi dădu seama cât de greu îi venea.

Să recapitulăm deci planul. Artileria lansează un baraj de protecţie în faţa voastră.

Înaintaţi la pas în spatele lui. După ce se opreşte, cuceriţi poziţiile stabilite şi aşteptaţi să înceapă din nou. Barajul o

39 Împărtăşania la anglicani se face cu pâine nedospită. (n.tr.)

să vă protejeze pe tot parcursul operaţiei. Sârma nemţilor e deja tăiată şi mare parte din tunurile lor sunt distruse. Vom pierde în jur de zece la sută din oameni.

Stephen zâmbi.

- Aşa credeţi?

Gray trase adânc aer în piept.

- Nu fac decât să-ţi transmit ordinul. Ne aflăm pe flancul atacului principal.

Batalionul nostru trebuie să fie flexibil. Suntem în mijlocul unor mari unităţi de luptă.

Ulsterii, Divizia a douăzeci şi noua - Incomparabilii, proaspăt veniţi de la Gallipoli [40].

- Proaspeţi?

Gray se uită la el.

- Dacă mor, Wraysford, şi tu rămâi în viaţă, vreau să preiei tu comanda companiei.

- Eu? De ce nu Harrington?

- Pentru că eşti un diavol turbat şi cu sânge rece, şi exact de asta va fi nevoie.

Lumina scădea, şi Gray ridică binoclul la ochi pentru a cine ştie câta oară în ziua aceea. I-l trecu apoi lui Stephen.

- Uite acolo, deasupra liniei întâi a inamicului, e o pancartă. Vezi ce scrie pe ea?

Stephen privi în direcţia arătată. Era o pancartă mare.

- Da. “Bun venit Diviziei a douăzeci şi noua!”

Simţi că i se face rău.

---

40 Divizia a treizeci şi şasea a Noii Armate britanice, aşa-numita Divizie Ulster, formată din soldaţi irlandezi, a fost singura unitate care şi-a cucerit obiectivele stabilite în prima zi a Bătăliei de pe Somme, demonstrând un curaj deosebit, dar cu preţul a peste 5 500 de militari ucişi sau răniţi în primele două zile de atac. Dintre cele nouă decoraţii Victoria Cross - cele mai înalte distincţii britanice pentru acte de eroism în luptă - acordate pentru această bătălie, patru au revenit unor membri ai Diviziei Ulster. Divizia a douăzeci şi noua de infanterie a armatei britanice, poreclită Divizia Incomparabilă, s-a remarcat în lupta de la Gallipoli, în 1915, unde a pierdut 34 000 de oameni. Avea să mai piardă în jur de 60 000 până la sfârşitul războiului. (n.tr.)

Gray clătină din cap.

- Sârma nu e ruptă, să ştii. Nu vreau să le spui oamenilor tăi, dar m-am uitat peste tot cu chestia asta şi te asigur că pe porţiuni de sute de metri obuzele n-au făcut nici o stricăciune. Pur şi simplu n-au explodat.

- Credeam că sârma e tăiată de aici până la Dar es Salaam.

- Statul major a făcut-o de oaie. Haig, Rawlinson şi de-alde ei. Nu le spune oamenilor tăi, Wraysford! Nu le spune, doar roagă-te pentru ei!

Gray îşi luă capul în mâini. Toată înţelepciunea şi toate rafturile lui de cărţi nu-i erau de nici un folos aici, se gândi Stephen.

În cele patruzeci şi opt de ore de răgaz neaşteptat, soldaţii avură timp în plus să se pregătească.

Primul trosnet de puşcă răsună în falset. Barnes îşi trăsese un glonţ prin cerul gurii.

Noaptea compuseră scrisori.

Michael Weir scrise:

Dragă mamă şi tată,

Suntem gata de atac. *De câteva zile ne pregătim în subteran*. *Unitatea mea a fost implicată direct*, *şi ne-am făcut partea noastră de treabă*. *Câţiva dintre oamenii mei s-au oferit să fie brancardieri în ziua cea mare*. *Starea de spirit e excepţională*. *Ne aşteptăm ca asaltul acesta să aducă sfârşitul războiului*. *Probabil că*, *din rândurile inamicului*, *puţini au supravieţuit bombardamentelor noastre*.

Vă mulţumesc pentru prăjitură şi pentru căpşune. *Mă bucur că grădina vă aduce atâtea roade*. *Noi aici le-am savurat din plin*. *Mă gândesc de multe ori la voi amândoi şi la viaţa liniştită de acasă*. *Dar vă rog să nu vă faceţi griji pentru mine*. *Rugaţi-vă pentru soldaţii care vor ieşi la atac*. *Îţi mulţumesc pentru săpun*, *mamă*, *te asigur că ne-a fost de mare folos*. *Mă bucur că seara pe care aţi petrecut-o cu familia Parson a fost atât de reuşită*. *Vă rog să transmiteţi*

condoleanţele mele doamnei şi domnului Stanton. Tocmai am aflat de fiul lor.

Sunt sigur că i-am plătit croitorului când am venit în permisie, dar vă rog să-l plătiţi voi dacă mă înşel cumva şi am să vă aduc banii în următoarea permisie. Nu vă faceţi griji pentru mine, vă rog. Aici e suficient de cald. Poate chiar puţin prea cald - aşa că nu mai am nevoie de altceva, de şosete sau de pulovere.

Fiul vostru, Michael Tipper scrise:

Dragă mamă şi tată,

Am fost trimis înapoi lângă tovarăşii mei de arme şi sunt foarte mândru să fiu cu ei. E o privelişte pe cinste să vezi toate fanfarele şi soldaţii din alelalte unităţi. Artileria noastră face spectacol ca în noaptea de Guy Fawkes [41]. O să atacăm şi abia aşteptăm să dăm cu Friţ de pământ! Generalul a zis că să nu ne aşteptăm la nici o rezistenţă, fiindcă tunurile noastre i-au prăpădit deja. Trebuia să debuşăm ieri, dar n-a fost vremea bună.

E groaznic de greu să aştepţi. Câţiva dintre camarazii mei şi-au pierdut niţel curajul.

Tipul ăla Byrne de care v-am povestit a venit la mine şi mi-a spus cică să nu-mi fie frică.

Mă bucur că Fred Campbell n-a păţit nimic până acum. Bravo lui!

Dragă mamă şi dragă tată, cam asta am avut să vă spun. Mâine o să aflăm dacă ne vom mai vedea vreodată. Nu vă faceţi griji pentru mine. Nu mă tem deloc de ceea ce mă aşteaptă. Când eram mic, voi aţi fost foarte buni cu mine, şi n-am să vă dezamăgesc. Vă rog, mai scrieţi-mi, îmi place foarte tare să aflu veşti de acasă. Trimiteţi-mi şi mie câteva

---

41 În noaptea de 5 noiembrie, Marea Britanie sărbătoreşte în fiecare an, în mod simbolic, arestarea lui Guy Fawkes, unul dintre complotiştii care au vrut să-l asasineze în 1605 pe regele Iacob I. Manifestanţii se strâng de obicei în jurul unui foc de tabără unde este arsă efigia lui Fawkes şi asistă la un foc de artificii. (n.tr.)

poze din St. Albans [42]. *Transmiteţi-i lui Kitty c-o iubesc. Să ştiţi că mi-aţi fost cei mai buni părinţi din lume.*

Fiul vostru, John Stephen simţi că-i vine rău când citi scrisoarea şi sigilă plicul. Îşi aminti chipul lui Gray şi presimţirea sumbră care se reflectase în ochii lui de militar experimentat şi simţi cum îl cuprinde o furie teribilă. Smulse o pagină din caiet şi scrise:

Draga mea Isabelle,

Îţi trimit scrisoarea aceasta la adresa din Amiens, unde va fi probabil distrusă, dar îţi scriu ţie pentru că nu am cui să scriu altcuiva. Sunt aşezat sub un copac lângă satul Auchonvillers, unde am venit cândva împreună să ne petrecem ziua.

Asemenea sutelor de mii de soldaţi britanici împrăştiaţi pe câmpurile din jur, încerc să mă obişnuiesc cu ideea morţii. Îţi scriu ca să-ţi spun că ai fost singurul om pe care l-am iubit vreodată.

Scrisoarea aceasta nu va ajunge probabil niciodată la tine, dar voiam să spun cuiva cum e să stai în iarbă, în vinerea aceasta de iunie, să simţi păduchii umblându-ţi pe piele, să ai stomacul plin de tocană şi de ceai - poate ultima masă pe care am s-o iau vreodată - şi să auzi tunurile deasupra urlând către ceruri.

Aici se va comite o crimă cumplită împotriva firii. O simt în tot corpul. Bărbaţii şi băieţii ăştia sunt vânzători, funcţionari, grădinari şi părinţi - taţi de copii mici. O ţară nu poate răbda să-i piardă.

Mi-e teamă de moarte. Am văzut ce pot face obuzele. Mi-e teamă ca nu cumva să zac o zi întreagă în vreo pâlnie de obuz. Sunt îngrozit, Isabelle, că am să mor singur, fără mângâierea unei mâini omeneşti. Dar trebuie să fiu un exemplu pentru alţii.

Trebuie să ies primul din tranşee mâine. Fii cu mine, Isabelle, fii cu mine în spirit!

---

42 Orăşel la nord de Londra (n.tr.)

Ajută-mă să-i duc pe oamenii aceştia către ceea ce ne aşteaptă.Întotdeauna al tău, Stephen Jack Firebrace scrise:

Dragă Margaret,

Îţi mulţumesc pentru scrisoare. Nu am cuvinte să-ţi spun cât sunt de îndurerat. Era băiatul nostru, lumina vieţii noastre.

Dar, draga mea Margaret, trebuie să fim puternici. Îmi fac atâtea griji pentru tine, cum trebuie să te simţi. Aici sunt destule lucruri care mie îmi pot lua gândul de la asta.

Cred cu tărie că aşa a fost voinţa lui Dumnezeu. Noi l-am fi păstrat, dar Dumnezeu ştie mai bine. Îţi aminteşti cum alerga după puful de păpădie în josul canalului şi ce cuvinte caraghioase inventa pentru lucrurile pe care nu le putea pronunţa când era mic?

Mă gândesc la el tot timpul, şi Dumnezeu e îndurător. Mi-a readus amintiri despre el de pe când era micuţ. O mulţime de amintiri mărunte mi-au revenit în minte. Le prefir când mă întind noaptea la culcare şi mă simt alinat. Mi-l închipui în braţele mele.

A fost o binecuvântare pentru noi, un dar de la Dumnezeu. A fost cel mai mare dar pe care ni l-am fi putut dori vreodată. Trebuie să fim recunoscători pentru asta.

Mâine soldaţii au să iasă la atac şi cred că vom obţine o victorie mare. Curând, războiul se va încheia, şi am să mă întorc acasă să am grijă de tine.

Cu dragoste, soţul tău Jack Byrne, care nu scria în mod regulat acasă, asemenea celorlalţi soldaţi, găsi o bucăţică de hârtie pe care să-i scrie fratelui său şi caligrafie cu grijă cuvintele cu cerneală albastră:

Dragă Ted,

Îţi scriu câteva rânduri speciale pentru cazul că n-o să ne mai vedem vreodată. Mâine o să ieşim la atac, totul arată cât se poate de roz şi de bine, şi avem încredere că va ieşi aşa cum trebuie.

Te rog să le aminteşti de mine prietenilor mei. Sunt mulţi şi toţi îmi sunt dragi.

Transmite-le toată dragostea mea mamei, *lui Tom şi lui Daisy*, *şi copilaşilor*. *Să sperăm că e doar un la revedere*, *şi nu un rămas-bun*.

Fratele tău care te iubeşte, *Albert* Când termină, nu se îndură să sigileze plicul. Scoase din nou scrisoarea şi scrise jos, de-a curmezişul bucăţii de hârtie: *Nu te întrista*, *Ted*, *nu-ţi face griji pentru mine*, *sunt bine*.

Cu opt ore înainte de momentul stabilit pentru atac, tunurile tăcură, economisind proiectile pentru dimineaţă.

Era noapte, dar nimeni nu dormea. Tipper îi privea neîncrezător pe Leslie şi pe Studd. Nici un fel de magie sau de superstiţie nu l-ar mai fi putut scoate acum la liman.

Ultima lui şansă trecuse. Nu-i mai rămânea decât să-şi ţină minţile la un loc până în zori.Stephen se uită intens la chipul lui Byrne de lângă el. Acesta îi răspunse, şi Stephen nu-l putu privi în ochi. Byrne ghicise.

Se duse la Hunt, care îngenunchease pe fundul tranşeei în rugăciune. Îl atinse pe umăr, apoi îi puse mâna pe cap. Veni lângă Tipper şi-l împunse uşor în umăr, apoi îi strânse mâna cu putere.

Caporalii Smith şi Petrossian verificau echipamentele, croindu-şi drum printre soldaţii care le făceau cu greu loc.

Brennan şedea singur, fumând.

- Mă gândeam la Douglas, spuse el.

Stephen dădu din cap. Brennan începu să cânte un cântec irlandez.

Îl văzu pe Byrne întinzând braţul şi strângându-l pe Tipper la piept.

- Nu mai e mult deja, nu mai e mult.

Către patru, ora cea mai adâncă a nopţii, pe linia frontului era o linişte de mormânt.

Nimeni nu scotea o vorbă. Şi, pentru prima dată, nu se auzea nici o pasăre.

În sfârşit, o fâşie vagă de lumină apăru peste orizontul înălţat şi peste ceaţa din josul râului. Începu să plouă.

Gray, febril, cu respiraţia acră, la capătul tranşeei de comunicaţii.

- Atacul începe la şapte şi jumătate.

Comandanţii de pluton rămaseră năuciţi. Nu le venea să creadă.

- La lumina zilei? Cum la lumina zilei?

Feţele soldaţilor, intimidate şi răvăşite la aflarea veştii.

Micul dejun veni cu ceai în bidoane de benzină. Chipul larg al lui Hunt se aplecă deasupra arzătorului, prăjind o bucată de şuncă.

Stephen simţi aciditatea nopţii nedormite ridicându-i-se din stomac pe limbă.

Sosi apoi romul şi reîncepură discuţiile. Oamenii beau cu sete. Unii dintre băieţii mai tineri se clătinau, râzând în hohote. Focul artileriei germane, care fusese sporadic până atunci, se înteţi, spre surpriza soldaţilor, cărora li se spusese că tunurile nemţeşti fuseseră zdrobite.

Replica britanică nu se lăsă aşteptată. În sfârşit, oamenii erau suficient de aproape ca să-i vadă efectele, şi fură încurajaţi. Studd şi Leslie, cu respiraţia îmbibată de rom, îşi agitau braţele şi strigau. Pământul ţâşnea ca o fântână în faţa tranşeelor germane.

Zgomotul din aer începu să se intensifice. Şapte şi un sfert. Aproape. Stephen era în genunchi, alţi soldaţi scoteau din buzunare fotografii, sărutau chipurile soţiilor şi ale copiilor. Hunt spunea glume porcoase, Petrossian strângea în palmă o cruce de argint.

Bombardamentul ajunse la maximum. Aerul de deasupra lor era înţesat de un vacarm neclintit. Era ca şi cum valurile mării şi-ar fi luat avânt, unul după altul în văzduh, dar fără să se spargă. Nu semăna cu nici un alt sunet de pe pământ. “Iisuse!” spuse Stephen. “Iisuse, Dumnezeule!”

Explozia din subteran se căţără pe deal, smulgând măruntaiele pământului, ridicând într-un salt un miez enorm de ţărână compactă. Flăcări ţâşniră până la mai bine de treizeci de metri înălţime. “E prea mult”, se gândi

Stephen. Proporţiile îl îngrozeau. Undele de şoc ale exploziei cutremurară tranşeea. Brennan fu aruncat de pe treapta de tragere şi-şi rupse piciorul.

“Acum ar trebui să ieşim”, se gândi Stephen. Dar nu veni nici un ordin. Byrne îl privi întrebător. Stephen clătină din cap. Mai erau zece minute.

Nemţii răspunseră imediat. Pământul sărea împroşcând din buza tranşeei britanice, scurmat de mitralierele germane. Stephen se lăsă în jos. Strigăte de soldaţi.

- Nu încă.

Stephen era cel care răcnise. Deasupra tranşeei, aerul devenise deja solid.

Secundarul ceasului său de mână se mişca cu încetinitorul. Şapte şi douăzeci şi nouă. Fluierul din gură. Piciorul pe treapta scării. Respiră adânc şi suflă.

Se căţără afară din tranşee şi privi în jur. Preţ de o clipă, fu tăcere deplină, căci bombardamentul se încheiase şi focul nemţilor se oprise şi el. Privighetori se roteau şi cântau sus, în cerul fără nori. Stephen se simţi singur, ca şi cum nimerise peste lumea aceasta nou-născută în chiar momentul creaţiei.

Apoi artileria porni să aştearnă primul baraj, şi mitralierele germane reluară focul.

În stânga sa, Stephen văzu soldaţi care încercau să iasă din şanţ, dar erau striviţi de gloanţe înainte să apuce să se ridice. Găurile din sârma ghimpată se înţesară de trupuri.

În spatele lui, oamenii ieşeau. Îl văzu pe Gray alergând pe marginea tranşeei, strigând cuvinte de încurajare.

Merse şovăitor înainte, cu pielea zbârlită în aşteptarea metalului care să-i sfârtece carnea. Se întoarse pe o parte, grijuliu, ca să-şi protejeze ochii. Era încovoiat ca o baborniţă în coconul vacarmului asurzitor.

Byrne mergea lângă el cu pas încet, aşa cum primiseră ordin. Stephen aruncă o privire în dreapta. Văzu o linie lungă de păpuşi grosolane kaki înaintând cu paşi măsuraţi, încordaţi, căzând cu o fluturare tăcută din braţe, înlocuite,

căzând iar, continuând ca şi cum ar fi mers prin furtună. Încercă să surprindă privirea lui Byrne, dar nu reuşi. Ţăcănitul mitralierelor se împletea cu pocnetul lunetiştilor şi cu urletul barajului dinaintea lor.

Îl văzu pe Hunt căzând în dreapta sa. Studd se aplecă să-l ajute şi Stephen îi văzu capul despicându-se stacojiu sub gloanţele mitralierelor, în timp ce casca îi căzu pe spate.

Călca prudent înainte pe pământul sfărâmat. După douăzeci sau treizeci de metri fu năpădit de senzaţia că plutea undeva deasupra propriului corp, că acesta căpătase o viaţă automată a sa, asupra căruia el nu avea nici o putere. Era ca şi cum s-ar fi detaşat, în vis, de aerul metalic prin care înainta trupul lui. În transa aceasta găsi un soi de uşurare, aproape de ilaritate.

La zece metri în faţă, în dreapta, mergea colonelul Barclay. Ducea o sabie.

Stephen alunecă brusc în jos, împins de un suflu. Se afla într-o adâncitură în pământ, tremurând, împreună cu un soldat care sângera. Barajul era prea departe în faţă. Nemţii desfăşurau acum propria cortină de foc. Şrapnelele zimţate explodau în fiecare bucăţică de spaţiu lăsată liberă de mitraliere.

“N-are cum să încapă atâta metal în aer”, îşi spuse Stephen. “Ar trebui să se ciocnească şi să scapere.” Bărbatul de lângă el ţipa cu glas neauzit. Stephen îi înfăşură bandajul din trusa lui în jurul piciorului, apoi se uită la el însuşi. Nu văzu nici o rană. Se târî până la buza pâlniei. Înaintea lui erau alţii. Se ridică şi începu din nou să înainteze.

Poate împreună cu ei avea să fie mai în siguranţă. Nu simţi nimic în timp ce traversa câmpul presărat cu gropi, pe care grămăjoare kaki zăceau la fiecare câţiva metri. Povara din spate era grea. Se uită înapoi şi văzu un al doilea şir de oameni avansând înspre barajul dintre linii. Fură azvârliţi în aer ca nişte valuri care s-ar fi spart înapoi în mare. Trupurile începeau să se îngrămădească şi să împiedice înaintarea.

Lângă el era un soldat care rămăsese fără o bucată de obraz, dar care continua să meargă în aceeaşi stare ca de transă, cu puşca îndreptată înainte. Nasul îi atârna, şi Stephen îi văzu măselele prin gaura din falcă. Zgomotul nu semăna cu nimic din ce auzise până atunci. I se lipise de piele, zguduindu-i oasele. Amintindu-şi ordinul de a nu se opri pentru cei din spate, continuă să păşească încet înainte şi, când fumul se ridică în faţa lui, văzu sârma germană.

Nu fusese tăiată. Soldaţii alergau în învălmăşeală în lungul ei, căutând locuri de trecere. Se agăţau în rotocoale, stârnind torente de focuri de mitralieră. Trupurile lor zvâcneau în sus şi-n jos, răsucindu-se şi săltând. Şi totuşi continuau să încerce. Doi dintre ei se străduiau fără succes să taie sârma cu cleştii, printre corpurile neînsufleţite, şi gesturile lor atraseră focurile scurte, dispreţuitoare, ale unui lunetist. Căzură nemişcaţi.

La treizeci de metri în dreapta, sârma era ruptă. Stephen alergă într-acolo, ştiind că avea să devină ţinta mitralierelor din mai multe direcţii. Trase aer în piept când ajunse, strângând din dinţi în faţa morţii.

Trupul lui trecu prin aer, fără să întâlnească nici un obstacol, şi Stephen începu să râdă în timp ce fugea din toate puterile şi apoi se rostogolea într-o tranşee, izbindu-şi rucsacul greu de spate. În jur nu era nimeni.

“Sunt viu”, se gândi, “Dumnezeule mare, sunt viu!” Războiul se ridică de pe umerii lui. “Nu-i decât o bucată de câmp sub cerurile Franţei”, îşi spuse. “Dincolo de vuietul acesta sunt copaci, şi mai jos în vale curge râul plin de peşte.” Îşi dădu seama că simţea o sete care-i jupuia gâtul, şi-şi scoase bidonul cu apă. Lichidul cald, zbuciumat, i se scurse în măruntaie, făcându-l să închidă ochii în extaz.

În tranşee nu era nimeni. Stephen păşi pe scândurile de pe fundul şanţului. Fusese săpat cu măiestrie, căptuşeala de lemn era geluită ca o draniţă de cea mai bună calitate, iar intrările către adăposturile adânci fuseseră tăiate cu precizie. Se uită înapoi către linia britanică, expusă în mod

jalnic, pe toată lungimea ei, focului venit din această poziţie net superioară. Văzu prin fumul barajului german şirul zdrenţuit de oameni chinuindu-se încă să înainteze, împins de un impuls încet, mecanic, în carnajul produs de mitraliere.

După circa douăzeci de metri, tranşeea o pornea în zigzag. Stephen nu mai putu vedea mai departe. Se furişă şi aruncă o grenadă peste cotul tranşeei, apoi se lăsă în jos.

Nu-i răspunse nici o împuşcătură. Se ridică, şi buza tranşeei îl împroşcă în ochi cu pământ - o mitralieră trăgea din linia a doua. Stephen presupuse că majoritatea soldaţilor care ieşiseră odată cu el erau morţi. Al doilea val nu ajunsese atât de departe şi poate că n-avea să ajungă niciodată. Se gândi că ar trebui să se retragă şi să se alăture unui atac ulterior, dar ordinele primite îi spuneau să avanseze dincolo de Beaumont-Hamel, până la Beaucourt, pe râu. Motto-ul soldatului, le spusese Price oamenilor lui, era: când nu ştii ce să faci, ţine-o înainte.

Merse pe fundul tranşeei şi găsi o scară. În timp ce mitraliera răşchia pământul în faţa lui, se târî afară, apoi fugi, ghemuit, înspre un crater de obuz. Şase puşcași din Lancashire trăgeau stăruitor asupra tranşeelor germane de rezervă. Stephen fu aproape străpuns de o baionetă când alunecă în groapă.

Unul dintre cei care trăgeau se uită la el şi spuse ceva ce Stephen nu putu auzi.

Buzele păruseră să rostească “mort naibii”. Soldatul apucă insigna regimentară a lui Stephen, apoi îşi trecu degetul peste gât şi arătă înapoi peste umăr, la măcelul dintre linii. Aveau o mitralieră Lewis pe fundul pâlniei, şi, din câte îşi dădu seama Stephen, încercau s-o urce în spatele unor copaci de unde ar fi putut să spulbere tranşeea.

Stephen clătină din cap şi-şi puse puşca pe buza craterului. Începu să tragă. Trecu o oră, poate două sub focul din ce în ce mai intens venit din linia a doua germană.

Fortificaţiile abia dacă fuseseră atinse de canonada artileriei britanice. Sârma era întreagă, adăposturile, intacte. Curând avea să înceapă contraatacul.

Stephen se uită în jur la feţele sleite de puteri ale puşcaşilor. Ştiau că sunt prinşi în capcană.

Ceva i se mişcă sub picioare. Era faţa unui bărbat căruia o şuviţă de creier îi ieşea prin orbită. Striga să fie ucis, dar, cum nu făcea parte din regimentul lui, Stephen ezită.

Îşi scoase al doilea bidon cu apă şi, când se aplecă să i-l dea, omul îl imploră să-l omoare. În urletul luptei, se gândi Stephen, nimeni n-avea să ştie. Trase de două ori în jos, la picioare. Era prima viaţă pe care o lua în ziua aceea.

Jack Firebrace stătea împreună cu Arthur Shaw pe o moviliţă, lângă ceea ce ei numeau Dealul cu un singur copac, privind. Se aşteptau ca soldaţii să treacă repede în partea cealaltă, aproape fără împotrivire.

Jack mormăia ceva, Shaw nu spunea nimic. Îi văzură pe scoţieni ieşind din vizuini ca nişte femei nebune cu fustele lor şi căzând în valuri peste câmpul galben-pământiu.

Văzură şirul neabătut al infanteriştilor din Hampshire începând parcă în mod deliberat un dans lent, din care se mulţumeau să nu se mai întoarcă. Văzură soldaţi din toate colţurile păşind, fără nici o putere, în îmbrăţişarea unei vijelii dezlănţuite.

Propria lor contribuţie la ziua aceasta, uriaşul crater care fusese scobit în pământ la şapte şi douăzeci dimineaţa, dăduse inamicului zece minute în care să-şi ocupe poziţiile în voie. Văzură murind lângă groapă nenumăraţi băieţi tineri, mai mulţi decât îşi închipuiseră vreodată că s-ar fi putut. Nici unul nu trăsese nici un foc.

Era o grozăvie. Se apucară strâns unul de braţul celuilalt. Nu le venea să creadă.

- Nu se poate să-i lase să continue aşa, spuse Jack, nu se poate.

Shaw privea cu gura căscată. Nu era impresionat de violenţă, devenise nepăsător la vederea mutilărilor pe care

le văzuse şi le provocase el însuşi, dar ceea ce urmărea aici era o realitate de un alt ordin.

“Dumnezeule, te rog, opreşte!” se gândi Jack. “Nu-i mai lăsa să trimită alţi oameni în uraganul ăsta!”

Horrocks, părintele, veni să privească lângă ei. Îşi făcea cruce şi încerca să-i consoleze prin vorbe şi rugăciuni.

Jack îşi întoarse faţa de la ceea ce vedea şi, în clipa aceea, simţi că ceva murise în el.

Shaw începuse să plângă. Îşi apucase capul între palmele sale de miner, şi lacrimile îi curgeau pe obraji.

- Băieţi, băieţi! rostea întruna. Of, bieţii mei băieţi!

Horrocks tremura.

- E jumătate din Anglia. Ce-o să ne facem? se bâlbâi el.

Curând, tăcură cu toţii. Pe terenul presărat cu cratere, ca un peisaj lunar, erupse din tranşeea de dedesubt un alt val de oameni - poate din regimentul Essex sau al Ducelui de Wellington, era imposibil să-ţi dai seama. Nu făcură mai mult de zece metri, şi şirul lor începu să se clatine - mai întâi câţiva soldaţi, ici şi colo, rotindu-se în loc înainte de a fi trântiţi la pământ; mai mulţi căzură la contactul cu barajul german, şi, în fine, când îi găsiră mitralierele, linia undui ca un lan de porumb prin care trece vântul. Jack se gândi la carne, la mirosul ei.

Horrocks îşi scoase crucea de argint de la piept şi o azvârli deoparte. Împins de vechiul reflex, îngenunche, dar nu se rugă. Rămase în genunchi, cu palmele întinse pe pământ, apoi îşi coborî capul şi-l acoperi cu mâinile. Jack ştiu ce murise în el.

În clipa când îşi căută o poziţie mai bună pe trupul soldatului pe care-l omorâse,

Stephen se gândi la scurta comuniune pe care o trăise. Nimic nu mai era divin; totul devenise profan. În vuietul de deasupra capului său nu putu desluşi decât un singur cuvânt cât de cât limpede.

-. . nenorocita asta de mitralieră Lewis.. mâncat de vii.

Prizonieri în tumultul acela asurzitor, trebuiau să ţâşnească din groapă şi să-i ucidă pe cei care-i ucideau. Doi bărbaţi ridicară mitraliera Lewis pe marginea craterului, dar fură năpădiţi de o ploaie de gloanţe când încetiniră ca să târască găleata greoaie cu muniţie. Ceilalţi rămaseră împreună cu Stephen, încercând să se predea. Unul din ei, care, ieşind din groapă, ridicase o batistă albă, fu lovit cu o precizie tăcută în ochi.

Stephen se uită în urmă, acolo unde o linie de trupe de susţinere înainta spre ei, organizată şi echilibrată, în ordine extinsă. La treizeci de metri în spate intrară în raza de acţiune a mitralierelor, care îi traversară cu o grijă studiată, până când căzură toţi, în linie diagonală, de la primul la ultimul. Nici un corp nu mai mişca.

Stephen ţipă ceva în urechea celui de lângă el, care-i răspunse tot ţipând, dar tot ce auzi unul fu “Iisuse”, iar celălalt, “nenorocita de mitralieră”. Stephen aruncă ambele grenade de mână pe care le avea la mică distanţă înainte, şi, în timp ce explodau, fugi singur înapoi către un şanţ din spatele unui pâlc de ulmi şi se aruncă în el.

Era amiază, şi soarele ardea deasupra lui. Nu-l învelea nici un nor, nici o briză nu răcorea aerul. Vacarmul rămăsese la fel de intens. Stephen îşi dădu seama că era sleit de puteri. Voia să doarmă. Întinse mâna după bidoanele de apă, dar amândouă îi dispăruseră.

În lupta din jurul tranşeelor germane era confuzie. Văzu soldaţi nesiguri de direcţia în care trebuiau să atace. Şanţul în care intrase mai devreme dimineaţă fusese reocupat de inamic. Un nou val de asalt înainta înapoia lui.

Stephen credea cu tărie că trebuie să meargă înainte. Sentimentul de exaltare îl părăsise, dar părea să fi fost înlocuit de un fel de hotărâre mecanică. Trebuia în primul rând să bea, altfel avea să moară. Limba i se umflase cât a unui bou; era ca şi când ar fi avut două limbi în gură. Se gândi la râul Ancre, în josul râului, în dreapta. Îşi pierduse

toţi oamenii, aşa că nu mai avea importanţă unde lupta. Se ridică şi o luă la fugă.

Zări soldaţi dintr-un regiment colonial - canadieni, i se păru - trecând printr-o spărtură îngustă în jos înspre o râpă. În cele patruzeci de minute cât îi luă să-i ocolească pe la spate văzu un batalion întreg culcat la orizontală pe câmp. Numai trei oameni ajunseră la sârma germană, unde fură împuşcaţi.

Alerga, înecat de furie, ca într-un vis, în josul dealului, către râu. Văzu în dreapta lui o siluetă cunoscută. Era Byrne, sângerând din bicepsul drept, dar ţinându-se încă pe picioare.

- Ce s-a întâmplat? ţipă Stephen.

- Ne-au spulberat, îi ţipă Byrne în ureche. Colonelul e mort. Plus doi comandanţi de companie. Trebuie să ne regrupăm şi să atacăm din nou împreună cu puşcașii.

- Pe râu?

- Da.

- Tu ce-ai păţit?

- M-am întors şi am venit din nou. Al doilea val l-au luat din tranşee. Nici nu te poţi mişca de corpuri.

- Ai apă?

Byrne clătină din cap.

În apropierea linilor germane dădură peste băieţi care dormeau în craterele de obuz. Nopţile de veghe sub bombardament, efortul din dimineaţa aceea se dovediseră prea mult, chiar şi în raza de acţiune a mitralierelor inamice.

Artileria pornea din nou, şi Byrne şi Stephen se culcară la pământ lângă un băiat adormit şi un alt bărbat care era probabil mort de mai multe ore. O parte din intestine i se scursese pe pământul scobit al gropii de obuz, şi soarele începuse să i le frigă.

În stânga văzură buzele unui sergent mişcându-se enorm - încerca să-şi îndemne oamenii să lanseze un nou atac

asupra tranşeelor germane care coborau până la calea ferată.

- Uite-i pe unii de-ai noştri! zise Byrne.

Era plutonul lui Harrington - sau ce mai rămăsese din el.

- Trebuie să mergem cu ei, spuse Stephen.

Încă o dată, în şir neregulat, suicidar, avansară cu greu către grindina ucigaşă a mitralierelor. Atât de plin de sânge încât nu-i mai păsa, Stephen privi vieţile acelea ascunse în trupuri, cu amintirile şi iubirile lor, răsucindu-se în loc şi scurgându-se în ţărână. Moartea nu avea nici un sens, şi totuşi mereu alţii şi alţii veneau şi cădeau, iar această infinitate reînnoită îi trezea un sentiment de oroare.

Harrington urla - latura stângă a corpului îi fusese secţionată de un obuz - şi bâjbâia cu tabletele de morfină în mâinile tremurătoare.

Din pâlniile de obuz înţesate de trupuri lunetiştii începură să tragă înspre tranşee, apoi un ultim val se înălţă şi porni înainte. Un băiat tânăr fu trimis câţiva paşi înapoi într-un copac de forţa glonţului care-i explodă în umăr, alţii cădeau sau se prăbuşeau către pământul mursecat mai înainte de propriile lor arme.

Byrne avansă furişat către băiatul care ţipa. Ajunse în spatele copacului, a cărui scoarţă se cojea sub focul lateral. Stephen văzu o fâşie de bandaj alb fluturând - Byrne începea să lege rănile. În spatele lor veneau echipele de brancardieri, dar şiruri lungi, sinuoase, de împuşcături le tăiară avansul.

Stephen îşi îngropă faţa în pământ şi îl lăsă să-i umple gura. Închise ochii. Văzuse destul. “Ai să ajungi în iad.” Cuvintele de despărţire ale lui Azaire îi umplură minţile.

Mugetul asurzitor din jur părea să i le înşurubeze în cap.

Byrne reuşise cine ştie cum să-l aducă pe băiat înapoi în pâlnia de obuz. Stephen îşi dori să n-o fi făcut. Era limpede că avea să moară.

Sergentul Harrington ţipa după o nouă echipă de asalt. Îi răspunseră vreo duzină de oameni. Stephen îi urmări cum

ajung la prima linie de sârmă a nemţilor înainte să-şi dea seama că Byrne era cu ei. Încerca să forţeze trecerea când fu surprins, ridicat de la pământ, suspendat în aer, şi bocancii i se cutremurară în timp ce corpul îi era umplut cu gloanţe.

Stephen rămase întins în groapa de obuz cu băiatul şi cu soldatul mort de dimineaţă. Timp de trei ore, până când soarele începu să mai scadă, îl privi pe băiat cerşind apă. Încercă să-şi închidă auzul la rugăminţile lui. Unul dintre trupuri mai avea un bidon de apă, dar care se scursese în cea mai mare parte printr-o gaură. Restul căpătase o culoare roşcată, contaminată de pământ şi de sânge. Stephen o turnă în gura lacomă a băiatului.

În jurul lui, soldaţi răniţi încercau peste tot să se ridice şi să se retragă, dar nu făceau decât să atragă asupra lor erupţii ale focurilor de mitralieră. Răspundeau şi ei cu încăpăţânare din locurile unde zăceau.

Când nu venea nici un foc dintre linii, nemţii din linia a doua trăgeau în trupurile agăţate în sârmă. În decurs de două ore smulseseră capul lui Byrne de pe trup, bucată cu bucată, încât între umeri nu-i mai rămăsese decât o gaură.

Stephen se ruga să cadă întunericul. După primul minut al dimineţii, nu mai căutase să-şi salveze viaţa. Chiar şi când trupul i se deschisese gloanţelor imaginare în timp ce fugea prin deschizătura din sârma ghimpată, se simţise resemnat. Lucrul după care tânjea era sfârşitul acestei zile şi al noii şi insuportabilei realităţi pe care o adusese cu ea.

Odată cu căderea nopţii, poate că pământul avea să-şi reia procesele naturale, şi poate, după mulţi ani, ceea ce se petrecuse în timpul zilei ar fi ajuns să fie considerat o aberaţie, ar fi putut fi asimilat în ritmul unei vieţi normale. Pe moment însă, lui Stephen i se părea că lucrurile stăteau invers: că aceasta era noua realitate, lumea în care erau de acum condamnaţi să trăiască, şi că succesiunea anotimpurilor, a zilei şi a nopţii, dispăruse.

Când nu mai putu răbda mirosul trupurilor din pâlnia sa de obuz, hotărî s-o ia la fugă, indiferent ce s-ar fi întâmplat. Un mic atac în stânga sa distrăgea pe moment atenţia mitralierelor germane şi, când norocul, sau soarta, sau superstiţiile îi indicară momentul potrivit, o luă la fugă înapoi, şerpuit, cu alţi câţiva care nu mai puteau aştepta căderea întunericului.

Aproape gata să se prăbuşească, se împletici în jos către Ancre, spre apa la care râvnise de la amiază. Îşi lăsă puşca pe mal şi intră împiedicându-se în râu. Îşi vârî capul în curentul leneş și simţi apa năvălindu-i în porii din piele. Deschise gura ca un peşte.

Rămase în picioare în albie, încercând să-şi păstreze stăpânirea de sine. Îşi trecu mâinile prin apă, cu palmele în sus ca într-un gest de implorare. Vacarmul de pe ambele maluri ale râului îi strângea capul ca într-o menghină. Nu voia să se atenueze.

Stephen se gândi la Byrne, agăţat ca o cioară legănându-se pe sârma ghimpată. Aveau să-i toarne oare apă în gaura din gât? Cum avea să bea? Încercă să-şi potolească gândurile. Byrne era mort: nu mai avea nevoie de apă. Nu moartea lui conta, ci felul în care lumea fusese dislocată din lăcaşul ei. Nu zecile de mii de morţi, ci dovada pe care o aduseseră că puteai să fii om şi totuşi să acţionezi într-un fel care era dincolo de fire.

Încercă să se mişte către mal, dar curentul era mai puternic decât crezuse şi, cum trupul lui se apropia de pragul epuizării, îşi pierdu echilibrul şi fu purtat în aval.

În apă fu înconjurat de nemţi. Se trezi cu faţa unui bărbat lângă a lui, strigând nişte cuvinte străine. Stephen se ţinu de el. Alţii se agăţau unii de alţii, luptându-se să iasă.

Peste tot în jurul lui erau oamenii care-i omorâseră prietenii, soldaţii. De aproape, în pielea grunjoasă a obrajilor şi în ochii larg deschişi, văzu bărbaţi ca şi el. Un caporal bătrân şi cărunt, ţipând. Un băiat, ca atâţia alţii, oacheş la piele, cu lacrimi pe obraz.

Stephen încercă să-i urască şi acum, aşa cum îi urâse înainte.

Simţea apăsarea trupurilor străine, ude de apa râului, peste tot în jur, hainele îmbibate, îngreunate, strivindu-l din toate părţile, fără să-i pese cine era. Busculada văicărelilor ciocnindu-se pe voci de neînţeles, ţipând să-şi scape viaţa.

Peste râu era un pod îngust, operă grosolană a inginerilor britanici. Nemţii încercară să se caţere pe el, dar soldaţii englezi îi călcau pe mâini. Stephen se uită în sus la silueta singuratică, fără cască, a unui soldat britanic, care privea în jos cu dispreţ.

- Scoate-mă de aici! strigă el. Trage-mă!

Bărbatul îi întinse un braţ şi începu să-l salte. Stephen simţi mai multe braţe cuprinzându-l în apă. Se agăţau de el din toate puterile. Englezul trase în apă, şi Stephen urcă pe pod. Câţiva soldaţi îl priviră surprinşi.

- Prizonieri, spuse cel care îl scosese. De ce să-i ajutăm să treacă râul?

Stephen se împletici de pe pod pe malul celălalt al râului şi se trânti în iarba mocirloasă.

Isabelle, camera roşie, căsuţa bunicului său.. Încercă să se oprească asupra unor fragmente de memorie anume, să-şi fasoneze din trecut un viitor posibil. Mintea i se fixă asupra mirosului unui birou igrasios de funcţionar de pe docurile East India. Preţ de un minut sau chiar mai bine, rămase în camera de deasupra debarcaderului.

Era amurg, aproape noapte, deşi lumina zilei zăbovea sarcastică, şi, cu ea, şi vuietul.

Curiozitatea începu să-i revină. Voia să ştie ce se întâmplase. În dimineaţa aceea ieşise la atac şi trebuia să înainteze, oriunde s-ar fi aflat.

Greutatea rucsacului îmbibat acum de apă i se părea o asemenea povară, încât uită că nu căra puşca. Deasupra lui, în dreapta, era marea pădure din Thiepval.

Se săltă cu un efort de la pământ şi o porni spre linia germană. Îşi simţi capul zvâcnind deodată, ca şi cum o

cărămidă aruncată cu mare viteză l-ar fi lovit în tâmplă, şi căzu la pământ.

Ceea ce văzu apoi nu fu funcţionarul sau Isabelle, sau mama lui, aşa cum se aşteptase, ci faţa unuia dintre tuneliştii lui Weir.

- Ptiu, da' ştiu c-aţi ajuns departe! Cred că aţi mers vreo doi kilometri, spuse omul, desfăşurând un bandaj.

Stephen mormăi. Vocea banală a bărbatului era prea mult pentru memoria lui; venea dintr-un alt timp.

- Tyson îmi zice. Ne-am oferit cu toţii voluntari, dacă ştiţi ce vreau să spun. Acolo unde eram noi sus au oprit atacul. Ne-au trimis aicea jos. Toţi brancardierii i-au făcut una cu pământul. Ulsterii s-au căţărat până sus. Şi ai dumneavoastră la fel.

- Ce am?

- V-aţi sfâşiat carnea, aş zice eu. Piciorul stâng. Nu-i suficientă nici măcar să vă trimită înapoi acasă. O să-i spun lu' căpitanul Weir.

Stephen se lăsă pe spate în groapa puţin adâncă de obuz. Nu simţea nici o durere în picior.

Price făcea apelul. În faţa lui stăteau oamenii din compania lui care reuşiseră să se întoarcă. În întuneric, chipurile erau cenuşii şi imprecise. Price întrebă la început unde se afla fiecare dintre cei care lipseau.

După o vreme, îşi dădu seama că avea să dureze prea mult. Cei care supravieţuiseră nu erau întotdeauna siguri pe cine văzuseră mort. Capetele le atârnau de epuizare, ca şi cum fiecare organ din corpul lor implora să-i fie dat un răgaz. Price începu să grăbească procesul. Sărea de la un nume la altul. Byrne, Hunt, Jones, Tipper, Wood, Leslie, Barnes,

Studd, Richardson, Savile, Thompson, Hodgson, Birkenshaw, Llewellyn, Francis,

Arkwright, Duncan, Shea, Simons, Anderson, Blum, Fairbrother. Numele cădeau ca nişte pietricele în asfinţit, umplând locurile unde ar fi trebuit să stea purtătorii lor,

prefigurând satele şi oraşele unde aveau să fie trimise telegramele, casele unde aveau să fie trase obloanele, unde din spatele uşilor închise avea să scape după-amiaza câte un geamăt adânc, şi locurile care le purtaseră paşii şi care aveau să fie ca nişte mănăstiri de maici, ca nişte oraşe moarte fără viaţă şi fără rost, fără larma taţilor şi a copiilor lor, fără bărbaţi tineri în fabrici sau pe câmp, fără soţi pentru femei, fără vocile grave din crâşme şi baruri, fără copiii care s-ar fi născut, care ar fi crescut şi ar fi muncit, sau ar fi pictat, sau ar fi guvernat chiar, rămaşi neconcepuţi în trupurile zdrobite ale părinţilor lor zăcând în gropi puturoase de obuz pe câmpurile de sfeclă, lăsându-şi familiile să ridice, în locul unei fiinţe vii, numai plăci de granit, pe a căror suprafaţă inumană muşchiul şi lichenii aveau să-şi întindă tiptil indiferenţa lor verde târâtoare.

Din 800 de membri ai batalionului care ieşiseră din tranşee, doar 155 răspunseră la apel. Price ordonă companiei să rupă rândurile, deşi nu cu vocea stridentă de la careu; le vorbi cu blândeţe. Soldaţii dădură să se întoarcă, apoi porniră cu paşi ţepeni în formaţii noi, alături de oameni pe care nu-i văzuseră niciodată. Strânseră rândurile.

Jack Firebrace şi Arthur Shaw îi aşteptau şi-i întrebară cum le mersese. Infanteriştii păşiră mai departe ca în vis, fără să le răspundă. Unii dintre ei scuipară sau îşi împinseră căştile pe spate; majoritatea priveau în jos, cu feţele lipsite de expresie, dar impregnate de tristeţe. Se duseră în corturi şi se întinseră pe jos.

Întins în pâlnia lui de obuz, uitându-se în susul dealului către Thiepval, Stephen aştepta ca întunericul să se aştearnă cu totul.

Michael Weir se strecură lângă el.

- Mi-a spus Tyson unde eşti. Ce-ţi face piciorul?

- E bine. O să mă pot mişca. Tu ce faci aici?

- M-am oferit voluntar. În liniile noastre e haos. Nu sunt suficiente trenuri să-i evacueze pe toţi. Punctele medicale

sunt copleşite. Tranşeea de unde ai plecat e un munte de corpuri - oameni care nici măcar n-au apucat să iasă.

Vocea lui Weir pâlpâia. Se rezemase de piciorul rănit al lui Stephen.

- Doi generali s-au sinucis. E groaznic, e groaznic, e..

- Liniștește-te, Weir, liniștește-te! Dă-te un pic mai încolo!

- Aşa e mai bine? Ce ţi s-a întâmplat?

Stephen oftă şi se lăsă cu spatele pe pământ. Vacarmul se potolea. Artileria de pe ambele părţi se oprise, deşi din când în când mitralierele şi lunetiştii izbucneau din nou.

- Nu-mi amintesc, spuse Stephen. Nu ştiu. Am văzut când l-au omorât pe Byrne. Mi s-a părut că ne-am descurcat bine la început. Pe urmă am ajuns la râu. Nu ştiu. Sunt foarte obosit.

Fu în sfârşit întuneric. Noaptea cobora în valuri de pe dealurile de deasupra lor, şi tunurile tăcură în cele din urmă.

Pământul începu să se mişte. În dreapta lor, un soldat care zăcuse imobil de la primul atac reuşi să se ridice, apoi căzu din nou, căci piciorul rănit nu-i putea susţine greutatea. Alţi oameni, ici şi colo, mişcară, apoi începură să iasă ca nişte viermi din pâlniile de obuz, şontâcăind, târându-se, trăgându-se afară. În câteva minute, toată coasta dealului colcăia de răniţii care încercau să se întoarcă în tranşee.

- Dumnezeule, spuse Weir, habar n-aveam că sunt atâţia pe câmp.

Era ca o înviere într-un cimitir, pe o lungime de peste cincisprezece kilometri. O puzderie de forme gheboase, încovoiate de suferinţă, se ridicau nedesluşite din pământul răscolit, târşâind şi târându-se, ca să-şi revendice viaţa. Era ca şi cum câmpul vărsa din măruntaiele lui o generaţie de schilozi până atunci adormiţi, fiecare unic şi totuşi înrudit cu fraţii lui diformi, mişunând ca dintr-un furnicar din pământul care-i elibera parcă fără voie.

Weir tremura.

- Liniștește-te! spuse Stephen. Tunurile s-au oprit.

- Nu e vorba de asta, spuse Weir. Zgomotul. Nu-l auzi?

Stephen nu observase nimic în afară de tăcerea care urmase bombardamentului.

Acum, ascultând, desluşi ceea ce-i semnalase Weir: un geamăt jos, neîntrerupt. Nu deosebi nici o suferinţă individuală, dar sunetul cobora înspre râu în stânga lor şi urca pe deal pe o distanţă de aproape doi kilometri. Pe măsură ce auzul i se obişnuia cu absenţa bubuitului de tun, Stephen îl distinse tot mai clar: i se părea că pământul însuşi mugeşte.

- Ah, Dumnezeule mare, Dumnezeule! Weir începu să plângă. Ce-am făcut? Ce-am făcut? Auzi şi tu? Am făcut ceva cumplit, n-o să mai fim niciodată cum eram.

Stephen îşi puse mâna pe braţul lui.

- Taci! îi spuse. Trebuie să rezişti.

Dar ştiu ce simţea Weir, pentru că simţise el însuşi acelaşi lucru. Ascultând protestele câmpului, auzi sunetul unei lumi noi. Dacă nu se silea să se înfrâneze, putea să nu se mai întoarcă niciodată în realitatea în care trăise.

- Oh, Dumnezeule, Dumnezeule!

Weir tremura şi scâncea, în timp ce mugetul creştea ca o suflare de vânt umed zgâriind un cer de sticlă.

Epuizată, mintea lui Stephen alunecă pentru o clipă. Se trezi călăuzit de geamătul acela într-o lume în care nu exista decât panică. Tresări şi se smuci cu un efort de voinţă în vechea lui viaţă, care n-avea să mai fie niciodată aceeaşi, dar care, dacă reuşea să creadă în ea, putea să continue.

- Ia-mă în braţe! spuse Weir. Te rog, ia-mă în braţe!

Se târî şi-şi puse capul pe pieptul lui Stephen.

- Spune-mi pe nume!

Stephen îl cuprinse cu braţul şi-l strânse lângă el.

- Nu-i nimic, Michael. Nu-i nimic, Michael. Nu te lăsa, rezistă! Rezistă!

PARTEA A TREIA
Anglia, 1978

În trenul de metrou, rămas pe loc în tunelul întunecat, Elizabeth Benson oftă enervată. Voia să ajungă acasă ca să vadă dacă nu primise vreo scrisoare, dacă nu-i suna telefonul. Se înăbuşea cu faţa într-un palton, înghesuită pe o latură a vagonului. Îşi trase valiza mai aproape de picioare. În dimineaţa aceea se întorsese dintr-o călătorie de afaceri de două zile în Germania şi de la aeroport mersese direct la serviciu, fără să mai treacă pe-acasă. Acum luminile se stinseseră în metrou, şi ea nu-şi mai putea citi ziarul. Închise ochii şi încercă să-şi folosească imaginaţia pentru a evada din trenul imobilizat în galeria îngustă.

Era vineri seară, şi Elizabeth se simţea obosită. Îşi umplu mintea cu imagini plăcute: silueta lui Robert în asfinţit, cu părul lui des înspicat şi ochii scânteind de planurile serii; o haină concepută de ea, croită deja şi primită de la atelier în ambalaj de polietilenă care i se lipea de mâini.

În vagon, un nebun începu să cânte melodii vechi de musical. “It’s a long way to Tipperary..” [43]. Mormăi apoi şi tăcu, ca şi când ar fi primit un cot în coaste la adăpostul întunericului.

Trenul porni din nou, gâfâind, prin tunel, şi luminile din tavan începură să se aprindă. La staţia Lancaster Gate, Elizabeth îşi făcu drum printre paltoane şi coborî pe peron. Se simţi uşurată afară în ploaie, unde cauciucurile ude din trafic călcau foşnind frunzele eşuate pe asfalt de dincolo de gard, din Hyde Park. Elizabeth lăsă capul în jos, apărându-se de burniţă, şi o luă către locul unde se zărea reclama vulgară de neon de deasupra intrării în magazinul de băuturi spirtoase.

---

43 Cântec extrem de popular printre soldaţii britanici din Primul Război Mondial (n.tr.)

Câteva minute mai târziu, lăsa valiza şi sacoşa de plastic rigid zăngănind pe treaptă şi deschidea uşa din faţă a clădirii victoriene. Corespondenţa zăcea în cutia de sârmă lipită de uşă: ilustrate trimise de fetele de la etaj, plicuri standard cafenii pentru toate cele cinci apartamente, o factură de gaze destinată doamnei Kyriades şi, pentru ea, o scrisoare de la Bruxelles.

Ajunsă în apartament, Elizabeth umplu cada şi, după ce se instală confortabil în apă, deschise scrisoarea.

Dacă Robert se hotăra să-i scrie, şi nu doar să sune, grăbit şi panicat, însemna că se simţea vinovat. Ori asta, ori era cu adevărat reţinut de treburile Comisiei şi nu fusese nici măcar acasă să-şi vadă soţia.

“.. cantităţi industriale de muncă.. prelegerea anostă a delegaţiei britanice..

Luxemburg săptămâna viitoare.. sper să fiu la Londra sâmbătă.. vacanţa trimestrială a lui Anne..”

Elizabeth puse scrisoarea pe covoraşul de baie şi zâmbi. Conţinea multe expresii deja familiare, şi n-ar fi putut spune în ce măsură le mai credea, dar cel puţin simţea încă un val de tandreţe de fiecare dată când le citea. Se lăsă să alunece pe spate, făcând apa caldă să i se urce peste umeri. În clipa aceea sună telefonul.

Goală, şiroind de apă pe covorul din camera de zi, îşi lipi receptorul de ureche, întrebându-se nepăsătoare, aşa cum făcea întotdeauna, dacă era vreun pic de curent în telefon şi dacă nu cumva apa de pe ureche n-avea să-i provoace un şoc electric în creier.

Era mama ei, care o invită a doua zi la ea la ceai, în Twickenham [44]. Până se învoi, Elizabeth se uscase deja. Aproape că nu mai merita să se întoarcă în baie. Formă un număr din Bruxelles şi ascultă ţârâitul simplu, tipic legăturii telefonice europene. Lăsă să sune de douăzeci, de treizeci de ori, şi nimeni nu ridică receptorul. Elizabeth îşi închipui harababura din camera de zi - teancurile de cărţi şi ziare,

44 Suburbie a Londrei (n.tr.)

scrumierele pline şi paharele nespălate - în mijlocul căreia telefonul îşi emitea ţiuitul ineficient.

În holul casei-tip a lui Mark şi a lui Lindsay erau parcate un landou şi un cărucior pliabil, în jurul cărora se schimbau saluturile. Cu un gest care dăinuia de pe vremea facultăţii, Elizabeth îi întinse lui Mark o sticlă de vin.

În clipa când păşi în sufrageria extinsă, obţinută prin dărâmarea unui perete, intră într-o rutină atât de familiară, încât se trezi vorbind, surâzând şi acţionând parcă programată. Uneori când mergea în vizită la ei, Mark şi Lindsay invitau şi pe alţii. Azi era vorba de un cuplu de pe strada vecină şi de un bărbat, în mod suspect, singur.

Elizabeth se pomeni cu o ţigară aprinsă între degete, sorbind dintr-un pahar cu vin roşu.Erau prietenii ei cei mai vechi, de care o legau experienţele trăite împreună. Deşi Elizabeth se gândea de multe ori că, dacă i-ar fi cunoscut acum, n-ar mai fi ajuns atât de apropiaţi, legătura dintre ei părea surprinzător de emoţională. Lindsay era o femeie impulsivă cu tendinţe dominatoare, Mark, un bărbat domestic fără mari ambiţii. Pe vremea când încă nu împliniseră treizeci de ani, aveau adeseori câte un musafir care încerca să-şi dea aere cu poveştile sale de viaţă sau care se proclama nerăbdător adept al vreunei integrităţi politice inaccesibile altora; dar, de la o vreme, serile acestea împreună luaseră o turnură prietenească, lipsită de surprize.

Viaţa li se schimbase, şi copiii erau cei care transformaseră totul. La un moment dat în timpul conversaţiilor, musafirii începeau să schimbe replici despre şcoli şi bună purtare, şi Elizabeth trebuia să-şi acopere urechile, în parte din plictiseală, în parte din cauza unei anxietăţi pe care nu voia s-o recunoască.

Lindsay avusese o perioadă în care invitase bărbaţi necuplaţi atunci când Elizabeth venea în vizită la ei. Timp de doi sau trei ani, trioul lor rutinat se lărgise în mod regulat cu o varietate de bărbaţi singuri, disperaţi, divorţaţi,

beţi, de cele mai multe ori mulţumiți totuşi, pur şi simplu, să fie aşa cum erau.

- Problema ta, îi spusese o dată Lindsay, e că sperii bărbaţii.

- Problemă? spusese Elizabeth. Habar n-aveam că *există* o problemă.

- Ştii ce vreau să spun. Uită-te la tine! Eşti atât de echilibrată, cu rochiile tale elegante şi frumuseţea ta *à la* Anouk Aimée.

- Mă faci să par între două vârste.

- Dar ştii ce vreau să spun. Bărbaţii sunt de fapt nişte fiinţe foarte timide. Trebuie să te porţi blând cu ei. Să-i faci să se simtă în siguranţă. Pentru început, cel puţin.

- Adică pe urmă poţi face ce vrei?

- Sigur că nu. Dar uită-te puţin la tine, Elizabeth! Trebuie să înveţi să faci mici compromisuri. Îl ţii minte pe tipul ăla David, pe care ţi l-am prezentat? E foarte de treabă, exact genul tău. Nu i-ai dat nici o şansă.

- Am impresia că uiţi că am deja un prieten. N-am nevoie să alerg cu limba scoasă după Dennis sau David, sau cum s-o fi numind. Sunt deja cuplată.

- Cu eurocratul tău?

- Îl cheamă Robert.

- N-o să-şi lase niciodată nevasta. Ştii asta, nu? Toţi *spun* că şi-o lasă, însă nici unul n-o face.

Elizabeth surâse senină.

- Nu mă deranjează dacă şi-o lasă sau nu.

- Nu-mi spune că n-ai prefera să fii măritată.

- Nu ştiu. Am o slujbă, mă văd cu tot felul de oameni. Nu pot hodoronc-tronc să-mi dedic timpul căutării unui soţ.

- Şi copiii? continuă Lindsay. Bănuiesc că acuma o să-mi spui că nici copii nu vrei.

- Sigur că vreau să am copii. Dar cred că aş avea nevoie să ştiu de ce să-i am.

Lindsay râse.

- N-ai nevoie să ştii nimic. E o chestie biologică. Ai treizeci şi nouă de ani.
- Treizeci şi opt, de fapt.
- Corpul tău îţi spune pur şi simplu că nu mai ai mult timp la dispoziţie. Nu eşti altfel decât celelalte milioane de femei din lumea asta. Dumnezeule mare, Elizabeth, nai nevoie de nici un motiv!
- Ba cred că am. Cred că ar trebui să avem un motiv ca să facem ceva care, la prima vedere, pare aproape complet inutil.

Lindsay zâmbi şi clătină din cap.

- Aşa vorbesc fetele bătrâne.

Elizabeth râse.

- Bine, bine, o să încerc, promit. O să-mi dau toată silinţa să mă îndrăgostesc spontan şi sălbatic de Dennis..
- David.
- De oricine vei găsi tu de cuviinţă.

După ce, în aparenţă, se dăduse bătută, Lindsay făcuse în seara aceea o ultimă încercare: un bărbat pe nume Stuart, cu păr blond încurcat şi ochelari. Învârtea gânditor un pahar mare de vin între degetele lungi.

- Cu ce te ocupi? o întrebă pe Elizabeth.
- Conduc o firmă de design vestimentar.

Ei îi displăcea să i se pună această întrebare. Era convinsă că oamenii ar fi trebuit săşi întrebe noile cunoştinţe cine erau, mai degrabă decât ce făceau, ca şi cum slujba ar fi fost cea care-i definea.

- Ai spus “conduc”. Deci tu eşti şefa, nu?
- Exact. Am început ca designer acum cincisprezece ani, dar apoi am trecut pe partea de afaceri. Mai târziu, alături de un grup am înfiinţat o firmă nouă, şi eu am devenit directorul.
- Am înţeles. Şi cum se numeşte firma asta?

Elizabeth îi spuse, şi Stuart continuă:

- Ar fi trebuit să aud de voi?

- Livrăm către o serie de lanţuri comerciale, dar ei vând sub marcă proprie. Facem şi serii foarte mici de *couture*, cum îi spunem noi, sub numele nostru propriu. Poate în contextul ăsta să fi auzit de noi.

- Şi ce anume înseamnă *couture*?

Elizabeth zâmbi.

- În general, cam ceea ce se înţelege prin "rochii de ocazie".

Pe măsură ce orele treceau, iar Stuart îşi atenua tonul defensiv iniţial al interogatoriului, Elizabeth îşi dădu seama că-l plăcea destul de mult. Se deprinsese cu reacţia altora faţă de ea. Mulţi presupuneau o disjuncţie totală între căsătorie şi muncă şi, cu cât o vedeau mai entuziastă în privinţa slujbei, cu atât mai energic credeau că trebuie să respingă ideea de a avea copii sau un partener. Elizabeth renunţase să mai încerce să se explice. Îşi luase o slujbă pentru că trebuia să trăiască; găsise una interesantă, şi nu una searbădă; încercase s-o facă bine, şi nu prost. Nu vedea în ce fel vreunul dintre aceşti trei paşi logici implica o respingere violentă a ideii de bărbat sau de copil.

Stuart îi spuse că ştia să cânte la pian. Vorbiră despre locuri pe care le vizitaseră. El nu-i povesti pe larg despre pieţele de capital şi nici nu se angrenă, ambiţios, în vreo discuţie în contradictoriu cu Mark. În plus, nu flirta şi nici nu se gudura insistent pe lângă ea. Râdea la unele vorbe ale ei, deşi Elizabeth observă că amuzamentul lui avea o notă uşor surprinsă, ca şi cum ceva din fiinţa ei îl făcuse să se aştepte la o persoană prea puţin veselă. Se simţi uşurată, deşi vag dezamăgită, când el nu-i ceru numărul de telefon.

În timp ce mergea cu maşina pe drumul familiar spre casă, peste râu, îşi lăsă gândurile să hălăduiască în jurul ideii de căsătorie. Chiar lângă magazinul de muzică de pe Fulham Road, trotuarul fusese extins peste carosabil ca să împiedice trecerea maşinilor mari. Elizabeth simţea întotdeauna că i se pune un nod în gât când, strecurându-se printre pilonii deja sângerii de vopseaua

zgâriată de pe maşini mai voluminoase, încerca să-şi strâmteze parcă maşina şi mai tare. Poate că, dacă ar fi fost căsătorită, ar fi condus soţul ei. Erau ceva şanse, judecând după cuplurile pe care le cunoştea.

Era unu noaptea când intră în apartament. Aprinse lumina în camera de zi şi îşi văzu valiza încă nedespachetată. Se duse în bucătărie să fiarbă un ceai, dar descoperi că uitase să cumpere lapte pe drumul de întoarcere de la metrou. Lângă chiuvetă erau cana şi farfuria de la micul dejun din urmă cu câteva zile, când plecase în fugă la aeroport.

Elizabeth oftă. Nu conta. Mâine era sâmbătă, şi putea să doarmă oricât de mult.

Putea să citească ziarul în pat, cu radioul dat încet ca fundal sonor şi fără ca nimeni să-i deranjeze programul tihnit dintotdeauna.

Lucrurile nu merseră chiar aşa de lin cum plănuise ea. În primul rând, trebui să se îmbrace şi să se ducă după lapte. Apoi, după ce se instalase din nou în pat cu ziarul şi o cană mare de ceai, telefonul sună de două ori.

Urmă, în sfârşit, o oră de solitudine perfectă. Articolul de fond din ziar era dedicat, ca multe altele, împlinirii a şaizeci de ani de la armistiţiul din 1918. Includea interviuri cu veterani şi comentarii ale mai multor istorici. Elizabeth le citi cu un sentiment de disperare: subiectul părea prea larg, prea emoţional şi prea îndepărtat ca să fie în stare să-l abordeze acum. Şi totuşi, ceva legat de el o tulbura.

După-amiază porni cu maşina spre Twickenham. Contabilul o sfătuise să-şi ia o limuzină pe firmă. Avea să-i impresioneze pe clienţi, spunea el, şi să-i aducă economii la impozite. Elizabeth cumpărase un sedan suedez lucios, cu o acceleraţie lipsită de fineţe şi tendinţa de a se îneca.

- Lucrezi prea mult, asta e problema ta, îi spuse mama ei, turnând ceai dintr-un vas cu trandafiraşi roşii, aşezaţi, neverosimil, pe ruguri de caprifoi.

Françoise avea în jur de şaizeci şi cinci de ani şi era o femeie distinsă, cu o faţă blândă, ridată, pe care pudra

aplicată cu ochi hipermetropi rămânea uneori vizibilă în pete mici pe umerii obrajilor. Îşi păstra o anumită demnitate în ţinută şi în lumina gravă a ochilor albaştri. Deşi părul cărunt o făcea să arate ca o bunicuţă, în pielea şi în textura feţei se puteau desluşi încă timpurile pe care le trăise la vremea ei; deasupra frunţii, părul păstra o umbră blondă; în trăsăturile deschise, abia superficial însemnate de vârstă, se citeau episoade ale vârstei de mijloc, ba chiar ale copilăriei.

Conversaţiile cu mama ei urmau pentru Elizabeth trasee previzibile, dar numai până la un punct. Evident, Françoise îşi dorea ca fata ei să fie fericită şi să nu arate obosită când venea în vizită, dar nu presupunea, precum Lindsay, că singurul mod de a atinge acest obiectiv era căsătoria. Ea însăşi se măritase cu un mare băutor pe nume Alec Benson, care fusese dezamăgit că Elizabeth nu era băiat şi dispăruse în Africa la scurt timp după naşterea ei, în căutarea unei femei pe care o cunoscuse la Londra. Se întorsese din când în când, şi Françoise îl primise răbdătoare înapoi când îl văzuse că avea nevoie de un cămin. Rămăsese ataşată de el, dar spera ca fiica ei să se aleagă cu ceva mai bun.

Pe dulapul din bucătărie era o fotografie a lui Elizabeth în vârstă de trei ani, ţinută în braţe de bunica ei. În familie, toată lumea ştia că bunica îşi "adorase" nepoata, care era însă deconcertată că nu şi-o amintea deloc: femeia murise la un an după ce fusese făcută fotografia. Iat-o, deci, acolo, privind-o, neîndoielnic, cu o afecţiune nesfârşită, deşi această dragoste neîmpărtăşită avea pentru Elizabeth ceva fantomatic, tulburător.

- Citeam un articol despre armistiţiu, îi spuse ea lui Françoise, care-i urmărise privirea.

- Da, scrie în toate ziarele, nu ţi se pare?

Elizabeth dădu din cap. Dacă aflase prea puţine despre bunica ei, despre bunic nu ştia nici măcar atât. Mama ei menţionase de câteva ori "războiul ăla cumplit", dar

Elizabeth nu prea îi dăduse atenţie. Ajunsese să-i fie jenă să-i pună întrebări despre el, pentru că şi-ar fi dezvăluit ignoranţa. Dar, într-un sens, articolul acela despre război o îngrijorase: părea să atingă o zonă plină de nelinişti şi o curiozitate care avea legătură cu propria ei viaţă şi cu alegerile ei.

- Mai ai vreunul dintre caietele bunicului? întrebă ea.

- Cred că le-am aruncat pe majoritatea când m-am mutat. Dar s-ar putea să mai fie câte ceva în pod. De ce mă întrebi?

- Ha, nu ştiu. Mă gândeam doar. Sunt un pic curioasă. Cred că e chestie de vârstă.

Françoise ridică o sprânceană - era gestul extrem pe care l-ar fi făcut în semn de curiozitate faţă de viaţa personală a fiicei sale.

Elizabeth îşi trecu mâna prin păr.

- Mi-e teamă că pierdem legătura cu trecutul. N-am mai simţit aşa ceva până acum. Sunt sigură că e o chestie de vârstă.

Ceea ce ea numise o vagă curiozitate se cristaliză înăuntrul ei într-o hotărâre neclintită. Începând cu lucrurile din podul casei acesteia, avea să reconstituie traseul bunicului ei; avea să compenseze întârzierea cu care se interesa de el străduindu-se să afle cât mai multe. Ar fi fost, cel puţin, un mod de a se înţelege mai bine pe sine însăşi.

Elizabeth îşi netezi părul în oglindă. Purta o fustă din piele întoarsă, ghete de piele şi un pulover negru de caşmir. Îşi împinse puţin mai mult după urechi părul des şi întunecat şi întoarse capul într-o parte ca să-şi potrivească o pereche de cercei asortaţi, de culoarea sângelui. Îşi dăduse pe gene cu un strat subţire de rimel; culoarea palidă a pielii o făcea să arate mai puţin franţuzoaică decât sugerase Lindsay, dar trăsăturile feţei ei aveau într-adevăr ceva dramatic pe care un machiaj prea insistent l-ar fi exagerat. În orice caz, era abia luni dimineaţă, ziua plecării întârziate spre staţia de metrou Lancaster Gate, cu gura încă arsă de cafeaua pe

care o dăduse pe gât prea grăbită, în timp ce radioul o anunţa că se făcuse opt şi jumătate.

Trenul magistralei Central Line încăpea în gaura lui ca un glonţ pe ţeava unei puşti.

Când veni vremea obişnuitei opriri - bruscă, fără explicaţii şi lumină - dintre Arcul de Marmură şi Bond Street, Elizabeth văzu cablurile şi ţevile din tunel la numai câţiva centimetri de carcasa vagonului. Era linia cea mai adâncă şi mai înăbuşitoare din Londra, care fusese săpată de tunelişti pentru un salariu de muncitor necalificat.

Porniră din nou, neaşteptat de lin, şi intrară aproape pe nesimţite în staţia Bond Street, unde îi aştepta o mulţime de oameni ţinuți pe loc. Elizabeth se dădu jos la Oxford Circus şi o porni grăbită spre nord, printre pietonii care se plimbau agale în grupuri de câte trei, cu privirile rătăcind în jur, apoi coti la stânga în zona din spatele magazinelor.

O dată pe săptămână, şi uneori mai des, se ducea în vizită la Erich şi Irene, designerii ei principali. Când fusese înfiinţată noua firmă, în urmă cu cinci ani, refuzaseră amândoi să se mute din vechiul lor birou, ba chiar să-şi schimbe firma de pe uşă.Elizabeth era deja în întârziere, aşa că nu mai conta dacă se oprea la cafeneaua italiană de pe drum. Comandă trei cafele la pachet, şi Lucca, vânzătorul rotunjor şi cărunt, îi desfăcu drept suport o cutie nouă de ciocolate Mars, cu care Elizabeth păşi şovăind către o uşă aflată la câţiva metri mai departe, unde o tăbliţă de alamă pe zidul de cărămidă anunţa: BLOOM THOMPSON CARMAN. VÂNZĂRI CU RIDICATA,

PÂNZETURI ŞI CROITORIE.

- Îmi cer scuze c-am întârziat! strigă ea ieşind din lift la etajul unu şi păşind către uşa deschisă.

Puse tava improvizată pe biroul din zona supranumită în glumă “recepţie” şi se întoarse să închidă uşile cu burduf ale liftului.

- Ţi-am adus cafea, Erich.

- Mulţumesc.

Erich ieşi din interiorul apartamentului. Era un bărbat puţin peste şaptezeci de ani, cu păr sur zbârlit şi ochelari aurii. Puloverul său avea la coate găuri atât de mari, încât de fapt nu se mai putea spune că era cu coate. Ţigările Embassy fumate una după alta şi pungile de sub ochi îi dădeau un aer de oboseală acumulată, ţinută în frâu numai de degetele lui nervoase, agile, care învârteau cadranul rotund al telefonului, nerăbdătoare să-i audă scrâşnetul lent, sau lunecau cu foarfeca aurie prin cupoane informe de pânză.

- Metroul a rămas blocat în tunel, ca de obicei, spuse Elizabeth.

Se aşează pe marginea unei mese de scris, împingând la o parte cu şoldul reviste, cărţi de tipare, facturi şi cataloage. Fusta i se ridică pe genunchi peste dresul negru de lână. Sorbi întretăiat din paharul fierbinte de plastic; cafeaua avea gust de ghindă, pământ şi abur.

Erich o măsură cu tristeţe din cap până-n picioare, mutându-şi privirea de la coama de păr negru, în jos, pe linia coapsei şi a genunchiului descoperit, până la vârful ghetei de piele castanie.

- Uită-te la tine cum arăţi! Ai fi fost o soţie perfectă pentru băiatul meu.

- Bea-ţi cafeaua, Erich! Irene e aici?

- Sigur, sigur. De la opt jumate. Avem un client baban care vine la douăşpe, ţi-am spus.- De asta ţi-ai pus costumul de comandă?

- Dă-mi pace, femeie!

- Măcar piaptănă-te şi scoate-ţi puloverul ăla!

Elizabeth îi zâmbi în timp ce intra în atelier să o salute pe Irene.

- Nu-mi spune! zise ea.

- Ce? întrebă Irene, ridicând privirea de la maşina de cusut.

- Că arăt în ultimul hal.

- Nici n-aveam de gând, replică Irene. Am prea multă treabă ca să-mi ardă de bârfe.

- Poftim o cafea! Cum ai petrecut în weekend?

- Binişor, spuse Irene. Bob nu s-a simţit prea grozav sâmbătă seară. Dar n-a fost decât o indigestie, slavă Domnului! El credea că a făcut apendicită. Ce s-a mai speriat!

Bob al tău ce face?

- Bob al meu? N-a sunat. Nu ştiu. Mi-a trimis o scrisoare, dar nu e chiar acelaşi lucru, nu?

- Mie-mi spui! Bob al meu n-a pus în viaţa lui mâna pe un stilou decât ca să-şi completeze abonamentul la stadion.

- Credeam că e expert în arheologie.

Irene ridică o sprânceană.

- N-ar trebui să iei lucrurile chiar atât de ad litteram, Elizabeth.

Elizabeth îşi făcu loc pe masă şi începu să dea telefoane. Avea de stabilit întâlniri, de vizitat un depozit de pânzeturi, de împăcat câţiva cumpărători. Când emigrase din Austria în 1935, Erich lăsase la Viena un şir de clienţi dezamăgiţi, dispuşi să plătească generos pentru croielile sale exuberante. O angajase pe Irene mai întâi pe post de croitoreasă, dar apoi devenise dependent de ea pe măsură ce-şi pierduse energia.

Elizabeth li se alăturase cu cincisprezece ani în urmă, pe vremea când cei doi ajunseseră să-şi caute clienţii cu lumânarea. Avusese nevoie de timp ca să repună afacerea pe picioare, dar apoi firma crescuse rapid: sediul central din Epsom[45] avea cincisprezece angajaţi şi înflorise într-o perioadă economică dificilă. Inflaţia le înghiţise o parte din profituri înainte chiar să apuce să le depună la bancă: exact ca în Republica de la Weimar, spusese Erich. El avea o viziune destul de sumbră chiar şi asupra succesului, dar inspiraţia îl cam părăsise, şi cea mai mare parte a modelelor de succes ale firmei erau produse de oameni mai tineri pe care Elizabeth îi angaja drept colaboratori.

---

45 Oraş la sud de Londra (n.tr.)

La prânz închiseră biroul şi se îndreptară spre cafeneaua lui Lucca.

- Lasagna e foarte bună azi, spuse Lucca, ţinând un pix mic şi gros deasupra carneţelului de comenzi, ale cărui foi începeau să se ruleze în capătul de jos.

- Bun, spuse Elizabeth. Eu iau lasagna.

- O alegere excelentă, *signora*, spuse Lucca. Îi plăcea să stea aproape de Elizabeth, astfel încât burta lui considerabilă să-i atingă umărul prin şorţul lui alb pătat şi puloverul ei de caşmir negru. Ţi-aduc o salată mică.

Atitudinea lui sugera întotdeauna că îi făcea un cadou special lui Elizabeth, preparat în secret de el însuşi, de teama de a nu trezi invidia altor clienţi, din semincioare proaspete de chimen şi ciuperci italiene de pădure trimise chiar în dimineaţa aceea de la Pisa, asezonate cu ulei de măsline extravirgin, omis cavalereşte din meniu.

- Fără prea multă ceapă, te rog, spuse Elizabeth.

- Eu o să iau doar un pahar de vin, spuse Erich, aprinzându-şi o ţigară.

- Eu tot lasagna, ceru Irene.

Lucca se îndepărtă tacticos, dezvăluind deasupra pantalonilor cu pătrăţele albastre o despicătură roşie în carnea şalelor. Se întoarse cu un litru de lichid dens precum cerneala şi cu trei pahare, dintre care umplu numai unul.

Elizabeth aruncă o privire în restaurant, care începea să se aglomereze de cumpărători, muncitori din zonă, chiar şi turişti, abătuţi spre nord de magazinele de pe strada Oxford.

Acestea erau liniile de forţă ale vieţii ei, preocupările ei. Carneţelul de comenzi şi salatele lui Lucca; telefoanele pe care le aştepta întruna de la Robert şi criticile lui Lindsay şi ale mamei sale. Grevele şi criza economică. Încercarea de a se lăsa de fumat, dar fără să ia în greutate. Câte o vacanţă cu trei sau patru prieteni într-o casă închiriată în Spania; câte un weekend furat cu Robert în Alsacia sau chiar la Bruxelles. Hainele ei, munca, apartamentul; curăţenia şi

ordinea, păstrate în limite acceptabile cu ajutorul unei singure vizite săptămânale a menajerei în timp ce ea era la serviciu. Nu combinaţiile complicate de creşe, locuri de lăsat copiii şi gesturi de întrajutorare ale altor mame despre care discutau pe larg prietenele ei căsătorite. Londra pregătindu-se de iarnă, vaietul traficului prin parc [46] şi plimbările în dimineţile reci de duminică, încheiate cu întâlniri joviale în barurile din Bayswater [47], ce păreau să dureze întotdeauna o oră mai mult decât ar fi trebuit. Şi senzaţia unei vieţi mai cuprinzătoare înăuntrul ei, stârnită şi confirmată de tablourile pe care le vedea în galerii, de cărţile pe care le citea, dar mai ales de tablouri; ceva neîmplinit, ceva care cerea să fie înţeles.

Uneori pleca singură în regiunile rurale din nordul Angliei, unde citea sau se plimba. Nu-şi plângea de milă, pentru că nu vedea de ce ar fi trebuit să-i pară rău; grijile şi preocupările mundane ale vieţii i se păreau interesante. Găsea în ghidurile turistice mici pensiuni şi restaurante, unde uneori intra în vorbă cu proprietarii sau cu alţi musafiri, şi alteori pur şi simplu citea lângă foc.

Odată, într-un sat din Dales, un băiat de cel mult nouăsprezece ani intrase în vorbă cu ea la barul din pubul local. Ea purta ochelarii de citit şi un pulover gros cu picăţele albe şi gri. El avea păr blond şi un început neconvingător de barbă. Era la universitate şi îşi luase un răgaz la ţară ca să facă nişte lecturi pentru cursuri. Se purtase stângaci şi folosise întruna expresii idiomatice pe un ton ironic, ca şi cum s-ar fi referit la cărţi sau filme pe care le ştiau amândoi. Părea incapabil să facă vreo afirmaţie fără să sugereze că vorbele îi erau de fapt citate din altcineva. După ce băuse două sau trei halbe de bere se mai potolise şi îi povestise despre studiile lui de zoologie şi despre prietenele pe care le avea acasă. Insinuase o viaţă

---

46 Referire la Hyde Park, prin care se poate trece cu maşina (n.tr.)

47 Cartier central din Londra, învecinat cu Hyde Park (n.tr.)

amoroasă debordantă. Lui Elizabeth îi plăcuseră entuziasmul lui şi starea de exaltare în care părea să trăiască până şi în crâşma aceea grosolană de pe coasta unui deal din Yorkshire, în care nu putea spera decât la plăcinta cu carne şi rinichi a proprietarului.

Abia după cină, când, urcând pe scara îngustă spre camera ei, îl auzise urmând-o,

Elizabeth îşi dădu seama că interesul lui vizase nu doar o simplă conversaţie. Aproape că izbucnise în râs atunci când el o apucase de mână cu o stângăcie precaută în faţa uşii de la cameră. Îl sărutase pe obraz şi îi spusese să-şi vadă de cărţile lui. Când însă el îi ciocănise la uşă o oră mai târziu, îl lăsase să intre. Îi era foarte frig.

El fusese copleşit de recunoştinţă şi entuziasm; nu reuşise să se abţină nici măcar un minut. Încercase din nou devreme, în orele îngheţate ale dimineţii. Trezită împotriva voinţei ei dintr-un somn adânc după o zi de plimbări lungi, Elizabeth se supusese fără nici un chef. La trezire, el refuzase să mai stea de vorbă; voia să plece cât mai repede. Ea simţise o anumită tandreţe faţă de el. Se întrebase ce rol jucase episodul acesta în viaţa lui şi în mitologia lui personală.

Îi plăcea să trăiască singură, îi plăcea să fie singură. Mânca ceea ce voia, nu mese propriu-zise, ci farfurii cu ciuperci şi cartofi copţi, struguri, piersici sau supe pe care şi le prepara singură. Îşi umplea câte un pahar cu cuburi de gheaţă şi felii de lămâie, apoi turna gin deasupra, ascultând explozia particulelor îngheţate, fără să mai lase prea mult loc pentru apa tonică. Avea dopuri de plastic care îi păstrau vinul de pe o zi pe alta.

La cinema se putea cufunda în amestecul senzual de imagini şi sunete fără să fie distrasă de compania sau conversaţia altcuiva. În timpul filmelor celor mai proaste se îndepărta de subiect şi popula peisajul de pe ecran cu întâmplări inventate de ea. Ar fi fost stingherită să întâlnească, singură, în foaier vreun cuplu cunoscut, venit

să-şi petreacă sâmbăta seara mână în mână, aşa că mergea de obicei la film duminica dupăamiaza, intrând la spectacol în lumina zilei şi ieşind pe întuneric, dar păstrându-şi toată seara liberă.

Spre sfârşitul weekendului i se făcea totuşi dor să stea de vorbă cu cineva. Citise articole în ziar sau văzuse ceva la televizor care îi pusese mintea în funcţiune şi acum avea nevoie să-şi testeze reacţia.

- Tu ce ştii despre război, Irene? spuse ea. Primul Război Mondial.

- *Pack up your troubles* [48] şi chestii de genul ăla? Urâtă poveste a mai fost!

- Tatăl tău a luptat? întrebă Elizabeth, scoţând miezul mai tare al unei roşii tăiate în patru.

- Nu cred. Nu l-am întrebat niciodată. Dar a luptat în ceva, pentru că i-am văzut medaliile.

- Când s-a născut?

- Păi, n-avea încă treizeci de ani când m-a avut pe mine, deci trebuie să se fi născut prin opt sute nouăş'cinci, aş zice.

- Deci era potrivit ca vârstă?

- Întreabă-mă să te-ntreb! Nu ştiu când a fost afurisitul ăla de război. Vorbeşte cu Erich! Bărbaţii se pricep la chestii de astea.

Erich îşi turnă în pahar ce mai rămăsese din carafa scundă.

- Nici măcar eu nu sunt suficient de bătrân ca să fi luptat. Îmi amintesc un pic.

Eram la şcoală.

- Dar *cum* a fost? întrebă Elizabeth.

---

48 Parte din titlul unui cântec ostăşesc entuziast, *Pack up Your Troubles in Your Old Kit-Bag and Smile* (aproximativ "Strânge-ţi grijile în vechiul rucsac şi zâmbeşte") din timpul Primului Război Mondial, foarte popular printre soldaţii britanici (n.tr.)

- Habar n-am. Nu mă gândesc niciodată la război. În orice caz, şcolile voastre englezeşti ar fi trebuit să vă înveţe tot ce se poate despre el.

- Poate ne-au învăţat. Probabil că nu eram eu atentă. Totul părea atât de plicticos şi de deprimant - numai lupte, tunuri şi altele asemenea.

- Exact, spuse Erich. E morbid să insişti asupra unor astfel de poveşti. Am văzut destule lucruri de genul ăsta cât am trăit ca să mai simt nevoia să zgândăr trecutul.

- De ce eşti interesată aşa brusc de poveşti de demult? întrebă Irene.

- Nu ştiu dacă sunt chiar de atât de *de demult*, spuse Elizabeth. N-a trecut chiar atâta timp. Trebuie să existe oameni încă în viaţă care au luptat în război.

- Ar trebui să-l întrebi pe Bob al meu. El le ştie pe toate.

- Ţi-aduc cafeaua? spuse Lucca.

Şoseaua cobora maiestuos către Dover, trasând pe malul înalt o curbă largă, care deschidea spre stânga priveliştea mării cenuşii, închisă din trei părţi. Elizabeth se simţi năpădită de un sentiment de bucurie copilărească la vederea apei; era începutul vacanţei, gata cu Anglia. Într-o seară de joi din toiul iernii era ca un gest de rupere a tuturor lanţurilor. Trecu, aşa cum i se spusese, pe sub schelele impunătoare, apoi o luă în sus printr-un pasaj şi din nou în jos pe străzi înguste marcate, privind pe lângă bucata de hârtie pe care un bărbat ieşit dintr-un chioşc i-o lipise pe mijlocul parbrizului. I se făcu semn să intre şi să oprească în capătul unui culoar gol. Elizabeth se dădu jos din maşină şi simţi vântul mării răvăşindu-i părul. În stânga ei, două tiruri şi vreo douăsprezece dube şi camioane mai mici erau oprite între marcaje în jurul cheiului. Nu era un punct popular de trecere. Cumpără de la magazin o hartă a nord-vestului Franţei şi o alta cu şoselele Europei, ca să poată ajunge la Bruxelles.

Captivă pe vasul care duduia, îşi luă cartea, ochelarii şi încă un pulover, pentru cazul că s-ar fi hotărât să iasă pe

punte. Fu fericită să scape de noxele uriaşelor tiruri articulate şi urcă treptele abrupte către puntea pasagerilor.

Se simţi puţin arogantă. Nu-şi dădea seama ce se aştepta acum să găsească, după ce trăise până la treizeci şi opt de ani fără să arunce decât o privire întâmplătoare memorialelor de război peste care dădea uneori sau ştirilor neinteresante pe această temă. Cum arăta un "câmp de bătaie"? Era oare o zonă de conflict pregătită dinainte, pe care poziţiile fiecărei părţi fuseseră precis marcate? Oare clădirile şi copacii n-ar fi stânjenit vederea? Poate că pentru oamenii care locuiau acum în regiune subiectul n-avea să fie bine-venit; poate că avea să le displacă apariţia unui vizitator înarmat cu o curiozitate morbidă, asemenea unui turist care se scotoceşte după camera video lângă craterul unui avion prăbuşit. Mai probabil era însă, reflectă Elizabeth, ca oamenii să nu ştie nimic despre război. Totul se petrecuse cu prea mult timp în urmă. "Bătălia de pe ce?" aveau să spună. Singura persoană despre care îşi amintea că dovedise un minim interes faţă de aceste lucruri era un băiat pe care îl cunoscuse la şcoală; o fiinţă blândă şi amuzantă, cu o voce răguşită, bun la algebră. Oare istoria era acolo, prezentă, putea fi văzută, sau semnele ei fuseseră îndepărtate în efortul de a "face curăţenie"? Era oare drept să te aştepţi ca, la şaizeci de ani după un eveniment istoric şi de dragul capriciilor cuiva care până atunci nu manifestase nici un fel de interes faţă de aşa ceva - o ţară săşi dezvăluie conştiincioasă trecutul sub ochi iscoditori de amator? Mare parte din Franţa era oricum la ora actuală foarte asemănătoare cu Anglia: blocuri-turn, industrie, fast-food şi televiziune.

Elizabeth îşi dădu părul pe spate, îşi puse ochelarii şi scoase cartea pe care i-o dăduse Bob al lui Irene. Îi veni greu să citească. Părea să se adreseze cunoscătorilor, celor care ştiau deja toată terminologia şi toate deosebirile dintre diferitele regimente; îi amintea de revistele de aviaţie pe care i le cumpărase tatăl ei în cursul ultimei sale tentative

de a o transforma în băiatul pe care şi-l dorise. Şi totuşi, în anumite fragmente mai pragmatice ale cărţii, în statisticile şi geografia prezentate pe îndelete, era ceva care-i atrase atenţia. Cele mai elocvente erau fotografiile. Un băiat cu faţa ca o lună privind spre aparatul foto cu o răbdare istovită. Aceasta era viaţa lui, realitatea în care trăia, se gândi Elizabeth, la fel de autentică pentru el ca şi întâlnirile de afaceri sau poveştile de dragoste; ca şi atmosfera banală a sălii pasagerilor de pe feribotul care traversa canalul, cunoscută astăzi oricărui turist britanic; spaima şi ameninţarea morţii erau la fel de autentice şi de ireversibile pentru el cum erau pentru ea băuturile de la bar, noaptea pe care avea s-o petreacă la hotel şi toate celelalte mărunţişuri care compuneau existenţa ei relaxată şi lejeră într-o lume paşnică.

Deşi bunica ei fusese franţuzoaică, Elizabeth nu cunoştea prea bine Franţa. Când un poliţist inexpresiv îşi vârî mâna prin fereastra maşinii ei la docuri şi-i ordonă ceva cu voce rapidă, guturală, ea îşi căută disperată cuvintele. Tirurile zguduiră asfaltul de pe chei; nici o altă maşină nu părea să fi făcut această traversare hibernală către un continent rece şi întunecat.

Ieşind din Calais, Elizabeth o porni spre sud, şi gândurile i se îndreptară spre Robert.

Îşi imagină seara pe care aveau s-o petreacă la Bruxelles. El se pricepea să depisteze restaurante unde nu dădea peste nici un cunoscut şi deci putea sta cu ea de vorbă fără să fie tot timpul în gardă. Nu pentru că asta ar fi deranjat pe cineva; majoritatea diplomaţilor şi a oamenilor de afaceri care lipseau de acasă lungi perioade de timp îşi făceau tot felul de “aranjamente”. Situaţia lui Robert era neobişnuită prin dublul inconvenient de a-şi avea şi nevasta, şi amanta în Anglia. Ideea o făcu pe Elizabeth să râdă. Era tipic pentru lipsa lui de pragmatism. Motivul pentru care nu voia să-i vadă nimeni era faptul că se simţea vinovat. Spre deosebire de confraţii lui versaţi, care îşi

distrau femeile cu bani din vreun cont de afaceri, le prezentau prietenilor şi, uneori, chiar şi soţiilor, Robert pretindea că Elizabeth nu există. Ei asta nu-i convenea prea tare, dar avea propriile planuri.

Alese un hotel în oraşul Arras, localitate despre care Bob îi spusese că se afla lângă mai multe cimitire şi câmpuri de bătaie. Hotelul era situat pe o străduţă laterală strâmtă care dădea într-o piaţă liniştită. Elizabeth intră pe nişte porţi de fier şi o luă pe o alee uşor înclinată spre uşa de la intrare. Păşi înăuntru. În dreapta era o sufragerie slab luminată, în care vreo zece-cincisprezece oameni risipiţi la mese multe şi prea puţin ocupate luau cina zăngănind din tacâmuri pe farfuriile de porţelan. Un chelner cocârjat îi privea curios din intrarea la bucătărie.

Biroul recepţiei era într-o nişă sub scară. O femeie cu părul de culoarea fierului răsucit într-un coc franţuzesc puse pixul jos şi se uită la ea prin lentilele groase ale ochelarilor. Aveau o cameră cu baie; cineva putea să-i aducă valiza mai târziu. Avea să ia cina la hotel? Elizabeth era de părere că nu. Îşi cără singură bagajul pe un coridor în care luminile intermitente din tavan păreau să se estompeze pe măsură ce se depărta de capul scărilor. Găsi în sfârşit numărul de pe uşă. Era o cameră foarte mare, în care un tapet jalnic fusese lipit peste vopseaua tempera originală de secol al nouăsprezecelea. Draperiile care cădeau de pe baldachin în jurul patului cu stâlpi erau menite să inducă un efect de serai, deşi mânerele ovale de porţelan ale uşilor şi noptierele cu suprafaţă de marmură rămăseseră neatinse de duhul Orientului. În cameră se simţea un iz de carton umed sau poate de mahorcă din vreun deceniu trecut, amestecat cu ceva mai dulce, un aftershave de dinainte de război sau poate tentativa de a ascunde rezultatul greşelilor aproape uitate ale vreunui instalator.

Elizabeth ieşi afară în noapte. Întorcându-se pe strada principală, văzu piaţa şi gara în dreapta şi fleşa unei catedrale sau a unei biserici masive undeva în faţă. Cu grijă

să no piardă din vedere, hoinări pe străduţe înguste, căutând un loc plăcut unde să mănânce, un loc unde o femeie de una singură n-ar fi atras atenţia. Se pomeni în cele din urmă într-un scuar mare care semăna puţin cu Piaţa Mare din Bruxelles. Încercă să şi-o imagineze plină de soldaţi britanici, de camioanele şi caii lor, deşi nu ştia dacă existau camioane pe vremea aceea sau dacă încă se mai foloseau cai. Mâncă într-o braserie înghesuită, în care mai mulţi tineri jucau fotbal de masă. Dintr-o boxă cocoţată deasupra uşii bubuia o muzică pop. Din când în când, vacarmul era înteţit de unul dintre băieţi, care ambala afară, chiar în faţa uşii, o motocicletă în doi timpi.

Căută Arras în indicele cărţii lui Bob şi găsi trimiteri la statul-major al armatei, la transport şi la o serie de numere şi nume deconcertante de regimente, batalioane şi ofiţeri. Chelnerul aduse hering cu salată de cartofi, amândouă scoase probabil din conservă, apoi îi puse lângă pahar o carafă în stil fals rustic, plină cu vin roşu.

Deci ce făceau soldaţii într-un oraş, mai precis? Ea îşi imaginase războaiele purtate la ţară, pe câmp.

Sorbi puţin vin. Ce conta, de fapt? Nu era decât un intermezzo pe drumul către Robert.

Citi câteva pagini din carte şi bău puţin vin. Combinaţia aceasta precipită în ea o anumită hotărâre: avea să se dumirească până la urmă, avea să-şi limpezească minţile.

Bunicul ei luptase în război. Dacă tot nu avea copii, trebuia cel puţin să înţeleagă ce se întâmplase înaintea ei; era datoare să ştie ce nu ducea mai departe.

Ospătarul îi aduse o friptură cu o porţie impresionantă de cartofi pai. Elizabeth mâncă din ele cât putu, desenând dungi de muştar peste carne. Urmări cum sucul fripturii pătrunde în marginile cartofilor, înroşindu-i. Îi plăceau micile amănunte fizice pe care le observa singură; dacă ar fi avut companie, n-ar fi făcut decât să vorbească şi să înghită.

Mâncarea şi vinul îi induseră o stare de relaxare, şi se lăsă pe spătarul băncuţei tapiţate cu muşama roşie. Îi văzu pe doi dintre băieţii tineri, cei mai înalţi şi mai slabi, urmărind-o de la bar şi coborî repede privirea în carte, pentru ca ei să nu-i ia lipsa de ocupaţie drept încurajare.

Senzaţia anterioară de hotărâre nedefinitivă se cristaliză într-o izbucnire de fermitate. Ce conta? Conta enorm. Conta pentru că propriul ei bunic fusese acolo, în acest oraş, în această piaţă: carne din carnea ei.

A doua zi, Elizabeth merse până la Bapaume şi urmă indicatoarele către Albert, un oraş despre care Bob îi spusese că era aproape de o seamă de situri istorice şi unde, conform ghidului, se afla un mic muzeu. Drumul de la Bapaume se întindea perfect drept. Elizabeth se dădu pe spate şi lăsă maşina să ţină singură drumul, agăţându-şi doar mâna stângă de partea de jos a volanului. Dormise bine în patul cu baldachin, iar cafeaua tare şi apa minerală rece ca gheaţa din hotel îi dăduseră o stare ciudată de bine.

După zece minute, începu să vadă indicatoare mici maronii pe marginea drumului; apăru apoi un cimitir, ca oricare alt cimitir public, închis în spatele unui zid, înecat în fumul tirurilor care duruiau pe şosea. Semnele începură să se succeadă mai rapid, deşi Albert era încă la vreo zece kilometri depărtare. Pe câmpul din dreapta, Elizabeth văzu un arc ciudat, urât, printre lanuri şi petice de pădure. La început îl luă drept o fabrică de zahăr, dar apoi văzu că era prea mare: era făcut din cărămidă sau piatră la scară monumentală. Era ca şi cum Panteonul sau Arcul de Triumf ar fi fost abandonate pe o pajişte.

Intrigată, coti din şoseaua spre Albert pe un drum mai mic care traversa câmpul în pantă uşoară. Curiosul arc rămânea vizibil din orice unghi, aşa cum îşi şi doriseră probabil arhitecţii. Elizabeth ajunse la un complex de clădiri, prea puţine şi prea împrăştiate ca să poată fi numite sat sau măcar cătun. Ieşi din maşină şi porni pe jos către arc.

În faţa lui era o peluză de iarbă deasă, tunsă şi îngrijită în stil englezesc, cu o cărare de pietriş bine delimitată. Din apropiere, dimensiunile arcului deveniră limpezi: se sprijinea pe patru coloane enorme şi domina categoric peisajul larg din jur. Deşi era fără îndoială un memorial, îi aminti lui Elizabeth de clădirile lui Albert Speer pentru cel de al Treilea Reich.

Elizabeth urcă treptele de piatră care duceau până la el. Un bărbat într-o haină albastră măturа terenul dintre cei patru pilaştri.

Apropiindu-se, Elizabeth tresări: monumentul era plin de inscripţii. Ajunse lângă el şi se uită cu atenţie. Pe piatră erau înscrise nume. Fiecare fărâmă de suprafaţă fusese gravată cu nume englezeşti; majusculele şlefuite se ridicau de la nivelul gleznelor până la înălţimea arcului însuşi; pe fiecare latură a fiecărei coloane, cât puteai cuprinde cu ochii, erau nume, puzderie, unul după altul, pe metri întregi, pe sute de metri, pe decametri de piatră.

Elizabeth se plimbă în spaţiul de sub arc unde măturа îngrijitorul. Celelalte două coloane erau la fel însemnate - suprafaţa pietrei fusese ascunsă pe toate părţile de numele gravate pe ea.

- Cine sunt oamenii.. aceştia?

Elizabeth făcu un gest cu mâna.

- Oamenii aceştia? Bărbatul cu măturа păru surprins. Cei dispăruţi.

- Cei care au murit în bătălie?

- Nu. Cei dispăruţi, cei pe care nu i-au mai putut găsi. Ceilalţi sunt în cimitire.

- Aceştia sunt doar cei.. negăsiţi?

Elizabeth privi la bolta de deasupra ei şi apoi din nou, alarmată, la scrisul nesfârşit, ca şi cum suprafaţa cerului ar fi fost învelită într-o uriaşă filă cu note de subsol.

Apoi, când putu vorbi din nou, spuse:

- Din tot războiul?

Bărbatul clătină din cap şi făcu un gest cu braţul.

- Numai de pe câmpurile astea.

Elizabeth traversă pe sub arc şi se aşeză acolo pe trepte. La poalele lor era o grădină sobră, cu câteva şiruri de pietre mortuare albe, fiecare cu o plantă sau o floare la picioare, fiecare curată şi maiestuoasă în lumina slabă a soarelui de iarnă.

- Nu mi-a spus nimeni. Elizabeth îşi trecu degetele cu unghii roşii prin părul negru şi des. Ah, Doamne, nu mi-a spus nimeni!

După ce se învârti cu maşina aproape o oră prin Bruxelles, Elizabeth îşi pierdu aproape orice speranţă de a mai găsi apartamentul lui Robert. Singura dată când ajunsese undeva în preajma străzii cu pricina se trezise obligată să urmeze o serie de sensuri unice care o îndepărtaseră prea mult de ea. Lăsă maşina pe marginea unui şantier şi opri un taxi.

Abia aştepta să-l vadă; era tot mai emoţionată în timp ce şoferul se strecura prin trafic. Era, în plus, puţin nervoasă, pentru că, de fiecare dată când îl vedea, se temea că Robert n-avea să se ridice la nivelul amintirilor ei. Era ca şi cum asupra lui apăsa nevoia de a justifica efectul pe care îl avea asupra vieţii lui. Ea era inaccesibilă altor bărbaţi, locuia singură şi participa la o înşelăciune constantă; el era cel care trebuia să-i demonstreze că merita să rabde toate acestea. Şi totuşi era cel mai modest bărbat din lume, incapabil să pretindă aşa ceva pentru sine, nefăcând nici o promisiune şi îndemnând-o întotdeauna să acţioneze în propriul interes. Poate ăsta era unul din motivele pentru care Elizabeth îl iubea.

Plăti taxiul şi sună la soneria de la intrare. Auzi vocea lui prin interfon, şi uşa se deschise cu un zbârnâit răguşit. Ea fugi în sus pe scări, stârnind ecoul pe treptele de lemn. El o aştepta în uşa apartamentului de la primul etaj - un bărbat zbârlit ca un urs, cu ţigara în mână, încă în costum, dar cu gulerul slăbit şi cu cravata pe jumătate desfăcută. Elizabeth i se aruncă în braţe.

Se simţi aşa cum se simţea deseori în primele minute în prezenţa lui, dezorientată şi însetată de afecţiune. Îi povesti cum condusese pe străzi şi, după ce râse cu poftă, el spuse că mai bine mergeau să ia maşina şi s-o mute în parcarea subterană.

O jumătate de oră mai târziu erau înapoi în apartament, gata s-o ia de la capăt.

Elizabeth se duse să facă o baie, iar Robert îşi săltă picioarele pe măsuţa de cafea şi începu să sune la restaurante.

Ea se întoarse în camera de zi într-o rochie nouă neagră, gata de plecare. El îi dădu un pahar.

- Promit că n-am pus nici un pic de apă tonică. Am rotit doar sticla pe deasupra lui.

Arăţi minunat.

- Mulţumesc. Şi tu arăţi bine. Ai de gând să porţi costumul sau vrei să te schimbi?

- Nu ştiu. Nu m-am gândit.

- Nu mai spune!

El veni şi se aşeză lângă ea pe canapea, dând la o parte cărţi şi hârtii. Era un bărbat masiv, înalt, cu pieptul scobit şi o burtă considerabilă. Începu să-i mângâie părul şi să-i sărute buzele lucioase. Îşi strecură mâna pe sub fusta ei şi îi murmură în ureche.

- Robert, tocmai m-am îmbrăcat. Încetează!

- O să-mi strici machiajul, spuse el.

- Vorbesc serios. Şi ia-ţi mâinile de pe mine! Aşteaptă până mai târziu!

El râse.

- Aşa pot să mă relaxez şi să mă simt bine pe urmă la cină.

- Robert!

Îi agăţă ciorapul şi îi întinse rujul, dar ea avu timp să repare stricăciunile înainte de plecare. Avea dreptate într-un fel, se gândi Elizabeth; era mai uşor să stea de vorbă după ce restabiliseră apropierea între ei.

La cină, el o întrebă ce mai făcuse, şi ea îi povesti despre slujbă, despre mama ei şi despre cum devenise interesată de părinţii mamei. Lucrurile părură să i se limpezească în timp ce vorbea. Ajunsese la o vârstă la care nu ea ar fi trebuit să fie ultima care să moară; trebuia să existe cineva mai tânăr, o generaţie a copiilor ei care să se bucure de luxul de a şti că bunicii şi părinţii formau deocamdată o barieră între ei şi propria lor mortalitate. Dar, în absenţa copiilor, Elizabeth începuse să privească în urmă şi să se intereseze de soarta unei alte generaţii. Şi, pentru că vieţile acelor oameni se încheiaseră, ea avea un sentiment protector, aproape matern, faţă de ei.

Îi descrise lui Robert vizita acasă la Irene, unde făcuse cunoştinţă cu Bob, un personaj pe care, din descrierea soţiei lui, s-ar fi aşteptat să-l vadă mai mult prin crâşme şi centre de pariuri, şi cum găsise de fapt un bărbat mărunţel, cu un chip de pasăre, cu lentile groase la ochelari şi cu mâini agile, care îi oferise două sau trei volume la alegere dintr-o cameră plină de rafturi cu cărţi.

- Dar nimic nu se compară cu ceea ce am văzut. Proporţiile.. memorialul este mare cât Arcul de Marmură [49], mai mare, şi e complet acoperit de inscripţii. Totul pare atât de recent! Omul de serviciu mi-a arătat un obuz pe care l-au găsit în pădure săptămâna trecută.

Robert îi umplu de mai multe ori paharul în timp ce ea vorbea şi, când ieşiră din restaurant şi se îndreptară către Piaţa Mare, Elizabeth se simţi uşor ameţită şi foarte relaxată. Bruxelles părea un oraş sobru, un monument închinat eficienţei flamande, porţiilor confortabile de mâncare preparate cu imaginaţie franceză şi, mai ales, plăcerilor păcii.

Elizabeth era tentată să creadă că o viaţă lipsită de evenimente spectaculoase nu era neapărat frivolă; că

---

49 Arc masiv din marmură albă de Carrara, ridicat în 1825 în faţa palatului Buckingham. Azi este amplasat într-o intersecţie centrală din Londra. (n.tr.)

deprinderile respectabile ale cetăţeniei trebuiau cizelate îndelung înainte de a putea fi transmise mai departe. În timp ce o luau pe o alee îngustă, începu să plouă. Ea simţi braţul lui Robert călăuzind-o către adăpostul unei cafenele, pe care el o alesese pentru un desert lejer. După colţ, se treziră pe neaşteptate în Piaţa Mare.

Elizabeth ridică ochii şi văzu faţadele aurite ale clădirilor negustoreşti - aurul sclipind sub pelicula ploii uşoare, luminat de becurile blânde ale pieţei.

Duminică după-amiază resimţi deja presiunea subliminară a iminentei separări.

Uneori i se părea că începe să se teamă de plecare aproape de îndată ce sosea.

Robert pusese un disc şi stătea întins pe canapea, ascultând muzică şi ţinând în echilibru scrumul de la capătul ţigării.

- Când ne căsătorim? spuse Elizabeth.

- E o scrumieră sub hârtia aia?

- Da. Elizabeth i-o dădu. Deci?

- Of, Elizabeth! Robert se ridică în capul oaselor. Cel mai mare neajuns al tău e că nu ai răbdare.

- Aha, ăsta e marele meu neajuns, nu? Am auzit atâtea păreri, încât.. Şi nu cred că doi ani înseamnă că nu am răbdare.

- O să divorţez, dar nu pot acum.

- De ce?

- Ţi-am spus. Anne tocmai a intrat la o şcoală nouă. Iar Jane trebuie să-şi facă prietene în cartierul unde ne-am mutat, şi..

- Nu e drept faţă de Anne.

- Exact. N-are decât zece ani.

- Şi în curând va avea de dat examene, şi apoi Jane va trebui încurajată, şi pe urmă tu ai să capeţi o slujbă nouă..

Robert clătină din cap.

- Şi în anul de după aceea, spuse Elizabeth, va fi prea târziu.

- Prea târziu pentru ce?
- Prea târziu pentru noi doi.
Robert oftă.
- Nu e uşor, Elizabeth. Îţi promit că o să divorţez. Pot chiar să-ţi ofer un termen, dacă vrei. Să zicem trei ani.
- Nu mă pot bizui pe asta, spuse Elizabeth. Nu pot să-mi întemeiez viaţa pe o promisiune atât de fragilă.
- Te simţi cloşcă?
- Mi-ar plăcea să nu foloseşti cuvântul ăsta. Nu sunt găină. Când văd un copil mic pe stradă, mi se strânge stomacul ca într-un cleşte. Trebuie să mă opresc şi să trag de câteva ori aer în piept, pentru că tot corpul îmi tânjeşte cumplit. Asta ai vrut să spui?
- Îmi pare rău, Elizabeth. Îmi pare foarte rău. Nu sunt bun pentru tine. Trebuie să renunţi la mine. Trebuie să-ţi găseşti pe altcineva. Îţi promit că n-am să-ţi fac greutăţi.
- Nu înţelegi nimic, nu?
- Ce să înţeleg?
- Că pe tine te vreau. Tu eşti bărbatul pe care îl iubesc. Nu vreau pe nimeni altcineva.
Robert clătină din cap. Părea mişcat de înverşunarea ei, dar fără putere.
- În cazul ăsta nu ştiu ce să-ţi recomand.
- Să te însori cu mine, prostule, asta trebuie să-mi recomanzi. Să-ţi urmezi inima.
- Dar inima mea e trasă în două părţi. Anne e cea care mi-o sfâşie. N-aş putea suporta s-o rănesc.
Elizabeth simţi că ar fi trebuit să prevadă răspunsul. Deveni mai conciliantă.
- Aş avea grijă de ea, spuse ea cu voce blândă. Atunci când ar veni să stea la noi.
Robert se ridică şi se duse la fereastră.
- Trebuie pur şi simplu să mă laşi baltă, spuse el. Ştii foarte bine, nu? E singura soluţie.
În ciuda sforţărilor ei furioase de a nu plânge, Elizabeth nu se putu abţine când se despărţi de el în parcarea

subterană. Începea să se simtă dependentă şi neajutorată şi se dispreţuia pentru asta. Când o prinseră la piept, braţele lui i se părură largi şi generoase.

- O să te sun, spuse el, închizându-i uşa de la şofer.

Ea dădu din cap şi porni maşina, avântându-se împotriva traficului de după-amiază cu privirea împăienjenită.

Joi seară, Elizabeth îi făcu o vizită mamei sale în Twickenham, şi, cât timp Françoise fu ocupată în bucătărie, ea urcă în pod, unde erau câteva cufere pline cu documente, fotografii şi cărţi. Nu-i dezvălui mamei ce căuta; spuse că voia să găsească un vechi jurnal de-al ei.

Podul nu era suficient de înalt ca să poţi sta în picioare, şi Elizabeth trebui să se ghemuiască sub acoperiş, deşi constructorul instalase un bec, la lumina căruia ea îşi dădu seama de dimensiunile sarcinii asumate.

Erau cinci lăzi mari de piele şi şase din metal negru, plus câteva cutii de carton, din care numai câteva se arătau etichetate. Majoritatea păreau să fi fost umplute la întâmplare; decoraţiuni de Crăciun şi jocuri vechi cu piese importante lipsă fuseseră împachetate la un loc cu teancuri de scrisori şi de chitanţe.

Elizabeth începu cu cuferele de piele. Habar n-avea că mama ei fusese atât de îndrăgostită de teatru. Erau teancuri de programe de la teatrele din West End şi reviste în care actori apăruţi recent la televizor în roluri de personaje încărunţite erau prezentaţi pe scenă cu treizeci de ani înainte, scăpărând din ochii tiviţi cu negru, purtând manşete de dantelă la încheieturi şi părul tuns elegant, pudrat cu sclipiciul matineurilor.

Într-un alt cufăr era o cutie însemnată AVEREA LUI ALEC BENSON, care conţinea câteva datorii interesante. Fără ştirea soţiei, Benson cumpărase nişte acţiuni într-o firmă din Newmarket care transporta cai[50], şi vânzarea acestora îi acoperise o parte din datorii. Restul lăzii era o

50 Newmarket este un oraş în sud-vestul Angliei cunoscut pentru cursele sale de cai. (n.tr.)

amestecătură de pliante şi scrisori de la diferitele firme pe care Benson le cumpărase, vânduse sau în care investise. Majoritatea erau înfiinţate în Kenya şi în ceea ce pe atunci se numea Tanganika şi aveau în comun lipsa de capital şi un anumit optimism de tip El Dorado. Documentele ulterioare proveneau din Rhodesia şi Africa de Sud. Erau mănunchiuri de carduri de golf păstrate cu grijă. “Scor 79, handicap 6, net 73.” “Lovituri finale ratate”, spunea o notă mâzgălită în josul uneia din Johannesburg, datată 19 august 1950.

În primul cufăr de metal, Elizabeth dădu peste o bluză kaki de soldat. O scoase şi o ţinu în lumină. Nu-i spunea nimic. Părea în stare bună, pânza aspră nu avea semne, iar dungile de pe mâneci erau cusute cu grijă. Găsi, de asemenea, o cască de metal, în stare la fel de bună, cu plasa dinăuntru încă intactă şi exteriorul numai foarte puţin ciobit. La fundul cufărului era o mapă mică de piele, unde descoperi un caiet nefolosit cu coperte tari şi un instantaneu monocrom al unui grup de soldaţi care şedeau numai în bluze pe un vehicul blindat. Însemnarea de pe spate spunea: “Tunisia, 1943 - cei cinci neînfricaţi (Jarvis lipseşte)”.

Un alt război, un alt bărbat. După tot ce văzuse, după toate numele de pe arcul acela, o luaseră de la capăt după douăzeci de ani. Dacă ea însăşi ar naşte un băiat, ce garanţie ar avea că nu şi-ar petrece şi el ani de zile din viaţa adultă într-o asemenea perversiune infernală?

Se mută, ghemuită, prin pod, către şirul de lăzi de metal. În primul erau alte resturi inutile: câteva dintre vechile ei jucării, plus chitanţe şi scrisori de afaceri legate de cumpărarea casei.

Elizabeth insistă asupra câtorva pentru că, deşi obişnuite în sine, aveau ceva care o mişca. Liniile datoriei şi ale dobânzii, desenate pe hârtie albastră groasă, cu margini roşii şi cifre bătute la maşină, şi contrasemnate cu o mână sigură în cerneală neagră, conţineau sume insignifiante, cu

rate benigne ale dobânzii, şi totuşi cât de înspăimântătoare trebuie să fi sunat la vremea lor, ce obstacol permanent trebuie să fi fost în calea unei conştiinţe împăcate! Mai presus de orice, pentru Elizabeth ele simbolizau o familie, oricât de friabilă şi de nesigură, un cămin şi un copil, şi hotărârea subînţeleasă a părinţilor, cel puţin a mamei ei, de a mai face o sforţare pentru a ameliora starea de lucruri. Iar această datorie sumară faţă de convieţuirea în aceeaşi familie adusese cu ea sacrificarea ambiţiilor personale, a dorinţei de a călători şi de a avea o viaţă mai bună. Şi totuşi, într-un fel, lui Elizabeth îi era greu să-şi considere propria viaţă un mod de a răscumpăra sacrificiile făcute de generaţiile anterioare.

În al treilea cufăr metalic, undeva aproape de fund, era un pachet învelit şi legat cu sfoară. Praful de pe el îi uscă pielea de pe degete şi îi scrâşni între dinţi. Desfăcu nodul, şi pachetul se descompuse fără vlagă, revărsându-şi măruntaiele în mâinile ei. Din nou hârtii şi scrisori, şi un caiet. Mai erau şi nişte panglici colorate, trei medalii şi un bidon ostăşesc. Toate păreau să provină dintr-o perioadă mai timpurie decât conţinutul celorlalte lăzi.

Printre scrisori erau câteva compuse în franceză. Una avea o adresă din Rouen.

Elizabeth se trezi că o citeşte, cu un sentiment de vinovăţie. Era greu de urmărit ce voia să spună. Scrisul era dens, ornat, cerneala se decolorase, iar franceza lui Elizabeth nu era suficient de bună ca să înţeleagă expresiile idiomatice. O a doua misivă scrisă de aceeaşi mână purta o adresă din München.

În partea de jos a teancului se aflau două cărţi. Prima era un ghid militar pentru ofiţeri. Pe pagina de gardă scria: “Căpitan Stephen Wraysford, aprilie 1917”. Elizabeth o deschise. Printre instrucţiuni găsi una care afirma că ofiţerul trebuie să fie “însetat de sânge şi să se gândească întotdeauna cum să-l ucidă pe inamic şi să-şi ajute oamenii

să facă acelaşi lucru”. Ceva din alăturarea dintre “însetat” şi “sânge” o făcu pe Elizabeth să se cutremure.

Celălalt era un caiet cu paginile străbătute de linii groase albastre, umplut cu o caligrafie în cerneală care erupea de lângă marginea roşie din stânga şi se împrăştia peste rânduri în ciorchini.

Lui Elizabeth îi fu şi mai greu decât cu scrisorile. Caietul părea să fi fost scris cu litere greceşti. Îl răsfoi, nedumerită. Dacă ar fi fost al unui străin, al cuiva fără nici o legătură cu familia, ce căuta laolaltă cu obiectele care aparţinuseră bunicului ei?

Elizabeth îl strecură în buzunarul fustei şi legă restul hârtiilor la loc în mănunchi.

Mama ei citea o carte în salon.

Elizabeth aduse vorba despre ceea ce o interesa cu un mic subterfugiu.

- N-am găsit jurnalul pe care îl căutam. Avea o adresă veche în el, de acum ani de zile. Când m-am mutat, m-ai lăsat să iau o mulţime de lucruri de acolo de sus, îţi aminteşti?

- Da, într-adevăr. Ar trebui să mai arunci din ele.

- O să arunc. În timp ce căutam jurnalul, am dat peste un pacheţel cu nişte hârtii care păreau să fi fost ale tatălui tău.

- Credeam că le-am aruncat pe toate. Erau foarte multe, dar s-au pierdut când neam mutat.

- Ce era, adică?

- Erau cutii pline cu jurnale în care scrisese de pe vremea când venise din Franţa.

Cred că zece sau douăzeci. Dar nu le-am putut înţelege, pentru că fuseseră scrise într-un soi de cifru.

- Mai e unul în pod. Pare să fi fost redactat în greacă.

- Exact! spuse Françoise, punând ceea ce cosea pe masă. Erau mult mai multe.

Întotdeauna mi s-a părut că, dacă tata ar fi vrut să le înţeleagă cineva, le-ar fi scris în engleză.

- Cum era.. tatăl tău?

Françoise se ridică mai bine în scaun şi o vagă rumeneală îi coloră obrajii.

- Mi-aş dori să-l fi cunoscut şi tu. S-ar fi îndrăgostit de tine. Aş vrea să te fi văzut măcar o dată şi să-ţi fi mângâiat faţa.

În sâmbăta care urmă, Elizabeth coborî din nou în staţia de metrou. Trenul se năpusti, zăngăni şi alunecă pe şinele sale electrice pe fundul uriaşului tub inserat în argila cleioasă de sub oraş. Ea ieşi în lumina zilei de iarnă la staţia Stratford şi luă mai departe un autobuz, înjurând lucioasa maşină suedeză care refuzase să pornească.

Casa lui Bob şi a lui Irene se afla într-o piaţetă în care câţiva platani despuiaţi creşteau pe un petic de iarbă în spatele unui gard de fier. La unul din capetele părculeţului era o groapă de nisip cu o mică escaladă roşu-portocalie pentru copii, pe ale cărei suprafeţe ţipător colorate fuseseră pictate cu pulverizatorul cuvinte într-un alfabet cunoscut numai autorului. Lui Elizabeth i se părură nişte avertismente furioase dintr-o scriptură fundamentalistă. Era prea frig să se mai joace acolo vreun copil, dar o femeie cu capul înfăşurat într-un fular de lână era târâtă peste porţiunea noroioasă de iarbă pipernicită de către un alsacian zvelt, care se opri şi se crăcănă deasupra gropii de nisip.

Elizabeth se grăbi către casă şi apăsă soneria. Văzu în uşa întredeschisă creştetul lui Irene, care se apleca să-şi potolească terierul pus pe lătrat. Când amenințându-l, când încercând să-l convingă, şi asigurând-o în acelaşi timp pe Elizabeth că totul e în regulă, reuşi să facă suficient loc pentru ca amândouă să intre în hol şi ea să închidă uşa în urma lor.

Intrară în camera de zi, în partea din faţă a casei, şi Elizabeth se aşeză în timp ce Irene se duse să facă ceai. Camera avea pe pereţi un tapet maro-închis, acoperit însă în cea mai mare parte de tablouri şi de rafturi pe care tronau cutii de sticlă cu păsări împăiate şi seturi de ceşcuţe şi farfurioare de porţelan. Erau aici şi două manechine de

croitor, unul îmbrăcat într-o rochie de catifea purpurie de secol al nouăsprezecelea, celălalt purtând o pelerină şi, peste torsul rămas gol, o panglică de dantelă parcă din alte vremuri. Prin cameră erau risipite câteva măsuţe, presărate cu curiozităţi şi mici statuete de aramă.

- Sper că pe Bob nu-l deranjează să-l folosesc pe post de bibliotecar referent, spuse Elizabeth când Irene se întoarse cu ceaiul.

- Nu cred, spuse Irene. Probabil îi face plăcere să-l întrebi. Cărţile ţi-au fost de vreun folos?

- Da, chiar mi-au fost. Ţi-am povestit despre memorialul pe care l-am văzut, nu?

Am devenit deja obsedată de subiect şi aş vrea să aflu mai multe. Am găsit un caiet al bunicului meu - cel puţin aşa mi se pare, că e al bunicului, fiindcă era împreună cu nişte lucruri de-ale lui. E scris într-o limbă pe care n-o înţeleg, şi mă întrebam dacă nu cumva ar şti-o Bob, cu pasiunea lui pentru arheologie şi celelalte.

- Hieroglife egiptene adică?

- Nu, nu e egipteană, dar..

- Da, înţeleg la ce te gândeşti. În mod sigur, pe vremuri ştia o mulţime despre limbi. A făcut tot felul de cursuri. Nu cred că vorbeşte vreuna, dar probabil ar recunoaşte în ce limbă e scris, mai ales dacă e vorba de una veche. Nu e prea interesat de lumea modernă Bob al meu. I-am dat într-un an un set de discuri să înveţe franceză pentru concediu şi nici măcar nu l-a deschis.

Când, la a treia încercare din partea lui Irene, fu în sfârşit convins să intre în casă din grădină, Bob dădu mâna cu Elizabeth şi îşi turnă o ceaşcă de ceai. Ea îi povesti despre vizita în Franţa, şi el dădu din cap, sorbind zgomotos în timp ce asculta. Era mai scund decât soţia lui, cu capul chel şi ochelari cu rame rotunde de baga. Cât timp vorbi ea, el îşi ţinu capul pe o parte, scărpinându-şi din când în când bărbia de umărul înălţat.

După ce Elizabeth îi explică motivul acestei a doua vizite, mişcările lui deveniră alerte şi nerăbdătoare.

- Pot să arunc o privire asupra obiectului cu pricina? spuse el, întinzând mâna.

Elizabeth îi dădu caietul cu un sentiment de vină, neştiind dacă era drept să îngăduie acestui omuleţ ciudat să examineze îndeaproape ceea ce bunicul ei scrisese cu atâţia ani în urmă.

- Aha, spuse el, foşnind paginile ca un casier care ar fi numărat bancnote în mână.

Elizabeth se temu că hârtia veche şi uscată avea să se rupă.

- A scris o groază, nu? Mai ai din astea?

- Nu, ăsta e singurul rămas.

- Cred că va trebui să mergem în cabinetul meu. Ne întoarcem într-o clipă, Irene.

Se ridică iute şi îi făcu lui Elizabeth semn să vină după el pe coridorul întunecat până într-o cameră din spatele casei care dădea spre grădină. Ultimele raze ale soarelui de după-amiază se estompaseră deja, lăsând pe peluză doar contururile negre ale unei roabe şi, lângă gardul de lemn, o grămăjoară umedă în care mocnea un foc.

- Am adus cărţile pe care mi le-ai împrumutat, spuse Elizabeth.

- Mulţumesc. Lasă-le aici undeva! O să le pun pe raft imediat ce terminăm.

Bob scoase o serie de plescăituri şi bâzâieli în timp ce întorcea paginile uscate când înainte, când înapoi.

- Am o idee despre ce-ar putea fi, murmură el. Am o idee..

Se duse şi scoase o carte de pe unul dintre rafturile care tapetau camera din podea până-n tavan. Erau aranjate alfabetic, cu bandă adezivă colorată lipită din loc în loc pentru a anunţa schimbarea de subiect. Bob se aşează din nou într-un fotoliu adânc de piele; la invitaţia lui, Elizabeth luă loc pe scaunul de lemn de la birou.

-. . dar, pe de altă parte, nu prea se potriveşte.

Bob puse caietul în poală. Îşi împinse ochelarii pe frunte şi se frecă la ochi.

- De ce vrei de fapt să ştii ce înseamnă?

Elizabeth surâse trist şi clătină din cap.

- Nu ştiu, serios nu ştiu. E un capriciu, de fapt, o idee vagă care mi-a venit că aş putea să înţeleg ceva. Dar bănuiesc că nu e nimic interesant în el. E probabil plin de liste de cumpărături sau de treburi de făcut.

- Probabil, spuse Bob. Ştii că poţi să-l dai unui expert să-l examineze, dacă vrei.

Dacă te duci cu el la un muzeu sau la o catedră la universitate unde poţi să găseşti pe cineva specializat în chestii din astea.

- N-aş vrea să-i deranjez pe oameni dacă e un text aşa de banal. N-ai putea să-l descifrezi tu?

- S-ar putea să fiu în stare. Depinde în ce măsură foloseşte un cod personal. Dacă ai ţine, de pildă, un jurnal şi în el ai numi-o pe Irene “regina Bess” [51], de pildă, cineva ar putea să vină pe urmă să descifreze cuvintele “regina Bess”, nu? Dar asta nu l-ar lămuri cu nimic.

- Nu, bănuiesc că nu. Nu vreau să-ţi pierzi prea mult timp cu el, Bob. Hai mai bine să..- Nu, nu, mă interesează. Mi-ar plăcea să-l decodez. Alfabetul nu are legătură cu limba în care este scris, asta e sigur. Sunt litere greceşti, dar cuvintele nu sunt în greacă.

Cred că s-ar putea să fie o limbă amestecată, poate în combinaţie cu anumiţi termeni personali.

- Vrei să spui că limba în care e scris s-ar putea să nu fie nici măcar engleză?

- Exact. Când s-a încercat decodarea alfabetului linear B, arheologii au irosit ani întregi crezând că încercau să descifreze cuvinte greceşti, când de fapt el nu reprezenta limba greacă. Cel puţin, nu greaca din Atica. După ce oamenii şi-au dat seama de asta, lucrurile au mers mult mai

---

51 Apelativ colocvial al reginei Elisabeta I a Marii Britanii (1558-1603) (n.tr.)

repede. Bineînţeles, nu că textele astea ar fi dificile ca un linear B.

Elizabeth surâse.

- Cum de ştii atât de multe despre asta?

- A trebuit să fac ceva ca să ţin pasul cu Irene. Ea aducea toţi banii în casă pe vremea când firma mergea bine. Eu lucram aici la birou. În timpul liber mai studiam câte ceva. E surprinzător câte poţi învăţa dacă pur şi simplu citeşti. Uite cum facem: dacă nu reuşesc să-l descifrez în două săptămâni, poţi să-l iei să-l duci altcuiva.

- Eşti sigur că nu te deranjează?

- Nu. Îmi face plăcere. Îmi place să-mi pun mintea la contribuţie.

Elizabeth primi un telefon de la Stuart, bărbatul pe care-l cunoscuse acasă la Lindsay. Fu surprinsă, dar faptul c-o sunase nu-i displăcu. El o invită să ia cina în oraş, şi ea fu de acord. Avea întotdeauna un mic sentiment de vinovăţie când ieşea cu alţi bărbaţi. Nu-l puteau suprima nici un fel de argumente despre cât de tare o "înşela"

Robert, deşi, pe de altă parte, nici n-o oprise vreodată să se ducă.

Merseră la un restaurant chinezesc despre care Stuart insistă că era ceva mai autentic decât majoritatea localurilor de acest fel din Anglia. El lucrase un an în Hong Kong şi prinsese acolo puţină chineză. Ceru mai multe feluri şi spuse câteva cuvinte în mandarină, de care ospătarul făcu mare caz. Elizabeth îi ascultă cu interes lămuririle despre fiecare fel în parte. Aveau aceeaşi consistenţă cleioasă pe care ea o ştia din lanţurile chinezeşti de fast-food, dar el insistă categoric că erau autentice. Ea îşi dori să fi putut bea vin în loc de ceai.

Stuart o întrebă apoi dacă voia să meargă la el acasă. Locuia într-o clădire mare de apartamente în St. John's Wood [52], nu departe de restaurant. Intrigată de persoana lui, Elizabeth fu curioasă să vadă ce fel de casă avea.

52 Cartier înstărit în nord-vestul Londrei (n.tr.)

Cuprinse rapid cu privirea parchetul cu model, covoarele alese cu gust, rafturile încărcate de cărţi. Pe pereţii gri-palid erau numai trei tablouri, dar elegante şi potrivite - ceva între artă şi decoraţiune.

În timp ce bea cafea, el se apropie de un pian şi aprinse veioza cu abajur roşu de lângă el.

- Nu vrei să cânţi ceva? spuse ea.

- Mi-am ieşit din mână.

Lui Elizabeth îi luă ceva timp să-l convingă, dar până la urmă el îşi frecă mâinile şi se aşeză la pian.

Cântă o piesă care ei i se păru vag familiară; avea o melodie delicată, al cărei efect depindea de numai două sau trei note. Felul în care o cântă însă, foarte blând, dar cu o cadenţă subtilă, fu surprinzător. Deja în vreme ce-l asculta, Elizabeth îşi dădu seama că mica frază muzicală avea să-i rămână în minte.

- Ravel, spuse el când încheie. Minunat, nu-i aşa?

Îi vorbi despre Ravel şi Satie şi îi compară cu Gershwin. Elizabeth, care îi considerase compozitori considerabil diferiţi, fu impresionată.

Era miezul nopţii când îşi chemă în sfârşit un taxi. Coborî din el fredonând fericită mica melodie. În drum spre casă se gândi la Robert şi simţi că-l trădează. Îi spusese întotdeauna că o făcea nefericită pentru că n-o părăsea pe Jane; îi promisese că avea să fie mai fericit cu ea. Era limpede că toate protestele ei de până atunci fuseseră sincere.

Şi totuşi, trebui să recunoască în timp ce taxiul traversa Edgware Road, era posibil de fapt ca ea însăşi să fi ales pe cineva pe care nu-l putea avea exact pentru că el nu-i ameninţa independenţa.

PARTEA A PATRA
Franţa, 1917

Sub pavăza crepusculului, Stephen Wraysford miji ochii, apărându-se de ploaia mocănească. Soldaţii din faţă nu se mai vedeau sub povara hainelor şi a rucsacurilor uriaşe. Arătau de parcă plecaseră într-o expediţie la Pol, exploratori ai regiunilor celor mai îndepărtate. În timp ce-şi mişcă încă o dată picioarele, Stephen se întrebă ce forţă îl împingea înainte.

Ploua de trei săptămâni - încet şi des, înteţindu-se apoi într-un torent constant şi, în fine, încetând timp de aproximativ o oră, până când norii se adunau din nou peste orizontul jos al Flandrei, cu lumina lui hibernală. Mantalele soldaţilor erau ude leoarcă, fiecare fibră de lână li se îmbibase de apă, şi greutatea lor adăuga în jur de zece kilograme încărcăturii pe care o aveau de cărat. Mărşăluiau înapoi din cantonamentele din spatele frontului, şi pielea de pe spinare le era deja numai o rană din cauza ţesăturii de pe dosul rucsacurilor. Cântecele şi refrenele repetitive îi ajutaseră să ajungă până în liniile secundare, dar apoi, la căderea întunericului, îşi dăduseră seama că mai aveau aproape cinci kilometri de mers până pe front. Treptat, cântecele şi conversaţiile se stinseseră, căci fiecare începuse să se concentreze asupra efortului de a-şi smulge picioarele din noroiul tot mai lipicios. Lumea fiecăruia se limitase la spinarea murată de apă a celui de dinaintea sa.

Şanţul de comunicaţii era plin de o mâzgă portocalie, în care bocancii şi moletierele li se scufundau complet. Cu cât se apropiau de linia frontului, cu atât mirosea mai tare.

În opt sute de metri, tranşeea nu mai era decât o cloacă în zigzag, unde noroiul cleios le ajungea până la coapse, diluat de excrementele latrinelor înfundate şi îngroşat de trupurile în descompunere pe care fiecare prăbuşire a peretelui tranşeei le scotea la iveală în pământul de dedesubt.

Un strigăt străbătu şirul: soldaţii din faţă mergeau prea repede, cineva căzuse.

Riscau să sfârşească într-o altă secţiune a frontului decât cea pe care o căutau şi să trebuiască s-o ia de la capăt. Şi

totuşi mai fuseseră în situaţia asta; îşi găseau deja drumul în întuneric şi făceau alegerea corectă la răspântii aproape automat; înjurăturile şi protestele violente aveau de acum în ele o notă de rutină. Era, în cel mai bun caz, un fel de mândrie. Soldaţii aceştia văzuseră lucruri pe care nici o fiinţă omenească nu le văzuse vreodată până atunci şi nu-şi feriseră privirea.

În ochii lor, formau un grup redutabil. Nici un infern nu i-ar mai fi ars de vii, nici o furtună nu i-ar mai fi nimicit, pentru că văzuseră tot ce putea fi mai rău şi supravieţuiseră.

În momentele sale mai bune, Stephen simţea faţă de ei dragostea pe care i-o ceruse Gray. Cu toate că aveau un curaj disperat, de nevoie, lui i se părea nepreţuit. Cu cât deveneau mai mohorâţi, mai aspri, mai sardonici, cu atât ţinea mai mult la ei. Şi totuşi, într-o anumită măsură, nu-i putea crede; nu înţelegea cum de se lăsau mânaţi atât de departe. Fusese curios să vadă până unde puteau fi împinşi, dar interesul lui scăzuse atunci când îşi dăduse seama de răspuns: că nu existau limite pe care oamenii aceştia să nu le poată trece sau îndura.

Le văzu feţele învelite în fulare lungi de lână, cu şepcile ieşind de sub căşti; arătau ca nişte făpturi dintr-un alt univers. Unii purtau pulovere şi veste trimise de acasă, alţii aveau fâşii de pânză şi bandaje înfăşurate în jurul palmelor în locul mănuşilor rătăcite sau furate din rucsacuri de camarazi fără scrupule. Orice bucată de pânză ori de lână găsită prin sate fusese rechiziţionată pe post de şosete suplimentare sau de acoperământ în plus pentru cap; unii aveau ziare flamande vârâte în pantaloni.

Erau făcuţi să îndure şi să dureze; arătau ca nişte fiinţe pasive, care se adaptau la coşmarul oprimant din jur. Stephen ştia cu toate acestea că inima lor purta cu sine ororile văzute, şi felul jovial în care se mândreau cu rezistenţa lor nu era convingător.

Se lăudau întru câtva ironic cu ceea ce văzuseră şi făcuseră; dar pe chipurile lor triste, înfăşurate în zdrenţe, el vedea povara cunoaşterii căpătate împotriva voinţei lor.

Stephen ştia ce trăiau, pentru că fusese cu ei, şi nici el nu se simţea înăsprit sau oţelit de ceea ce văzuse, ci sărăcit şi înjosit. Era părtaş la conspiraţia lor, la aparenţa aceea de tărie, dar uneori încerca pentru ei ceea ce simţea şi pentru sine - nu dragoste, ci un dispreţ plin de milă.

Spuneau că, în cel mai rău caz, supravieţuiseră, dar nici măcar asta nu era adevărat.

Din plutonul original, numai el, Brennan şi Petrossian mai rămăseseră pe front.

Numele şi feţele celorlalţi i se estompaseră deja în minte. Avea în cap imaginea neclară a unui grup de soldaţi vlăguiţi, în mantale şi moletiere soioase, fumul de ţigară ridicându-se de sub căşti. Îşi amintea o voce, un zâmbet, vreo poantă repetată de cineva. Membre individuale retezate de corp, forma anumitor răni; vedea cu ochii minţii intimitatea bruscă a organelor interne dezvelite, dar nu putea spune întotdeauna cui le aparţinuseră. Doi sau trei dintre ei se întorseseră definitiv în Anglia; ceilalţi dispăruseră, înmormântaţi în gropi comune sau, asemenea fratelui lui Reeves, pulverizaţi în particule atât de mici încât numai vântul putea să le transporte.

Dacă puteau să pretindă că supravieţuiseră, asta era numai pentru că strânseseră rândurile şi mai multe unităţi se amestecaseră cu întăriri formate din noi recruţi. Gray devenise comandant de batalion, înlocuindu-i pe Barclay şi Thursby care fuseseră ucişi, iar Stephen preluase conducerea companiei. Harrington făcuse drumul lung până acasă, în Lancashire, lăsându-şi o parte din piciorul stâng pe malul de nord al râului Ancre.

Era noapte când ajunseră la linia frontului. Soldaţii pe care îi schimbau le transmiseră cizme de cauciuc lungi până la coapse, care fuseseră folosite neîntrerupt de opt luni de zile. Căptuşeala destrămată din interior era un terci de ulei

de balenă şi zdrenţe putrede în care încăpeau picioare de aproape orice mărime. Nici unul dintre ei nu stătu tocmai liniştit pe perioada nopţii. Exploziile de lumină ale obuzelor puteau fi considerate inofensive fiindcă erau atât de departe, dar în apropierea tranşeei existau întotdeauna zgomote şi siluete care le stârneau vechile reflexe. Stephen se gândea uneori că acesta era singurul mod în care puteau fi siguri că erau încă vii.

Adăpostul lui, unde fusese stabilit şi comandamentul companiei, era o gaură cu acoperiş scobită în linia a doua. Deşi mic, avea totuşi un pat şi o masă improvizate.

Stephen îşi descărcă o parte din echipamentul pe care îl adusese cu el: un bloc mic de desen, tablete de ciocolată şi pachete de ţigări, un periscop şi o vestă împletită pe care o cumpărase de la o femeie bătrână. Împărţea locul cu un tânăr subordonat cu păr roşcat pe nume Ellis, căruia îi plăcea să citească în pat. Băiatul nu avea mai mult de nouăsprezece sau douăzeci de ani, dar părea echilibrat şi cooperant. Fuma fără oprire, însă refuza orice ofertă de alcool.

- La următoarea permisie, vreau să mă duc în Amiens, spuse el.

- E departe, zise Stephen. N-ai să ajungi până acolo.

- Aghiotantul a zis că putem. A spus că face parte din noua strategie. Ofiţerii ar trebui să-şi ia un număr decent de zile libere într-un loc la alegerea lor.

- Îţi doresc succes, îi ură Stephen, aşezându-se la masă şi trăgând către sine o sticlă de whisky.

- Dumneavoastră nu vreţi să veniţi?

- Eu? Nu cred. Nu-i decât un nod feroviar.

- Aţi mai fost acolo?

- Da, înainte de război.

- Cum e oraşul?

Stephen îşi turnă de băut.

- Are o catedrală impozantă, dacă te interesează arhitectura. Mie nu mi-a plăcut. E o clădire rece.

- Eu mă duc oricum. Daţi-mi de ştire dacă vă răzgândiţi. Comandantul spunea că vorbiţi franceza foarte bine.

- A, da? Mă duc să văd dacă s-a instalat toată lumea. Stephen dădu pe gât ce mai rămăsese în pahar. Ştii unde e gura tunelului?

- La vreo cincizeci de metri mai încolo.

Era într-adevăr o gaură în pământ cam pe unde spusese Ellis. Stephen întrebă santinela când urma să se termine schimbul din subteran.

- Cam în jumătate de oră, domnule.

- Căpitanul Weir e cu ei?

- Da.

- Dacă iese înainte să mă întorc, spune-i să mă aştepte.

- În regulă, domnule.

Stephen porni în lungul tranşeei. De două ori călcă pe picioarele întinse ale unor soldaţi care îşi scobiseră în peretele şanţului nişe unde să se poată întinde. Se întrebă dacă ar fi fost într-adevăr posibil să ajungă la Amiens. Trecuseră aproape şapte ani de când el şi Isabelle plecaseră cu trenul acela de noapte. Cu siguranţă acum n-ar fi fost nici un pericol să se întoarcă. După ce fusese ocupat şi bombardat de nemţi, după aproape şapte ani, oraşul n-avea cum să mai păstreze amintiri neliniştitoare.

Când se întoarse, Michael Weir tocmai ieşea din tunel. Urmă un moment de stinghereală fizică, pentru că nici unul nu întinse mâna. După atacul din ziua aceea fierbinte de iulie, compania lui Weir fusese trimisă înapoi în poziţia sa iniţială. Weir fusese încântat când, câteva luni mai târziu, şi batalionul lui Stephen se întorsese tot acolo.

- Te-ai odihnit bine? îl întrebă el.

- Da. Excelent. Ce se întâmplă în galerii?

- Am primit un nou transport de canari. Oamenii sunt fericiţi. Se temeau de gaze.

- Bun. Hai vino să bem ceva! Lucrurile par calme. O să trimitem o patrulă mai târziu, dar n-ar trebui să fie probleme.

- Ai whisky?
- Da. Nu ştiu cum reuşește Riley să găsească tot timpul.
- Perfect. Mie mi s-a terminat.
- Nu mi-aş fi putut închipui aşa ceva. Nu poţi pur şi simplu să mai ceri?
- Se pare că mi-am consumat raţia.

În adăpost, lui Weir îi tremurau mâinile când luă sticla şi-şi umplu paharul. Ellis privea tăcut de pe pat: era înspăimântat de înfăţişarea răvăşită a lui Weir şi de incapacitatea lui de a vorbi coerent până când alcoolul nu-i împrumuta puţină putere şi judecată. Părea prea bătrân ca să se târască prin tuneluri cu încărcături explozive, mai ales cu degetele acelea tremurătoare.

Weir bău cu înghiţituri lacome, înfiorându-se când lichidul i se scurse prin trup. Îi era din ce în ce mai greu să îndure schimburile lungi de sub pământ, chiar şi cu ajutorul băuturii din bidon. Găsea tot mai des motive să ceară altcuiva să coboare cu oamenii lui în subteran.

Fusese în permisie în Anglia. Sosise în asfinţit la vila victoriană a părinţilor săi din Leamington Spa şi sunase la soneria de la uşă. Îi deschisese fata în casă, care-l întrebase cine era. Telegrama lui se pierduse; părinţii nu-l aşteptau. Mama lui era plecată, dar fata îi spusese că tatăl trebuia să fie în grădină. Era o seară de octombrie, la trei luni după ce atacaseră pe Ancre.

Weir îşi scoase mantaua şi şi-o lăsă pe un scaun în hol. Îşi puse rucsacul pe podea şi traversă casa către uşa din spate. Grădina era o peluză largă şi netedă, cu tufe de dafin şi un cedru enorm într-un colţ. Văzu în faţa lui musculiţele din aerul umed şi-şi simţi bocancii afundându-se în gazonul tuns scurt. Iarba deasă îi înveli paşii ca un covor somptuos. Aerul era greu de mirosurile grădinii vesperale. Liniştea densă îi apăsa auzul. În casă se trânti o uşă; cânta o mierlă; un camion dădu rateuri pe strada liniştită de suburbie.

În partea stângă a grădinii era o seră masivă. Weir deosebi un firicel de fum ieşind pe uşă. Apropiindu-se, simţi

mirosul familiar de tutun din pipa tatălui său. Rămase în prag şi se uită înăuntru. Tatăl lui îngenunchease sub un raft pe care erau aranjate cu grijă câteva cutii cu seminţe. Părea să stea de vorbă cu cineva.

- Ce faci? întrebă Weir.

- Dau de mâncare broaştei, spuse tatăl lui, fără să ridice privirea. Nu face zgomot!

Scoase dintr-o cutie metalică de tutun aşezată jos lângă el o insectă mică moartă, o apucă între degetul mare şi arătător şi întinse mâna cu grijă înainte, sub raft. Weir nu-i vedea decât turul lucios al pantalonilor şi partea din spate a cheliei.

- Bravo, frumuseţe! E tare de tot băiatul ăsta! Ar trebui să-l vezi cât e de mare. Nam mai avut gângănii pe-aici de săptămâni de zile. Vino să te uiţi!

Weir străbătu dalele pe care tatăl său le aşternuse pe mijlocul serei şi se lăsă într-un genunchi lângă el, pe pietriş.

- Îl vezi? Acolo, în colţ.

Weir auzi un orăcăit gros din direcţia indicată.

- Da, spuse. E un exemplar remarcabil.

Tatăl lui se dădu înapoi de sub cutiile cu seminţe şi se ridică.

- Hai să intrăm! Maică-ta are repetiţii la cor. De ce nu ne-ai spus că vii?

- Am trimis o telegramă. Probabil s-a pierdut. N-am ştiut până în ultima zi.

- Ei, nu contează. Am primit scrisorile tale. Poate vrei să te speli după drum.

Weir privi silueta impunătoare a tatălui său în timp ce traversau peluza. Bătrânul purta un pulover deschis în faţă peste cămaşă şi rămăsese cu gulerul tare de la slujba de birou de peste zi şi cu o cravată închisă la culoare, în dungi. Weir se întrebă dacă avea să-i spună vreo vorbă de bun venit. Când ajunseră la uşile de sticlă ale camerei de zi, fu limpede că momentul trecuse.

- O s-o rog pe servitoare să-ţi pregătească un pat dacă stai mai mult.

- Dacă se poate, spuse Weir. Numai o noapte sau două.

- Sigur că se poate.

Weir îşi cără rucsacul sus şi intră la baie. Apa vui în ţevi, se întrerupse, bolborosi cu o presiune zguduitoare, apoi bubui din gura largă a robinetului. El îşi dezbrăcă hainele pe podea şi se cufundă în baie. Se aştepta ca în curând să se simtă acasă. Se întoarse apoi în camera lui şi îmbrăcă atent pantaloni de flanel şi o cămaşă în carouri; aştepta momentul când avea să fie inundat din nou de bine cunoscutul talaz al normalităţii, redat vechiului său sine; momentul când experienţele ultimilor doi ani aveau să se retragă într-o perspectivă în care să le poată vedea cu claritate. Observă că hainele îi erau prea mari. Pantalonii îi căzeau pe şolduri. Găsi într-un sertar nişte bretele şi şi le prinse. Nu se întâmpla însă nimic. Lemnul lustruit de mahon al cufărului i se părea străin; îi venea greu să-şi imagineze că-l mai văzuse de atâtea ori. Se duse la fereastră şi cercetă priveliştea familiară, grădina care se termina la cedru şi colţul casei vecine, cu terasa ei din spate şi burlanul lung care astupau linia cerului. Îşi aminti după-amiezile plictisite din copilărie când stătea şi privea imaginea aceasta, dar amintirea clipelor familiare nu-i readuse vechiul sentiment de confort.

Când coborî, descoperi că mama lui se întorsese.

Îl sărută pe obraz.

- Arăţi cam slăbit, Michael, spuse ea. Ce vă dau de mâncare acolo în Franţa?

- Usturoi, răspunse el.

- Ei, atunci nu mă mir! râse ea. Ţi-am primit scrisorile. Au fost foarte drăguţe, liniştitoare. Când a venit ultima?

- Cam acum două săptămâni. Spuneai că te-ai mutat.

Tatăl lui Weir stătea lângă şemineu, umplându-şi iar pipa.

- Aşa e, răspunse Weir. Ne-am mutat de la Beaucourt spre nord. O să ne mutăm curând şi mai la nord, spre Ypres.

Undeva lângă o localitate Messines, unde am fost la început. Nu prea am voie să vă spun mai multe.

- Ce bine-ar fi fost să ştim că vii! zise mama lui. Azi am luat ceaiul mai devreme, ca să pot să merg la repetiţie la cor. E puţină şuncă rece şi limbă, dacă ţi-e foame.

- Mulţumesc, nu vă refuz.

- Foarte bine. O s-o rog pe fată să pună masa în sufragerie.

- Ai venit prea târziu pentru roşiile mele, spuse tatăl. Anul ăsta am avut o recoltărecord.

- Îi spun fetei să caute puţină salată.

Weir mâncă singur în sufragerie. Servitoarea îi pregăti un loc la masă, cu un pahar cu apă şi un şervet curat. Pe farfurioară era o felie de pâine cu unt. El înghiţi încet, şi lipsa conversaţiei îi amplifică sunetul mâncării mestecate.

Jucă apoi cărţi în salon cu părinţii până la ora zece, când mama lui spuse că ea trebuia să meargă la culcare.

- Mă bucur să te văd teafăr, Michael, zise ea, strângându-şi puloverul pe piept şi îndreptându-se spre uşă. Să nu staţi de vorbă toată noaptea!

Weir şi tatăl lui se aşezară de o parte şi de alta a şemineului.

- Cum merge slujba la birou?

- E bine. Afacerile nu s-au schimbat atât de mult pe cât te-ai aştepta.

Se lăsă tăcerea. Weir nu se putea gândi la nimic.

- O să invităm câţiva prieteni, dacă vrei, spuse tatăl. Dacă rămâi până la sfârşitul săptămânii.

- Da, foarte bine, sigur.

- Bănuiesc că nu ţi-ar strica puţină companie după.. după.. ştii tu.

- Franţa?

- Exact. Puţină schimbare.

- A fost groaznic, spuse Weir. Nici nu pot să-ţi spun, a fost..

- Am citit şi noi în ziare. Toţi ne dorim să se termine odată.

- Nu, e mai rău de atât. Nici nu-ţi poţi imagina.

- Mai rău decât ce? Mai rău decât spun ziarele? Mai mulţi morţi, adică?
- Nu, nu de asta e vorba. E.. nu ştiu.
- Ei, n-o lua în tragic! Nu te ambala prea tare! Toată lumea se interesează aici, să ştii. Toţi vrem să se sfârşească, dar, până una, alta, trebuie să ne vedem de treabă.
- Nu e vorba de asta, spuse Weir. E.. aveţi cumva ceva de băut?
- De băut? Adică ce anume?
- Poate un.. un pahar de bere.
- Bere n-avem. S-ar putea să fie ceva xeres în dulap, dar bănuiesc că nu aşa ceva voiai, nu? Noaptea, la ora asta.
- Nu, cred că nu.

Tatăl lui Weir se ridică în picioare.

- Ia şi dormi bine la noapte! E cel mai bun remediu. O să rog fata să facă rost de nişte bere mâine. Trebuie să te remontezi, nu? Întinse mâna şi îşi bătu uşor fiul pe umărul stâng.
- Noapte bună! spuse. O să încui.
- Noapte bună! zise Weir.

Când paşii tatălui se stinseră la etaj, el se apropie de dulapul din colţ şi scoase sticla de xeres. Era plină cam pe două treimi. Ieşi în grădină şi se aşeză pe o bancă, apoi îşi aprinse o ţigară şi ridică sticla în mâna tremurândă.

- Fă-mi şi mie runele tale! Prevesteşte-mi soarta! spuse Weir.

Stephen îi zâmbi.

- Eşti un ticălos fără speranţă, nu-i aşa? Vrea să-i spun c-o să supravieţuiască, îi explică el lui Ellis, care-i privea de pe pat.
- Hai, dă-i drumul! spuse Weir. Nu te preface că nu crezi în ele! Tu mi le-ai arătat prima oară.

Stephen se ridică şi se apropie de mantaua de gaz care atârna la intrarea în adăpost.

- Riley! strigă el. Adu-mi un şobolan!

În timp ce aşteptau, luă un pachet de cărţi de pe raftul de lemn de lângă uşă, câteva mucuri de lumânare şi o mână de nisip. Din câteva cărţi puse cu faţa în jos şi unite prin dâre de nisip schiţă pe masă un pentametru. Aprinse lumânările şi le aşeză în cinci puncte echidistante. Simţea privirea sfredelitoare a lui Ellis în spate.

- E un fel de voodoo ca să ne trecem timpul. Lui Weir îi place. Îl face să simtă că îi pasă cuiva de el. Mai bine o providenţă răuvoitoare decât una indiferentă.

Ellis nu spuse nimic. Nu putea înţelege relaţia dintre cei doi bărbaţi. Căpitanul tuneliştilor părea întotdeauna pe punctul să se prăbuşească, în timp ce propriul lui ofiţer superior, Wraysford, părea atât de calm încât era în stare să fie crud faţă de Weir, să-i spună orice fără ca acesta din urmă să riposteze. Weir venea în adăpostul lor tremurând, căutând whisky şi încurajări; părea să fie dependent de răceala lui Wraysford. Şi totuşi uneori, seara târziu, Ellis avusese impresia că descoperă un alt aspect al prieteniei posomorâte dintre cei doi bărbaţi. Se uita în jos şi vedea ochii înfundaţi în orbite ai lui Wraysford, negri în lumina lumânării, fascinaţi parcă de conversaţia nervoasă a lui Weir; rămâneau aţintiți asupra lui ca şi cum Wraysford s-ar fi hrănit din el cu ceva care lui îi lipsea. Era, se gândise Ellis o dată, de parcă ţinea cu adevărat la el.

Riley intră târând de coadă un şobolan.

- Coker l-a prins, domnule. Trucul cu brânza pe baionetă.

Ellis se uită la Riley cu dezgust. Era un omuleţ foarte isteţ, întotdeauna pus la patru ace. Ellis îl admira pentru asta, dar îl găsea prea servil şi înclinat să încalce regulile.

- Ia şi tu un pahar, Riley! spuse Stephen. Poate vrei şi puţină ciocolată.

Riley ezită sub căutătura fixă a lui Ellis, dar apoi acceptă.

- Ellis, zise Stephen, nu te tentează să îndrăzneşti puţin alcool în seara asta? N-o să trebuiască să te cărăm în pat. Poţi să rămâi acolo.

Ellis clătină din cap. Afară începea canonada. El nu putea distinge încă între tunuri şi mortiere, între piesele de artilerie de diferite dimensiuni. Studiase totuşi, în cadrul instrucţiei, efectele exploziilor de obuz. Văzuse puterea lor distructivă reprezentată pe hărţi şi pe terenurile de antrenament; desenase diagramele distribuirii conice a gloanţelor din şrapnel şi ale exploziei compacte a proiectilelor de mortier. Ceea ce nu văzuse până în urmă cu o săptămână fusese efectul exploziei asupra unui ţesut moale, asupra pielii rozalii a doi soldaţi de rând din plutonul său, ale căror rămăşiţe fuseseră adunate de către un altul într-un sac de nisip; se uitase atunci la bucăţelele de carne căzând în gura de pânză. Acum, auzind din nou vacarmul focului de artilerie, începu să se neliniştească. Tresărea în clipa când obuzul exploda, dar asta încă era suportabil; părea un val care se sparge, zgomotos, dar scurt. Mai rău era curentul subteran de teamă rămas să se scurgă pe măsură ce zgomotul se potolea. Părea să-l soarbă, să-l sugă de energie, lăsându-l de fiecare dată puţin mai slab.

- În seara asta văd că trag cu precizie, spuse Riley. Se pare că au avut avioane pe deasupra toată săptămâna.

Stephen nu ridică privirea de pe masă.

- Stinge lampa! spuse el. Îi place partea asta, i se adresă el lui Ellis. Îl face să se simtă bine.

Puse în mijlocul modelului de pe masă o figurină din lemn sculptată de el însuşi.

Flacăra pâlpâitoare a lumânării îi dezvălui silueta grosolană. Stephen scoase din buzunar un briceag cu o singură lamă atent ascuţită. O afundă în pieptul şobolanului, între picioarele din faţă, şi trase în jos. Ţinu animalul cu cealaltă mână şi-i scutură maţele pe masă.

În ciuda a tot ce văzuse pe front, Weir era fascinat. Grămăjoara splinei şi a ficatului zăcea caldă, roşu-verzuie, pe suprafaţa grunjoasă a lemnului. Stephen înfipse din nou cuţitul în măruntaie şi râcâi ce mai rămăsese. Weir se aplecă peste masă, cu o privire iscoditoare.

- Ce înseamnă? întrebă.

Stephen râse.

- De unde vrei să ştiu? Nu-i decât un şobolan mort. Astea sunt maţele, aici? Da, aşa se pare. A mâncat nu demult.. Ce-i asta? Carne?

- Cum se numeau cei doi din plutonul tău? spuse Weir.

- Pentru numele lui Dumnezeu! spuse Ellis. E dezgustător ce faceţi! Eu ies. Ar trebui să vă fie ruşine de dumneavoastră. Asta fac nenorociţii ăia de trupeţi fără carte.

Dumneavoastră ar trebui să fiţi un exemplu.

- Pentru cine? întrebă Stephen. Pentru tine?

Ellis se dădu jos din pat şi se ridică în picioare. Stephen îl împinse înapoi.

- Stai jos şi uită-te!

Ellis rămase pe marginea patului, fără tragere de inimă.

Stephen lovi cu lama în intestine.

- Nu se vede prea clar, spuse el. Par să sugereze un viitor liniştit în condiţiile în care nu ai de-a face cu femeile sau cu preoţii. Dacă ai, atunci vei avea probleme.

- Care carte e preotul?

- Zecele, spuse Stephen. De la cele zece porunci. Regina e o femeie.

- Şi la ce ar trebui să mă aştept bun?

Stephen împunse mai tare cuţitul în mormanul de pe masă.

- La pace. Numere pare. Numărul tău e patru. Eşti născut în aprilie, nu?

- Da.

- O să întorc cărţile, spuse Stephen.

Înfipse vârful briceagului sub cartea cea mai apropiată şi o răsuci. Era un opt.

- Bun, spuse.

Următoarea fu un patru de inimă roşie. Weir părea încântat. Stephen ridică următoarea carte încet. Era un doi de treflă.

- Cred că tipul ăla cu raiul e de partea ta, Weir, spuse el.

A patra carte era un as de inimă roşie.

- Pace, spuse Stephen. Asul reprezintă putere şi stabilitate. E cel mai bun horoscop posibil pentru tine.

Întinse cuţitul către ultima carte şi o întoarse cu o mişcare elegantă. Era un patru de caro.- Le-ai aranjat, spuse Weir cu o voce care spera să fie contrazisă.

Stephen clătină din cap.

- Ştiai ce cărţi sunt pe masă şi ai scornit că e exact ce-mi trebuie.

- M-ai văzut tu măsluind cărţile?

- Nu, dar se vede de la o poştă că aşa e.

- Nu ştiu de ce mă mai pui să înscenez tot spectacolul ăsta absurd dacă tu nu crezi în el. Coker îşi vrea şobolanul înapoi, Riley?

- Mă îndoiesc, domnule.

- Du-te, o să curăţ eu aici. Aprinde, te rog, lămpaşul când ieşi.

După plecarea lui Riley se instală o tăcere lungă. Ellis îşi luă cartea şi-şi mai aprinse o ţigară. Weir se uita ţintă la dârele de nisip de pe masă, subjugat parcă de ele.

- De ce eşti atât de disperat să supravieţuieşti? spuse Stephen.

- Dumnezeu ştie, zise Weir. Viaţa asta e tot ce am. În condiţiile date nu-mi rămâne decât să mă agăţ de ea. Poate o să fac ceva cu ea mai încolo, poate o să se limpezească la un moment dat.

Stephen curăţă suprafaţa mesei cu ajutorul unei perii şi al unei găleţi rămase de la foştii ocupanţi. Se simţea vag ruşinat.

Ellis privi în jos de pe pat.

- Majoritatea participanţilor la război vor să supravieţuiască pentru ca să putem să câştigăm. Luptăm pentru ţara noastră.

Weir privi în sus, căscând ochii în lumina lămpii aprinse. Reuşise, cine ştie cum, să-şi mânjească obrazul cu sânge de

şobolan. Rămase cu gura deschisă, parcă nevenindu-i să creadă. Stephen zâmbi.

- Ce este? spuse Ellis. Nu sunteţi de acord? De asta luptăm, nu? De asta acceptăm să-i vedem pe bravii noştri soldaţi suferind şi murind. Fiindcă ştim că o fac pentru o cauză nobilă.

- Am fost zilele trecute în patrulare cu un băiat din plutonul tău, Ellis, care fuma nişte ţigări Golden Future, spuse Stephen. De unde le avea? Miroseau ca nişte grajduri pe timp de vară.

- Vin cu raţiile, spuse Ellis. Au nişte denumiri foarte originale. Glory Boys, Rough Riders [53]. Dar nu mi-aţi răspuns la întrebare.

Stephen îşi mai turnă nişte whisky. Rareori bea mai mult de două pahare, doar dacă trebuia să-i ţină companie lui Weir. În seara asta băuse deja jumătate de sticlă. Poate doar ca să-l irite pe Ellis. Îşi simţea limba grea în gură; falca i se înmuiase, încât îi venea greu să formuleze cuvintele.

- Weir, ţie-ţi place aici, nu?

- Mi s-a părut o mizerie când am fost în permisie, spuse Weir. Porcii ăia habar n-au ce vieţi ducem pentru ei. M-aş bucura să văd nişte bombe făcând una cu pământul Piccadilly şi Whitehall [54] şi omorându-i pe toţi.

- Chiar şi pe ai tăi?

- Pe ai mei în primul rând. În primul rând pe ei. Am încercat să le explic cum e aici şi... ştii ce? Taică-meu s-a plictisit. De fapt, toată povestea asta îl plictisea. Mi-ar face o deosebită plăcere să le tragă un bombardament de vreo cinci zile pe stradă. Şi la fel peste muncitorii care au intrat în grevă în fabrici când noi murim pentru un şiling pe zi.

---

53 Golden Future - Viitorul de aur; Glory Boys - (aproximativ) Soldaţii gloriei; Rough Riders - Dresorii de cai (cei care dresează caii neînvăţaţi cu şaua) (n.tr.)

54 Stradă în Londra pe care se află majoritatea ministerelor şi departamentelor de stat ale Marii Britanii (n.tr.)

Vocea lui Weir tremura. Aş vrea să-i văd pe toţi ieşind în şir lung în bătaia puştilor inamice. Pentru un şiling.

Saliva îi curgea pe bărbie.

- Şi dumneavoastră? îl întrebă Ellis pe Stephen. Sunteţi la fel de înverşunat ca el?

Lui Stephen alcoolul îi împrumutase o falsă elocvenţă; ar fi putut să adopte la fel de coerent orice punct de vedere.

- Nu-mi amintesc de Anglia, spuse. Ar trebui oare să luptăm pentru câmpuri, pentru păduri şi copaci? Poate. Poate că, dacă ar fi impregnate de emoţiile pe care oamenii le-au sădit în ele, atunci ar merita să mori pentru aşa ceva. Orăşelele industriale unde cândva am vizitat fabrici, străzile în pantă, Londra cu docurile şi clădirile ei - cine ştie, poate lespezile alea de piatră şi mortarul sunt mai valoroase decât cărămizile nemţilor din Hamburg sau München. Poate că, dacă măgurile şi câmpiile noastre au fost iubite de îndeajuns de mulţi oameni, ar trebui pur şi simplu să ne întindem şi să ne lăsăm omorâţi pentru ele, să dăm voie gloanţelor şi schijelor să ne dezmembreze, pentru ca dealurile acestea verzi să rămână neatinse.

- Vreţi să spuneţi că pământul însuşi e mai valoros decât oamenii şi felul nostru de viaţă? întrebă Ellis.

- Nu.

- Atunci dumneavoastră pentru ce luptaţi?

- Presupunând că lupt în numele cuiva, spuse Stephen, cred că o fac pentru cei care au murit. Nu pentru cei care sunt în viaţă acasă. Pentru morţii de-aici. Wilkinson,

Reeves şi fratele lui dispărut, preschimbat în neant. Byrne, agăţat în sârma ghimpată.

Pentru el lupt. Vocea i se îngroşă, şi Stephen îşi strânse pumnii. Şi pentru toţi ceilalţi. Iam cunoscut. Studd şi băiatul celălalt, blond, nu mai ştiu cum îl chema, care erau tot timpul împreună. Doamne, nici măcar nu-mi amintesc cum îi zicea!

- Nu contează, spuse Weir. Câtă vreme îi ştii pe cei de acum.

- Da, îi ştiu, sigur că-i ştiu. Plutonul ăla există încă într-un fel. Petrossian şi..

Brennan, bineînţeles. Şi soldaţii cei noi. E unul Goddard. Pe urmă sunt Barlow şi Coker.

Şi mulţi alţii. Sunt băieţi de treabă. Cum Dumnezeu îl chema pe prietenul lui Brennan?

A sângerat groaznic. Douglas. Sub pământ nu pierzi atât de mulţi.

- Am pierdut şi noi destui. Tyson la Beaumont Hamel şi oamenii omorâţi în galerii.

Dar eu n-am să mor.

Ochii lui Weir căpătau o strălucire albăstruie pe măsură ce noaptea se scurgea, aprinşi de speranţă şi de beţie. Ceea ce-i mai rămăsese din păr îi stătea zbârlit deasupra urechilor în smocuri blonde subţiratice. Vocea i se înălţă, exaltată.

- Şi nu te mai uita atât de sceptic! Nu-mi spune că n-ai crezut niciodată în nici un fel de putere magică, zise el.

Stephen era suficient de beat ca să fie pus pe destăinuiri. Coerenţa aceea temporară dispăruse, înlocuită însă de onestitate.

- Am crezut, pe vremea când eram copil. Îmi amintesc că încercam să înviem spiritele morţilor. Căutam prezicători la bâlciuri. Îmi doream să cred că voi avea un destin important. Aveam nevoie de o lume imaginară pentru că nu puteam îndura să trăiesc în cea adevărată.

Adăpostul se zdruncină de izbucnirea unui obuz căzut în apropiere.

Weir păru surprins.

- Chiar şi atunci?

- Gray mi-a spus într-o zi când eram în spital că e un fenomen obişnuit la copiii care.. cum a spus oare?.. “cărora li s-a răpit atmosfera magică a copilăriei” sau cam aşa ceva.- Ce naiba ştie Gray despre asta?

- I-a spus unul din medicii lui austrieci.

Ellis, care asculta deja de pe pat, zise:

- Ce s-a întâmplat când aţi fost rănit?
- Am început să cred în ceva.
- În ce?

Stephen îşi sprijini bărbia în palme. Vorbea împiedicat, cu pauze lungi, chinuindu-se să dea formă propriilor gânduri. Între cuvintele lui se auzea scrâşnetul obuzelor.

- Am auzit o voce, ceva de dincolo de mine. Trăisem toată viaţa cu presupunerea că nu există nimic.. dincolo de trup, de momentul prezent, în care eşti viu.. că pe urmă nu e nimic. Căutasem în superstiţii.. Stephen dădu din mână. În şobolani. Dar nu era nimic. Atunci am auzit sunetul propriei mele vieţi părăsindu-mi trupul. Era atât de.. blând. Am regretat că nu-i dădusem nici o atenţie până atunci. Am început să cred în înţelepciunea a ceea ce alţi oameni aflaseră înaintea mea.. Mi s-a părut că lucrurile acelea simple ar putea fi adevărate.. Nu voisem niciodată să cred în ele pentru că miera mai bine să duc propria mea bătălie. Într-un acces de elocvenţă, Stephen adăugă:

Poţi crede în ceva fără să-ţi anulezi povara propriei existenţe.

Weir îl privi fără să înţeleagă. Ellis tuşi.

- Deci, în ce credeţi?

- O cameră, un spaţiu.. un spaţiu de sine stătător. Stephen îşi ţinea capul aproape de masă, şi vocea abia dacă i se auzea. Doar o cameră. Unde totul se înţelege.

- Cred că mai aveţi mult până să vă puteţi numi un adevărat creştin, zise Ellis.

Stephen înălţă capul. Ochii i se umplură încet de furie, până când aceasta ajunse să clocotească - firea necontrolată a fostului băiat de ţară. Se ridică şi se apropie de pat clătinându-se. Îl luă pe Ellis de cămaşă şi-l trase jos.

- Staţi puţin, scuzaţi-mă, n-am vrut să vă jignesc. Ellis era înspăimântat de expresia lui Stephen. Sunteţi beat, lăsaţi-mă-n pace!

Stephen trase aer în piept şi-şi lăsă mâinile pe lângă corp.

- Du-te şi ai grijă de oamenii tăi! spuse el încet. E ora trei. Du-te să stai de vorbă cu santinelele! Ştii cât sunt de înspăimântate.

Ellis îşi trase haina pe el şi ieşi din adăpost mergând cu spatele. Stephen îl urmări cum pleacă, apoi se întoarse către Weir:

- Aşa e, nu, Weir? Ar trebui să se ducă să vadă ce fac, nu-i aşa?

- Cine? Ellis? Ar fi trebuit să-i dai un picior în fund. Lasă-mă să dorm în patul lui până se întoarce. Sunt singur de când Adamson a fost rănit.

Jack Firebrace şi Arthur Shaw zăceau încovrigaţi în adăpostul lor. Erau zece oameni într-un spaţiu lat de opt metri şi jumătate şi înalt de un metru şaptezeci. Odată ce se înghesuiseră acolo, nu mai aveau nici o şansă să se mişte. Jack se obişnuise să doarmă o noapte întreagă pe o singură parte; din cauza masivităţii lui Shaw, nu se putea răsuci. Îl legăna sunetul respiraţiei adânci şi hârâite a lui Shaw, se deprinsese cu conturul trupului lui. Dormea alături de el tot atât de bine cum dormise în Londra cu Margaret, ignorând trenurile care le zuruiau la fereastra din spate a casei.

Dimineaţă scrise o scrisoare acasă:

Dragă Margaret,

Îţi mulţumesc foarte mult pentru pachetul care a sosit în siguranţă; *a fost mai mult decât bine-venit*. *Întotdeauna ne prind bine câteva cuburi de supă de vită în plus*, *iar prăjitura a apreciat-o toată lumea*. *În ultima vreme am fost încartiruiţi în locuri mult mai bune şi o duc foarte bine cu sănătatea*. *Acum avem adăposturi adevărate - nu doar pentru ofiţeri*! *Trăim de-a dreptul în lux*, *aş putea spune*, *şi toţi am dormit ceva mai bine*.

De la un timp ne ocupăm şi de săpat. *Cred că infanteriştii ne acceptă deja mai mult*, *şi ceea ce facem noi e foarte important pentru următorul mare atac*. *Da*, *va mai fi unul*.

Munca e periculoasă, bineînţeles, şi au fost câteva alarme de gaz, dar toţi ne simţim mai bine, acum că am primit un nou lot de canari. Cred că sunt şi mine ale inamicului, dar noi n-am dat încă de ele. Eu îţi spun toate astea, dar tu n-ai de ce să-ţi faci griji pentru mine. Dacă-ţi faci, o să-mi pară rău că ţi-am povestit.

Infanteriştii vor întotdeauna să le preluăm o parte din sarcini, dar noi facem destule în subteran. Nu săpăm noi tranşeea nimănui, să fii sigură! Le-am dat într-adevăr o mână de ajutor când a fost vorba să îngroape nişte cabluri de telefon, dar atât. Acum unii dintre ei sunt trimişi să ne ajute pe noi. Aşa mai merge!

Am mărşăluit opt kilometri în spatele frontului ca să facem o baie, cu două zile în urmă. Pot să-ţi spun că au fost destui care au mârâit. Ce rost are să te cureţi dacă nu-ţi poţi schimba hainele, care sunt pline de "chiriaşi"? Dar a fost o baie bună, cu multă apă caldă şi un duş cald după aceea. Apoi băieţii au fost toţi foarte fericiţi, pentru că ne-am odihnit şi am găsit un local unde am băut bere. La întoarcere am primit o muştruluială zdravănă de la sergent, dar a meritat.

Tu spui că nu ai veşti şi că probabil mă plictisesc scrisorile tale, dar să ştii că nu-i aşa. Tânjim după o vorbă de acasă. Numai asta avem în cap: acasă, acasă, acasă.

Mă gândesc mult şi la băiat. Trebuie să-ţi spun că mi-e greu să-mi păstrez liniştea sufletului. Avem slujbă în fiecare duminică, şi predica e întotdeauna interesantă.

Săptămâna trecută părintele ne-a spus povestea fiului rătăcitor, cum un om bogat avea doi fii, şi unul dintre ei a luat-o pe căi greşite, dar, când s-a întors acasă, tatăl a tăiat viţelul pus la îngrăşat de dragul lui. Aş fi vrut să pot să fac şi eu totul pentru John, dar n-a fost să fie.

Mă străduiesc din toate puterile să fiu vesel, şi tu să nu-ţi faci griji pentru mine. Te rog să-i mulţumeşti doamnei Hubbard pentru urările de bine. Scrie-mi cât mai curând.

Cu dragoste, al tău Jack.

Tunelurile fură săpate adânc sub pământ într-o argilă albastră. La intrarea în cele mai mari, oamenii scobiră camere unde puteau să se odihnească şi să doarmă fără să mai trebuiască să se întoarcă la suprafaţă. Răbdau duhoarea propriilor trupuri înghesuite şi nespălate de dragul căldurii şi al siguranţei. Oricât de scurt, timpul petrecut acolo era preferabil perioadelor în care stăteau sub cerul veşnic picurând; nici o noapte nu era de nesuportat dacă oferea adăpost de vânturile biciuitoare care le transformau tunicile şi pantalonii îmbibaţi de apă în scânduri îngheţate. Mirosul era greu de respirat, dar nici la suprafaţă lucrurile nu stăteau mai bine: în loc s-o atenueze, clorura de var părea să se adauge duhorii de carne putrezită, căci şanţurile latrinelor fuseseră astupate sau abandonate şi, pentru a evita mirosul de fecale, oamenii preferau să inhaleze mirosul toxic al grătarelor cu cărbuni. În timp ce galeriile principale, care se construiau în adâncime de doi ani de zile, erau treptat lărgite şi împinse către dealuri, compania lui Weir lucra la un tunel mai aproape de suprafaţă din care putea asculta ce se petrecea în contratunelurile inamicului. Într-o dimineaţă auziră nemţii deasupra lor.

Undeva în apropiere părea să fie o scară, de unde se sărea. Se auzeau bocancii bufnind în lungul tunelului de deasupra. Weir ordonă evacuarea galeriei, dar doi sau trei oameni trebuiau menţinuți permanent în posturi de ascultare, ca să se asigure că nemţii nu subminau tranşeea. Nimeni nu se oferi voluntar, aşa că Weir trebui să compună o listă de serviciu. Luau lumânări cu ei ca să poată citi cărţi în timp ce ascultau. Numai douăzeci de oameni fuseseră acolo în schimburi şi se întorseseră, când explozia de care se temeau cel mai tare zgudui pământul. Nemţii aruncaseră în aer galeria cu o încărcătură de proporţii. Cei doi oameni din posturile de ascultare fură îngropaţi sub mii de tone de pământ flamand.

Weir era în tranşee când avu loc explozia. Bea ceai cu Stephen şi-i explica greutăţile tuneliştilor. Când solul vibră sub ei, sângele i se scurse din obraji. Lichidul fierbinte i se vărsă pe mână fără ca el să simtă ceva.

- Ştiam eu! spuse. Ştiam eu că o să-l arunce în aer! Trebuie să cobor. A fost ideea mea să-i pun acolo în post. Of, Doamne, *ştiam* că aşa va fi!

Se uită cu o privire înnebunită la Stephen, căutând înţelegere în ochii lui, apoi se năpusti pe lângă el către gura tunelului.

- Stai o clipă! îl opri Stephen. Tu ţi-oi fi pierdut trei oameni acolo, dar, dacă inamicul are un tunel sub tranşee, înseamnă că eu îmi pierd jumătate de companie. Ar fi bine să vezi încotro duce tunelul ăla.

- Vino şi uită-te singur dacă eşti atât de îngrijorat! Eu trebuie să mă ocup întâi şintâi de oamenii mei, spuse Weir.

- Ia-ţi unul din oameni cu tine şi trimite-l să-mi raporteze!

Weir era atât de furios, încât încetă să mai tremure.

- Nu-mi spune tu ce am de făcut! Dacă îţi faci atâtea probleme în privinţa oamenilor tăi, atunci..

- Bineînţeles că-mi fac probleme. Dacă află că e o mină sub ei, n-o să stea locului douăzeci şi patru de ore s-o aştepte. O să se revolte.

- Ei bine, vino jos atunci şi uită-te singur!

- Nu-i treaba mea să mă târăsc pe sub pământ.

Stephen mergea după Weir în lungul tranşeei către locul unde acesta îşi ţinea echipamentul. Weir înhăţă o colivie mică de lemn cu un canar în ea şi se întoarse spre Stephen.

- Ţi-e frică? întrebă el.

Aruncând o privire spre colivie, Stephen ezită.

- Bineînţeles că nu. Vreau doar..

- Atunci, vino!

Stephen, care nu se simţise prea des învins în discuţiile cu Weir, îşi dădu seama că nu prea are de ales.

- N-o să ne ia decât o oră, spuse Weir mai împăciuitor, văzându-l că se înmoaie.

Făcu o pauză. Data trecută ai fost rănit, nu? Aşa că bănuiesc că te temi să mai cobori sub pământ.

- Nu, spuse Stephen. Nu mi-e frică să merg sub pământ.

Weir îi dădu o cască echipată cu lămpaş şi o cazma.

- E foarte îngust, şi va trebui să ne croim drum când ajungem la locul exploziei.

Stephen dădu din cap în tăcere. Îl instrui pe cel mai apropiat soldat să-i spună lui Ellis încotro plecase, apoi îl urmă pe Weir către gura tunelului.

O bucată de pânză de cort era întinsă peste un cadru de lemn construit la mai puţin de un metru de peretele din faţă al tranşeei. Argila excavată era scoasă în saci de nisip şi aruncată undeva mult în spate, pentru ca inamicul să nu-şi poată da seama unde se săpa. Deschizătura nu era mai mare decât a unei vizuini de iepure.

Weir se întoarse spre Stephen, cu chipul brăzdat de neliniște.

- Vino după mine cât poţi de repede!

Sub parapetul tranşeei, un puţ vertical se adâncea în întunecimea pământului. Între fusceii orizontali de lemn distanţa era cam de un metru. Weir coborî cu uşurinţa omului experimentat, ţinând mânerul coliviei între dinţi, dar Stephen trebui să pipăie cu piciorul după fiecare stinghie.

Ajunse în cele din urmă pe o platformă de lemn unde Weir îl aştepta.

- Vino odată, Dumnezeule mare! Ăsta e tunelul. E destul de scund.

Respirând greu, Stephen zise:

- N-ar fi trebuit să trimiţi brancardierii?

- Ba da, sunt pregătiţi, dar nu vin până când un ofiţer nu le spune unde anume să se ducă.

Weir o luă înainte în întuneric, ghemuit, ducând colivia în mâna stângă. Stephen venea la trei sau patru paşi în urma lui. Pasărea ciripea, deşi el nu-şi putea da seama dacă de teamă sau de fericire. Stephen se cutremură auzind-o. Se gândi la suprafaţa terenului de deasupra lor: un labirint de

cratere rotunde care umpleau spaţiul dintre linii, fiecare pe jumătate plin cu apă, unde şobolanii se jucau şi înfulecau din cadavrele nerecuperate; apoi vreo zece metri de argilă compactă, rezistentă, prin care umiditatea putea totuşi pătrunde din lumea de deasupra.

Weir înainta acum în patru labe, căci înălţimea tunelului scăzuse la aproximativ un metru. Pereţii îi apăsau, şi lui Stephen îi era greu să vadă în faţă raza de lumină a lămpii celuilalt. A lui părea să nu lumineze decât cuiele de pe tălpile lui Weir şi, din când în când, câte o bucată de pânză de pe şezutul lui, care înainta încet.

Pe măsură ce mergeau, Stephen simţi argila lipindu-i-se de palme. Îi venea să întindă mâinile în laturi şi să împingă pereţii galeriei ca să aibă loc să respire. Câtă vreme însă trupul lui Weir stătea între el şi colivie, toată frica pe care i-o pricinuia greutatea pământului din jur era tolerabilă. Putea îndura orice atâta timp cât nu trebuia să se apropie prea mult de pasăre.

Îl auzea pe Weir respirând în gâfâieli rapide şi zgomotoase, folosindu-şi o mână ca să se tragă înainte şi pe cealaltă ca să târască pasărea din colivie. Simţi cum o piatră îi spintecă pielea palmei stângi. Nu putea face nimic. Pământul de deasupra lor era otrăvit de sporii cangrenei gazoase, o boală a cailor împrăştiată prin intermediul îngrăşământului natural folosit din abundenţă de fermieri. Stephen spera să nu fi pătruns atât de adânc. Se sili să meargă mai departe, încercând să-şi lase greutatea pe partea exterioară a mâinilor. Tunelul era acum atât de îngust, încât trebuiră să încerce să-l lărgească puţin cu cazmalele. Nu aveau însă loc să mânuiască uneltele, aşa că înaintau foarte încet.

Weir se opri brusc, şi Stephen îl auzi înjurând.

- Aici e, spuse. Aici e capătul. Ar trebui să mai fie vreo zece metri. La naiba, au aruncat totul în aer! Amândoi trebuie să fie morţi.

Stephen veni lângă el şi văzu un perete de pământ înaintea lor. Dintr-odată se simţi covârşit de panică. Dacă tunelul din spatele lor se prăbuşea cumva.. Dădu instinctiv din picioare şi începu să se răsucească: în mod sigur, explozia şubrezise toată reţeaua de galerii, cu căptuşeala ei fragilă de cherestea.

Weir scoase din raniţă un disc rotund de lemn, pe care îl apăsă pe o latură a tunelului. Dădu apoi la iveală un stetoscop, îl propti într-un fel de mamelon de pe suprafaţa discului şi ascultă, ducând degetul la buze. Lui Stephen nici nu-i trecea prin gând să-l întrerupă. Ascultă el însuşi cu atenţie. Era ciudat de linişte şi era ceva ciudat în liniştea aceasta: nu se auzeau tunurile.

Weir îşi smulse stetoscopul din urechi.

- Nimic, spuse el.

- E bună de ceva chestia aia?

- Da, e bună, spuse el. A fost inventată de un om de ştiinţă din Paris. Fireşte că nu poţi fi perfect sigur niciodată.

- Cine era în post?

- Unul din ei era Shaw. Celălalt, Stanley, mi se pare. Un băiat nou.

- Şi cum îi scoatem de aici?

- Nu-i putem scoate. Dacă încercăm să săpăm aici, tavanul se va prăbuşi. Trebuie să trimitem nişte oameni să căptuşească tunelul şi, dacă reuşesc să treacă în partea cealaltă, cu atât mai bine. Dar acum vreau să închid galeria asta.

- Şi dacă oamenii nu ajung la ei?

- Spunem o rugăciune. Toţi suntem îngropaţi, până la urmă.

- Vrei să spui acum o rugăciune?

Faţa lui Weir era atât de aproape de a lui, încât Stephen îi simţi mirosul de alcool stătut al gurii.

- Eu nu ştiu nici o rugăciune. Tu?

- Aş putea să inventez una.

Canarul scoase un mic sunet viu, şi Stephen simţi un junghi necruţător de frică. Pe buze îi răsăriră cuvinte:

- În mâinile tale, Doamne, încredinţăm sufletele acestor doi soldaţi. Odihnească-se în pace! Fie ca moartea lor să nu se dovedească zadarnică! În numele lui Iisus Hristos.

Amin!

- Să mergem! spuse Weir. Mai bine lasă-mă pe mine s-o iau înainte. O să încerc să mă strecor pe lângă tine. Dă-te un pic în spate, aşa, lipeşte-te de perete!

Stephen se subţie cât putu ca să-l lase pe Weir să treacă. Acesta se înghesui în el, şi cazmaua pe care o târa i se prinse în argila de deasupra. O bucată căzu, dislocând imediat o cantitate mult mai mare, care i se prăbuşi peste mâna dreaptă. Weir scoase un ţipăt. Stephen încercă instinctiv să se tragă înapoi, către locul unde galeria era mai largă, de teamă ca nu cumva totul să se dărâme peste ei. Weir înjura şi gemea.

- Mi-am rupt mâna. Scoate-mă de aici, scoate-mă! Repede, altfel o să cadă totul pe noi.Stephen se întoarse către el şi începu să dea cu mare atenţie la o parte pământul de pe corpul camaradului său, împingându-l înapoi către capătul blocat al tunelului. Weir gemea de durere.

- Dă-l mai repede! Trebuie să ieşim de aici.

Scrâşnind din dinţi, Stephen spuse:

- Fac tot ce pot. Trebuie să am grijă.

Era întins peste Weir, cu capul către bocancii acestuia, şi-i înlătură pământul căzut peste mână. Trebui apoi să se tragă înapoi peste corpul lui, zvârcolindu-se, apăsându-i faţa în podeaua galeriei cu greutatea lui. În cele din urmă, ajunse el însuşi pe jos, aşa că acum zăceau amândoi faţă în faţă. Weir era cu picioarele către capătul îngropat al tunelului, Stephen, către ieşire. Weir scuipă argila din gură.

- Poţi să mergi? întrebă Stephen.

- Mi-am rupt mâna. Şi o coastă, am impresia. O să trebuiască să mă târăsc cu o singură mână. Ia tu pasărea!

Stephen întinse braţul după colivie. Cadrul fragil de lemn fusese strivit de căderea de pământ; era goală.

- Pasărea nu mai e, spuse el. Hai să mergem!

- Ah, lua-o-ar! zise Weir. N-o putem lăsa aici. Trebuie s-o găsim şi s-o aducem înapoi. Altfel, dacă o găsesc nemţii, o să ştie că..

- Pentru Dumnezeu, oricum ştiu că e un tunel aici! D-aia l-au şi aruncat în aer.

Weir scuipă în ciuda durerii.

- O pasăre nu poate fi lăsată liberă în nici o împrejurare. Niciodată. Scrie în manual. M-ar trimite în faţa curţii marţiale. Trebuie să găseşti pasărea.

Stephen se târî înapoi peste trupul întins al lui Weir. Simţea că e gata să izbucnească în lacrimi în timp ce examina obscuritatea argilei cu lămpaşul palid de pe frunte. Puţin mai spre stânga găurii rămase după căderea de pământ văzu o sclipire gălbuie. Întinse uşor mâna către ea.

Îşi simţea inima bătându-i ca un ciocan în podeaua tunelului; hainele îi erau năduşite, sudoarea îi curgea în ochi. Se strădui să ţină mâna întinsă fără să-i tremure, deschizând uşor degetele în întuneric pe măsură ce se apropiau de pasăre. “Te rog,

Doamne”, mormăi, “te rog, te rog..” Când mâna îi fu la cel mult cincisprezece centimetri de canar, Stephen o repezi brusc către el. Pasărea zbură, şi aripile ei îi şterseră dosul palmei în timp ce ţâşnea pe lângă el. Stephen ţipă. Corpul i se zvârcoli convulsiv, izbind cu picioarele coapsele lui Weir.

- Dumnezeule mare! Ce este? O să dărâmi tunelul.

Stephen zăcea cu faţa în jos, gâfâind, cu ochii închişi.

- Nu te mişca! spuse Weir. Stai locului! E aproape de mine.

Stephen rămase tăcut, fără să scoată o vorbă. Weir nu făcu nici o mişcare. Stephen îl auzi scoţând nişte fluierături încete. Încerca să liniştească pasărea speriată sau s-o atragă în mâna lui. Stephen rămăsese cu faţa spre capătul blocat al tunelului. Trupul lui Weir îi împiedica ieşirea spre lumină.

Îl simţi făcând o mişcare bruscă.

- Am prins-o, spuse Weir. E în mâna mea.

- Bun. Hai să mergem! Ia-o tu înainte, şi eu vin după tine.

- N-am decât o mână. Nu pot să ţin pasărea.

- Atunci omoar-o! Nu-i decât un canar. Hai! Trebuie să mă sucesc. Simt că mă sufoc. Vreau să ies de aici.

Se lăsă tăcerea. Weir nu făcu nici o mişcare. În cele din urmă, spuse:

- Nu pot s-o omor. Nu pot.

Stephen simţi o greutate ciudată în stomac.

- Trebuie s-o omori, zise, şi vocea îi ieşi înceată prin gura uscată.

Din nou tăcere. Apoi Weir spuse:

- Nu pot, Wraysford. Nu pot. Nu-i decât o amărâtă de pasăre. N-a făcut nici un rău nimănui.

Încercând să se stăpânească, Stephen spuse:

- Pentru Dumnezeu, omoar-o! Strânge-o în mână! Muşcă-i capul! Fă-i ceva!

- Fă-i tu!

- Nu pot. E prea riscant să mi-o dai aici, în spate. Ar putea să scape din nou.

Weir se rostogoli pe spinare şi întinse pumnul stâng către Stephen. Capul păsării apăru între degetul lui mare şi arătător.

- Uite-o! spuse el. O ţin aici până îţi scoţi briceagul şi-i tai gâtul.

Stephen simţi ochii lui Weir sfredelindu-l. Băgă mâna în buzunar şi găsi cuţitul.

Scoase lama şi se întinse peste genunchii tovarăşului său. Weir, chinuindu-se să se ridice pe spate, reuşi să-i întâlnească privirea când capul lui Stephen îi apăru între picioare. Se uitară unul la altul pe deasupra căpşorului gălbui dintre ei. Stephen se gândi la şirurile de soldaţi pe care-i văzuse înaintând în focul duşman; îşi aminti cum lumea întreagă se răscolise, urlând, în asfinţitul de la Thiepval. Weir îl privea fără să-şi ferească privirea. Stephen

puse briceagul înapoi în buzunar şi-şi înghiţi lacrimile care ameninţau să-l năpădească. Weir ar fi putut să dea drumul păsării. Aripile ar fi putut săl atingă.

- O iau eu, spuse el.

- O să ai nevoie de amândouă mâinile ca să sapi şi să te târăşti, spuse Weir.

- Ştiu.

Stephen făcu din batistă un fel de bocceluţă pentru pasăre. Legă trei colţuri la un loc şi lăsă o mică deschizătură.

- Bine. Pune-o aici, şi am s-o leg.

Cu dinţii încleştaţi, întinse amândouă mâinile către Weir, care dădu drumul păsării în batistă. Stephen tresări violent simţind zbaterea aripilor în palmele sale. Cu degete tremurânde, reuşi să aducă al patrulea colţ al batistei la un loc cu celelalte şi să-l lege.

Luă nodul în dinţi şi se târî înapoi peste corpul lui Weir.

Începură retragerea pas cu pas. Stephen împingea înapoi pământul desprins şi lărgea tunelul oriunde putea. Weir îşi făcea drum cu mâna stângă.

În bezna îngustă, Stephen simţea greutatea măruntă a penelor în apropierea feţei.

Uneori pasărea bătea din aripi şi se zbătea, alteori rămânea imobilă, înspăimântată.

Văzu în minte scheletul întins al aripii inferioare, mişcarea smucită a capului şi ochiul negru, aţintit necruţător. Încercă să-şi ia gândul de la ea amintindu-şi de alte lucruri, dar nici o altă imagine nu i se cuibărea în minte. Era ca şi cum creierul i s-ar fi închis, lăsând acolo o singură viziune: forma fosilă a unei păsări, un pterodactil întipărit în piatră, ciocul lung şi nemilos îndoit în curbura sa preistorică şi oasele răsfirate, de o grosime neînsemnată, dar enorm de lungi, mai ales dosul aripii fragile, cu penele ei striate înfipte la un capăt în sângele păsării, întins peste suprafaţa deltoidă, care îl bătea şi îl lovea peste faţă în timp ce creatura

aceasta înnebunită, în vârtejul ostilităţii ei dezlănţuite, îşi năpustea clonţul enorm, hrăpăreţ, spre ochii lui.

Micul canar suspendat în gura lui se zbătea slab, şi penele gălbui îi ieşeau din batistă, atingându-l blând pe faţă. Stephen închise ochii şi merse înainte. Tânjea după noroi şi miasme, după bubuitul obuzelor.

În spatele lui, Weir se târa cu greu. Îl rugă pe Stephen să se oprească şi-şi vârî mâna în pieptarul cămăşii ca să şi-o susţină. Ţipă de durere când cele două oase i se frecară pentru o clipă unul de altul.

Ajunseră la scară şi putură să se ridice în picioare. Stephen scoase batista din gură şi i-o dădu lui Weir.

- Urc şi trimit doi oameni să te ajute. Ţine asta!

Weir dădu din cap. Era livid, observă Stephen. Apoi pe faţă îi apăru rânjetul acela larg, cu ochii goi, care îl tulbura atât de mult pe Ellis.

- Eşti un bărbat curajos, Wraysford, spuse el.

Stephen ridică din sprâncene.

- Aşteaptă aici!

Urcă în puţ cu o plăcere crescândă. Sus, în noroi, în lumina galbenă, în ploaie, îşi întinse braţele şi inspiră adânc mirosul de clorură de var, de parcă ar fi fost cel mai fin parfum de pe Rue de Rivoli [55].

Îl găsi pe Ellis aşteptând nervos lângă gura tunelului.

- Ah, Ellis, trimite, te rog, doi şobolani de canal jos! Maiorul Weir şi-a rupt mâna.

- Unde aţi fost, domnule?

- I-am ajutat pe tunelişti. Trebuie să te arăţi săritor. Dacă îi rogi frumos, sunt în stare să-ţi construiască şi un adăpost.

- Mi-am făcut griji, domnule. N-aţi fi putut să trimiteţi pe altcineva?

- Ajunge, Ellis! Trimite doi oameni acolo! Eu mă duc să fac câţiva paşi pe aici.

Frumoasă zi, nu ţi se pare?

---

55 Celebră arteră comercială din centrul Parisului (n.tr.)

În josul liniei, Stephen îl auzi pe sergentul-major Price dând ordine unei echipe de serviciu să înceapă reparaţiile la tranşee. Zâmbi. Chiar şi atunci când câmpiile Europei aveau să fie secătuite de vlaga rodirii şi să se întoarcă în focul originar al creaţiei, Price avea să se afle la datorie, întocmind liste.

- Bineînţeles că poţi merge, spuse colonelul Gray. Se presupune că purtăm deja un război civilizat. Şi ştim unde să te găsim. Atâta doar, să nu-l laşi pe tânărul Ellis aici de faţă să te conducă pe căi greşite.

Stephen dădu din cap.

- Mulţumesc, domnule.

Gray îşi luă cartea şi-şi căţără din nou picioarele pe masă. Până când Stephen şi Ellis părăsiră casa care găzduia comandamentul batalionului, apucase să citească încă o pagină din Tucidide.

A doua zi, trenul îi purtă pe cei doi printr-un peisaj aproape îngropat în molozul războiului. La început, lui Stephen i se păruse ciudat să ridice privirea din tranşeea măcinată de obuze şi să discearnă semnele vieţii rurale obişnuite la câţiva kilometri în spatele liniei, dar, după aproape trei ani de hărţuială, pământul era deja împânzit de deşeurile vag industriale ale războiului. Bidoane de benzină, carcase de obuz, cutii de lemn, conserve, ambalajele a tot felul de provizii şi muniţii zăceau de o parte şi de alta a căii ferate.

După zece minute, văzură primul copac verde, primul trunchi care nu fusese sfâşiat şi înnegrit de explozii, ci era acoperit încă de scoarţă maronie şi încununat de o coroană în care se strânseseră sturzi şi porumbei.

Ellis îi oferi o ţigară. Stephen luă pachetul şi se uită la el.

- “The Flag”. De unde faci rost de chestiile astea, Ellis?

- Încerc să văd câte mărci diferite pot să primesc. S-ar părea că există unele numite “Kitchener’s Small Size” [56] care încă nu mi-au venit.

Fumul grosolan umplu compartimentul.

De când Ellis menţionase pentru prima oară Amiens, Stephen se lăsase uşor pradă amintirilor. Crezuse că nu se va mai întoarce niciodată în oraş, dar ajunsese să fie convins că ceea ce se petrecuse acolo fusese atât de demult şi atât de aparte, încât nu avea nici o legătură cu viaţa pe care o ducea acum. Poate că era oarecum primejdios să vizitezi locuri întâlnite în trecut, dar el se simţea incapabil de orice fel de sentimentalisme. Îl încerca numai o anumită curiozitate de a vedea ce se întâmplase cu oraşul. Gray îi spusese că fusese “răvăşit” de bombe.

- Spuneţi-mi, domnule, zise Ellis. Ştiţi, cărţile acelea de acum vreo două nopţi.

Aţi..?

- Nu trebuie să-mi spui “domnule”, să ştii. Cât despre cărţi.. tu ce crezi?

- Cred că le-aţi măsluit.

Stephen zâmbi.

- Sigur că le-am măsluit. Până şi Weir ştie asta.

- Şi atunci de ce vrea să i le faceţi în continuare?

- Pentru că i-e frică.

Ellis părea nedumerit.

- Da, e ciudat, bănuiesc. Weir nu crede în nimic. Are nevoie de ceva care să-l susţină. Încearcă să creadă că propria lui supravieţuire e un scop pentru care merită să lupte. Pentru care merită să moară, s-ar putea spune.

- Şi cărţile îl ajută?

- Poate. E un om foarte speriat. Probabil e în stare să se păcălească singur.

---

56 The Flag - Steagul, Kitchener’s Small Size - aproximativ, Kitchener, mărime mică (denumire involuntar ironică, deşi mărimea se referea la dimensiunile tabacherei) (n.tr.)

- Înţeleg, spuse Ellis. Vocea îi suna sacadat, abrupt. Şi când i-a intrat frica asta în oase?

- Nu cred că e vorba de o astfel de frică, spuse Stephen foarte blând. Nu se teme de gaz, de obuze sau că tunelul se poate prăbuşi. Se teme că nimic din toate astea n-are noimă, că nu există o raţiune pentru ele. Se teme că s-a rătăcit cine ştie cum într-o viaţă greşită.

- Am înţeles, spuse Ellis, fără convingere.

Trenul ţăcănea mai departe către Amiens, şi Stephen se simţi treptat cuprins de un sentiment plăcut de nerăbdare. Ellis nu era omul pe care şi l-ar fi ales de tovarăş, dar hotărâse să fie bun cu el. Weir se odihnea într-un centru de recuperare de lângă Arras.

Sperase să fie trimis acasă, dar fracturile de genul acela fuseseră privite cu suspiciune încă de la începuturile războiului, când infanteriştii luaseră obiceiul de a-şi vârî mâna în troliul macaralelor cu speranţa să-şi rupă vreun os.

Ellis scoase un caiet cu copertă tare şi începu să scrie o scrisoare acasă. Stephen se uita pe fereastră. Zgomotele războiului se desprindeau încet-încet de el. Spre deosebire de Weir, care rămăsese prizonierul vuietului imaginar al obuzelor chiar şi în dormitorul tăcut din casa părinţilor săi, Stephen îşi dădu seama că era capabil să uite.

Cum fusese cu şapte ani în urmă? Pe ce lume trăise, în ce fel de existenţă exaltată, surescitată? La vremea aceea, ea i se păruse coerentă; sentimentele violente care se dezlănţuiseră în el, aprinse în fiecare zi de plăcerea reînnoită a simţurilor, păruseră să dea naştere la ceva nu numai inteligibil, ci şi important. În acea etapă a vieţii lui simţise că era la un pas de a înţelege, ba chiar de a dovedi ceva, deşi ce anume era acel lucru acum n-ar mai fi putut spune.

- Ce-ai de gând să faci în Amiens? îl întrebă el pe Ellis.

- Nu ştiu. N-am mai fost niciodată în permisie. Nu-mi dau seama în ce măsură viaţa a rămas normală. Aş vrea să merg la un teatru, poate. Ce-ar trebui să fac?

Stephen ridică din umeri.

- Majoritatea soldaţilor vor mai întâi să se îmbete, apoi să meargă la un bordel.

Ellis se încruntă.

- Nu cred că mi-ar plăcea.

Stephen râse.

- Care parte? Îmbătatul?

- Nu.. cealaltă.

- Cred că aşa se cuvine. Armata consideră că e sănătos să mergi la femei în mod regulat. Bordelurile sunt aprobate de poliţia militară.

- Ei bine, dumneavoastră o să vă duceţi? întrebă Ellis sfidător.

Stephen clătină din cap.

- Nu, nu mă interesează deloc.

- Foarte bine atunci. N-am să mă duc nici eu, spuse Ellis.

- Cui îi scrii?

- Mamei.

Stephen zâmbi.

- În cazul ăsta, te-am întrebat probabil la momentul nepotrivit. Dar am să merg cu siguranţă la un bar. Trebuie să-mi dai voie să-ţi cumpăr nişte şampanie. Ăsta e primul pas.Stephen nu recunoscu la început gara când trenul opri domol la peron. Se încordase, aşteptând amintirile, dar nici una nu-i veni în minte. Coborând, se uită la acoperişul boltit şi apoi în jos către sala mare a gării. El şi Isabelle plecaseră de la un alt peron, din cealaltă parte a clădirii. Îşi aminti de uşa verde la care se uitase ţintă de la fereastra vagonului în timp ce aşteptau plecarea trenului. Privi peste şine şi o văzu acolo, neschimbată.

Era după-amiază când el şi Ellis ieşiră în curtea spaţioasă din faţa gării. Ziua se arăta închisă, dar iarna care dura de şase luni dădea primele semne că preconiza să-şi slăbească strânsoarea. Ploaia se oprise, şi vântul slab nu-i mai muşca îngheţat.

Porniră pe jos către catedrală. Unele clădiri purtau însemnele focului de artilerie.

Aflat la numai câţiva kilometri în spatele liniilor aliate, Amiens suferise de pe urma soartei schimbătoare a războiului. Avansul recent al aliaţilor îl transformase pentru prima oară într-un loc sigur: bombardamentele încetaseră, şi întreprinzătorii locali încercau să profite de calmul instaurat în regiunea văii Somme. Magazinele se redeschideau, iar stingerea impusă barurilor şi restaurantelor la ora opt fusese anulată.

Stephen privea cu un interes nestăpânit străzile de care-şi amintea. În ciuda câte unui zid care lipsea din când în când sau a vreunui fragment de tencuială înnegrit, rămăseseră în cea mai mare parte neschimbate. Nu le evocase niciodată deliberat în cei şapte ani de când plecase; se gândise prea puţin la oraşul acesta. Şi totuşi, acum, regăsind drumurile pe care le făcuse cândva, străzile îi reveneau singure în minte.

La un colţ era o casă cu schelet exterior de cherestea. Prin fereastra ei deschisă Isabelle auzise cândva o melodie care o entuziasmase - pe ea, dar nu şi pe prietenul soţului ei, monsieur Bérard. În dreapta lui, la capătul unui pasaj mai îngust, era restaurantul unde el însuşi luase de atâtea ori prânzul. Poate că locul lui preferat exista încă, la fereastră; şi poate că acelaşi fost locuitor al Parisului servea la bar.

- Ellis, te deranjează dacă o luăm puţin pe acolo? Îmi amintesc că era o cafenea.

- Doar dacă are şampanie. Se numeşte Gobert cumva? Asta mi-a fost recomandată.

- Nu ţin minte cum îi spune. Proprietarul era un tip care avusese cândva o cafenea în Place de l’Odéon la Paris.

Se opriră afară, şi Stephen se uită înăuntru pe fereastră. Separeurile de lemn dispăruseră. Într-o parte era o tejghea goală, în cealaltă, nişte mese şi scaune ieftine.

Împinse uşa - un panou de sticlă acoperit cu o reţea de sârmă şi încadrat într-o ramă uşoară de lemn, care zgârie

podeaua de piatră când se răsuci în balamale. Înăuntru nu era nimeni. Se apropiară de bar, în spatele căruia se vedeau nişte rafturi pe jumătate pustii.

Un bărbat chel cu o faţă ridată, vlăguită, şi un şorţ unsuros coborî cu paşi ţepeni scara şi intră pe o uşă micuţă de la capătul sălii. Avea o ţigară lipită de buza de jos.

Mormăi un salut. Stephen comandă două beri.

- Ştiţi ce s-a întâmplat cu bărbatul care ţinea cafeneaua înainte? întrebă el.

- E în Germania. Prizonier. Au fost luaţi în nouă sute paişpe.

- Cine?

- Toţi bărbaţii din Amiens. Când nemţii au ocupat oraşul.

Stephen luă berea.

- Adică toţi bărbaţii din oraş au fost duşi în Germania?

Omul dădu din umeri.

- Numai proştii. Şi laşii. Ceilalţi s-au aranjat.

- Şi dumneavoastră? spuse Stephen.

- Eu sunt prea bătrân ca să mai stârnesc interesul cuiva.

- Ce spune? întrebă Ellis.

- Spune că bărbatul care ţinea înainte restaurantul a fost deportat în Germania. E un local dezolant acum, nu ţi se pare? Pe vremuri era plin de viaţă, de studenţi şi aşa mai departe.

Stephen puse jos halba cu bere, printre petele necurăţate de pe tejgheaua de zinc.

Înţelesese deodată ce se întâmplase cu toţi studenţii care dădeau cândva comanda strigând şi umpleau aerul cu fumul lor înecăcios de ţigară. Cei care nu muriseră la Verdun se pregăteau acum pentru atacul de pe râul Aisne, sub comanda noului lor general, pus pe fapte mari [57].

---

57 Referire la Robert Nivelle (1856-1924), devenit în decembrie 1916 comandant suprem al armatei franceze de pe frontul de vest. În aprilie 1917, încurajându-şi soldaţii cu câteva renumite sloganuri, a lansat o ofensivă de proporţii, care nu a avut însă succesul scontat. (n.tr.)

- Să mergem! spuse el. Hai să găsim un alt loc!
- De ce? Tocmai când începeam să..
- E prea trist. Vino!

Stephen lăsă câteva monede pe tejghea.

Afară se lăsa seara. Stephen se temu să nu-i strice lui Ellis prima permisie cu gândurile lui.

- Alege tu localul, zise el, şi fac eu cinste.

Trecură pe lângă catedrală, înconjurată de saci cu nisip până la nivelul ferestrelor inferioare. Piatra era intactă, deşi o parte din geamuri lipseau. Stephen observă câte femei din Amiens păreau să poarte doliu.

Se opriră într-un bar numit Aux Huîtres [58], deşi înăuntru nu se serveau stridii. Era plin de soldaţi de toate naţionalităţile: englezi, francezi, belgieni, portughezi. Stephen cumpără şampanie şi îi umplu paharul lui Ellis. Îl ridică pe al său şi băură unul în sănătatea celuilalt. Voia să ajungă cât mai repede în stadiul uitării. I se părea mai greu decât crezuse să se adapteze la această lume relativ normală. De fapt, prezenţa atâtor soldaţi era deconcertantă. Ştia că mulţi dintre ei fuseseră cu numai o zi înainte în noroi până la brâu, înotând printre şobolani. Se uita la centurile lor lustruite şi la feţele bărbierite cu grijă. Dacă puteau râde atât de joviali acum, de ce alte prefăcătorii ar fi fost oare capabili?

Femeile din Amiens care nu ţineau doliu după soţii lor morţi păreau binevoitoare faţă de soldaţii străini. Acceptau să bea şi se aşezau la mese, încercând să înţeleagă franceza stâlcită a ofiţerilor britanici.

Înainte să apuce să-şi termine cel de al doilea pahar, Stephen îşi dădu seama că Ellis îi oferise serviciile de interpret. Un maior ruşinat de vreo treizeci de ani trăgea fumuri lungi din pipă, ascunzându-şi stinghereala, în timp ce un alt ofiţer dintr-un regiment scoţian încerca să-i facă lipeala cu o franţuzoaică gălăgioasă care bea vin roşu.

---

58 La Stridii (n.tr.)

- Spune-i că domnului comandant i-ar plăcea foarte mult să-i arate unde s-a încartiruit, spuse scoţianul.

Stephen traduse, apoi dădu răspunsul:

- Doamna spune că maiorul i se pare un bărbat foarte chipeş și se întreabă dacă nar vrea s-o scoată undeva la cină.

Era o formulare ceva mai directă decât folosise de fapt femeia.

Maiorul încercă să dea singur un răspuns bâlbâit, dar franceza lui nu trecea dincolo de *Est-ce que possible pour*, după care omul se întorcea la pipa lui cu tot felul de gesturi cavalereşti la adresa femeii.

- Cred că i-ar face plăcere să bea ceva, spuse Stephen.

- Am înţeles. Îmi pare nespus de rău, dar..

- Nu-ţi face probleme, îi cumpăr eu. Poate mă ia chiriaş.

Scoţianul încercă să explice de ce cuvintele lui Stephen sunaseră amuzant: în armată, “chiriaşii” erau păduchii; el nu ştia cuvântul franţuzesc pentru “păduche”, aşa că făcu nişte gesturi ca de insectă cu degetele şi mimă că striveşte cu pumnul ceva de pe masă. Femeia clătină din cap, nedumerită, aşa că el luă o brichetă şi o ţinu lângă cusătura tunicii, apoi se întinse pe spate pe podea şi începu să dea din picioare în aer.

Când se întoarse cu băutura, Stephen o găsi pe franţuzoaică râzând în hohote. Ellis se uită la el puţin nesigur, dar, văzându-l că îi zâmbeşte, începu şi el să râdă şi să lovească în masă cu pumnul. Clienţi din tot barul aruncau priviri îngăduitoare în direcţia lor. Stephen închise ochii şi bău repede. Cumpărase de la bar o sticlă de whisky Old Orkney, din care dădu acum pe gât un păhărel împreună cu şampania. Când deschise ochii din nou, fu cuprins de un fel de duioşie faţă de ceilalţi soldaţi. Se simţi uşurat.

- Spune-i că maiorul ar vrea s-o ia la Paris în weekend în următoarea permisie. Are de gând să meargă la Moulin Rouge.

- Moulin Rouge, repetă femeia, râzând. Foarte bun.

Fu felicitată pentru pronunţia ei englezească.

- Spune-i că am învăţat engleză de la un general care a stat în oraş, îl rugă ea pe Stephen.

- Zice că e de părere că în curând veţi fi promovat la rang de general.

Maiorul clătină din cap modest, jenat. Ceva din stinghereala lui îi aminti lui Stephen de Weir, şi în clipa aceea simţi un junghi de milă pentru prietenul său absent. Îşi dori să fi fost şi el acolo, sărmanul Weir, omul acela ciudat, atât de departe de realitate şi totuşi, exact în felul pe care şi-l dorea mai puţin, cunoscător dincolo de orice imaginaţie.

Era limpede că scoţianul însuşi era cel care, sub pretextul ajutorului dat camaradului său, încerca s-o impresioneze pe femeie.

- Întreab-o, te rog, pe doamna dacă locuieşte în Amiens. Întreab-o dacă nu are cumva o cameră liberă pentru doi ofiţeri foarte civilizaţi dintr-un regiment scoţian de primă mână.

Femeia îl privi pe Stephen întrebător. Avea ochi căprui veseli şi o piele rozalie.

- Aşa deci, spuse ea. Bănuiesc că vrea să se culce cu mine.

Stephen îşi reţinu un zâmbet.

- Înclin să cred că da.

Femeia râse.

- Spune-i să-şi caute un stabiliment cu lumină albastră. Sau roşie, dacă vrea ceva mai ieftin. Pot să ofer la trei ofiţeri o cină excelentă, o cameră cu cearşafuri curate, plus ouă proaspete şi cafea dimineaţă, totul la un preţ rezonabil. Dar nimic altceva, mă tem.

Poţi veni şi dumneata, dacă vrei.

- Mulţumesc. Sunt cumva în oraş baruri unde vin localnicii? Nu soldaţii, numai oamenii care trăiesc aici de multă vreme.

- Da, sunt vreo două sau trei mai încolo, spre Rue de Beauvais - sau ce-a mai rămas din ea.

- Hai, prietene! zise scoţianul. Ce spune?

- Spune că există locuri speciale pentru ceea ce vrei dumneata.

- Dumnezeule mare, spuse maiorul, expirând în forţă, vorbeşte ca oracolul din Delphi!

Scoţianul păru deodată nesigur, şi Stephen se temu că-i stricase distracţia.

- Nu, nu, spuse el. A fost foarte prietenoasă. Poate să vă ofere un pat pentru noapte şi.. sunt sigur că vrea să continuaţi petrecerea.

Scoţianul părea uşurat.

- Bun, foarte bine. Hai să mai luăm ceva de băut! Anderson, e rândul tău!

Stephen se aplecă peste masă şi şopti la urechea lui Ellis:

- Ies puţin. E prea cald aici. În caz că nu mă întorc, te descurci? Ai bani la tine?

- Da, sunt în regulă, mă simt bine.

Stephen îi turnă un pahar de whisky, apoi puse sticla în buzunar.

- Perfect, spuse. Ne vedem mai târziu.

Era din nou iarnă pe străzi, deşi Stephen fu bucuros să simtă aerul rece plesnindu-l peste faţă după căldura şi fumul din bar. Îşi strânse haina pe corp şi-şi ridică gulerul. Un câine adulmeca pietrele de bordură. O porni agil pe o străduţă, ţinându-şi coada sus deasupra spinării în lumina palidă a lunii. Avea treabă; majoritatea oraşului avea treabă, şi, deşi magazinele erau închise şi întunecate, Stephen întrezărea prin ferestre tejghelele tăcute în spatele cărora aşteptau sulurile de pânză ale postăvarilor sau sticluţele farmacistului. A doua zi la brutărie avea să urmeze acelaşi schimb de politeţuri; bineţea dată de fiecare client proprietarului şi apoi celorlalţi clienţi; pâinea cumpărată respectuos, cu mulţumiri de ambele părţi. Poate că o ridicare stoică din sprânceană sau din umeri avea să semnaleze faptul că nu chiar toate erau la locul lor, dar asta era de la sine înţeles. În rest, vieţile locuitorilor urmau să

continue ca mai înainte, pentru simplul motiv că nu aveau de ales. Lângă brutărie era o măcelărie care oferea carne de cal de trei calităţi. Pe drumuri şi în şanţurile liniilor de rezervă în mod sigur nu lipsea materia primă, se gândi Stephen, deşi încercă să nu-şi imagineze gustul calităţii a treia.

Auzi cântece dintr-un bar de pe partea cealaltă a străzii şi traversă să-l cerceteze.

Intrând pe uşă, se trezi din nou înconjurat de soldaţi, deşi de data aceasta mai toţi erau ofiţeri englezi cu grade inferioare. Feţele tinere li se împurpuraseră de băutură, şi mulţi scoteau nişte sunete undeva între râset şi vorbire, un soi de muget. Odată ce păşise înăuntru, nu se putea întoarce să plece fără ca gestul să pară jignitor, aşa că îşi croi drum spre bar şi comandă ceva de băut.

Unul dintre ofiţerii tineri cânta la pian într-un colţ, deşi nu toţi muşteriii intonau acelaşi cântec. Un chip de băiat apăru lângă el.

- Nu v-am văzut în Charlie’s până acum. Din ce regiment sunteţi?

Stephen simţi că omul îl apucă de un nasture al tunicii, inspectându-l. Nu părea impresionat.

- Aţi văzut deja ceva acţiune, nu-i aşa?

- Câte ceva.

- Bieţii măgari! [59] Întotdeauna sub focul tunurilor, nu?

- Da, de obicei ale noastre.

- N-o luaţi aşa în tragic! Ah, îmi pare nespus de rău. Cred că-mi vine să vomez.

Tânărul îl împinse pe Stephen la o parte şi se îndreptă clătinându-se spre ieşire.

- Ar fi bine să te duci să vezi ce-ţi face prietenul, îi spuse Stephen unui locotenent de lângă el.

---

59 Aluzie la cunoscuta expresie “lei conduşi de măgari”, care se referă la curajoşii soldaţi britanici din Primul Război Mondial, conduşi de generali incompetenţi (n.tr.)

- Of, Doamne, iarăşi? I-a venit să verse, nu? I-a intrat frica în oase, asta e. Iertaţimă!Stephen se simţi împins înainte şi înapoi de valul compact de trupuri de la bar.

Ofiţerii începură să cânte laolaltă cu voci tari, încrezătoare. În cele din urmă, reuşi să se smulgă dintre ei şi să-şi croiască drum spre ieşire. O porni cu pas iute către Rue de Beauvais.

Găsi un bar liniştit cu perdele albe la ferestre. Doi bărbaţi stăteau la tejghea, odihnindu-şi picioarele pe bara de dedesubt. Îl priviră bănuitori, dar dădură din cap şi-i întoarseră salutul.

Stephen îşi luă ceva de băut şi se aşeză la fereastră. Era linişte şi răcoare, şi putu săşi adune gândurile. Închise ochii şi încercă să savureze liniştea, lipsa canonadei, dar mintea îi era încă prea alertă. Se întrebă dacă o cantitate mai mare de alcool l-ar fi relaxat atât cât simţea nevoia. Ceea ce-i trebuia, de fapt, îşi dădu el seama, era intimitatea apropierii de oameni, nu silită de împrejurările războiului, ci venită de la sine, din prietenie.

Când deschise ochii şi ridică privirea, văzu că o femeie intrase în bar şi cumpăra o sticlă cu un lichior verde. Era cu spatele la el şi purta un fular închis la culoare peste cap. Când se întoarse, ţinând sticla în mână, Stephen simţi că stomacul i se strânge.

Valuri sufocante de emoţie îi urcară prin corp până în vârful degetelor.

Femeia se uită în jur şi-i văzu expresia chinuită. Îşi înclină uşor capul într-o parte, cu un gest defensiv, dar şi puţin neliniştit. Ochii ei îi întâlniră pe ai lui, apoi alunecară oblic, în timp ce privirea lui se agăţă disperată de a ei.

Ea o porni spre uşa barului, uşor jenată, cu paşi mici şi repezi care răsunară pe podeaua de lemn. Cu gura căscată, Stephen îşi dădu scaunul înapoi, râcâind podeaua, şi o luă împleticit după ea, lăsându-l pe barman să strige în spatele lui că nu-şi plătise consumaţia.

Alergă afară pe strada pietruită până când o ajunse din urmă.

- Iertaţi-mă!

- *Monsieur*, lăsaţi-mă în pace sau chem poliţia!

- Nu, ascultaţi-mă! Vă rog! Cred că vă cunosc. Nu vreau să vă fac nici un rău. Vă promit.

Şovăind, femeia se opri şi se uită neîncrezătoare la el. Privirea lui îi cercetă chipul cu ochii mari depărtaţi şi oasele puternice.

- Numele dumneavoastră este cumva.. Iertaţi-mă, probabil o să vi se pară ridicol dacă mă înşel. Numele dumneavoastră este cumva.. Jeanne?

Ea păru să ezite, dar recunoscu că aşa era.

- Şi numele dumneavoastră de familie.. Fourmentier?

Ea dădu din cap fără să vorbească. În felul ei de a fi era ceva asemănător cu al lui Isabelle.

- Ştiţi cine sunt? o întrebă Stephen.

Ea ridică privirea şi se uită în ochii lui. Avea o expresie de oboseală resemnată.

- Da. Cred că ştiu.

- Vă deranjează că v-am oprit?

Ea nu răspunse. În clipa aceea, barmanul sosi cu şapca lui Stephen. El îi mulţumi şi-i dădu banii.

Când rămaseră singuri din nou, el spuse:

- Am putea să stăm de vorbă undeva? Aş vrea să vă pun câteva întrebări.

- Bine. Veniţi după mine!

Stephen o urmă. Nu voia s-o întrebe nimic. Nu simţea nevoia să ştie nimic. În clipa în care îi văzuse faţa şi ghicise cine era, trebuise să facă o alegere: fie s-o ignore, fie s-o recunoască. Fără să aibă timp să reflecteze, alesese în mod instinctiv cea de a doua variantă, cu tot ce presupunea ea.

Jeanne merse până în Place de l’Hôtel de Ville şi se aşeză pe o bancă. Stephen, nesigur, rămase în picioare în faţa ei.

- Nu putem vorbi aici. N-ar fi mai bine să mergem undeva înăuntru?

Jeanne clătină din cap.

- Nu vreau să fiu văzută cu dumneavoastră într-un bar.

- Şi acasă la dumneavoastră? N-am putea..?

- Nu, nu putem merge acolo. Ce doriţi să ştiţi?

Stephen oftă adânc. Aburul respiraţiei sale plăsmui fragile siluete de o clipă în lumina de gaz. El îşi trase haina peste piept.

- Poate ar trebui să vă spun câte ceva din ce s-a întâmplat.

Vedea că Jeanne nu are încredere în el şi se gândea că, dacă i-ar putea arăta că nu le voia răul nici ei, nici lui Isabelle, poate i-ar mai domoli temerile. Îi relată pe scurt viaţa lui cu Isabelle, deşi ştia că ea trebuie să fi auzit povestea înainte. Dacă reuşea să confirme lucruri pe care ea le ştia deja, atunci îşi putea demonstra bunele intenţii.

Jeanne dădea din când în când din cap cu o mişcare uşoară, neutră.

În timp ce vorbea, lui Stephen îi deveni clar ce voia să ştie, şi fu el însuşi surprins de simplitatea întrebării. Voia să ştie dacă Isabelle încă îl iubea. Privind în ochii surorii ei mai mari, văzu suficiente asemănări cu Isabelle pentru ca senzaţia prezenţei ei să reînvie în el. Şi, odată cu această senzaţie, îi reveni şi curiozitatea.

- Apoi m-am întors în Franţa şi de atunci luăm parte la război. Nu ne-am deplasat prea mult, doar câţiva kilometri în susul şi în josul liniei. Au trecut anii. Poate într-o zi se va termina.

Stephen simţi că relatarea lui se încheiase stângaci. Nu voia să-i dea lui Jeanne prea multe detalii despre viaţa sa din timpul războiului; presupunea că asemenea lucruri îi erau suficient de cunoscute din povestirile membrilor familiei şi ale prietenilor. Nu voia nici să pară că încearcă să-i atragă compasiunea, când experienţa lui era aceeaşi cu a atâtor altor milioane de soldaţi.

- Şi dumneavoastră? întrebă el. Locuiţi acum în Amiens?

Jeanne dădu din cap. Îşi împinse puţin fularul de pe faţă, şi el îi văzu forma ochilor mari căprui şi albeaţa aproape

translucidă a pielii. Chipul ei era alcătuit din trăsături mai puternice şi mai simple decât ale lui Isabelle, fără nuanţele acelea contradictorii de caracter şi de culoare, şi totuşi textura pielii ei vădea delicateţe şi forţă totodată. Vocea îi era joasă şi înceată.

- Locuiesc aici de ceva vreme. Am venit să.. Am venit atunci când mi s-a cerut să vin, în noiembrie trecut.

- Sunteţi căsătorită?

- Nu.

- Locuiţi singură?

- Nu, locuiesc cu.. nişte prieteni.

Era imposibil de spus dacă avea o reticenţă generică sau dacă încerca să ascundă ceva anume. În mod evident, monologul lui Stephen n-o liniştise întru totul. El se simţi scuturat de un fior - vântul biciuia piaţa dinspre nord. O văzu pe Jeanne strângându-şi pelerina pe corp. Trebuia să fie mai direct.

- Aş vrea să aflu câte ceva despre Isabelle. Dacă e bine şi e fericită. Nu am nici cea mai mică intenţie să-i fac greutăţi. Sunt conştient de faptul că probabil aveţi o părere proastă despre mine pentru că i-am stricat căsnicia, şi, indiferent ce viaţă duce acum, nu-mi doresc să i-o deranjez. După şase ani, aş vrea doar să ştiu dacă e bine.

Jeanne dădu din cap.

- Bine, monsieur? Da, e bine. Trebuie să înţelegeți că faptele dumneavoastră au provocat o mare suferinţă - soţului ei şi, în special, copiilor lui. A fost un scandal.

Bineînţeles că Isabelle nu trebuie absolvită de vină. Departe de mine gândul - viaţa ei este distrusă pentru că oamenii o învinuiesc de ceea ce s-a întâmplat. Dar, în ce vă priveşte pe dumneavoastră, sunt oameni în oraşul acesta care v-ar împuşca fără să stea pe gânduri pentru ceea ce aţi făcut.

- Înţeleg. N-am luat-o niciodată uşor, a fost întotdeauna o chestiune foarte serioasă pentru noi amândoi.

Dumneavoastră înţelegeți natura căsniciei lui Isabelle cu Azaire?

V-a vorbit despre asta?

- Isabelle mi-a vorbit despre toate, monsieur. Îi sunt singura prietenă şi confidentă, şi ea mi-a încredinţat mie toată patima şi toate detaliile pe care o persoană obişnuită lear împărţi cu mulţi alţii - surori, prietene şi membri ai familiei. Ştiu totul.

- Foarte bine. Nu e vorba de faptul că nefericirea ei alături de el ne absolvă pe vreunul dintre noi, dar este important să ştiţi ce a fost şi să înţelegeți în ce fel asta a motivat-o.

- Eu nu învinuiesc pe nimeni, spuse Jeanne. Mi-am acceptat rolul cam la fel cum aţi făcut-o şi dumneavoastră. Isabelle a avut încredere în mine, şi eu nu am avut de ales, a trebuit să-i răspund. I-am fost loială în toate privinţele. Nu pot să întorc timpul sau să schimb lucrul acesta.

Stephen se simţi mulţumit de vorbele lui Jeanne.

- E adevărat, spuse el, că loialitatea nu poate fi parţială, ea trebuie să fie completă.

Vreau să vă asigur că sunt loial fericirii lui Isabelle, nu fericirii mele sau a oricui altcuiva. Trebuie să mă credeţi.

- Nu vă cunosc suficient de bine ca să vă cred. Ştiu că sora mea mi-a povestit de dumneavoastră, şi asta, împreună cu ceea ce am văzut eu însămi, mă îndeamnă să vă cred. Dar sunt lucruri care e mai bine să rămână nefăcute sau nespuse. Cred că acum ar trebui să ne luăm la revedere.

Stephen îi puse o clipă mâna pe încheietură, ca s-o împiedice să plece.

- Spuneţi-mi, de ce locuiţi în Amiens?

Jeanne se uită îndeaproape la el, apoi, în cele din urmă, spuse:

- Am venit să am grijă de Isabelle.

- Isabelle locuieşte aici? E aici acum? Şi cum adică “să aveţi grijă” de ea? E bolnavă?

- Nu vreau să vă spun prea multe. Nu vreau să mergem împreună mai departe.

- E deja mult prea târziu, spuse Stephen şi, în piaţa pustie, îşi auzi ecoul propriei voci. Înghiţi în sec şi încercă s-o coboare. Spuneţi-mi, e în Amiens? E bolnavă? Ce s-a-ntâmplat?

- Bine, am să vă spun, dar numai cu condiţia să mă lăsaţi să plec când termin. Am să vă spun tot ceea ce trebuie să ştiţi şi apoi am să plec acasă. Nu aveţi voie să veniţi după mine sau să faceţi vreo încercare de a ajunge la mine. Aţi înţeles?

- De acord.

Jeanne vorbi cu grijă, ca şi cum măsura atent cantitatea de adevăr pe care o putea dezvălui:

- Isabelle s-a întors la Rouen, în casa părinţilor mei. A fost sugestia mea. Ei au ezitat s-o primească, dar eu am insistat. După câteva luni, tatăl meu a făcut o înţelegere cu Azaire, ca ea să se întoarcă la el. Nu, ascultaţi-mă! Daţi-mi voie să vă povestesc. Isabelle nu prea a avut de ales. Tatăl meu ar fi dat-o altfel afară din casă. Azaire a promis s-o ia de la capăt, s-o primească înapoi ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat. Grégoire, fiul lui, a rugat-o foarte mult. Cred că el a fost cel care a convins-o. S-a întors la el, în vechea lui casă. Au fost şi alte motive, pe care nu vi le pot spune. În primul an de război, oraşul a fost ocupat de nemţi, după cum probabil ştiţi. Mulţi bărbaţi au fost deportaţi, între care şi Azaire. Apoi.. ei bine, timpul a trecut, s-au întâmplat tot felul de lucruri. Isabelle a rămas aici. Casa de pe Boulevard du Cange a fost lovită de un obuz, şi jumătatea din spate s-a năruit. N-a fost rănit nimeni, dar Isabelle s-a mutat într-un apartament pe Rue du Caumartin. Lisette s-a căsătorit, iar Grégoire era suficient de mare ca să-şi termine şcoala. Anul viitor merge în armată. Apoi, în noiembrie anul trecut, a venit un bombardament foarte puternic, care a lovit şi casa de pe Rue du Caumartin. Isabelle a fost rănită, dar a avut noroc. Doi oameni de pe strada ei au fost ucişi. Mi-a scris din spital, întrebându-mă dacă voiam să am grijă de ea, aşa că am venit de la Rouen.

Acum a ieşit din spital şi şi-a revenit destul de bine, deşi n-o să mai fie.. n-o să se recupereze complet. Mai stau cu ea câteva săptămâni.

- Am înţeles.

Conversaţia cu Jeanne trezea în Stephen un sentiment atât de intens al prezenţei lui Isabelle încât avu impresia că ea stătea pe bancă lângă ei. Şi totuşi, în mod limpede, o parte, poate chiar una foarte mare, din informaţii îi era ascunsă.

- Vreau s-o văd, spuse el.

Fu luat prin surprindere de propriile cuvinte. Niciodată în timpul cât fusese prizonier al noroiului şi mizeriei nu-şi dorise ca Isabelle să fie mai reală pentru el decât amintirea tulbure care îi revenea atât de rar în minte; nu-şi dorise să-i vadă pielea, carnea, părul. Ceva din spusele lui Jeanne anulase indiferenţa aceasta. Poate că grija faţă de sănătatea lui Isabelle era cea care-l făcea să vrea să se bizuie pe mărturia propriilor ochi, nu pe amintiri sau pe vorbele surorii.

Jeanne clătină din cap.

- Nu, asta nu se poate. N-ar fi înţelept. Nu după tot ce s-a întâmplat.

- Vă rog!

Vocea lui Jeanne deveni duioasă.

- Gândiţi-vă puţin! Gândiţi-vă la ruptura şi la suferinţa de atunci! Ar fi o nebunie să vă întoarceţi şi să redeschideţi rănile acelea. Jeanne se ridică să plece. Monsieur, v-am spus poate mai multe decât ar fi trebuit, dar, atunci când v-am văzut, am simţit că pot avea încredere în dumneavoastră. Am simţit de asemenea că vi se datora ceva. Când Isabelle a plecat de lângă dumneavoastră, nu v-a dat nici o explicaţie, dar dumneavoastră v-aţi purtat ca un om de onoare. N-aţi urmărit-o şi nu i-aţi îngreunat viaţa. Cred că aţi meritat să aflaţi ceea ce v-am povestit. Dar eu îi sunt loială lui Isabelle şi, aşa cum spuneaţi, lucrul acesta trebuie să fie total, nu suferă compromis.

Stephen se ridică lângă ea.

- Am înţeles, spuse el. Vă mulţumesc pentru încrederea pe care mi-aţi acordat-o.

Dar daţi-mi voie să vă rog ceva. Puteţi măcar să-i spuneţi lui Isabelle că sunt aici? Să-i spuneţi că aş vrea s-o văd - doar pentru scurt timp, doar ca să-i urez toate cele bune.

Apoi poate decide singură.

Jeanne îşi ţuguie buzele în semn de şovăială şi începu să clatine din cap. Stephen o întrerupse.

- Nu ar însemna că o trădaţi în vreun fel. I-aţi permite doar să hotărască singură. E încă viaţa ei. Nu-i aşa?

- În regulă. Am sentimentul că nu fac bine, dar am să-i spun că ne-am întâlnit.

Acum trebuie să mă lăsaţi să plec.

- Şi cum o să-mi daţi de ştire?

- Ne vedem în acelaşi bar mâine seară la ora nouă. Acum trebuie să mă întorc.

Îşi strânseră mâinile, şi Stephen privi lung în urma siluetei subţiri şi înalte care dispărea de-a curmezişul pieţei cu sticla de lichior în mână.

Porni prin oraş către Boulevard du Cange. Lăsă catedrala în urmă, cu silueta ei gotică şi rece susţinută de saci plini cu pământ, ca şi cum adevărurile ei spirituale nu erau o dovadă suficientă împotriva exploziei metalice a obuzelor, şi coborî pe malurile canalului, acolo unde, în serile calde ale primei sale şederi în oraş, îi urmărise pe pescarii în cămăşi cu mânecă scurtă azvârlindu-şi undiţele peste apele îmblânzite, deviate ale râului Somme.

Înviase. Ceea ce el crezuse a fi mort şi redus la o simplă amintire fosilizată începea să licăre şi să scapere înăuntrul lui. Nu prevăzuse niciodată aşa ceva, nici măcar în momentele cele mai profunde de solitudine, în timpul celor mai rele bombardamente, când trebuise să-şi caute mijloacele cele mai copilăreşti, fundamentale, de supravieţuire. În nici o clipă nu apelase la amintirea lui Isabelle sau a ceea ce se petrecuse între ei ca la o sursă de

speranţă sau de sens, nici măcar ca la un mijloc de evadare din realitatea apăsătoare în care ajunsese să trăiască. Şi, cu toate acestea, întâlnirea cu Jeanne trezise în el ceva extraordinar: făcuse ca evenimentele ultimilor trei ani dacă nu să devină inteligibile, atunci măcar să-şi piardă atotputernicia.

Traversă bulevardul către latura lui sudică şi o luă la pas. Nu-i venea să creadă că avea să regăsească vechea vilă; ea avea pentru el aceeaşi existenţă nesigură ca şi amintirea clipelor când fusese pe moarte, când viaţa din el îl ademenise înapoi cu promisiuni incerte, sau ca şi memoria zilei atacului, când timpul păruse să nu mai existe.

Văzu apoi iedera roşie care se furişa pe balconul de piatră de la etaj; impunătoarea uşă din faţă, cu dantelăria ei de fier forjat; acoperişul din plăcuţe cenuşii de ardezie care cobora vertiginos, în unghiuri neuniforme, peste conturul neregulat al camerelor şi al coridoarelor de sub el. Faţada solidă şi calmă avea o trăinicie nedisimulată.

Simţi din nou în gură gustul acelor zile. Izul cerii cu care podelele de lemn erau frecate de camerista pe nume.. Marguerite; vinul pe care Azaire îl servea de obicei la cină, un vin roşu sec, cu mult tanin, dar gros şi puţin prăfos; apoi sunetul paşilor, ecoul lor înşelător, care-i făcea să pară mai apropiaţi sau mai depărtaţi decât erau de fapt; mirosul de tutun de pipă din salon; şi hainele pe care le purtase Isabelle, aroma vagă de trandafiri, curăţenia lor apretată şi senzaţia că Isabelle nu se îmbrăcase pur şi simplu, ci se îmbrăcase cu un scop special, în veşminte care se potriveau nu casei, ci unei alte lumi în care ea trăia în mintea ei. Toate îi reveniră în amintire cu o limpezime imperioasă, ca şi impresia lui de la vremea aceea că viaţa interioară tăinuită a lui Isabelle se armoniza într-un fel cu a lui. Stând pe strada întunecată, cu privirea aţintită asupra casei de peste drum, Stephen îşi aminti de asemenea senzaţia imperativă şi seducătoare de atunci că avea dreptate.

Traversă strada să privească mai îndeaproape. Porţile erau încuiate, şi înăuntru nu se vedea nici o lumină. Stephen mai făcu câţiva paşi, ca să poată vedea casa dintr-o parte. O foaie lungă de pânză de cort era prinsă din loc în loc în spatele ei, unde păreau să se facă reparaţii. Mormane de cărămizi aşteptau să fie cărate de acolo. Din câte îşi putu da seama, părea că o mare parte din aripa posterioară a casei fusese distrusă.

Trăsese fără îndoială artileria grea, şi aici era probabil vorba de o lovitură directă, poate chiar două. Stephen calculă că mare parte din salonul principal fusese distrus, ca şi alte câteva încăperi mai mici de la parter. Deasupra lor se aflaseră dormitoarele din spate, inclusiv odăile servitorilor şi camera roşie.

Se aşeză la marginea drumului, sub un copac. Era copleşit de forţa memoriei. Totul redevenise limpede în capul lui, ca şi cum ar fi retrăit vremurile de atunci. Vatra pregătită pentru foc din camera roşie, cavalerul medieval, clematitele din spatele ferestrei.. Încerca să ţină în frâu avalanşa amintirilor, dar se simţea în acelaşi timp revigorat de ele.

Se ridică şi se îndepărtă de casă, luând-o către centrul oraşului şi apoi pe malurile canalului. Se întrebă în treacăt dacă Ellis avea să se descurce de unul singur. Erau o mulţime de locuri de cantonament în oraş, plus ofiţeri prietenoşi care puteau să-i arate unde să meargă. Stephen însuşi n-avea nici un chef să doarmă. Era acum aproape de grădina acvatică a oraşului, întinderea aceea închisă, fertilă, prin care se plimbaseră în barca împinsă de prăjină într-o după-amiază moleşitoare, împreună cu Azaire şi familia lui şi cu monsieur şi madame Bérard.

Merse toată noaptea, oprindu-se din când în când să se odihnească pe câte o bancă, încercând să-şi limpezească minţile. Zorile îl găsiră în cartierul Saint Leu, unde auzi primele sunete ale activităţii zilnice - brutarii aprinzându-şi cuptoarele şi cărucioarele zdrăngănind de-a lungul străzilor cu bidoanele lor metalice de lapte.

La ora şapte mâncă într-o cafenea pâine cu ouă prăjite şi bău o cană de cafea. Se spălă şi se bărbieri într-o cămăruţă din spate pe care i-o arătă proprietarul. Era atât de obişnuit să stea treaz, încât noaptea nedormită nu-i lăsă nici un semn. Poate reuşea să găsească un loc unde să vadă un film; dacă nu, avea să cumpere o carte şi s-o citească în grădina publică de lângă catedrală.

Ziua îi trecu în accese de nerăbdare. Dormi dupăamiază, mai profund decât se aşteptase, într-o cameră închiriată într-un mic hotel. Seara îşi schimbă hainele şi se pregăti s-o întâlnească pe Jeanne. În timp ce mergea spre bar, îşi dădu seama că noua cămaşă curată pe care şi-o luase, asemenea celei vechi, era plină de păduchi.

La scurt timp după ora nouă, Jeanne intră în bar. Stephen puse paharul jos, se ridică şi trase un scaun pentru ea. Abia dacă fu în stare să facă gestul formal de a-i oferi ceva de băut şi de a o întreba cum se mai simte, în timp ce ochii lui îi scrutau faţa în căutarea unor indicaţii despre veştile pe care le adusese.

- Aţi vorbit cu Isabelle?

- Da, am vorbit. După ce refuzase să bea, Jeanne se aşezase cu mâinile încrucişate pe masă. A fost surprinsă să afle că sunteţi în Amiens. Apoi a fost încă mai surprinsă să audă că vreţi s-o vedeţi. N-a vrut să-mi dea un răspuns până în seara aceasta. Este foarte dificil pentru ea, monsieur, dintr-un motiv pe care o să-l vedeţi. Până la urmă, a fost de acord. Urmează să vă aduc la noi în seara aceasta.

Stephen dădu din cap.

- Foarte bine. N-are nici un sens să mai întârziem.

Se simţea rece, ca şi cum ar fi fost vorba de o chestiune de rutină, de o inspecţie în tranşee, de pildă.

- Bine, spuse Jeanne, ridicându-se. Nu e departe.

Merseră împreună pe străzile întunecate, în tăcere. Stephen simţea că Jeanne nu voia ca el să-i pună întrebări;

părea neînduplecată în îndeplinirea misiunii ei, în privinţa căreia avea în mod vizibil îndoieli.

Ajunseră în cele din urmă în faţa unei uşi albastre cu mâner de alamă. Jeanne se uită în sus la Stephen, şi ochii ei întunecaţi străluciră în umbra fularului trecut peste cap.- Trebuie să faceţi ceea ce doriţi, monsieur. Fiţi calm şi fiţi puternic! N-o supăraţi pe Isabelle! Şi nici pe dumneavoastră.

Stephen fu mişcat de gentileţea ei. Dădu din cap, şi amândoi intrară în casă.

Holul modest de la intrare era slab luminat. Pe o masă sub o oglindă aurită fusese pus un castron cu margarete. Jeanne urcă la etaj, şi Stephen o urmă. La capătul unui palier mic, ajunseră la o uşă închisă.

- Aşteptaţi aici, vă rog! spuse Jeanne şi bătu la uşă.

Stephen auzi o voce răspunzând dinăuntru. Jeanne intră. Până la el răzbătură zgomotul unor scaune mutate din loc şi voci joase. Se uită în jur, la tablourile de pe o parte şi de alta a uşii, la vopseaua palidă de pe pereţi.

Jeanne apăru din nou.

- Monsieur, puteţi intra.

Trecând pe lângă el, îi atinse braţul în semn de încurajare şi dispăru pe coridor.

Stephen îşi dădu seama că i se uscase gura. Nu putea să înghită. Atinse uşa cu mâna şi o împinse. Încăperea era foarte întunecată. O singură lampă se vedea aprinsă, pe o noptieră, sub un abajur greu. Pe latura cealaltă a camerei era o măsuţă rotundă, ca de cărţi. Vizavi stătea Isabelle.

Stephen făcu câţiva paşi în cameră. “Frica”, se gândi el; “lucrul acela care îi face pe soldaţi să se dea la fund în craterele de obuz sau să se împuşte”.

- Isabelle.

- Stephen. Mă bucur să te văd.

Vocea ei joasă era cea pe care o auzise prima dată umplând camera drept răspuns la întrebarea grosolană a lui Bérard. Îi pătrunse nervii până în vârful degetelor.

Stephen se apropie ca s-o vadă mai bine. Avea acelaşi păr castaniu-roşcat şi ochi mari; aceeaşi piele, în ale cărei nuanţe şi texturi schimbătoare, dacă ar fi fost suficientă lumină ca s-o vadă cum trebuia, el descifrase ritmul emoţiilor ei interioare.

Dar mai era ceva. Partea stângă a feţei îi era desfigurată de o cicatrice lungă, sinuoasă, ce pleca din colţul ochiului şi cobora de-a lungul maxilarului, a cărui linie firească părea frântă, apoi în jos pe gât, dispărând în spatele gulerului înalt al rochiei.

Stephen îşi dădu seama că pielea fusese îndoită în afară. Se vindecase şi se uscase; urechea fusese bine reconstituită. Linia deformată a maxilarului sugera însă impactul loviturii şi, deşi rana era închisă, senzaţia aceasta de forţă o făcea să pară proaspătă.

Partea stângă a corpului ei se sprijinea stângace de scaun, parcă lipsită de posibilitatea de a se mişca autonom.

Isabelle îi urmări privirea.

- Am fost rănită de un obuz. Bănuiesc că Jeanne ţi-a spus. Mai întâi a avut de suferit casa de pe bulevard, apoi apartamentul în care ne mutaserăm pe Rue de Caumartin. Am avut ghinion.

Stephen nu putea vorbi. Ceva îi blocase corzile vocale. Ridică braţul drept, cu palma către ea. Gestul acesta ar fi trebuit să transmită faptul că era bucuros că ea rămăsese în viaţă, că el însuşi văzuse lucruri mult mai rele, că simţea compasiune, ca şi multe alte lucruri - dar nu reuşi să comunice prea mult.

Isabelle părea să se fi pregătit mult mai bine. Continuă cu calm:

- Mă bucur să văd că arăţi atât de bine. Ai încărunţit puţin, nu-i aşa? Zâmbi. Dar e foarte bine că ai supravieţuit unui război atât de cumplit.

Stephen scrâşni din dinţi. Se răsuci, cu pumnii încleştaţi. Clătină din cap, dar nu reuşi să scoată nici un sunet. Nu se aşteptase la această senzaţie de neputinţă fizică.

Isabelle continuă să vorbească, deşi vocea începu să-i tremure.

- Mă bucur că ai vrut să vii să mă vezi. Îmi pare foarte bine c-ai venit. Să nu-ţi faci griji de rana asta! Ştiu că e urâtă, dar nu mă doare.

Cuvintele răsunau mai departe, periculos, în spatele lui Stephen. Încet-încet, el izbuti să recâştige teren în faţa sentimentelor care-l invadaseră. Sunetul vocii ei îl ajută.

Îşi adună toate puterile minţii şi, treptat, îşi recăpătă stăpânirea de sine.

Simţi uşurare şi chiar puţină mândrie auzind în sfârşit cuvintele care-i ieşiră din gură când se întoarse din nou cu faţa spre ea. Spuse, ca şi Isabelle, lucruri simple, goale.

- Am avut noroc să dau de sora ta. A fost foarte bună cu mine.

Îi întâlni privirea şi se îndreptă spre masă, aşezându-se vizavi de ea.

- Nu mi-am găsit cuvintele. Iartă-mă! Probabil am părut grosolan.

Isabelle îşi întinse mâna dreaptă peste masă. Stephen o luă într-ale sale şi o ţinu acolo un moment. Îşi slăbi apoi strânsoarea, căci nu avea încredere în el însuşi s-o ţină mai mult.

- Isabelle, spuse, te deranjează dacă iau un pahar cu apă?

Ea zâmbi.

- Dragul meu Stephen! E o carafă pe măsuţa din colţ. Serveşte-te! Apoi trebuie să bei puţin whisky englezesc. Jeanne a ieşit special din casă în după-amiaza asta ca să-l cumpere.

- Mulţumesc.

Stephen se ridică şi se duse la masă. După ce bău apă îşi turnă în pahar puţin whisky. Mâna îi tremură abia vizibil, şi el izbuti să afişeze un zâmbet în timp ce se întorcea.

- Ai reuşit să rămâi teafăr, spuse ea.

- Da, am reuşit. Stephen scoase un portţigaret metalic din haină. Războiul va mai dura cel puţin un an, poate mai

mult. Abia dacă-mi amintesc viaţa de dinaintea lui. Nu ne gândim la asta, aceia dintre noi care am supravieţuit.

Îi povesti cum fusese rănit de două ori şi cum îşi revenise de fiecare dată.

Conversaţia i se părea lipsită de pasiune, dar era mulţumit că avea loc.

- Sper că nu eşti şocat de felul cum arăt, spuse Isabelle. De fapt, am avut noroc în comparaţie cu alţii.

- Nu sunt şocat, răspunse Stephen. Ar trebui să vezi ceea ce am văzut eu. N-am de gând să-ţi povestesc.

Se gândea la un soldat a cărui faţă fusese despicată de un glonţ, un simplu foc de puşcă. Îi făcuse un triunghi precis, cu vârful în mijlocul frunţii şi cele două colţuri inferioare în punctul central al liniei fiecărui maxilar. Omul păstrase o jumătate dintr-un ochi, dar nimic din celelalte trăsături, cu excepţia câtorva dinţi îngropaţi oblic; restul feţei lui era pur şi simplu carne întoarsă pe dos. Soldatul era treaz şi conştient; auzea şi urma instrucţiunile pe care i le dădea medicul. În comparaţie cu rana lui, a lui Isabelle părea discretă.

Şi totuşi minţise. Era de fapt şocat. Pe măsură ce se obişnuia cu lumina, putu să vadă pielea tâmplei stângi întinsă, trăgând şi alungind puţin ochiul. Nu gravitatea rănii îl îngrozea, ci sentimentul intimităţii răscolite. Prin pielea şi sângele lui Isabelle el descoperise lucruri pe care nici un fel de proiectil n-ar fi trebuit să le mai dezvăluie.

În cele din urmă, când reuşiră să stabilească o anumită legătură între ei, Isabelle îndrăzni să-i relateze ce i se întâmplase. Trecu repede peste referirile la viaţa lor împreună, chiar şi la Saint Rémy sau la alte locuri pe care le vizitaseră.

- Aşa că m-am întors la Rouen, în casa părintească. Era ca şi cum aş fi fost din nou copil, dar lipsit de inocenţă, de sentimentul posibilităţilor care mă aşteptau în viaţă.

Într-un anumit fel a fost frumos din partea părinţilor mei că m-au primit, dar în casa lor m-am simţit prizoniera

propriului eşec. Îţi dai seama? Era ca şi cum aş fi fost trimisă înapoi s-o iau de la capăt pentru că nu fusesem bună de nimic.

Tata mi-a sugerat cu blândeţe să mă întorc la Amiens. La început nu l-am luat în serios. Îmi imaginam că Azaire nu voia să mă mai vadă vreodată - ca să nu mai vorbim de scandal. Dar tata e un negociator foarte abil. A procedat exact aşa cum procedase prima oară, când fusese vorba de căsătorie. I-a adus pe Lisette şi pe Grégoire în vizită.

Am plâns de bucurie când i-am revăzut. Lisette crescuse atât de mult, era deja femeie.

Nu avea nevoie să mă întorc, dar a fost foarte amabilă într-o situaţie în care ar fi putut foarte bine să nu fie. Iar Grégoire m-a rugat stăruitor. Am fost copleşită de insistenţele lor. Nu-mi venea să cred că erau atât de iertători după tot ce-i făcusem tatălui lor.

Spuneau doar că ce a fost a fost. Cred că, pentru că-şi pierduseră o mamă, erau gata de orice ca să n-o piardă şi pe a doua. Şi m-au iertat. M-au iertat fiindcă mă iubeau pur şi simplu pentru ceea ce eram.

A venit apoi întâlnirea cu Azaire, de care mă temeam îngrozitor. Ciudat e că el a părut de-a dreptul ruşinat. Cred că, fiindcă îl părăsisem pentru alt bărbat, se simţea decăzut în propriii lui ochi. A fost foarte umil cu mine. Mi-a promis chiar să fie un soţ mai bun. Nu-mi venea să cred că toate acestea se întâmplau cu adevărat. Nu-mi doream deloc să mă întorc. Ceea ce m-a făcut să mă hotărăsc a fost faptul că eram foarte nefericită acasă - şi tata a profitat cu isteţime de asta.

- Şi te-ai întors? întrebă Stephen.

I se părea ilogic, de neconceput - în afară de cazul când Isabelle îi ascundea o parte din poveste.

- Da, Stephen, m-am întors, nu din proprie iniţiativă, ci pentru că nu am avut de ales, şi asta m-a făcut foarte nefericită. Mi-am regretat decizia din clipa în care am pus

piciorul în casă. Dar de data asta ştiam că nu-mi mai puteam lua vreodată vorba înapoi.

Trebuia să rămân. În decurs de câteva luni, ceea ce ei numesc “societatea bună” m-a primit înapoi. Am fost invitată la cină de monsieur şi madame Bérard. Era viaţa de dinainte, deşi mai rea. Dar am fost salvată de război. Poate de aceea privesc rana asta la modul filosofic.

Isabelle îşi atinse gâtul cu degetele mâinii drepte. Stephen se întrebă cum era oare la pipăit.

- În anul acela, în august, în oraş au intrat trupe britanice. Le-am urmărit, sperând oarecum în adâncul sufletului că poate aveam să te văd. Oamenii cântau *Dumnezeu s-o ţină pe regină*. Apoi lucrurile au început să stea din ce în ce mai rău. La sfârşitul lunii, armata a hotărât să nu apere oraşul. Ne-au lăsat la mila nemţilor. Eu am vrut să plec, dar Azaire era consilier orăşenesc şi a insistat să rămânem. Am aşteptat timp de două zile absolut chinuitoare. Până la urmă au sosit - dinspre Albert, pe Rue Saint Leu. Timp de câteva clipe a fost o atmosferă de festival. Dar apoi am aflat care le erau pretenţiile.

Primarul avea două zile la dispoziţie să le furnizeze o cantitate uriaşă de mâncare, echipamente şi nu ştiu câţi cai. Ca garanţie, au cerut să le fie aduşi doisprezece ostatici.

Doisprezece consilieri orășenești s-au oferit voluntar. Soţul meu a fost unul dintre ei.

Au venit în casa din Boulevard du Cange şi au încartiruit acolo doisprezece ofiţeri germani. În noaptea aceea, soţul meu a fost sechestrat în camera de consiliu. Alor noştri le-a luat mult timp să strângă toate alimentele, şi nemţii au amenințat că-i omoară pe cei doisprezece. Au aţintit o baterie enormă de artilerie asupra oraşului. A doua zi am aflat că toţi ostaticii fuseseră eliberaţi, dar pe urmă s-a dovedit că primarul nu plătise de fapt suficienţi bani, aşa că patru dintre ei, inclusiv soţul meu, erau reţinuți în continuare. După trei zile de nesiguranţă, nemţii au admis

că toate condiţiile lor fuseseră îndeplinite şi toţi consilierii au fost liberi să se întoarcă acasă. Dar, sub ocupaţie, oraşul a devenit cu totul altfel.

Isabelle trecu repede prin următoarea etapă a povestirii. Nu suna bine pentru nici unul dintre cei implicaţi.

Toţi bărbaţii de vârstă militară fuseseră obligaţi să se prezinte pentru deportare.

Mulţi profitaseră de ocazie ca să părăsească oraşul, dar patru mii se predaseră de bunăvoie. Nemţii fuseseră stânjeniţi de docilitatea lor. Îi eliberaseră pe toţi, mai puţin cinci sute de prizonieri voluntari care fuseseră scoşi din oraş. Până când ajunseseră în suburbia Longueau, cei mai puţin fricoşi îşi dăduseră seama că nu erau îngrădiţi în nici un fel şi se întorseseră pe tăcute acasă. La Péronne, cei care nu se aranjaseră fuseseră urcaţi în maşini rechiziţionate din Franţa şi duşi în Germania. Azaire, care considerase de datoria lui de consilier să rămână împreună cu bărbaţii din Amiens, plecase împreună cu ei. Deşi vârsta lui îl făcuse obiectul câtorva oferte informale de eliberare, el insistase să rămână împreună cu bărbaţii năpăstuiţi din oraşul său.

Pentru Isabelle, oraşul sub ocupaţie era cu siguranţă un alt loc; deşi ei, în casa de pe Boulevard du Cange, ocupaţia îi adusese libertatea.

Ofiţerii germani erau scrupuloşi şi binedispuşi. Un tânăr prusac pe nume Max acordase o atenţie deosebită fetiţei de doi ani a lui Isabelle. Luase copilul în grădină şi se jucase cu el; îşi convinsese tovarăşii că, întrucât avea un copil în îngrijire, Isabelle trebuia scutită de datoria de a se ocupa de nevoile lor, lucru care putea fi făcut în mod adecvat de către ordonanţe. La insistenţele lui, lui Isabelle i se îngăduise să păstreze camera cea mai bună din casă pentru ea însăşi.

Povestindu-i întâmplările acestea lui Stephen, Isabelle nu-i spuse nimic despre fetiţă. De dragul ei se învoise să se întoarcă mai întâi la Rouen şi apoi la Amiens. Copilul avea

nevoie de o casă şi de o familie. Isabelle nu se simţi în stare să-i pomenească de ea lui Stephen, deşi era copilul lui. Ţinuse sarcina secretă de el şi o pusese pe Jeanne să jure că nu avea să-i spună nici ea. Era încredinţată că, dacă Stephen ar fi ştiut de copil, relaţia dintre ei ar fi devenit mai complicată şi mai dureroasă.

Din acelaşi motiv pentru care îi ascunse lui Stephen existenţa copilului, ea îi povesti însă despre Max. Credea că astfel lucrurile aveau să devină mai simple şi definitive pentru el.

Ocupaţia durase numai câteva zile, dar, în timpul comprimat al războiului, ele fuseseră de ajuns pentru ca Isabelle să se îndrăgostească de acest soldat care se juca bucuros cu fiica ei şi se ocupa în mod special de confortul ei. Era un bărbat plin nu numai de curtoazie, ci şi de imaginaţie, stabilitate şi umor. Pentru prima oară în viaţă, ea simţise că întâlnise pe cineva cu care putea fi fericită în orice împrejurări, în orice ţară. El era devotat bunăstării ei, şi ea ştia că, dacă îi răsplătea această fidelitate nepretenţioasă, nici un fel de circumstanţe, de schimbări, nici măcar războaiele, n-ar fi putut să le strice fericirea simplă şi liniştită. Era, în comparaţie cu pasiunea dintre ea şi Stephen, o poveste în surdină, dar fără să fie superficială; Isabelle se simţise profund mulţumită şi convinsă că, în sfârşit, avea să poată deveni femeia care era destinată să devină, nestânjenită de constrângeri şi minciună, ducând o viaţă liniştită şi prielnică pentru copilul ei.

Max păruse entuziasmat şi recunoscător pentru ceea ce el numea marele lui noroc.

Spre surpriza modestă a lui Isabelle, aproape nu-i venise să creadă că ea i-ar fi putut răspunde cu aceleaşi sentimente. Această incapacitate de a-şi crede norocului conferise fiinţei lui uşurinţă şi strălucire în scurtul timp cât fuseseră împreună. Singura pată întunecată în mintea lui Isabelle era legată de naţionalitatea lui. Uneori, întinsă noaptea în pat, se considerase o trădătoare, nu o dată sau

de două ori, ci de trei ori acum faţă de soţul ei, şi, cel mai important, faţă de ţara şi poporul său. Nu putea înţelege de ce părea să fi atras această soartă ciudată, când în propriii ochi ea rămăsese o fiinţă atât de puţin complicată, aceeaşi fetiţă care, copil fiind în casa părinţilor ei, nu-şi dorise decât puţină dragoste sau atenţie, un schimb firesc de emoţii omeneşti. Cum se făcea că dorinţele ei simple o transformaseră într-o proscrisă atât de excentrică?

Aceasta era problema care rămânea pentru ea încâlcită, inabordabilă, indiferent cum ar fi tras de firele ei sau ar fi cercetat-o în minte. Când reflecta mai îndelung la ea,

Isabelle se simţea copleşită de amărăciune; şi totuşi, ea avea un instinct dezvoltat al laturii practice a supravieţuirii. Max era un bărbat în carne şi oase, un bărbat bun, un suflet de om, şi, în ultimă instanţă, lucrul acesta era mai important decât accidentul naţionalității, chiar şi în timpuri atât de cumplite. Sensibilitatea naturală a lui Isabelle faţă de alegerile dificile, dar durabile, ale vieţii de zi cu zi o făcuse capabilă să acţioneze în continuare pentru atingerea ţelului pe care ea îl considera drept, indiferent de cum ar fi judecat lucrurile dintr-o perspectivă mai largă, dar, până la urmă, teoretică.

Corespondase cu Max. Călătorise în secret la Viena ca să-l vadă când el fusese în permisie. Lunga lor despărţire nu-i atenuase cu nimic sentimentele; ele nu făcuseră decât să-i întărească hotărârea. Aceasta era şansa ei finală de a-şi răscumpăra păcatele şi de a oferi o viaţă demnă fiicei sale.

În iunie 1916, regimentul lui Max fusese mutat pe post de întăriri într-un sector până atunci liniştit de pe râul Somme, lângă Mametz. Isabelle primise scrisoarea lui Stephen din prima linie. Timp de şase luni nu mai fusese în stare să citească nici un ziar.

Gândul că Stephen şi Max luptau unul contra altuia era de neîndurat. Îi scrisese lui Max din spital. Lui, vestea că ea fusese rănită îi dublase devoţiunea. Cu cât lucrurile deveneau mai dificile, cu atât mai important ştiau amândoi

că era să onoreze jurământul pe care şi-l făcuseră unul altuia.

*

- Nu e uşor, spuse Isabelle. Toate aceste decizii sunt extrem de dificile. Dar, deşi războiul se lungeşte, noi am devenit din ce în ce mai hotărâţi.

Terminase de vorbit şi se uită la Stephen. El nu spusese nimic cât timp povestise ea.

Isabelle se întrebă dacă el înţelesese cu adevărat totul. Pentru că nu-i vorbise despre copil, îi fusese mult mai greu să-i explice decât îşi imaginase. Era conştientă de faptul că el părea deconcertat.

Stephen devenise aproape de nerecunoscut, se gândi ea; cu siguranţă se schimbase mult mai mult decât părea să-şi dea singur seama. Părul îi era înspicat cu fire cărunte, la fel şi mustaţa neîngrijită. Era prost ras şi se scărpina în permanenţă pe tot corpul, aparent deja inconştient.

Ochii îi fuseseră întotdeauna întunecaţi, dar acum păreau înfundaţi în orbite şi lipsiţi de orice strălucire. Vocea lui, care reverbera cândva de semnificaţii şi nuanţe, de impulsuri şi emoţii ţinute în frâu, alterna acum între tonul inexpresiv şi un sunet spart, sacadat. Părea un bărbat retras deja într-o altă existenţă, îngropat acolo şi durificat de absenţa emoţiilor sau a reacţiilor fireşti.

Isabelle fu profund impresionată la vederea acestor schimbări, dar se temu să întindă altceva decât o mână către lumea în care locuia acum Stephen. Avea să verse lacrimi după plecarea lui, însă nu înainte să-şi încheie datoria pragmatică de a-l lumina asupra situaţiei.

Stephen îşi mai scoase o ţigară din portţigaret şi bătu uşor cu ea în marginea mesei.

Zâmbi - surprinzător - cu un zâmbet larg, sardonic.

- Cu siguranţă, nu ţi-ai ales o cale uşoară, nu?

Isabelle clătină din cap.

- Deşi n-am cerut niciodată să sufăr nici una dintre aceste dificultăţi. Au părut să mi se întâmple pur şi simplu.

- Ce face Lisette?
- E căsătorită. Spre marea nemulţumire a soţului meu, s-a măritat cu Lucien Lebrun. Îţi aminteşti? Omul care a organizat greva.
- Îmi amintesc. Cândva eram gelos pe el. Şi e fericită?
- Da. Foarte fericită, atâta că acum Lucien e în armată. Grégoire se va înrola şi el anul viitor dacă mai ţine războiul.
- Mi-ar plăcea s-o văd pe Lisette. Era o fată drăguţă.
- Locuieşte la Paris.
- Aha, dădu Stephen din cap. Ce se aude?
- Pisicile, probabil. Jeanne are două.
- Părea un plânset de copil.

Se auziră paşi pe coridor. O uşă se deschise şi apoi se închise.

Isabelle îşi dădea seama că sub aparenţa inexpresivă a lui Stephen mocnea un impuls sau o dorinţă impetuoasă.

- Isabelle, spuse el, mă bucur de tot ce mi-ai spus. Nu-mi doresc acum să te mai văd. Asta a fost tot ce voiam să ştiu. Îţi doresc numai bine alături de prietenul tău neamţ.

Isabelle simţi că ochii i se umplu, neaşteptat, de lacrimi. Stephen nu putea să plece în această stare de generozitate supusă, mohorâtă. Nu voise să-l vadă atât de deprimat.

El se aplecă înainte peste masă şi spuse, cu un nod în gât:

- Pot să te ating?

Ea îl privi în ochii întunecaţi.

- Adică..?
- Da.

El dădu uşor din cap şi întinse mâna dreaptă. Ea i-o luă într-a ei, pipăindu-i degetele mari, acoperite de bătături. Încet, strângându-i-o cu un tremur uşor, i-o călăuzi peste faţă şi i-o puse în josul obrazului, puţin mai jos de ureche.

Îi simţi buricele degetelor coborând uşor peste despicătura din pielea ei. Se întrebă dacă erau suficient de sensibile sau dacă nu cumva se înăspriseră prea tare ca să-i simtă textura cărnii.

În timp ce degetele lui îi pipăiau asprimea pielii, ea se simţi copleşită de dorinţă. Era ca şi cum nu i-ar fi atins obrazul, ci i-ar fi deschis carnea dintre picioare. Simţi din nou limba lui moale pătrunzându-i în gură; trăi din nou extazul umilirii şi al posesiunii.

Pielea i se împurpură de presiunea sângelui; un nod i se topi în măruntaie, eliberând un flux de lichid fierbinte. Excitaţia o îmbujoră, şi pielea îi pulsă, înfierbântată, sub rochie.

El îşi ţinea capul drept şi urmări cu privirea mişcarea lentă a mâinii prin brazda întoarsă de pe faţa ei. Când ajunse la decolteul rochiei, şi-o lăsă acolo preţ de o clipă, cu degetele odihnindu-se în rană. Apoi îşi puse dosul palmei peste pielea moale, nevătămată, a obrazului ei, aşa cum o făcuse de atâtea ori cândva.

Se ridică şi părăsi camera fără o vorbă. Isabelle îl desluşi vorbind cu Jeanne în capul scărilor, apoi îi auzi paşii coborând. Îşi acoperi faţa cu mâinile.

Stephen sosi în învălmăşeala gării după-amiază târziu, când lumina se estompa deja. Îl văzu pe Ellis aşteptând în capul peronului şi se îndreptă spre el.

- Ce vi s-a întâmplat? întrebă Ellis nervos.

Părea iritat.

- M-am întâlnit cu un prieten.

Găsiră două locuri în tren, şi Stephen se uită pe fereastră cum gara luneca uşor din vedere, rămânând în urmă.

Ellis îşi aprinse o ţigară.

- E ora aceea de duminică la care aştepţi să auzi primele clopote ale slujbei de seară, spuse el. Aş da orice să nu trebuiască să mă întorc.

Stephen închise ochii. Nu mai avea păreri ferme despre ceea ce voia sau nu voia să facă. Trenul avea să-i ducă după propriul lui orar.

A doua zi merse să-l vadă pe colonelul Gray la comandamentul batalionului.

Gray puse cartea jos când Stephen deschise uşa cabinetului - fost salonaş al unei ferme.

- Ia loc, Wraysford! Te-ai simţit bine în permisie?

- Da, domnule, mulţumesc.

- Mă tem că unitatea dumitale se întoarce mâine în prima linie.

- Nu mă deranjează, spuse Stephen, punând picior peste picior şi zâmbindu-i. O ţinem tot înainte. Până la sfârşit.

Îi plăcea Gray fiindcă era direct. Singura care-l neliniştea era slăbiciunea lui pentru tot felul de teorii psihologice ciudate.

Gray îşi aprinse pipa.

- Se fac presiuni asupra mea să te trimit într-o slujbă de birou, spuse el. De data asta va trebui să accepţi.

Stephen se încordă.

- N-am ajuns până aici ca să-mi abandonez oamenii.

Gray vorbi încet:

- Care oameni?

- Oamenii cu care sunt de mai bine de doi ani.

Gray clătină din cap în tăcere şi ridică din sprâncene. Stephen înghiţi în sec şi coborî privirea.

- Nu mai sunt, Wraysford, spuse Gray. Nici unul nu mai e. Nu cred că poţi să-mi spui mai mult de două nume rămase din plutonul tău iniţial.

Stephen îşi linse buzele. Avea lacrimi în ochi.

- Eşti obosit, spuse Gray.

- Nu, sunt..

- Nu te eschivezi de la nimic. Ştiu că mergi în patrule şi în raiduri. Am auzit că ai fost chiar şi în tunel, cu minerii. Nu de asta e vorba. Ai mintea obosită, Wraysford. Nu-i adevărat?

Stephen clătină din cap. Nu putea răspunde. De mult nu-i mai vorbise nimeni cu atâta înţelegere şi compasiune.

- N-are de ce să-ţi fie ruşine. Doamne, Dumnezeule, ai făcut mai mult ca oricare altul în batalionul ăsta! Cel mai bun lucru pe care îl poţi face acum e să-i ajuţi pe cei de la

birouri. Au nevoie de franceza ta. Faptul că vorbeşti limba fluent nu ţi-e de nici un ajutor în tranşee.

- Pentru cât timp?

- Câteva luni numai. Sunt ceva tulburări în rândurile aliaţilor noştri francezi.

Trebuie să ştim exact ce se petrece, pentru că e cert că ei n-o să ne spună singuri.

Stephen dădu din cap. Nu vedea cum s-ar mai fi putut împotrivi.

- Mai întâi o să primeşti o permisie acasă. Şi acum n-ai să poţi să scapi nici de asta.

Watkins, ordonanţa lui Gray, aduse ceai şi nişte prăjitură cu nucă trimisă din Anglia de soţia colonelului.

Mâncară câteva momente în tăcere, apoi Gray spuse:

- S-a produs un incident grav cu câţiva prizonieri duşmani în compania B. Ai auzit?

A fost după un bombardament lung, când oamenii erau epuizaţi. Ai noştri au organizat un raid şi au luat câţiva nemţi prizonieri. Când au descoperit că trebuia să-i escorteze opt kilometri la urcuş, prin ploaie, i-au dus la marginea unui crâng şi i-au împuşcat.

Ofiţerul s-a făcut că nu vede.

Stephen îşi dădu seama că Gray îl privea îndeaproape. Era chiar posibil, se gândi el, să fi inventat povestea ca să-l testeze.

- Ar trebui trimişi în faţa completului de judecată, spuse el.

- Şi eu care credeam că eşti necruţător cu prietenii noştri germani, spuse Gray, cu accentul lui scoţian puţin mai apăsat, semn că devenise intrigat.

- Sunt, spuse Stephen, punând jos ceaşca de ceai.

Chiar şi la comandamentul batalionului, ceaiul avea iz de benzină de la bidoanele în care fusese adus.

- Asta mi se pare partea cea mai dificilă a slujbei, să-i fac pe oameni să-i urască pe nemţi la fel de mult ca mine. Când suntem în permisie sau în rezervă e în regulă, dar, cu cât ne apropiem de linia întâi, cu atât mai mult încep să-l

pomenească pe “bietul Friţ”. Cel mai rău e când îi auzim cântând sau stând de vorbă. Atunci ştiu bine că e de rău. Trebuie să le amintesc de prietenii lor morţi.

- Şi dumneata?

- Mie nu-mi e deloc greu să-i urăsc cu o intensitate constantă, spuse Stephen. Nu sunt ca ei. Am învăţat să iubesc manualul de instrucţie, să fiu însetat de sânge, aşa cum se spune acolo. Nu trebuie decât să mă gândesc la soldaţii mei, la ce le-au făcut, la cum au murit.

Stephen se agitase. Încercă să se liniştească, pentru ca nu cumva să spună ceva nedrept. Se gândea la Brennan, al cărui frate dispăruse în timpul unei patrule cu câteva zile înainte.

Gray dădea din cap cu entuziasmul intelectual al chirurgului care a dat peste un calcul biliar despre care aveau să vorbească toate revistele medicale.

- Nu cred că ofiţerii sunt datori să trăiască la maximum ura personală faţă de inamic, spuse el. Sunt datori fără îndoială să fie însetaţi de sânge, dar trebuie să rămână cu capul limpede şi să se îngrijească de siguranţa soldaţilor din subordine.

- Am grija aceasta tot timpul, spuse Stephen. Când vezi ce am văzut noi doi anul trecut în iulie, nu-ţi poţi dori să iroseşti nici măcar o singură viaţă fără rost.

Gray se lovi cu linguriţa peste dinţi.

- Ţi-ar plăcea să omori mulţi soldaţi inamici - personal, cu mâna dumitale?

Stephen lăsă privirea în jos. Îşi simţea mintea năpădită de gândul la Isabelle şi la ofiţerul ei prusac. Îşi imagină ce-ar fi făcut dacă ar fi fost să-l întâlnească. Nu l-ar fi încercat nici un scrupul, nici o ruşine să apese pe trăgaciul revolverului; n-ar fi ezitat să scoată cuiul unei grenade. Nu ştia prea bine ce aştepta Gray să audă de la el. Gândurile îi erau tulburi, dar un fir roşu le străbătea limpede: odată ce ajunsese atât de departe, cu atâţia oameni morţi în urma lui, ar fi fost o

nebunie să accepte vreun compromis sau să abandoneze. Spuse adevărul aşa cum i se înfăţişa.

- Da, zise. Mulţi.

- Şi totuşi eşti scrupulos cu doar câţiva prizonieri împuşcaţi de nişte soldaţi cărora le făcuseră viaţa un calvar.

Stephen surâse.

- Îi ştiu eu cum sunt - cum se predau de îndată ce nu te mai pot omorî în siguranţă, cu toate *Kamerad*-urile şi suvenirele lor. Şi cu toate acestea, pe undeva trebuie să existe nişte reguli. Sună ciudat, dar am înjosit într-atât viaţa omenească, încât trebuie să lăsăm puţin loc în care să poată renaşte demnitatea. Căci s-ar putea s-o facă, într-o bună zi. Nu pentru mine sau pentru dumneavoastră, ci pentru copiii noştri.

Gray înghiţi în sec şi dădu din cap, fără să spună nimic. În cele din urmă, adăugă:

- O să fii un ofiţer pe cinste într-o zi. Mai întâi însă, trebuie să-ţi uiţi ura. Îţi aminteşti când am venit să te văd în spital? Ţi-am spus atunci să laşi baltă farmecele şi vrăjile. Aşa ai făcut?

- Nu le fac decât la rugămintea specială a domnului căpitan Weir. Pentru nimeni altcineva.

- Tu nu crezi în ele?

- Măsluiesc cărţile. Cum aş putea să cred?

Gray râse şi îşi şterse cu mâna câteva firimituri de la gură.

- Şi în ce crezi atunci?

- În război.

- Cum adică?

- Vreau să văd cum se va sfârşi.

- Şi în altceva?

Gray îşi reluase expresia iscoditoare de medic.

- Uneori, spuse Stephen, prea obosit ca să mai fie evaziv, cred într-un plan superior. În mai multe niveluri de experienţă; în posibilitatea unei explicaţii.

- M-am gândit eu, spuse Gray. Cu majoritatea oamenilor se întâmplă exact pe dos.

Cu cât văd mai mult, cu atât le e mai greu să creadă.

Stephen se ridică şi spuse cu tărie:

- V-am văzut chipul în dimineaţa aceea de iulie când am atacat la Beaucourt. Am primit ordin de la dumneavoastră la capătul tranşeei de comunicaţii.

- Şi?

- M-am uitat în ochii dumneavoastră şi n-am văzut decât un mare gol.

Pentru prima oară de când îl cunoştea Stephen, Gray păru prins pe picior greşit.

Tuşi şi se uită în jos. Când putu să ridice din nou ochii, spuse:

- Acela a fost un moment intim.

Stephen dădu din cap.

- Ştiu. Am fost acolo. Am văzut vidul din sufletul dumneavoastră, iar dumneavoastră l-aţi văzut pe al meu.

Arthur Shaw şi Bill Stanley, soldatul care murise împreună cu el, fură înmormântaţi pe câmp. Trebuiră mai întâi dezgropaţi din mormântul lor neaşteptat din tunel. Fu nevoie de grupe de câte patru oameni, timp de trei zile, care să sape, căptuşind galeria cu scânduri pe măsură ce înaintau, pentru a ajunge la trupurile neînsufleţite. Era o misiune periculoasă, căreia Weir însuşi i se împotrivise. Dar, întrucât el se odihnea încă în spatele liniilor, soldaţii reuşiseră să-l convingă pe comandantul temporar al companiei, un personaj maleabil pe nume Cartwright, să caute cele două cadavre.

Jack Firebrace stătea între Jones şi Evans, care-şi ţineau mâinile încleştate pe şepci în timp ce părintele citea rugăciunile pentru slujba de înmormântare. În groapă fură aruncaţi pumni de ţărână. Jack se simţea prea puţin surprins de cele întâmplate. Nu păruse să vadă nici un motiv pentru care prietenul lui ar fi supravieţuit mai mult decât fiul lui. Din clipa când auzise explozia tunelului german, aşteptase vestea; în galerie fuseseră doi oameni, dintre care unul era Arthur Shaw. Dăduse pur şi simplu din

cap când Fielding i-o adusese. Violenţa aleatorie a lumii domnea suverană; n-avea nici un sens să încerci să-i găseşti o explicaţie.

Cântară un imn religios, *Pe un deal verde-ndepărtat*[60], despre care Jack ştia că îi plăcuse lui Shaw. "Îndepărtat, într-adevăr", se gândi el, privindu-şi noroiul gălbejit de pe bocanci. Sună o goarnă. Soldaţii porniră greoi, dezlipindu-şi tălpile de pământ. Shaw coborî pentru ultima oară sub pământ.

Partea de companie a lui Jack era în rezervă, încartiruită în baraca unui fermier. El,

Tyson şi Shaw strânseseră bani împreună să cumpere un mic primus, care acum rămăsese doar în proprietatea lui. Îi invită pe Jones şi pe Evans la o tocăniţă de napi din conservă, căreia Evans îi adăugă nişte fasole boabe şi o prăjitură pe care o primise de acasă.

- Nu e bine aşa, spuse Jack. Ar trebui să bem în sănătatea lui.

Se duse la uşa casei şi răsturnă amestecul de tocăniţă şi fasole pe pământ.

Când se întunecă, îşi căutară calea înapoi printre liniile secundare până într-un sat unde Fielding le spusese că se găsea un restaurant modest şi prietenos. Urmându-i instrucţiunile, ajunseră la o căsuţă din spatele străzii principale.

Lui Jack, mâinile i se făcuseră sloiuri. Manşetele uniformei i se frecau de venele îngheţate, trimiţându-i parcă prin degete mici şocuri electrice. Corpul aproape că-l durea de aşteptarea apei calde. Crâşma era ticsită de soldaţi care stăteau în picioare pe lângă pereţi şi încercau să-şi croiască drum cu coatele până mai aproape de soba din capătul încăperii, de pe care o tigaie adâncă scuipa stropi de ulei în toate părţile. Două femei aruncau în ea pumni de cartofi

---

60 Primele versuri ale imnului sună astfel: "Pe un deal-verde îndepărtat / Afară din oraş, / Hristos murit-a pentru noi / Pe-o cruce răstignit". (n.tr.)

feliaţi, pe care îi serveau apoi cu ouă ochiuri, spre marea bucurie a celor suficient de norocoşi să-şi fi găsit un loc la masa lungă.

Jack îşi făcu drum către o femeie care împărţea pahare de bere blondă palidă. Ştia din experienţele sale cu bere diluată că în nici un caz n-ar fi putut să se îmbete aşa. Ceru o sticlă de vin alb, iar Jones confiscă nişte sirop de la un soldat care pleca. Goliră sticla repede, în timp ce Evans o înjura cu voce tare pe bătrâna care prăjea ouăle. Ea îi răspunse la fel, veselă, până când, în cele din urmă, îi veni şi lui rândul.

Mai cumpărară vin şi îl băură cu cartofii plini de grăsime, care lor li se părură a avea un gust excelent - proaspăt, fierbinte şi amintindu-le insistent de casă. Jack se şterse la gură cu mâneca şi ridică paharul. Evans şi Jones stăteau lângă el în înghesuială.

- Pentru Arthur Shaw, spuse Jack. Cel mai bun prieten pe care şi-l poate dori un soldat.

Băură, şi apoi băură din nou. Jack dădea lichidul pe gât cu hotărârea aceea ritmică, domoală, cu care lucra în capătul orb al tunelului. Avea în minte imaginea lui Shaw, o imagine dureroasă, pe care mintea lui trează, conştientă, o păstra neatinsă. Dar avea el să ciuntească trezia aceasta, bucată cu bucată, până când dispărea cu totul, luând cu sine amintirea.

Restaurantul trebuia să se închidă la 20.30, când poliţia militară venea să verifice că nu mai rămăsese nici un soldat. Când mai aveau doar douăzeci de minute, viteza băutorilor crescu. Evans începu să cânte, iar Jones, ai cărui strămoşi galezi se mutaseră la Londra cu multe generaţii în urmă, găsi înăuntrul său suficiente resurse celtice ca săl sprijine. Îl puseră apoi pe Jack Firebrace să-şi facă numărul de musical.

Jack se simţi inspirat când Evans strigă să se facă linişte în încăpere. Se lansă într-un şir de glume familiare şi descoperi că resentimentul iniţial al soldaţilor care fuseseră

întrerupţi se transformă curând în laude zgomotoase. Anticipa poanta fiecărui banc cu un calm profesionist, lăsând mici pauze care să crească emoţia ascultătorilor. Băutura îl făcuse dezinvolt şi detaşat; simţea că trecuse parcă de etapa în care risca să-şi bălmăjească vorbele sau să-şi uite locul şi că obţinuse în schimb o nouă claritate.

Încrederea lui în sine avea ceva dispreţuitor, aproape nemilos.

Soldaţilor le plăceau glumele, deşi toate le erau cunoscute. Maniera lui Jack era convingătoare; puţini dintre ei văzuseră bancurile acestea interpretate atât de bine.

Jack însuşi râdea puţin, dar îşi dădea seama de efectul pe care spectacolul dat de el îl avea asupra publicului. Râsul soldaţilor îi răsuna în urechi ca vuietul mării. Şi-l dorea tot mai aprins, tot mai zgomotos; voia să înece războiul cu râsetele lor. Dacă ar fi strigat îndeajuns de tare, ar fi putut chema lumea înapoi la ordine; ar fi putut să râdă destul cât să trezească morţii.

Bău vin dintr-o carafă pe care i-o dădu un soldat plin de admiraţie. Trecu de la starea aceea aparte de calm, provocată de absenţa completă a oricărei inhibiţii, la o incoerenţă furibundă, în care îşi imagină că tot ceea ce simţea şi ceea ce voia el - descărcarea aceea uriaşă de râs - putea fi împlinit pur şi simplu dacă-i îndemna pe cei din jur, iar nu printr-o concentrare rece asupra mijloacelor de a-i duce până acolo.

Începu să repete poantele glumelor şi să dirijeze reacţia publicului cu braţele. Unii soldaţi părură nedumeriţi, alţii începură să-şi piardă interesul şi să reia conversaţiile pe care le întrerupseseră.

Jack încheia întotdeauna cu un cântec. Era ciudat cum lucrurile cele mai ieftine şi mai simple erau cele mai bune - cele care-i făceau pe soldaţi să se gândească la casă, fiecare separat. Jack începu să cânte *De-ai fi singura fată*

din lume [61]. Vocea i se înălţă, şi el începu să-şi fluture braţele, invitându-i pe ceilalţi să i se alăture. Uşuraţi că îşi încheiase glumele, mulţi se apucară să cânte împreună cu el.

Văzându-le chipurile, din nou prietenoase şi aprobatoare, Jack fu mişcat şi încurajat. În minte îi reveniră trăsăturile prietenului său mort. În această ciudată viaţă alternativă, Shaw fusese pentru el singura persoană din lume: capul lui frumos cu ochii egali, spinarea musculoasă şi degetele cu unghii rupte. Jack aproape simţea conturul suplu al corpului prietenului său care se curba după propriul lui corp în adăposturile înguste, împuţite, unde dormiseră. Începu să se înece cu versurile stupide ale cântecului. Simţi ochii ascultătorilor, din ce în ce mai mulţi, aprobatori din nou, sfredelindu-l. Cuprinse cu privirea feţele lor roşii, răcnind, aşa cum o mai făcuse o dată, cândva, în timpul aceluiaşi cântec. La vremea aceea îşi spusese că, ştiind ce îi aşteaptă, nu voia să iubească pe nici unul din ei mai mult ca pe altul.

Încăperea încinsă şi zgomotoasă se clătina tulbure în faţa privirii lui împăienjenite de lacrimi. “Am făcut greşeala aceasta o dată în viaţă”, se gândi Jack; “nu o dată, ci de două ori am iubit pe cineva mai mult decât poate îndura inima mea”.

Cu gândul acesta deznădăjduit în minte, căzu de pe scaun înainte, în braţele prietenilor săi Evans şi Jones, care îl scoaseră din crâşmă în noapte, sub ochii miraţi, dar indiferenţi, ai camarazilor săi de arme.

Două zile mai târziu avu loc spectacolul rar al îmbăierii întregii divizii. Compania lui Jack mărşălui aproape cinci kilometri în spatele liniei întâi, până într-o veche fabrică de bere. Lui Jack ritualul acesta îi plăcea. Îl amuza optimismul şirului de tineri ofiţeri încredinţați că această scurtă

---

61 *If you were the only girl in the world*, vechi şlagăr cu o melodie lentă şi sentimentală (n.tr.)

cufundare în apă avea să cureţe definitiv problemele de igienă ale soldaţilor.

La început considerase păduchii de pe corpul lui nişte simpli paraziţi, a căror insolenţă îl indignase. Felul cum îşi vârau corpurile mici şi urâte, cafenii, în intimitatea porilor pielii sale îl revolta. Îi făcea o plăcere deosebită să ţină o lumânare aprinsă şi să o treacă lent peste cusăturile hainelor, acolo unde ştia că se aciuau şi se înmulţeau. De obicei, păduchii mureau astfel de o moarte cruntă, dar tăcută, deşi Jack auzea uneori câte un pocnet care-l umplea de mulţumire. Curăţa şi hainele lui Shaw, pentru că Shaw, lipsit de delicateţe în gesturi, risca să-şi dea foc lenjeriei. Dacă nu avea la îndemână nici o lumânare, unghia brutală a degetului mare era eficientă până la un punct. Trăia un sentiment de uşurare când nimicea o parte dintre făpturile acelea, deşi era ca şi cum ar fi strivit un ţânţar gras de sânge: simţea întotdeauna că, întâi şi-ntâi, nu avuseseră dreptul să fie acolo. Avantajul evident al împuţinării păduchilor era eliberarea temporară de mirosul acru şi stătut pe care îl lăsau, deşi chiar şi această uşurare era doar relativă, căci duhoarea era de obicei amestecată sau copleşită de mirosurile mai puternice şi mai persistente ale corpului.

Ca majoritatea soldaţilor, Jack se scărpina mai tot timpul, inconştient. Devenise, cu vremea, tot mai indiferent. Nu toţi însă se resemnaseră. Tyson ajunsese o dată atât de înnebunit, încât medicul îi dăduse cincisprezece zile de odihnă. Iritaţia constantă se dovedise pentru el mai extenuantă chiar şi decât bubuitul tunurilor sau decât frica de moarte.

La vechea berărie, soldaţii se aliniară şi dădură hainele. Lenjeria de corp fu aruncată într-un morman, o grămadă cenuşie care se lăţea tot mai mult şi pe care cele mai ghinioniste dintre refugiate trebuiră s-o culeagă şi s-o transporte la spălătoria corpului de divizie. Soldaţii făceau glume pe seama femeilor care se ocupau de asta.

Purtau mănuşi şi-şi întinseseră batiste pe faţă. Jones îşi oferi masca de gaze unei belgience slăbănoage şi ca vai de ea, care nu-l înţelese. Tunicile şi pantalonii le dădeau altor femei, care, la indicaţiile sergentului de pluton, le duceau în colţul halei cât un hambar, unde un dezinfectant Foden, o maşinărie târâtă cu optimism în sus şi-n jos pe linia frontului, se presupunea că le afumă.

Jack se urcă într-o cadă împreună cu câţiva soldaţi din plutonul său. Apa era caldă încă, deşi plină de săpun de la cei dinainte. Se frecară pe tot corpul şi râseră simţind căldura pe piele. Pentru constructorii metroului londonez nu existaseră duşuri; Jack trebuise la vremea aceea să meargă acasă acoperit de sudoare şi pământ din cap până-n picioare. Aici, în vechile butoaie de bere, trăi o experienţă a prieteniei şi a relaxării cum nu ştia dacă mai avusese în viaţă. Evans şi O'Lone începură să se împroaşte, plesnind apa cu palmele. Jack se trezi că face şi el la fel. Preţ de o clipă se simţi vinovat faţă de memoria camarazilor săi ucişi, ca şi cum nu s-ar fi purtat respectuos cu ei, dar senzaţia trecu. Trebuia să accepte orice plăcere care-l ajuta să uite.

Stătură apoi în picioare, tremurând, în timp ce şeful intendenţei le verifică hainele şi lenjeria curate. Îmbrăcaţi în hainele întoarse de la dezinfectat, rămaseră să fumeze în lumina anemică a soarelui de primăvară. Vremea începuse să se schimbe. Deşi era încă rece, iar noaptea o suflare îngheţată pătrundea totul, în timpul zilei aerul începuse să se îngroaşe. Jack se gândi la narcisele care aveau să răsară pe malurile canalului de acasă.

Îşi aminti cum se jucase cu John, învăţându-l să pună nada în undiţă sau trimiţând mingea înainte şi înapoi ore în şir. Sperase ca antrenamentul acesta să-l facă mai bun la jocurile băieţilor de pe stradă, deşi el nu păruse de fapt să aibă cine ştie ce rezultat. Nu vedea decât obrajii îmbujoraţi de încântare ai băiatului care alerga înapoi către el cu mingea strânsă la piept, prea mare pentru trupuşorul lui

plăpând. Îi auzea vocea entuziasmată, peltică, tăind aerul ceţos cu inocenţa şi bucuria ei neştirbite.

Jack îşi alungă din minte gândurile acestea şi se uită în jos la propriii bocanci. Îşi întinse picioarele înăuntrul şosetelor curate. Soldaţii se aşezară în formaţie ca să se întoarcă la cantonamente. În seara aceea aveau să participe la repararea tranşeelor din linia întâi. Diferenţa dintre a fi pe front şi a fi în rezervă, după cum remarcase Evans, era că, atunci când erai în linia întâi, aveai cel puţin voie să stai sub pământ, în afara razei de acţiune a obuzelor.

Până ajunseră la fermă, Jack simţi prima iritaţie pe piele. În cele trei ore cât merseseră, căldura corpului său trezise la viaţă sute de ouă de păduchi care zăcuseră dormitând în cusăturile cămăşii. Până ajunse din nou pe front, pielea îi colcăia din nou de ei.

A doua zi de dimineaţă, Stephen primi o scrisoare din Amiens. Nu mai văzuse niciodată scrisul acela de mână, dar avea o asemănare de familie cu un altul, de pe biletele lăsate lui în Saint-Rémy sau de pe mesajele înmânate băieţilor care livrau carnea în Boulevard du Cange. Luă plicul în adăpost şi aşteptă să fie singur. Ellis ieşise să stea de vorbă cu santinelele. Era prima scrisoare pe care o primea de la începutul războiului. Răsuci plicul pe toate părţile în lumină, minunându-se că îşi vedea numele pe el. Îl deschise, şi hârtia bleu, foşnitoare îi dădu un sentiment ciudat de intimitate.

Jeanne îi scria ca să-i spună că Isabelle plecase din Amiens la München, unde neamţul ei se întorsese acasă după ce fusese grav rănit. Max trebuise să plătească o sumă enormă pentru ca ea să poată trece prin Elveţia. Isabelle îşi luase rămas-bun de la Jeanne, cu gândul că n-avea să se mai întoarcă vreodată în Franţa. Era o proscrisă în familia părinţilor ei şi în oraş.

“Când m-aţi întrebat dacă pot să vă scriu”, conchidea scrisoarea, “mi-aţi spus că v-ar plăcea să aflaţi veşti despre viaţa noastră obişnuită. Nu cred că vreunul dintre noi şi-a

închipuit că aveam să încep cu veşti atât de însemnate. Dar, pentru că mi-aţi cerut detalii ale vieţii domestice din Amiens, am să vă spun că aici totul e în regulă. Fabricile lucrează la capacitate maximă, producând uniforme pentru armată. Bineînţeles că acum, când bărbaţii nu mai poartă pantaloni roşii, fabricarea hainelor nu mai e la fel de interesantă. Viaţa e surprinzător de normală. Probabil voi mai rămâne aici puţin înainte să mă întorc la Rouen. Dacă vreţi să-mi faceţi o vizită în următoarea dumneavoastră permisie, vă asigur că ea va fi complet acceptabilă. Puteţi lua cina la adresa de data trecută. Aprovizionarea cu alimente nu e atât de bună ca în vreme de pace, dar probabil că o ducem mai bine decât soldaţii de pe front. Cu cele mai bune urări, Jeanne Fourmentier."

Stephen puse scrisoarea pe suprafaţa zgrunţuroasă a mesei, în ale cărei şănţuleţe se uscase sângele de şobolan. Apoi îşi lăsă capul în mâini. Primise un răspuns la întrebarea simplă care-l intrigase. Isabelle nu-l mai iubea; sau, dacă-l iubea, o făcea într-un mod distant, care nu-i influenţa acţiunile ori sentimentele pentru un alt bărbat.

Examinându-şi resursele de tărie sufletească, Stephen descoperi că putea suporta gândul acesta. Îşi spuse că ceea ce el şi Isabelle simţiseră unul pentru altul exista încă, dar într-un alt moment în timp.

Stând cândva în catedrala din Amiens, el însuşi prevăzuse cohorta nesfârşită a morţilor. Nu fusese o premoniţie, mai degrabă o recunoaştere, îşi spuse acum, a faptului că diferenţa dintre viaţă şi moarte nu era o chestiune de esenţă, ci pur şi simplu de timp. Această credinţă îl făcuse să reziste geamătului celor care mureau pe povârnişurile de la Thiepval. La fel era acum în stare să creadă că dragostea lui pentru Isabelle, şi a ei pentru el, era sigură în ardoarea ei extremă - nu se pierduse, ci exista temporar, la fel de semnificativă ca orice sentiment prezent sau viitor în lungul întuneric al morţii.

Puse scrisoarea lui Jeanne în buzunar şi ieşi în tranşee, unde Ellis îi veni în întâmpinare, alunecând pe scândurile de pe fundul şanţului.

- E linişte, nu? zise Stephen.

- Îndeajuns, spuse Ellis. Am o problemă. Încerc să trimit o echipă să aducă nişte morţi dintre linii. E destul de linişte, cum aţi spus, şi s-ar putea să nu avem altă şansă.

- Atunci care e problema?

- Oamenii mei nu vor să meargă dacă nu merg şi eu. Le-am spus că vin. Apoi au insistat să luăm cu noi cel puţin un tunelist, dar ofiţerul lor zice că asta n-are nici o legătură cu ei şi că oricum sunt sătui până peste cap să ne facă nouă corvezile.

Chipul palid şi pistruiat al lui Ellis era nervos. Îşi împinse şapca de pe frunte, scoţând la iveală pielea încreţită de sub linia părului, de unde firele roşcate începuseră deja să se retragă.

Stephen zâmbi slab şi clătină din cap.

- Toţi trebuie să mergem. Nu contează. Moartea nu contează.

- Aţi putea să-i spuneţi căpitanului Weir să-şi trimită unul din oameni cu noi?

- Pot să-l rog. E posibil să vrea şi el să vină, dat fiind că braţul i s-a întremat.

- Vorbiţi serios? întrebă Ellis îmbufnat.

- Nu ştiu, Ellis. Ai tu ceva care mă face să nu fiu sigur de nimic. Pregăteşte-ţi echipa pentru ora douăsprezece! Ne vedem la următorul sector de tranşee în linie dreaptă.

Weir reacţionă cu un râs uscat la propunerea lui Stephen.

- O să fie rom, spuse acesta.

Weir căscă ochii, brusc interesat.

Apoi, când veni timpul, o spaimă bruscă şi un sentiment de irealitate puseră stăpânire pe ei. N-aveau cum să fie vreodată pregătiţi să privească moartea în faţă în forma aceasta frustă care îi aştepta acum. Ca şi în alte momente de tensiune extremă,

Stephen simţi că percepţia timpului i se distorsionează. Păru să se împleticească, apoi să îngheţe.

La amiază, cu măşti de gaze pe faţă, stăteau pe treapta de tragere. Gustul, mirosul morţii, se gândi Stephen. Coker tăie câţiva saci de nisip, transformându-i în mănuşi.

“Luaţi de aici!” Firebrace şi Fielding dintre tunelişti, Ellis, alb ca ceara, Barlow, Bates,

Goddard, Allen din infanterie; Weir bând rom după whisky, clătinându-se pe fuscelul scării.

- Ce faci, Brennan?

- Vin şi eu.

Se îndreptară către o pâlnie de obuz. Soarele ardea, deasupra cânta o privighetoare.

Cerul albastru, invizibil ochilor obişnuiţi să privească numai în noroiul răscolit cu picioarele. Mergeau aplecaţi către un crater de mină, unde mai multe trupuri zăceau neatinse de câteva săptămâni.

- Încearcă să-l ridici!

Nici un sunet de mitralieră sau de lunetă, deşi erau cu urechile ciulite.

- Ia-l de braţe!

Ordinul era ininteligibil prin masca de gaz. Mâinile cadavrului se desprinseră lesne.

- Nu aşa, nu-i *scoate* braţele!

Un şobolan mare pe gulerul lui Weir, târând ceva roşu în urmă. O cioară deranjată de ei, înălţându-şi deodată corpul negru, bătând aerul cu aripi mari. Coker şi Barlow dând din cap sub asaltul muştelor stârnite de pe cadavre, în a căror absenţă pielea trupurilor neînsufleţite deveni, din neagră, verde. Horcăitul vomei lui Goddard îi făcu să râdă, îngrădindu-şi cu voluptate veselia în spatele măştilor de gaze. Goddard, scoţându-şi masca, trase în plămâni un aer mai viciat decât cel pe care îl eliminase.

Mâinile lui Weir în mănuşi de sac întinzându-se nesigure către o uniformă de tunelist, dezvelindu-i pieptul în căutarea unui disc, pe care îl smulse, cu tot cu piele, şi-l

băgă în buzunarul tunicii. Jack dându-se înapoi cu scârbă la atingerea cărnii spongioase, chiar şi prin materialul aspru al uniformei. Sclipitor şi suplu deasupra ficatului, un şobolan ieşi din abdomen, se înălţă şi căzu pleoştit peste coaste, saţiat de plăcere. Până reuşiră să-i urce pe tărgi, carnea rămasă căzu puţin câte puţin în noroi. “Nu oameni, ci muşte şi carne”, gândi Stephen. Brennan dezbrăca nelinişti un tors fără cap. Îl apucă strâns cu amândouă mâinile, îl trase în sus din pâlnie fără picioare, afundându-şi degetele în carnea verde puhavă. Era fratele lui.

Când se întoarseră în tranşee, la loc sigur, Jack fu furios că el şi Fielding fuseseră siliţi să meargă, dar Weir le aminti că trei oameni din compania lor rămăseseră neîngropaţi. Goddard continua să vomeze, deşi stomacul i se deşertase demult. Când nu vărsa, stătea pe treapta de tragere, bocind fără să se poată stăpâni. Avea nouăsprezece ani.Michael Weir purta pe chip un zâmbet rigid. Le spuse lui Fielding şi lui Jack că erau scutiţi de corvezi timp de o săptămână, apoi o porni către adăpostul lui Stephen, sperând să capete puţin whisky.

- Mă întreb ce-ar spune tata, zise el meditativ. Fireşte că toţi îşi fac datoria, vorba lui. Weir înghiţi în sec şi-şi linse buzele. Atâta că datoria lui şi datoria mea par chestii foarte diferite.

Stephen se uită la el şi clătină cu afecţiune din cap.

- Ştii de ce m-am temut cu adevărat? întrebă el. Mă îngrozea gândul că unul dintre oamenii ăia ar fi putut să fie viu.

Weir râse.

- După atâta timp?

- Au fost cazuri, zise Stephen. Apoi îi veni un gând. Unde e Brennan? L-ai văzut când ne-am întors?

- Nu.

Stephen o luă de-a lungul tranşeei, căutându-l pe Brennan. Îl găsi şezând în tăcere pe treapta de tragere, lângă adăpostul unde dormea împreună cu alţi şase soldaţi.

- Îmi pare rău, Brennan, spuse Stephen. A fost cumplit pentru tine. N-ar fi trebuit să vii.

- Ştiu. Eu am vrut să vin. Acum mă simt mai bine.

- Te simţi *mai bine*?

Brennan încuviinţă. Avea un cap îngust, cu păr des şi gras. Stephen i se uita în creştet. Îşi ridică privirea, şi Stephen văzu că trăsăturile îi erau calme.

- Spală-te cel puţin pe mâini! spuse Stephen. Pune-ţi nişte clorură de var peste ele!

Poţi să te odihneşti o vreme. Am să-i spun sergentului tău că eşti scutit de corvezi.

- Nu-i nici o problemă. Mă simt într-un fel norocos. Mai ştiţi în iulie anul trecut când am căzut de pe treapta de tragere la explozia minei şi mi-am rupt piciorul? M-am uitat pe urmă la oamenii dumneavoastră când au ieşit la atac. Eu am avut noroc.

- Da, dar îmi pare rău pentru fratele tău.

- Nu-i nimic. L-am găsit, asta contează. Nu l-am lăsat să zacă acolo. L-am adus înapoi, şi acum o să fie înmormântat cum se cuvine. O să aibă un mormânt pe care oamenii să-l poată vedea. Pot să vin la el şi să pun flori când se termină războiul.

Stephen fu surprins de cât de sigur era Brennan că avea să supravieţuiască. Când se întoarse să plece, soldatul începu să cânte încetişor ceva pentru sine. Era o melodie irlandeză pe care o fredonase în dimineaţa când aşteptaseră atacul. Avea o voce hârjâită, insistentă, de tenor, şi ştia multe cântece.

Cântă toată noaptea pentru fratele său, pe care îl adusese acasă cu mâinile lui.

Un grup entuziast de ofiţeri tineri se afla în sufrageria hotelului Folkestone din Boulogne. Mulţi dintre ei erau pe front de maximum şase luni şi aveau multe de povestit prietenilor şi familiei. Războiul nu mergea chiar atât de rău pentru ei. Fuseseră martori la mutilare şi moarte; îndură seră vicisitudinile fizice ale frigului, umezelii şi

vlăguirii într-o măsură pe care nu-şi închipuiseră vreodată că ar fi fost capabili s-o îndure, şi totuşi considerau încă alternanţa de serviciu pe front şi permisii regulate acasă drept un model acceptabil, cel puţin pentru scurtă vreme. Beau şampanie şi se lăudau unul altuia cu ce aveau să facă odată ajunşi la Londra. Nu participaseră la marile măceluri din anul anterior şi nu aveau cum să prevadă abatorul mecanizat care se aştepta în noroaiele desfundate ale Flandrei pentru lunile ce urmau. Oroarea acestui antract era suportabilă; tinerii ofiţeri tremurau de bucuria supravieţuirii şi se agasau reciproc cu entuziasmul senzaţiei lor de uşurare. Vocile lor tinere se înălţau ca nişte ţipete de grauri sub candelabrele sălii.

Stephen îi auzea în camera sa de la etaj, unde îi scria o scrisoare lui Jeanne. Bidonul umplut cu ultima raţie de whisky la Arras îi rămăsese aproape gol, dar scrumiera era plină. Spre deosebire de soldaţii de sub comanda sa, care scriau acasă zi de zi, el avea prea puţin exerciţiul corespondenţei. Scrisorile lor, pe care le citea sleit de puteri, cuprindeau asigurări către cei de acasă, comentarii pe marginea conţinutului pachetelor primite şi rugămintea să li se transmită veşti.

Stephen nu credea că Jeanne avea nevoie de vreo asigurare în privinţa stării lui de sănătate; iar detaliile vieţii din tranşee ar fi lăsat-o probabil rece. Deşi se sili să nu vorbească despre Isabelle, i se păru înţelept să scrie despre lucruri pe care el şi Jeanne le aveau în comun, adică despre Amiens şi despre cum supravieţuiseră locuitorii şi clădirile lui.

Ceea ce ar fi vrut să-i scrie era că, în afară de Michael Weir, ea îi era cel mai bun prieten. Şi, cum el putea muri oricând, i se păru că nu avea nici un motiv să nu-i vorbească despre asta. Scrise aşadar: “Scrisorile dumneavoastră şi contactul cu o lume aşezată înseamnă foarte mult pentru mine. Vă mulţumesc pentru bunătatea

pe care mi-o arătaţi. Prietenia dumneavoastră mă ajută să supravieţuiesc.”

Rupse pagina şi o aruncă în coşul de gunoi de la picioare. Jeanne n-ar fi apreciat asemenea lucruri; era pripit şi vulgar din partea lui. Trebuia să fie mai ceremonios, cel puţin deocamdată. Îşi lăsă capul în mâini şi încercă să-şi imagineze figura prelungă şi înţeleaptă a lui Jeanne.

Cum era această femeie? Ce şi-ar fi dorit să-i spună? Îşi închipui ochii ei căpruiînchis sub sprâncenele arcuite. Erau ochi inteligenţi, sardonici, şi totuşi în ei se reflectau o mare blândeţe şi compasiune. Avea nasul identic cu al lui Isabelle, dar gura mai largă, cu pielea buzelor într-o nuanţă închisă. Bărbia îi era mai ascuţită, deşi mică. Forţa trăsăturilor ei, tenta mai întunecată a coloritului şi expresia necruţătoare a ochilor îi dădeau o înfăţişare vag masculină; şi totuşi frumuseţea pielii palide, nu expresivă ca a lui Isabelle, ci uniformă în netezimea ei ivorie pe faţă şi pe gât, erau dovada unei extraordinare delicateţi. Stephen nu ştia cum să-i scrie.

Îi dădu câteva detalii ale călătoriei sale cu trenul până la Boulogne [62] şi promise că avea să-i scrie din Anglia, când cel puţin ar fi avut ceva interesant de povestit.

Când vasul ajunse a doua zi în Folkestone, pe chei era adunată o mică mulţime.

Mare parte din băieţi şi femei fluturară steaguri şi izbucniră în urale când grupul de infanterişti apăru în capul pasarelei. Stephen văzu apoi cum expresia de pe feţele lor se schimbă din veselie în uimire: pentru cei care veniseră să-şi salute fiii sau fraţii, aceştia erau primii soldaţi pe care îi vedeau întorcându-se. Fiinţele uscăţive şi inexpresive care păşiră pe ţărm nu erau ostaşii cu echipament sclipitor şi zâmbet generos care fuseseră conduşi la bord de către

---

62 Oraşul francez Boulogne era portul prin care soseau trupele britanice în Franţa. Localitatea corespondentă pe coasta engleză era Folkestone. (n.tr.)

fanfarele de regiment. Unii purtau piei de animale pe care le cumpăraseră de la fermele locale; mulţi îşi tăiaseră cu cuţitul bucăţi din haine pentru mai mult confort sau pentru a-şi înveli mâinile îngheţate. Pe cap purtau fulare în locul şepcilor cu nasturi lucioşi. Trupurile şi echipamentul le erau acoperite de o crustă de murdărie, iar privirea lor avea o intransigenţă goală. Se mişcau cu o energie mohorâtă, mecanică. Erau înspăimântători pentru civili fiindcă se transformaseră nu în ucigaşi, ci în fiinţe pasive, al căror singur scop era să îndure.

Stephen simţi o mână pe braţ.

- Bună ziua! Sunteţi căpitanul Wraysford? Mă numesc Gilbert. Sunt comandantul de aici. N-am putut să vin şi eu cu voi, camarazi - am un picior strâmb, din păcate. Uitaţi aici, luaţi formularele astea şi, când ajungeţi la gară, vă rog să luaţi legătura cu ofiţerul de îmbarcare. Aici sunt numele tuturor soldaţilor. E clar?

Stephen se uită la el amuzat. Când se apropie să-i arate formularele, corpul lui Gilbert emană un miros înţepător, de putreziciune.

Pe peronul gării erau alte mulţimi de oameni veniţi să-i întâmpine cu urale.

Organizaţii de voluntari instalaseră mese la care ofereau ceai şi chifle.

Stephen merse până la capătul peronului şi, când fu sigur că peretele de cărămidă al camerei de aşteptare îl ascunde vederii, aruncă teancul gros de formulare peste un zid scund.

Trenul porni. Soldaţii erau înşiraţi pe coridoare, şedeau pe raniţe, fumând şi râzând, făcând cu mâna celor de pe peron. Stephen îşi cedă locul unei femei cu o bonetă albastră.

Înghesuit în fereastra compartimentului, nu văzu prea mult din Anglia, care-i trecu iute pe sub ochi în pătrate doar câteodată vizibile prin spaţiul îngust dintre braţ şi piept.

Vederea ţării natale nu-i trezise nici un sentiment de afecţiune sau de bun venit. Era prea obosit ca s-o admire. Nu simţea decât durerea de şale pe care i-o provoca sforţarea de a nu da cu capul în rastelul pentru bagaje de deasupra lui. Cu timpul, poate, avea să înceapă şi el să savureze peisajul rural şi sunetele vieţii paşnice.

- Eu cobor la următoarea, spuse femeia cu bonetă. Vreţi s-o sun pe soţia dumnevoastră sau pe părinţi şi să le spun că veniţi?

- Nu. Nu.. nu-i nevoie. Vă mulţumesc.

- Unde locuiţi?

- În Lincolnshire.

- Oho, mai aveţi ceva de mers!

- Nu mă duc acolo. Mă duc..

Stephen nu avea nici un plan. Îşi aminti de un loc pe care Weir îl menţionase cândva.

-. . la Norfolk. E foarte frumos în anotimpul acesta.

În îmbulzeala din gara Victoria, îşi făcu drum cu coatele spre ieşire. Voia să nu mai vadă soldaţi, ci să se piardă în marea viaţă impersonală a oraşului. Porni cu pas grăbit prin parc către Piccadilly, apoi o luă alene pe latura de nord. Intră într-un magazin bine aprovizionat de îmbrăcăminte bărbătească de lângă capătul străzii Albemarle. Îşi pierduse mare parte din haine în timpul mutărilor din anul precedent şi avea nevoie măcar de un schimb de lenjerie şi de o cămaşă. Păşi pe scândurile geluite ale podelei, uitându-se la cutiile cu capac de sticlă în care se vedea o varietate remarcabilă de cravate şi şosete colorate. În spatele tejghelei apăru un bărbat în costum de zi.

- Bună dimineaţa, domnule! Cu ce vă pot servi?

Stephen îl văzu măsurându-l din cap până-n picioare şi evaluându-i uniforma şi rangul. Văzu de asemenea, sub politeţea lui ceremonioasă, un recul involuntar. Se întrebă ce anume din persoana sa era atât de respingător. Nu ştia dacă miroase a clorură de var, a sânge sau a şobolani. Îşi duse din reflex mâna la obraz, dar nu simţi decât o vagă

urmă de barbă care-i crescuse de când se răsese în hotelul Folkestone.

- Aş avea nevoie de nişte cămăşi, vă rog.

Bărbatul urcă pe o scară şi trase afară două rafturi de lemn, pe care le coborî şi le puse în faţa lui Stephen. Erau cămăşi albe, cu pieptar rigid, pentru seară, şi cămăşi din bumbac, fără guler, pentru zi. Cum Stephen protestă, vânzătorul mai scoase câteva rafturi, cu toate materialele şi culorile pe care le aveau în stoc. Stephen se uită la gama de culori pastelate, la marele evantai de opţiuni pe care vânzătorul îl desfăcuse în faţa lui, la cămăşile cu butoniere lucrate de mână, cu cutele manşetelor prinse şi netezite, cu texturi mergând de la apretul rigid la moliciunea cea mai luxoasă.

- Iertaţi-mă, domnule, trebuie să mă ocup de un alt client până vă hotărâţi dumneavoastră.

Vânzătorul se retrase, lăsându-l pe Stephen incapabil să decidă şi nedumerit de atitudinea celuilalt. Cu al doilea client, un bărbat masiv de peste şaizeci de ani, îmbrăcat într-un palton scump şi cu pălărie de fetru, vânzătorul fu mult mai vorbăreţ. După ce îşi trecu mai multe obiecte în cont, omul ieşi din magazin cu pas greoi, fără să-l bage în seamă pe Stephen. În timp ce se întorcea spre acesta, zâmbetul vânzătorului îngheţă, apoi se destrămă cu totul. Era limpede că păstra distanţa.

În cele din urmă, spuse:

- N-aş vrea să vă grăbesc, domnule, dar, dacă nu sunteţi mulţumit de oferta noastră, poate ar fi mai bine să încercaţi în altă parte.

Stephen îl privi fără să-şi creadă urechilor. Vânzătorul avea aproximativ treizeci şi cinci de ani, păr cânepiu care începea să i se retragă la tâmple şi o mustaţă îngrijită.

- Mi-e greu să mă hotărăsc, spuse el.

Îşi simţi obrajii grei în timp ce vorbea şi-şi dădu seama cât era de obosit.

- Iertaţi-mă! adăugă.

- Poate ar fi mai bine dacă..
- Nu vreţi să mai stau în magazin, nu?
- Nu e vorba de asta, domnule, dar..
- Daţi-mi-le pe acestea două! spuse Stephen, arătând spre cămăşile cele mai apropiate.

Cu zece ani în urmă, se gândi el, i-ar fi trântit individului un pumn; acum nu făcu decât să-i dea banii şi să plece.

Afară, trase adânc în piept aerul vâscos din Piccadilly. Văzu peste drum arcele hotelului Ritz, cu numele scris din becuri luminate. Pe uşi intrau femei în haine de blană luxoase şi însoţitorii lor în costume zvelte cenuşii şi pălării negre. Aveau un aer imperativ şi privat, ca şi cum ar fi fost ocupaţi cu chestiuni financiare sau internaţionale de cea mai mare importanţă, încât nu apucau nici măcar să se uite în treacăt la uşierul cu joben şi nasturi decorativi aurii care le zâmbea linguşitor. Dispăreau prin uşile de sticlă, fluturând poalele hainelor comfortabile, fără să observe viaţa străzii sau orice altă viaţă în afară de a lor.

Stephen îi privi o clipă, apoi o porni mai departe cu valiza lui către Piccadilly Circus, unde cumpără un ziar. Pe prima pagină erau un scandal financiar şi un accident la o fabrică din Manchester. Nici o veste de pe front, deşi mai încolo, pe pagina cu scrisorile de la cititori, găsi o relatare despre manevrele Armatei a Cincea care lăuda călduros înţelepciunea tactică a comandantului ei.

Cu cât mergea mai mult, cu atât se simţea mai izolat. Se minună de netezimea neatinsă a pietrelor de caldarâm. Era bucuros că în capitală viaţa obişnuită îşi urma cursul, dar nu simţea că poate lua parte la ea. I-ar fi fost ruşine ca, într-o ţară în care oricum nu mai locuise de ceva vreme, să fie tratat altfel decât ca un cetăţean obişnuit, dar i se părea ciudat ca prezenţa lui să stârnească nu doar indiferenţă, ci chiar resentiment. Înnoptă într-un mic hotel de lângă piaţa Leicester, iar dimineaţă luă un taxi până la gara Liverpool Street.

Un tren pleca la amiază către King’s Lynn [63]. Stephen avu timp să meargă la un bărbier să se tundă şi să se radă, apoi cumpără un bilet şi se îndreptă către peron. Urcă în trenul pe jumătate gol şi putu să-şi aleagă unde să stea după voie. Tapiţeria banchetelor era moale şi curată. Se cuibări pe un loc lângă fereastră şi scoase o carte.

Trenul se smuci şi zăngăni ieşind agale din gară, apoi, pe măsură ce lăsa în urmă cartierele rezidenţiale joase şi mânjite de funingine din nord-estul Londrei, prinse viteză.

Stephen se trezi că nu se putea concentra asupra cărţii. Mintea îi era prea tulbure şi amorţită ca să poată urmări firul simplu al naraţiunii. Deşi membrele îi erau întru câtva înţepenite, nu simţea durerea oboselii la modul fizic; dormise suficient de bine în cămăruţa de hotel şi luase micul dejun târziu. Capul însă părea să nu-i funcţioneze decât cu mare greutate. Nu fu în stare să facă mai nimic altceva decât să stea şi să se uite la peisajul care se perinda prin faţa ferestrei. Printre câmpurile luminate de soarele primăverii curgea din când în când câte un pârâu îngust ori un râu tăcut. Pe povârnişurile dealurilor desluşi o dată sau de două ori fleşa cenuşie a vreunei biserici sau clădirile îngrămădite la un loc ale unei ferme, dar în cea mai mare parte nu văzu decât terenuri plate, aparent nelocuite, al căror sol gros şi jilav parcurgea în continuare succesiunea invizibilă, dar neobosită, a înfloririi şi descompunerii, care dura de secole sub cerul rece şi umed, zi de zi şi noapte de noapte, fără să aibă nevoie de vreun martor.

Şi totuşi, pe măsură ce trenul duruia mai departe pe şine, sunetul lui ritmic păru să trezească ceva în adâncurile memoriei lui Stephen. Aţipi pe locul său în colţ şi tresări brusc, căci visase că se afla în satul copilăriei sale din Lincolnshire. Apoi îşi dădu seama că era încă adormit:

---

63 Oraş de coastă în comitatul Norfolk, la aproximativ 10 kilometri nord de Londra. Nu este un centru turistic important. (n.tr.)

visase doar că se trezise. Se pomeni din nou într-un şopron, pe un câmp neted, gălbejit, pe lângă care trecea un tren. Se deşteptă a doua oară, întru câtva înspăimântat, şi încercă să rămână treaz, dar descoperi din nou că se trezise doar în vis.

De fiecare dată când i se deschideau ochii, încerca să se ridice în picioare, să se salte de pe bancheta de pluş a vagonului, dar membrele îi erau prea grele, şi simţea că alunecă din nou dedesubt, aşa cum văzuse cândva un soldat din compania sa lunecând de pe podeaua tranşeei într-o hazna rămasă descoperită, unde se înecase în noroiul galben şi lipicios.

Reuşi în cele din urmă să se surprindă într-un moment de trezie şi să se salte în picioare cu de-a sila. Rămase în dreptul ferestrei şi se uită peste câmp.

Îi trebuiră câteva minute ca să se convingă că nu visa. Senzaţia părea în primul rând să fie aceeaşi ca de celelalte câteva ori când se crezuse treaz, dar apoi descoperise că era doar adormit şi îşi visase trezia.

Treptat, mintea lui căpătă o oarecare claritate. Se ţinu strâns de rama ferestrei şi inspiră adânc. Senzaţia de dezorientare se estompă.

“Sunt obosit”, îşi spuse, scoţând o ţigară. “Şi corpul, şi mintea îmi sunt obosite”, aşa cum spunea Gray. Poate Gray sau vreunul din medicii lui austrieci ar fi fost în stare să explice această bizară succesiune de vise halucinatorii.

Îşi îndreptă uniforma şi îşi netezi părul răvăşit în timpul somnului. Trase uşa compartimentului şi porni cu pas şovăitor prin vagonul care se clătina către restaurant.

Numai două mese erau ocupate, şi Stephen putu să se aşeze la fereastră. Ospătarul veni legănându-se spre el cu un meniu.

Stephen fu surprins de oferta culinară. De ani de zile nu mai văzuse atâtea feluri.

Ceru un consommé, apoi limbă de mare, apoi o budincă de rinichi. Chelnerul îi întinse lista de vinuri. Stephen avea

buzunarul plin de bancnotele pe care îşi schimbase solda la Folkestone. Comandă vinul cel mai scump, de şase şilingi sticla.

Ospătarul veni deasupra lui cu un vas de supă clocotită, din care reuşi să pună cea mai mare parte în farfuria cu margini ondulate, deşi, până când îi turnă toate polonicele, faţa de masă albă apretată purta o dâră lungă maronie. Lui Stephen, aroma supei i se păru prea intensă ca să fie plăcută; gustul de carne proaspătă de vită şi de condimente îl derută. Nu luase prânzul sau cina în Amiens, şi papilele lui gustative se obişnuiseră cu budinca Tickler [64] de mere şi prune şi cu biscuiţii tari mâncaţi cu carne de vită din conservă. Doar întâmplător primise câte-o felie din prăjiturile de casă venite din Anglia pentru Gray sau pentru Weir.

Nu reuşi să savureze nici gustul subtil al fileurilor micuţe de limbă de mare, cu pelicula lor delicată de vene şi stratul albicios de carne fin striată. Ospătarul îi turnă apoi, cu gesturi ceremonioase, câteva degete de vin în paharul de cristal. Stephen îl dădu repede pe gât şi îi ceru să-i mai toarne. În timp ce aştepta budinca de rinichi, bău din belşug. Gustul vinului i se păru copleşitor. Era ca şi cum tot capul i se umpluse de mici explozii de mireasmă şi culoare. Nu mai băuse vin de şase luni, şi atunci băuse numai un vin alb grosier, fără etichetă. Puse repede paharul jos. Apa de pe front avea gust de apă pur şi simplu dacă venea împreună cu raţiile sau un gust rău dacă fusese filtrată din pâlniile de obuz; ceaiul avea o aromă la fel de simplă - de benzină, de la bidoanele în care fusese cărat. Dar, bând vinul acesta, Stephen simţi că bea un soi de esenţă complicată a Franţei înseşi, nu a infernului visceral din

---

64 Marcă de gem de mere şi de prune folosită pe larg în timpul Primului Război Mondial. Soldaţii britanici erau atât de sătui de ea, încât firma Tickler a dat faliment după război. (n.tr.)

Picardia, ci a unui loc mai vechi, pastoral, unde speranţa exista încă.

În mod evident, era mai obosit decât crezuse. Înghiţi cât putu de mult din budincă, trecu peste desert şi fumă o ţigară la cafea. De la King’s Lynn luă trenul pe o linie secundară pe coasta Norfolk spre Sheringham, despre care credea că e locul pe care i-l recomandase Weir. Descoperi însă, în timp ce trenul pufăia pe drum, că nu avea răbdare să călătorească. Voia să fie afară, în aerul limpede şi tihnit; tânjea după un han cu un pat moale. În staţia următoare, un sat pe nume Burham Market, îşi scoase valiza de pe rastelul de bagaje şi sări afară pe peron. Putu să meargă pe jos până în sat.

Burham era tăiat în două de un drum pe marginile căruia se întindea o pajişte luxuriantă, bine întreţinută. Majoritatea caselor care dădeau spre ea fuseseră construite în secolul al optsprezecelea; erau spaţioase, dar modeste, şi alternau cu câteva magazine, între care deosebi o farmacie, un lumânărar şi o şelărie.

În spatele unui castan uriaş era un han lung şi scund numit *Mierla*. Stephen păşi înăuntru şi sună din clopoţelul de pe tejgheaua de la piciorul scărilor. Nu-i răspunse nimeni, aşa că intră în barul aşternut cu dale de piatră. Era gol, deşi pe mese se vedeau încă pahare de bere nestrânse de la masa de prânz. Din pricina podelei de lespezi şi a bârnelor grele de lemn, avea o atmosferă rece, întunecată.

Auzi îndărăt o voce şi se întoarse. O femeie durdulie cu şorţ la brâu îi zâmbi nesigur întâlnindu-i privirea. Îi spuse că ea nu era decât camerista şi că proprietarul lipsea în după-amiaza aceea, dar că putea să-i dea o cameră dacă semna în registrul de clienţi. Îl conduse la etaj într-o odaie mică, mobilată cu o comodă şi un pat vechi de lemn aşternut cu o plapumă albă de puf. Stephen văzu un scaun cu spătar lângă uşă şi un lavoar cu un lighean şi o cană de porţelan. Chiar lângă intrare era un mic raft de cărţi cu câteva volume uzate. În spatele comodei, o fereastră dădea

spre peluza din faţa hotelului, unde florile albe ale castanului acopereau cerul. Stephen îi mulţumi femeii şişi aruncă valiza pe pat. Era genul de cameră pe care şi-l dorise.

După ce despachetă, se întinse în aşternut şi închise ochii. Voia să doarmă, dar pleoapele îi clipeau prea des. De fiecare dată când somnul părea aproape, trupul tresărea, respingându-l. Până la urmă, căzu într-o stare de semitrezie, ca în tren, şi prin minte i se perindară scene viu luminate din ultimii doi-trei ani. Incidente şi oameni pe care îi uitase îi răsăreau în faţa ochilor cu o acuitate febrilă, ca apoi să dispară într-o clipă. Stephen încercă să se smulgă succesiunii acesteia bolnăvicioase de amintiri. Îl văzu de mai multe ori pe Douglas căzând de pe targă pe podeaua alunecoasă a tranşeei în clipa exploziei unui obuz; auzi bufnetul lipsit de viaţă al corpului său inert. Un soldat pe care îl uitase, un anume Studd, îi reveni în minte, cu casca împinsă spre ceafă şi scalpul răzuit de gloanţe de mitralieră, în timp ce se apleca să ajute un camarad căzut.

Se dădu jos din pat. Mâinile îi tremurau ca ale lui Michael Weir în timpul bombardamentelor. Inspiră adânc şi auzi aerul poticnindu-i-se în piept. I se părea incredibil să simtă şocul abia acum, când se afla în siguranţă într-un sătuc liniştit din Anglia.

Gândul la peisajul din jur îl scoase din transă. Nu mai fusese de mult în Anglia.

Poate i-ar fi prins bine să facă o plimbare şi să cerceteze împrejurimile.

Coborî, fără pălărie, în hol, scârţâind din bocanci pe treptele de lemn fără covor, şi ieşi la aer.

Îşi ridică umerii, apoi îi coborî din nou cu un suspin lung, întrerupt. O porni de-a lungul peluzei, apoi coti pe o străduţă care se depărta de sat. Încercă să se relaxeze.

“Am fost în bătaia puştilor”, se gândi; “dar acum, deocamdată, s-a terminat”. “În bătaia puştilor.” Cuvintele reveniră. Cât de slabe şi de nepotrivite erau!

Pe unde mergea, gardurile vii [65] erau late şi neregulate, acoperite cu dantelăria tufişurilor de hasmaţuchi. Aerul avea un fior de puritate, ca şi cum n-ar fi fost niciodată respirat până atunci; tocmai începea să se răcorească de prima adiere a serii. Din ulmii înalţi pe care îi vedea la capătul câmpului, Stephen auzi croncănitul ciorilor şi, de undeva de mai aproape, uguitul mai blând al porumbeilor guleraţi. Se opri şi se rezemă de o poartă. Liniştea lumii din jur părea să stea în afara timpului; nici o voce omenească nu-i dădea nume.

Văzu deasupra luna albă, timpurie şi joasă peste ulmi. Peste ea şi în spatele ei erau smocuri lungi şi zdrenţuite de nori, care se deşirau în albastrul palid al cerului şi apoi se destrămau în filigrane de un alb vaporos.

Stephen se simţi copleşit de o izbucnire fulminantă de emoţii. Se sperie, căci crezu că explozia aceasta avea să aibă vreo urmare fizică - convulsii, sângerări sau moartea.

Apoi înţelese că ceea ce simţea nu era un atac, ci un acces de pasionată afinitate.

Afinitate cu câmpul zgrunţuros care se întindea până la pâlcul de copaci şi cu drumeagul care ducea înapoi în sat, unde zărea clopotniţa bisericii; acestea toate şi depărtarea binevoitoare a cerului nu erau separate, ci parte a unei singure creaţii, şi el însuşi, un bărbat pe care orice judecată sănătoasă l-ar fi considerat încă tânăr, era, prin pulsaţia minusculă repetată a sângelui său, una cu ele. Privi în sus şi văzu cerul aşa cum avea să fie brăzdat de traiectoriile stelelor în întuneric, de nebuloasele răsfirate şi de lumina înceţoşată a depărtărilor infinite; acestea toate, i se păru acum limpede, nu erau alte lumi, ci legate prin conştiinţa creaţiei de norii albicioşi ferfeniţiți, de aerul virgin de mai, de pământul întins sub iarba jilavă de la picioarele sale. Se

---

65 Gardurile vii din lungul drumurilor de ţară sunt un fenomen larg răspândit în Anglia rurală. Sunt, de fapt, în majoritate, valuri de pământ sau de piatră cu o vechime considerabilă, deseori, la origine, cu rol de hotar, peste care a crescut o vegetaţie luxuriantă. (n.tr.)

ţinu strâns de gardul jos şi îşi puse capul pe mâini, temându-se încă, puţin, că forţa iubirii care simţea că-l leagă de toate avea să-l mături de pe faţa pământului. Voia să-şi întindă braţele şi să cuprindă cu ele câmpurile, cerul, ulmii cu păsările lor cântătoare; voia să le ţină pe toate la piept cu iertarea nesfârşită a tatălui faţă de fiul risipitor - păcătos, dar mult iubit. Isabelle şi morţii torturaţi ai războiului; mama lui pierdută, prietenul său Weir: nimic nu era imoral sau impasibil de salvare, totul putea fi adus laolaltă, înţeles în lunga perspectivă a iertării. În timp ce se agăţa de lemnul ulucilor, îşi dori să fie şi el iertat pentru tot ce făcuse; tânjea ca unitatea creaţiunii să-i topească în sine păcatele şi furia, căci sufletul său era unit cu ea. Trupul i se scutură de pasiunea dragostei care îl găsise în cele din urmă, din care fusese alungat în lumea de sânge şi carne a unui lung timp al uciderii.

Înălţă capul şi descoperi că zâmbea. Merse paşnic, cu pas agale, în lungul drumului vreme de vreo oră, deşi îşi pierduse cu totul simţul timpului. Seara rămase luminoasă;

Stephen văzu câmpurile în nuanţele lor diferite şi copacii în şiruri sau pâlcuri, ori singuri acolo unde vreo sămânţă căzuse stingheră, întâmplătoare.

Când drumul o luă în jos şi coti, Stephen se pomeni că intră într-un sătuc. Doi băieţi se jucau pe un teren larg, acoperit cu verdeaţă, dincolo de un şanţ care îl despărţea de drum. Stephen intră într-un bar de peste drum şi se trezi într-o încăpere care semăna cu un salonaş privat. Un bătrân irascibil îl întrebă ce voia. Îi aduse bere dintr-un butoi nevăzut dintr-o cameră din spate; odată cu halba îi puse pe tejghea şi un pahar mai mic, plin cu o băutură cu scorţişoară. Stephen luă ambele pahare afară, se aşeză pe o bancă lângă pajişte şi se uită la cei doi băieţi care se jucau până când soarele coborî în cele din urmă şi luna albă străluci pe cer.

Stephen se întoarse în Franţa cu o zi înainte de încheierea permisiei, ca să-i facă o vizită lui Jeanne în Amiens.

Transferul său la comandamentul brigăzii fusese întârziat cu două săptămâni, şi între timp trebuia să-şi reia postul în compania lui, pe linia frontului. Se gândi că întoarcerea în război avea să-i fie mai uşoară dacă petrecea o noapte în Franţa înainte să plece mai departe către cantonamentul pe care probabil Gray i-l găsise între timp.

Gara din Amiens i se păru un reper bine cunoscut, deşi, numărând, descoperi cu uimire că era abia a treia oară când sosea aici. Prima lui venire avusese consecinţe neprevăzute şi extraordinare - şi, întru câtva, la fel şi a doua. De data aceasta, cu siguranţă n-avea să mai fie nici o Isabelle; poate că n-aveau să se producă de fapt nici o dramă şi nici o răsturnare de situaţie. El aşa spera.

Jeanne decisese să aibă încredere în el, şi Stephen îi era recunoscător. N-ar fi fost nevoie, dar gestul dovedea generozitate şi imaginaţie din partea ei, i se părea lui, în afară de cazul când era vorba numai de milă. Descoperi că-i era greu să-şi dea seama ce fel de sentimente trezea acum în oameni, dar, chiar dacă impulsul lui Jeanne fusese pur şi simplu compasiunea faţă de un soldat grosolan, el n-avea să-l refuze. Jeanne era o femeie bună. Stephen se întrebă cum de nu se măritase; trebuia să aibă treizeci şi opt sau treizeci şi nouă de ani, aproape prea bătrână ca să mai aibă copii.

Îi trimisese o telegramă din Boulogne şi aşteptase răspunsul. Ea s-ar fi bucurat să-l vadă în seara aceea, spusese, la orice oră.

El o luă pe jos prin oraş, tot cu valiza lui stângace. Purta una dintre cămăşile noi cumpărate la Londra şi lenjerie curată. Din câte îşi dădea seama, păduchii, vechea năpastă, pieriseră în focul pe care îl făcuse în Norfolk din toată îmbrăcămintea sa dinainte. Trecând la întoarcere prin gara Liverpool Street, îl rugase pe bărbier să-i radă mustaţa. Începuse să se simtă din nou tânărul care sosise cândva pe Boulevard du Cange.

Traversă piaţa cu cafeneaua unde o întâlnise pe Jeanne şi ajunse la casa în care ea locuia pe atunci cu Isabelle. Sună la sonerie. În timp ce aştepta, încercă să-şi aducă aminte cum arăta Jeanne, dar în minte nu-i veni nici o imagine.

- Intraţi, monsieur! îi întinse ea mâna.

Stephen se trezi din nou în holul modest de la intrare, deşi de data aceasta i se păru mai viu luminat. Jeanne deschise o uşă în dreapta, înspre o cameră de zi. Avea podeaua lucioasă de lemn şi o masă rotundă cu frezii într-un vas de sticlă. De o parte şi de alta a căminului erau aşezate fotolii.

- Sunteţi obosit după călătorie?

- Nu, deloc. Mă simt foarte bine.

Stephen se aşează în scaunul pe care i-l arătă Jeanne şi ridică ochii spre ea. Îşi amintea trăsăturile accentuate ale feţei ei şi pielea palidă; privind-o, i se părea că se liniştește. În căutătura ochilor şi în felul cum întorcea capul, femeia aceasta avea ceva care îi amintea din când în când, fulgerător, de Isabelle, ceva impetuos care era transfigurat şi potolit în gravitatea comportamentului ei.

- Isabelle mi-a spus că aveţi obiceiul să priviţi oamenii fix, zise Jeanne.

Stephen îşi ceru scuze.

- Toţi anii ăştia în tranşee.. mi-am uitat bunele maniere.

Era bucuros că subiectul Isabelle apăruse atât de devreme în discuţie. Puteau cel puţin să îl lase apoi în urmă.

- Aveţi ceva veşti de la Isabelle?

- Da, spuse Jeanne. E foarte fericită. Max a fost rănit grav, dar va supravieţui. M-a rugat să vă mulţumesc că aţi venit s-o vedeţi. Cred că vizita aceea a însemnat foarte mult pentru ea. A avut mare ghinion - sau a fost foarte nechibzuită, cum ar spune tata.

Toate deciziile pe care le-a avut de luat au fost dificile. Faptul că v-a văzut şi că a ştiut că îi doreaţi tot binele cred că a susţinut-o.

- Mă bucur, spuse Stephen, deşi nu simţea nici o bucurie.

Era derutat să-şi dea seama că rolul lui de acum în viaţa lui Isabelle era să-i ofere o încurajare minoră.

- Mă bucur, repetă el, şi în acel moment de mică nesinceritate i se păru că simte ultima rămăşiţă a fiinţei lui Isabelle părăsindu-l, nu pentru a trece într-o falsă uitare, aşa cum i se întâmplase prima dată, ci în simpla absenţă.

Se întoarse spre Jeanne.

- Cât timp mai rămâneţi în Amiens? Locuinţa dumneavoastră nu e în Rouen?

Jeanne îşi privi mâinile.

- Tata este bătrân şi ar vrea să vin să-i port de grijă. Deşi mama e încă în viaţă, nu o duce prea bine cu sănătatea şi e mai puţin atentă decât şi-ar dori el.

- Deci vă întoarceţi?

- Nu ştiu, spuse Jeanne. Am fost o fiică ascultătoare. Dar ideea independenţei mă atrage. Îmi place aici în Amiens, în căsuţa aceasta.

- Sigur. Stephen se gândi din nou la vârsta ei. Dar celelalte surori? Ele n-ar putea să aibă grijă de tatăl dumneavoastră?

- Nu. Sunt toate măritate. Monsieur, o să luăm cina cam într-o oră. Va trebui să mă duc să văd cum merg pregătirile. Nu ştiu dacă v-ar plăcea să vă odihniţi puţin sau să luaţi un aperitiv.. Nu sunt obişnuită cu situaţia asta. Jeanne flutură din mână. E oarecum neconvenţională.

- Nimic pe lumea asta nu e convenţional în momentul de faţă, zâmbi Stephen. Vă sunt recunoscător că înţelegeți lucrul acesta. Între timp, da, o să beau ceva.

Jeanne îi întoarse zâmbetul. Era prima oară când o vedea zâmbind, şi lui i se păru cea mai minunată expresie pe care o văzuse pe un chip omenesc. Începea cu o uşoară întindere a buzelor, apoi pielea palidă a feţei începea să radieze, nu de năvala sângelui, cum i s-ar fi întâmplat lui Isabelle, ci de o lumină interioară care o făcea să strălucească.

În sfârşit, zâmbetul îi ajungea până la ochi, care deveneau scânteietori, alungindu-se într-o căutătură încrezătoare. Nu

era vorba numai de expresia ei, se gândi Stephen, ci de întreaga ei faţă, care se preschimbase în ceva plin de seninătate şi iertare.

- Isabelle m-a trimis să cumpăr ceva pentru dumneavoastră când aţi mai fost pe aici. Miroase groaznic. Se numeşte Old Orkney. E o băutură englezească.

- Scoţiană, de fapt, râse Stephen. O ştiu foarte bine.

Jeanne aduse sticla şi cana cu apă. Stephen îşi turnă puţin într-un pahar mic de cristal şi, în timp ce Jeanne se duse la bucătărie, îşi roti ochii prin cameră. Auzi zăngănitul oalelor şi al tacâmurilor; un miros de ierburi aromate şi de vin îi stârni un acces brusc de foame în stomac. Îşi aprinse o ţigară şi căută cu privirea o scrumieră prin camera mică şi elegantă. Văzu o serie de vase de dimensiuni reduse din ceramică şi porţelan, dar nu îndrăzni să ia vreunul, şi aruncă scrumul în vatra căminului, sfărâmându-l cu talpa. În ciuda hainelor sale noi şi lipsite de păduchi, se simţea mătăhălos şi stângaci în această cămăruţă ordonată şi feminină. Se întrebă dacă avea să-şi regăsească vreodată uşurinţa şi naturaleţea comportamentului în împrejurări normale sau dacă nu cumva se transformase deja într-o fiinţă al cărei habitat firesc includea acoperişuri din tablă ondulată, pereţi de lemn şi mâncare atârnată de grinzile tavanului în pachete antişobolani.

Jeanne pregătise o supă, din care îi servi într-un vas pus pe o masă din capătul camerei. Ar fi trebuit să fie o supă de peşte aşa cum se făcea în Dieppe, nu departe de căminul ei din Normandia, îi explică ea, dar nu reuşise să găsească în Amiens toate ingredientele necesare. Stephen îşi aminti cât de iritată fusese odată Isabelle când el spusese că Amiens nu era cunoscut pentru bucătăria locală.

- Bănuiesc că războiul a afectat livrările de alimente, spuse el.

- Nu ştiu prea bine, spuse Jeanne. S-ar putea pur şi simplu ca locuitorii Amiensului să nu fie interesaţi de mâncare. Nu

vreţi să turnaţi din vin? Nu ştiu dacă e bun, dar e cel din care am văzut că bea tata.

Stephen nu-şi dădea seama încă dacă Jeanne îl considera un refugiat care trebuia îngrijit de către vreo persoană cu conştiinţă civică sau dacă avea motive mai simple, prieteneşti. O întrebă despre asta în timp ce mâncau.

Ea nu-i dădu prea multe informaţii. Purtarea ei avea o timiditate plăcută, ca şi cum simţea că seara aceasta nu-i era de fapt permisă de regulile de etichetă şi că în orice clipă cineva ar fi putut veni să-i interzică să o continue. Stephen deduse că ea rămăsese în casa părinţilor dintr-un sentiment al datoriei faţă de tatăl lor, care păruse capabil să-i impună voinţa lui, aşa cum făcuse şi cu Isabelle. Jeanne rezistase alegerii unui soţ cu mai mult succes decât sora ei mai tânără, dar el replicase interzicându-i să-şi urmeze propria cale. Aşa cum îl speriase pe militarul îndrăgostit de Isabelle, la fel îl alungase într-o dispută pe un bărbat văduv care i-ar fi luat-o pe Jeanne.

Jeanne vorbea în propoziţii bine chibzuite; purtarea ei avea o anume stricteţe, temperată însă de umorul care-i scăpăra dincolo de ea în ochi şi în mişcările bruşte ale degetelor lungi şi subţiri.

Stephen continua să încerce un sentiment de linişte în prezenţa ei. Descoperi că era bucuros să stea s-o asculte, şi, când ea îi puse întrebări, reuşi să-i răspundă cu o anumită cumpătare, chiar şi vorbind despre război.

Apoi, pe măsură ce seara se adâncea, el începu să simtă groaza întoarcerii. De prima dată când, copil fiind, fusese luat de pe câmpuri şi silit să se întoarcă în orfelinatul în care locuia, se temuse mai mult ca orice de momentul separării: atunci se simţea abandonat. Nu se putea gândi cu calm la întoarcerea în tranşee. Pe măsură ce timpul se scurta inevitabil, deveni incapabil să mai vorbească.

- Vă gândiţi că vă întoarceţi, nu-i aşa? spuse Jeanne. Văd că nu-mi mai răspundeţi la întrebări.

Stephen dădu din cap.

- N-o să dureze o veşnicie. Aşteptăm tancurile şi îi aşteptăm pe americani, asta spune mareşalul Pétain. Trebuie să avem răbdare. Gândiţi-vă la următoarea permisie!

- Pot să vin aici din nou?

- Desigur, dacă veţi voi. Număraţi zilele şi săptămânile! Aveţi grijă să rămâneţi în viaţă! Noua dumneavoastră slujbă înţeleg că n-o să vă implice prea mult în luptă. Fiţi prudent!

- S-ar putea să aveţi dreptate, spuse Stephen şi oftă. Dar durează de atât de mult timp! Mă gândesc la soldaţii cu care am fost împreună şi..

- Atunci trebuie să încetaţi să vă mai gândiţi la ei, la cei care au murit. Aţi făcut pentru ei tot ce aţi putut şi nu mai puteţi face nimic de acum încolo. Când războiul se va termina, veţi putea să vă amintiţi şi de ei. Acum trebuie să vă concentraţi să treceţi cu bine timpul rămas. Încă o viaţă pierdută n-are cum să-i ajute pe cei care au murit deja.

- Nu pot, Jeanne, nu pot. Sunt atât de obosit!

Jeanne se uită la figura lui imploratoare. Era gata să izbucnească în lacrimi.

- Am dat tot ce am avut în mine, spuse el. Nu mă pune să plec! Te rog, lasă-mă să stau aici!

Jeanne zâmbi din nou.

- Nu aşa vorbeşte un bărbat care şi-a condus soldaţii pe Ancre. Câteva săptămâni în spatele liniilor, unde nu te paşte nici un pericol. Poţi să te descurci.

- Nu e vorba de pericol. E vorba de efort. Nu mai pot să-l concep.

- Ştiu. Jeanne îşi puse mâna peste a lui. Înţeleg. Dar trebuie să fii puternic. Ţi-am făcut patul, pentru că m-am gândit că poate vrei să rămâi. O să te trezesc la timp dimineaţă. Vino!

Stephen o urmă şovăitor spre uşă. Ştia că a doua zi avea să se întoarcă.

Asaltul asupra dealurilor Messines fusese plănuit îndelung şi în detaliu. Veteranii atacului din iulie trecut erau zgârciţi cu vieţile omeneşti pe care le aveau la dispoziţie.

- Am veşti bune pentru tine, spuse Gray când Stephen i se prezentă la întoarcere.

Înainte de a te muta în noua slujbă, vei avea timp să organizezi un raid masiv asupra tranşeelor inamice. Face parte din noua strategie a prudenţei, să ne cunoaştem duşmanul. Recunoaştere.

Gray încerca fără succes să-şi înăbuşe o umbră de zâmbet.

- Aşa deci, spuse Stephen. Şi va însemna foarte mult pentru măreaţa noastră strategie dacă vom descoperi că ne luptăm cu regimentul patruzeci şi trei, şi nu patruzeci şi doi?

- Mă îndoiesc foarte tare, spuse Gray. Dar am primit ordin să contribui la culegerea de informaţii în lungul liniei întâi. Compania dumitale iese din rezervă, am impresia, săptămâna aceasta. E o şansă excelentă pentru un soldat din linia întâi ca dumneata.

- Vă mulţumesc, domnule.

Gray râse.

- În regulă, Wraysford. Linişteşte-te! Ce vreau să faci de fapt este să conduci un atac asupra canalului din stânga. Trebuie să ocupăm o poziţie acolo. Nu e decât un atac local. Porniţi în zori cu restul batalionului. Veţi primi sprijin din partea prietenilor noştri din Birmingham în a doua parte a zilei. Asta îţi sună mai bine?

- Pare un mod mai util de a muri decât să inspectăm insignele de pe şepcile soldaţilor de peste drum.

- Eşti băiat bun, Wraysford. Ţine-o tot aşa! Ştiam eu că n-ai să refuzi.

- Dar *dumneavoastră* cum o tot ţineți, domnule? întrebă Stephen.

Gray râse.

- E sângele meu scoţian. Abia am început.

Cei doi bărbaţi o luară din nou spre linia frontului, prin lungul şanţ de comunicaţii, în crevasa noroioasă săpată în pământ sub sacii cu nisip. Dacă nu luau în considerare raidurile şi patrulele, nu atacaseră de nouă luni, şi soldaţii care fuseseră însărcinaţi să plaseze scările de asalt pe peretele tranşeei erau nervoşi şi se certau. Toată dimineaţa se auzi bufnetul ciocanelor şi scrâşnetul ferăstraielor. Lemnul era tăiat şi sprijinit la intervale regulate de parapete. Stephen avu impresia că, în ciuda presimţirilor negre legate de marea ofensivă din Belgia, care îi era, se spunea, atât de dragă generalului Haig, soldaţii crezuseră cumva că n-aveau să fie implicaţi ei înşiși într-un nou marş forţat împotriva uraganului de gloanţe.

Ieşind din schimbul său în subterană, Jack Firebrace urmări pregătirile, şi ele îi treziră amintiri pe care până atunci izbutise să le ascundă. Îşi aminti cum se rugase pentru soldaţii care ieşeau din tranşee în dimineaţa aceea de vară şi cum avusese încredere că aveau să fie apăraţi. De data aceasta nu mai avea nici o rugăciune de dăruit.

Intră în adăpostul larg de la gura tunelului unde compania sa dormea temporar.

Făcu ceai şi îl bău alături de Evans, apoi îşi scoase caietul de schiţe. De când murise Shaw, Jack nu-l mai desenase. Se apucase în schimb să-l deseneze pe Stephen. Din momentul în care acesta se prăbuşise în braţele lui, înviat din morţi, Jack fusese intrigat de el. Acum îi schiţa capul mare, cu păr întunecat, din nenumărate unghiuri şi în diferite poziţii - cu ochii mari deschişi, neîncrezător, sau mijiţi a hotărâre; cu zâmbetul cu care îl întărâta pe ofiţerul tuneliştilor, căpitanul Weir; cu expresia aceea distantă şi goală, lipsită parcă de orice memorie, cu care îl expediase pe Jack atunci când acesta se prezentase în faţa lui pentru că dormise în post. Chipul lui John nu şi-l mai putea aminti suficient de clar ca să-l deseneze.

Aşteptarea atacului fu scurtă, dar la fel de greu de îndurat. Stephen stătu de vorbă cu comandanţii de pluton care

aveau să urce primii pe treptele scărilor de asalt în lumea nesigură de dincolo.

- Nu aveţi voie să ezitaţi, spuse el. Ceea ce vă aşteaptă nu poate fi schimbat, dar, dacă şovăiţi, veţi pune inutil în primejdie vieţile altora.

Îl văzu pe Ellis lingându-şi buzele. Fruntea albicioasă îi asudase. Bombardamentul începea să prindă putere şi să scuture pământul de pe acoperişul adăpostului.

Stephen vorbea cu calmul experienţei, dar asta nu-i fu de nici un folos. Faptul că mai participase la un atac înainte nu era o garanţie că putea s-o facă din nou. În clipa hotărâtoare, avea să trebuiască iarăşi să-şi sondeze propriile adâncuri, şi se temea că se schimbase.

Bombardamentul dură numai o zi. Lovise ţintele inamice - aşa îi asiguraseră artileriştii - cu precizie ştiinţifică, rezultatul unor misiuni aeriene detaliate de recunoaştere. N-aveau să mai existe sârmă netăiată sau redute de beton nevătămate, din care moartea să ţâşnească, val după val, asupra câmpului scormonit de obuze.

Weir veni în adăpostul lui Stephen la miezul nopţii. Avea o privire rătăcită şi părul răvăşit. Văzându-l, Stephen simţi că-l cuprinde deznădejdea. Nu voia să se molipsească de frica celuilalt. Nu voia să-i simtă respiraţia asupra lui.

- Duduitul ăsta! exclamă Weir. Nu-l mai suport.

- Spui asta de doi ani de zile, zise Stephen tăios. Adevărul este că eşti unul dintre cei mai rezistenţi oameni din armata britanică.

Weir scoase ţigările şi aruncă în jur o privire nerăbdătoare. Stephen împinse o sticlă înspre el cam în silă.

- Când ieşiţi la atac? îl întrebă Weir.

- La ora obişnuită. O să fie bine.

- Stephen, mă tem pentru tine. Am un presentiment rău.

- Nu vreau să aud nimic despre presentimentele tale.

- Mi-ai fost un prieten excepţional, Stephen. N-am să uit niciodată când zăceam în pâlnia aia de obuz, şi tu mi-ai vorbit, şi..

- Ba bineînţeles că ai să uiţi. Acum, te rog, taci din gură!

Weir tremura.

- Nu, n-ai înţeles. Vreau să-ţi mulţumesc. Am pur şi simplu o presimţire. Îţi aminteşti ultima dată când am făcut cărţile, şi tu..

- Am măsluit cărţile. Te-am înşelat. Nu însemnau absolut nimic.

Stephen nu putea suporta conversaţia.

Weir păru surprins şi tulburat. Bău cu sete.

- Ştiu că n-ar trebui să spun asta, ştiu că e egoist din partea mea, dar..

- Taci naibii din gură, Weir!

Stephen strigase, şi vocea i se poticni într-un vag suspin. Îşi apropie faţa de a prietenului său.

- Încearcă să mă ajuţi, te rog! Dacă îmi eşti recunoscător sau oricum mi-ai fi, încearcă doar să mă ajuţi! Doamne, Dumnezeule, tu îţi închipui că vreau să fac aşa ceva? Că viaţa mea a fost făcută pentru *aşa ceva*?

Weir se trase îndărăt, stropit cu indignare de saliva lui Stephen.

Dădu să protesteze, dar Stephen era acum covârşit de furie.

- Toţi băieţii ăia de optişpe-nouăşpe ani care ies din tranşee la prima oră a dimineţii.. şi eu trebuie să mă duc cu ei şi să-i văd! Măcar o singură dată vorbeşte, te rog, despre altceva!

În felul lui strâmb şi ameţit de băutură, Weir nu era mai puţin pasionat.

- Chestia asta trebuie spusă, şi nu-mi pasă dacă am tact sau nu. Sunt lucruri mai importante decât tactul. Vreau să-ţi mulţumesc şi să-mi iau la revedere în caz că..

Stephen îl luă de revere şi îl săltă de la pământ, târându-l până la uşa adăpostului.

- Cară-te, Weir! Dispari din ochii mei şi lasă-mă-n pace!

Îl împinse, şi maiorul căzu, alunecând, cu faţa în noroi. Se ridică la loc greoi şi-i aruncă înapoi lui Stephen o privire

plină de reproş, în timp ce-şi curăţa murdăria şi mâzga de pe piept, apoi o porni cu pas singuratic pe podeaua de scânduri a tranşeei.

Singur, aşa cum îşi dorise să fie, Stephen începu călătoria aceea în sine însuşi care avea să dureze până în zori. Îşi examină trupul cu atenţie şi îşi aminti de lucrurile pe care le atinsese cu mâinile; se uită la buricele degetelor şi îşi lipi dosul mâinii de membrana moale a buzelor.

Se întinse pe scândurile patului şi simţi pe faţă atingerea păturii de lână. Era o senzaţie pe care şi-o amintea din copilărie. Închise ochii strâns şi se gândi la amintirile cele mai timpurii cu mama sa, la mâinile ei, la sunetul şi mirosul ei. Se înfăşură în mantia amintirilor, sperând să fie în siguranţă în lumea aceasta în care nu-l puteau ajunge gloanţe sau obuze. Înghiţi în sec şi îşi simţi, ca de atâtea alte ori, limba şi gâtul.

Era acelaşi trup pe care îl avusese şi pe vremea când era un băieţandru inocent. N-aveau cum să-l lase să i se întâmple ceva acum. Dragostea regăsită pentru lumea cea mare făcea ideea de a o părăsi insuportabilă.

Cu o oră înaintea zorilor, Riley veni la el cu apă fiartă pentru bărbierit. Stephen fu bucuros să-l vadă pe omuleţul acesta pus la patru ace cu manierele lui slugarnice.

Ordonanţa reuşise să fiarbă şi o cratiţă mare cu ceai. Stephen se bărbieri cu atenţie şi îşi puse centura pe care i-o lustruise Riley.

Când ieşi în tranşee, văzu că raţiile veniseră la timp şi că unii soldaţi îşi fripseseră şuncă la micul dejun. Trebui să se mişte cu grijă prin întuneric, uitându-se unde păşea pe scânduri. Îl găsi pe sergentul-major Price verificându-şi echipamentul. Spiritul lui metodic îi făcu bine; era ca şi cum ar fi fost o zi obişnuită. Stătu apoi de vorbă cu Petrossian, caporalul vechiului său pluton. De pe chipul lui familiar, oacheş, Petrossian înălţă ochii către Stephen cu speranţa eliberării. Stephen îşi întoarse privirea. Se apropie apoi de

un grup de soldaţi care nu mai ieşiseră niciodată din tranşee - Barlow,

Coker, Goddard şi alţi câţiva, îngrămădiţi lângă o scară de asalt. Se opri lângă ei să le vorbească şi până şi în întuneric le văzu expresia ciudată a feţei. Era ca şi cum pielea le fusese întinsă mai să plesnească peste pomeţi, încât strălucea. Fură incapabili să-i răspundă; fiecare coborâse de unul singur înlăuntrul său, acolo unde timpul nu mai exista şi unde el era complet neajutorat.

Artileria începu barajul între linii. Văzură pământul scuipând şi ţâşnind peste parapetul întărit cu saci de nisip. Stephen îşi verifică ceasul. Mai aveau patru minute. Se lăsă în genunchi pe treapta de tragere şi se rugă, cu un alean fără cuvinte.

Totul se petrecuse prea repede. Lungul bombardament dinaintea atacului din iulie fusese aproape insuportabil, dar cel puţin le dăduse soldaţilor timp să se pregătească.

De data aceasta părea că nu trecuseră decât câteva ore de când el luase cina cu Jeanne şi deja acum se pregătea să moară. Prea puţin conta că acesta era un atac de o importanţă mai mică; moartea nu avea grade.

Se ridică din genunchi şi se întoarse în porţiunea dreaptă cea mai apropiată a tranşeei, unde îl văzu pe Ellis privindu-şi ceasul. Se duse la el şi-şi puse braţul pe după umerii lui. Chipul îngrozit al lui Ellis îl îmbărbătă; în timp ce-l strângea lângă el, găsi undeva înăuntrul său puterea de a-i zâmbi încurajator. La capătul şanţului de comunicaţii stătea Price, cu un carnet cu coperte tari. Îi întinse mâna lui Stephen, şi el io strânse. Price n-avea să iasă din tranşee, dar avea să numere pierderile.

Stephen ridică privirea spre cer, unde prima rază de lumină străbătea prin crăpăturile norilor. Scoase un suspin lung, care îl cutremură din cap până-n picioare.

- Ah, Doamne, ah, Dumnezeule! răsuflă el, străbătut de un fior.

Unde era acum comuniunea aceea a lumii în iubire? Cu un minut înainte de semnal, înţelese, copleşitor, ceea ce înţeleseră toţi ceilalţi: că nu exista cale de întoarcere. Aruncă o privire plină de nostalgie către tranşeea de comunicaţii ticsită de oameni, apoi se întoarse cu faţa spre linia frontului. Se auzi un fluier, şi soldaţii începură să urce greoi pe scări, în aerul metalic, traşi înapoi de raniţele grele.

Stephen le urmări mişcările stângace, ca de cârtiţă, şi simţi că inima i se opreşte în loc, copleşită de o dragoste plină de milă faţă de ei. Se pregăti să-i urmeze.

Soldaţii fugeau cât îi ţineau puterile pe pământul plin de gropi; nici pomeneală de înaintarea înceată ordonată în urmă cu un an. Mitralierele britanice formau un baraj deasupra capetelor lor, unde întâlneau focul defensiv al inamicului. Stephen percepu densitatea sunetului şi-şi lăsă capul în piept, încercând să profite de protecţia fie şi aproximativă a căştii de metal. Fu silit să cotească brusc pe lângă trupuri căzute şi să sară peste pâlnii mai mici răsărite în noroi. Văzu că linia care avansa în faţă ajunsese la tranşeele inamicului. Propria lui companie, care era de întărire, începu să se regrupeze în craterele de obuz la vreo cincizeci de metri mai înapoi.

Stephen alunecă vreo trei metri în jos pe o pantă noroioasă şi dădu peste Goddard şi Allen. Ultimul avea un pansament peste un biceps. Coker se uita peste marginea pâlniei, urcat pe spinarea altui soldat, încercând să vadă prin binoclu ce semnale veneau de la trupele din faţă.

Sări apoi în noroi.

- Nu văd nimic, domnule! strigă el către Stephen prin vacarmul din jur. Nici un semnal, nimic. Parc-au intrat în sârma ghimpată. Îs bombe care explodează în tranşee.

Stephen simţi un zvâcnet de speranţă. Era posibil ca, pentru prima oară în experienţa sa de soldat, artileria chiar să fi tăiat sârma şi ca oamenii lui să nu fie doar nişte ţinte mişcătoare pentru mitralierele duşmane.

Petrossian căzu şi el în crater. Era negru de mâzga nămoloasă şi de mizeria putreziciunii peste care dăduse în alte pâlnii de obuz, dar nu sângera.

- Semnal de la Compania B, domnule! strigă el. Au intrat.

- Foarte bine. Să mergem!

Stephen se căţără pe marginea pâlniei şi flutură un steag. Pământul începu să tremure şi să verse soldaţi pe o distanţă de o sută de metri şi mai bine. Zgomotul dinaintea lor se înteţi, căci nemţii începură să tragă din tranşeele secundare. Deşi cei din Compania B încercară să le asigure acoperirea, focul puştilor lor nu putea ţine piept tirului de mitralieră. Ultimii cincizeci de metri deveniră o succesiune rapidă de sărituri şi mişcări ferite, căci trebuiră să şerpuiască printre gloanţe şi să sară peste trupurile căzute.

Stephen intră în urma altor doi printr-o gaură în sârma ghimpată a nemţilor şi sări jos într-o porţiune dreaptă a tranşeei, ticsită de oameni. Nimeni nu ştia ce se petrece. În lungul şanţului, grupuri de prizonieri nemţi zâmbeau nervos. Arătau parcă uşuraţi că fuseseră prinşi, dar neliniştiţi că, într-o etapă atât de târzie a războiului, li s-ar fi putut totuşi întâmpla ceva rău. Îi serviră din belşug pe membrii Companiei B cu suvenire şi ţigări. Tranşeea lor era un nesecat izvor de uimire pentru soldaţii britanici, cu adăposturile ei uriaşe, adânci, şi cu parapetele clădite cu mare pricepere. Se uitau fascinaţi la intimitatea aceasta pe care şi-o imaginau de atâta vreme şi pe care o violaseră în sfârşit.

Stephen reuşi să-i ducă pe prizoneri într-un adăpost care nu fusese afectat şi îl lăsă pe Petrossian cu trei soldaţi să-i păzească. Ştia că Petrossian era uşurat să nu trebuiască să mai înainteze şi că avea să-i facă plăcere să-i omoare dacă ar fi fost cazul. O luă apoi în lungul şanţului şi dădu de Ellis, leoarcă de transpiraţie şi cu o privire albă, ca şi cum bătălia avea loc undeva într-o altă lume.

Undeva în stânga lor, acolo unde tranşeea se apropia de canal, se auzea încă zgomotul încăierării, deşi după vreo

jumătate de oră văzură că erau aduşi noi prizonieri nemţi, iar răpăitul focurilor se stingea treptat.

Ellis se uită întrebător la Stephen.

- Şi acum?

- O să primim întăriri la amiază din pădurea de colo, de la cei pe care Gray îi numeşte “amicii noştri din Birmingham”. Va trebui să fim siguri că deţinem controlul la capătul canalului, apoi să pornim spre tranşeele din linia a doua.

Ellis zâmbi incert. Stephen făcu o grimasă.

- Am început să bombardăm linia a doua, strigă el când auzi vaietul obuzelor pe deasupra. Puneţi-vă casca pe cap, şi să ne ţinem pumnii!

În tranşee începu o vânzoleală frenetică. Soldaţii îngrămădeau saci de nisip ca să poată trage peste marginea din spate a şanţului către linia a doua a nemţilor. Mulţi fură nimeriţi în cap încercând să găsească loc de tragere şi căzură pe spate. Cei care deserveau mitralierele Lewis căutau un loc sigur de unde să poată ochi, dar deocamdată era greu de ştiut dacă puteau avansa înainte ca mişcarea să le fie zădărnicită de contraatacul german.

Treptat, artileria începu să-şi găsească ţintele. Se vehiculau strigăte despre explozii de obuze pe buza tranşeei, cu oameni şi ţărână azvârliţi în aer în devălmăşie. Din spatele liniilor, artileria germană începu să dea replica în forţă. Nu exista mijloc de comunicare cu comandamentul batalionului, iar în zgomotul şi carnajul tot mai intens al luptei, singurul mod de a impune ordinea la care Stephen se putu gândi fu să urmeze planul original. Se căţără pe treapta improvizată de tragere. Din câte putea vedea, inamicul se pregătea pentru o nouă retragere în liniile secundare. Dacă ar fi existat un mijloc de comunicare cu artileria, ar fi putut să-i surprindă în timp ce se retrăgeau.

Al doilea atac începu cu un şir de ordine răcnite care se auziră doar pe jumătate. Fu mai slab coordonat decât primul, fără valuri distincte, dar soldaţii care supravieţuiseră fugiră împleticindu-se, ameţiți de

entuziasm, către liniile secundare. Neavând loc pentru puşti, intrară în tranşee cu baioneta şi cu pumnul. Unii fură striviţi de propria artilerie, care află târziu de al doilea asalt, alţii săriră în şanţ drept în braţele morţii.

Stephen ţâşni prin sârma ghimpată şi ateriză peste corpul unui caporal neamţ căruia un obuz îi smulsese picioarele. Era încă viu şi se străduia să se târască într-un loc sigur.

Încercară să se strângă în grupuri compacte şi de acolo să înainteze în ambele direcţii în tranşee, ca să aibă în permanenţă spatele ferit, dar, din cauza celor care soseau întruna, nu puteau arunca grenade peste serpentinele şanţului, de teamă să nu-şi omoare propriii camarazi. Nu le rămânea decât să înainteze orbeşte la fiecare cot. Soarta primilor doi sau trei soldaţi era un semnal eficace pentru cei care urmau. Stephen îi văzu avansând nebuneşte, călcând în picioare trupurile prietenilor, parcurgând dintr-odată câte o întreagă porţiune dreaptă, înghiontindu-se ca să ajungă primii la cotitură.

Aveau în minte fraţi şi prieteni morţi; erau electrizaţi dincolo de orice frică. Ucideau cu plăcere. Nu mai erau normali.

Undeva aproape de amiază ocupaseră şi tranşeea secundară. Stephen trimise un detaşament în jos către canal, ca să preîntâmpine orice contraatac. Tot ce le rămânea acum de făcut era să ţină tranşeea până la amiază, când le soseau întăriri care să le protejeze şi celălalt flanc.

Stephen nu putea răbda vederea nemţilor şi încercă să-i trimită pe prizonieri cât mai repede în liniile britanice. În ciuda canonadei neîncetate, se găsiră destui voluntari care să-i escorteze. Majoritatea soldaţilor considerau că două linii ocupate într-o dimineaţă erau aproape mai mult decât ar fi putut spera de la soartă. După cinci ore de efort, erau disperaţi să primească un răgaz. Stephen îi urmări cu invidie cum se depărtau, cu pas obosit, aplecaţi de spate.

Intensitatea bombardamentului se atenuă vreme de câteva momente, apoi crescu din nou, în principal pe flancul drept, atacat acum din cuiburi nevăzute de mitralieră şi cu grenade de puşcă. Stephen nu avusese încă timp să se bucure de avansul semnificativ al trupelor când poziţia lor fu asediată. Construcţia în zigzag a şanţului îl împiedica să-şi dea seama ce se petrecea la numai câţiva metri depărtare, dar zgomotul atacului îi sună rău prevestitor în urechi.

Percepu o mişcare şerpuită apropiindu-se în tranşee din partea dreaptă, pe măsură ce porţiunile drepte mai îndepărtate erau fie evacuate, fie pur şi simplu reduse la tăcere. La amiază urcă o scară de asalt către ceea ce fusese cândva parapetul şi privi către pădure după întăriri. Nu se zărea nimeni. Stephen sări jos în tranşee şi găsi un periscop. Se uită din nou între linii şi nu văzu decât un şir îndepărtat de prizonieri conduşi către tranşeele britanice. Închise ochii şi oftă încetişor în vuietul artileriei. Ar fi trebuit să-şi închipuie. Ar fi trebuit să-şi dea seama.

Un comandant de pluton pe nume Sibley îi striga ceva în ureche. Voia să afle când aveau să sosească întăririle.

- Nu văd nici o unitate. Nu mai vin! urlă Stephen.

- De ce? întrebă Sibley tăcut.

Stephen nu spuse nimic.

O oră mai târziu, nemţii erau înapoi în şanţ la capătul îndepărtat al tranşeei, şi începuse lupta corp la corp. La scurt timp după, Compania B primi ordin de la comandant să se retragă către linia întâi pe care o cuceriseră dimineaţă. Ieşind din şanţ, nimeriră sub focul mitralierelor germane care se instalaseră din nou în linia a doua.

Era imposibil să gândeşti de urletul gloanţelor. Stephen îşi dădu seama că Ellis îi striga ceva.

- Ne întoarcem, ne întoarcem! citi el pe buzele lui, fără să audă nimic.

Stephen clătină din cap.

Ellis îşi lipi buzele de urechea lui.

- Compania B a plecat.
- Ştiu, ştiu.

Stephen nu-i mai explică nimic. Misiunea lui era să ocupe; Compania B fusese trimisă să atace şi avea dreptul să decidă singură când să se mişte din loc. Stephen n-ar fi reuşit să-l facă pe Ellis să-i audă lămuririle, dar voia să respecte ordinele primite de la colonelul Gray.

Un sergent cu chipul stropit de sânge trecu în goană pe lângă ei, urmat de un grup de soldaţi împinşi înapoi în tranşee de pe flancul drept, neprotejat. Contraatacul venea deja şi direct din faţă, din tranşeele de rezervă. Cele două mitraliere Lewis nu reuşeau să-i facă faţă. Nu le mai trebuia decât un atac dinspre capătul canalului, şi ar fi fost complet încercuiţi. Stephen calculă rapid şansele unei retrageri. Germanii erau acum atât de mulţi în tranşee, încât ar fi fost în stare să-şi reia poziţiile la parapete şi să-i împuşte oamenii din spate în timp ce fugeau.

Ellis plângea.

- Ce facem? boci el. Vreau să-mi salvez oamenii. Ce facem?

Stephen nu vedea decât o singură ieşire: trupurile soldaţilor morţi înghesuite ca sacii de nisip, unul peste altul. Nu asta îşi dorise, dar nu aveau de ales.

- Ce facem? gemu din nou Ellis în vacarm.
- Rămânem pe poziţii, rămânem naibii pe poziţii!

Urletul neauzit care-i umplu gura îi dezveli limba şi dinţii.

În încercarea disperată de a-şi salva viaţa, soldaţii se luptară pentru fiecare metru de tranşee. Stephen li se alătură, trăgând cu repeziciune înspre siluetele tulburi cenuşii care avansau către ei.

Cu puţin înainte de ora trei, simţi în ureche o voce cu accent de Yorkshire şi zări lângă el o faţă necunoscută. Privi nedumerit în ochii omului de alături.

Era un locotenent din regimentul Ducelui de Wellington, care-i striga că oamenii lui recuceriseră capătul îndepărtat al tranşeei.

În decurs de o oră, îşi curăţară drumul înapoi către canal. Sosiră şi alte ajutoare, cu mortiere şi mitraliere în plus. Contraatacul german se întrerupse temporar, şi nemţii rămaşi, răzleţi, se retraseră către poziţiile de rezervă.

Stephen coborî pe podeaua de scânduri şi merse până la un adăpost, unde găsi un maior din regimentul Ducelui de Wellington.

- Arătaţi stors de puteri, spuse maiorul vesel. Aveţi ordin să vă retrageţi. Noi am fost trimişi să vă asigurăm acoperirea. Ceva a mers prost mai devreme. O nouă victorie a planificării.

Stephen îl privi în faţă. Părea atât de tânăr, se gândi, şi totuşi făcuse un fel de miracol.

- Şi dumneavoastră ce faceţi? întrebă el.

- O să vă acoperim retragerea, pe urmă o ştergem naibii de aici.

Stephen îi strânse mâna şi ieşi din adăpost.

Îi scoaseră întâi pe morţi şi pe răniţi şi, până la căderea nopţii, ceea ce mai rămăsese din companie se întoarse în tranşeele proprii. Ellis fusese omorât de mitraliere. Micul grup de supravieţuitori se târî peste noroiul pe care îl traversaseră dimineaţă. Nu întrebară nimic despre soarta camarazilor lor; nu voiau decât să ajungă undeva unde să se întindă şi să doarmă.

La noua lui slujbă, Stephen părea să nu trebuiască decât să se uite pe hărţi şi să determine amplasamentul fiecărui batalion. Fusese încartiruit într-o casă confortabilă din sat, deşi din când în când i se cerea să-şi petreacă noaptea într-un adăpost din linia de rezervă. Chiar şi asta era mult mai bine decât ceea ce cunoscuse până atunci. Munca lui avea un caracter destul de urgent, întrucât atacul de pe dealurile Messines se apropia cu repeziciune. Lui Stephen îi făcu o plăcere de-a dreptul sardonică să confirme că unitatea de tunelişti a lui Weir era planificată pentru odihnă cu puţin timp înainte.

Aveau să-şi încheie treaba, şi altcineva putea să detoneze minele.

Maiorul de brigadă, un bărbat pe nume Stanforth, îi amintea, prin purtări, de colonelul Barclay. Avea tendinţa de a ţipa fără vreun motiv întemeiat şi vorbea în propoziţii abreviate care ar fi trebuit să aibă un caracter imperativ. Dacă se întâmpla ceva neprevăzut, dovedea imediat că era şeful dând ordine în forţă, complicate, deşi încurcătura se limpezea de obicei de la sine.

În ziua în care sosi, Stephen avu neplăcuta sarcină de a-i scrie mamei lui Ellis, care fusese deja informată în mod oficial de moartea fiului său. Ronţăi capătul creionului timp de mai bine de o oră în biroul său până când fu în stare să se apuce de scris. Era o zi de vară, iar sturzii şi mierlele se întreceau în triluri în grădina casei.

Compuse de mai multe ori un paragraf iniţial, în care încercă să descrie câte ceva din atac sau din perioadele pe care le petrecuse cu Ellis în adăpost ori în Amiens.

Încheie cu condoleanţe convenţionale.

*

Stimată doamnă Ellis,

Vă scriu ca să vă asigur de sentimentele mele cele mai profunde de compasiune pentru pierderea fiului dumneavoastră. *Aşa cum vi s-a comunicat*, *el a decedat în cursul unei acţiuni ofensive din dimineaţa de 2 iunie*. *A fost ucis de focul unei mitraliere inamice în timp ce organiza operaţiunea de apărare a unei tranşee germane*, *cucerite cu eroism de către soldaţii aflaţi sub comanda lui*. *Este înmormântat împreună cu locotenentul Parker şi locotenentul Davies*. *Mormântul a fost marcat*, *şi poziţia lui a fost comunicată Comitetului pentru Înregistrarea Locurilor de Veci*.

În cursul ultimei conversaţii pe care am avut-o mi-a spus că nu se temea de moarte şi că se simţea gata să îndeplinească orice misiune ar fi fost chemat să ducă la bun sfârşit.

În orice împrejurare, pe primul loc pentru el au fost binele şi siguranţa oamenilor săi.

Soldaţii de sub comanda lui ţineau mult la el, şi cu această ocazie vă transmit şi condoleanţele lor cele mai sincere. Prin moartea sa în sprijinul ţelurilor Patriei, fiul dumneavoastră a fost unul dintre cei foarte mulţi care au plătit un preţ dureros.

Încredinţăm sufletele fraţilor noştri căzuţi milei şi oblăduirii Domnului.

Recitind scrisoarea pentru sine, Stephen sublinie cuvântul "orice".

"În *orice* împrejurare.." Era adevărat. În decurs de numai câteva luni, Ellis îşi câştigase respectul soldaţilor pentru că nu se temea - sau, dacă se temea, n-o arăta.

Devenise un bun ostaş, în ciuda a ceea ce-l ajutase să devină.

Stephen obosise de scris asemenea scrisori. Observă cât de uscat şi de lipsit de emoţie îi devenise limbajul. Îşi imagină ce efect avea să aibă scrisoarea asupra femeii înnebunite de durere care avea s-o deschidă. Singurul ei fiu mort.. Refuză să se mai gândească.

În ultima săptămână înainte de atac, compania lui Jack fu mutată în tunelurile adânci de sub dealuri, unde instală tone de amonal în camere săpate special.

Cu două zile înainte de atac, treaba fu încheiată, şi Jack ieşi epuizat la lumină. Evans,

Fielding şi Jones urcară după el. Stătură câteva clipe în porţiunea de tranşee unde era gura tunelului şi se felicitară unul pe altul pentru munca depusă. Înainte de a-şi putea considera oficial misiunea încheiată, li se ceru să se prezinte la căpitanul Weir, aşa că porniră pe fundul tranşeei către adăpostul acestuia.

- Se zvoneşte că o să capeţi permisie acasă, Jack, spuse Fielding.

- Nu cred. O să ne pună mai întâi să săpăm până-n Australia.

- Aicea sigur nu mai avem ce săpa, spuse Evans. Dedesubt e un labirint. Eu m-aş bucura pur şi simplu să merg undeva în spatele liniilor şi să mă întind într-un pat cald şi moale, cu un pahar sau două de vin în burtă.

- Da, spuse Fielding, şi poate cu vreo franţuzoaică lângă tine.

Jack începea să creadă că poate partea cea mai rea a războiului trecuse pentru el. Îşi lăsă mintea să-şi imagineze holul de la intrare de acasă, la Londra, şi pe Margaret aşteptându-l.

Weir ieşi în tranşee să-i întâmpine. Părea mai fericit ca de obicei. Purta bocanci, tunică şi o capelă. În timp ce se apropia de ei, Jack observă că o parte dintre sacii cu nisip ai parapetului nu fuseseră înlocuiţi cum trebuia din ziua când infanteriştii ieşiseră la atac. Încercă să-l atenţioneze pe Weir că nu era bine protejat. Weir urcă pe treapta de tragere ca să-i lase să treacă pe soldaţii cu raţiile şi un glonţ de lunetist îi străpunse capul deasupra ochiului, făcând să-i ţâşnească fâşii de creier pe sacii cu nisip ai paradosului din spatele lui.

Pentru o clipă, trupul lui păru să nu realizeze ce se petrecuse, ca şi cum ar fi vrut să continue să meargă. Apoi căzu ca o marionetă, cu membrele răsfirate, cu faţa neajutorată în noroi.

Stephen află vestea în noaptea următoare, de la un ofiţer de contrainformaţii pe nume Mountford. Era în adăpostul lui în linia de rezervă, unde servea drept agent de legătură între comandament şi oamenii care aveau să iasă dimineaţă în al doilea val al atacului. Mountford îi transmise vestea în câteva cuvinte.

- Cred că vă era prieten, spuse.

Şi înţelese din expresia pe care o luă chipul lui Stephen că nu avea rost să mai stea.

Stephen rămase nemişcat vreme de un minut. Ultima oară când îl văzuse pe Weir, îl împinsese cu capul înainte pe podeaua de scânduri a tranşeei. Acesta fusese gestul lui

final. Timp de câteva minute nu se putu gândi decât la expresia rănită, plină de reproş a lui Weir când îşi ştersese noroiul de pe faţă.

Şi totuşi îl iubise. Weir singur îi făcuse războiul suportabil. Groaza lui în timpul focului de artilerie fusese un conducător al fricii lui Stephen, şi în caracterul lui inocent Stephen putuse să-şi râdă de calităţile pe care el însuşi le pierduse. Weir fusese cu mult mai curajos decât el: trăise în teroare, o cunoscuse zi de zi şi, prin ciudata sa încăpăţânare, o învinsese. Nu cedase nici o singură zi din serviciul său militar; murise în tranşee.

Stephen îşi puse coatele pe masa grosolană de lemn. Se simţi mai singur decât oricând altcândva în viaţă. Numai Weir fusese alături de el la marginea realităţii în care trăia; numai Weir auzise geamătul cerului la Thiepval.

Se întinse pe pat, cu ochii uscaţi. La scurt timp după ora trei dimineaţă, minele explodară, scuturându-i patul. “Au să simtă explozia asta până la Londra”, se lăudase Weir.

Sună telefonul, şi Stephen se aşează din nou pe scaunul de la birou. Pe tot parcursul orelor mici ale dimineţii transmise mesaje. La ora nouă, Armata a Doua britanică ajunsese deja pe culmea dealului. Vocile celor cu care vorbea erau colorate de exaltare: în sfârşit, ceva mersese bine. Minele fuseseră teribile, iar infanteria, urmând metode copiate de la canadieni, dăduse iureş în tranşeele inamice. Firele de telegraf vibrau.

Stephen fu schimbat la amiază. Se întinse pe pat şi încercă să doarmă. Auzea bombardamentul neostoit continuând asupra liniilor germane. Îşi blestemă soarta că nu putea înainta şi el la adăpostul lui. Acum - ca să răspundă întrebării ipotetice a lui Gray - acum ar fi luat vieţi fără nici o remuşcare. Îi invidia pe soldaţii care puteau trage în jos asupra inamicului neajutorat, care aveau şansa să-şi înfigă baioneta în trupurile fără apărare, să toarne o grindină de gloanţe în cei care-i omorâseră prietenul. Acum ar fi mers să ucidă cu inima uşoară.

Încercă să-şi închipuie că victoria de pe dealuri i-ar fi stârnit lui Weir plăcere sau o senzaţie de vendetă, dar nu reuşi. Prietenul său nu mai era decât o absenţă. Stephen se gândi la chipul lui deschis, derutat, la pielea lividă, pătată de capilarele sparte din cauza băuturii, la capul care chelea şi la ochii dezorientaţi din care izvora inocenţă. Se gândi cu milă la trupul care se întorsese sub pământ fără să fi cunoscut un alt trup.

În toată noaptea aceea şi în ziua următoare zăcu nemişcat pe pat. Nu scoase o vorbă când Mountford se întoarse şi încercă să-l scoale. Împinse deoparte mâncarea care i se aduse. Se ocăra pentru ultimul său gest de nerăbdare faţă de Weir. Ura egoismul emoţiilor sale, pentru că simţea mai multă milă faţă de sine însuşi decât faţă de prietenul său. Nu putea altfel. Ca toţi ceilalţi, învăţase să-şi alunge moartea din minte; dar de singurătate nu se putea vindeca. Acum, că Weir dispăruse, nu mai exista nimeni care să poată înţelege. Încercă să plângă, dar nu putu vărsa nici o lacrimă în semn de jale sau de afecţiune pentru bietul, smintitul de Weir.

A treia zi, colonelul Gray îi făcu o vizită.

- Am avut în sfârşit succes, spuse el. Tuneliştii au făcut o treabă excelentă. Îmi dai voie să iau un loc, Wraysford?

Stephen stătea pe marginea patului. Se străduise să se ridice în picioare şi să salute când intrase Gray, dar colonelul îi făcuse semn să se aşeze la loc. Arătă spre scaunul de lângă masă.

Gray se aşeză picior peste picior şi îşi aprinse o pipă.

- Nemţii au fost luaţi complet prin surprindere. N-am avut niciodată cine ştie ce încredere în şobolanii ăia de canal, care nu făceau decât pâlnii unde inamicul putea să se regrupeze, dar chiar şi eu mă văd silit să recunosc că de data asta şi-au făcut treaba cu brio.

Continuă să vorbească despre atac timp de câteva minute, aparent fără să observe că Stephen nu-i răspundea.

- Flăcăii noştri au fost în rezervă, spuse el. N-a fost nevoie de ei. Unii au fost niţel dezamăgiţi, am impresia. Gray trase din pipă. Nu prea mulţi însă.

Stephen îşi trecu mâna prin părul încâlcit. Se întreba dacă Gray fusese trimis la el sau dacă hotărâse să vină din proprie iniţiativă.

- Stanforth, spuse Gray, arată a ofiţer englez tipic de stat-major, nu? Gras, plin de sine şi prost informat. Iartă-mă, Wraysford, nu am nimic împotriva englezilor, după cum ştii. În cazul lui, aparenţele sunt înşelătoare. Omul concepe planuri foarte meticuloase. Cred că a salvat multe vieţi în atacul ăsta.

Stephen dădu din cap. Un vag interes începea să penetreze zidul orb al suferinţei sale; era asemenea senzaţiei prime, dureroase, a sângelui care se întoarce într-un membru amorţit.

Gray continuă să vorbească şi să fumeze.

- Se pune o problemă destul de delicată în legătură cu nobilii noştri aliaţi francezi.

Traversează o perioadă dificilă. Se pare că se răspândeşte.. cum să mă exprim.. o anumită împotrivire. Îndepărtarea năvalnicului general Nivelle a avut un anumit efect.

Pétain pare ceva mai zgârcit cu vieţile soldaţilor săi, dar situaţia e alarmantă. Am aflat că aproximativ două treimi din armată sunt atinse într-un fel sau altul, şi probabil o divizie din cinci e grav afectată.

Stephen era curios să-l asculte pe Gray. Armata franceză se descurcase mai bine decât cea britanică în împrejurări comparabile şi dovedise o rezistenţă demnă de laudă.

O revoltă părea de neconceput.

- Stanforth vă va ruga pe dumneata şi pe Mountford să mergeţi cu el. Este o întâlnire absolut neprotocolară. Ofiţerii francezi în cauză sunt în permisie. E doar o întrevedere pur prietenească.

- Am înţeles, spuse Stephen. Mă miră faptul că e îngăduit aşa ceva. Nu ne întâlnim aproape niciodată cu francezii.

- Exact, spuse Gray, cu un mic surâs triumfător. Îl făcuse pe Stephen să vorbească.

Întâlnirea nu e îngăduită. E doar un prânz cu prietenii. Şi, dacă tot am venit: arăţi jalnic.

Bărbiereşte-te şi fă o baie! Îmi pare rău pentru prietenul tău din galerii. Acum scoală de pe pat!

Stephen îl privi inexpresiv. Corpul îi era sleit. Privirea i se agăţă de pupilele spălăcite ale lui Gray. Încerca să absoarbă putere de la tovarăşul său mai în vârstă.

Vocea lui Gray se înmuie când văzu că Stephen se sforţa să-i răspundă.

- Ştiu ce înseamnă să fii lăsat singur, ca şi cum nimeni altcineva n-ar mai fi trecut prin ceea ce treci. Dar va trebui să mergi mai departe, Wraysford. Am de gând să te recomand pentru Crucea Militară pentru contribuţia ta la acţiunea de pe canal. Ai vrea?

Stephen se mişcă din nou.

- Nu, cu siguranţă nu. Nu poţi da stele de tinichea unor oameni când alţii şi-au dat viaţa acolo. Ce Dumnezeu!

Gray zâmbi din nou, şi Stephen avu iar, ca de atâtea ori înainte, sentimentul că fusese un instrument în mâna lui.

- Foarte bine. Fără decoraţii.

- Scrieţi o recomandare, spuse Stephen, dar cereţi să i-o dea lui Ellis sau unuia dintre cei care au murit. Poate i-ar face bine mamei lui.

- Da, spuse Gray. Sau poate i-ar frânge inima.

Stephen se ridică.

- Mă duc la comandament să mă schimb.

- Foarte bine, spuse Gray. Dacă şovăi acum, vei răpi vieţii prietenului tău şansa oricărui sens. Îl poţi ajuta să-şi găsească odihna numai dacă mergi până la capăt.

- Vieţile noastre şi-au pierdut de mult sensul. Ştiţi foarte bine. La Beaucourt.

Gray înghiţi în sec.

- Atunci fă-o pentru copiii noştri!

Stephen îşi smulse trupul amorţit din adăpost şi ieşi în aerul verii.

Privind în jur la copacii şi clădirile rămase încă în picioare şi la cerul de deasupra lor, Stephen simţea încă o fărâmă din dragostea care-l unise de ele în Anglia. Se silea să funcţioneze, deşi se temea că realitatea în care locuia acum era foarte fragilă.

O vreme îi scrise lui Jeanne aproape în fiecare zi, dar apoi descoperi că nu mai avea nimic de spus. Ea îi răspundea cu relatări despre viaţa ei din Amiens şi-i povestea ce titrau ziarele franţuzeşti despre război.

Merse cu maşina cu Stanforth şi Mountford până la Arras, unde, într-un hotel, se întâlniră cu doi ofiţeri francezi pe nume Lallement şi Hartmann. Lallement, cel mai în vârstă, era un tip rotofei şi versat. În vreme de pace fusese avocat şi prestase pentru instituţiile statului. Comandă mai multe sticle de vin la masa de prânz şi mâncă vreo câteva potârnichi, din care rupea bucăţi cu mâinile. Zeama lor îi curgea pe bărbie şi pe şervetul pe care şi-l vârâse în guler. Stephen se uita la el fără să-i vină să creadă. Ofiţerul mai tânăr, Hartmann, era un bărbat mai oacheş, cu o figură serioasă, de vreo douăzeci de ani. Avea o expresie de nepătruns, şi nu părea dispus să spună nimic care ar fi putut să-l stingherească pe ofiţerul mai vârstnic.

Lallement vorbi în primul rând despre vânătoare şi despre fauna din regiune.

Stephen traducea pentru maiorul Stanforth, care îi cerceta pe francezi cu oarecare suspiciune. Mountford, care ştia limba, îl întrebă despre starea de spirit din armata franceză. Ştergându-şi sosul de pe bărbie, Lallement îl asigură că nu fusese niciodată mai bună.

După prânz, Lallement îl chestionă pe Stanforth, cu ajutorul lui Stephen, despre familia lui din Anglia. Aveau un prieten comun, o franţuzoaică mai în vârstă, rudă cu soţia lui Stanforth. De aici Lallement îşi direcţionă întrebările

către armata engleză şi către felul cum vedeau ei starea războiului. Stanforth fu surprinzător de sincer în răspunsuri, şi Stephen se simţi tentat să-l cenzureze. Presupuse însă că ofiţerul englez ştia ce face şi, în orice caz, Mountford ar fi observat eventualele modificări.

Neobişnuit cu operaţiunile de contrainformaţii, nici măcar cu astfel de acţiuni informale, Stephen se întrebă când aveau să afle despre scăderea spiritului combativ al francezilor şi despre cât de tare le fusese afectată armata. Până la ora ceaiului povestise în amănunt despre majoritatea mişcărilor de trupe ale diviziilor din partea lor de front şi despre starea de spirit destul de proastă a soldaţilor britanici, pe care victoriile de la Vimy şi Messines nu reuşiseră s-o amelioreze decât temporar. Deprimarea începuse să pună stăpânire pe armată, îndeosebi pe cei care îşi dădeau seama de perspectivele ofensivei majore de la Ypres.

Lallement îşi şterse gura cu şervetul cu un gest final şi le sugeră să meargă împreună într-un bar care-i fusese recomandat de un prieten, lângă piaţa centrală.

Rămaseră acolo până la ora zece, când Stephen fu trimis să-l găsească pe şoferul maşinii lui Stanforth. Îl găsi adormit pe bancheta din spate. Chiar înainte ca grupul lor să-şi ia rămas-bun de la francezi, începu să plouă. Stephen se uită prin parbrizul din spate la Lallement şi Hartmann, care stăteau împreună sub colonada picurândă.

O vizită pe Jeanne din nou în august şi în septembrie. Făcură plimbări prin oraş, deşi el refuză propunerea ei de a petrece o după-amiază în grădina acvatică.

Jeanne îi spuse că o îngrijora apatia lui. Era ca şi cum el abandonase orice speranţă şi se lăsase în voia curentului. Stephen spuse că îi era greu să fie altfel în clipa când atitudinea celor de acasă faţă de ceea ce înduraseră ei era una de indiferenţă.

- Atunci fii puternic de dragul meu! spuse ea. Mie nu-mi e indiferent ce se întâmplă cu tine sau cu oricare dintre prietenii tăi. Am răbdare. Am să te aştept.

El se simţi încurajat. Îi spuse ce simţise când fusese în permisie în Anglia, când stătuse la marginea câmpului.

- Vezi? spuse Jeanne. Există un Dumnezeu, există un sens în toate. Dar trebuie să fii puternic.

Ea îi luă mâna şi i-o ţinu strâns. El se uită la chipul ei palid, rugător.

- Fă-o pentru mine! spuse ea. Întoarce-te, du-te unde ţi se cere să te duci! Eşti norocos. Ai să supravieţuieşti.

- Mă simt vinovat că am supravieţuit când toţi ceilalţi sunt morţi.

Stephen se întoarse la comandamentul brigăzii. Nu voia să lucreze la birouri. Voia să se întoarcă lângă soldaţi, în tranşee.

Reuşea doar să vieţuiască.

Viaţa lui deveni mohorâtă şi fragilă, ca o lumină gata să se stingă în orice clipă; plină de tăcere.

PARTEA A CINCEA
Anglia, 1978-1979

- Ceva progrese? o întrebă Elizabeth pe Irene în timpul vizitei ei săptămânale.

- Nu tocmai, spuse Irene. Zice că e mai greu decât s-a aşteptat. Lucrează încă la el, dar bunicul tău pare să-şi fi acoperit urmele destul de bine.

Trecuseră două luni de când Elizabeth îi dăduse lui Bob jurnalul, şi ea hotărâse că trebuia să găsească alte moduri de a lua contact cu trecutul. Descoperi în manualul lui de ofiţer în care regiment fusese şi încercă să dea de urma comandamentului.

După ce dădu o serie de telefoane şi trimise câteva mesaje rămase fără răspuns, află că regimentul încetase să

mai existe cu zece ani în urmă, când fusese comasat cu un altul. Comandamentul se afla în Buckinghamshire, şi Elizabeth se îndreptă într-acolo într-o după-amiază de sâmbătă.

Fu întâmpinată cu suspiciune. Maşina îi fu inspectată în detaliu, ca nu cumva să conţină vreo bombă, şi ea trebui să aştepte o oră până când un tânăr veni să-i vorbească.

Era primul soldat pe care îl întâlnise vreodată Elizabeth, şi ea fu surprinsă de cât de ne-militar părea. Avea atitudinea majorităţii micilor funcţionari şi a oficialilor mărunţi: documentele regimentului erau ţinute undeva, greu accesibile, confidenţiale; Elizabeth n-avea cine ştie ce şanse.

- Ideea este, spuse ea, că bunicul meu a luptat în acest război şi aş vrea să aflu mai multe despre el. Oamenii nu apreciază întotdeauna sacrificiile care au fost făcute pentru ei - care sunt încă făcute - de către forţele armate. N-am nevoie decât de o listă de oameni din.. batalionul lui, din companie, orice o fi fost. Sunt sigură că o organizaţie atât de eficientă cum e armata trebuie să aibă dosare în perfectă ordine, nu-i aşa?

- Sunt sigur că totul e în ordine. E doar o chestiune de acces. Şi de confidenţialitate, după cum v-am explicat.

Şedeau într-o gheretă de lemn pentru santinele, lângă poarta principală. Caporalul îşi încrucişă mâinile la piept. Avea o piele palidă, de o culoare nesănătoasă, şi păr castaniu tuns scurt.

Elizabeth îi zâmbi din nou.

- Fumaţi?

Şi îi întinse pachetul peste masă.

- Uitaţi cum o să facem, spuse el, aplecându-se peste masă ca să-şi aprindă ţigara de la bricheta ei. Pot să vă las să aruncaţi o privire în istoria regimentului. Ar trebui să reuşiţi să găsiţi acolo măcar câteva nume. Ăsta poate fi un punct de pornire. Bineînţeles, bănuiesc că nu mulţi mai sunt în viaţă.

- Atunci să nu mai pierdem timpul! spuse Elizabeth.

- Aşteptaţi-mă aici! Trebuie să merg să vă iau un permis.

Părăsi cămăruţa, şi un băiat foarte tânăr cu o puşcă veni să stea de pază, în caz, se gândi Elizabeth, că ea ar fi avut de gând să atace.

Caporalul îi dădu un card cu un ac de siguranţă, pe care ea şi-l prinse la piept, şi o conduse înăuntrul unei clădiri masive de cărămidă. O lăsă să intre într-o cameră cu o masă simplă din lemn de brad şi două scaune. Lui Elizabeth i se păru că era genul de încăpere unde se ţineau interogatoriile. El îi înmână un volum gros învelit în pânză roşie şi rămase într-un colţ, privind-o cum îl răsfoieşte.

Printre numele descoperite în istoria regimentului, unul dintre cele mai importante era al unui anume căpitan Gray, devenit mai apoi colonel. Elizabeth îşi notă mai multe alte nume pe un plic pe care îl avea în geantă. Părea extrem de puţin probabil ca subofiţerul de lângă ea să găsească, şi cu atât mai puţin să-i dezvăluie, vreo adresă.

Elizabeth îi mulţumi cu o sumedenie de cuvinte şi se întoarse la Londra.

În seara aceea îl sună pe Bob să vadă dacă făcuse vreun progres cu jurnalul.

- Am numele câtorva oameni care cred că trebuie să fi fost cu el în război, dar habar n-am cum aş putea să iau legătura cu ei. E mai ales un tip Gray, care pare să fi fost important, dar trebuie să fie îngrozitor de bătrân dacă mai e în viaţă.

Îl auzi pe Bob fluierând meditativ la celălalt capăt al firului.

- Ce-ar fi să-l cauţi în enciclopedia *Who's Who*? zise el. Dacă Gray ăsta a primit vreo medalie sau a făcut pe urmă ceva major în viaţa civilă, s-ar putea să-l găseşti acolo.

Elizabeth găsi un exemplar vechi de trei ani din *Who's Who* în librăria publică de pe Porchester Road şi parcurse detaliile celor cincizeci şi doi de Gray incluşi. Erau oameni care se distinseseră într-o serie întreagă de afaceri sau ca

funcţionari publici, dar puţini dintre ei se născuseră înainte de 1918. Dând pagina, găsi un ultim Gray.

Gray, *William Allan McKenzie*, citi ea. *Consultant la spitalul regina Alexandra din Edinburgh*, *1932-1948*, *ofiţer*, *născut în Calcutta pe 18 septembrie 1887*, *fiul lui Thomas McKenzie Gray şi al lui Maisie Maclennan*; *căsătorit în 1920 cu Joyce Amelia Williams*, *fiica lui A.R. Williams*. *Are o soră şi o fiică*. *Educaţie*: *Colegiul Thomas Campbell*, *Universitatea St. Andrew*, *diplomă de inginer 1909*.

*

Ochii îi coborâră în josul scrisului mărunt până ajunseră la cuvintele “A luptat în război în perioada 1914-1918.” Detaliile se potriveau. La capătul articolului erau o adresă şi un număr de telefon din Lanarkshire. Singura problemă era că exemplarul enciclopediei avea trei ani vechime, şi chiar şi atunci omul ar fi avut - Elizabeth calculă -. . optzeci şi opt de ani.

După cum îi spusese caporalului, nu avea timp de pierdut. Se grăbi înapoi acasă şi se năpusti spre telefon. Telefonul sună însă înainte ca ea să ajungă la el.

- Bună!
- Eu sunt.
- Poftim?
- Stuart.
- A, Stuart! Ce mai faci?
- Bine. Tu?
- A, ştii.. Bine, mulţumesc. Sunt destul de ocupată.

Elizabeth făcu o pauză, pentru ca Stuart să-i poată spune de ce sunase. El nu zise însă nimic, aşa că ea mai pălăvrăgi un pic. El tăcu iar când îi veni rândul. Până la urmă,

Elizabeth întrebă:

- Deci. Era ceva anume.. ce.. voiai să-mi spui?
- Nu ştiam că e nevoie de un motiv ca să sun, spuse el, aparent jignit. Te-am sunat doar ca să stăm puţin de vorbă.

Nu era prima oară când suna şi apoi nu spunea nimic. Poate era timid, se gândi Elizabeth, sporovăind despre ce

mai făcuse. Îi era greu să-şi ia la revedere de la oameni fără să pretindă măcar că aveau să se vadă curând, aşa că, atunci când puse receptorul în furcă, descoperi că-l invitase deja pe Stuart la cină.

- Trebuie să-mi faci o vizită într-o zi, spuse.

- Trebuie? zise el. Când?

- Păi.. Ah! Ce părere ai de duminică?

Nu conta. Lui Elizabeth îi plăcea de el. O să aibă ea timp să gătească ceva. Scoase plicul din geantă şi începu să formeze numărul din Scoţia.

În timp ce degetul i se întorcea la zero, văzu cu ochii minţii o casă ţărănească mare, rece, cenuşie, într-un sat din Lanarkshire, un telefon străvechi zornăind ameninţător pe masa din salon şi un bărbat foarte bătrân care trebuia să se ridice anevoie dintr-un fotoliu la câteva camere depărtare şi să traverseze cu mare greutate coridorul, numai ca să dea la celălalt capăt al firului de o străină şi o puzderie de întrebări despre războiul în care luptase cu şaizeci de ani în urmă.

Era ridicol. Curajul o părăsi, şi întrerupse legătura.

Intră în bucătărie şi îşi turnă nişte gin peste trei cuburi de gheaţă şi o felie de lămâie. Adăugă un strop de apă tonică, îşi aprinse o ţigară şi se întoarse în camera de zi.

Pentru ce făcea toate astea? Voia să afle ce se întâmplase cu bunicul ei ca să.. ce? Să se înţeleagă mai bine pe ea însăşi? Să le poată povesti copiilor ei imaginari despre moştenirea lor spirituală? Poate că era numai un moft, dar ea se hotărâse. Lucrul cel mai rău care i se putea întâmpla era să se simtă prost. Nu părea un preţ prea înspăimântător.

Formă din nou numărul şi auzi că sună. De opt, de nouă, de zece ori. Paisprezece, cincisprezece. Cu siguranţă până şi cel mai invalid moşneag s-ar fi ridicat până acum..

- Alo?

Era o voce de femeie. Dumnezeu ştie de ce, Elizabeth fu surprinsă.

- Ah, bună ziua, doamna.. sunteţi doamna Gray?
- La telefon.

Vocea avea un vag accent de Edinburgh [66]. Părea distantă şi foarte bătrână. Joyce Amelia.

- Îmi cer scuze că vă deranjez. Mă numesc Elizabeth Benson. Am o rugăminte ceva mai deosebită. Bunicul meu a făcut parte din aceeaşi companie cu soţul dumneavoastră în Primul Război Mondial şi încerc să aflu câte ceva despre el.

Doamna Gray nu spuse nimic. Elizabeth se întrebă dacă o auzise.

- Ştiu că e cu totul neobişnuit să vă cer aşa ceva, continuă ea. Şi îmi pare nespus de rău dacă v-am deranjat. Nu ştiam pe cine altcineva să sun. Alo? Mai sunteţi pe fir?
- Da. Mă duc să-l aduc pe soţul meu. Va trebui să aveţi puţină răbdare. Şi vorbiţi mai tare! E niţeluş cam surd.

Elizabeth simţi că o furnică palmele de emoţie când doamna Gray puse receptorul jos cu un bufnet greu de bachelită. Şi-l imagină zăcând pe masa din camera de zi, sub scara de lemn pe care se plimbau curenţi de aer. Aşteptă un minut, apoi încă unul. În cele din urmă, o voce tremurândă, dar tare, vorbi pe fir.

Elizabeth explică din nou. Gray n-o auzea, aşa că ea repetă pentru a treia oară, strigând numele bunicului ei.

- Pentru ce, Doamne iartă-mă, vreţi să ştiţi despre toate astea? A fost acum o mie de ani.

Bătrânul părea iritat.

- Iertaţi-mă, chiar n-am vrut să vă deranjez atât, doar că aş vrea foarte mult să iau legătura cu cineva care l-a cunoscut şi să aflu ce fel de om era.

La celălalt capăt, Gray scoase un sunet ca un pufnet.

- Vă amintiţi de el? Aţi luptat cu el?
- Da, îmi amintesc.
- Cum era?

---

66 Edinburgh este capitala Scoţiei. (n.tr.)

- Cum era? Cum? Cum să fi fost? Dumnezeu ştie. N-are rost să intraţi în toate astea acum.

- Ba are. Vă rog! Chiar am nevoie să ştiu.

Urmară alte sunete. În cele din urmă, Gray spuse:

- Brunet. Înalt. Era orfan sau cam aşa ceva. Superstiţios. Seamănă cu ce ştiţi dumneavoastră?

- Habar n-am!

Elizabeth îşi dădu seama că ţipa. Se întrebă dacă doamna Kyriades se delecta auzind conversaţia prin perete.

- Aş vrea să-mi spuneţi dumneavoastră.

- Wraysford. Doamne..

Şi iarăşi pufnete şi mormăieli. Apoi Gray spuse:

- Era un om ciudat. Îmi amintesc de el, bineînţeles. Un mare luptător. Avea un curaj aproape incredibil. Nu părea niciodată prea fericit. Era ceva care îl rodea.

- Era bun la suflet, se împrietenea cu ceilalţi soldaţi? întrebă Elizabeth.

Aproape sigur nu folosise cuvintele potrivite pentru un soldat, dar nu se putuse gândi la nimic mai bun.

- Bun la suflet? Ei, nu, că asta-i bună! Gray părea să râdă. Era mai degrabă un tip închis, singuratic, aş spune.

- Era.. amuzant?

- Amuzant? Eram în război, domnişoară! Ce întrebare bizară!

- Credeţi că avea simţul umorului?

- Cred că da. Un umor sec, chiar şi pentru un scoţian ca mine.

Elizabeth îl simţea pe Gray începând să rememoreze; insistă.

- Ce altceva vă amintiţi? Spuneţi-mi tot!

- Nu voia niciodată să meargă în permisie. Spunea că n-are casă unde să se ducă. Îi plăcea în Franţa. Îmi amintesc că i-am făcut o vizită la spital când a fost rănit. Trebuie să fi fost nouă sute cincisprezece. Nu, şaisprezece.

Gray îşi petrecu mai multe minute încercând să dateze vizita cu precizie. Elizabeth îl întrerupse fără folos.

- Deci mai e ceva? Avea vreun prieten? Cineva cu care aş putea să vorbesc acum şi care ar putea să-l ţină minte?

- Prieteni? Nu prea cred. Ba nu, era un tunelist. Nu-mi amintesc cum îl chema.

Wraysford era un singuratic.

- Dar un bun soldat.

Linia pârâi în timp ce Gray delibera.

- Era un excelent luptător, ceea ce nu-i acelaşi lucru.

Vocea doamnei Gray reveni pe fir.

- Iertaţi-mă, dar va trebui să-l iau pe soţul meu de la telefon. Nu e obişnuit cu genul ăsta de lucruri şi nu vreau să obosească prea tare. Sper că mă înţelegeți.

- Înţeleg, spuse Elizabeth. Vă mulţumesc foarte mult amândurora. Sper că nu vam deranjat prea tare.

- Deloc, spuse doamna Gray. Soţul meu obişnuia să-i scrie cuiva. Un bărbat pe nume Brennan. Locuia într-un azil al veteranilor din Southend. Nu departe de Londra.

- Vă mulţumesc foarte mult. Aţi fost foarte amabilă.

- La revedere!

Elizabeth auzi receptorul bălăngănindu-se în furcă.

În tăcerea care urmă, prin tavan răzbătu bubuitul înfundat al muzicii din apartamentul de deasupra.

Motorul sedanului suedez se înecase din nou, şi Elizabeth fu silită să ia trenul din gara Fenchurch Street, una dintre variantele recente, fără coridor de trecere, ale Căilor Ferate Britanice, cu scaunele nou tapiţate cu pluş portocaliu. Străbătu vagonul cu o ceaşcă de cafea în mână, strâmbându-se când, din cauza clătinăturilor, lichidul fierbinte i se prelinse de sub capac pe degete. Când cafeaua fu suficient de rece ca s-o poată bea, descoperi că gustul i se amesteca omogen cu vaporii de benzină şi cu mirosul de mucuri de ţigară, aşa încât era greu de spus unde se termina unul şi începea altul.

Căldura era dată la maximum, şi majoritatea călătorilor din vagon păreau aproape leşinaţi în timp ce stăteau şi

priveau câmpurile din Essex defilând în viteză prin faţa ferestrei.

Elizabeth o sunase pe administratora azilului şi aflase că Brennan nu era o persoană cu care să merite să stea de vorbă, dar că putea primi vizite. Se simţi entuziasmată la gândul că avea să întâlnească faţă în faţă pe cineva din vremurile acelea. Avea să fie ca un istoric care, după ce studiază manuale şi compendii, reuşește în sfârşit să pună mâna pe o sursă originală. Avea în minte o imagine foarte tulbure a lui Brennan. Deşi ştia că trebuia să fie bătrân şi, judecând după spusele administratorei, decrepit, şi-l imagina încă în uniformă, cu arma în mână.

Când ieşi din gara Southend, afară ploua. Elizabeth deschise uşa unui taxi Vauxhall albastru din curtea din faţă. Maşina porni lin pe străzile lucioase, în lungul coastei, cu digul ei lung şi deprimant şi hotelurile Regency [67] care stăteau să se năruie. În timp ce urcau dealul, şoferul îi arătă spre nisipuri, unde o bărcuţă pescuia cu un aparat asemănător unui uriaş furtun de aspirator aruncat peste bord.

Azilul era o clădire mare victoriană din cărămidă roşie, abia vizibilă sub labirintul scărilor exterioare de incendiu. Elizabeth îi plăti şoferului şi intră. Câteva trepte de piatră duceau la biroul recepţiei. Coridoare enorme, înalte, se deschideau în ambele direcţii. Recepţionera era o femeie durdulie cu un pulover mov şi ochelari cu ramă de baga.

- Domnul Brennan vă aşteaptă?

- Da, aşa cred. Am vorbit cu administratora, doamna Simpson.

Recepţionera formă două cifre pe discul telefonului.

- Da. O vizită pentru Brennan. Am înţeles. Da. Femeia puse receptorul în furcă. O să vină cineva să vă ia, îi spuse ea lui Elizabeth şi luă din nou în mână revista din care citea.

Elizabeth privi în jos şi-şi culese o firimitură de pe fustă.

---

67 Stil arhitectural şi decorativ care a înflorit în Marea Britanie la începutul secolului al XIX-lea (n.tr.)

O femeie în uniformă de soră medicală se apropie de ea şi se prezentă drept doamna Simpson.

- Aţi venit pentru domnul Brennan, nu? Permiteţi-mi să vă invit o clipă în biroul meu.Făcură câţiva metri în lungul coridorului şi intrară într-o cămăruţă supraîncălzită, plină de fişete cu dosare. Pe perete atârna un calendar cu fotografia unui pisoi într-un coş. Pe o masă se afla o plantă ale cărei viţe verde cu alb coborau aproape până la pământ.

- N-aţi mai fost la noi, nu-i aşa? întrebă doamna Simpson.

Era o femeie surprinzător de tânără, cu păr decolorat şi ruj roşu. Uniforma îi stătea ciudat.

- Trebuie să înţelegeți că sunt oameni care şi-au petrecut aici aproape toată viaţa.

Tot ce ştiu, tot ce-şi amintesc este spaţiul acesta. Femeia se ridică şi scoase un dosar dintr-un fişet. Da. Uitaţi-vă! Domnul Brennan a fost primit aici în nouă sute nouăsprezece. A ieşit în nouă sute douăzeci şi unu. A revenit în nouă sute douăzeci şi trei. Şi de atunci locuieşte aici, cheltuielile îi sunt plătite de guvern. Nu are rude supravieţuitoare. O soră i-a murit în nouă sute cincizeci.

Elizabeth calculă. Fostul soldat era acolo de aproape şaizeci de ani.

- Sunt foarte ignoranţi, majoritatea celor cu state vechi. Nu sunt deloc la curent cu ceea ce s-a schimbat în lume. Noi îi îndemnăm să folosească radioul şi televizorul, dar ei nu le pot urmări.

- Şi ce anume are domnul Brennan?

- Un picior amputat, spuse doamna Simpson. Staţi să văd. Da. Rănit în timpul ofensivei finale, în octombrie nouă sute optsprezece. Explozie de obuz. Piciorul stâng amputat într-un spital de campanie. Trimis în Anglia, a stat în spitalul Southampton.

Mutat în North Middlesex, apoi în Roehampton. A venit aici în septembrie nouă sute nouăsprezece. Plus stare de şoc posttraumatic. Ştiţi ce înseamnă asta?

- Deranjament mintal?

- Da, e o expresie atotcuprinzătoare. Cu minţile rătăcite. Unii au depăşit starea de şoc, alţii, nu.

- Am înţeles. Şi va înţelege cine sunt? Dacă îi explic de ce am venit?

- Nu ştiu dacă m-am exprimat suficient de clar. Vocea gentilă a doamnei Simpson căpătă o nuanţă exasperată. Omul acesta locuieşte într-o lume a lui. Toţi sunt la fel.

Interesul faţă de lumea din afară le lipseşte cu desăvârşire. Unii dintre ei nu pot altfel, desigur. Dar nu sunt capabili să aibă grijă de ei înşiși. Mâncare, toaletă.. nimic.

- Are mulţi vizitatori?

Doamna Simpson râse.

- Vizitatori? O, Doamne.. Ultimul vizitator a fost.. Consultă dosarul de pe birou... sora lui. În patruzeci şi nouă.

Elizabeth îşi privi mâinile.

- Bun, am să vă duc să-l cunoaşteţi, dacă sunteţi gata. Dar să nu vă aşteptaţi la prea multe, da?

Ieşiră pe linoleumul verde de pe coridor. Pereţii de cărămidă erau acoperiţi cu gresie cam până la jumătatea unui stat de om, pe ambele laturi, apoi se întâlneau mult deasupra capetelor lor într-o boltă semicilindrică, din care de şnururi lungi împletite atârnau lămpi galbene.

Cotiră o dată, apoi încă o dată, trecură pe lângă coşuri de rufe stivuite unul peste altul, pe lângă nişte uşi batante din spatele cărora veni un iz neaşteptat de varză şi sos de carne, apoi mirosul mai general de dezinfectant se reînstăpâni. Ajunseră în faţa unei uşi vopsite în albastru.

- Acesta e salonul de zi, spuse doamna Simpson şi împinse uşa.

Mai mulţi bătrâni şedeau pe lângă pereţii camerei, unii în cărucioare cu rotile, alţii în fotolii acoperite cu folii de plastic cafeniu-deschis.

- E cel de lângă fereastră.

Elizabeth traversă camera, încercând să nu tragă prea adânc în piept aerul încins şi lânced, care mirosea a urină.

Se apropie de un om micuţ aşezat într-un cărucior cu rotile, cu o cuvertură mică peste coapse.

Îi întinse mâna. El ridică ochii şi i-o prinse.

- Nu acela, spuse doamna Simpson din prag. Cealaltă fereastră.

Elizabeth dădu drumul mâinii bărbatului cu un zâmbet şi mai făcu câţiva paşi prin salon. În centrul podelei era un covor cu model portocaliu cu maro. Îşi dorea deja să nu fi venit.

Omuleţul în cărucior cu rotile era ca o pasăre cocoţată pe un gard. Avea ochelari cu lentile groase, prinşi într-o parte cu bandă adezivă. Elizabeth îi văzu în spatele lor ochii albaştri umezi.

Îi întinse mâna. El nu făcu nici o mişcare, aşa că ea îi luă mâna din poală şi i-o strânse.

Se simţi stângace şi inadecvată. De ce Dumnezeu venise? Din vanitatea de a-şi închipui trecutul, dintr-un capriciu stupid. Trase un scaun şi luă din nou mâna lui Brennan.

- Mă numesc Elizabeth Benson. Am venit să vă fac o vizită. Sunteţi domnul Brennan?

Ochii albaştri ai lui Brennan se mişcară apoşi, surprinşi. Ea îl simţi că se agaţă de mâna ei. Avea capul mic, iar părul nu-i era atât gri, cât incolor, lins şi nespălat, lipit de scalp.

Ea vru să-şi retragă mâna, dar îl simţi încercând să se agaţe de ea, aşa că o lăsă într-a lui şi-şi mută scaunul ceva mai aproape.

- Am venit să vă văd. Am venit pentru că bănuiesc că l-aţi cunoscut pe bunicul meu. Stephen Wraysford. În timpul războiului. Vă amintiţi de el?

Brennan nu spuse nimic. Elizabeth se uită la el. Purta o cămaşă de lână în dungi, încheiată până sus, dar fără cravată, şi un pulover maroniu împletit de mână, cu nasturi în faţă. Era atât de mic, cu piciorul care-i lipsea; Elizabeth se întrebă cât cântărea.

- Vă amintiţi războiul? Vă amintiţi ceva din zilele acelea?

Ochii lui Brennan erau încă ameţiţi de surpriză. Era evident că nu pricepea ce se întâmplă.

- Vreţi să vă vorbesc câteva minute? Sau vreţi să stăm puţin liniştiţi?

El tot nu răspunse, şi Elizabeth îi zâmbi şi-şi puse şi cealaltă mână peste a lui. Îşi scuturã capul ca să-şi mute după ureche şuviţele care-i căzuseră peste obraji.

Brennan începu să vorbească. Avea o voce subţiratică, slabă, ca a unei copiliţe. Ieşea dintr-un rotocol de flegmă pe care Elizabeth i-o auzea mişcându-i-se în gât; după fiecare câteva cuvinte, trăgea în piept firicele de aer.

- Ce artificii! Ieşiserăm toţi, toată strada. Au fost dansuri. Am stat afară toată noaptea. Eu şi Barbara. Sora mea. Ea a căzut. În timpul cât întrerupseserăm curentul.

Trebuia să-l oprim în fiecare seară. A căzut de pe o scară.

- Sora dumneavoastră a căzut de pe o scară?

- Era cântecul ăla pe care-l cântam pe atunci.

Brennan mai trase o dată aer în piept şi încercă să i-l cânte lui Elizabeth.

- Şi vă amintiţi ceva despre război? Puteţi să-mi spuneţi ceva despre bunicul meu?

- Ridicarea asediului de la Mafeking [68]. Ne dau un ceai atât de prost! Nu-l pot bea. E nămol. A fost nenorocitul ăla de Hitler.

Mâna lui era caldă între ale ei.

În încăpere fu adus un cărucior cu ceai, care înaintă spre ei cu un zăngănit metalic.

- Aşa deci, Tom. Ai un vizitator, da? bubui vocea femeii care-l conducea. Ce treabă ai tu cu o fată aşa de frumoasă? Te ţii de vechile tale şotii, am impresia. Te cunosc eu, pişicher bătrân! Las-o acolo, te rog! Puse o ceaşcă pe măsuţa de lângă cotul lui Brennan.

---

68 Asediul oraşului Mafeking (octombrie 1899-mai 1900) a fost cea mai cunoscută victorie a englezilor în cel de al Doilea Război al Burilor (1899-1902), purtat în Africa de Sud. (n.tr.)

Nu bea niciodată, i se adresă ea lui Elizabeth. Vrei şi tu o ceaşcă, drăguţo?

- Mulţumesc.

Căruciorul se îndepărtă duruind. Elizabeth bău cu înghiţituri mici. Îşi simţi esofagul revoltându-se împotriva gustului neobişnuit şi puse repede înapoi ceaşcuţa pe farfurioară.

Se uită în jur. În atmosfera înăbuşitoare erau vreo douăzeci de bărbaţi. Nimeni nu vorbea, deşi unul asculta un aparat mic de radio. Toţi priveau ţintă undeva înainte.

Elizabeth încercă să-şi imagineze cum era să-ţi petreci şaizeci de ani într-un astfel de loc, în care nimic nu părea să deosebească o zi de alta.

Brennan începu din nou să vorbească, sărind de la o amintire întâmplătoare la alta.

Ascultându-l, Elizabeth îşi dădu seama că el se credea în perioada respectivă: vremurile acelea deveneau pentru el prezentul. Majoritatea amintirilor lui păreau să provină fie de la începutul secolului, fie de la începutul deceniului al cincilea şi din timpul bombardamentelor germane.

Mai insistă o dată cu numele bunicului ei; dacă nu-i răspundea, avea să-l lase în pace şi să nu-şi mai vâre nasul în lucruri care n-o priveau.

- Fratele meu. L-am adus înapoi, l-am adus. Întotdeauna am avut grijă de el.

- Fratele dumneavoastră? Asta a fost în război? A luptat cu dumneavoastră? Şi bunicul meu? Căpitanul Wraysford?

Vocea lui Brennan o întrerupse, ascuţită:

- Toţi îl credeam nebun pe ăla. Şi tunelistul care era cu el. Tovarăşul meu Douglas, el era schimbul meu, zicea: “Ciudat mai e omul ăla!” Dar el l-a ţinut în braţe când a murit. Toţi erau nebuni. Chiar şi Price. Sergentul-major. În ziua când s-a terminat a ieşit afară dezbrăcat. L-au dus într-un azil de nebuni. Mi-aduc ceaiul, şi eu le spun că nu vreau. Fratele meu e bun cu mine totuşi. A prins nişte peşti

foarte frumoşi. Îmi place puţin peşte. Ar fi trebuit să vezi artificiile. Toată lumea dansa pe stradă.

Brennan scăpase din nou din mâini frâiele timpului, dar Elizabeth fu mişcată de ceea ce auzise. Trebui să-şi întoarcă privirea de la el către covorul cu portocaliu şi maro.

Nu ceea ce spusese conta. Îi spusese că bunicul ei era un om ciudat, indiferent ce însemna asta într-un asemenea context; că ei credeau că el şi un prieten al lui erau nebuni şi - deşi partea asta îi era neclară - că bunicul ei îl alinase pe un muribund. Nu se simţi totuşi îndemnată să stăruiască pe lângă el pentru lămuriri. Chiar dacă Brennan ar fi fost îndeajuns de lucid ca să i le dea, ea simţea că detaliile n-ar fi avut importanţă.

Nu era vorba de ceea ce spusese Brennan, ci de faptul că o parte incoerentă a lui ţinea minte. Auzindu-i vocea ascuţită ieşită din corpul acela mărunt şi mutilat, Elizabeth izbutise cumva să păstreze intact lanţul experienţelor.

Stătu acolo, simţind o mare tandreţe faţă de el, ţinându-i mâna, în timp ce el îşi reluă repertoriul limitat al amintirilor. După încă zece minute, Elizabeth se ridică să plece.

Îl sărută pe obraz şi străbătu camera cavernoasă cu paşi repezi. Spuse că avea să-l viziteze din nou, dacă el era de acord, dar nu putu îndura să se uite înapoi la trupul micuţ din căruciorul în care stătea de şaizeci de ani.

Ieşind dintre zidurile victoriene, Elizabeth o luă la fugă spre mare. Se opri în ploaie pe strada care şerpuia deasupra apei, trăgând în piept înghiţituri de aer sărat şi înfigându-şi unghiile în palme. Salvase o legătură vitală, izbutise în mica ei misiune; ceea ce nu putuse şi care o făcu să-şi frângă mâinile şi să blesteme era să-i redea viaţa pierdută bietului Brennan sau să smulgă trecutului chinul şi suferinţa.

- E pentru tine, spuse Erich, oferindu-i extenuat lui Elizabeth receptorul telefonului cu firul lui încâlcit. Un bărbat.

- Un bărbat, spuse Elizabeth. Erich, eşti atât de exact!

Era Robert. Avea să ajungă pe neaşteptate la Londra în seara aceea şi se întreba dacă ea n-ar fi vrut să-i facă o vizită în apartamentul lui.

- Îmi pare rău că e aşa din scurt, spuse el. Tocmai am aflat. Bănuiesc că nu eşti liberă.

Elizabeth plănuise să meargă la film şi apoi la o petrecere undeva în sudul Londrei.

- Bineînţeles că sunt liberă, spuse. Vrei să vin pe la opt?

- Ne vedem atunci. Stăm acasă, nu? O să cumpăr ceva de mâncare.

- Nu-ţi face griji, iau eu, reacţionă ea rapid, ştiind din experienţă ce însemnau cumpărăturile lui Robert.

După ce izbuti să-şi anuleze aranjamentele deja făcute, intră în camera lui Erich să vadă dacă-l putea ajuta.

- Deci, spuse el, cu o răsuflare care-i scutură un centimetru jumătate de scrum de pe reverul puloverului, cavalerul rătăcitor îţi face o vizită.

- Chiar mi-ar face plăcere să nu-mi mai asculţi conversaţiile.

- Cum crezi că aş putea, din moment ce tu foloseşti biroul drept centru al vieţii tale sociale?

- Nu e o viaţă chiar atât de aglomerată, nu ţi se pare? Un bărbat o dată pe lună.

Cred că există şi variante mai rele. Hai, fruntea sus, Erich! O să-ţi fac cinste cu prânzul.

Erich oftă.

- În regulă. Dar nu mergem la Lucca. Sunt sătul până peste cap de el. În fiecare zi aceleaşi şi aceleaşi sendvişuri. Am impresia că nu face decât să întindă un nou strat de pastă de sardine peste cel vechi. Cred că pojghiţa de la fund a rămas acolo de când a venit Lucca la Londra, în cincizeci şi cinci.

- De unde ştii tu că atunci a venit?

- Noi, imigranţii, ştim, pentru că trăim în grupuri între noi. Ne e teamă de poliţia voastră şi de reglementările

Ministerului vostru de Interne. Anul în care soseşti în ţară contează.

- Ministerul de Interne vă oferă cumva un curs despre cum să ţineți un bar cu sendvişuri? Vreau să spun, toţi italienii ăştia veniţi din diferite părţi ale ţării lor, toţi au crescut cu o mâncare minunată, iar dacă vin aici, toţi încep să producă aceeaşi maioneză de ouă, aceeaşi pastă de sardine întinsă pe chifle vechi, aceeaşi cafea cu gust de ghinde, deşi în Italia e ca un nectar. Le dă biroul de imigrări un set de instrucţiuni sau cum?

- Nu ai nici un respect faţă de bieţii de noi, refugiaţii, nu-i aşa? Ai grijă cum vorbeşti, altfel o să insist să mă duci la cel mai bun restaurant din Londra.

- Oriunde vrei, Erich. Va fi plăcerea mea.

- Dumnezeule mare, bărbatul ăla te-a înveselit, aşa-i? E ca un clopoţel. Ca şobolanii lui Skinner [69].

- Nu cumva voiai să spui câinele lui Pavlov?

- Nu, în ultima vreme sunt anglo-saxon. Skinner e suficient. Acum întoarce-te la muncă, te rog! O să vin eu la unu, nici un minut mai devreme.

Erich avea dreptate, se gândi Elizabeth, întorcându-se la biroul ei. Robert sunase, şi ea sărise imediat. Vocea lui o făcea fericită. Era mai bine să ai o sursă de fericire decât nici una, nu? Trăsese de el în toate părţile, încercând să-l facă să se răzgândească; îşi analizase propriile sentimente şi le sondase pe ale lui; făcuse tot ce putuse ca să-l determine să-şi părăsească soţia, dar nimic nu se schimbase. Ea se resemnase să nu se mai gândească la viitor. Conversaţiile amare şi despărţirile în lacrimi aveau să vină oricum curând.

Robert avea un mic apartament la ultimul etaj într-un bloc lângă Fulham Road. În timp ce o aştepta pe Elizabeth încercă să îndepărteze urmele familiei sale, deşi îi fu greu să le şteargă definitiv. Apartamentul avea o bucătărie

---

69 B.F. Skinner (1904-1990), psiholog american, exponent al behaviorismului (n.tr.)

deschisă, despărţită de camera de zi doar printr-o perdea de bambus. Pe barul de lemn dintre cele două încăperi erau două sticle de Chianti cu lumânări roşii înfipte în ele, care-i dădeau aerul unui bistro din Chelsea din anii ’60, după cum observa deseori Elizabeth. Nu puteau fi aruncate pentru că îi plăceau fiicei lui Robert.

În şifonier atârnau câteva rochii ale soţiei sale, iar în dulăpiorul din baie se aflau câteva dintre cosmeticele ei.

Putu cel puţin să-i ia fotografia de pe bufet şi s-o îngroape între feţele de masă din sertar. De fiecare dată când făcea asta simţea înţepătura superstiţioasă a vinovăţiei, ca şi cum i-ar fi străpuns efigia. Nu-i dorea nici un rău; aprecia la ea devotamentul şi generozitatea care se temea că îi lipseau lui însuşi, dar cu Elizabeth nu se putea stăpâni.

Mulţi dintre colegii lui bărbaţi presupuneau că era o relaţie de convenienţă, o distracţie uşoară colaterală, de genul celor pe care le aveau cu toţii. Robert ştia că Elizabeth credea şi ea acelaşi lucru, oricât de mult ar fi încercat el s-o convingă de contrariu. Când protesta că el nu era genul, ea îi râdea în nas. Îi fusese necredincios soţiei sale o singură noapte nechibzuită înainte s-o întâlnească pe Elizabeth, dar cu ea, după cum încerca întruna să-i explice, lucrurile stăteau altfel. Era convins că se căsătorise cu femeia nepotrivită. Nu voia doar să-şi reclame vreo libertate imaginară, voia pur şi simplu să fie cu Elizabeth. Iniţial, fusese dependent de ea în mod fizic: o săptămână fără trupul ei îl făcea nehotărât şi irascibil. Apoi siguranţa ei ironică de sine îl intrigase. Dacă, aşa cum pretindea ea uneori, el o folosea doar ca pe o diversiune distractivă, de ce nu se simţea înveselit? De ce exista atâta durere într-o relaţie despre care colegii lui presupuneau că ar trebui să fie atât de plăcută?

O auzi sunând la interfon în timp ce netezea pernele canapelei.

- Ce, Doamne iartă-mă, e asta? zise Elizabeth, împungându-l cu degetul în pulover.

- Am apucat să mă schimb de costum, aşa că..
- Unde l-ai găsit?
- L-am cumpărat în după-amiaza asta. Mi s-a părut că era cazul să mă prezint mai elegant.
- Foarte bine, înseamnă că poţi să-l arunci fără nici o remuşcare. Şi ăştia sunt pantaloni evazaţi? Robert, serios!
- Nu există nici un bărbat în Europa care să nu aibă o pereche de pantaloni uşor evazaţi. Sunt singurii care se găsesc de cumpărat.

Ea intră în dormitor şi-i găsi nişte reiaţi mai vechi şi un pulover inofensiv. Robert se prefăcea că protestează când ea prelua controlul asupra anumitor detalii ale vieţii lui, dar, în sinea lui, era mulţumit. O admira pentru cunoştinţele ei în domeniu şi era flatat că ţinea suficient la el ca să-i pese de astfel de lucruri.

Îmbrăcat deja decent, turnă vin în pahare şi stătu apoi lângă Elizabeth, cuprinzându cu braţul, cât timp ea găti mâncarea pe care o adusese. Acestea erau momentele care îi plăceau cel mai mult, când totul nu era încă decât o promisiune şi seara nu începuse încă.În timp ce mâncară, îi vorbi despre munca lui şi despre oamenii pe care-i întâlnise.

Elizabeth îl ghida cu întrebări. El se temea să n-o plictisească, dar era vizibil că ei îi plăcea modul sardonic în care el descria variile întrevederi şi dineuri la care participase.

Izbutiră să petreacă o seară şi apoi o noapte în armonie privată, fără să discute deciziile dificile care-i aşteptau. Robert fu bucuros, iar Elizabeth părea şi ea exaltată când plecă dimineaţă cu pas uşor.

Sâmbătă după-amiază, Françoise o sună să spună că mai găsise douăzeci de caiete în pod, şi Elizabeth se duse imediat să le ia. Nu avea nimic de făcut în seara aceea, aşa că intenţiona să facă o baie lungă, să nu-şi mai bată capul cu cina, ci să studieze caietele şi să vadă dacă putea să desluşească ceva acolo unde Bob nu izbutise.

Aprinse focul în cămin în camera de zi ca s-o încălzească până când ieşea din baie.

Se întrebă dacă exista vreo lege care să împiedice compania de gaz să intre în grevă.

Aproape toate celelalte intraseră în grevă la un moment dat în cursul iernii, aliniate la rând. Dacă opreau gazele, oare operaţiunea de furnizare a gazelor avea să fie preluată de armată? Putea oricând să se ducă să stea împreună cu mama ei, care avea încălzire cu ulei, deşi ar fi însemnat s-o ia pe doamna Kyriades cu ea, altfel n-ar fi rezistat nici o zi în frig..

Elizabeth îşi îndreptă din nou gândurile către caiete. Se ghemui în halat pe canapea şi îl deschise pe primul. Era datat 1915 pe coperta interioară. Toate erau datate, descoperi, din 1915 până în 1917. Cel pe care i-l dăduse lui Bob avea scris, dacă nu se înşela, anul 1918 pe copertă. În câteva identifică rânduri în limba engleză. “Sosit înapoi la cartierul general Coy la zece. Încă nici un ordin de la Gray despre atac.” Elizabeth simţi că tresare de emoţie la vederea numelui “Gray”. Atinsese din nou trecutul, şi el încetase să mai fie istorie şi devenise experienţă trăită.

Răsfoi caietele la întâmplare. Păreau să înregistreze întâmplările în mod aproape complet şi ordonat, deşi observă că, după o însemnare lungă pe 30 iunie 1916, nu mai urma nimic timp de două luni de zile. Se întâmplase oare ceva?

Îşi puse ochelarii de citit şi luă un alt caiet. Auzi soneria la uşă.

Se duse enervată în hol ca să răspundă la interfon.

- Da? spuse tăios.

Aparatul pârâi.

- Sunt eu.

- Cine?

- Cine să fie? Stuart. E îngrozitor de frig.

Elizabeth rămase perplexă. Stuart! Dumnezeule! Îl invitase la cină.

- Urcă! Eram.. în baie. Urcă, te rog!

Apăsă butonul interfonului, lăsă uşa apartamentului deschisă şi se năpusti în dormitor. Îşi smulse ochelarii de pe nas, pieptenii din păr şi-şi strânse halatul mai decent în jurul corpului. Îl auzea deja ciocănind la uşa deschisă. Probabil venise în goană pe scări.

Îi întinse obrazul.

- Iartă-mă! Am întârziat cu pregătirile.

- Hmm, spuse el. Mi s-a părut mie că nu simt nici o aromă îmbietoare pe scări.

- Intră, intră! Scuză-mă că e atâta dezordine!

Caietele erau împrăştiate pe podea, deschise; ceaşca ei de cafea de la micul dejun stătea încă pe masă. N-ar fi putut arăta mai limpede de atât că nu aştepta, de fapt, pe nimeni decât poate dacă şi-ar fi întins rufele la uscat în faţa căminului.

Stuart păru să nu observe.

- Uite ce ţi-am adus! spuse, întinzându-i o sticlă cu vin.

Ea rupse ambalajul de hârtie.

- Minunat, spuse. Muscadet. E un vin deosebit? Nu mă pricep absolut deloc la vinuri.

- Cred că o să-ţi placă.

- Va trebui să mă ierţi până mă îmbrac. Îmi pare rău că e atâta dezordine. Poţi să-ţi iei ceva de băut din bar.

Elizabeth trase un şir de înjurături cât timp se îmbrăcă. Îşi puse o fustă de lână bleumarin pe care tocmai şi-o cumpărase, lungă până la genunchi, un dres de lână şi ghete în picioare. Nu voia să pară fără gust, dar pe de altă parte avea să trebuiască să iasă afară în noapte şi frig ca să cumpere ceva de mâncare. Îşi scoase o helancă din sertar şi o geacă veche de piele din dulap. Nu mai avea timp să se machieze. Stuart trebuia s-o accepte *au naturel*. “Oribilă idee!” murmură în timp ce-şi trecea rapid cu peria prin păr. Nu era genul de lucru pe care Lindsay, care o credea atât de echilibrată, şi-ar fi imaginat vreodată că i se poate

întâmpla lui Elizabeth. Îşi încheie rapid o pereche de cercei roşii în timp ce traversa camera de zi.

- Ah, ce transformare! Superb! Arăţi..

- Stuart, tocmai mi-am dat seama că am uitat să cumpăr paste. Voiam să facem paste, şi eu am uitat să cumpăr pastele! Îţi vine să crezi? Ies câteva minute. Vrei ceva cât timp lipsesc? Ţigări? Deschide televizorul! Mai toarnă-ţi ceva de băut! Mă întorc întro clipă.

Reuşi să iasă pe uşă înainte ca Stuart să fi apucat să protesteze. Fugi până la supermarketul de pe strada Praed şi adună precipitat tot ce-i trebuia pentru o cină rapidă. Mai avea vin acasă în caz că sticla adusă de Stuart n-ar fi fost de ajuns pentru amândoi. Nişte vin roşu pe care îl cumpărase Robert; nu ştia dacă Stuart avea să fie de acord cu el, dar plasa ei de cumpărături arăta deja suspect de plină.

- M-am gândit să mai iau câte ceva dacă tot m-am dus, îi explică lui Stuart când se întoarse gâfâind, şi se repezi în bucătărie.

Îşi turnă nişte gin şi se apucă de gătit.

- Ce e asta? spuse Stuart, venit în pragul bucătăriei, cu mâna întinsă spre ea. Arată ca o cataramă de curea.

Elizabeth o luă în palmă. *Gott mit uns*, citi ea inscripţia.

- “Dumnezeu cu noi”, îi traduse Stuart. Am găsit-o pe covor.

- E ceva ce-am cumpărat dintr-un magazin de vechituri, spuse Elizabeth.

Căzuse probabil dintr-un caiet, dar ea nu voia să discute problema.

Când cina fu pe masă, Elizabeth începu să se relaxeze. Stuart nu păruse afectat de mişcările ei haotice; de fapt, abia dacă le observase. O felicită pentru mâncare şi luă el însuşi în primire vinul, îngrijindu-se să umple mereu paharele.

- Deci, povesteşte-mi despre tine, Elizabeth Benson! spuse el, lăsându-se pe spate în scaun.

- Cred că ţi-am povestit. Acum şi data trecută. Şi cred că între ele am acoperit toată povestea. Mai spune-mi tu ceva despre munca ta! Eşti consultant de marketing, parcă aşa ai zis, nu?

- Da, într-adevăr.

- Şi ce presupune asta?

- Ce n-ar presupune?

- Ştii ce vreau să spun. Oamenii vin cumva şi te întreabă cum să-şi vândă produsele? Asta e?

- Asta e o parte. E mai complicat de atât.

- Atunci spune-mi! Sunt sigură că o să înţeleg câte ceva.

- Ceea ce-i învăţăm noi pe alţii sunt anumite abilităţi. Ne place să ne considerăm un fel de temniceri binevoitori. Avem adică un set de chei pentru toate eventualele situaţii. Cheile acestea descuie potenţialul unei afaceri. Trebuie să-i învăţăm pe oameni cum să le folosească, anume care cheie se potriveşte cărei încuietori. Dar, întâi şi-ntâi, trebuie să-i învăţăm să-şi pună întrebările potrivite.

- Înţeleg, spuse Elizabeth, şovăind puţin. Deci voi daţi sfaturi, vânzările cresc, şi voi primiţi un procent din ele, da?

- E mai degrabă vorba de capacitatea de a vedea cum se leagă fiecare parte a unei afaceri de celelalte părţi. Să spunem că tu lucrezi în atelierul de design, iar prietena ta, în vânzări. Dacă nu vă puneţi întrebările corecte, s-ar putea să trageţi sacul în direcţii diferite. Eu spun întotdeauna că scopul nostru principal e să-i învăţăm pe oameni să nu mai aibă nevoie de noi.

- Şi cum ştiţi când nu mai au nevoie?

- Asta e o întrebare foarte bună.

- E una dintre întrebările pe care m-ai fi învăţat să le pun?

Elizabeth simţi cum colţurile buzelor i se întind într-o urmă de zâmbet, pe care încercă s-o înăbuşe.

- Nu e atât de simplu.

- M-am gândit eu că nu e. Oricum. Am crezut că eşti muzician.

Stuart îşi trecu mâna prin păr şi-şi aranjă ochelarii pe nas.

- Sunt muzician, spuse. Doar că nu trăiesc din asta. Nu trăieşti din gătit, dar găteşti totuşi, nu? Mă urmăreşti?

- Aşa se pare. Oricum, cânţi foarte bine la pian.

- Mulţumesc.

- Mă tem că nu am decât îngheţată. Am vrut să pregătesc ceva, dar n-am mai avut timp. E în regulă?

În timp ce fierbea cafeaua în bucătărie şi încerca să scoată îngheţata din cutia ei de carton fără să rupă mânerul linguriţei de plastic, Elizabeth fu copleşită, şi nu pentru prima dată, de gândul că viaţa ei era întru totul frivolă.

Era o goană şi un zigzag de crize banale; lipsa banilor lichizi, mici triumfuri, partide ocazionale de sex şi prea multe ţigări; termene nerespectate care se dovedeau lipsite de importanţă; certuri, haine noi, accese de altruism şi hotărâri sincere de a rezolva chestiunile presante. Din toate aceste experienţe, ca şi din altele asemenea care îi compuneau viaţa, lucrul cel mai semnificativ era cel sugerat de expresia “se dovedeau lipsite de importanţă”. Deşi era suficient de mulţumită de persoana care devenise, acest sentiment al uşurinţei, natura neesenţială a ceea ce făcea în mod constant era cea care o irita cel mai tare. Se gândi la Tom Brennan, care cunoscuse numai viaţă şi moarte, apoi moartea în viaţă. Generaţia ei nu avea intensitate.

Duse cafeaua şi îngheţata înapoi în camera de zi. Stuart pusese un disc, un concert de pian al lui Beethoven, şi îl asculta cu ochii închişi.

Elizabeth zâmbi şi îi aşeză în faţă porţia de îngheţată. Nu se putea hotărî în privinţa lui. Era impresionată de felul cum cânta la pian şi flatată de atenţia pe care i-o acorda, dar undeva în adâncul sufletului ei nu era convinsă pe deplin.

Stătură apoi pe canapea, şi el îi explică, tot cu ochii închişi, cum era construită piesa muzicală şi unde, după părerea lui, greşea solistul.

Când discul se termină, Elizabeth dădu să se ridice să-l schimbe, dar Stuart o prinse de antebraţ şi o trase înapoi pe canapea.

- Stai jos, Liz! Vreau să te rog ceva.

- Poftim?

- Aş vrea să mă asculţi cu atenţie. Nu ştiu ce părere ai despre mine şi nu ştiu, de fapt, dacă are mare importanţă. Vreau să-ţi povestesc ceva.

Elizabeth dădu să-l întrerupă, dar el ridică mâna în semn de tăcere.

- A fost odată o fată foarte atrăgătoare. Avea o mulţime de prieteni, o slujbă foarte bună, un apartament în oraş, şi toată lumea o invidia. Apoi, pe măsură ce timpul a trecut, prietenii ei s-au căsătorit şi au avut copii, iar fata a devenit o femeie foarte atrăgătoare. Dar ea nu s-a căsătorit. Cu cât înainta în vârstă, cu atât mai mult se prefăcea că asta nu contează pentru ea, dar cu atât mai mult, undeva în străfundurile ei, îşi dorea un soţ şi copii. Problema era că, cu cât se prefăcea mai tare, cu atât mai rău îi speria pe bărbaţi. Pentru că bieţii de ei o credeau când ea le spunea că e fericită.

Elizabeth lăsă ochii în podea. O curiozitate nesănătoasă lupta cu stânjeneala care i se ridica în valuri prin corp. Stuart însuşi nu părea absolut deloc stingherit. Privea drept în faţă.

- Apoi, într-o zi, femeia aceasta a cunoscut un bărbat care nu s-a speriat deloc. Era bun cu ea, amuzant şi amabil. Şi, când s-a gândit serios, şi-a dat seama că, în fundul sufletului, asta îşi dorise întotdeauna. Şi s-au mutat la ţară, au avut o mulţime de copii şi au trăit fericiţi până la adânci bătrâneţi.

Elizabeth înghiţi în sec.

- Şi?

Stuart se întoarse s-o privească direct în faţă.

- Te rog să te căsătoreşti cu mine. Ştiu că nu e o cerere obişnuită. E abia a treia oară când ne vedem, şi nici măcar

nu m-am sinchisit să te seduc. Sunt un tip simpatic, de modă veche. Tu eşti o femeie deosebită. Cred că vei descoperi, dacă-mi accepţi propunerea, că şi eu sunt un bărbat deosebit.

Elizabeth se ridică în picioare. Îşi luă o ţigară şi stropi cu salivă în timp ce trăgea din ea. - E foarte.. frumos din partea ta. Sunt flatată de propunere, dar mi-e teamă că n-ai găsit persoana potrivită. Am un prieten şi..

- E căsătorit, nu? Dă-mi voie să ghicesc. Îl vezi o dată pe lună pentru o partidă grăbită de sex şi un rămas-bun înlăcrimat. El spune că o să-şi lase soţia, dar ştim foarte bine că n-o s-o facă, nu? Asta e ceea ce-ţi doreşti? Ăsta e viitorul tău?

Vocea lui Elizabeth căpătă o răceală de gheaţă.

- N-ar trebui să vorbeşti despre oameni pe care nu-i cunoşti.

Stuart se ridică şi-şi desfăcu mâinile într-un gest larg.

- Hai, fii serioasă, suntem amândoi oameni maturi, ştim amândoi cum e viaţa.

Iartă-mă dacă am intrat cu bocancii în sufletul tău, dar e o chestiune foarte importantă.

Am bani. Am spus asta oare? Sau e vorba de sex? Vrei o probă?

- Poftim?

- Acordă-mi cel puţin credit pentru faptul că nu am încercat să te seduc.

- Ce naiba te face să crezi că ai fi şi reuşit?

Stuart ridică sugestiv din umeri.

- Scuză-mă, Liz! Am mers prea departe. Acum am să plec. Să zicem că am plantat o sămânţă. Fă-mi doar, te rog, favoarea s-o mai uzi din când în când. Gândeşte-te la ce ţi-am spus.

Îşi luă haina din cuierul de pe hol şi se întoarse în cameră.

- Îţi mulţumesc pentru seara minunată, spuse el. Şi îmi promiţi că ai să uzi sămânţa aceea?

- N-am să uit de ea. Cu siguranţă, n-am să uit.

- Bine.

El surâse, o sărută pe frunte, apoi ieşi pe uşă.

Timp de câteva zile, Elizabeth fu în stare de şoc. Îngâmfarea cu care îi vorbise Stuart i se părea, în retrospectivă, asemenea unei intruziuni nedorite în intimitatea ei; era ca şi cum el i s-ar fi impus cu de-a sila.

Făcu plimbări lungi în Hyde Park, în timpul cărora inspira adânc aerul rece de ianuarie. Lucră până târziu la birou. Cumpără şi citi două cărţi despre războiul în care luptase bunicul ei. Adoptă hotărâri pentru noul an. Avea să fumeze mai puţin, avea să-l viziteze pe Tom Brennan o dată la două săptămâni, dacă el era de acord, iar dacă nu, avea să viziteze pe altcineva din generaţia lui. Avea cumva să-şi plătească datoria; să închidă cercul.

Spera ca, în cursul primei vizite la Brennan din noul an, să afle ceva în plus despre bunicul ei. Înţelegea suficient starea lui mentală ca să nu se aştepte la vreo amintire coerentă, nici măcar la vreo istorioară, dar îşi dorea să capete măcar un reper.

Purta de data asta haine mai subţiri, ştiind câtă căldură era în salonul azilului.

Brennan se plânsese de mâncare, aşa că Elizabeth hotărî să-i ducă o prăjitură coaptă de mama ei. Împachetând-o, îşi dădu seama cu surprindere cât de mult semăna gestul ei cu pregătirea unui pachet pentru un soldat de pe front. Luă şi o jumătate de sticlă de whisky; cel puţin era ceva ce n-ar fi putut primi de acasă. Luă de asemenea, ruşinată, două granule de naftalină în batistă, ca să le poată ridica la nas şi să respire izul de camfor în locul mirosului greţos de urină.

Îl găsi în acelaşi loc la fereastră. El îşi puse mâna într-a ei, şi şezură amândoi fericiţi.

Elizabeth îl întrebă ce făcuse în ultimele luni şi în anii dinainte. Răspunsurile lui n-aveau nici o legătură cu întrebările. Vorbea despre noaptea de la Mafeking, despre sora lui pe întuneric şi cum căzuse de pe scară. Îi spuse că nu-i plăcea mâncarea care i se dădea.

Din când în când, întâmplător, Elizabeth îşi dădea seama că el înregistrase câte o întrebare a ei, pentru că ochii lui deveneau alarmaţi sub lentilele groase ale ochelarilor.

Mormăia câteva cuvinte, apoi fie rămânea tăcut, fie relua poveştile pe care le mai spusese. Elizabeth începu să presupună că auzise deja cea mai mare parte a repertoriului.

De data aceasta nu mai insistă în privinţa bunicului ei. Stabilise prima legătură, cea mai importantă. Dacă el mai avea ceva de spus, urma s-o spună în timp; de fapt, era mai probabil să iasă la iveală după ce avea să se deprindă cu vizitele ei.

Îl lăsă cu prăjitura şi cu whisky-ul şi spuse că se va întoarce peste două săptămâni. O întâlni pe administratoră, doamna Simpson, în uşa azilului.

- Nu credeam c-am să vă mai văd, îi spuse. Vreo veste bună?

- Păi.. nu neapărat. Nu ştiu dacă îi place să mă vadă. Dar mie mi-a făcut plăcere săl văd din nou. I-am lăsat un pachet. E voie?

- Depinde ce conţine.

Elizabeth avu sentimentul că whisky-ul n-ar fi fost permis. Plecă înainte să trebuiască să-l vadă confiscat.

În seara aceea, acasă, făcu nişte calcule. Era o treabă pe care o tot amânase, pentru că se temea de rezultat. Cu ajutorul jurnalului din anul precedent, reuşi să-şi dea seama când avusese ultima menstruaţie. Fusese cu siguranţă în desfăşurare pe 6 decembrie, pentru că îşi amintea că întârziase la un prânz în ziua aceea dat fiind că trebuise să facă un ocol să găsească o farmacie. Acum era 21 ianuarie. Ultima dată când îl văzuse pe Robert nu era înregistrată în jurnalul ei, dar fusese în săptămâna dinaintea Crăciunului.

Îşi aminti de decoraţiunile din magazine. De fapt, el venise acasă în vacanţa de sărbători cu o zi mai devreme, şi aşa reuşise să se întâlnească şi cu ea. Ea trebuise să meargă la slujbă a doua zi, aşa că fusese probabil o zi din cursul

săptămânii. Ajunse la concluzia că nu putea fi decât 21 sau 22. Oricare din ele cădea la mijlocul ciclului menstrual, care, îşi aminti ea, era perioada cea mai primejdioasă. Încercă să-şi aducă aminte ce precauţii îşi luase. Înghiţise anticoncepţionale vreme de patru ani neîntrerupt, şi medicul o sfătuise să înceteze. Folosiseră de atunci o varietate de metode. Amândoi erau atenţi, Robert făcuse chiar o obsesie din asta, după cum i se părea ei.

A doua zi de dimineaţă cumpără un test de sarcină de la farmacia de pe Craven's Road. Era o bucată subţire, dreptunghiulară de plastic, cu două deschizături. Elizabeth se duse cu ea în baie, apoi, cinci minute mai târziu, se uită la cele două fante. Linia albastră de pe ambele era fermă şi insistentă. Nu era doar pozitivă, ci mustea de viaţă.

Lăsă să treacă o zi în care oscilă între exaltare şi deznădejde. De două ori vru să-i spună secretul lui Irene şi de două ori discreţia o făcu să schimbe subiectul. Ieşi la prânz de una singură şi se trezi cu ochii împăienjeniţi de lacrimi în timp ce mânca.

Simţea deja o dragoste absurd de pasionată faţă de fiinţa invizibilă dinăuntrul ei.

Seara îl sună pe Robert. Nu-i răspunse nimeni, dar ea îi lăsă un mesaj pe robotul telefonic recent achiziţionat, rugându-l s-o sune.

Îşi umplu cada şi se strecură sub apă. Îşi privi ţintă abdomenul inferior şi se întrebă ce evenimente microscopice se petreceau acolo. Era înspăimântată de schimbările fizice şi se temea de ce aveau să spună oamenii; dar, mai mult decât nelinişte, simţea un soi de euforie. Telefonul sună, şi ea ţâşni din baie şi traversă casa picurând de apă ca să răspundă.

Era Bob.

- L-am descifrat, spuse el. Îmi pare rău că mi-a luat atâta timp. A fost, de fapt, foarte simplu din clipa când mi-am dat seama cum funcţiona mintea tipului. Litere greceşti, limba franceză şi câteva cuvinte codate. Elementar, dragă

Watson. Nu pot să jur că am descifrat fiecare nume în mod corect, bineînţeles. Am însemnat ce mi s-a părut mai straniu. Dar totul pare să se lege.

După ce reuşi să-şi înghită dezamăgirea că nu era Robert, Elizabeth spuse:

- E grozav, Bob! Îţi mulţumesc foarte mult. Când aş putea să vin să-l iau?

- Treci pe la noi în weekend, dacă poţi. Ţi-am pus câteva pagini la poştă în dimineaţa asta. Le-am făcut pe ultimele două pentru că astea au fost cele la care am lucrat mai întâi. Ar trebui să-ţi ajungă mâine dimineaţă, dacă nu cumva şi poşta e în grevă. Nu se ştie niciodată, nu?

- Nu, într-adevăr. Bun, atunci abia aştept să primesc paginile alea mâine.

- Da, spuse Bob. Sunt puţin cam mohorâte, să ştii. Toarnă-ţi întâi ceva de băut.

- Mă cunoşti bine, Bob. Mulţumesc încă o dată.

Robert nu sună decât după miezul nopţii, când Elizabeth dormea. Ea îi spuse direct că avea să aibă un copil. Era prea ameţită de somn ca să-i dea vestea cu blândeţe, aşa cum intenţionase.

- N-am să spun nimănui cine e tatăl. Lucrurile astea pot fi ţinute secrete, spuse ea.

Robert rămăsese perplex.

- Ai putea să fii puţin mai bucuros, spuse ea.

- Lasă-mă puţin! spuse el. Sunt bucuros pentru tine, şi cu timpul am să fiu bucuros şi pentru mine şi pentru copil. Lasă-mi doar puţin timp să mă obişnuiesc cu ideea.

- Îţi las, spuse Elizabeth. Te iubesc.

A doua zi era sâmbătă, şi dimineaţă sosi coletul de la Bob.

Elizabeth îl puse deoparte până după micul dejun, apoi îl deschise cu grijă cu un cuţit. Bob refolosise un plic maroniu dintr-un vechi catalog sau pliant de reclamă, lipind o etichetă albă cu numele şi adresa ei peste ale lui.

Înăuntru erau două foi mari de hârtie albă foşnitoare. Elizabeth se emoţionă profund. Din clipa în care văzu scrisul

atent al lui Bob în cerneală neagră, ştiu că găsise ceea ce voia.

Vocea spartă, bătrânească a lui Gray, venită pe fir din Lanarkshire, fusese bună; străfulgerarea amintirii prin haosul memoriei lui Brennan fusese înduioşătoare. Dar, în fine, Elizabeth avea ceea ce-şi dorise: trecutul redevenise viu sub mâna ei uşor tremurătoare, în literele alungite şi subţiri. Citi:

Nu ştiu cum trec zilele. Furia şi sângele au trecut. Stăm şi citim. Întotdeauna cineva se plimbă, cineva citeşte. Se aduce mâncare. Nu citim cărţi adevărate, numai reviste. Cineva mănâncă. Sunt întotdeauna alţii despre care nu se ştie pe unde sunt sau care lipsesc.

De când a murit Weir [?], *n-am mai fost prea aproape de realitate. Mă aflu într-un ţinut sălbatic, dincolo de frică. Timpul s-a năruit în sfârşit pentru mine. Azi-dimineaţă am primit o scrisoare de la Jeanne. Spune că au trecut două luni de când ne-am cunoscut.*

Cei care vin din Anglia sunt ca nişte emisari ai unui tărâm necunoscut. Nu-mi pot imagina ce înseamnă să trăieşti în pace. Nu ştiu cum pot oamenii să ducă o viaţă acolo.

Singurul lucru care ne face uneori să tresărim din această transă este amintirea foştilor soldaţi. În căutătura unui băieţandru abia mobilizat văd privirea lui Douglas sau a lui [*nume ilizibil*: *Reeve*?]. *Mă trezesc uneori rigid de atâtea imagini. Văd craniul unui soldat deschizându-se când se apleacă în dimineaţa aceea de vară asupra prietenului său ucis.*

Ieri, un soldat de la semnalizări a venit la mine să vorbim ceva, şi gesturile lui mi-au amintit de W. L-am văzut limpede, nu întins în noroi aşa cum era ultima oară, ci ieşind din vizuina lui de sub pământ, cu privirea rătăcită. Imaginea a durat numai o fracţiune de secundă, apoi timpul s-a prăbuşit şi a plutit din nou pe lângă mine.

Am fost chemat la Gray mâine. Poate va simţi şi el acelaşi lucru.

Nu dispreţuim, aroganţi, bombardamentul, dar ne-am pierdut puterea de a ne teme.

Obuzele cad asupra liniilor secundare, şi noi stăm de vorbă mai departe. Mai e şi acum sânge, deşi nu-l mai vede nimeni. Un băiat zăcea fără picioare acolo unde oamenii îşi luau ceaiul de la bucătăria mobilă. Au păşit peste el.

Am încercat să mă împotrivesc alunecării în această lume ireală, dar îmi lipseşte puterea. Sunt obosit. Acum mi-e obosit sufletul.

De multe ori m-am întins pe jos şi am tânjit după moarte. Mă simt nedemn. Mă simt vinovat că am supravieţuit. Moartea nu va veni, şi eu sunt aruncat în derivă într-un prezent perpetuu.

Nu ştiu ce am făcut ca să trebuiască să trăiesc această existenţă. Nu ştiu cu ce a greşit fiecare dintre noi ca să încline lumea pe această orbită nefirească. Am venit aici numai pentru câteva luni.

Nici un copil şi nici o generaţie viitoare n-au să ştie cum a fost aici. Nu vor înţelege niciodată.

Când se va sfârşi, vom merge tăcuţi printre cei vii şi nu le vom spune.

Vom vorbi, vom dormi, ne vom vedea de treburile noastre ca nişte fiinţe omeneşti obişnuite.

Vom pecetlui ceea ce am văzut în tăcerea inimilor noastre, şi vorbele nu ne vor mai ajunge.

PARTEA A ŞASEA
Franţa, 1918

Stephen puse deoparte pixul şi caietul. Era noapte. Pe dealurile de deasupra satului strălucea lumina lunii. Îşi aprinse încă o ţigară şi întoarse paginile unei reviste. Lângă scaun era un teanc de alte reviste, pe care le răsfoise deja. Ochii lui cuprindeau fiecare pagină, dar abia dacă citeau.

Ieşi în curtea din spatele căsuţei, zburătăcind găinile.

Păşi pe uliţă şi porni la pas. Drumul era numai parţial terminat. Simţi sub picioare bălţile şi pietrişul scrâşnind. Se duse până la strada principală şi privi în jur. Tunurile se auzeau încet şi depărtat; huruiau ca un tren care ar fi trecut pe un rambleu.

Stephen se ridică şi respiră adânc. Auzea chemarea unei bufniţe. Se plimbă încet în susul şi în josul uliţei. Bufniţa îi amintea de copilărie; era un sunet pe care băieţii îl făceau în pumni. Propria lui copilărie părea atât de îndepărtată, încât era ca şi cum i-ar fi trăit-o altcineva.

Întors în cantonament, îl găsi pe Mountford şezând la masă, jucând cărţi cu un locotenent pe nume Tylecote. Refuză să joace cu ei, dar se aşeză ca năucit şi îi urmări cum mută cărţile slinoase pe suprafaţa de lemn a mesei.

Dimineaţă se duse să-l vadă pe colonelul Gray la comandamentul batalionului, la trei kilometri depărtare.

Gray sări de pe scaun când Stephen intră în încăpere.

- Wraysford! Ce mă bucur să te revăd! Frumos din partea voastră, a celor de la birouri, să ne mai faceţi câte o vizită!

Gray se schimbase prea puţin ca înfăţişare. Dădea impresia unui terier întrebător, aşa cum stătea cu capul aplecat pe o parte. Mustaţa şi părul lui vădeau petice mai albe, dar mişcările îi erau încă rapide şi sigure.

Trase un scaun şi îi făcu semn lui Stephen să se aşeze.

- Fumează, te rog! zise el. Acum. Te simţi bine acolo cu hărţile şi listele tale?

Stephen trase adânc aer în piept.

- Eu.. vieţuim.

- Vieţuiți? Dumnezeule mare, nu la vorbele astea mă aşteptam de la un soldat din linia întâi ca tine!

- Bănuiesc că nu. Dacă vă amintiţi, domnule, nu eu am cerut să fiu transferat.

- Îmi amintesc foarte bine. În opinia mea, erai obosit de luptă. Şi nu uita că majoritatea soldaţilor nu au ajuns niciodată într-un asemenea stadiu. A fost câte un glonţ care a avut grijă de asta.

- Da. Eu am avut noroc.

Stephen tuşi, căci fumul de ţigară îi intrase în plămâni.

Gray privi afară pe fereastră şi-şi aruncă picioarele pe masă.

- Ai noştri au mers destul de bine, să ştii. Pe Somme am pierdut cumplit de mulţi oameni, dar cine n-a pierdut? Altfel, n-a fost prea rău. Amândouă batalioanele sunt în mare măsură recompletate.

- Da, ştiu, spuse Stephen şi zâmbi. Ştiu destul de multe despre trupele din zonă.

Mai multe decât pe vremea când luptam.

Gray dădu din cap repede în sus şi-n jos şi-şi lovi uşor dantura cu un pix.

- Spune-mi, zise el, când războiul are să se termine şi regimentul nostru are să ridice un memorial, ce cuvinte ar trebui să înscriem pe el?

- Nu ştiu. Bănuiesc că va fi un memorial al diviziei. Regimentul va înşira acţiunile la care a participat, bănuiesc.

- Da, spuse Gray. E o listă demnă de toată lauda, nu-i aşa?

Stephen nu răspunse. Nu simţea nici un fel de mândrie pentru numele acelea greu de rostit.

- Ei bine, am veşti bune pentru tine, spuse Gray. Slujba ta la birouri s-a încheiat. Te poţi întoarce. Făcu o pauză. Credeam că asta îţi doreai.

- Da.. da, cred că asta îmi doream.

- Nu pari foarte mulţumit.

- Nu pot fi mulţumit de nici un lucru care continuă acest război. Dar nu sunt nemulţumit. Sunt indiferent.

- Acum ascultă aici! spuse Gray. Curând o să atacăm. Pe o porţiune lungă de front o să înaintăm rapid în Germania. Pe mai multe segmente înaintarea a început deja, după cum ştii. Dacă vrei să conduci compania noastră, o poţi face. Comandantul provizoriu va deveni adjunctul tău.

Stephen oftă şi nu spuse nimic. Îşi dorea să se poată simţi încântat sau însufleţit.

Gray se ridică şi ocoli biroul.

- Gândeşte-te la cuvintele de pe memorialul acela, Wraysford! Gândeşte-te la orăşelele alea împuţite şi la satele soioase şi nenorocite ale căror nume se vor umple de falsă glorie prin eforturile unor istorici care au stat bine mersi cu fundul pe scaun la Londra! Noi am fost acolo. Drept pedeapsă pentru Dumnezeu ştie ce păcate, am fost acolo, şi oamenii noştri au murit în toate locurile acelea dezgustătoare. Urăsc numele alea. Urăsc sunetul lor şi gândul la ele, şi de aceea n-am să-ţi mai amintesc de ele. Dar ascultă! Gray îşi apropie faţa de a lui Stephen. Sunt patru cuvinte care vor fi gravate în piatră la temelie. Patru cuvinte pe care oamenii le vor vedea într-o zi, cândva. Când vor citi celelalte cuvinte le va veni să verse. Când le vor citi pe acestea, îşi vor pleca uşor capetele. "Înaintarea finală şi urmărirea." Nu-mi spune că nu vrei să-ţi legi numele de cuvintele acestea.

Stephen râse.

- Zău că nu mă deranjează ce..

- Zi mai departe! Gray mârâi la el ca un câine. Nu se poate ca unul dintre cuvintele astea să nu-ţi placă.

- Da, cred că e unul care-mi place, spuse Stephen. "Finală."

Gray îl apucă de umeri şi-l scuturã.

- Bravo, soldat! Le spun oamenilor că eşti pe drum.

Misiunea tuneliştilor ajunsese la apogeu odată cu explozia de sub dealurile Messines. Compania lui Weir fu absorbită de cele trei companii de ingineri ataşate diviziei în care servea Stephen. Munca deveni mai puţin febrilă şi mai puţin interesantă. Jack Firebrace scria:

Draga mea Margaret,

Îţi scriu doar câteva rânduri într-un moment liber. *Îţi mulţumesc pentru pachetul care a ajuns aici ieri*, *deşi era puţin rupt*. *Ai pus cumva în el lame de ras*?

Lucrăm din nou la repararea drumurilor. *E o muncă foarte grea*, *deşi majorităţii soldaţilor li se pare mai uşoară decât săpatul de tuneluri*. *Trebuie să umplem gropi mari cu pietre*

şi cu ceea ce se numeşte aici "fascine", care sunt bucăţi de moloz, tencuială şi alte asemenea, de la casele bombardate.

Din cauza mocirlei, a ploilor şi a animalelor moarte, treaba e tare urâtă. Ne pare rău de caii morţi - sunt animale atât de frumoase, tratate atât de brutal, şi n-au avut, bietele, nici o vină.

Mai şi săpăm. Ofiţerul nostru zice că ne-am făcut datoria în război, dar că de acum treaba o să se mişte mult mai repede şi în primul rând la suprafaţa pământului. Mai vedem. Am început să avansăm, şi simt cum pluteşte în aer senzaţia că mai avem de făcut o ultimă sforţare şi apoi totul se va termina.

Suntem toţi veseli şi în bună dispoziţie. Evans a primit un pachet nou de cărţi, şi eu am devenit senzaţia partidelor de brag [70]. Mai şi desenez din când în când.

Am încredere că eşti bine şi că am să te văd din nou curând.

Soţul tău care te iubeşte, Jack Înainte să se întoarcă la compania sa, Stephen îşi luă două zile de permisie şi se duse la Rouen, unde Jeanne se mutase în timpul ofensivei germane din primăvară.

Sosi într-o după-amiază fierbinte de duminică. Pe străzi era o atmosferă festivă.

Familii întregi ieşeau la plimbare în maşini vechi. Alţii foloseau trăsuri, căruţe, biciclete - orice care să-i facă să se mişte. O mulţime de băieţaşi alergau pe caldarâm, strigând după conducătorii de vehicule.

Stephen trecu prin mulţime oarecum nedumerit. Urmând instrucţiunile lui Jeanne, ajunse la catedrală şi coti înspre partea medievală a oraşului, unde ea îşi închiriase o cameră până când avea să se poată întoarce la Amiens.

Îl aştepta când el sună la soneria din stradă. Îl conduse printr-o curte şi apoi sus în apartamentul ei. Nu erau decât

---

70 Joc de cărţi britanic, asemănător cu pokerul, dar mai simplu (n.tr.)

două camere, la etaj, dar Jeanne reuşise să le mobileze plăcut cu lucrurile pe care putuse să le ia din Amiens.

Îl puse să se aşeze într-unul din cele două fotolii şi se uită la el. Stephen slăbise mult şi pielea i se încreţise - pe lângă ochi arăta ca laba gâştei. Privirea nu-i mai era precaută; lui Jeanne i se păru goală. Nu chelise, nici măcar la tâmple, dar acum avea aproape peste tot în păr şuviţe vag cărunte. Mişcările lui căpătaseră un caracter oarecum coregrafic, ca şi cum aerul din jurul lui era foarte gros şi trebuia împins încet înapoi.

Fuma fără să pară că-şi dă seama ce face şi-şi scăpa scrumul pe haine.

Acesta era bărbatul care, cu opt ani mai devreme, o stârnise atât pe sora ei mai tânără. Isabelle nu-i spusese nimic lui Jeanne despre cum făcuseră dragoste ea şi Stephen, dar îi desenase o imagine fizică foarte vie povestindu-i despre umerii lui, despre ochi, despre mişcările îndemânatice ale mâinilor. Omul pe care îl vedea Jeanne era altfel; era greu de crezut că reprezenta aceeaşi persoană. Gândul acesta o făcu să se simtă mai uşurată în sinea ei.

Ieşiră la o plimbare în oraş și apoi se îndreptară spre muzeu, unde se aşezară în grădină.

- Ce ţi s-a întâmplat în primăvară? întrebă Stephen. O vreme n-am mai primit nici o scrisoare.

- Ţi-am scris, spuse Jeanne. Poate s-au pierdut în învălmăşeala de atunci. În primul rând, oraşul s-a umplut de refugiaţi din alte locuri, pe măsură ce nemţii avansau. Apoi am fost bombardaţi, şi primarul a dat ordin de evacuare. Eu am rămas o vreme pentru că n-am vrut să mă întorc în Rouen. Bombardau noaptea, folosind rachete de iluminare ca să direcţioneze focul. A fost înspăimântător. M-am dus la catedrală să-i ajut pe cei de acolo să scoată vitraliile. Le-am înfăşurat pe toate în pături. Până la urmă a trebuit să plec, dar nu le-am spus părinţilor unde mă duc. Am reuşit să

găsesc camerele astea cu ajutorul unei prietene din copilărie. Părinţii mei nu ştiu că sunt aici.

- S-ar supăra?

- Nu-mi dau seama. Cred că şi-au pierdut aproape orice speranţă în privinţa fiicelor lor. Au aflat că Isabelle a plecat în Germania. Au primit o scrisoare de la un vechi prieten de-al lui Azaire din Amiens, un bărbat pe nume Bérard. Le-a spus că el era de părere că ei ar trebui să ştie.

Stephen fredonă uşor: "Şi mica barcă pluti mai departe.."

- Ce e asta?

- L-am cunoscut pe Bérard. Venea în vizită pe vremea când eram acolo. Era un mic tiran, un omuleţ absurd, plin de sine. Dar părea să aibă un soi de putere asupra oamenilor.

- I-am scris lui Isabelle şi i-am povestit ce s-a întâmplat. Ea mi-a răspuns şi mi-a povestit cum, atunci când oraşul a fost pentru prima oară ocupat de nemţi, omul acesta, Bérard, i-a oferit comandantului german casa lui drept cantonament. A crezut că aveau să stea acolo pe toată perioada războiului. Nemţii au plecat după câteva zile, şi el a rămas de ruşine. După spusele lui Isabelle, a încercat să compenseze dându-se în spectacol cu tot felul de sunete bătăioase.

- Dar n-a intrat în armată?

- Nu. Poate că era prea bătrân. Isabelle spunea că e fericită, deşi Max nu se simte bine. A trebuit să i se amputeze piciorul, şi nu şi-a recuperat forţele. Ea îi e foarte devotată.

Stephen dădu din cap.

- Bietul om! Îmi pare rău.

- Bun, şi tu? întrebă Jeanne, luându-i mâna şi strângându-i-o în felul ei afectuos, ca o soră mai mare. Pari foarte neatent şi palid. Îmi fac griji pentru tine. Ţi-am spus, nu?

Am impresia că nici nu mănânci bine.

Stephen zâmbi.

- Sunt bine. Mâncarea era mult mai bună în postul pe care tocmai l-am încheiat. Şi pe săturate.

- Atunci de ce eşti atât de slab?

El dădu din umeri.

- Nu ştiu.

Ochii întunecaţi ai lui Jeanne se luminară de o expresie serioasă. Îi strânse mâna şi îl sili să se uite la ea.

- Stephen, nu trebuie să te dai bătut! N-ai voie să-ţi pierzi firea. Războiul e aproape încheiat. Înaintarea o să înceapă din clipă în clipă, şi apoi ai să-ţi poţi relua viaţa de dinainte.

- Să-mi reiau? Nu-mi amintesc ce fel de viaţă duceam. Nici n-aş ști unde s-o caut.

- Nu trebuie să vorbeşti aşa, spuse Jeanne furioasă.

Pentru prima oară de când o cunoştea Stephen, pielea albă a obrajilor ei păru stropită cu picuri de sânge cât o gămălie de ac. Bătea uşor cu mâna stângă în banca de lemn pe care stăteau, ca să-şi sublinieze vorbele.

- Bineînţeles că nu vei relua ce făceai la Paris, viaţa aceea itinerantă de tâmplar sau ce-o fi fost. Ai să faci ceva mai bun, ceva demn de atenţie.

Stephen îşi întoarse încet privirea spre ea.

- Eşti o femeie minunată, Jeanne. Aş face ceea ce spui tu. Dar nu am pierdut doar detaliile unei vieţi. Am pierdut realitatea însăşi.

Ochii lui Jeanne se umplură de lacrimi.

- Atunci trebuie s-o facem să se întoarcă. Am s-o aduc eu înapoi pentru tine. O să te ajut să regăseşti ceea ce ai pierdut. Orice pe lumea asta are o şansă de salvare.

- De ce eşti atât de bună cu mine? întrebă Stephen.

- Pentru că te iubesc. Nu-ţi dai seama? Din tot ce a fost greşit aş vrea să fac ceva bun. Trebuie să încercăm. Promite-mi că ai să încerci.

Stephen dădu încet din cap.

- O să încercăm.

Jeanne se ridică, încurajată. Îi luă mâna şi îl conduse prin grădină. Ce ar mai fi putut să facă pentru a-i da tărie,

pentru a-l aduce înapoi în realitatea pierdută? Exista un lucru anume, firește; deși complicațiile ar fi putut să cântărească mai greu decât avantajele.

Ar fi trebuit să vină de la sine sau să nu fie deloc.

Luară cina devreme, într-un restaurant, pe drumul înapoi spre locuința ei, și ea îl puse pe Stephen să bea vin în speranța că asta avea să-l înveselească. El dădu pe gât pahar după pahar de Bordeaux roșu, dar ochii îi rămaseră lipsiți de strălucire, ca morți.

Pe drumul spre casă, Jeanne spuse:

- Te rog să nu faci gălăgie când trecem prin curte. Nu vreau ca administratorul să știe că un bărbat vine în apartamentul meu.

Stephen râse pentru prima dată.

- Ah, voi, fetele Fourmentier! Ce-ar spune tatăl tău?

- Liniște! spuse Jeanne, fericită că-l făcuse să râdă.

Era o noapte fierbinte, și încă nu se întunecase de tot în timp ce ei mergeau. O mică fanfară cânta într-una din pieţele orașului, printre platani, unde cafenelele începeau săși aprindă luminile.

Stephen păși cu mare grijă pe lespezile din curte și nu scoase nici un sunet până când nu fură înapoi în siguranță în locuința lui Jeanne.

- Am făcut patul pentru tine pe canapeaua din colț. Vrei să te culci acum sau vrei să mai stăm de vorbă? Cred că am niște coniac. Putem să-l scoatem pe balconașul de colo. Dar trebuie să vorbim încet.

Se așezară pe două scaune împletite pe fâșia îngustă de terasă care dădea spre o grădină uscată, nisipoasă.

- Știi ce-aș vrea să fac pentru tine? spuse Jeanne. Am să te fac să râzi. Acesta va fi proiectul meu. Am să-ți scot din cap mohoreala ta anglo-saxonă. Am să te fac să râzi și să debordezi de bucurie, ca un adevărat țăran francez.

Stephen zâmbi și spuse:

- Da, am să povestesc păţanii și am să mă plesnesc cu mâinile peste coapse exact ca un fermier normand.

- Şi n-ai să te mai gândeşti niciodată la război. Şi la cei care-au murit.

- Niciodată.

Stephen îşi bău coniacul dintr-o înghiţitură.

Ea îi luă din nou mâna.

- O să am o casă cu o grădină în spate, cu tufe de trandafiri şi straturi de flori, şi poate un leagăn în care să se dea copiii - dacă nu ai mei, atunci cei care vor veni în vizită. Iar camera de zi va avea frezii şi violete. Şi vor fi picturi pe pereţi, de Millet şi Courbet, şi de alţi mari artişti.

- Iar eu am să-ţi fac vizite. Poate am să trăiesc acolo cu tine. O să lăsăm tot Rouenul cu gura căscată.

- Duminicile o să mergem cu barca, iar sâmbăta, la operă, apoi vom merge să cinăm în piaţa centrală. De două ori pe an o să dăm petreceri acasă. Vor fi pline de lumânări şi vom angaja servitori să împartă băuturi de pe tăvi de argint tuturor amicilor noştri. Şi vom dansa, şi..

- Nu vom dansa.

- Bine, nu vom dansa. Dar vom avea o mică orchestră. Eventual un cvartet de coarde sau un ţigan scripcar. Şi cei care vor o să poată dansa, undeva în nişte camere separate. Şi cred că vom avea şi un cântăreţ.

- Poate îl convingem pe Bérard.

- E o idee bună. Ar putea să ne cânte vreun lied german pe care l-a învăţat de la comandant şi de la soţia lui. Petrecerilor noastre li se va duce vestea. Nu ştiu însă cum vom plăti pentru ele.

- Eu am să câştig avere cu vreo invenţie. Iar tatăl tău îţi va lăsa milioane moştenire.

Mai băură coniac, care o ameţi pe Jeanne, deşi asupra lui Stephen păru să nu aibă nici un efect. Când afară se răcori, intrară în casă, şi Stephen spuse că voia să doarmă.

Ea îi arătă patul şi îi aduse o carafă cu apă.

În dormitorul ei, Jeanne se dezbrăcă. Se simţea încurajată de Stephen, deşi îşi dădea seama că el făcea eforturi de

dragul ei. Era un început. Merse goală pe podea să-şi ia cămaşa de noapte din spatele uşii.

Uşa se deschise exact înainte s-o atingă, şi îl văzu pe Stephen afară, în cămaşă, cu picioarele goale.

El se dădu înapoi.

- Scuze, căutam baia.

Jeanne apucase din reflex un prosop care zăcea pe scaun, şi încercă să şi-l aranjeze cu modestie peste trup.

Stephen se răsuci şi porni înapoi în camera de zi.

- Stai! spuse Jeanne. Nu-i nimic. Întoarce-te!

Puse prosopul pe scaun şi rămase nemişcată.

Camera nu era luminată, dar, în strălucirea nopţii de toamnă, totul se vedea limpede.

- Vino şi lasă-mă să te ţin! spuse ea.

Un zâmbet lent crescu şi-i lumină toată faţa.

Stephen intră încet în cameră. Corpul lung şi subţire al lui Jeanne părea să-l întâmpine. Braţele palide erau întinse, ridicându-i sânii rotunzi, care îi tremurau ca nişte flori albe pe torace în lumina nesigură. Stephen se duse şi îngenunche la picioarele ei. Îşi puse capul pe mijlocul ei, sub coaste.

Ea spera că seninătatea aceea forţată nu-l părăsise.

El îi cuprinse coapsele cu braţele. Părul moale care-i creştea între picioare era lung şi închis la culoare. El îşi puse obrazul pe el o clipă, apoi şi-l lipi din nou de mijlocul ei.

Ea îl simţi că începe să suspine.

- Isabelle, spunea el, Isabelle!

Când Stephen se întoarse în compania sa din zona frontului, fu primit sărbătoreşte.

Soldaţii trăiau cu speranţa precaută că următorul atac avea să fie ultimul, iar după evenimentele de pe Ancre şi înaintarea pe canal, Stephen căpătase reputaţia unui supravieţuitor. Până şi cei care se înrolaseră după plecarea lui din linia întâi ştiau că era considerat un soi de amuletă.

Auziseră zvonuri exagerate despre vrăjitoria pe care o practica în adăpostul său.

Inginerii şi tuneliştii ieşeau câteodată să ia parte la lucrările de întreţinere a tranşeelor. Un tunel lung care înainta pe sub terenul dintre linii era inspectat şi reparat în mod periodic. La capătul său cel mai îndepărtat fusese amenajat un post de ascultare util, deşi primejdios, aproape de liniile germane, aparent încă nedescoperit de inamic.

Oamenii care stătuseră acolo auziseră discuţii între nemţii de pe linia frontului. Era vorba de retragere.

Bombardamentele duşmane urmau o anumită schemă. Ţinteau cu precizie spatele frontului, fără să pună realmente în primejdie linia întâi, şi se opreau timp de o oră la vremea prânzului. Replica britanicilor urma aceleaşi reguli, aşa că Stephen reuşi să mănânce liniştit în prima lui zi înapoi. Riley încălzise nişte carne de vită la conservă, dar reuşise să găsească puţină varză pentru mai multă savoare.

Cartwright, ofiţerul responsabil de tunelişti, veni să-l vadă după-amiază. Deşi infanteriştii îl considerau un personaj slab, avea un simţ al nedreptăţilor suferite care îl făcea să fie un interlocutor tenace în controverse.

- După cum ştiţi, spuse el, avem o înţelegere să ne ajutăm unii pe alţii, deşi, din câte îmi dau seama, deocamdată n-am făcut mare brânză la schimb.

Avea o faţă palidă cu bărbia retrasă; îi plăceau expresiile familiare, domestice, şi proverbele, pe care le folosea cu speranţa de a-şi face argumentele mai uşor de acceptat.

- Acum. Am primit ordin ca oamenii mei să lărgească postul de ascultare de la capătul galeriei principale. Toate bune şi frumoase, atâta că ultimii oameni pe care i-am avut acolo spuneau că au auzit ceva ca şi cum duşmanul ar fi lucrat chiar deasupra lor.

- Am înţeles. Deci vreţi să spuneţi că aveţi nevoie de câţiva oameni de-ai mei să meargă în subteran cu dumneavoastră.

- Da. Cred că avem dreptul la asta.

- Credeam că săpăturile s-au încheiat.
- Nu se ştie niciodată cu prietenul nostru Friţ, nu?
- Bănuiesc că nu. Mi se pare întru câtva inutil, dar..
- Mă gândeam că, dacă aţi fost plecat, poate aţi vrea să vedeţi cu ochii dumneavoastră ce s-a mai întâmplat. La urma urmei, munca asta am făcut-o pentru a-i proteja pe oamenii dumneavoastră.
- Sunteţi la fel de rău ca Weir. De ce vă place atâta să ne duceţi sub pământ?
- Pentru că v-am săpat aici canalele de scurgere şi v-am făcut adăpostul acesta.

Cartwright arătă spre pereţii de lemn şi spre raftul de cărţi de deasupra patului. Doar nu credeţi că oamenii dumneavoastră ar fi putut face aşa ceva, nu?

- În regulă, spuse Stephen. O să vin să inspectez, dar nu pot lipsi mai mult de o oră.

Unul dintre oamenii dumitale va trebui să mă aducă înapoi.

- Sunt sigur că se poate aranja. Coborâm mâine la amiază.

*

Lumina toamnei cădea peste cioturile înnegrite şi zdrelite ale unor foşti copaci.

Podeaua tranşeei era în sfârşit suficient de uscată când oamenii se strânseră la gura tunelului.

Jack Firebrace, Evans, Jones şi alţi trei tunelişti experimentaţi împărţiră infanteriştilor căşti, torţe şi aparate de respirat. Cartwright îi spuse lui Jack:

- Firebrace, o să-l escortezi pe căpitanul Wraysford afară după ce inspectează lucrările.
- Dumneavoastră nu veniţi? întrebă Stephen, punându-şi o lanternă electrică în buzunar.
- Nu merge să coborâm amândoi acolo, spuse Cartwright.

Stephen se uită la cerul de deasupra. Era de un albastru-deschis, senin, cu câţiva nori albi înalţi. Intrarea în vizuină, acoperită cu pânză de cort, părea întunecată.

Se gândi la prima dată când coborâse în subteran împreună cu Hunt şi Byrne ca să-l protejeze pe Jack Firebrace. Îşi aminti de sclipirea ştearsă a panicii de pe faţa lui Hunt şi de explozia care-l rănise pe el. Se schimbase de atunci: nu mai era sigur că avea să fie la fel de calm în tunelurile înguste care îi aşteptau. Îşi odihni mâinile pe căptuşeala de lemn care susţinea peretele din faţă al tranşeei şi trase adânc aer în piept. Nu existau lumi distincte, ci o singură creaţie, de care era legat prin pulsaţia sângelui său. Sub pământ avea să fie ca aici, în aerul cald în care păsările cântau şi nori blajini treceau pe deasupra.

Se strecură înăuntru după tunelişti şi simţi sub mâini aşchiile care se desprindeau din scara de lemn. Cobora vertical, cu fusceii mult depărtaţi între ei. Stephen ezită când îşi lăsă picioarele în jos în întuneric, dar fu silit să continue de bocancii următorului, care, veniţi de sus, îl călcau aproape pe degete. Forma lor masivă acoperea lumina de la gura tunelului, care se îngustă mai întâi până la dimensiunile unei ferestruici, apoi dispăru cu totul.

Auzi vocea lui Jack dedesubt spunându-i cât mai avea de coborât. În cele din urmă, sări de pe scară şi căzu pe o platformă de vreo zece metri pătraţi, unde Jack şi doi infanterişti îi aşteptau cu lămpaşe. Când sosiră şi ceilalţi, în puţ fură coborâte şi nişte scânduri. Jones şi Evans le luară de la capătul frânghiei ce se legăna şi se pregătiră să le care sub pământ.

Trei tunelişti o luară înainte. Alţi trei mergeau în spate, şi cei şase infanterişti erau grupaţi la mijloc, păşind şovăielnic. Galeria fu la început destul de înaltă ca să poată rămâne în picioare, şi înaintară repede pe podeaua uscată, calcaroasă. După vreo cincizeci de metri, şeful tunelştilor, un locotenent scoţian pe nume Lorimer, le spuse că trebuiau de acolo înainte să păstreze liniştea. Ajunseră la o galerie lungă transversală, din care mai multe tuneluri duceau pe sub terenul inamic. Pentru început, toţi aveau să

meargă prin tunelul principal, care ducea la postul de ascultare cel mai avansat; ulterior, în timp ce oamenii aveau să-l lărgească, infanteriştii trebuiau să intre într-un tunel paralel ca să-i protejeze. Puteau să ia un tunelist cu ei, să le arate drumul. Toţi erau echipaţi cu lămpaşe.

La intrarea în tunelul principal se lăsară în genunchi, şi Stephen văzu privirile neliniştite pe care le schimbară oamenii lui. Aerul era dens şi jilav. Se opintiră, icnind, la trecerea prin deschizătura îngustă, dar apoi descoperiră că puteau sta din nou în picioare, deşi aplecaţi, şi porniră să meargă ghemuiţi. Stephen observă scândurile solide transversale prinse de cele verticale de pe pereţi la interval de aproximativ doi metri.

Din câte îşi dădea seama, căptuşeala fusese bine montată. Mersul zorit al tuneliştilor nu sugera nici teamă, nici senzaţia de ceva neobişnuit.

Cei şase infanterişti, conduşi de un locotentent pe nume Crawshaw, se străduiau să ţină pasul. Stephen îi auzea respirând cu gurile deschise. Aveau cu ei şi puşti, care îi împiedicau să-şi folosească prea lesne mâinile ca să-şi păstreze echilibrul.

Părea un fel ciudat de a trăi războiul, se gândi Stephen, ca nişte rozătoare într-un alt mediu. Îi apărase pe tunelişti de impactul atacurilor mari şi de vederea grămezilor de cadavre, dar lumea pe care o locuiau lucrătorii din subteran avea propria ei oroare intrinsecă.

Avea să meargă doar până la postul principal de ascultare, apoi urma să insiste să se întoarcă la oamenii lui. Ei aveau să-i fie recunoscători că făcuse acest gest, care le asigura şi pe mai departe cooperarea tuneliştilor în corvezile cele mai dificile.

Galeria se îngustă, şi trebuiră din nou să avanseze în patru labe. Oamenii din faţă se opriră brusc, făcându-i pe ceilalţi să se ciocnească.

- Cred că au auzit ceva, îi şopti Crawshaw lui Stephen în ureche. Toată lumea, nici o mişcare!

Soldaţii rămaseră îngrămădiţi în tubul de pământ, în timp ce Evans bâjbâi cu mâinile prin rucsac şi se strecură printre ei spre cei trei colegi din faţă. După o scurtă conversaţie în şoaptă, îşi făcu loc înainte până la o porţiune uscată de perete şi înfipse în ea un disc plat, în care vârî apoi un stetoscop. Crawshaw duse un deget la buze şi făcu o mişcare în jos cu amândouă mâinile. Ceilalţi se lăsară pe podeaua tunelului. Stephen simţi o piatră pe obraz şi încercă să-şi mute capul. Era lipit de piciorul cuiva pe care nu-l vedea şi trebuia să rămână aşa. Îşi simţi inima mişcându-se încet în piept, lovindu-i-se de coaste.

Evans stătea lipit de peretele galeriei, ca un doctor nespălat, improvizat, încercând să prindă semnalele unei vieţi ostile.

Stephen închise ochii. Se întrebă dacă, stând în poziţia aceasta suficient de multă vreme, ar fi putut să alunece în cele din urmă în somnul morţii. Nervozitatea celorlalţi îl împiedica să se afunde în propriile gânduri. Le simţea frica din încordarea corpurilor înghesuite în el. Pasivitatea lor era cea care îngreuna lucrurile; chiar şi în faţa armelor aveau o şansă de ripostă, dar sub greutatea pământului erau complet neajutoraţi.

Evans trase în cele din urmă stetoscopul din urechi şi îl strânse la loc în buzunar.

Clătină din cap şi-şi subţie buzele. Îi şopti concluziile sale locotenentului, care la rândul său îşi apropie buzele de urechea lui Stephen.

- Nu se aude nimic. S-ar putea să fi fost focul de artilerie de la suprafaţă. Mergem mai departe.

Oamenii de pe podeaua tunelului se mişcară şi se ridicară la loc în poziţie ghemuită, ca să poată merge mai în adânc.

Stephen simţi că năduşește. Îşi dădu seama după mirosul respingător al trupurilor îmbulzite în jurul lui că nu era singurul. Condiţiile în tranşee se îmbunătăţiseră, dar nu într-atât încât să furnizeze oamenilor mijloace de a se spăla, nici măcar pe vreme toridă.

Tavanul galeriei începu să se înalţe puţin, şi soldaţii mai mărunţi, precum Evans şi Jones, putură să înainteze drepţi. Ajunseră la o răscruce, unde locotenentul tuneliştilor,

Lorimer, dădu câteva instrucţiuni. Echipa principală de săpători avea să meargă direct către postul de ascultare; ceilalţi urmau să intre într-unul dintre tunelurile de luptă alăturate, pe care putură acum să-l localizeze.

Stephen zâmbi în sinea lui văzând expresia de pe chipurile oamenilor săi. Îşi exagerau ezitarea în grimase comice, dar el ştia din proprie experienţă că era perfect reală. Se bucura că avea să intre în secţiunea probabil cea mai largă a tunelului. Nu se temea să meargă înainte dacă avea siguranţa că se poate întoarce. Ceea ce-l speriase sub pământ cu Weir fusese momentul când pământul căzuse peste ei şi când, pentru o clipă, avusese impresia că nu va mai putea să se întoarcă.

Crawshaw se asigură că oamenii din subordinea lui aveau toţi grenade şi puşti. El însuşi purta un revolver, pe care îl flutură periculos prin aer către intrările în galerii.

Stephen ghici că încerca să le arate cât era de neînfricat. Poate că oamenii lui îl credeau.

Se uită după ei cum se depărtau. Îşi aminti de afecţiunea pe care o simţea cândva faţă de soldaţii lui când ieşeau la atac sau în patrule; îşi imagina atunci vieţile şi speranţele lor, căminele şi familiile, micile lumi pe care le duceau cu ei în raniţe şi în minte. Ţinea minte sentimentul acesta de compasiune, dar nu-l mai simţea.

Grupul lui se afla cam la douăzeci şi cinci de metri de postul de ascultare când Lorimer se opri din nou şi duse degetul la buze.

Stephen inspiră printre dinţi. Începea să regrete că venise aici. Fie Lorimer era nervos şi transforma o inspecţie de rutină într-o acţiune inutil prelungită şi neplăcută, fie pericolul era real. Evans îşi luase echipamentul de ascultare în tunelul vecin. Jack Firebrace fu chemat să-şi lipească urechea de perete.

Jack îşi acoperi cealaltă ureche cu mâna şi închise ochii ca să se poată concentra mai bine. Timp de jumătate de minut nu se clinti nimeni. În lumina unui lămpaş,

Stephen privi ţintă, cu o concentrare infinită asupra detaliilor, suprafaţa zgrunţuroasă a unei scânduri aflate la câţiva centimetri de faţa lui. Îi trasă cu ochii liniile şi zgârieturile minuscule, îşi închipui cum s-ar fi curbat sub rindea.

Jack îşi dezlipi capul de perete şi se întoarse cu faţa spre Lorimer. Şoapta lui imperioasă fu auzită de toată lumea.

- Sunt paşi, se îndreaptă înapoi către liniile lor. Au un tunel la vest, cam la trei metri deasupra.

Chipul lui Lorimer păru să se contracte. Nu spuse nimic preţ de o clipă, apoi:

- Se retrăgeau, ai spus?

- Da.

- Atunci cred că ar trebui să mergem mai departe şi să ne terminăm treaba.

- Da, spuse Jack, dar s-ar putea să fi pus o mină. Adică, sunt mai multe motive să..

- O să aşteptăm cinci minute, spuse Lorimer, apoi mergem mai departe.

- Pentru numele lui Dumnezeu! spuse Stephen. Doar nu vreţi să puneţi în pericol vieţile atâtor oameni numai ca să..

Înainte să-şi poată încheia propoziţia, aerul îi fu supt din piept, şi explozia îi trimise pe toţi înapoi în peretele tunelului; pământul din faţa lor păru azvârlit îndărăt de un cutremur violent şi compact. Stephen se lovi cu capul de lemn. În lumina zdrenţuită care sfredeli pământul, zări membre smulse şi aruncate în toate părţile şi bucăţi de stofă, de rucsacuri, căşti, mâini şi sfărâmături de calcar care ricoşară pretutindeni în tubul gol de pământ, luând cu ele molozul corpurilor omeneşti într-un muget de furie condensată.

El însuşi zăcea întins pe podeaua tunelului de sub câmp, şi totuşi nu era mort.

Simţea pământ în ochi şi în nas, şi o mare greutate peste corpul lui. Încercă să se mişte, dar se simţi ţintuit, ca şi cum pământul l-ar fi învelit într-o pătură grea, confortabilă, şi îl îndemna acum să doarmă. Vuietul exploziei părea închis în canalul acesta îngust. Îşi imagină drumul înapoi zăgăzuit, şi un spasm de panică i se iscă în stomac, dar se stinse apoi sub greutatea care-l pironea de podeaua galeriei. Vacarmul captiv în tunel se potoli în cele din urmă.

Stephen ascultă, aşteptând ca sunetul să fie înlocuit de geamătul obişnuit al suferinţei omeneşti, al oamenilor cărora membrele le fuseseră smulse din corp sau creierul le erupsese din capsula craniană. La început nu deosebi nimic. Apoi, când ultimele bucăţi de pământ sfărâmat se rostogoliră în tunel, desluşi un suspin lung şi gros: era un sunet pe care nu-l mai auzise niciodată, dar ştiu că era scos de mai mulţi oameni care îşi dăduseră sufletul în acelaşi timp.

Le invidie răsuflarea aceasta tihnită de pe urmă, spiritul care-i părăsise odată cu aerul din corp. Încercă să-şi mişte un picior şi-şi dădu seama că poate. Îşi îndoi umerii şi braţele şi simţi o durere crâncenă, ascuţită, în braţul superior drept. Încercă să înghită, dar nu-şi putu strânge suficientă salivă în gura uscată, plină de pământ.

După câteva minute îi fu limpede că nu era rănit grav. Picioarele îi păreau nevătămate. Braţul drept era rănit, dar asta nu avea importanţă, se gândi el, mai puţin în cazul când ar fi trebuit să sape ca să ajungă afară, şi eforturile unei singure mâini nu i-ar fi fost de ajuns. Trebuia să dea la o parte pământul căzut peste el şi apoi putea să vadă dacă mai era cineva în viaţă. Îşi împinse capul pe spate cât putu şi văzu că cea mai mare parte din plafonul tunelului era intactă deasupra lui. Era norocul lui dintotdeauna, farmecele acelea demne de dispreţ ale supravieţuirii.

Cu mâna stângă începu să râcâie şi să-şi înlăture pământul de pe coapse. În sfârşit, îi micşoră suficient greutatea ca să poată să împingă o parte cu picioarele. Le

îndoi şi le întinse, şi văzu că, în afară de câteva julituri, păreau să fi rămas tefere. Îşi răsuci trunchiul, ca şi cum ar fi încercat să azvârle de pe el un cearşaf, şi izbuti să se ridice. Se opri şi icni brusc de durerea din braţ, pe urmă scuipă de câteva ori ca să-şi cureţe gura.

Strânse treptat suficientă salivă ca să poată să înghită şi apoi să vorbească şi strigă în întuneric. Într-o parte văzu un felinar. Sticla era crăpată, dar lumina dinăuntru nu se stinsese.

Nu auzea nimic. Se răsuci în patru labe şi porni să se târască înainte, cu lămpaşul în mână. Se aflase în spatele grupului când încărcătura detonase; ca atare, supravieţuitorii ar fi trebuit să fie undeva în faţă. Fuseseră patru tunelişti, care ar fi trebuit să lărgească postul de ascultare, şi doi alţi infanterişti. Stephen se întrebă cât de întinsă fusese explozia. Poate o parte dintre cei aflaţi în galeria paralelă rămăseseră mai departe de ea.

Mergând înainte, ajunse la un perete solid de dărâmături. Deasupra lui se vedeau încă particule de pământ scuturându-se în ploaie de unde tavanul tunelului fusese sfărâmat de explozie. Părea că ar fi putut să cadă din clipă în clipă. Stephen se răsuci şi se uită în spate. Calea îndărăt părea să fie deschisă. Deşi ar fi trebuit să meargă în patru labe preţ de vreo zece metri, era aproape sigur că putea să-şi facă drum până într-a doua galerie transversală, în care grupul iniţial se despărţise. De acolo ar fi trebuit să fie îndeajuns de simplu, presupunea el, să se întoarcă în tunelul principal şi apoi la piciorul puţului.

Ceva se mişcă în mormanul de pământ dinaintea lui. Stephen nu văzu nimic. Auzi apoi un sunet mărunt, o scurmătură. O urmări cu mâinile şi simţi că atinge un petic de stofă. Era ataşat de o mână sau de un picior. Acolo se mişca ceva.

Cu inima tot mai grea, Stephen îşi dădu seama că avea să trebuiască să-l elibereze pe soldatul de dedesubt.

Îngenunche şi începu să zgârie pământul cu degetele mâinii stângi.

Braţul drept nu-i era de nici un folos. Scormonea îndârjit mormanul de ţărână, dându-l la o parte cu mâna până când forma o grămăjoară, pe care apoi o lovea cu picioarele şi o risipea pe podeaua din spatele său.

Examină rezultatul cu lămpaşul. Reuşi în cele din urmă să facă o gaură în jurul bucăţii de stofă, care se dovedi a fi o mânecă. Stephen îşi vârî mâna şi strânse braţul din ea. O pipăi până sus la umăr. Sunetul unei voci omeneşti, suferind sau salutându-l, ajunse la el prin stratul gros de pământ.

Stephen îi strigă cuvinte de îmbărbătare. Se odihni o clipă, apoi îşi scoase tunica de pe cămaşa îmbibată de năduşeală. Eliberându-şi mâna stângă, văzu pe ea pata neagră a sângelui.

Reîncepu să sape. Se temea ca pământul pe care îl îndepărta să nu susţină altceva, care să cadă apoi în spaţiul creat, astupându-l încă mai compact.

După o oră, făcuse o gaură în jurul umerilor şi capului unui om. O scândură căzuse de-a curmezişul peste el, împiedicând greutatea principală a tavanului să-i apese capul, care zăcea într-un spaţiu liber. Avusese mare noroc. Stephen era acum suficient de aproape ca să-i poată vorbi.

- Ai răbdare! îi spuse. Stai nemişcat! O să te scot de aici.

I se părea puţin probabil, totuşi, din cauza masei de pământ care în mod vizibil îi căzuse celuilalt peste picioarele întinse înainte, către capătul iniţial al tunelului. Dar el continuă să sape, să cureţe locul şi să sufle printre icnetele de efort cuvinte automate de încurajare.

Îngropat în mormântul său apăsător, Jack Firebrace simţi cum firul vieţii i se relaxează şi apoi se întinde mai să se rupă, pe măsură ce aerul din cavitatea de deasupra capului său se subţia. Durerea picioarelor sfărâmate i se ridica în valuri pe şira spinării şi îl făcea să leşine, apoi să redevină, cu un icnet, conştient, şi apoi să alunece din nou în

nesimţire. Încercă să şi le mişte pentru că îşi dădea seama că suferinţa l-ar fi împiedicat să moară. Dacă simţea durerea însemna că era încă lucid şi deci încă viu.

În starea aceasta recunoscu vocea omului care i se prăbuşise cândva despuiat în braţe, blestemând cu voce uscată, el însuşi la marginea morţii. Simţi mâna slăbită înlăturând ţărâna care-l ţinea prizonier şi simţi că aşa era drept, că trebuia să fie salvat de cineva pe care el însuşi îl salvase; avu încredere că Stephen avea să-l elibereze.

Jack se lupta cu sine însuşi. Se sili să se împotrivească în primul rând valurilor moi, învăluitoare de somn care erau reacţia firească a organismului la durerea din picioare.

Cel puţin capul şi-l putea mişca, şi şi-l clătină violent dintr-o parte într-alta încercând să nu lase mintea să i se tulbure.

Vocea liniştitoare a lui Stephen îi ajunse la ureche. Jack simţi o mână apucându-l de subsuoară şi încercând să-l tragă.

- Nu merge, spuse. Picioarele îmi sunt prinse.

- Mă auzi? întrebă Stephen.

- Da.

- Cine eşti?

- Jack Firebrace. Trebuia să vă conduc înapoi la suprafaţă.

Jack era surprins că vorbeşte atât de bine. Contactul cu o altă fiinţă umană îl revigorase.

- Ce s-a întâmplat? întrebă Stephen.

Jack gemu.

- Un camuflet, probabil. Erau chiar deasupra noastră. Ne-au reperat tunelul foarte exact. Cred că aşteptau de săptămâni de zile.

- O să mai fie şi altele?

- Dumnezeu ştie.

- Cât de rău eşti prins?

- Picioarele nu-mi sunt de nici un folos. Nu le pot mişca. Braţele n-au nimic. Pot să vă ajut dacă faceţi suficient loc. Sunt..

- Ce este? Eşti bine?

Efortul de a vorbi îl făcuse pe Jack să leşine.

- Da. Nu mai vorbiţi acum! Săpaţi!

- Şi dacă o să cadă altceva peste tine?

- Încercaţi! gâfâi Jack.

Stephen îşi scoase cămaşa şi îşi reluă munca. Jack îl simţi că se strecoară lângă el în spaţiul pe care îl eliberase. Îi spuse să încerce să susţină pământul de deasupra lor folosind bucăţi de cherestea risipite printre dărâmături. Ore la rând, Stephen lucră cu o singură mână, condus de indicaţiile lui. Reuşi să creeze un soi de cămăruţă în miniatură în interiorul pământului prăbuşit. Jack îl ajută să împingă şi să ridice scândurile, şi să le fixeze deasupra lor; îşi folosi mâinile ca să înlăture molozul de pe el până când fu liber de la brâu în sus.

În cele din urmă, Stephen spuse:

- Trebuie să mă odihnesc. Fie şi numai câteva minute.

Se întinse în culcuşul pe care îl săpase şi adormi imediat, cu capul sprijinit pe pieptul lui Jack. Jack îi simţi răsuflarea în valuri. Îl invidie că dormea, dar nu îndrăzni să aţipească şi el, de teamă că ar fi putut să nu se mai trezească.

Nu-i spuse nimic lui Stephen, ca să nu-i dea prea multe speranţe, dar presupunea că o echipă de salvare trebuia să fi fost trimisă din tranşee. Chiar şi dacă cei de la suprafaţă aşteptau un timp rezonabil ca să fie siguri că nu urmau şi alte camuflete, nu putea să mai dureze mult până aveau să sosească.

În întuneric timpul nu exista, dar Jack estimă că erau în subteran de aproximativ şase ore, din care de vreo cinci el era prins sub pământ şi Stephen se căznea să-l elibereze.

Şi-l închipui pe Cartwright organizând echipa de salvare în ziua strălucitoare de vară. Făcu legământ ca, dacă reuşea să se întoarcă la suprafaţă, să nu mai meargă niciodată sub pământ. Avea să-şi petreacă restul zilelor în aer liber, simţind soarele sau ploaia pe obraji. Îşi dădu seama că

aluneca din nou în leşin: mintea începu să i se rotească în jurul ei înseşi în cercuri lente, ameţitoare.

Se hotărî să-l trezească pe Stephen. Altfel avea să moară. Îl luă de umeri şi-l scutură, dar Stephen căzu din nou peste el. Îl plesni peste faţă, şi Stephen mârâi, apoi adormi din nou. Părea doborât de epuizarea a patru ani de război.

Jack începu să suduie. Se gândi la cele mai urâte lucruri pe care le-ar fi putut spune şi i le strigă lui Stephen în faţă. Îl pălmui din nou. Nimic nu izbutea să-i pătrundă oboseala.

Apoi, de undeva din spatele lor, de aproape de liniile britanice, se auzi bubuitul unei alte explozii. Jack închise ochii şi se zgârci la pământ. Se aştepta ca un bulgăre de pământ şi de flăcări să vină peste ei în tunel, împins de suflul detonaţiei.

Stephen se trezi.

- Doamne! Ce-a fost asta?

Jack îi desluşi chipul răvăşit în lumina felinarului.

- Încă un camuflet. Mai către liniile noastre. Ne-au descoperit toate galeriile.

- Şi ce înseamnă asta?

- Nimic. Trebuie să încercăm să ieşim.

Ceea ce însemna, se gândi Jack, că s-ar fi putut acum ca echipa de salvare să nu mai reuşească să ajungă până la ei. Depindea foarte mult de locul anume unde fusese explozia.

Însemna de asemenea că, dacă Stephen s-ar fi întors fără să încerce să-l salveze pe el, ar fi putut să fie în siguranţă deasupra pământului cu câteva ore în urmă.

Spuse cu blândeţe:

- Ar trebui să încercaţi să mă scoateţi de aici. O să vă fiu mai de folos decât dacă stau prizonier sub mormanul ăsta.

Stephen îşi reluă munca pretenţioasă, încercând, cu ajutorul sfaturilor lui Jack, să construiască un fel de cort de lemn peste picioarele sale. Îi amintea de construcţia ridicată peste băiatul acela gazat care zăcuse în acelaşi salon de spital cu el. Trebuia să înlăture ţărâna şi să

construiască în acelaşi timp. Jack îl ajuta să scoată pământul din spatele lor.

În timp ce muncea, Stephen se gândi la a doua explozie şi la stricăciunile pe care ar fi putut să le producă. Simţea cum moartea pe care şi-o dorise venise mai aproape de el.

Şi totuşi n-o putea încă primi.

În cele din urmă, greutatea de pe picioarele celuilalt fu suficient de mică pentru ca Stephen să-l poată trage afară. Jack ieşi la urmă ca un dop dintr-o sticlă, deşi cu un ţipăt atroce, căci carnea strivită îi fusese târâtă peste sfărâmăturile din jur.

Zăcu întins pe podeaua galeriei, în timp ce Stephen încerca să-l consoleze. Dacă ar fi adus nişte apă cu ei! Când plecaseră, lui Stephen îi trecuse prin cap că i-ar fi prins bine un bidon, dar mizase pe faptul că o să rămână sub pământ numai o oră.

- Cât de rău te simţi? întrebă el când aprecie că Jack putea vorbi.

- Cred că am amândouă picioarele rupte. Şi coastele. Am o durere cumplită aici.

Îşi atinse pieptul.

- Ai o rană urâtă la cap. Aici te doare?

- Nu chiar. Dar mă simt slăbit. Sunt ameţit, de parcă m-ar fi lovit ceva.

- Va trebui să te duc în spate, spuse Stephen.

- Într-adevăr, spuse Jack. Ca atunci când v-am cărat eu pe dumneavoastră.

- O să fac tot ce pot pentru tine, îţi promit. Crezi că o să reuşim să ieşim?

- Depinde unde s-a prăbuşit tunelul.

- Cred că ar trebui mai întâi să văd dacă a mai supravieţuit cineva.

- Mai bine gândiţi-vă! spuse Jack. E foarte greu. N-o să mai găsiţi pe nimeni. Putem să căutăm dacă vreţi, dar eu ştiu ce se întâmplă sub pământ. Faptul că am rămas în viaţă doi oameni e deja un miracol.

Stephen îşi puse cămaşa şi tunica şi-şi aburcă tovarăşul pe umeri. Jack nu era un bărbat prea masiv, dar, din cauza greutăţii care-i atârna pe spinare în timp ce mergea ghemuit prin tunel, Stephen trebuia să se oprească o dată la câţiva metri. Jack îi muşca stofa tunicii ca să nu urle de durere.

Se întoarseră la intersecţia cu a doua galerie transversală şi se aşezară cu spatele la perete. Jack tremura din toate încheieturile. Îl cuprinsese febra şi simţea nevoia să doarmă. Stephen gâfâia, inspirând cu nesaţ aerul cald, sărăcăcios, şi încercă să-şi găsească o poziţie în care să-şi relaxeze măcar întru câtva muşchii spatelui.

După ce se odihni puţin, spuse:

- Din ce parte am venit? Nu-mi mai dau seama.

- E foarte simplu. Mai bine vă explic în caz că.. în caz că rămâneţi fără mine.

Imaginaţi-vă o furcă cu trei dinţi. Jack îşi adună toate puterile ca să poată explica limpede. Dintele din mijloc duce la postul de ascultare din faţă. Când s-a produs camufletul, noi eram undeva pe la jumătatea lui. Cei doi dinţi de o parte şi de alta sunt galeriile de luptă. Un tunel transversal uneşte cei trei dinţi la bază. Aici suntem acum.

De aici Lorimer ne-a trimis în galerii separate.

Stephen se uită în jur la canalul irecognoscibil de sub pământ, cu bucăţile sale de lemn şi pământ.

- Ca să ne întoarcem, spuse Jack, mergem drept înainte, prin mânerul furcii. Pe la jumătate ne-am oprit la venire să ascultăm. E foarte îngust locul, ţineți minte. Apoi, când mânerul se termină, acolo unde ar întâlni mâna, începe galeria transversală principală. O traversăm, şi de acolo nu mai avem decât foarte puţin de mers până la puţ.Se lăsă pe spate, rezemat de perete, epuizat.

- Bun, am înţeles, spuse Stephen. Acum am să te las aici şi eu am să mă duc să mă uit în celelalte tuneluri să văd dacă a mai rămas cineva în viaţă.

- Nu e nevoie să vă duceţi în ăla, spuse Jack, arătând spre cel din stânga. Toţi s-au dus în cel din dreapta.

- Eşti sigur? Cred că ar fi mai bine să-l verific pe celălalt.

Jack trase aer în piept printre dinţi.

- Înţelegeți ce vă spun! Am temperatură. Dacă mă lăsaţi singur prea multă vreme, n-o să mă mai găsiţi viu.

Stephen îi văzu agonia de pe chip. Nu era durerea fizică: punea în balanţă şansele propriei sale vieţi şi şansa de a salva viaţa vreunuia dintre camarazi.

- Nu vreau să fiu singur prea multă vreme, spuse.

Stephen înghiţi în sec. Instinctul îl îndemna să ajungă cât mai repede la baza puţului, dar îşi imagină ce gândeau ceilalţi din tunel, dacă mai rămăsese cineva în viaţă.

Îl implorau să vină la ei. Nu era drept să-i priveze de orice şansă. Oricum chipul vineţiu al lui Jack nu-i dădea prea multe speranţe.

Îi luă mâna într-a sa.

- Am să mă duc foarte repede în tunelul gol. Pe urmă am să mă întorc să văd ce faci. Apoi am să dau o fugă şi în celălalt. Promit că n-are să dureze mai mult de zece minute în fiecare.

Îşi căută prin buzunare să vadă dacă n-avea ceva pe care să i-l dea şi care ar fi putut să-i uşureze aşteptarea. Găsi câteva ţigări şi o bucată de ciocolată.

Jack zâmbi.

- Focul interzis. Sunt gaze. Vă mulţumesc oricum.

Stephen îl lăsă acolo, luă lămpaşul şi intră în tunelul de luptă din stânga. Nu era la fel de bine căptuşit ca galeria principală. Se vedea unde fusese săpat cu târnăcopul. Într-un fel era mai mult ca un pasaj, o cale de trecere spre lumină şi înţelegere.

Ghemuindu-se, înaintă repede cu pasul târşâit pe care îl văzuse folosit de tunelişti.

Ajunse la capăt şi văzu dovezile exploziei. Nu era atât de rău ca în tunelul central, dar din tavan căzuse o mare

cantitate de pământ. Stephen nu-şi putu da seama cât de departe fusese capătul iniţial.

Preţ de o clipă, se opri. Nu exista nici un pericol. Era linişte. Oftă şi-şi trecu mâna prin păr. În clipa în care imperativul imediat al acţiunii dispăru, deveni conştient de sine şi de situaţia în care se afla. N-avea să se întoarcă până când n-avea să fie sigur că el şi Jack erau singurii supravieţuitori. Nu conta dacă această căutare avea să-l aducă mai aproape de moarte; moartea în adâncurile pământului acestei ţări pe care luptau de atâta vreme s-o apere avea să aibă cel puţin o anumită demnitate.

Strigă în întuneric. Se apropie de mormanul de pământ căzut şi îndepărtă câţiva bulgări desprinşi. Îşi lipi buzele de gaura făcută şi strigă din nou. Dărâmăturile erau atât de dense, încât sunetul nu trecu prin ele. Orice-ar fi putut fi viu în spatele lor fusese probabil de mult strivit fără putinţă de supravieţuire.

Se întoarse şi se îndreptă spre locul unde zăcea Jack. Îngenunche lângă el. Ochii îi erau închişi, şi, preţ de o clipă, Stephen crezu că murise. Îi pipăi pulsul sub manşeta grosolană a cămăşii. Trebui să caute cu degetele printre tendoane, dar dădu până la urmă de o bătaie slabă care promitea un fir de viaţă.

Îl lovi uşor cu palma peste faţă ca să-l readucă în simţiri. Jack se mişcă şi privi în sus.- Nu mă mai lăsaţi singur! spuse. Nu vă mai duceţi!

Avea vocea uscată, dar Stephen simţi în ea greutatea emoţiilor.

- Nimeni nu mai trăieşte, spuse Jack. Acolo a fost explozia principală, în galeria aia.

La noi a ajuns prin perete.

Stephen se uită la el. Tovarăşul lui era chinuit de durere şi speriat că urma să moară, dar el nu avea nici un motiv să nu-l creadă. Jack ştia ce înseamnă să munceşti sub pământ.

- Bine, spuse Stephen. O să încercăm să ieşim. Te simţi suficient de bine? Vrei să te mai odihneşti?

- Haideţi acum!

Stephen se întinse, apoi se îndoi din nou. Ridică trunchiul lui Jack pe un umăr şi-l apucă de sub coapse cu braţul stâng. Îl purtă cum ar fi dus un copil adormit. Jack ţinea lămpaşul peste umărul lui.

După câţiva metri, Stephen trebui să se oprească. Braţul drept, rănit, nu putea susţine greutatea lui Jack, iar cel stâng, în mod natural mai slab şi obosit încă mai tare de la săpat, nu făcea faţă, iar el simţea că-i scapă picioarele. Îl sprijini de o latură a tunelului, apoi îngenunche în faţa lui şi şi-l ridică pe umărul stâng. Cu amândouă braţele în jurul lui, îl putea ţine pe distanţe de până la zece metri mergând ghemuit.

Jack leşina de fiecare dată când Stephen îl punea în picioare, aşa că, după primele trei încercări, Stephen se odihni în genunchi, cu Jack pe umăr şi faţa lipită de pământ.

Închise ochii împotriva transpiraţiei care-i curgea de pe frunte. Îşi blestemă viaţa şi sfărâmăturile de calcar care-i străpungeau genunchii.

După o oră de mers târâş, încet, în tranşe, ajunseră la capătul tunelului. Nu mai aveau unde merge; în faţă nu mai erau decât mii de tone de pământ francez.

Stephen îl înjură pe Jack. Voise s-o facă în şoaptă, pentru sine, dar cuvintele îi scăpaseră. Jack i se foi pe umăr, şi Stephen îl lăsă la pământ.

- M-ai adus pe un drum greşit, nenorocitule!

Era sleit de puteri. Se întinse gâfâind pe burtă.

Jack fu trezit din delirul său de durerea care ţâşni brusc când Stephen îl lăsă jos.

Clătină din cap şi încercă să se concentreze.

- Am mers drept, nu?

Se uită în spate. De tavan atârna încă o lampă pe care Evans o pusese acolo la venire.

Era un semn cumplit. Jack privi din nou înainte, apoi spuse cu glas încet:

- Ăsta e drumul cel bun. Nu e capătul, aici a fost a doua explozie. Suntem cam la douăzeci de metri de galeria principală.

Stephen scoase un mormăit de agonie şi închise ochii. Acum moartea îl ajunsese, îşi spuse; acum avea să-l ia cu ea.

Rămaseră unde erau timp de o oră. Nici unul nu avea energia să se mişte. Exista o singură cale de ieşire, şi aceea le era închisă. Jack avea să moară curând din cauza rănilor; Stephen avea să piară de sete şi de foame.

Îşi simţi revolverul pe şold. Când va pierde orice speranţă, va trage: în sus, prin cerul gurii, în labirintul încolăcit de conştiinţă şi memorie. Gândul că el însuşi avea să termine ceea ce nici un inamic nu reuşise până atunci exercita asupra lui o forţă de seducţie perversă.

După ce se deprinseră cu disperarea, începură din nou să vorbească. Stephen îl întrebă pe Jack dacă tuneliştii aveau să mai trimită oameni să-i salveze.

- Nu cred, spuse Jack. O să le fie foarte greu să mute din loc atâta amar de sfărâmături chiar şi dacă ar veni. Ar trebui să-l detoneze, şi asta ar însemna să rişte să dărâme tavanul şi să înrăutăţească lucrurile. Plus că e prea aproape de liniile noastre ca să fie sigur. O să spună o rugăciune la slujba de duminică şi o să ne treacă la dispăruţi.

- Nu-i poţi învinui. Războiul aproape s-a sfârşit.

- Vă e frică de moarte? întrebă Jack.

- Cred că da. Stephen fu surprins să se audă spunând aşa ceva. Am avut noroc că nu simţeam frică la suprafaţă, doar în momentele critice. Acum mă simt.. singur.

- Dar nu sunteţi singur, spuse Jack. Eu sunt aici. Sunt cineva. Se mişcă, căutându-şi o poziţie mai bună peste dărâmături. Cum vă spune pe numele mic?

- Stephen.

- Pot să vă spun aşa?

- Cum vrei.

Urmă o pauză, apoi Jack spuse:

- E ciudat, nu-i aşa? Să fiu cu tine atunci când am să mor. Dintre toţi oamenii pe care i-am cunoscut în viaţa mea, tu să fii acela.

- Cu cine ai vrea să fii?

Stephen îşi dădu seama că întrebarea îl interesa, deşi importanţa ei era atenuată de gândul la propria lui moarte.

- Pe cine, dintre toate fiinţele umane pe care le-ai cunoscut, ai vrea să ţii de mână, să strângi la piept la începutul eternităţii?

- Să fiu adică pentru totdeauna, vrei să spui?

- Da. Jumătatea ta.

- Pe fiul meu, spuse Jack.

- Fiul tău. Câţi ani are?

- A murit acum doi ani, de difterie. Se numea John.

- Îmi pare rău.

- Mi-e dor de el. L-am iubit atât de mult!

În bezna tunelului, vocea lui Jack izbucni pe neaşteptate în tânguirea pe care şi-o refuzase la moartea lui John; atât de aproape de propria moarte, se simţea eliberat de constrângeri.

- L-am iubit. I-am iubit fiecare fir de păr, fiecare por al pielii. Aş fi fost în stare să-l omor pe cel care îndrăznea să pună măcar mâna pe el. Lumea mea era desenată pe faţa lui. Nu mai eram chiar tânăr când s-a născut. Apoi mă întrebam cum trăisem până când a apărut el pe lume. Fără nici o noimă. Păstram cu sfinţenie fiecare cuvânt pe care mi-l spunea. Mă sileam să ţin minte fiecare lucru pe care îl făcea, felul cum îşi întorcea capul, cum vorbea. De parcă aş fi ştiut că n-are să fie pentru mult timp. El a venit dintr-o altă lume, a fost o binecuvântare prea mare pentru mine.

Stephen nu spuse nimic, dar îl lăsă pe Jack să suspine înăbuşit în palme. Jack nu părea să-l respingă, nici măcar în miezul suferinţei sale. Chipul lui plat, inocent, cu ochi înguşti, părea copleşit de uimire, ca şi când n-ar fi putut crede că îi fusese îngăduită o asemenea iubire.

Când se mai linişti, Stephen îi spuse:

- Vorbeşti aproape de parcă ai fi îndrăgostit.
- Cred că aşa şi e, spuse Jack. Cred că aşa ceva a fost. Eram gelos pe el. Voiam să mă iubească. Mă uitam la felul cum se jucau femeile cu el. Mă bucuram că era fericit, dar ştiam că de fapt jocurile noastre erau cele mai bune. Ştiam că momentele când eram doar noi doi erau cele mai bune, cele mai pure lucruri de pe lume.

Jack vorbi despre inocenţa băiatului şi despre cum asta îl schimbase pe el. Nu-şi găsea vorbele şi începu din nou să se tânguie.

Stephen îl cuprinse cu braţul pe după umeri.

- Liniștește-te! îi spuse. O să te scot eu de aici. O să te scot cumva, şi o să ai şi alţi copii. John n-are să fie ultimul.
- Nu. Margaret e prea bătrână deja. Nu mai poate avea copii.
- Atunci o să-i fac eu pentru tine.

Când reuşi să-şi mai vină în fire, Jack spuse şi el:

- Bănuiesc că nu cu mine ai fi vrut să mori alături. Nu-ţi sunt de nici un folos.
- O să fii foarte bun, spuse Stephen. Cine ştie? Poate că propriile noastre alegeri nu sunt atât de bune ca acelea care ne sunt date de-a gata. Am cunoscut oameni în care aş avea încredere şi în focul iadului. Byrne sau Douglas. I-aş fi pus să respire pentru mine, să-mi pompeze sângele cu inimile lor.
- Pe ei i-ai iubit cel mai tare? Ei ai fi vrut să fie lângă tine?
- Când mor? Nu. Singura dată când am simţit ceea ce descriai tu a fost cu o femeie.
- O iubită, adică? spuse Jack. Nu carne din carnea ta?
- Cred că ea a fost carne din carnea mea. Chiar cred că a fost.

Stephen păru să intre într-un fel de transă. Jack nu spuse nimic. Apoi, pe măsură ce minutele trecură, încercă să se smulgă din apatie.

- Trebuie să găsim o cale de ieşire, spuse. Să ne întoarcem la puţ nu putem, aşa că ar trebui să mergem înainte.

- Ce rost are? Nu sunt decât tuneluri care se sfârşesc în pământ.

- Ne-ar da ceva de făcut, în loc să stăm să ne aşteptăm moartea. Am putea încerca să facem zgomot. Dacă poţi să mă mai duci. Scoate-ţi aparatul de respirat! Nu face decât să te împiedice. Şi scoate-l şi pe al meu! Lasă-le aici!

Stephen îngenunche şi îl săltă pe Jack pe umeri. Încercă să-şi ascundă deznădejdea.

Era fără îndoială complet inutil să se întoarcă pe unde veniseră; văzuseră cum două din cele trei tuneluri care mergeau spre liniile inamice erau blocate. Al treilea, după spusele lui Jack, suferise stricăciunile cele mai mari de pe urma exploziei, aşa că nu avea cum să-i conducă în mod miraculos către aer curat şi lumina zilei.

În timp ce înaintau din nou în întuneric, Stephen avu sentimentul că speranţa lor avea ceva frivol. Erau la doi paşi de moarte şi nu-şi găsiseră nimic mai bun de făcut.

Simţea că ar fi trebuit să-şi treacă timpul într-un mod mai constructiv; ar fi trebuit să se pregătească într-un fel pentru sfârşit, nu să se lase legănaţi de această speranţă copilărească.

Ea părea totuşi să-i facă plăcere lui Jack. Când ajunseră la răscrucea cu a doua galerie transversală, Stephen îl puse jos şi se trânti pe pământ lângă el. Pieptul i se ridica şi-i cobora odată cu aerul pe care încerca să şi-l înghesuie în plămâni. Jack închisese ochii ca să-şi înfrângă durerea din picioare, care, observă Stephen, căpătaseră un miros greţos de sânge.

Jack zâmbi când deschise ochii din nou.

- N-avem decât un singur lucru de făcut. Să încercăm al treilea dinte al furcii. Unde s-au dus ceilalţi băieţi, sărmanii.

Stephen dădu din cap.

- Lasă-mă o clipă să-mi recapăt suflul. Da, putem foarte bine să mergem. Măcar atunci o să ştim..

Nu-şi termină vorba, încă incapabil să spună lucrurilor pe nume.

O făcu Jack pentru el.

-. . că nu mai există speranţă.

Gândul nu-l descumpăni pe Jack. Începea să se împace cu ideea morţii. Deşi era încă năpădit de o frică primordială, durerea din trup şi iluziile pierdute ale vieţii îl făceau săşi dorească sfârşitul. O iubea încă pe Margaret şi ar fi vrut s-o vadă, dar ea aparţinea unei existenţe diferite de cea în care trăia el acum cu o intensitate atât de neaşteptată.

Ar fi murit şi ea, oricum. Lucrurile pe care îşi bizuise credinţa se dovediseră instabile.

Inocenţa lui John, mesajul dintr-o lume mai bună, îi fusese luată. Orice întâlnire pe care ar fi putut-o avea cu Margaret şi orice reaprindere a dragostei pe care o simţea pentru ea s-ar fi dovedit şi ele iluzorii. Iubirea îl trădase, şi nu mai voia să-şi regăsească viaţa de dinainte.

În momentele când durerea îl lăsa, se simţea împăcat. În întunericul tunelului nu exista nici un reper în afara corpului; ceea ce făceau în miezul pământului cu mâinile, picioarele şi glasurile lor era hotarul ultim. În efortul muscular al lui Stephen de a-l salva, în felul cum se supunea răbdător poverii altui trup şi năzuinţei acesteia inutile,

Jack simţea un soi de tensiune şi de linişte.

Ajunseră la începutul tunelului din dreapta, şi Stephen trebui să meargă în patru labe ca să treacă amândoi prin intrarea grosolan cioplită. În lumina lămpaşului tot mai slab, Jack se uită la plafonul prost susţinut şi îi critică în gând pe cei care-l făcuseră. Nu era atât de înalt pe cât ar fi trebuit să fie un tunel de luptă. În scurt timp, Stephen fu silit să se ghemuiască. După câţiva metri, se opri din nou să se odihnească.

Lui Jack i se părea că lucrul cel mai raţional ar fi fost ca Stephen să-l lase acolo şi el să meargă mai departe, cu speranţa că avea să dea peste miracolul pe care îl căutau; dar Stephen nu-i propuse aşa ceva. Lui Jack i se păru că infanteristul purta în el o hotărâre perversă; cu cât

înaintarea devenea mai anevoioasă, cu atât era mai decis să-şi poarte povara mătăhăloasă.

În al treilea tunel, forţa exploziei urmase un alt curs. Părea să-l fi îngustat, sorbindui laturile înspre interior. Stephen se lăsă în genunchi ca să poată înainta şi îl ridică pe Jack pe spinare, unde acesta putu să ţină felinarul. Lămpaşul se legăna încoace şi încolo, aruncând fâşii inegale de lumină asupra drumului parcurs.

Jack scoase un ţipăt, căci simţise pe faţă atingerea unei mâini reci. Stephen se opri, şi tovarăşul lui răsuci felinarul ca să se uite. Un braţ atârna din peretele tunelului.

Trupul căruia îi aparţinea era îngropat înăuntru.

Merseră mai departe. Jack văzu un picior în pantalon ieşind din pământ. Se opriră să-l cerceteze.

- E Evans, spuse Jack. Îi recunosc cusăturile aici, în material. Era colegul meu.

Făceam schimburile împreună.

- Îmi pare rău. Ştiam că nu mai e în viaţă, nu?

- Nu contează, spuse Jack. Mai bine c-a scăpat. Nu mai este nici unul în viaţă. Shaw,

Tyson, Evans, Jones şi cu mine. Întregul nostru grup.

Pe măsură ce se târau mai departe, Jack îşi pierdu sângele rece. Începu să tremure şi să îndepărteze mâini imaginare de pe faţă. Simţea îmbrăţişarea îngheţată a tuturor camarazilor săi morţi.

Înainta printr-o galerie de fantome. Sufletele tuturor celor care muriseră, ale prietenilor şi ale însoţitorilor lor, spiritele celor pe care îi omorâse, ale trupurilor germane care fuseseră azvârlite în aer împreună cu ţărâna deasupra minelor uriaşe pe care le pusese compania lor, toţi morţii ucişi fără motiv în îndelungatul război încercau să-i prindă chipul cu mâinile lor reci. Îi reproşau că-i omorâse; îşi băteau joc de el că era încă viu.

Dârdâia atât de tare, încât Stephen trebui să-l pună jos. Jack zăcu în beznă, asudând şi tremurând de spaimă, uitând preţ de câteva clipe durerea din picioare.

- Acum o să murim, spuse el.

Vocea lui nu mai reflecta linişte sufletească, ci numai o spaimă jalnică, de copil.

Stephen se aşează în faţa lui şi-şi lăsă capul în mâini.

- Da, spuse. Cred că acesta e sfârşitul.

Jack închise ochii şi se rostogoli pe o parte. Îşi dori ca febra pe care se silise s-o ţină la distanţă să vină acum şi să-l adoarmă.

- Nu mă supără să mor aici. Dumnezeu ştie că, pe lângă toţi oamenii aceştia morţi, n-am fi putut să cerem nimic mai bun. Dacă aş putea să-mi pun o dorinţă înainte să dispar ar fi să beau un pahar cu apă. Tot ce mă ţine treaz e gândul la izvoare, la bălţi şi la robinete din care ţâşnește apa - numai gândul la asta.

Începu să geamă încet. Stephen auzise de multe ori sunetul acesta; era plânsetul jos, primar, pe care el însuşi îl plânsese când fusese dus la spital. Jack îşi chema mama.

Stephen pipăi trupul tremurător al lui Jack şi cămaşa udă fleaşcă. Nu avea nimic uscat cu care să-l acopere. Propriile haine erau îmbibate de sudoarea săpatului şi a căratului în spate. Încercă să-l aşeze într-o poziţie cât mai confortabilă, apoi îl lăsă şi se târî în susul tunelului.

Voia să fie singur. Avea de gând să găsească un loc unde să se poată întinde. Acolo voia să încerce să doarmă şi spera să nu se mai trezească.

Se târî mai departe până când ajunse într-o porţiune mai largă, un spaţiu creat poate de explozie. Se rostogoli pe o parte şi îşi ridică genunchii la piept. Se rugă să-i fie îngăduită uitarea şi, în ciuda durerii din braţ, adormi.

Timp de mai multe ore, cei doi bărbaţi zăcură separaţi de câţiva metri, fiecare adâncit în propria stare de inconştienţă.

Când Stephen se trezi, mirosul reavăn şi întunecimea îl făcură să creadă că se afla în adăpostul lui. Se întinse însă şi dădu cu mâinile de pereţii mormântului său strâmt.

Lămpaşul se stinsese.

Memoria îi reveni, şi el plânse încet, pentru sine. Îşi mişcă braţul rănit şi, în timp ce căuta să se prindă de ceva cu mâna stângă ca să se ridice, atinse ceva care părea a fi pânză.

Se dădu înapoi, îngrozit, crezând, asemenea lui Jack, că descoperise un leş, vreun cadavru sinistru lângă care zăcuse neştiutor ore întregi. Dar materialul era mai grosolan decât stofa uniformei militare. Stephen bâjbâi în buzunar după lanterna electrică pe care o primise la intrarea în puţul subteran. În raza ei slabă, cercetă materialul cu degetele. Era un sac de nisip.

Se ridică în capul oaselor şi trase de el. Trebui să-şi rezeme picioarele de perete ca să-l mute din loc. Era greu. În cele din urmă, reuşi să-l tragă un metru-doi înspre el.

Văzu în spatele lui un altul. Partea aceasta de perete părea construită din saci de nisip.

Erau aşezaţi prea ordonat şi prea compact ca să fi fost târâţi acolo de suflul exploziei, aşa că era de presupus că fuseseră stivuiţi cândva de către tunelişti.

Sacii de nisip, din experienţa lui Stephen, îndeplineau o singură funcţie, şi anume să absoarbă forţa unei explozii, fie ea a unui obuz sau a unor gloanţe. Poate tunelştii simţiseră că această parte a galeriei era mai vulnerabilă ca altele. Dacă da, asta însemna că ştiuseră de existenţa probabilă a unei contramine prin apropiere; şi atunci de ce continuaseră să lucreze acolo? Trebuia să-l întrebe pe Jack.

Undeva în străfundurile minţii lui Stephen îşi făcea loc umbra unui gând că poate în spatele sacilor exista ceva. Deşi nu reprezentau, din câte ştia el, decât un mijloc de protecţie suplimentară, era posibil să-l ducă spre un alt tunel. Dar, dacă aşa stăteau lucrurile, cum de Jack nu ştiuse de el?

Stephen se târî înapoi până în locul unde-l lăsase pe Jack. Îl găsi încovrigat şi dârdâind. Îl apucă de umăr şi-l scutură ca să-l trezească. Jack strigă incoerent. Lui Stephen i se păru că bolborosea ceva despre un scut.

Încet-încet, reuşi să-l facă să-şi limpezească mintea. Îl legănă cu blândeţe şi-i spuse pe nume. Dădea dovadă de cruzime, îşi spuse Stephen, că-l aducea înapoi la realitatea existenţei când pentru Jack delirul ar fi fost de preferat.

Celălalt îl privi implorator, de parcă l-ar fi rugat să dispară. Stephen ştia că lui Jack chipul lui îi amintea că e încă în viaţă.

- Uite ce e, îi spuse. Am găsit un sac de nisip puţin mai încolo. Ce crezi că înseamnă?

- E plin?

- Da.

Jack clătină slab din cap şi nu răspunse. Stephen îl luă de încheieturile mâinilor şi i le strânse. Îşi coborî faţa aproape de a lui şi mirosi aerul clocit care-i ieşea din plămâni.

- E numai ca să întărească peretele sau de ce? La ce l-aţi folosit? Haide! Răspundemi! Zi ceva!

Plesnetul palmei pe obrazul lui Jack răsună tare şi spart în spaţiul neîncăpător.

- Nu ştiu.. Nu ştiu.. E doar un sac. Îi umpleam când săpam tunelul. Central Line. În scutul cel mare. Ne-am oprit la Bank.

- Dumnezeule mare, ascultă-mă! De ce sunt saci de nisip în perete? Aici, în Franţa, în război, nu în tunelurile de metrou.

- În nouă sute doişpe am ajuns la Liverpool Street. Eram stors. Pe urmă n-am mai lucrat.

Minerul o ţinu înainte despre munca în subteranele argiloase ale Londrei. Stephen îi dădu drumul. Braţele lui Jack căzură peste picioarele fără viaţă, şi durerea loviturii păru să-l trezească.

Privi din nou în sus, cu ochi sălbăticiţi.

- În spatele postului de ascultare. I-am pus în spatele încărcăturii.

- Dar e un tunel de luptă, spuse Stephen. Şi, oricum, sunt puşi oblic.

Jack scoase un fel de grohăit.

- Oblic? Eşti nebun!

Stephen îi ridică din nou mâinile.

- Uite ce e, Jack! Poate că sunt nebun. Poate că amândoi suntem. Dar o să murim foarte curând. Înainte să-ţi dai sufletul, gândeşte-te bine! Fă-o pentru mine! Te-am adus până aici. Fă-mi, te rog, această favoare! Gândeşte-te ce-ar putea să-nsemne!

În luminiţa care mai pâlpâia în felinar, privi drept în ochii lui Jack. Îl văzu luptânduse să se elibereze de el, disperat să scape de ultima legătură cu lumea celor vii. Jack scutură din cap - sau mai degrabă îl lăsă să i se clatine dintr-o parte într-alta. Închise ochii şi se rezemă din nou de peretele tunelului.

În colţurile gurii avea bale şi spumă. Faţa goală, lipsită de emoţie, părea să se retragă tot mai departe. Apoi în ochi îi scânteie o clipă ceva.

- Doar dacă.. dar nu.. doar dacă n-au fost neozeelandezii.

- Ce tot spui? Ce neozeelandezi? Cum adică?

- Ei pun sacii altfel. Noi îi punem în şir drept în spatele încărcăturii. Ei sapă o mică nişă în unghi drept faţă de galeria principală şi vâră explozibilul acolo. Nu mai au nevoie de atâţia saci pentru moloz.

- Nu înţeleg. Vrei să spui că puneau încărcătura nu în tunelul principal, ci într-o parte?

- Exact. Ziceau că se comprimă mai bine aşa. Eu aş zice că e mai puţină muncă.

Mai puţini saci.

Stephen încercă să-şi stăpânească emoţia.

- Vrei să spui că s-ar putea să existe exploziv în spatele sacilor?

Jack îl privi în sfârşit în ochi.

- E posibil. Noi n-am ajuns prea des acolo în ultima vreme, şi ştiu că înaintea noastră a fost aici o companie de neozeelandezi.

- Adică nu ţi-au spus că exista o cameră cu explozibil?

- Trebuie să-i fi spus căpitanului, dar el nu mi-ar fi spus mie neapărat. Nu-mi spune nimeni nimic, niciodată. Am fost în subteran numai de două ori de când am venit aici.

- Aşadar, pentru că nu aveaţi de gând să mai detonaţi nici o mină, aţi folosit tunelul numai ca tunel de luptă, ca să protejaţi postul de ascultare?

- N-am mai detonat o mină de luni de zile. În ultima vreme facem numai corvezi.

- În regulă. Acum să presupunem că într-o cameră în spatele sacilor ălora de nisip se găseşte explozibil. Noi am putea să-l detonăm?

- Am avea nevoie de fire sau de un fitil. Şi depinde de cât explozibil este. E foarte posibil să aruncăm în aer jumate de Franţa.

- N-avem altă variantă, nu?

Jack îşi coborî din nou privirea.

- Nu vreau decât să mor în pace.

Stephen îngenunche şi îl ridică în poziţie ghemuită, apoi îl săltă pe umăr şi porni împleticindu-se înapoi în beznă, cu lanterna între dinţi. O energie nouă îl făcea să nu mai simtă durerea din membre sau greutatea lui Jack, nici măcar setea chinuitoare din gură.Când se întoarseră în spaţiul mai larg unde găsise sacii de nisip, Stephen îl lăsă din nou pe Jack jos. Voia cu disperare să-l determine să trăiască, fiindcă avea nevoie de el ca să-i spună cum să detoneze încărcătura.

Toţi sacii aveau un metru lungime şi aproximativ şaptezeci de centimetri lăţime.

Fuseseră umpluţi până la refuz cu ceea ce Jack numea “moloz”, pământ excavat, care le mărea capacitatea de a înăbuşi suflul exploziei. Neputând să-i tragă decât cu un singur braţ, Stephen lucră foarte încet. Îi muta din loc cam douăzeci de centimetri, apoi trebuia să se odihnească.

Între timp îi vorbea lui Jack, sperând că vocea lui avea să-l împiedice să alunece în uitare. Mogâldeaţa întinsă pe pământ nu reacţiona în nici un fel. Deşi înainta încet,

centimetru cu centimetru, Stephen lucra cu furia dată de speranţă. Vedea în minte un crater uriaş scobit în câmpul de deasupra lor şi se vedea pe sine şi pe Jack ieşind de după adăpostul lor de saci cu nisip şi mergând pe fundul pâlniei, care, deşi aflat la zece metri sub nivelul terenului din jur, era bătut de vânt şi de ploaie.

În porţiunea mai largă a tunelului putea să se ridice în picioare din când în când şi să-şi întindă spatele. De fiecare dată când se odihnea, se apleca peste Jack şi încerca să-l readucă la viaţă cu un amestec de forţă şi persuasiune. De obicei stârnea o reacţie, deşi îndărătnică şi incoerentă; Jack părea să aiureze din nou.

Stephen se întoarse la muncă. Stinse lanterna şi trudi în întuneric. După ce scoase vreo duzină de saci şi-i stivui în tunelul principal, munca îi deveni mai uşoară, pentru că era mai mult spaţiu în jur. Ar fi vrut să se oprească şi să se asigure că Jack era încă viu, dar se temea că orice fărâmă de timp în care nu s-ar fi ocupat de saci însemna sorţi mai mari ca viaţa lui Jack să se stingă înainte să-i fi fost lui de ajutor.

Se căzni mai departe. Când mâna stângă nu-i era îndeajuns de puternică, apuca între dinţi gura legată a sacului ticsit şi o smucea ca un câine. O bucată de calcar îi rupse un dinte din faţă şi îi intră în gingie, umplându-i gura de sânge. Stephen abia dacă simţi durerea în timp ce trudea, îndârjit, şi în cele din urmă ajunse la capătul stivei de saci care fuseseră aşezaţi atât de precis şi de compact de către neozeelandezi.

Se întoarse în tunel şi luă lanterna de pe podea. Târându-se prin gaura pe care o făcuse, văzu, în lumina ei, câteva vrafuri de cutii pe care scria “Pericol! Explozibil extrem de puternic. Nitrat de amoniu / aluminiu”. Erau puse una peste alta lângă peretele anterior al cămăruţei, cel dinspre inamic.

Stephen se simţi străbătut de un fior electric. Preţ de o clipă se opri şi-şi dădu seama că avea ochii umezi. Îndrăzni

pentru prima oară să se lase în voia unui sentiment de speranţă. Avea să fie liber.

Se întoarse cu grijă înapoi şi îl luă pe Jack de mână.

- Trezeşte-te! îi spuse. Am ajuns dincolo. Am găsit explozibilul. Putem ieşi. Vom fi liberi. Vei trăi.

De sub pleoapele grele, privirea lui Jack se ridică mijită, lipsită de viaţă.

- Deci ce e acolo?

- Cutii de amonal.

- Câte?

- N-am numărat. Cred că vreo două sute.

Jack scoase un mormăit scurt. Începu să râdă, dar părea să nu-i ajungă energia.

- Înseamnă cinci mii de kilograme. O jumătate de kilogram e de ajuns ca să facă fărâme Mansion House [71].

- Atunci va trebui să le dăm la o parte şi să lăsăm doar cât ne trebuie.

- O singură cutie e de ajuns ca să le dea de ştire că suntem aici.

- Ajută-mă, Jack!

- Nu pot. Nu pot să-mi mişc..

- Ştiu. Încurajează-mă doar! Spune-mi că voi reuşi!

- Foarte bine. Încearcă! Poate chiar ai să reuşeşti. Eşti suficient de nebun.

Stephen se odihni o jumătate de oră şi apoi se strecură din nou în gaura din perete.

Cutiile de lemn aveau mânere de frânghie. Cântăreau douăzeci şi cinci de kilograme şi erau greutatea ideală care putea fi ridicată şi stivuită de un bărbat în putere cu ambele mâini. Pentru că se putea folosi numai de stânga, Stephen se opinti din greu.

Cutiile pe care le trăgea de deasupra grămezii trebuiau smucite cu forţă, apoi susţinute ca să nu se trântească pe pământ.

---

71 Clădire impozantă în care se află reşedinţa primarului Londrei (n.tr.)

După o oră, scosese şase cutii şi le cărase înapoi în tunelul de luptă, la o distanţă pe care el o considera suficientă pentru ca amonalul din ele să nu explodeze prin efect de rezonanţă. Îşi scoase ceasul şi calculă. Avea să-i ia aproximativ treizeci de ore. Pe măsură ce obosea şi se deshidrata, perioadele de odihnă aveau să devină mai lungi.

Avea să trebuiască să doarmă.

Se uită la silueta lui Jack, prăbuşită pe podeaua tunelului, şi se întrebă dacă merita într-adevăr să se lupte. Se aştepta ca Jack să moară înainte ca el să apuce să termine. Nu era sigur nici măcar că el însuşi avea să reziste. Găsise cel puţin aer în camera cu explozibil. Nu era nici proaspăt, nici prea mult, dar pătrundea de undeva. Poate că explozia spărsese o conductă de ventilaţie. Într-un colţ, pe podea, văzu o mică băltoacă, pe care o supse în gură, o ţinu puţin, apoi o scuipă la loc pe pietrele de calcar. Era prea fetidă ca s-o poată înghiţi, şi oricum avea să mai aibă nevoie de ea.

În mijlocul cutiilor era un cocoloş mare de fulmicoton prins de un fir, pe care Stephen îl dădu deoparte. După ce mută patruzeci de cutii, se întinse lângă Jack şi dormi. Ceasul lui arăta două şi zece, dar nu-şi dădu seama dacă era noapte ori dupăamiază sau de cât timp se aflau sub pământ.

Folosea lanterna cât mai puţin. Lucra cu un instinct animalic, brutal, stupid, orb. Nu se gândea la ce făcea sau de ce. Viaţa la suprafaţa pământului îi era inaccesibilă. Nu şi iar fi putut aminti pe Gray sau pe Weir, n-ar fi tresărit la numele de Jeanne sau Isabelle.

Intraseră în inconştientul lui, şi ceea ce trăia acum era un vis bestial.

Uneori se împiedica de Jack în timp ce mergea, alteori îl lovea de ajuns de tare cu piciorul ca să stârnească un răspuns. Din când în când se lăsa în genunchi şi sorbea din băltoaca de pe podea.

Când fu aproape de sfârşit se temu că avea să moară înainte de a ajunge să încheie.

Încetini ritmul şi se odihni mai mult. Îşi verifica pulsul.

Îi luă trei zile să golească încăperea şi, când termină, era prea epuizat ca să se mai poată gândi cum să detoneze singura cutie rămasă. Se întinse pe jos şi dormi. Când se trezi, se duse imediat la Jack şi îi aprinse lanterna în faţă. Avea ochii deschişi şi privea ţintă undeva înainte. Stephen îl scutură, încredinţat că murise. Jack mormăi, nemulţumit că fusese readus în starea de trezie.

Stephen îi spuse că golise camera. Ca să-l încurajeze, se târî înăuntru, luă în căuşul palmei puţină apă, i-o aduse înapoi cu grijă şi i-o aruncă peste faţă.

- Spune-mi cum detonez, şi îţi aduc câtă apă vrei.

Vocea lui Jack era aproape mută. Stephen trebui să-şi lipească urechea de buzele lui uscate. Jack îi spuse că ei foloseau conductori electrici.

- Pot să folosesc un fitil?

- Dacă ai din ce-l face. Trebuie să fie lung. Ca să putem să ne îndepărtăm.

- Să zicem că iau sacii de nisip. Îi rup fâşii şi pe urmă le leg în fir.

- Dacă sunt uscaţi. Dar n-o să meargă fără o amorsă. Amonalul arde, dar nu explodează fără fulmicoton.

Stephen se întoarse în locul unde stivuise sacii cu nisip; erau îndeajuns de uscaţi. Îşi găsi tunica azvârlită şi scoase din ea briceagul şi o cutie de chibrituri. Tăie fundul unui sac şi îl goli, apoi aprinse un chibrit. Partea zdrenţuită făcu flacără, dar porţiunile mai dense arseră încet. Nu se putea baza pe pânza aceasta.

- Dar dacă sparg o cutie cu amonal şi presar o dâră pe deasupra sacilor? Asta ar fi mai bine?

Jack zâmbi.

- Ai grijă!

- Cât de departe ar trebui să fim?

- O sută de metri. În spatele unui zid solid. Şi emite gaze. Va trebui să aduci aparatele de respirat.

Stephen calculă cât îi trebuia ca să taie şi să lege o sută de metri de pânză de sac. Nu mergea. Fulmicoton uscat nu putea să folosească pentru că amonalul n-ar fi detonat fără el. Trebuia să pună o dâră de explozibil.

Îl cără mai întâi pe Jack prin tunel până în galeria transversală. Îl lăsă la câţiva metri în susul tunelului de luptă din stânga, unde socoti că avea să fie protejat cel mai bine. Luă aparatele de respirat de la locul celei de a doua explozii şi se întoarse cu ele la Jack.Ridică pe urmă cu grijă capacul unui cutii cu amonal, lucrând mai întâi cu tăişul, apoi cu mânerul briceagului. Scoase de mai multe ori pulbere în căuşul palmei şi o puse într-un sac de nisip până când acesta începu să se îngreuneze. Îl duse în camera cu explozibil şi turnă o grămăjoară lângă amorsa de fulmicoton, pe care o aşeză în cutia rămasă. Apoi vărsă o dâră lată de vreo cinci centimetri înapoi prin gaura din perete până în tunelul de luptă. Sacul se golise deja, şi el se duse să-l umple din nou, apoi se întoarse unde rămăsese şi continuă, umplându-l de două ori înainte să ajungă până la locul unde stivuise restul cutiilor. Opri dâra cât putu mai departe de ele. Era un risc pe care trebuia să şi-l asume: nu putea să le mute din nou pe toate. Încheie fâşia de pulbere în mijlocul galeriei laterale. Goli apoi şi tăie fâşii şase saci, şi fabrică un fitil care ducea de la el până la la începutul dârei de amonal.

Se aşeză apoi lângă Jack. Îi fixă mai întâi lui aparatul de respirat, şi pe urmă şi-l puse şi el. O speranţă absurdă îi făcea inima să-i bată nebuneşte în piept.

- Gata, spuse. Detonez.

Jack nu răspunse, aşa că Stephen se duse în galerie şi îngenunche lângă capătul fitilului din pânză de sac, care avea cam zece metri lungime. Voia să-l vadă arzând până la dâra de amonal, şi atunci avea să fie sigur că erau în regulă.

Se opri o secundă şi încercă să găsească un gând sau o rugăciune potrivite pentru sfârşitul vieţii sale, dar avea mintea prea obosită şi mâna prea nerăbdătoare.

Zgârie capătul chibritului de cutie şi îl privi cum se aprinde. În capul lui nu încăpea nici o umbră de prudenţă sau de frică. Atinse pânza de sac şi o văzu aprinzându-se.

Inima îi sări din piept; voia să trăiască. Râse, cu ochi nebuni, bărbos, ca un sihastru în peştera sa.

Ţesătura împroşcă scântei şi se aprinse, apoi se poticni şi se stinse, apoi arse din nou. Focul înaintă cam doi metri, după care păru să se oprească. Stephen înjură cu voce tare şi apucă strâns lanterna. Pentru numele lui Dumnezeu! O scânteie sări din fitilul mort ca o bulă de electricitate scăpărând în vid. Atinse amonalul, şi Stephen văzu o perdea de văpaie ridicându-se până la tavanul tunelului. Se întoarse şi făcu în fugă trei paşi înspre Jack, dar, înainte să ajungă la el, fu azvârlit înainte de o explozie care sfărâmă tuneluri, pereţi şi pământ şi le aruncă în aer la suprafaţă.

Forţa exploziei îl zgudui pe locotenentul Levi pe treapta de tragere, unde mânca supa de mazăre cu cârnaţi şi pâine furnizată de o bucătărie mobilă care făcuse probabil mii de kilometri de când venise pentru prima oară pe front din Saxonia.

De trei zile, linia frontului le era bombardată de britanici, probabil în pregătirea unui atac masiv. Levi se întreba vag cât avea să mai dureze până când să-şi poată relua în pace meseria de medic în oraşul Hamburg, unde începuse să capete oarecare reputaţie ca doctor specializat în afecţiunile copilăriei. Se împotrivise înrolării cât putuse, dar, din pricina pierderilor mari de vieţi omeneşti din armata ţării sale, situaţia devenise până la urmă de neevitat. Îi lăsase pe copii la spital şi se dusese acasă să-şi ia la revedere de la soţia lui.

- Nu vreau să lupt cu francezii, îi spuse el, şi mai ales nu vreau să lupt cu englezii.

Dar aceasta e ţara mea şi patria noastră. Trebuie să-mi fac datoria.

Ea îi dăduse o mică stea de aur a lui David, transmisă de câteva generaţii în familia ei, şi i-o pusese pe un lanţ la gât. Nu doar cartierul evreiesc regretase să-l vadă pe domnul doctor Levi plecând: la gară, un pâlc întreg de oameni se strânsese să-l conducă la tren.

De când fusese întreruptă ofensiva germană de primăvară, şi inamicul, cu întăriri venite de-acum de la americani, invadase linia frontului cu o sumedenie de tancuri,

Levi presupusese că, dat fiind bombardamentul din ultimele zile, el şi soţia lui aveau să fie despărţiți numai pentru câteva săptămâni. Slaba ruşine pe care o simţea la gândul înfrângerii Germaniei era imediat contracarată de satisfacţia pe care i-o dădea ideea de pace.- Acasă eşti doctor, nu-i aşa, Levi? îl întrebă comandantul companiei sale, coborând în tranşee după ce şocul exploziei de amonal se mai potoli.

- Doctor de copii, dar..

- Nu contează. Ar fi mai bine să te duci să vezi. Am trimis o patrulă jos. Ia doi oameni cu tine! Kroger şi Lamm. Cea mai bună echipă. Ştiu toate tunelurile de pe-aici.

- De obicei sunt două explozii, nu? N-ar fi mai bine să aşteptăm?

- Mai aşteptaţi o oră, pe urmă mergeţi.

Kroger şi Lamm se prezentară la raport treizeci de minute mai târziu. Kroger era un bărbat rafinat şi inteligent, care refuzase de mai multe ori să fie promovat. Provenea dintr-o familie bună, dar avea principii de justiţie socială. Lamm era de origine mai simplă, bavareză - un miner chipeş, brunet, cu o fire imperturbabilă.

Luară aparate de respirat, pentru cazul când explozibilul emisese gaze sub pământ, apoi târnăcoape, frânghii şi alte câteva unelte despre care Lamm le spuse că aveau să le fie utile. Lamm luă el însuşi şi o cantitate mică de explozibil.

- Câţi oameni de-ai noştri erau jos? întrebă Levi.

- Trei, spuse Lamm. O patrulă de rutină tocmai plecase să asculte activităţile inamicului.

- Credeam că le-am distrus tunelul acum trei sau patru zile.

- Păi probabil că aşa a fost. Acuma-i ascultăm să vedem dacă au de gând să atace.

Nu-i de crezut să fie în stare să-şi repare tunelul. L-am aruncat în aer în două locuri. Nici nu ne-au auzit.

- Haideţi să mergem! spuse Kroger. Prefer să fiu sub pământ, nu în canonada asta.

Auziră obuzele scrâşnind pe deasupra şi detonând în linia a doua, în spatele lor.

Levi îi urmă pe ceilalţi în josul unei pante care îi coborî treptat la zece metri sub pământ. Deşi se simţea mai în siguranţă aici, unde nu-l puteau ajunge obuzele, nu era prea încântat de ideea de a se trezi captiv sub pământ. Aveau apă şi mâncare pentru trei zile, aşa că probabil cineva presupusese că avea să fie o misiune lungă.

Merseră prin galeria principală timp de zece minute. Din tavan atârnau becuri electrice, deşi circuitul fusese stricat de explozie. Sistemul fusese construit cu foarte multă grijă şi precizie. Lamm şi Kroger cântau. Tunelurile urmau o schemă similară cu a celor săpate de britanici, deşi galeria transversală principală a reţelei nemţeşti era legată la ţevile de canalizare ale celui mai apropiat oraş. Postul de ascultare pe care îl creaseră lângă linia britanică era protejat printr-un singur tunel de luptă care trecea cam pe la trei metri deasupra celui britanic; de acolo putuseră să sape în jos şi să pună cele două încărcături care făcuseră inutilizabilă cea mai mare parte a sistemului inamic.

Nu merseseră prea departe în propriul lor tunel central când dădură de un zid de pământ. Levi stătu jos cât timp Lamm şi Kroger îl cercetară cu târnăcoapele. Îi venise un gând cutremurător. Fratele lui, un inginer ataşat aceleiaşi companii, îi spusese că aştepta să fie trimis la un moment

dat în subteran ca să se asigure că obturaseră definitiv tunelurile britanice. În general nu mergea sub pământ, dar inspecta periodic lucrările noi. Levi nu-l văzuse de trei zile, lucru care nu era neobişnuit în sine, căci, de regulă, aveau misiuni diferite, dar, deşi nu ştia sigur dacă fratele lui făcuse parte din patrulă, nici nu era convins că nu făcuse.

- E o surpătură foarte urâtă, spuse Lamm. Cred că cel mai bine ar fi să o lăsăm aşa deocamdată şi să mergem să vedem ce s-a întâmplat în tunelul de luptă. Pe urmă putem să ne întoarcem dacă e nevoie.

- Ştii cine era în patrulă? întrebă Levi.

- Nu, spuse Lamm. Dumneavoastră ştiţi?

- Nu, nu ştiu. Ştiu că erau trei. Mă întrebam doar dacă nu cumva unul din ei nu era fratele meu.

- Sunt sigur că ofiţerul comandant v-ar fi spus, zise Kroger.

- Mă îndoiesc, zise Levi. Are alte lucruri pe cap. Se pregăteşte să organizeze o retragere masivă.

- Va trebui să sperăm, spuse Kroger. Din câte ştim, sunt încă în viaţă, îşi văd de treabă.

Cu o expresie neîncrezătoare, Lamm îşi prinse târnăcopul într-o agăţătoare de pe marginea raniţei şi îi conduse înapoi la capătul galeriei. Intrară prin deschizătura mică a tunelului de luptă şi porniră înainte. Era mai îngust şi mai întunecat, şi pe alocuri trebuiră să meargă ghemuiţi, până când ajunseră într-o porţiune unde tavanul fusese înălţat şi căptuşit cu cherestea la standardele pe care se obişnuiseră să le vadă de la săpătorii lor.

După cincizeci de metri dădură peste un talmeş-balmeș de sfărâmături. Explozia spărsese laturile tunelului, lărgindu-i enorm circumferinţa, dar umplând tot spaţiul rezultat cu pământ şi piatră calcaroasă. Cei trei schimbară priviri sceptice.

- A pătruns până în tunelul principal, spuse Lamm. E aceeaşi explozie.

- Ce nu înţeleg, spuse Levi, e cine a făcut chestia asta. Şi de ce? Pe ei credeam că iam dezamorsat complet, şi ai noştri nu se poate să fie, nu?

- Impresia mea, spuse Kroger, e că a fost un accident. Exista pe undeva pe aici vreo încărcătură care nu a fost folosită împotriva tunelului lor. A fost abandonată şi a detonat singură. Sunt substanţe instabile.

- Sau, spuse Lamm, poate să fie o acţiune a inamicului.

- Dar cum ar fi putut să pătrundă din nou atât de repede când noi le-am aruncat în aer toată reţeaua?

- Poate n-au pătruns din nou, ci n-au apucat să iasă. Nu ştim câţi oameni aveau sub pământ când noi am detonat încărcătura. S-ar putea că unii să fi supravieţuit.

- Dar cu siguranţă ar fi trebuit să se sufoce până acum.

- Nu neapărat, zise Lamm. Au conducte de ventilaţie, pompe de aerisire. Sunt probabil strivite toate, dar rămân întotdeauna pungi de aer şi pori subţiri prin care pătrunde aerul de la suprafaţă.

- Dumnezeule! Levi era înspăimântat. Deci în spatele dărâmăturilor ăstora ar putea fi nu numai trei oameni de-ai noştri, morţi sau vii, ci şi cine ştie câţi englezi înarmaţi cu explozibil, care trăiesc în găuri şi respiră pungi de aer ca nişte.. ca..

- Ca nişte şobolani, spuse Lamm.

Începură să izbească în mormanul de pământ cu târnăcoapele. Doi dintre ei lucrau, în timp ce al treilea se odihnea sau curăţa terenul în jur. Reuşiră să sape astfel timp de cinci ore, după care toţi trei se prăbuşiră epuizaţi. Băură cât de puţină apă putură şi mâncară nişte biscuiţi cu carne uscată.

Fratele mai mic al lui Levi se numea Joseph. Fusese băiatul bun la şcoală, care câştiga întotdeauna premii la latină şi matematică. Devenise apoi student la Universitatea din Heidelberg. Îşi luase doctoratul şi primise oferte de angajare de la numeroase firme, dar şi de la guvern. Lui Levi, personajul acesta încununat de lauri, care-i privea

distant şi reticent din spatele ochelarilor pe cei ce încercau să-l împovăreze cu favorurile lor, i se părea greu de împăcat cu băiatul hotărât, astmatic, dar fundamental comic pe care el îl ştia din copilărie. Joseph se întrecuse în toate privinţele cu fratele său mai mare, dar diferenţa de vârstă fusese de obicei în defavoarea lui. Din clipa naşterii lui, Levi simţise faţă de el o mare afecţiune, în principal pentru că fusese produs de fiinţele pe care le iubea cel mai mult pe lume, părinţii săi. Ardea de nerăbdare ca Joseph să afle cât mai repede ce anume îi făcea pe părinţii lui atât de importanţi şi de ce modul lor de a proceda era atât de demn de admiraţie. Teama lui cea mai mare era că Joseph n-avea să ajungă, într-un fel sau altul, să înţeleagă sau să respecte onoarea familiei. Nu simţi aşadar nici un fel de invidie, ci numai plăcere, atunci când premiile lui Joseph aduseră familiei sale reputaţia pe care el, în sinea sa, considera că o merită pe drept.

Uneori mezinul îl exaspera cu ceea ce Levi numea îndărătnicia lui. Întrucât aveau atât de multe în comun, lui i se părea inutil ca Joseph să nu-şi urmeze fratele mai mare în toate, ci să ia alte hotărâri, să-şi cultive alte gusturi, aproape, i se părea lui Levi, dintr-un soi de perversitate. Credea că Joseph proceda astfel pentru a-i face în ciudă, dar nu voia să-şi împuţineze afecţiunea pentru fratele mai mic; se antrenase să-şi subordoneze enervarea simţului permanent de protecţie.

Ar fi fost, într-un fel, tipic pentru Joseph să se fi aflat în tunelul acesta îngust exact în clipa în care se produsese explozia. În timp ce izbea cu târnăcopul, Levi văzu limpede în minte faţa lui Joseph, palidă, ciudat de lipsită de expresie, cu ochii închişi, şi trupul culcat la pământ, cu pieptul astmatic strivit de greutatea lumii.

În pauzele dintre episoadele de lucru desluşeau vuietul bombardamentului de la suprafaţă.

- Atacul probabil se apropie, zise Kroger.

- N-o să reuşim să străpungem, spuse Lamm. După sunet îţi dai seama cât de masivă a fost căderea de pământ. O să trebuiască să încerc să pun explozibil.

- O să năruieşti acoperişul, spuse Kroger. Uite!

- O să pun o cantitate foarte mică şi o s-o aşez în aşa fel încât să explodeze în direcţia potrivită. Nu vă faceţi griji, promit că n-o să stricăm nimic. Ce ziceţi?

- În regulă, spuse Levi. Dacă nu se poate altfel. Fii atent! Foloseşte cât mai puţin explozibil! Putem oricând să încercăm din nou dacă nu merge.

Nu voia ca Joseph să fie ucis de tunelul surpat de propriii camarazi.

Lui Lamm îi trebuiră două ore ca să sape gaura pe care şi-o dorea. Legă firul de încărcătură şi îl desfăşură înapoi până la capătul pantei care ducea la suprafaţă. Îl prinse de detonatorul pe care îl lăsaseră acolo şi, când Levi şi Kroger se aflară la o distanţă sigură în spatele lui, apăsă pe mâner.

În mormântul său strâmt, unde aerul, dar nu şi lumina, pătrundea printr-o perforaţie nu mai mare decât o andrea, sunetul reverberă în urechile lui Stephen. Un tremur de speranţă îi străbătu corpul: trimiseseră echipa de salvare. Vechea companie a lui Weir n-avea să-i lase baltă: se mişcaseră greu, dar acum erau pe drum. Se foi puţin, schimbându-şi poziţia, deşi abia dacă avea loc să se întoarcă în spaţiul care le rămăsese.

Lângă capul lui, într-o parte, era o bucată mare de piatră care îi separa de resturile tunelului principal. Era singurul reper după care se putea orienta; restul pământului dislocat de amonal se prăbuşise peste ei în toate părţile.

- Mai trăieşti, Jack? spuse.

Îşi scoase un picior şi simţi sub bocanc umărul lui Jack. Auzi un geamăt slab.

Încercă să-l readucă în simţiri vorbindu-i.

- Îi urăşti pe nemţi? Pe ei şi ţara aia a lor?

Jack nu mai fusese cu adevărat conştient după explozie.

Stephen încercă să-l provoace.

- Ţi-au omorât prietenii. Nu vrei să rămâi în viaţă să-i vezi învinşi? Să-i vezi împinşi înapoi şi umiliţi? Nu vrei să intri victorios în ţara lor pe un tanc cucerit de la ei? Să le vezi femeile privindu-te cu spaimă şi admiraţie?

Jack nu răspunse. Cât timp tovarăşul lui era încă viu, Stephen simţea că mai are o speranţă. Dacă ar fi rămas singur, fără pretextul că ajuta pe altcineva, s-ar fi lăsat pradă deznădejdii care, în desfăşurarea firească a lucrurilor, ar fi trebuit deja să-l copleşească.

Nu ştia de unde, dar în partea superioară a spaţiului lor venea o adiere respirabilă.

Schimba periodic locul cu Jack ca să poată amândoi să profite de ea. Îşi imagină vreo gură de aerisire sau vreo ţeavă de la suprafaţă care fusese îndoită de una dintre explozii şi lăsa încă să treacă un curent subţiratic, dar vital, de aer către ei.

Întunericul era cel care îl neliniştea cel mai tare. După explozie nu mai văzuse nimic. Lanterna îi fusese smulsă din mână şi strivită. La început fuseseră acoperiţi de pământ, dar încet-încet izbutiseră să se cureţe. Spaţiul în care zăceau era lung de aproximativ cinci metri şi nu mai larg de un lat de braţe. Când orbecăise la început şi-şi dăduse seama de dimensiunile lui, Stephen răcnise de disperare.

Era evident că nu le mai rămânea decât să stea liniştiţi şi să aştepte să moară. La un moment dat în timp ce săpa, Stephen îşi pierduse cămaşa, tunica şi centironul cu pistolul din toc. Avea încă pantalonii şi bocancii, dar nu s-ar fi putut omorî decât dacă-şi scotea cuţitul din buzunar şi şi-l înfigea în vreo arteră.

Deschise lama pe întuneric şi şi-o lipi de beregată. Îi plăcea atingerea familiară a tăişului ascuţit cu migală. Îşi găsi pulsul care i se răspândea din creier în tot corpul, palpitându-i înăbuşit sub piele. Fu gata să facă gestul final, să pună capăt panicii care-l stăpânea în această cameră mortuară.

Pulsul îi zvâcnea slab sub degetele mâinii drepte, indiferent la tot ce era în jur. Bătea la fel cum bătuse pe vremea când era băieţandru pe câmpuri sau tânăr angajat la slujbă; ritmul lui egal nu făcea nici o diferenţă între diversele împrejurări cărora el li se dedicase cu atâta convingere şi fermitate. Stephen fu izbit de statornicia acestei indiferenţe la orice în afară de propria cadenţă.

- Jack, mă auzi? Vreau să-ţi povestesc despre nemţi şi despre cât de tare îi urăsc. Şi am să-ţi spun de ce trebuie să trăieşti.

Nici un răspuns.

- Jack, trebuie să vrei să trăieşti! Trebuie să crezi.

Stephen trase trupul lui Jack mai aproape de al lui. Ştia că târâtul îi provoca durere.

- De ce nu vrei să trăieşti? spuse. De ce nu încerci?

Adus de suferinţă într-o stare de semiconştienţă, Jack îi vorbi în sfârşit:

- Tot ce am văzut.. Nu vreau să mai trăiesc.. în ziua când aţi atacat. V-am urmărit.

Eu şi Shaw. Părintele, preotul acela, nu mai ştiu cum îl chema. Dacă l-ai fi văzut, ai înţelege. Şi-a smuls crucea de la gât. Băiatul meu nu mai e. Ce lume i-am pregătit! Mă bucur că a murit. *Mă bucur*.

- Întotdeauna există speranţă, Jack. Şi lumea va continua. Cu noi sau fără noi, va merge mai departe.

- Pentru mine, nu. Într-o casă, fără picioare.. N-am nevoie de mila nimănui.

- Preferi să mori în vizuina asta?

- O, Doamne, da! Mila altora va fi.. fără speranţă.

Stephen se simţi convins. Ceea ce pe el îl făcea să vrea să trăiască nu era vreun argument mai bun ca al lui Jack, ci o poftă, un instinct brut.

- Când o să mor, spuse Jack, o să fiu cel puţin cu cineva care mă înţelege.

- Dar ai avut parte de iubire acasă. Soţia ta, fiul, părinţii tăi înainte de asta. Oamenii te-ar iubi oricum.

- Tata a murit când eram copil. M-a crescut mama. Am fost înconjurat de femei.

Acum nu mai e nici una. Numai Margaret, şi cu ea n-aş mai putea vorbi. S-au întâmplat prea multe.

- Nu vrei să ne vezi câştigând războiul?

Chiar în clipa când puse întrebarea, Stephen îşi dădu seama că era deşartă.

- Nimeni nu poate câştiga. Lasă-mă-n pace! Unde e Tyson?

- Am să-ţi spun o poveste, Jack. Am venit în ţara aceasta acum opt ani. Am locuit într-o vilă de pe un bulevard, într-un oraş nu departe de aici. Eram imprudent, curios şi egoist. Eram cu urechea ciulită la tot felul de chemări primejdioase - genul de lucruri la care, mai târziu în viaţă, te uiţi, dar pe lângă care treci fără să te opreşti, pentru că sunt prea riscante. La vârsta aceea n-ai nici o frică. Ţi se pare că pricepi, că toate au să capete înţeles în timp. Ştii la ce mă refer? Nimeni nu mă iubise vreodată. Ăsta este adevărul, deşi pe atunci nu-mi dădeam seama de el. Eu nu am fost ca tine cu mama ta. Nimănui nu-i păsa unde eram sau dacă eram viu ori mort. De asta mi-am fabricat singur motive de a trăi, de asta am să scap cumva de aici, pentru că nimănui altcuiva nu i-a păsat vreodată. Dacă e nevoie, o să-mi rod drumul cu dinţii, ca un şobolan.

Jack delira.

- Nu vreau bere încă. Nu încă. Unde e Turner? Scoate-mă de pe crucea asta!

- Am cunoscut apoi o femeie. Era soţia proprietarului vilei. M-am îndrăgostit de ea şi am crezut că şi ea mă iubea. Alături de ea am descoperit ceva ce nu credeam că există. Poate am fost doar uşurat, copleşit de sentimentul că cineva mă putea iubi. Dar nu cred că a fost doar asta. Am avut viziuni, am avut vise. Nu, de fapt greşesc. N-am avut viziuni, asta a fost ciudat. Nu era decât trupul, atracţia fizică. Viziunile au apărut mai târziu.

- Au adus compresorul. Întreabă-l pe Shaw! Scoate-mă de pe cruce!

- Nu e vorba de faptul că o iubesc, deşi o iubesc şi am s-o iubesc întotdeauna. Nu e vorba nici de faptul că mi-ar fi dor de ea sau că sunt gelos pe iubitul ei neamţ. A fost ceva în ceea ce s-a întâmplat între noi care m-a făcut să aud alte lucruri pe lume. Era ca şi cum aş fi intrat pe o uşă, şi în spatele ei sălăşluiau sunete şi semnale dintr-o existenţă de dincolo de noi. Sunt imposibil de descifrat, dar, de când le-am auzit, nu le mai pot tăgădui. Nici măcar aici.

Lui Stephen i se păru că Jack se îneacă. Nu ştiu dacă încerca să-şi înăbuşe râsul sau dacă suspina.

- Ridică-mă! spuse Jack când putu să respire cum trebuie.

Stephen îl săltă în braţele lui şi îl ţinu în poale. Picioarele inerte îi atârnau într-o parte, şi capul îi căzu pe umeri.

- Aş fi putut să te iubesc.

Vocea lui Jack se limpezise. Scoase din nou sunetul acela ca şi cum s-ar fi înecat, şi, cum stătea acum cu capul atât de aproape de al lui, Stephen îşi dădu seama că râdea - cu un râs firav, zeflemitor, în bezna neîncăpătoare.

Când râsul se stinse, Stephen începu să bată ritmic cu capătul cuţitului în peretele de calcar, ca să ghideze echipa de salvare.

Explozia controlată a lui Lamm făcuse în muntele de sfărâmături o gaură suficient de mare ca să poată trece toţi trei prin ea.

Levi o porni după ceilalţi doi cu un amestec de nerăbdare şi teamă. Găsiră firul tunelului principal german, dar îşi dădură seama după căptuşeala deteriorată că suferise stricăciuni şi mai departe.

Kroger îi opri, arătând în faţă. Podeaua tunelului părea să dispară într-o gaură. Când se apropiară cât de mult îndrăzniră, Lamm scoase o frânghie din rucsac şi îi legă un capăt de una dintre scândurile rămase în picioare.

- O să cobor să arunc o privire, spuse el. Dumneavoastră ţineți de capătul funiei în caz că se rupe cheresteaua.

Îl urmăriră cum păşea cu precauţie în abis. Îi striga o dată la doi-trei paşi. Ajunse în cele din urmă la un alt nivel, unde

putu sta în picioare. Îşi legă frânghia strâns de mijloc şi le strigă celor de sus s-o ţină bine. Ţinu lămpaşul sus şi scrută cu privirea în jur. Din obscuritate se desprinse o sclipire metalică. Lamm se aplecă să se uite. Era o cască. În patru labe, scociorî pământul cu mâinile. Atinse ceva solid, care nu semăna cu piatra calcaroasă şi care îi lăsă pe mâini o senzaţie cleioasă. Era un umăr înfăşurat în stofă feldgrau [72], griul uniformelor nemţeşti. Restul corpului era lipit de el, deşi de la brâu în jos era acoperit de dărâmături. Capul era de asemenea mai mult sau mai puţin întreg, şi Lamm îşi dădu seama după trăsături că dăduse peste fratele lui Levi.

Trase aer în piept şi răsuflă adânc, cu obrajii umflaţi. Nu voia să le strige celorlalţi vestea, dar i se părea nedrept faţă de Levi să nu-i spună. Ridică felinarul şi se uită din nou prin cameră. Nu văzu nici un alt semn de corpuri omeneşti sau de mişcare. Pipăi mâinile mortului ca să vadă dacă avea vreun inel; îi scoase plăcuţa de identificare de la gât, dar voia ceva mai puţin serbăd după care fratele lui să-l poată recunoaşte. Degetele erau goale, deşi găsi un ceas, pe care îl puse în buzunar.

Trase de două ori de sfoară şi strigă că venea. Simţi cum frânghia se întinde - Kroger şi Levi îi echilibrau urcuşul cu contragreutatea lor. Diferenţa de nivel era de vreo şapte metri, şi le trebuiră câteva minute ca să-l aducă sus. Bocancii lui Lamm scrâşniră pe pământul sfărâmicios, încercând să se proptească.

- Deci? spuse Levi după ce toţi îşi recăpătară suflul.

Ceva de pe chipul frumos al lui Lamm îl neliniştea; nu reuşea să-i prindă privirea.

- Am găsit un cadavru. Unul dintre oamenii noştri. Cred că a fost omorât instantaneu.

- I-ai luat discul? întrebă Kroger.

Levi nu se clinti.

- Am luat ăsta.

---

72 Verde-gri închis (în limba germană în original) (n.tr.)

Lamm îi întinse lui Levi ceasul, şi acesta îl primi cu un gest şovăitor. Se uită în jos.

Era al lui Joseph. Era un cadou pe care îl primise cu o ocazie în familie de la tatăl lor: bar miţvah-ul [73] lui, se gândi, sau poate o răsplată pentru că fusese admis la universitate.

Levi dădu din cap.

- Ce neghiob! spuse. Atât de aproape de sfârşit!

Se duse ceva mai încolo în galerie, departe de ceilalţi, ca să poată rămâne singur.

Lamm şi Kroger se aşezară pe podeaua tunelului şi mâncară din ce aduseseră cu ei.

O oră mai târziu, Levi se întoarse după ce-şi făcuse rugăciunile. Religia lui nu-i dădea voie să ia mâncarea pe care i-o întinse Lamm.

Clătină din cap.

- Sunt obligat să postesc, spuse. Oricum, noi trebuie să ne continuăm căutarea.

Kroger îşi drese glasul şi vorbi cu blândeţe:

- Mă întreb dacă ar fi un lucru cuminte. Eu şi Lamm am discutat aici. Am văzut amploarea exploziei, şi Lamm îmi spune că e aproape imposibil să fi supravieţuit cineva aflat mai departe în tunel decât fratele dumitale. Noi ne-am îndeplinit misiunea ca echipă de intervenţii. Am stabilit ce s-a întâmplat şi putem să-l aducem pe fratele dumitale la suprafaţă şi să-i organizăm înmormântarea cuvenită. Dacă mai rămânem sub pământ cred că ne-am pune în primejdie propria viaţă fără vreun motiv întemeiat.

Nu ştim ce s-a putut întâmpla deasupra noastră. Onoarea unităţii a fost păstrată. Cred că ar trebui să ne întoarcem.

Levi îşi frecă uşor maxilarul, acolo unde începea să-i crească barba. Perioada de doliu însemna că, până când putea să se radă din nou, faţa avea să i se acopere de păr.

---

73 (Aici) Cadou simbolic primit de orice băiat de religie mozaică la împlinirea vârstei de treisprezece ani, când o ceremonie religioasă specială (numită tot Bar Mitzvah) îl proclamă adult. (n.tr)

- Te înţeleg foarte bine, spuse el, dar nu sunt de acord cu dumneata. Doi dintre compatrioţii noştri sunt pe undeva pe aici, sub pământ. Dacă sunt morţi, trebuie să-i găsim ca să-i putem înmormânta cum se cuvine. Dacă sunt în viaţă, trebuie să-i salvăm.

- E foarte puţin probabil..

- Nu contează ce e probabil. Trebuie să ne îndeplinim misiunea.

Kroger dădu din umeri.

Lamm văzu partea practică a întârzierii.

- E foarte cald aici, spuse el. Corpul o să..

- Corpul este slab. Ceea ce rămâne din el nu va putrezi. O să-l car eu însumi atunci când va sosi timpul.

Lamm privi în jos.

- Nu-ţi fie teamă! spuse Levi. Oamenii de aici sunt compatrioţi de-ai noştri. Nu vor să fie lăsaţi sub câmpurile acestea străine. Trebuie să se întoarcă în locurile pe care leau iubit şi pentru care au murit. Tu nu-ţi iubeşti ţara?

- Ba da, fireşte, spuse Lamm.

Înţelesese ordinul. Nu mai avea nevoie de nici un fel de discuţie. Se ridică şi începu să strângă frânghia colac, ca s-o poată lua cu ei.

- Eu îmi iubesc patria, spuse Levi. Într-un moment ca acesta, moartea cuiva din familia mea mă leagă şi mai tare de ea.

Se uită sfidător la Kroger, care dădu nefericit din cap, ca şi cum i s-ar fi părut că fervoarea lui Levi era motivată de o emoţie violentă temporară.

Levi îl luă de umăr.

- În regulă, Kroger?

Se uită în ochii inteligenţi şi neîncrezători ai lui Kroger. Nu văzu în ei vreo urmă de asentiment real, dar cel puţin erau supuşi. Kroger se duse să-l ajute pe Lamm să pregătească o nouă coborâre în subteran.

Levi coborî împreună cu Lamm, lăsându-l pe Kroger deasupra să se odihnească. La şapte metri sub tunelul lor

principal începură să-şi înfigă târnăcoapele în sfărâmăturile exploziei. Nu ştiau ce caută, dar, înlăturând pământul care se năruise ultimul, sperau să-şi dea seama mai clar ce se întâmplase.

Se încălziră şi îşi scoaseră cămăşile. Târnăcoapele reverberau adânc izbind piatra dură.

*

Stephen îşi scoase capacul de sticlă al ceasului ca să-i poată pipăi acele în beznă. Era patru fără zece când auzi încă o dată un sunet de sapă, deşi nu ştia dacă era dimineaţă sau după-amiază. Estima că el şi Jack se aflau în subteran de cinci sau poate chiar de şase zile.

Îşi trase încă o dată tovarăşul aproape de mica şuviţă de aer. Era rândul lui. El zăcu în întuneric cu degetele pe cadran, măsurând jumătatea de oră pe care avea s-o petreacă în capătul înăbuşitor al coşciugului de pământ. Nu făcea nici o mişcare, ca nu cumva să aibă nevoie de mai mult oxigen.

Frica de spaţiul închis îl înfiora încă. Raţionă pentru sine că, din moment ce răul cel mai mare se petrecuse deja, şi el era acum îngropat de viu fără să aibă loc măcar să se învârtă, atunci n-ar fi trebuit să-i mai fie frică. Frica ţinea de anticipare, nu de realitate.

Şi totuşi panica nu-l părăsea. Uneori trebuia să-şi încordeze corpul până devenea rigid ca să nu ţipe. Îşi dorea cu disperare să aprindă un chibrit. Chiar dacă nu i-ar fi arătat decât graniţele închisorii sale, şi tot ar fi fost ceva.

Veneau apoi momente când viaţa i se împuţina. Imaginaţia şi simţurile păreau să i se mistuie, ca luminile unui conac stingându-se una după alta. La urmă nu mai stăruia decât o penumbră estompată, în care mocneau încă numai rămăşiţe de voinţă.

În toate orele cât zăcu acolo, mintea lui nu încetă să protesteze împotriva a ceea ce i se-ntâmpla. Respingea totul cu o înverşunare amară. Deşi violenţa gestului scădea sau creştea după cum corpul lui se vlăguia de sete şi

oboseală, furia aceasta îndârjită însemna că o luminiţă, oricât de slabă, rămânea în el vie.

Când jumătatea de oră se scurse, se târî înapoi şi se întinse lângă Jack.

- Mai eşti viu, Jack?

Auzi un geamăt, apoi vocea lui Jack se ridică la suprafaţă de sub straturile conştiinţei şi regăsi o luciditate pe care n-o mai avusese de zile întregi.

- Au fost bune şosetele astea pe care le-am pus sub cap. În fiecare săptămână din război aveam o pereche nouă de acasă.

Stephen pipăi împletitura de lână de sub capul lui Jack în timp ce-l ridica.

- Eu n-am primit niciodată pachet, spuse el.

Jack începu să râdă din nou.

- Mare figură mai eşti! Nici un pachet de trei ani de zile? Noi primeam cel puţin câte două pe săptămână. Toată lumea. Cât despre scrisori..

- Linişte! Ai auzit? E echipa de salvare. Nu-i auzi cum sapă? Linişte!

Stephen îl mută pe Jack cu urechea lângă peretele de calcar.

- Vin, spuse el.

Îşi dădea seama după răsunetul ecoului cât de departe erau cei care săpau, dar, de dragul lui Jack, pretinse că se găseau la doi paşi.

- Trebuie să apară. O să ieşim de aici.

- Tu ai purtat şosete de la intendenţă în tot timpul ăsta? Sărmanul de tine! Nici măcar cel mai sărac trupete din unitate nu..

- Ascultă! O să fii liber. O să ieşim de aici!

Jack râdea încă.

- Nu vreau. Nu vreau să ies..

Râsul i se transformă în tuse, apoi într-un spasm care îi înălţă pieptul în braţele lui Stephen. Hârâitul violent îl zgudui, umplând spaţiul îngust, apoi se întrerupse. Jack

expiră lung pentru ultima dată - suflarea îi ieşi din el, şi corpul i se destinse, moale, în sfârşitul pe care şi-l dorise.

O clipă, Stephen ţinu trupul în braţe, din respect pentru el, apoi îl mută în capătul fără aer al gropii. Îşi puse gura aproape de locul pe unde intra firicelul de aer şi inhală adânc.

Întinse picioarele şi împinse leşul puţin mai departe de el. Se simţea insuportabil de singur.

Numai bufnetul săpăturilor, care - trebuia să recunoască acum - se auzea mult prea departe, şi greutatea pământului rămăseseră să-i ţină companie. În buzunar găsi chibrituri. Nu era nimeni care să-i oprească foamea de lumină. Reuşi totuşi să se stăpânească.

Îl ocărî pe Jack că murise, că nu crezuse în posibilitatea salvării. Apoi furia i se topi, şi mintea lui îşi concentră eforturile numai asupra pocnetului ritmic al târnăcopului care izbea piatra. Cât timp sunetul acela continua, el era ca bătaia propriului lui puls.

Stephen îşi scoase din nou cuţitul din buzunar şi începu să lovească din toate puterile cu capătul lui în peretele de deasupra capului.

Deşi săpau de patru ore, Levi şi Lamm nu reuşiseră să pătrundă prea departe. Levi îl strigă pe Kroger să coboare şi să-l înlocuiască pe Lamm.

În timp ce-l aştepta, se aşeză şi se odihni. Devenise pentru el o chestiune de onoare să-i găsească pe însoţitorii fratelui său. Joseph n-ar fi fost de acord ca el să fie genul care lăsa suferinţa personală să-l abată de la ceea ce avea de făcut. Nu era atât vorba de onoarea lui, cât de a lui Joseph. Acţiunile lui puteau să redea o anumită demnitate trupului zdrobit al fratelui său.

Auzi, dincolo de propria respiraţie gâjâită, un sunet foarte slab, ca o bătaie ritmică.

Îşi lipi capul de perete şi ascultă. Ar fi putut să fie un şobolan, se gândi la început, dar era prea ritmic şi prea departe sub pământ. Era ceva în natura lui din care îţi

dădeai seama limpede că venea de la o distanţă considerabilă: numai o fiinţă omenească ar fi putut avea puterea să-l facă să răsune.

Kroger smuci de capătul funiei, şi Levi îl chemă la el. Kroger ascultă la rândul lui.

Dădu din cap.

- În mod sigur e cineva acolo. Puţin mai sus de aici, am impresia, dar, în mare, paralel. Nu sună îndeajuns de tare ca să fie un târnăcop sau un hârleţ. Cred că e cineva prins sub pământ.

Levi zâmbi.

- Ţi-am spus eu că trebuie să continuăm.

Kroger părea să şovăie.

- Întrebarea e cum o să reuşim să ajungem acolo? Ne despart nişte mormane uriaşe de piatră.

- O să le aruncăm mai întâi în aer. Explozie controlată. Urc şi îl trimit pe Lamm în locul meu. Poate să pună o încărcătură.

Faţa lui Levi strălucea de o hotărâre neclintită.

- Şi dacă sunetul ăsta îl face nu vreunul de-ai noştri, zise Kroger, ci un inamic rămas prizonier sub pământ?

Levi căscă ochii.

- Nu-mi imaginez cum ar mai putea fi cineva în viaţă după atâta timp. Iar dacă ar fi, atunci..

Îşi desfăcu mâinile în lături şi dădu din umeri.

- Atunci ce? întrebă Kroger scurt.

- Atunci înseamnă că e cel care i-a omorât pe fratele meu şi pe cei doi tovarăşi ai lui. Kroger îl privi nemulţumit.

- Ochi pentru ochi.. Nu vă gândiţi la răzbunare, nu?

Zâmbetul lui Levi se stinse.

- Nu mă gândesc la nici un gest anume. Credinţa mă călăuzeşte în tot ce fac. Nu mă tem însă să-l cunosc, dacă la asta te refereai. Am să ştiu atunci ce am de făcut.

- Ar trebui să-l luăm prizonier, spuse Kroger.

- De ajuns! făcu Levi.

Se apropie de capătul frânghiei şi îi strigă lui Lamm să-l tragă în sus.

Lamm, care fusese cât pe ce să adoarmă, nu scoase nici un cuvânt când Levi îi spuse ce voia de la el. Pregăti încărcătura, şi-o vârî în raniţă şi coborî pe frânghie.

Amestecul de calcar şi ţărână se dovedi greu de săpat pentru el şi Kroger. Trecură cinci ore până când reuşiră să facă o gaură care să-l mulţumească pe Lamm. Levi îl înlocui ca să-l ajute pe Kroger. Umplură saci cu nisip şi îi stivuiră compact în spatele explozibilului.

Kroger se opri să bea apă şi să mai mănânce din carnea şi biscuiţii pe care-i aduseseră. Levi refuză.

Începea să se simtă uşor ameţit de durere şi de oboseală, dar era hotărât să ţină postul. Lucra cu furie, neluând seama la sudoarea care-i înţepa ochii şi la degetele care-i tremurau în timp ce umplea sacii.

Nu ştia ce sau pe cine se aştepta să găsească dincolo de perete; simţea numai obsesia de a merge mai departe. Curiozitatea lui se lega cumva de suferinţa pierderii fratelui. Moartea lui Joseph nu putea fi explicată şi răscumpărată decât dacă îl găsea pe omul care încă trăia şi dacă stătea faţă în faţă cu el.

Întinse firele şi se retrase în locul lor adăpostit de la piciorul rampei care ducea înapoi la suprafaţă. Auzeau vacarmul bombardamentului intens cu obuze, a cărui monotonie era întreruptă de mortiere şi de focurile de mitralieră din aerul de deasupra.

Atacul începuse. Lamm apăsă detonatorul, şi pământul li se zgudui sub picioare. Un suflu încins, mugind, se retrase ca un val în reflux şi apoi îi inundă din nou. Preţ de o clipă, bulgări aprinşi de ţărână şi piatră părură că vin după ei prin tunel. Apoi vuietul descrescu pentru a doua oară şi se topi în tăcere.

Se repeziră prin intrarea joasă, căptuşită cu cherestea, se târâră, se ghemuiră şi o luară la fugă îndărăt spre marginea gropii formate în pământ. Un nor de praf de calcar îi făcu să

tuşească şi să se dea înapoi preţ de un minut, până când se depuse.

Levi îi spuse lui Kroger să rămână în urmă, iar el coborî împreună cu Lamm. Voia ca Lamm să evalueze explozia, iar de deplina bună credinţă a lui Kroger se îndoia.

Trecură prin gaura făcută de explozie, săpând şi lărgind-o pe măsură ce avansau.

Ajunseră prin ea direct în principalul post de ascultare al britanicilor şi examinară cheresteaua străină cu un interes uşor sarcastic.

- Ascultă!

Levi îşi puse mâna pe braţul lui Lamm.

Bătaia aceea se auzea înfrigurată şi mult mai aproape decât înainte.

Levi se înflăcără atât de tare că sări în sus, lovindu-se cu capul de tavanul camerei.

- Am ajuns, spuse. Am reuşit!

Aruncaseră în aer ceea ce îi separase. Acum nu mai aveau decât să sape prin perete şi să întindă mâinile.

În spaţiul său strâmt, Stephen fu zguduit de noua explozie. Se rostogoli pe burtă şişi acoperi capul cu braţele, aşteptând ca lumea întreagă să cadă. Dar, deşi bubuitul reverberă în pereţi, aceştia rămaseră în picioare.

Începu să dea din picioare şi să se zvârcolească în carcera în care stătea întins.

Claustrofobia pe care o ţinuse până atunci în frâu puse în sfârşit stăpânire pe el. Gândul că alţi oameni se mişcau liber undeva în apropiere şi teama că n-aveau să-l audă sau să ajungă până la el îi dezlănţuiră panica.

Zbătându-se, desprinse de pe pereţi bucăţi de pământ care fuseseră slăbite de explozie. O masă grea îi căzu peste picioare, făcându-l să se oprească o clipă şi să se încordeze ca un arc, stăpânindu-se.

Începu să bată din nou cu mânerul cuţitului în perete şi să strige din toţi rărunchii:

- Sunt aici! Aici!

Şi-i imagină pe oamenii din compania lui Weir, cu feţe vesele rânjind sub căşti, în timp ce zdrobeau pământul ca să ajungă la el. Cine avea să fie? Care dintre ei fusese trimis după el? Nu-şi putea aminti nici numele, nici chipurile lor. Fusese Jack, dar îi zăcea mort alături. Mai fusese un bărbat blond cu privirea goală, Tyson, dar el murise cu mult timp în urmă. Şi ceilalţi mai mici, care nu păreau să stea niciodată perfect drepţi, nici măcar în aer liber, deşi poate şi ei fuseseră în subteran când explodase prima mină.

Stephen simţi că mintea i se limpezeşte deodată pe deplin. I se umplu cu imagini ale lumii normale, ale lumii populate de femei, unde oamenii se mişcau în pace, făceau dragoste, beau, unde existau copii, negustorie, râsete. Se gândi la Jeanne şi la zâmbetul uluitor care se ridica spre ochii ei ca o rază de soare printre nori. Lumea aceasta hidoasă, înghesuită, făcută din pământ, sudoare şi moarte nu era singura realitate; era o iluzie care-l ţinea prizonier, o închisoare fragilă din care putea să ţâşnească afară în orice clipă.

Stephen uită de sete şi de oboseală; era însufleţit de o dragoste pasionată faţă de lume, faţă de stele şi copaci, faţă de oamenii care se mişcau şi trăiau în ea. Dacă ei nu puteau ajunge până la el, avea să scape el cumva de pereţii de pământ, avea să-şi scurme, să-şi muşte şi să-şi scobească drumul afară, către lumină.

- Sapă!

Levi râdea, şi ochii îi scânteiau sălbatic. Pielea îi lucea de transpiraţie în timp ce-şi avânta târnăcopul în perete, acolo unde smulseseră căptuşeala de scânduri.

Lamm făcu o grimasă sub părul încâlcit şi miji ochii la el de sub lumina lămpaşului.

- Dă-i înainte, ţipă Levi, dă-i înainte!

Aproape delira. Îşi repezi încă o dată unealta în pământ. Nu mai vedea în minte decât trăsăturile scumpului său frate Joseph. Cât de mult îl iubise şi trăise prin el; cât de mult îşi dorise ca Joseph să fie ca el însuşi, dar mai bun, să tragă

folos de pe urma experienţelor lui şi să facă ceva care avea să cinstească firea nobilă a părinţilor şi a predecesorilor săi!

Lamm lovea întruna, în ritm accelerat. Muşchii ca nişte lespezi îi lunecau înainte şi înapoi sub vesta cenuşie scăldată în sudoare, în timp ce târnăcopul sfărâma pământul rămas.

La zece metri înaintea lui Levi, Lamm lovi la un moment dat aerul. Trecuse de partea cealaltă. Scoase un strigăt. Levi îl împinse într-o parte şi se apucă să sape frenetic cu mâinile, împroşcând pământul înapoia lui ca un câine. Începu să strige către omul închis acolo. Veneau, erau lângă el.

Mâinile lui Levi, nu ale lui Lamm, fuseseră cele care scobiseră suficient pământul la unul din capetele vizuinii pentru ca Stephen să poată să iasă târâş din ea, peste corpul neînsufleţit al lui Jack Firebrace.

Sprijinindu-se pe palme şi pe genunchi, trecu înapoi peste sfărâmăturile provocate de propria lui explozie. După vreun metru, văzu locul unde tunelul era încă intact. Aici ieşise Lamm. Levi îl împinsese pe Lamm deoparte şi se căţărase el însuşi în tunelul britanic. Înşelat de ecoul loviturilor lui Stephen cu cuţitul, cotise în direcţie opusă şi acum se îndepărta de el.

Bolborosind şi scuipând ţărâna din gură, Stephen îşi făcu drum râcâind pământul cu mâinile, strigând pe măsură ce înainta. Vedea lumina unui felinar legănându-se în tunelul dinaintea sa. Aici era aer. Putea să răsufle.

Levi îl auzi. Se întoarse şi porni înapoi.

Când tavanul tunelului se înălţă, Stephen se ridică şi el, ghemuit, şi strigă din nou.

Lămpaşul îşi îndreptă lumina spre el.

Se uită în sus şi văzu bocancii salvatorului său. Erau înveliţi în pânza *feldgrau* a uniformei germane, culoarea viselor sale celor mai întunecate.

Se ridică în picioare, împleticindu-se, şi mâna i se îndreptă automat spre tocul revolverului, dar nu dădu de nimic

altceva decât de zdrenţele sfâşiate şi năduşite ale pantalonilor.

Se uită drept la omul care stătea în faţa lui, şi pumnii i se ridicară pe lângă corp ca ai unui băiat de ţară gata să sară la bătaie.

Undeva, în străfundurile fiinţei sale, mai adânc decât ar fi putut vreodată să pătrundă mintea sa vlăguită, conflictele din sufletul lui se zbăteau greoaie, ca nişte valuri zgâriind plaja pietroasă a unei mări. Sunetul vieţii lui chemându-l pe un drum depărtat; feţele soldaţilor care fuseseră măcelăriţi, ochii închişi ai lui Michael Weir în coşciug; ura lui arzătoare faţă de inamic, faţă de Max şi de toţi oamenii care-l aduseseră în situaţia de acum; trupul şi dragostea lui Isabelle, şi ochii surorii ei.

Cu acea parte din sine care era cel mai departe de gândire, Stephen găsi rezolvarea, şi braţele lui, încă ridicate, începură să se desfacă şi să se deschidă.

Levi se uită la silueta aceasta cu ochi sălbăticiţi, pe jumătate dementă, ucigaşul fratelui său. Dintr-un motiv pe care nu l-ar fi putut numi, îşi dădu seama că el însuşi îşi deschisese braţele, şi cei doi bărbaţi căzură unul pe umărul celuilalt, plângând, copleşiţi de necruţătoarea ciudăţenie a vieţii lor omeneşti.

Stephen fu sprijinit să ajungă până la capătul de jos al frânghiei şi primi apă să bea.

Îl ridicară apoi pe funie, şi Levi merse lângă el, cuprinzându-l cu braţul, până la capătul galeriei, de unde Lamm şi Kroger se întoarseră în beznă ca să aducă trupul lui Jack Firebrace.

Levi călăuzi paşii înceţi ai lui Stephen pe rampa către lumină. Trebuiră să-şi acopere ochii de razele puternice ale soarelui şi în cele din urmă ieşiră la aer în tranşeea germană. Levi îl ajută pe Stephen peste prag.

Stephen inspiră adânc, o dată şi încă o dată. Se uită la cerul albastru şi depărtat, presărat cu nori scămoşaţi. Se aşeză pe treapta de tragere şi îşi lăsă capul în mâini.

Se auzea cântecul păsărilor. Tranşeea era goală.

Levi se căţără pe parapet şi ridică un binoclu. Tranşeea britanică era şi ea pustie.

Privi înapoi, în spatele liniilor germane, dar nu văzu nimic care să astupe orizontul, pe o distanţă de opt kilometri. Zăgazul fusese spart, armata germană fusese măturată.

Coborî în tranşee şi se aşeză lângă Stephen. Nici unul din ei nu scoase o vorbă.

Fiecare asculta liniştea paradiziacă.

Stephen întoarse în cele din urmă faţa către Levi.

- S-a terminat? întrebă el în engleză.

- Da, spuse Levi, tot în engleză. S-a sfârşit.

Stephen privi în jos către podeaua tranşeei germane. Nu putea pricepe ce se întâmplase. Patru ani care duraseră atât de mult, încât timpul păruse că se opreşte. Toţi oamenii pe care îi văzuse ucişi, trupurile lor, rănile. Michael Weir. Faţa lui palidă ieşind din vizuina de sub pământ. Byrne ca un corb fără cap. Zecile de mii care ieşiseră cu el la atac în dimineaţa aceea de vară.

Nu ştia ce să facă. Nu ştia cum să-şi revendice viaţa.

Simţi că buza de jos începe să-i tremure, şi lacrimi fierbinţi îi umplură ochii. Îşi lăsă capul pe pieptul lui Levi şi plânse cu suspine. Ceilalţi aduseră trupul lui Jack şi, după ce se odihniră, săpară un mormânt pentru el şi Joseph Levi. Un mormânt comun, pentru că războiul se sfârşise. Stephen spuse o rugăciune pentru Jack, iar Levi pentru fratele lui. Culeseră flori şi le aruncară peste mormânt. Toţi patru aveau lacrimi în ochi.

Apoi Lamm merse să cerceteze adăposturile şi se întoarse cu apă şi conserve cu mâncare. Mâncară în aer liber, pe urmă se întoarseră în adăpost şi dormiră.

A doua zi, Stephen spuse că trebuia să-şi găsească batalionul. Le strânse mâna lui Kroger şi Lamm, apoi lui Levi. Dintre toate trupurile omeneşti pe care le văzuse şi le atinsese, mâna acestui doctor fusese cea care-i semnalase eliberarea.

Levi nu voi să-l lase să plece. Îl făcu să-i promită că avea să-i scrie după ce se întorcea în Anglia. Îşi scoase catarama de la centură şi i-o dădu drept suvenir. *Gott mit uns*. Stephen îi dărui cuţitul cu un singur tăiş. Se îmbrăţişară din nou şi se strânseră lung la piept.

Apoi Stephen urcă scara, ieşind din tranşee pe pământul dintre linii. Nu fu întâmpinat de nici un uragan de gloanţe, de nici un sărut sfâşietor al morţii.

În timp ce se îndrepta spre liniile britanice, simţi pământul uscat şi răscolit de sub tălpile lui. O privighetoare cânta în aerul neatins de deasupra. Trupul şi mintea îi erau obosite nespus şi fără putinţă de vindecare, dar nimic n-ar fi putut înăbuşi bucuria potolită a sufletului său.

PARTEA A ŞAPTEA
Anglia, 1979

Elizabeth îşi făcea griji de cum avea să reacţioneze mama ei când avea să-i dea vestea sarcinii. Françoise fusese întotdeauna strictă în această privinţă, într-atât, încât Elizabeth nu-i dezvăluise până atunci că prietenul ei era căsătorit.

- Lucrează în străinătate, izbutise să-i spună când Françoise voise să ştie de ce nu il prezentase niciodată.

Amână momentul, dar în martie începuse deja să ia în greutate. În loc să-i strecoare vestea într-o conversaţie la ora ceaiului în timpul uneia dintre obişnuitele ei vizite la Twickenham, hotărî să-şi invite mama la cină în Londra şi să sărbătorească anunţul.

Motivul parţial, după cum trebui să recunoască, era s-o pună pe Françoise pe picior greşit, în defensivă; dar spera ca mama ei să-i împărtăşească bucuria. Data fu stabilită, masa la restaurant, rezervată.

Îi venise greu să le spună şi lui Irene şi Erich, pentru că sarcina însemna că avea să lipsească de la muncă o

perioadă. Erich luase vestea ca pe un gest de desconsiderare la adresa lui şi a fiului său, despre care credea, iraţional, că ar fi trebuit să fie adevăratul tată al copiilor lui Elizabeth, cu toate că omul avea o căsătorie fericită cu altcineva.

Irene fusese şi ea neplăcut impresionată. Elizabeth nu înţelegea. Irene era una dintre cele mai bune prietene ale ei: îi lua partea în toate. Şi totuşi, la auzul acestei veşti atât de importante, păruse incapabilă să-i împărtăşească bucuria şi entuziasmul.

Mormăise îndelung ceva despre căsătorie şi familie. Apoi, la câteva săptămâni după aceea, venise în biroul ei la slujbă să-şi ceară scuze.

- Nu ştiu de ce, dar am fost puţin iritată când mi-ai spus de copil. Bănuiesc că nu e decât vechiul monstru cu ochi verzi [74]. Sunt foarte bucuroasă pentru tine, draga mea. I-am făcut deja astea.

Îi dăduse lui Elizabeth o pungă de hârtie cu o pereche de şosete împletite de lână.

Elizabeth o îmbrăţişase.

- Îţi mulţumesc. Îmi pare rău că am fost atât de lipsită de tact. Ar fi trebuit să mă gândesc. Îţi mulţumesc, Irene.

Când oamenii o întrebau cine era tatăl copilului, refuza să le spună. La început, mulţi se simţeau ofensaţi.

- Oricum o să se afle, îi spuneau cei care nu ştiau despre Robert. Copilul n-are cum să n-aibă tată.

Elizabeth dădea din umeri şi spunea că o să se descurce ea. Cei care ştiau de Robert presupuneau că el era vinovatul.

- Nu vă spun, insista Elizabeth. E secret.

Enervarea li se tocise până la urmă, şi, odată cu ea, şi curiozitatea. Oamenii aveau destule treburi de care să-şi vadă, şi, dacă Elizabeth ţinea neapărat să se poarte întru totul prosteşte, n-avea decât. Aşadar, după cum crezuse

---

74 Expresie metaforică pentru gelozie (inventată, poate, de Shakespeare) (n.tr.)

ea, se putea într-adevăr să ţii un secret: băgăcioşii deveneau într-un final indiferenţi; sau, dintr-o perspectivă mai generoasă, aveai voie să-ţi faci singur viaţa.

Elizabeth trebuia să se vadă cu mama ei într-o sâmbătă seară. Dimineaţă termină de citit ultimul jurnal al bunicului ei, copiat, în traducere, de mâna lui Bob, cu caligrafia lui prelungă. Caietele erau foarte detaliate. Găsise o relatare amănunţită a zilelor petrecute sub pământ împreună cu Jack Firebrace şi a conversaţiilor avute cu el.

Fusese izbită mai cu seamă de un pasaj, oarecum neclar în traducerea lui Bob, în care cei doi păreau să fi vorbit despre copii şi dacă vreunul din ei avea să mai aibă după război.

“I-am spus că îi voi avea eu pe ai lui”, aşa părea să se încheie schimbul de replici.

Paragraful în care Stephen rememora dragostea lui Jack pentru fiul său era mult mai clar.După ce citise toate caietele şi încă vreo două-trei cărţi, Elizabeth îşi conturase în cele din urmă în minte o imagine despre experienţa războiului. Jeanne, sau Grandmère, cum o ştia ea, îşi făcea apariţia de câteva ori spre sfârşit, deşi naraţiunea nu dezvăluia nimic din ceea ce Stephen ar fi putut să simtă pentru ea. “Bună” era cuvântul călduţ folosit de cele mai multe ori de Bob în traducere; uneori apărea “blândă”. Nu era limbajul pasiunii.

Elizabeth făcu câteva calcule pe o bucată de hârtie. Grand-mère - născută în 1878.

Mama - născută.. nu ştia exact câţi ani avea mama ei. Între şaizeci şi cinci şi şaptezeci.

Eu - născută în 1940. Ceva nu se potrivea exact, deşi poate că aritmetica ei era de vină.

Nu conta, de fapt.

Se îmbrăcă şi se machie cu grijă pentru cina în oraş. Făcu ordine în apartament şi, în timp ce-şi aştepta mama, îşi turnă ceva de băut. Stătu în faţa căminului şi îndreptă lucrurile de pe poliţa de deasupra: două sfeşnice, o invitaţie, o ilustrată şi catarama de centură, pe care o

curăţase şi o lustruise într-atât, încât lucea cu fervoarea luminoasă pe care o avusese probabil doar când fusese turnată: *Gott mit uns*.

Când sosi Françoise, Elizabeth deschise o sticlă mică de şampanie.

- Ce sărbătorim? întrebă Françoise, ridicând paharul şi zâmbind.

- Totul. Primăvara. Pe tine. Pe mine.

Descoperi că îi era mai greu să-i dea vestea decât se aşteptase.

Restaurantul pe care-l alesese îi fusese recomandat de un prieten al lui Robert. Era un local mic şi obscur pe Brompton Road care servea feluri de mâncare din nordul Franţei. Avea bănci acoperite cu pluş sângeriu şi pereţi fumuriu-maronii cu picturi în ulei reprezentând porturi de pescuit normande. Elizabeth fu dezamăgită. Se aşteptase la ceva mai luminos, cu o clientelă zgomotoasă, mai potrivită pentru seara unei veşti bune.

Examinară meniul în timp ce ospătarul bătea cu pixul în carnetul de comenzi.

Françoise comandă anghinare şi limbă de mare *à la* Dieppe, Elizabeth ceru mai întâi ciuperci, apoi muşchi de vită. Comandă un vin scump, Gevrey Chambertin, neştiind dacă era roşu sau alb. Cât timp aşteptară, băură amândouă gin cu apă tonică. Elizabeth simţea nevoia disperată să fumeze o ţigară.

- Ai renunţat de tot? o întrebă Françoise, văzându-i mâinile nervoase.

- De tot. Nici una, zâmbi Elizabeth.

- Şi te-ai îngrăşat?

- Ăă.. da, cred că puţin.

Ospătarul sosi cu felul întâi.

- Pentru dumneavoastră, madame? Anghinarea? Şi pentru dumneavoastră ciupercile? Care dintre dumneavoastră, doamnelor, vrea să încerce vinul?

După ce omul plecă în sfârşit şi amândouă începură să mănânce, Elizabeth spuse stingherită:

- Am luat puţin în greutate, cred, nu pentru că am renunţat la fumat. Ci pentru că aştept un copil.

Se încordă, aşteptând răspunsul.

Françoise o luă de mână.

- Bravo! Mă bucur foarte mult.

- Credeam că o să te superi, zise Elizabeth cu lacrimi în ochi. Ştii, pentru că nu sunt căsătorită.

- Sunt pur şi simplu fericită pentru tine, dacă asta e ceea ce-ţi doreşti.

- Da, sigur că da! Îmi doresc foarte mult un copil. Elizabeth surâse. Nu pari prea surprinsă.

- Bănuiesc că nu sunt. Am observat că puseseşi câteva kilograme pe tine. Şi că renunţaseşi la fumat. Mi-ai spus că a fost o hotărâre de Anul Nou, dar niciodată până acum nu ai reuşit să te ţii.

Elizabeth râse.

- Foarte bine. Acum n-ai de gând să mă întrebi cine e tatăl?

- Ar trebui să te întreb? Are importanţă?

- Nu cred că are. E foarte fericit şi el - în fine, destul de fericit. O să susţină copilul financiar, deşi eu nu l-am rugat s-o facă. Cred că o să fie în regulă. E un bărbat foarte de treabă.

- Atunci e foarte bine. Nu mai pun întrebări.

Elizabeth fu surprinsă de calmul cu care Françoise primise vestea, chiar dacă ghicise şi deci avusese timp să se pregătească sufleteşte.

- Nu te deranjează că nepotul tău va avea o mamă necăsătorită?

- De ce m-ar deranja? Nici mama mea n-a fost căsătorită cu tata.

- Grand-mère?

Elizabeth era uluită.

- Nu. Grand-mère nu e mama mea adevărată. Françoise o privi pe Elizabeth cu duioşie. Am vrut de mai multe ori să-ţi spun, dar cred că n-a fost niciodată nevoie. Nu e deloc important, de fapt. Bunicul tău s-a căsătorit cu Grand-mère Jeanne în 1919, după război. Dar eu aveam deja pe atunci şapte ani. Împlinisem cinci ani la vremea când ei sau cunoscut.

- *Ştiam* eu că nu se potriveşte ceva! Am făcut nişte calcule după ce am citit caietele bunicului. Dar am dat vina pe aritmetica mea.

- Există vreo referire la o femeie pe nume Isabelle în caietele alea?

- Da, de vreo două-trei ori. O prietenă mai veche, am presupus.

- Ea a fost mama mea. Era sora mai mică a lui Jeanne.

Elizabeth îşi privi mama cu ochi mari.

- Deci Grand-mère nu era de fapt bunica mea?

- Nu prin legătură directă de sânge. Dar, altfel, a fost bunica ta din toate punctele de vedere. M-a crescut şi m-a iubit ca pe copilul ei. Bunicul tău a locuit la o familie înainte de război. A trăit o poveste de dragoste cu Isabelle şi au fugit împreună. Când a descoperit că rămăsese însărcinată, ea l-a părăsit şi până la urmă s-a întors la soţul ei.

Câţiva ani mai târziu, în timpul războiului, bunicul tău a întâlnit-o pe Grand-mère în Amiens. Ea l-a dus s-o vadă din nou pe Isabelle, dar Isabelle o pusese pe Grand-mère să promită că n-are să-i spună despre copil.

- Şi copilul acela erai tu?

- Exact. A fost o minciună stupidă. Nu ştiu, voia să-i menajeze sentimentele. El n-a aflat decât atunci când se pregătea să se însoare cu Jeanne. Eu am fost trimisă la ea din Germania, unde locuiam la vremea respectivă, pentru că mama mea adevărată murise.

A murit de gripă.

- De gripă? Nu se poate.

Françoise clătină din cap.

- Ba da. A fost atunci o epidemie. A omorât milioane de oameni în Europa chiar la sfârşitul războiului. Isabelle spusese întotdeauna că, dacă i se întâmplă ceva, trebuia să fiu crescută de Grand-mère. Au făcut o înţelegere între ele înainte ca ea să plece în Germania cu bărbatul de care se îndrăgostise. Era un neamţ pe nume Max.

- Dar el n-a vrut să te ţină acolo?

- Nu cred. Era foarte bolnav de pe urma războiului. A murit şi el la scurt timp după aceea. Şi, la urma urmei, nu eram copilul lui.

- Deci ai fost crescută ca şi cum ai fi fost copilul lui Stephen şi al lui Jeanne?

- Exact. Grand-mère a fost minunată. A fost ca şi cum aş fi avut o a doua mamă.

Am fost o familie foarte fericită.

Ospătarul mai aduse mâncare.

- Te deranjează? întrebă Françoise după un minut. Are vreo importanţă pentru tine? Sper că nu, pentru că pentru mine nu are. Acolo unde există dragoste adevărată între oameni, aşa cum a existat între noi trei, detaliile nu mai contează. Dragostea e mai importantă decât realitatea exactă a lui cine a născut pe cine.

Elizabeth se gândi o clipă.

- Sunt sigură că ai dreptate, spuse ea apoi. O să-mi ia puţin timp să diger vestea, dar nu mă deranjează deloc. Povesteşte-mi despre tatăl tău! Era fericit?

Françoise ridică din sprâncene şi trase aer în piept.

- Era.. a fost dificil. N-a vorbit doi ani după terminarea războiului.

- Cum, nici un cuvânt?

- Da, nici un cuvânt. Nu ştiu, bănuiesc că trebuie să fi spus măcar “da” când s-au căsătorit. Trebuie să fi spus câteva cuvinte ca să rămână viu. Dar eu nu l-am auzit niciodată vorbind pe vremea aceea. Iar Grand-mère spunea că au fost doi ani de tăcere.

Spunea că îşi amintea când tata vorbise din nou pentru prima dată. A fost într-o dimineaţă. S-a ridicat dintr-odată de la masa unde luam micul dejun şi a zâmbit. A spus:

“În seara asta mergem la teatru la Londra. Luăm trenul la prânz”. Mie nu-mi venea sămi cred urechilor. Aveam abia nouă ani.

- Pe atunci locuiaţi în Anglia?

- Da, în Norfolk.

- Şi după asta s-a vindecat?

- Hm. întru câtva. Vorbea şi era foarte bun cu mine. M-a răsfăţat, de fapt. Dar n-a fost foarte sănătos.

- Şi vorbea despre război?

- Niciodată. Nici un cuvânt. Din ziua aceea a fost ca şi cum războiul nu s-ar fi petrecut niciodată, după spusele lui Grand-mère.

- Când a murit?

- Exact înainte să mă căsătoresc cu tatăl tău. Avea abia patruzeci şi opt de ani. La fel ca o mulţime de alţi bărbaţi din generaţia lui, nu şi-a revenit de fapt niciodată.

Elizabeth dădu din cap.

- Cu numai vreo doi ani înainte să mă nasc eu.

- Da, spuse Françoise cu tristeţe. Mi-aş fi dorit să te vadă şi el. Mi-aş fi dorit atât de mult! Ar fi fost.. mult mai fericit, cred.

Elizabeth coborî privirea în farfurie.

- Şi Grand-mère? Cum s-a descurcat?

- Era o femeie minunată. L-a iubit foarte mult. A avut grijă de el ca o mamă. Ea a fost eroina acestei istorii. Ţi-o aminteşti, nu?

- Da, minţi Elizabeth. Sigur că mi-o amintesc.

- Iartă-mă! spuse Françoise, lipindu-şi un şervet de faţă. Timp de un minut nu putu să vorbească. Nu vreau să plâng într-un loc public. Nu vreau să-ţi stric ziua asta frumoasă, Elizabeth. Ar fi însemnat atât de mult şi pentru ea!

- Nu-i nimic, spuse Elizabeth. Nu-i nimic. E în regulă.

Pe parcursul verii, Elizabeth merse la clinica de obstetrică a celui mai apropiat spital. Medicii manifestară oarecare îngrijorare la auzul vârstei ei: descoperi că personalul medical o numea “mămica mai în vârstă”. Îngrijorarea aceasta nu deveni însă alarmă, pentru că nu fu văzută niciodată de aceeaşi persoană de două ori.

- Vă mulţumesc, doamnă Bembridge, îi spuse doctorul care o examină la opt luni.

Sunt sigur că deja ştiţi pe de rost cum stau lucrurile.

- Poftim?

- Păi, la al patrulea, ar trebui să fiţi deja expertă.

Se dovedi că avea pe masă dosarul altcuiva. Elizabeth se întrebă cu cine fusese confundată. I se rezervă un pat pentru ziua când urma să nască şi fu sfătuită ca între timp să nu meargă cu avionul.

- Nu uitaţi, îi spuse asistenta, în majoritatea cazurilor, primul travaliu durează mult. Nu sunaţi la spital decât după ce contracţiile devin regulate şi dureroase. Dacă sosiţi prea devreme, va trebui să vă trimitem înapoi.

Irene îi povesti de nişte cursuri pe care le frecventase fiica unei prietene a ei.

Elizabeth se înscrise şi merse într-un apartament din Kilburn, unde o femeie îndârjită povestea unui grup de vreo şase viitoare mămici despre diferitele stadii ale travaliului şi despre tipurile de analgezice disponibile. Elizabeth îşi notă să ceară o epiduralã [75] cât se putea de repede.

Copilul se răsucea înăuntrul ei şi o lovea cu picioarele. Pielea de pe abdomen i se umfla brusc şi se deforma, unduind, întinzându-se, fremătând. Spatele o durea şi, pe măsură ce vara trecea, ea tânji tot mai mult după zilele reci de iarnă când totul avea să se termine, iar ea urma să poată răsufla din nou.

Uneori şedea goală pe marginea patului, cu ferestrele larg deschise pentru a prinde orice adiere, fie şi în treacăt. Ţinea

---

75 Tip de anestezie care se face în timpul travaliului printr-o injecţie în şira spinării (n.tr.)

greutatea copilului în palme, sprijinindu-şi burta umflată, pe care o linie subţire maronie îi cobora în vintre. Deasupra osului iliac pielea i se întinsese în cicatrici mici albe, nici pe departe însă atât de urâte cum văzuse uneori pe abdomenele devastate ale unor femei în cabinele de probă ale magazinelor.

Majoritatea întrebărilor de la cursurile prenatale fuseseră legate de ceea ce femeile numeau “revenirea în formă” şi de reluarea relaţiilor sexuale cu soţii lor. Elizabeth îşi dădu seama că nici unul din subiecte nu o preocupa în mod deosebit.

Era copleşită de o mare curiozitate faţă de copilul ei. Deşi se simţea protectoare şi maternă, încerca de asemenea un respect care mergea uneori până la evlavie. El era o fiinţă separată, cu propriul caracter şi propriul destin; alesese să se cuibărească şi să se nască din ea, dar lui Elizabeth i se părea greu de crezut că pruncul nu existase într-un fel sau altul şi înainte. Nu putea să creadă că ea şi Robert creaseră o viaţă omenească autonomă din nimic.

După câteva zile de minciuni elaborate, piste false şi folosire cu abilitate a robotului telefonic, Robert reuşi să aranjeze lucrurile astfel încât să stea cu Elizabeth în săptămâna dinaintea termenului. Avea de gând să rămână după naştere până când ea ar fi fost suficient de întremată ca să meargă să stea la mama ei. Soţia lui îl credea plecat în Germania la o conferinţă.

Robert nu avea nici cea mai mică dorinţă de a fi prezent la naştere, dar voia să fie prin preajmă în caz că Elizabeth ar fi avut nevoie de el. Închirie o casă în Dorset, lângă mare, unde ea se putea relaxa pe parcursul ultimelor zile, şi el o îngriji. Plănuiau să se întoarcă la Londra cu trei zile înainte de termen.

Robert nu era încă sigur dacă aranjamentul avea să funcţioneze în mod optim.

- Şi dacă vine mai repede? întrebă el în timp ce conducea maşina lui Elizabeth prin ţinutul Hampshire. Eu ce să fac?

- Nimic, spuse ea, răsucindu-se greoaie de pe locul din dreapta ca să-l privească.

Doar să ai grijă să-i fie cald copilului. Oricum, primul travaliu durează de obicei cam douăsprezece ore, deci chiar şi la viteza cu care conduci tu ar trebui să ajungem la spitalul din Poole sau Bournemouth la timp. În plus, primul copil se naşte rareori mai devreme. Aşa că hai să nu ne facem probleme!

- Ai devenit expertă, nu? spuse el, accelerând puţin drept răspuns la criticile ei despre stilul lui de conducere.

- Am citit câteva cărţi. N-am avut prea multe de făcut în vara asta.

Casa se afla pe un drum de ţară, pe coasta unui deal. Avea vedere spre vale, către un sat, şi era la aproximativ cincisprezece minute de mers cu maşina de cel mai apropiat oraş. Uşa de la intrare dădea direct în camera de zi, care avea un cămin mare de piatră şi piese uzate de mobilier, acoperite cu cinz. În bucătăria demodată, un aragaz unsuros era legat la o butelie de gaz, iar dulapurile de pe pereţi aveau uşi glisante de sticlă. În spate se ieşea într-o grădină spaţioasă, în capătul căreia creştea un castan impunător.

Elizabeth fu încântată.

- Vezi mărul de-acolo? spuse ea. Acolo o să-mi pun fotoliul.

- Îl pun eu, spuse Robert. Ar trebui să mă duc să cumpăr câte ceva de mâncare până se închid magazinele. Vrei să vii cu mine?

- Nu, am făcut o listă. Am încredere.

- Mă gândeam, pentru cazul când încep durerile.

Elizabeth zâmbi.

- Nu-ţi face griji! Termenul e abia peste opt zile. Pune doar un scaun acolo, dacă vrei, şi o să-mi fie foarte bine.

În clipa când ultimele zgomote ale maşinii se stinseră pe drumul de ţară, Elizabeth începu să simtă contracţii scurte şi dureroase. Semănau cu cârceii pe care îi avea uneori

noaptea la unul din picioare, dar acum izvorau de undeva din apropierea sau dinăuntrul uterului.

Respiră adânc. N-avea de gând să se panicheze. Fusese avertizată asupra falselor debuturi, care se produceau uneori cu săptămâni înainte de naştere. Erau numite după medicul care le identificase, Braxton nu ştiu cum. Totuşi n-avea ce să-i strice dacă se uita în cartea de telefon şi îşi nota numărul celui mai apropiat spital.

Intră în camera de zi şi găsi ce căuta. Pe o bucată de hârtie capsată pe coperta cărţii era o listă de "telefoane utile". Găsi acolo numărul spitalului şi pe al unui medic local aflat la numai câţiva kilometri de ea.

Uşurată, se întoarse în grădină şi se aşeză sub măr. O nouă contracţie chinuitoare o făcu să icnească şi să-şi pună mâna pe burtă. Apoi durerea cedă. Se estompă şi o lăsă cu un sentiment de calm şi de stranie putere. Viaţa ciocănea înăuntrul ei. Prin propriile ei eforturi avea să aducă pe lume un copil care să continue ciudata istorie a familiei sale.

Se gândi la bunica ei, Isabelle, şi se întrebă când şi cum născuse. Fusese oare singură şi speriată în dizgraţia ei sau stătuse cineva - poate Jeanne - lângă ea, s-o ajute? Se tulbură gândindu-se la Isabelle rămasă singură cu durerea aceasta sfâşietoare. Nu, îşi spuse.

Trebuie să fi aranjat lucrurile din timp. Jeanne trebuie să fi fost acolo.

Robert se întoarse după o oră cu cumpărăturile şi îi aduse ceva de băut sub măr. Se aşeză la picioarele ei, şi ea îşi trecu mâna prin părul lui des şi încâlcit.

Căldura sufocantă de august se dusese deja. Era o seară caldă de septembrie.

- În câteva zile, nimic n-are să mai fie la fel, spuse Elizabeth. Pur şi simplu nu-mi pot imagina.

Robert o luă de mână.

- O să te descurci. Am să te ajut.

Îi prepară cina după instrucţiunile pe care ea i le strigă din camera de zi. Când mâncară, era deja întuneric, şi aerul se răcise într-atât încât trebuiră să facă focul.

Mirosul fumului de lemn care se răspândea în rotocoale de pe grătar umplu camera.

Lăsând uşa de la intrare dată de perete, reuşiră să-l trimită înapoi prin horn, dar curentul care se produse anulă avantajele focului.

Elizabeth se duse să-şi ia un pulover şi, în timp ce urca scările înguste, simţi încă o contracţie. Nu-i spuse nimic lui Robert. Cu siguranţă, el avea să insiste s-o ducă la spital, unde urmau fie s-o ţină zile întregi, fie s-o trimită din nou acasă. Lui Elizabeth îi plăcea căsuţa şi preţuia cele câteva zile pe care le putea petrece singură cu Robert.

În noaptea aceea dormi prost. Îi era greu să găsească o poziţie confortabilă. Patul din casă era moale şi adânc, acoperit cu o pilotă groasă. Elizabeth se bucură când văzu în sfârşit aurora făcându-şi apariţia odată cu ciripitul discordant al păsărilor gureşe. În fine, adormi.

De dimineaţă, Robert îi aduse ceai şi se uită la chipul ei adormit. Era cea mai frumoasă femeie, se gândi. Îi dădu la o parte o şuviţă de păr întunecat de pe faţă. Îi era milă de ea pentru chinurile prin care avea să treacă. Încrederea ei remarcabilă în sine n-o lăsase să înţeleagă ce proces dureros şi epuizant era naşterea. Lăsă ceaiul lângă pat şi coborî cu pas silenţios.

Se plimbă prin grădină, până la castan, şi înapoi până la casă. Era o dimineaţă însorită, şi de pe un câmp învecinat răzbătea uruitul unui tractor. Deşi rămase calm,

Robert simţi că viaţa lui intrase într-o scurtă perioadă asupra căreia el nu avea nici un control; era ca şi cum ar fi alergat pe şine, împinsă de propriu-i avânt. Avea să fie pus la încercare.

În noaptea aceea, Elizabeth avu mai multe contracţii. El o văzu îndoindu-se de mijloc în camera de zi în timp ce venea din bucătărie.

- Nu-i nimic, spuse ea. E numai o chestie din aia Braxton.
- Eşti sigură? Arăţi foarte palidă.
- N-am nimic, spuse ea, strângând din dinţi.

Se culcară la miezul nopţii, şi Robert adormi. Pe la trei dimineaţă fu trezit de gemetele lui Elizabeth.

Stătea pe marginea patului. El îi văzu faţa în lumina lunii care răzbătea prin perdele.

- Asta e, nu? spuse el.
- Nu-mi dau seama, spuse ea. Contracţiile sunt dureroase, dar nu ştiu cât sunt de regulate. Ai un ceas? Măsoară-le!

Robert aprinse lumina şi privi secundarul dând roată cadranului pe ceasul lui de mână. O auzi pe Elizabeth icnind din nou. Trecuseră şase minute.

- Deci? spuse el.
- Nu ştiu. S-ar putea să fie. S-ar putea.

Părea neatentă. Robert se întrebă în ce moment durerea şi frica aveau să-i şubrezească raţiunea şi instinctul şi să-l silească pe el să-şi urmeze propria judecată.

- Mai aşteaptă puţin! zise ea. Nu vreau să merg la spital.
- E o prostie, Elizabeth. Dacă..
- Aşteaptă!

Îl avertizase că era probabil să devină irascibilă. Multe femei se trezeau folosind cuvinte pe care abia dacă le auziseră în viaţa lor.

Trecu o oră, şi contracţiile deveniră mai puternice şi mai apropiate. Elizabeth se plimbă în jurul casei, şi el o lăsă în pace. Ghici că voia să găsească o poziţie confortabilă în care să se poată încorda împotriva durerii şi că nu-l voia alături de ea. O auzi traversând mai multe încăperi.

Apoi o auzi strigându-l şi fugi la ea. Era în camera de zi, cu capul pe canapea.

- Mi-e frică, suspină Elizabeth. Nu vreau să se întâmple. Mi-e frică. Mă doare îngrozitor.
- Bine. Îl sun pe doctor. Şi o ambulanţă.
- Nu. Nu suna!
- Îmi pare rău. O să sun.

- Nu ambulanţa.
- În regulă.
La numărul medicului răspunse o voce de bărbat.
- De soţia mea aveţi nevoie, dar mi-e teamă că e plecată la un pacient. Îi spun imediat ce se întoarce.
- Vă mulţumesc.
Robert trase o înjurătură când puse receptorul jos.
- Iese! Îi simt capul. Ah, Doamne, iese! Ajută-mă, Robert, ajută-mă!
Robert trase adânc aer în piept. Sub presiunea panicii, mintea lui deveni brusc limpede. Copilul nu era decât carne şi sânge; era făcut să supravieţuiască.
- Vin, iubito, vin!
Intră în bucătărie şi apoi în baie. Smulse un braţ de prosoape, pe care le aduse şi le întinse pe covor, sub genunchii lui Elizabeth, în timp ce ea se sprijinea de canapea.
- Prosoapele, gemu ea, ai să le murdăreşti.
El înşfăcă un vraf de ziare de lângă cămin şi le împrăştie deasupra.
Se duse apoi şi îngenunche lângă Elizabeth. Ea îşi suflecase cămaşa de noapte până la mijloc. Când strânse pleoapele şi gemu din nou, el văzu sânge şi mucus picurându-i dintre picioare.
- Dumnezeule, iese, iese! spuse ea.
Începu din nou să plângă. Trunchiul i se contractă şi i se umflă la loc, dar nu produse decât sânge.
- Pleacă! ţipă la el. Pleacă! Vreau să fiu singură.
Robert se ridică şi trecu în bucătărie, unde îi turnă un pahar cu apă. Afară începea să se lumineze. Văzu pe fereastră valea şi în ea o căsuţă. Îi invidia pe locuitorii ei. Se întrebă cum trebuia să fie să trăieşti o viaţă normală, nu la marginea morţii şi a dramei, ci dormind în linişte, aşteptând dimineaţa micul dejun şi apoi o zi ca toate celelalte.
- Robert! urlă Elizabeth, şi el alergă la ea.
Se lăsă în genunchi alături, mânjindu-se de sânge.

- Nu ştiu, gemu ea, nu ştiu dacă trebuie să împing sau nu. Nu-mi amintesc.

El îşi puse braţul în jurul ei.

- Cred că, dacă vrei, atunci ar trebui să împingi. Hai, iubito, sunt lângă tine! Haide, acum! Împinge!

Elizabeth fu străbătută de încă un spasm uriaş, şi Robert văzu carnea dintre picioarele ei despicându-se. Sângele ţâşni, şi el zări, în lumina veiozei din camera de zi, creştetul unui craniu cenuşiu începând să pulseze şi să împingă în porţile întredeschise ale trupului ei.

- Se vede capul, se vede! Iese! Te descurci foarte bine, te descurci minunat, iubito.

Eşti aproape gata.

Făcând o pauză, Elizabeth se aplecă în faţă pe canapea. Aştepta următoarea contracţie. Robert privi ziarele de sub ea, din care unul era deschis - în mod semnificativ, i se păru lui - la “Anunţuri”.

Elizabeth gemu, şi el se uită la creştetul care împingea şi se lăsa din nou în jos, cerând intrarea în lume. Corpul ei se crăpă şi se depărtă de dragul lui; capul apăru, întreg, brăzdat de sânge şi de mâzgă, captiv în jurul gâtului în carnea despicată a lui Elizabeth.

- Haide, spuse el, haide, o ultimă sforţare şi a ieşit!

- Nu pot, spuse ea. Trebuie să aştept o contra..

Vocea i se stinse. El îşi apropie faţa de a ei şi o sărută. Şuviţe de păr i se lipiseră de obraji, ude de sudoare, şi ea îşi îngropă faţa în salteaua de stofă a canapelei. El luă capul copilului în palme.

- Nu trage! icni ea. Vezi dacă n-are cordonul în jurul gâtului.

Robert pipăi uşor cu degetul, dar se temu să întindă şi mai tare carnea umflată.

- E în regulă, spuse.

Apoi Elizabeth deschise ochii, şi el îi văzu umplându-se de o forţă pe care n-o mai văzuse niciodată pe un chip omenesc. Îşi azvârli capul pe spate, şi Robert observă că

vinele gâtului i se ridicaseră ca nişte oase. Ochii ei fioroşi îi amintiră de un cal care a adulmecat în sfârşit mirosul grajdului şi strânge în dinţi zăbala metalică; nici o putere pe lume n-ar fi reuşit să oprească forţa combinată a muşchilor, instinctului şi voinţei care înaintau inexorabil către ţintă.

Elizabeth scoase un urlet. El se uită în jos şi văzu umerii copilului ieşind. Se întinse şi-i prinse în mâini. Acum putea să tragă.

Trupul era alunecos între palmele lui, dar, când trase mai tare, copilul întreg erupse deodată cu un pocnet ca de dop care ţâşnește din sticlă. Îi alunecă într-un val de sânge între palme şi scoase un singur behăit. Avea pielea cenuşie, învelită într-o substanţă albicioasă, groasă şi unsuroasă în jurul pieptului şi al spinării. El se uită în jos la cordonul purpuriu care se răsucea sub picioarele mânjite de sânge ale lui Elizabeth, apoi la organele genitale ale copilului, umflate de hormonii mamei sale. Îi suflă în faţă, şi nou-născutul ţipă, cu un ţipăt inegal, aspru, bolborosit. Era băiat.

El nu putu vorbi, dar găsi un prosop mai puţin însângerat decât celelalte, în care înfăşură copilul. Îl trecu înapoi, printre picioare, în mâinile lui Elizabeth. Ea se lăsă pe spate pe călcâie, printre ziare şi sânge, strângându-l la piept.

- E băiat, spuse Robert cu voce răguşită.

- Ştiu. E.. Ea se chinui să pronunţe cuvântul.. John.

- John? Da, sigur.. e foarte bine.

- E o promisiune, spuse ea, plângând nebuneşte. O promisiune.. a bunicului.

- E foarte bine, foarte bine.

Robert îngenunche cu ea şi copilul şi-i cuprinse pe amândoi cu braţul. Rămaseră astfel pe podea până când fură treziţi de o bătaie în uşă. Ridicară privirea. O femeie cu o valiză intrase în casă, apoi ciocănise, pentru că ei n-o auziseră.

- Se pare că am venit prea târziu, zâmbi ea. E toată lumea bine?

- Da, răbufni Elizabeth şi-i arătă copilul.

- Foarte frumos, spuse doctoriţa. O să-i tai cordonul ombilical.

Se lăsă în genunchi pe podea şi ridică privirea spre Robert.

- Probabil v-ar prinde bine să ieşiţi puţin la aer, domnule.

- Da. Desigur.

El mângâie părul lui Elizabeth şi îşi lipi degetele de obrazul lui John.

Afară ieşise soarele. Era o dimineaţă proaspătă, curată, copleşitor de luminoasă după întunericul şi panica dinăuntru.

Eliberat de nevoia de a fi calm, Robert înălţă de câteva ori din umeri şi răsuflă lung, aproape gemând.

Făcu câţiva paşi mai departe în grădină, şi apoi simţi cum bucuria îl covârşește.

Un curent îi străbătu mâinile şi picioarele; creştetul începu să-l furnice şi să-i zvâcnească de parcă se pregătea să i se ridice de pe cap. În el creştea un sentiment de parcă şi-ar fi luat zborul; spiritul i se înălţă, nemaiîncăpându-i în trup, şi păru să se avânte şi să plutească în văzduh.

Îşi dădu seama că, în extazul său, mersese până în capătul grădinii. Se opri şi privi în jos. Picioarele îi erau îngropate până la gleznă într-un strat de castane, care căzuseră peste noapte din copac şi în care fructul lucios plesnise carapacea verde ţepoasă. Se lăsă în genunchi şi culese două sau trei castane lustruite, minunat de frumoase. În copilărie aştepta în fiecare an ziua aceasta. Acum, pe lume apăruse John, o nouă şansă a vieţii.

Copleşit de fericire, azvârli castanele în sus, deranjând în coroana copacului de deasupra o cioară. Pasărea ţâşni de pe crengi cu o bătaie explozivă din aripi, apoi se înălţă spre cer, şi strigătul ei aspru, ambiguu, se revărsă în valuri lungi şi răguşite către pământ, în auzul celor încă aflaţi în viaţă.